رۆڵی عەلمانیەت لە دروست بوونی
مەینەتی کورد

مسعود عبدالخالق

پێشەکی و پێداچوونەوەی

د. عوسمان علی

بسم الله الرحمن الرحيم

ناسنامەی کتێب

رۆلی عەلمانیەت لەدروست بونی مەینەتی کورد

نوسینی :مسعودعبدالخالق

پێداچونەوە: د عثمان علی

دەرهێنانی هونەری ناوەوە: خەلیل هیدایەت مام شێخ

تیراژ: (٢٠٠٠) دانە

نرخ :(٥٠٠٠) دینار

شوێنی چاپ : چاپخانەی رۆژهەلات/هەولێر

نۆرەی چاپ : چاپی ٢٠١٤

قەبارە : ١٧سم × ٢٤ سم

کتێبخانەی

حاجی قادری کۆیی

دیزاین - چاپکردن - بلاوکردنەوە

٠٦٦ ٢٢٢٣٨٦٨

٠٦٦ ٢٦٤٨٩٠٧

عێراق - کوردستان - هەولێر

مافی چاپ پارێزراوە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (٧٦٨)ی ساڵی (2011)ی پێدراوە.

07504671394

hawler.chap@gmail.com

ڕۆڵی عەلمانیەت لەدروست بونی

مەینەتی کورد

نوسینی :مسعودعبدالخالق پێداچونەوە:د عثمان علی

پێشەکی سەنتەر(1)

شێوەی لەدایك بوونی هەر بیردۆزو بیرۆکەو ڕێبازێك گرنکە بۆ گەشە و بلاوبوونەوەو سەرکەوتنی ، بیرۆکەی عەلمانیەت بەسەلبی وئیجابییەوە لەڕووی تیۆری و جێبەجێکردنەوە لەلایەن زۆر دام دەزگاو کتێب باسی لێوەکراوە ،بەلام هیچ کامیان وەکو نووسەری ئەم کتێبە نەهاتووە باس لە ڕەگ و ڕیشەو هۆکارە ڕاستەقینەکانی دروست بوون و بلاوبوونەوەی بیری عەلمانیەت بکات بەتایبەتی کاریگەریەکانی لەسەر مەینەتی کوردیەوە .

سەرەتای بیری عەلمانیەت لەکوێ هات ؟هۆکارە ڕێخۆشکەرەکان چی بوون بۆ هاتن و بلاوبوونەوەی ؟ کێ بوون یەکەم جارئەو بیرۆکەیان وەرگرت و کاریان بۆ کرد ؟ئامانج و مەبەستیان چی بوو؟ پاساوی کارەکەیان چی بوو ؟وێکچوون و جیاوازیەکانی ژینگەی ئێمەو ژینکەی سەرەکی بیرۆکەی عەلمانیەت چی یە؟

بەبروای ئێمە گەورەترین خاڵی لاواز لەم بیرۆکەیە و هەموو بیرۆکەیەکی تری دەستکردی مرۆڤ ئەوەیە دەبێ بیرۆکە هەڵقوڵاوی ناو جەرگەی میللەت و خاك ونەتەوەو ناخی مرۆڤ بێت، تاکو بتوانێت گەشەبکات وببتە خزمەت .ئەوەش بەبیروبڕوایەکی گەردوونی پتەودەکرێت، جگە لەمە هەموو بیرو بۆچوون و فیکرو پێشنیارێکی مرۆڤ وابەستەو سنووردارن بەتواناو حەزو پێداویستییە کاتی و ناوچەیی تەسك کەلێی سەرهەڵدەدەن.

خاڵێکی تری لاوازی ئەم بیرۆکەیە لەوەوە دەردەکەوێت کە نەیتوانیوە لە سەرەتای سەرهەڵدانیەوە ئامانج و مەبەستی ڕاستەقینەی بەبەرگی ئاشکرای خۆی پێشان بدا، خۆی وەك خۆی پێناسە بکات.ئەوەش هۆکارێکی سەرەکی بووە

لەدرێژکردنــەوەو بگــرە بەلاڕێــدابردنی کێشــەو ململانێکــانیش .هــەروەها وای لــە میللەتی کورد کــردوە کــە لــە نــاوەڕۆکی چارەســەریەکە تێنــەگات تــاکو بتــوانی بەشێوەیەکی دروست چارەسەری بۆ دابڕێژی.

چونکە بنەچەی بیری عەلمانیەت لەنێو خاك و میللەتێکی جیاواز لە کوردســتان سەری هەڵداوە.ئاساییەلەجیاتی ببێتە چارەسەرو دەرمان بۆ کێشەو گرفتەکانی ئــەو خاك و میللەتە.ببێتە هۆکاری دەردو مەینەتی و بگرە کارەساتیش بۆمان.

ئــەم کتێبــە بەشــێوەیەکی بابەتیانــەو لــە ڕوانگــەی لێکدانــەوەی ئــەکادیمی و بەلگەنامەیی ڕووداوە مێژووییەکان و شــێوازی بــەدوای یەکــداهاتنی ڕووداوەکــان باس لە ڕۆڵی عەلمانیەت دەکات لەدروست بوونی مەینەتیەکانی کورد.ئەم شــێوازە نوێیە لەباسکردنی عەلمانیەت و بــەو شــێوە ڕاشــکاوی یــە پــەردەلادان لەســەری ، ،چونکە لەناوکوردواباوە کەئیســلام سەرچــاوەی ئەومەینەتیــە بێت،لەهەمانکاتــدا سەلبیاتی سولتانی سەردەمی خۆی و وولاتــانی ئیســلامی ئــەو ســەردەمەش وەك خــۆی بــاس بکا،تەقەلاشــی داوە مانــدووبوونی عەلمانیــە کوردەکــانیش بنرخێنــێ وچوارچێوەیەکی لێك نزیك بوونەوەی بۆ هەمو لایەك دروســت کردوەبــەبڕوای ئێمــە زۆر کەس دێنێتە وەلام و قسەو گفتوگۆ .وەهەمــوو وەلام و قسەیەکیش لەسەر ئــەم باسە ،بابەتەکە دەوڵەمەندتر و ئەنجامەکەی ئاشکرا تر دەکات .

پڕۆژەی تیشك

پێشەکی پێداچوونەوە(2)

ئەو توێژینەوە وەك هەمو تویژینەوەیەك بیٚ کەم وکوڕی نیە،بەلام بەلای بابەتی زۆر گرنگ ودەگمەن بە بویرانەو زانستیانە چوە،،توانیویەتی تیروانینە چارەنوس وقولەکانی میژوو بگۆری کە کاریگەری راستەوخۆی لەسەر سیاسەتی بالای ئیستای کورد هەیە ،وای دەبینم ئەو کتێبە شۆرش وئاسۆیەکی نویٚ وفراوان بەسەرپرۆگرامی خوێندن ومیژوونوسە کوردەکان دەکاتەوە ، نوسەر لەبارەی منهجی توێژیینەوەکەی دەلێت: " تەقەلاٚ دەدەین بەپێی توانا وەك خۆی باسی ئەو مێژووە بکەین، زیاتر شێوازێکی ئەکادیمی وەرگریٚ نەك سیاسی، بویە تاڕادەیەکی زۆر پاڵپشت دەکەینە سەر دیکۆمێنتەکانی بەریتانی وفرنسی و رووسی و عوسمانی و کتێب و سەرچاوە بێلایەنەکان، هەروەها بۆ ئەو مەبەستەش لەساڵی (1993)وە ئێمە بەردەوام وەکو توێژینەوەی مەیدانی هەموو ئەو خەڵکانەی کەمێك وشیارن و بەتەمەنن دەیان دوێنین وەك(شایەدەك لەسەر مێژووی کورد) زانیاری زۆرمان لیٚ وەرگرتوون، ئەو توێژینەوە مەیدانیانە هەر سیٚ کوردستانی گرتۆتەوە، خوارووو و رۆژهەلاٚت و سەروو، زانیاری هەرەزۆرمان لەکوردستانی سەروو لە بەتەمەنەکان وەرگرتووە کە تا ئێستا ئەو زانیاریانە بلاٚونەکرایتەوە،" .

لەگەل ئەوەی نوسەر پالپشتیەکی مەیدانی زۆری نەکردوە،بەلام سودێکی زۆری لە بەلگەنامەو توێژینەوەی جیاجیاو زمانی جیاجیا وەرگرتوە،لەهەمان کاتیشدا لەگەلی نیم کە دەلی توێەرەکوردەکان بە هەلەدا چوینە کاتی بە منهجێکی عەلمانی پەتی بۆ مێژووی کورد چوینە،کێشە لەوە نەبوە بەلکو ملکەچی بۆ منهجی مەرکەزیەتی توێینەوەی رۆژئاوایی سەرچاوەی کێشەی منهجی تویژینەوەی میژووی کوردە،لەدەستپێکی باسەکەی توێژەر 3 هۆی بۆ ئەو توێینەوە کردوە :

1).. ئاواش مێژوو و کەلتور ومیرات وفەرهەنگیش قۆرخ بکرێ و لە خزمـەتی پرۆژەی نەتەوەیی عـەرەبی بخرێ، ئەوانە هەڵساون پرۆژە لاوازە نەتەوەییەکـەیان بـە شارستانیەتی زەبەلاحی ئیسلام دەوڵەمەند کردوە، بەو شێوەیە مێژووی ئیسلامیان تێك شێواندوەو بە زەحمەت بۆ خەڵکی سادە ڕاستیەکان دەدۆزرێتەوە، کوردیش کـە لەو میراتە بێ بەش کرا نەشیتوانی بۆ خۆی مێژووی خـۆی بنوسـێتەوە، نـەك وەك ئەوانی تر، بەڵکو وەك راستیەکەش بۆی نەنوسرایەوە، هەڵساوە خۆی زیاتر بێبـەش کردوە

2) ئەوەی ئەمڕۆ بەسەرنجەوە تەماشای پرۆگرامی خوێندنی کوردی و میتـۆدی نوسینەوەی مێژووی کورد لەلایەن مێژونوسـان و سیاسـەتمەدارانی کوردبکـا، بـەو روانگە سەقەتەی عەلمانیەت، بەتایبەتی لەو دەمە لەدوای سەدەیەك لـەو ئەزمونـە لەنگەی (نوسینەوەی مێژوو) تازە ئێمـەی کـورد بـەبێ بەرنامـەو پلانـی زانسـتی دەستیان بە نوسینەوە کردوە، لەژێر رەوشێکی سیاسـی و فیکـری نادروسـت، لـەو دەمە کە ولاتمان نوقومی گەندەڵی و خۆویستی و دوولەتی و دوڕوویی بـووە لـەپێناو بەرژەوەندی مادی، دەبێ چ جۆرە نوسینەوەیەك بۆ مێژوو بکرێ...

3) (کورد هەزاران ساڵە دەچەوسێتەوە)، ئـیتر باسـی تـەنها لای شکسـتەکانی کورد دەکەن، کەمتر باس لە دەسەلاَت و لایەنە گەشەکانی کورد دەکەن، ...

نوسەر تویژینەوەکەی کردۆتە پێنج تەوەر:

: بەشی یەکەم مێژووی سیاسی کورد، بەشی دووەم........................ کوردایەتی ومەینەتی کورد ، بەشی سێیەم ،لەمەینەتیەکەوە بۆ مەینەتیەکی تر – باشوری کوردسـتان و دروسـت بـوونی دەولـەتی عـیراق ، بەشـی چـوارەم ، هـۆی

ڕاستەقینەی بە دەوڵەت نەبوونی کورد ، بەشــی پینجــەم ، دەروازەکــانی رزگــاری کوردستان .

نوسەربەوەدەست پیَ دەکاکەمەینـەتی کـورد تەمـەنی قـوول نیـە لـەدوای داڕووخـانی خەلافـەتی عوسمـانی دیت،ئینجـا کوردسـتان بوویتـە گۆڕەپـانی تاقیکردنەوەی سوپایە داگیرکەرەکان ، پێشـووتر خـاوەنی میرنشـین وکیـان ودەولەت بوە ، پارچەپارچەش نەبوەو وای بۆ دەچـیَ کـە دەگەنـە ئـەنجام، لیدانی شۆرشەکانی کوردی شیخ سعید وشـیخ سـلام وشـیخ محمـود لەلایـەن داگیرکـەرانی نـویَ لـەبیرێکی تەسـکی ناشـیۆنالیزمی ئـەو جـۆرە وولاتانـەو عەلمانیـەتیکی تونـدرەو دیـت، کـە زادەی عەلمانیـەتیکی رۆژئاوایـە ئـالیرەدا عەلمانیـەتی کـوردی لـەدوولاوە توشـی نـاکۆکی دەکـا، لەلایـەکی تـریش وای دەردەخـا کــە چارەنوســی بزوتنــەوەی کوردایــەتی لەگــەل بەرژەوەنــدی ئیمپریالیزم وئیسرائیل ناگونجیَ، لەسەر ئەو بنچینەیە نوسەر دەلیت:

ئەو لایەنانەی بەرپرسیاری بوون لەدروست کردنی مەینەتی کورد بریتی بـوون لــە عـەلمانیــەتی جهــانی (بــەریتانیا، فرنســا، رووســیا..) عـەلمانیــەتی ئیقلیمــی (بزووتنەوەی ئتحاد الترقی و کمالی..) تارادەیەکیش بزوتنەوەی شـریفی، ئینجـا عـەلمانیەتی کورد کە بەو دوولایە هەلخەلەتان.

واتە گـەلانی ناوچـەکە لەعــەرەب و تــورك و... خـودی دەولـەتی عوسمـانیش بەرپرسیارنین لە دروستبوونی مەینەتی کور

لەوبارەیەوەنوسەر لەکۆتایی تەوەرەکانی بەوشێوەیە ئوختەی دەکا:

هەلبەتە بەڕوونی دەردەکەویَ کەکورد لە وەرچەرخانی خەلافەت بۆعەلمانیــەت زەرەرمەندی هەرە گەورەیە، زیاتر لەوەش تا ناوچـەکە هــەنگاوی زیـاتر نـا لــە:

مەلەکی بۆکۆماری، بۆمەدەنیــەت، بۆدەســتوریەت، بۆمۆدێرنیــەت.. مەینــەتی کورد زیارتر بوو، یان بەواتایەکی تر ئەو نەخشە نوێیــەی عەلمانیــەت لەناوچــەکە جیٚ گیرتر دەبوو مەینەتی کورد تۆکمە تردەبوو،..

لەتــەوەری چــوارەم هاتۆتــە ســەر هۆیــەکتنی بــە دەولــەت نــەبوونی کــوردو دەیگێڕێتەوە بۆ عەلمانیەتی تورکی وعەرەبی وولاتانی ئۆروپی وئــەو تاوانــەی لــە ئیسلام وموسلمانان دوور دەخاتەوە ،لەتەوەری پێنجەم هاتۆتە ســەر ئــەو نهێنــی ومەتەلەی کەدەولەتی کوردی تیا ژێــر کــڵ کرا،دەیگێڕیتــەوە بــۆ ڕێکەوتنامــەو پیلانی هەمەلایەن نەك نائامادەیی کورد،لەوپیلان وکۆنگرانەش وەك لە ســایکس پیکۆو لۆزان دەردەکــەویٚ ســەرباری وولاتــانی ناوچــەکە هــەردوولای ڕۆژهــەلات ورۆئاوا دەستیان لەو مەینەتیە هەبوە ،لەوەوە تیۆرێکی سیاسی-نیشتمانی نــویٚ دادەڕێــژی بــۆ (دەربــاز) وتــەوژمی ئیســلامی وعــاملی ئــاینی لەناوچــەکە بــە رزگارکەروهاوپەیمان دەبینی ،ناشیشارتەوە کەلەنیو تەوژمی ئیسلامیش ڕەهەندی شۆڤینی وسەلبیاتی ترسناك هەیە ،لەوبارەیەوە نوسیویەتی:

ئەوەی زۆر زەقە ئەوەیە وەك پێویســت ئــەو لایەنانــە بــەهانای میللــەتی کــورد نەهاتوون، هەر چەندە خۆیان بەشدار نەبووینە لەوتاوانانە، زیاتر حزبێکــی عــەلمانی وەك بەعس و دامو دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆڤێنی پالپشتیان کردوون، بەلاٌم لەچاو دادگەری ئیسلام هەلۆێستی بزووتنەوە ئیسلامی وزانایانی ئاینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو

لەوەش لێی جیام کــە عەلمانیــەتی بەوشــێوەیە ڕەت کردۆتــەوەو هــەمو تــاوانی مەینەتی کوردی خستۆتە ئەستۆی ئەوان،چوارچێوەیەکی حەوانەوەی بۆ هــەردوولای ئاینی وعەلمانی دانەناوە،لەسەرەتای سەدەی 20 ودەستپێکی کوردایەتی توێــژێکی ڕەوشــەنبیری کــورد لەهــەول وتەقەلادایــە بــۆ خزمــەتی کورد،ئەوکوردایەتیــە لــە

ناوەڕاستی سەدەی 19ەشەوە لەلایەن زاناوشـێخەکانمان دەسـتی پێکردوە،لەگـەل هــاتنی ئیتحادولتــەرەقی لەســالی 1908ەوە بەشــێك لەوڕەوشــەنبیرانەی کوردی ناشیۆنالیزمی(عەلمانی) لە ئەستنبۆل وبەغداو سلیمانی هـەولیان بـۆ کورد داوە، واتە ئیسلامی وعەلمانی هەردوولاهەولیان داوە،بەلام لەو کاتیـەوە ئەومشــت ومڕەلــەنیوان هــەردوولا تائەوســاتەش دروســت بــوە ئــاخۆ چ ئایدیۆلۆژیەك گونجاوە بۆ کوردایەتی،لەسەرەتای سەدەی بیستەم ئـەو مشـت ومـڕە شـێوازی تـری وەرگـرت و جۆرێـك لـەدوو بـالی لیٚ خـەملی ،سـەرەڕای ئەوەش هەر هاریکاری وپێکەوەییان لە نێوان هەبوە،لیرەدا نوسەر پێـی وایـە ئەو مشتو مرە توند تر دەبیٚ مـادام تـەیاری ئـاینی لەناوچـەکە کاریگـەردەبیٚ لەسـەر چارەنوسـی کورد،بەتایبـەتی لـەبارودۆخی نوێـدا دەبیـنین ئیسـلامی عــەەب وتــورك وفــارس ئیســلامیەکەو نیشــتمانیەکە تێکــەل کردوە،کــاتی ئەوەهاتوە عەلمانی کـورد واز لەپـەراویز کردنـی ئیسـلامی بهینی،بـۆ ئـەوەی بتــوانریٚ هــەردوولا بەیەکــەوەو شــان بەشــان خزمــەتی کوردایــەتی بکــەن، لەکۆتاییدادەلیم ئەو کتێبە پەڕتووکخانەی کـوردی زۆر دەولەمەنـد دەکـا،هیچ نوسەرو ڕەوشەنبیو تویٚژەرێـك نیــە ســودی لیٚ نەبینی،نوســینێکە زۆر بــە سادەیی زمانێکی پالاو نوسرایتەوە.

د. عوسمـان أحمـد محمـد علـي ، مامۆسـتا لـە مێـژووی هاوچـەرخ(کۆلیجی ئاداب–زانکۆی سلاحەدین)

پێشەکی نوسەر (3)

ئەوەی زیاتر هانی داین بەلای وەها پڕۆژەیەك دا بچین ئەو خالآنەی خوارەوەیە:

1-بــلآو کردنــەوەی زانیــاری وڕاســت کردنــەوەی تێگەیشــتن وچــەمکەکان . چونکەتەنها عــەرەب وعــەجەم بە هەلە لە مێژووی کورد نەگەیشتون بەلکو زۆربــەی خودی کوردیش ئەو دەردەی هەیە .

2- بۆ بینا کردنەوەی تاکی کوردستانی وبەرگە گرتنــی لــە بەرامبــەر خۆشــی وناخۆشی.

3- بــۆ دەســت نیشــان کردنێکــی دادگەرانــەی دۆســت وناحــەز ودۆزینــەوەی ڕێبازێکی دروست بۆ رزگاری .

4- بۆ ئەوەی ئەو چەوساندنەوە نەبتــە کاردانــەوەی بــەرپا کردنــی دەمــارگیری وچاندنی ڕق وقینە لە میلەتانی برامان .

5- زۆر بە ووردی تێبینیمان کرد کێشەی بە هەڵە تێگەیشتن لــە مێژووبوویتــە سەرچاوەی کۆمــەلێك دەردی تــری زانیــاری وسۆســیۆلۆژی ودەروونــی و ..ئــەوەش بەدەوری خۆی بوویتە کاریگەر لەسەر تاکی کورد کەسێتیەکی لەرزۆکی لێ دروست بێت،ئینتمای لاواز بێــت ، بەهــەموو کــزە بایــەك لار بێتــەوە ،..بــە ئاســانی لــە ئینتمای فەرهەنگی وشارستانی ڕەسەنی خۆی هەلوەشێتەوە،هەر لــەو سۆنگەشــەوە دەبینین شەپۆلەکانی تەبشیریو لائیکی و مارکسی لە نێو هەندێ گەنج رەوشەنبیری کورد بە ئاسانی ئەنجام بدرێت.

6- ویستومانه کـەنالێکی تێکگەیشـتنی ڕاشـکاوانەو ڕاسـتەقینه لـه نێـوان کوردستانی خۆ به خۆو میلەتانی ناوچەکه دروست بێت دوور له ڕق وقینـه کـه لـه ئەنجامی ئەو تێك نەگەیشتنه وزاڵی لایەك بەسەر لایەك دروست دەبێ،بۆیه ئەگـەر زۆر به ووردی لەو مەبەستەمان نەگەن ئەوا لەسەرەتا وا دەردەکەوێ که ئەو نوسینه بێ لایەن نیه و جۆره دەمارگیریەکی تێدا بێت.

دەروازەی کوردۆلۆژی

لەدوای شکستی عوسمانی له جەنگی جیهـانی یەکـەم 1914 ـ 1918 دوایـش کۆتایی هێنانی بەیەکجاری به پشتیوانی ڕۆژئاواوه، دەوڵەتی نەتەوەیی له ناوچەکه سەری هەڵدا، هەریەکه هەڵسان به دووباره داڕشتنەوەی مێـژووی ناوچـەکه لەسـەر بنچـینەی نەتـەوەیی، هـەر لایـه تەقەلایـدا چـۆن میراتـی خیلافـەتی ئیسـلامی دابەشکرا، ئاواش مێژوو و کەلتور و فەرهەنگیش قۆرخ بکرێ و له خزمەتی پـڕۆژه نەتەوەییەکەی، ئەوانه هەڵسـاون پـڕۆژه لاوازه نەتەوەییەکـەیان بـه شارسـتانیەتی زەبەلاحی ئیسلام دەولەمەندکردوه، بەو شێوەیه ئەو مێژووەیان تێك شێواندوەو بـه زەحمەت بۆ خەڵکی ساده ڕاستیەکان دەدۆزرێتەوه، کـوردیش کـه لـەو میراتـه بـێ بەشکرا نەشیتوانی بۆ خۆی مێژووی خۆی بنوسێتەوه، نەك وەك ئەوانی تر، بـەڵکو وەك ڕاستیەکەش بۆی نەنوسرایەوه، هەڵسـاوه خـۆی زیـاتر بێبەشـکردوه، ئـەوەی ئەمڕۆ بەسەرنجەوه تەماشای پرۆگرامی خوێنـدنی کـوردی و میتـۆدی نوسـینەوەی مێـژووی کـورد لەلایـەن مێژونوسـان و سیاسـەتمەدارانی کوردبکـا، بـەو ڕوانگـه

سەقەتەی عەلمانیەت، بەتایبەتی لەو دەمە لەدوای سەدەیەك لەو ئەزمونە لەنگـەی (نوسینەوەی مێژوو) تازە ئێمەی کورد بەبێ بەرنامەو پلانی زانسـتی دەسـتیان بـە نوسینەوە کردوە، لەژێر ڕەوشێکی سیاسی و فیکری نادروست، لەو دەمە کە وڵاتمان نوقومی گەندەڵی و خۆویسـتی و دوولـەتی و دوڕویـی بـووە لـەپێناو بەرژەوەنـدی مادی، دەبێ چ جۆرە نوسینەوەیەك بۆ مێژوو بکرێ، بۆیە زۆر ئاسـاییە لـە زەرەری خۆمان بێ، هەر توێژەرێك بەوردی ئـەو تەقەلایـە لەقـەپان بـدا بـۆی دەردەکـەوێ نوسینەوەی مێژووی کورد و تێڕوانینی نوێی ڕۆشنبیرانی کورد بۆ مێژووی کورد لـە فەوزا دایەو سەنترپاڵی نیە، ئەگەر بۆ خـەڵکی تـر بـەو شـێوە هـەنگاو بنێـت بـۆ خەڵکی کوردستان هەرگیز نابێ، چونکە ئێمە لە قۆناغی رزگاریداین، بـەجێماوین، واتە: پێویستمان بە پەیام و لێخوڕین هەیە تـا بگـەین بـە کـاروان، لـەو زەلکـاوە دەرباز بین، پێویستمان بە ڕێنمایی وکۆکردنەوەو راپەڕاندن هەیە، ئـەوەش پێویسـت دەکات هەمو بەشەکانی چالاکیمان لە بوارەکانی سیاسی و کۆمەلآیەتی و یاسـایی و مەعریفی و فیکری و فەرهەنگی و شارستانی و تەعلیمیان یەکخەین لەپێناو ئەو پەیام و رزگاریە، دیسان ئەوەش پێویست بەدیاریکردنی سەنتەر و چـەق دەکـا وەك ژێرخانێك، تا باقی سەرخانەکانی تر لەسەر ئەو بنچینەیە دابڕێژین، هـەروەك چـۆن یەکەم جار دەبێ چەقی بازنە دیاریبکەین ئینجـا دەتـوانین (لەسـەر بنچـینەی ئـەو چەقە) تیرەو نیوەترەو چیوەو ژێ و لێکەوت بۆ ئەو بازنەیە بکێشین.. ئاواش یەکـەم جار پێویسـتە چـەقی کوردایـەتی، کـە دەکاتـە بنـەماکانی ئاسایشـی نەتـەوەیی دابڕێـژین، وەك ژێرخـانی سیسـتـەمی سیاسـی کوردسـتان ئینجـا چـالاکیەکان و سیستەمەکانی ئابوری و ئیداری و یاسایی و کۆمەلآیـەتی و فیکـری و مـەعریفی لەسەر دیاری بکەین، پلان و پرۆژەو ستراتیژیمان لە هەمو بوارەکان دیاری بکـەین.. هەر لەسەر ئەو بنچینەیەش پێویستە بنواڕینە مێژووی خۆمان.

مێژوو غەدری لێکردووین یان وا غەدر لە مێژوو دەکـەین، جێـی سەرسـوڕمانە ئەوەی ئێستا دەکرێ بە حیساب بۆ پتەوی نەتەوایەتیە، کەچـی ڕێـك پێچـەوانەیە، خۆ هەمو لایەك دەزانین پتەوی نەتەوایەتی لە پتەوی میژوو وسەرکردەکان وئاین و کەلتورو سەروەری نیشتمانی وزمـان دێـت، ئـەوەی ئێسـتا لەلایـەن رۆشـەنبیرانی دەسەڵاتی کوردی دەکرێ بریتیە لە قیزەونکردنی مێـژووی کـورد وسـەرکردەکانی و ئاینی میلەتی کوردو ...هتد، وای لێدەکا جێی شانازی نەبێت، لـەکاتێکا دەبیـنین میلەتانی تر بە پێچـەوانە خیانـەتی سەرکردەکانیشـیان وەردەچـەرخێنە شـانازی، سەرنج بدە عەرەب ناوی لەو خیانەتـە گـەورەی (شـریف حسـین بـن علـی) سـالی 1916 بە (الثورة العربية الكبرى) ! .

ئەوەی بە ڕوانگەی ئێستای کوردەوە تەماشای مێژوی کورد و ئـەو مـەنتوق و ڕێسایانە بکات، وەك: ئێمە هەزاران ساڵە داگیر و پارچەپارچـەکراوین، کـورد هـەر زوڵمی لێکراوە، ئیسلام بۆ هەمو لایەك خێربوە تەنها بۆ کورد نەبێ، ئەوە ئـەنفالی دووەمەو ئەنفالی یەکەم لە فتوحات بووە، تورك و عـەرەب و فـارس هـەر کوردیـان چەوسـاندۆتەوە... خۆمـان نـەزان بوینـە، سـەڵاحەدین کوردایـەتی نـەکردوە، سەرکردەکانی کوردی وەك شێخ ئیدریسی بەدلیسی، مەلای خەتێ، شێخ مـەحمود، شێخ عبدالسلام، مەلا مستەفا، عەشایەری و نەزان بووینە...

هەمو ئەوانە دیمەنێك دێنێتە پێش چاوان، کە باب و بـاپیران و ئـەژدادی ئێمـە ترسنۆك و ژێردەستەو دیل بووینە، بەپێچەوانەی مێژووی ڕاستەقینەو بەڵگەنامـەی ڕۆژهەڵاتناس و کتێبە ئیسلامی و بیانیەکان کـە باسـیان لـە کـورد کـردووە، وەك میللەتێکی ئازاو نەبەرد* و پیاو لێبوردەو بەهاناو وڵاتپارێز و بەناوبانگ بووە.. تـا

* خودی ناوی کورد لە گۆدی(جودی)وەرچەرخا بۆ گورد (بەمانای ئازایەتی)، غورد لە فارسی مانای ئازا، لە (شانامە)ی فردۆسی دەڵێ (ڕۆستەمی زال)کورد بوە،لـە پـۆلینی کەسـایەتیە بـە هێزەکـانی مێـژووش

ئەو ڕادەیە لە کتێبە ئیسلامیەکان کورد بە (قورەیشــی عەجــەم) ناسـراوە، لــەلای هنــد ئــۆقرەو خــۆڕاگری کــورد بــە نەســتەق دەهێنرێتــەوە[1]، لــەلای یۆنــانی ڕۆژئاواییەکانیش کوردستان بە گرێی (کۆرتیـۆن)ی ڕۆژهــەڵات وەسـفکراوە، واتــە: گرێ کوێرەیەکە هەرچی نەتوانێ بیکاتەوەو لەگەڵ کورد ڕێك نەکــەوێ ناتوانــێ زاڵ بێ بەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســت، بۆیــەش ئــەو ئیمبراتۆرانــەی وەك ئەســکەندەر و تەیمور و هۆلاکۆ و سوڵتان سەلیم... هاتونە ئەو ناوچەیە هەمیشە لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی کورد ڕێککــەوتوون و نەهاتونــە کوردســتان وەك داگیرکــەر بەدەگمەن نەبێ، باسکردنی ئەو مێژووە وەك خۆی لەخزمەتی کێشەی کــورد دایــەو بە پێچەوانەش بەخۆڕایی داگیرکەرەکانی ئێستاو بەرپرسانی مەینەتی کورد ساغڵەم دەردەچـــــــوێنین، لــــــــە کوردســــــــتان دوو وەڵامــــــــی جیــــــای (پرسی مەینەتی کورد) هەیە، هەریەکە گوزارش لە مەدرەسەیەکی جیا دەکا:

وەڵامی یەکەم پێی وایە لە کۆنــەوە چەوســانەوە هــەبووە، بــەڵام چەوســانەوەی نەتەوەیی نەبووە، هەتا سەرەتای سەدەی بیستەم، بۆیە پێی وایــە مەینــەتی کــورد

قاسیلی نیکیتین (3)کەسی لەمێژوو بەکاریگەر هەلبژاردوە (ئەردەشێر ،صلاح الدین،کریم خانی زەند) ، ئــەو بەلگەنامەیەش زیاترئەوە دەسەلمێنێ ..

1File No .13/14 vol.v11. secret. Kurdish policy- New Delhi .Lndia.

وزارة الداخلية- 16شباط/1930 مذكرة سري ، رقم 646 \سي

....عرف الكرد منذ القدم بقدراتهم القتالية واصبحوا رمزا للمقاتـل والفروسـية والـتي لـيس هنـاك امـم تستطيع ان تتبوا الى ما كانوا عليه في هذه الصفات. ان ثبات الكرد وصبرهم اصبحت مثلا يحتذى بها ويـذكر حكماء الهند....

...وزردشت معروف بقوله حكم الكرد وحرية العالم. قلد الشـاهات في ايـران والخانـات والفراعنـة الكـرد في النظام الاداري التي اقاموهـا في بلـدانهم. قهـر الكـرد في ديـارهم الغـزاة مـن اليونـانيين والسـلجوق والرومـان والمغول.وفي عهد زينفون عرف كردستان فوق السماء بكونه بلاد الازهار والفردوس الارضي وحضـارته المزدهـرة ...

تەمەنی ئەوەندە زۆر نیەو لەسەدەیەك تێ ناپەڕێ. هەرچی وەڵامــی دووەمــە زیــاتر عەلمانیەتی کوردەو دەڵێ: کورد هەزاران ساڵە دەچەوسێنەوە، لەسەر ئەو بنچینەیە

سەرۆکی فەڕەنسا لە وەڵامی پرسیارێك (ئاخۆ تاکـەی کـورد هـەروا مەغـدور بن؟) وتی: خۆ ئێمە غەدرمان لەکورد نەکردوە، بەڵکو مێـژوو غـەدری لێکـردوە!، هەریەکێك کەمێك لە زانستی سیاسی و یاسایی بگا دەزانێـت ئـەو تێگەیشـتنەی سەرۆکی فەڕەنسا لە بەچەوت نوسینەوەی مێژوو دێت، کە وایان تێگەیاندوە کـورد لە مێژوودا هەر چەوساونەتەوە، هەر لەوەوەش مەوسوعەیەکی باڵای وەك(موسوعە العربیە العالمیە) لەمادەی (کورد) دەڵێ ئەوانــە لەمیــژوودا بــێ دەوڵــەت بووینــە، کیسنجەریش دەڵێ: تراژیدیای کورد میژوو وجوگرافیـا دروسـتیکردوە[1]، هـەروەها لەڕاڤەی کێشەی کورد کەلەلایەن وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا هـاتوە ودەڵــێ: ئـەو کوردستانە کۆنە قەد کیانێکی جیاوازی نەبوە[2]، لــەڕاپۆرتێکی تـر بـۆ کۆنگرێسـی ئەمریکی لە 1979/11/29 لە ژێر سەردێری (کوردی هەتیوی نێـو دەوڵــەتی) ئاوا هاتوەو دەڵێ: کوردەکـان چارەڕەشـی مێـژوون لەسـەردەمی یۆنـانی ومـەغۆل وتورك و بەریناتیا هەرداگیرکراون، وا پێشان دەدا هەر داگیرکراوبووبن، لە سوریاش لەلایەن نوسەرێکی بەعسی (محمد تەلەب هلالە) لەبارەی کورد نوسیویەتی: ئەوانـە نەتەوەیەکن بەبێ مێژوو وشارستانی وزمتن و..[3]، لەگەڵ هــەزاران نمونـەی تـری وا، لەو تێگەیشتنە چەوتە هەر داگیرکەر بەرپرسیار نیە، بەڵکو خۆشمان بەنـەزانی ئـەو فەرمایشتە دەلێینەوە، ئیتر ئەگەر وابێ کەواتە:

1ـ کوردو کوردستان لە بەلگەنامەکانی ئەمریکا ص33

2ـ ئەو تویژینـەوەی وەزارەتـی دەرەوەیــە، بـە دۆسـیەی ژE431/مـایس/1972 دەقەکـەی لـە (هـ س) ص200 بلاو کرایتەوە.

3ـ بروانە: اکراد سوریا موعد مع التاریخ ص82

1 ـ دیارنیه کێ بەرپرسه له مەینەتی کورد.
2 ـ دیارنیه کەی کورد کەوتۆته مەینەتی.
3 ـ مافەکانیشمان دیارنیه لای کێیه.
4 ـ ئەو شۆڕش و جموجۆلەی داوای ئـازادی و رزگـاری کوردسـتان بـێ مانـاو عەبەسیه، مادام مافخۆر و داگیرکەر و دابەشکەری کوردستان دیاری نەبێ.

کەواته ناحەقی (محەمەد موکری) نـەبوو کـه لـه کانگـەی شۆڕشـدا کتێبێکـی بەناوی (سەگوەڕ) نوسی بەپێی بۆچوونه وجودیه (عەبەسیەکانی) خـۆی جموجـۆل و چالاکی و شۆڕشی کوردی به سەگوەڕ لەقەڵەم دابوو[1].

کەواته ئێمه ناحەقین و دوژمنانمان لەسەر هەقن، ئێمەین موشکیله نەك ئـەوان، دەردەکەوێ که ئەوە قەدەری کوردی وابی و وای بۆ دانـراوە هـەر ژێردەسـته بێـت، گوایه ئەو دۆخه ڕەسەنەو مێژووییه، کەچی هەمو ئەوانه ناڕاستن، کورد لـه مێـژوو سەروەری نازناوی (قورەیشی عەجەم) هەبوەو (تورکیش بـەبێ ئیـدراکی) کەواتـه مێژوومان زۆر باشبوه بەڵام ئێمه (بەنەزانی) وداگیرکـەران (بـەزانایی) وێنەیـەکی بەهەڵە بۆ مێژوو دروستدەکەین، کورد زیاتر له میللەتی تر خاوەنی دەسەڵاتی خۆی بووەو کەمتر داگیرکراوە، هیچ میللەت و خاکێکیش نیـه لـه مێـژووی سـەردەمی ئیمبراتۆریات و نەریتی پەلاماری ئەو بۆ ئەم و ئەولا بۆ ئەملاو وەبەر داگیرکـاری و تالاَن و وێرانی نەبووبێ، سەرجەم زیاتر له (30) جار بەغدا داگیرکـراوە، بـەنیوەی

[1] له بنەچەدا له پرۆتۆکۆلی ژ:19ی (بروتوكولات حكماو الصهيون) شۆرش به سەگوەڕ واهاتوه: ان الثورة ليس أكثر من نباح كلب على فيل، ففي الحكومة المنظمة تنظيماً حسناً من وجهة النظر الاجتماعيـة لا من وجهة النظر إلى بوليسها، ينبح الكلب على الفيل من غير أن يحقق قدرته. وليس على الفيـل الا ان يظهـر قدرته بمثل واحد متقن حتى تكف الكلاب عن النباح، وتشرع في البصبصة[1] بأذنابها عندما ترى الفيل.

ئەو ئەندازەیەش کوردستان داگیرنەکراوە، سەرەڕای ئەوەی داگیرکاریەکانی کوردستانی زۆری نەخایاندوە، هەمو داگیرکردنی کوردستان لەماوەی 1300 سالی خیلافەی ئیسلامی بە ئەندازەی چاریەکی سەردەمی عەلمانیەتی ئەو 100 سالە نابێت، بەشی زۆری دەسەلاّتی کوردی خۆی حوکمڕانی بوینە، ئەوەی زیاتر ئەو قەناعەتەی دروستکردوە، هەندێ لە ڕاو بۆچوونە بە(پێوانەیی) باسکراوە، ئەگەر زۆر وورد نەبی وێنەیەکی هەڵەت دەداتێ و وادەردەکەوێ یەکەم جارە لە مێژوو و پێش ئەو هەر ژێر دەستەو چەوساندنەوە بوە، هەندێ نمونە باس دەکەین:

1 ـ کوتلۆف دەڵێت: سیڤەری 1920 یەکەمین کۆنگرەی نێو دەوڵەتیە، کە کێشەی کورد تیایدا بەنیو دەوڵەتی کرا .

2 ـ ئێستاش دەڵێن دەستوری 1958 بۆ یەکەم جار تیایدا هاتوە، کەکوردو عەرەب هاوبەشن لە عیراق.

3 ـ ناوزەد کردنی بەرگری وجەنگی نێوان (میرنشین ودەوڵەتە کوردیەکان) لەگەل داگیر کەران بە (شۆرش)*.

4 ـ گیرانەوەی یەکەم دابەشی کوردستان بۆ چالدێرانی 1514.

5 ـ باسکردنی کۆتایی سەدەی 19 وسەرەتای سەدەی بیست وەك (بزوتنەوەی کوردایەتی مۆدێرن)، چەند نمونەیەك لە کتێبە زۆر نایابەکان هەلدەبژێرین، کە

* کتێبی (معضلة کردستان..) - د حکیم مختار هەلدەبژێرین کە نوسەرێکی ووردە، کەچی شۆرشەکانی کوردی ئاوای ڕێزکردوە لە ص43 عام 1788 -انتفاضة عبدالرحمن باشا البابانی کردستان الجنوبیە العراق ، عام1810حرکە محمد باشا الرواندوزی ...بەو شێوەیەی هەموی ڕێزکردووتاڕاپەڕینی 1991ی خواروو، هەلبەتە هەلەی کوشندە ئەوەیە کەی عبدالرحمن پاشا شۆرش و ڕاپەرینە ئەوە دەسەلاّت بوو خۆی والی دیاریدەکرد لەبەغدا، وادێتە پێش چاوی خوێنەر کە ئەویش داوای ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان ودیموکراسی بۆ عیراق کردبێ لە بەغدا !! .

ئەوانیش وەك پرۆگرامی خوێندنی باڵای کوردستان عێـراق کەوتۆنـە ئـەو هەڵەیـەو هەڵەی تر:

أ ـ کتێبی(دراسـات فـی الحركـة الكورديـة المعاصـرة ـــ د. عثمـان علـی)، لـە سەردەمی شێخ عبیداللە لە کۆتایی سەدەی 19 دەست پـێ دەکـا، ئـەوە (حرکـە الکوردیە المعاصرە) نیە، بـەڵکو ئـەوە سـەرەتای ئـەو بزوتنەوەیـە، بـە پێـی ئـەو تێڕوانینە باوە دەبێ بزوتنەوەی کوردایەتی سەدەکانی پێش 19 (حرکـە الکوردیـە القدیمە) بێت، ئەوەش تێڕوانینەك دەداتـە خوێنـەر کـە کـورد هـەر لـە شـۆرش و کوردایەتی بوەو لە رزگاری ..کەچی وانیە.

ب ـ کتێبی د کمال مەزهەر (کـوردو کوردسـتان لـە بەڵگەنامـە نهێنیـەکانی حوکمەتی بەریتانیادا) لە ل298 دەڵێ: شەریف پاشـا لـە سـالی 1919هـەوڵی داوە کوردستانێکی سەربەخۆ لە هەر سێ پارچەی کوردستانی عیراق وئیران وتورکیا پێك بهێنێ...ئەوەش وانیشان دەدا کە ئەو کاتیش ئەو کوردستانانە دابەشـکرابێت وکەوتبێتە ژێر دەستی ئەوانە لـەکاتێکا ئـەو کـاتی نەدابەشـکرابوو نـە دەوڵـەتی عیراقی وتورکی وسوریش هەبووینە.

ج ـ کتێبێك بە ناوی (القضیةالکوردیة فی الصراع البریطانی العراقی 1918 ـ 1932)[1]، هەرلە عنوانەکـەی وای لێ دەخوێندرێتـەوە کـە مـل ملانـێ لـەنێوان بەریتانیاو دەوڵەتی عیراق لەسەر کوردستان هەبووبێ، لەگەل ڕێز بـۆ مانـدووبونیان بەڵام ئەوکتێبە لەتـەرازووی (ئاسایشـی نەتـەوەیی کوردسـتان) کفـری ئـەکادیمی کردوە، چونکە: یەکەم سالی 1921 دەوڵەتی عێراقی دروستکراوە.

1. ئەوە توێژینەوەیەکی زانستی بۆ وەرگرتنی ماجستێرلەلایەن (عمرمحمدکریم) نوسراوە، بەسەرپەرشتی دحسان الحلاق ، پێداچوونەوەی دکمال مزهر ، لە 2008 لەکوردستان چاپ کراوە.

دووەم باوکی شەرعی دەوڵەتی عیراقی بەریتانیایە ئیتر (صراع)ی چی .

سێیەم تاسالی 1925 بە تۆپ وتەیارەی بەریتانی دژ بەکوردو دیپلۆماسیەتی بەریتانی دژ بە تورکیاو فرنسا کوردستان خرا سەر عیراق .

چوارەم تا سالی 1932هەر بەریتانیا بوە جەیشی عیراقی لەگەل خۆی ڕاپێچاوەو شەڕی دەسەڵاتی کوردی کردوە، بۆیە لەناوەڕۆکەکەشی یەك دێری تێدانیە گوزارش لەو (صراع)ە بکا تەنها ئەوە نەبێ عنوانەکی تیایە (الصراع البریطانی العراقی والترکی علی ولایة الموصل ص272). واتەبەریتانیاو عیراق لەلایەك بووینەو تورکیاش لەبەرامبەر، کەواتە ئەو لێژنەیەی مناقشە چۆن ئەو عنوانەیان قەبوول کردوە کەلەناوەڕۆك یەك لاپەڕەی پالپشت نەبووبێ، چۆن ئەوە بەسەر دکمال تێپەڕیوە .

6 ـ لەولایەش عروبیەکان باس لە عیراق دەکەن وەك ئەوە وابێت عیراق پێش 1921 بەسەدان سال وبەهەزاران سال دەوڵەت بووبێت، هەروەها باسکردنی و یلایەتی بەغدا بەناوی عیراق بەتایبەتی لە سیستەمی خوێندنی باڵای کوردی[1]، بۆ نمونە دەووترێ: مدحت پاشای والی عیراق بوو، لەڕاستێدا والی بەغدا بوە، ئەو کاتی عیراق بونی نەبو، ئەو هەڵانەی کورد بە نەزانی وئەو هەڵانەی عروبی بە زانایی ڕێك یەکتر تەواو دەکەن، بۆ ئەوەی وێنەیەکی وەرگەڕاو بدەنە خوێنەری

1ـ لەهەموی سەرنج ڕاکێش ترتوێژینەوەیەکی نایابی دکتور خلیل إسماعیل محمد بەناونیشانی(کوردستانیة کرکوك في ضل الحقائق التاریخیة - الجغرافیة) تەقەلای کوردستانی بوونی کەرکوکی داوە، کەچی باسی عیراق دەکا وەك لە 6 سەدە پ ز هەبووبێ!! دەقەکەی: ...((إلاأن المیدیین استطاعوا في (612ق. م) من تحریرها. فکان العراق یومئذ مقسماً بینهم وبین الکلدان الذین سیطروا علی القسم الجنوبي. ثم خضعت المنطقة إلی نفوذ المقدونیین)).

کوردو جیهان، که کورد هەر چەوساوەو ژێر دەستی عەرەب وعـێراق بـووبێ وهـەر خەریکی شورش وراپەڕین بووبێ ..!!

لەوەی (کۆتلۆف)یش وادەردەخا کە تەقەلای کورد بۆ دەولـەت بـون تازەیـە لـە مێژوو، لەکاتێکا بۆ هەموان تازەیە، ئەی سیڤەر بـۆ ولاتـانی عـەرەبیش یەکـەمین کۆنگرەی نێو دەولەتی نەبوە، یان کە باسی دەستور دەکرێ دەبێ بگۆترێ لەوەتـەی عێراق لە سالی 1921 دروست بوە، ئەگینا لەکام دەستور باسی عەرەب وسـوریا و عێراق کراوە تا باسی کوردستان بکرێ...

باس کردنی جەنگی نێـوان دەسـەلاتە کوردیـەکان لەگـەل عوسمـانی وسـەفەوی وبەریتانی بە ڕاپەڕین وشۆڕش بـە ئاسـانی وای لێ دەفامرێتـەوە کـە وەك ئێسـتاو شۆرشـــەکانی دوای 1921 بوویێـــت لـــە ژێـــر دەســـەلاتی داگیرکـــەرێك هەلسابن...نەخێر هەریەك لەوانە چەند سـەدەیەك بـوو دەسـلاتدار بووینـە، بۆیـە (ناوزەدکردنی شەڕی نێوان دوودەسەلاتی گەورەی میری سۆران وعوسمانی بە شۆرش وراپەڕین زۆر هەلەیە)، خەریك بوو میری سۆران لەگەل محمد علـی پاشـای میسـر دەست بە سەر ئەستەنبۆلیش دابگرن...

ئینجـا داگـیر و دابەشـیەکەی ئێسـتای کوردسـتان ناگەڕێتـەوە بـۆ جـەنگی چالدێرانی 1514، ئەوکاتەی ئەو دابەشیە لەسـەر بنچـینەی سـەربازی بـوو لـە کەنداوەوە تا دەریای ڕەش بوو، واتە: هەر کورد دابەش نەبوو و عـەرەب و تـورك و تورکمان و فارسیش دابەش بون، ڕاستیەکەی ئەوەیە مەینەتی کورد ودابەشـیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ فەترەی 1908 تا سالی 1924 و لایەنە تاوانبارەکانیش دیارن، بریتین لە: فەڕەنسا و بەریتانیا و ئەتاتورك و ڕووسیا لەگەل هەلەی کـورد خۆشـی، دوایش ئەو دەولەتانەی لە ناوچەکە دروستبون بەرپرسیارەتی بەردەوامی مەینەتیان

دەکەوێتە ئەستۆ، تا ڕادەیەکی زۆریش ئەو جۆرە گوتارە چەوتەی کوردیش بەرپرسە لێی.

پلانی توێژینەوەکەمان

تەقەلا دەدەین بەپێی توانا وەك خۆی باسی ئەو مێژووە بکەین، زیاتر شێوازێکی ئەکادیمی وەرگرێ نەك سیاسی، بۆیە تاڕادەیەکی زۆر پاڵپشت دەکەینە سەر دیکۆمێنتەکانی بەریتانی وفرنسی و ڕووسی و عوسمانی و کتێب و سەرچاوە بێلایەنەکان، هەروەها بۆ ئەو مەبەستەش لەساڵی (1993)وە ئێمە بەردەوام وەکو توێژینەوەی مەیدانی هەمو ئەو خەڵکانەی کەمێك وشیارن و بەتەمەنن دەیان دوێنین وەك (شایەدەك لەسەر مێژووی کورد) زانیاری زۆرمان لێ وەرگرتوون، ئەو توێژینەوە مەیدانیانە هەر سێ کوردستانی گرتۆتەوە، خواروو و ڕۆژهەلات و سەروو، زانیاری هەرەزۆرمان لەکوردستانی سەروو لە بەتەمەنەکان وەرگرتووە کە تا ئێستا ئەو زانیاریانە بلاونەکراتیەوە، وەدەبێ زۆر سوپاسی د.عوسمان عەلی بکەین دیکۆمێنتێکی زۆری بەریتانی بە تەرجەمە کراوی(لەلایەن خۆیەوە) بەتایبەت بۆناردم کە تا ئێستا بلاو نەکرابووەوە بە کوردی.

بەشی یەکەم

مێژووی سیاسی کورد

باسکردن لە مێژووی سیاسی هەر میللەتێك ئاسان نیە، چونکە بەشی هەرە زۆری ئەوانەی ئەو مێژووە دەنووسنەوە لەپێناو دەوڵەمەندکردنی سامانی مێژووییانە، کەمتر گوێ بەقەیدو مەرجی زانستی دەدەن، نمونەیەك لەوانە تەقەلاکانی(د. احمد سوسە)بۆ دۆزینەوەی جێکەوتێك لە قولایی مێژوو بۆ عێراق چی کردوە؟ پێش 4000سال لەمەو بەر (واتە: 2300پ ز) بابلیەکان نەخشەیەکی جیهانیان بە پێی زانیاری ئەو سەردەم کێشاوەو ناوی بابل وئاشوریان بە پیتی هیموگلۆفی خستۆتە سەر لە ژێر ناوی یەکەم ودوەم[1]، د. احمد سوسە هەڵساوە ئەو ئەدریسەی بە (اقدم خارطة للعالم توضع فيها العراق) گوزارشکردوە. بەهەمان شێوەش لەکتێبی (الحضارة في العراق ص321) دەڵێت: بعد أن اتمت الجيوش العربية تحرير العراق من الحكم الفارسي أصبح العراق جزءا من الدولة العربية الكبرى، وكانت هذه الدولة قد اسسها الرسول .

بەشی زۆری ئەو ولاتانەی کەزیاتر دەمارگیری نەتەوەییان هەیە یاخود ولاتەکەیان ڕەسەن نیە تەقەلایان داوە بناغەیەکی مێژووی سیاسی بۆ بدۆزنەوە، هاتوون هەرچی ڕووداوێك لەسەر ئەو نیشتمانەی ئێستایان ڕوویداوە خۆماڵیان کردووە، نموونەی عێراق لە هەموی زەقترە، هەڵساون ڕووداوەکان و مێژووی ئاشوری

1ـ دەقی نەخشەکە لەکۆتایی ئەو نوسینەیە.

و بابلی و فارسی هیلنیستی.. تا دەگاتە مەملوکی و سەلجوقی و عوسمانیان خستۆتە سەر، لە کتێبی (العراق فی التأریخ) دوو کۆلەگەی مێژوویی گەورەی کردۆتە پالپشت بۆناسنامەو ڕەسەنایەتی عیراق، یەکیان: گیربونی کەشتیەکەی (ح نوح)[1]ە لە جودی دووەمیان: ئەشکەوتی شانەدەرە .. کەچی هیچیان پەیوەندی بە عیراق نیە، تەنها ئەوەیە ئەو بۆچونە هەوڵی داوە وێنەی مێژوو بە پێی واقعی ئێستا بکێشی وهەڵە دەردەچی.. ئەوە تەقەلای عروبیەکانە بەرامبەر ئەو میلەتانەی دروستکەری شارستانی ئیسلام بووینە، ئەوانە لە چالاکی سەربازی و سیاسی وزانستی وهونەری بۆ ئیسلامیان کردوە کەچی عروبیە شۆڤینیەکان دەیخەنە سەر ئەرشیفی میژووی عەرەب، زیاتر لەوەش دەیکەنە پاڵپشتێك بۆ ناسنامەی عەرەبی بۆ عێراق، کەچی ڕاستیەکەی ئەوەیە لەسەردەمی سیستەمی ئیمپراتۆری و پەلامار مەرج نیە نیشتمان و دانیشتوانەکەی پەیوەندیان بەرووداوە سیاسیەکەو عەسکەریەکانی سەر ئەو خاکە هەبێ، مادام پەیوەندی یاسایی و سیاسی لە نێوان نیشتمان و نەتەوەو دەسەڵاتی سیاسی نەخەملێبوو، ئەو خەملێنە لە ڕۆژئاوا تا سەرەتای سەدەی (19) بەتەواوی دێت، لەڕۆژهەلات و جیهانی ئیسلامیش تاسەرەتای سەدەی بیستەم بەتەواوەتی خەملی، بۆیە زۆر ئاسایی بوو دەسەڵاتی سیاسی ناوچەیەك ناسنامەی لەگەل ئەو میللەت و نیشتمانە جیابوایە، سۆمەری و ئاشوری و کلدانی و بابلی و فارسی لەگەل زۆرایەتی هەرە زۆری دانیشتوانی ئێستای عێراق جیان، هەرچەندە مێژوونووسە عەرەبەکان بەتایبەتی دکتۆر ئەحمەد سوسە تەقەلای داوە ئەوانە لەسەر عەرەب پۆلین بکات[2]، لەولایەش (عبداللە ئۆجەلان) لە کتێبی (من الدولة الکهنة السومریة نحو الحضارة الدیمقراطیة)

1ـ بەمەست لە پیتی (ح) وشەی حەزرەتە.
2ـ دکتۆر احمد سوسة – تاریخ حضارة وادی الرافدین.

ویستویەتی لەسەر کوردیان پۆلین بکا، کەچی نەوەو میراتگـری ئەوانـە مـاون لـەو ناوچەیە، نە کوردن و نە عـەرەب، ئەو سەردەمی وەك ئێستا نەبووە، ئاسـایی بـووە دەسەڵاتی فارسی لە سەر خاکێك بەدەر لە(مسـقط رأس)یـان حـوکمڕان بێـت یـان پێچەوانە، بۆیە دەبینین ئەسکەندەری مەقدونی (دامەزرێنـەری دەوڵـەتی یۆنانـە)و کەچی دەسەڵاتی لە بابل بووە، صلاح الدین خەڵکی کوردستان بووە دەسـەڵاتی لـە میسرو شام و جەزیرە بووە، تەنانەت پیاوێك بەناوی محمد کوڕی ڕۆسـتەم لەدەسـت فارسەکان ڕایکردە مەغریب لەوێ توانی دەوڵەتێك دروست بکا یەك سەدە بخایەنێ، بنەماڵەی گیان پۆلاکان لەدەست هەندێ میرنشینی کورد ڕوویان کردە وڵاتی شـام و لوبنان میرنشینێکی بەهێزیان لەوێ دروستکرد ئێسـتا (جونبلاتـەکان نـەوەیتیان)، عوسمانیەکانیش لەدەست مەغۆل ولە ناوچـەی تۆران(ئاسـیا نزیـك چـین) ڕایـانکرد هاتنە ئەنادۆل وئەوروپا دەوڵـەتیان دروسـت کـرد، ... بـەم شـێوەیە ئـەو چـالاکیە سیاسی و ئیداری و سەربازی و شارستانیانە موڵکی ئەو نیشتمان و وڵانە نـین، کـە بۆیان ماوەتەوە، مەگەر وەك مێژوو و شارستانی و کەلەپور.

هەر بۆیەش دەسەڵاتی سیاسـی ئەمـەوی و عەباسـیش (هەرچـەندە عـەرەبیش بووینە) ناگەڕێتـەوە بۆئـەو عیراقـەی ئێسـتا، چـجای دەسـەڵاتی مەملوکـەکان و مەغۆل و تەتەرو فارس و کـوردو عوسمـانی و... هـەمو ئەوانـە بـە ئەمەویشـەوە (بەپێی تـەرازووی نیشـتمانییەوە) بـەداگیرکردن هاتوونـە بەغـدا، ئـەو ناوچـەیەی پێیدەوترێت عێراق داگیریان کردوە ئینجا دەسەڵاتیان لەسـەر دروسـتکردووە، واتـە دەسەڵاتەکەیان نەشوونمای نەکردوە بەپێی هەنگاوی سیاسی و یاساییەکانی دەوڵەت دروستبون، ئەوە هەر سەبارەت بە عێراق نەبووە، بەڵکو نەریتێکی جیهانی بووە تا دروستبونی دەوڵەتی هاوچەرخ لەسەرەتای سەدەی 20 هەروابووە.

بۆ ئێمەش کە بەدوای مێژووی سیاسی کورد دەگەڕێین هەمان گیروگرفت هەیـە، لێرە ناکرێ بڵێین: هەر هیچ پەیوندیەك لە نێوان مێژوو و دەسەڵاتی سیاسی کـوردو کوردستان نیە، وەك عیراق و سوریا نییە، کورد زیاتر لەوانە دەوڵەمبەندترە، خودی مانای کوردستان ئەو پەیوەندیەی هەڵگرتووە کە بریتیـە لـە پەیوەنـدی کـورد بـە نیشتمانەکەی ئەگەر بەلاوازیش بێ، بەڵام ولاتێکی وەك عێراق ئـەو نـاوە کـە لـە بنەچەدا فارسیە(لە ئەراك هاتووە) گوزارشت لە هیچ پەیوەندیەك لە نێـوا ن گـەلی ئێســتاو ئـەو عێراقــە ناکـا، کوردســتان لـەپێش سـەدەی (12)وەك زاراوەیـەکی کارگێڕی بەکارهاتووە لێرەو لەوێ، لەساڵی 1339ز کەوتە سـەر نەخشـەی ئـیبن مستەوفی بۆ یەکەمجار، بە فەرمی لە لەدوای سەدەی 17 وەك نەخشەی ئیداری بۆ (5)ویلایەت ناوی کوردســتانی بـەرە بـەرە لێنرایتـەوە، یەکـەم وەرچـەرخانی بـۆ زاراوەیەکە سیاسی لەلایەن شیخ عبیداللە هاتە کایەوە، لە دوای ئنقلابـی 1908 ودوایش لە دانوستانەکانی سـالانی 1912 تـا 1920نێـوان عوسمـانی وکـورد بەسیاسیانە بەرجەسـتە بـوو، لـەکۆنگرەی سـیڤەری1920یـش بەیاسـایی بـوو، بەوشێوەیە لەسەرەتای سەدەی بیستەم کوردستان بەجیا لـە ولاتـانی ناوچـە زووتـر مانائیداری و سیاسـی و یاسـایی خـۆی وەرگـرت، هـەروەها لەسـەرەتای سـەدەی بیستەم سیاسیانە تەواوی کوردستانی ئێستای گرتۆتەوە، سەرەڕای ئـەوەش مانـای ئەوە نیە هەمو ڕووداوەکانی سەر ئەو کوردستانە یەکسان بێ بە مێـژووی سیاسـی کورد، یان بە دیوێکی تری لێکدانەوە: مێژووی کوردسـتان و مێـژووی کـورد لێـك جیایە، هەروەها مێژووی عێراق و عەرەب لێك جیایە، مێژووی تـورك و تورکیـاش لێـك جیایـە.... بـەڵام لێـك جیابونـەکان هەریەکـە بـە ڕێـژەو شـێوەیەکە، بـە گشتیەکەی مێژووی کوردستان مانای وایە هەرچـی ڕووداوێـك لەسـەر ئـەو خاکـە ڕوویدابێ مێژوویەتی، هەرچی مێژووی سیاسی کوردە ئەو مەرجەی تێدا نیە، جـار

وایە ڕووداو لەسەر خاکی کوردستان روویداوە لەسەر ئەو حیساب نیە مادام دەسەڵاتی سیاسی نەبووبێ، یان خاوەنی خۆی نەبووبێ، وەك جەنگ وڕووداوەکانی نێوان عوسمانی و سەفەوی، ڕۆم وفارس وئەرمینیا...، هەرچی مێژووی کوردە بریتیە لەو ڕووداوانەی کە ڕەگەزی کورد بە شداری تێدا هەیە، جاروایە مێژووی سیاسی کورد لەدەرەوەی ئەو سنورەی کوردستانی ئێستاش هەیە، وەك: دەوڵەتی میدیا، ئەیوبی و گیان پۆلا... لەگەڵ میرنشین و دەولەوتە کوردیەکانیش، کە لە کوردستان دەسەڵاتیان هەبووە، جا لێرە بە ئاسانی ئەو بەشە مێژووەی دەسەڵاتە سیاسیەکانی کوردو بەرگری کۆمەلایەتی و خێلەکانیش بەڕوونی دیاری بکەین، بەڵام بەزەحمەت ئەوانەی بەدەر لە کوردستان بەرزەفت دەکرێ، ئەو بنچینە بە خێرایی سەرە باسێك بۆ ئەو مێژووە دەکەین.

دەسەڵاتی کورد لە پێش ئیسلام:

مێژوویەکی کۆن بە خێرایی: لەلایەن ئاینیەکانەوە ح.ئادەم بە سەرەتای مێژوو دەناسرێ، بە پێی (بدایة والنهایة ـ ابن کثیر) ح ئادەم ڕۆژی هەینی دروست کراوە[1]، یەکەم جار لە لە شاری غوکلاندی هند[2] نەوەکانی بەسەر زەوی دا

1ـ لە احمد بن حنبل د ەگێڕیتەوە: گوایە ڕۆژی شەمە خۆڵوخاك دروست کراوە، یەك شەمە شاخ وکێو، دووشەمە دارو درەخت، سێ شەمە خراپە کاری، چارشەمە ئاگروڕووناکی، پێنج شەمە گیان لەبەر، ڕۆژی هەینی لە نێوان عەسرتا عیشا ح ئادەم دروست کراوە.

2 بڕوانە (معجم دیانات وأساطیر العلمیة...، ج3 ص150) دەلێ: لە بناری شاخی هیمالایەی هەرەبەرزی جهان دابەزیتە سەرزەوی.بەلام هنری فورستر دەلی لە غوکلاند، لە (تاریخ جرجان -بن یوسف الجرجاني) هاتوە: سمعت أبا الحسن محرز بن جعفر یقول وجدت ببلد الهند حجرا منقوشا بالعبرانية ببلد سرندیب یقال اهبط آدم

أنا الموجود فاطلبني تجدني

فان تطلب سواي فلا تجدني

بڵاوبونەوە، هەندیك مێژووی دابەزینی بۆ 35 ـ 40 سـەدە پ.ز. دەگێرنـەوە،) یوشر(دەڵی ژیان لە 4004 پ.ز. دەستی پێکردووە، هەرچی (لایتفـوت)ە دەڵـێ: ژیان لە 13/ئوکتوبەری/4004پ.ز. سـەعات 9ی بـەیانی دەسـتی پێکـرد!![1] ووردتر (خلق ادم وحواو یوم 16 او 30 اکتوبر یـوم الجمعـە * بـەڵام وا پێدەچـی زۆر زیاتر بێ، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە تەورات دەردەکەوێ تەمەنی نەوەکان گەلێ دوورو درێژ بووە[3]، لە دوای(ح.ئادەم) نەوەکانی بریتین لە: شـیس، ئـەرواس، کیناس، ماهلەیل، یارید، ئیدریس، ماتولسلخ، لامیك، نوح، وەك چەند نەوەیەکی تەمەن درێژ بەسەر زەوی پەرش وبڵاو بون، تـا تۆفانەکـەی (ح-نـوح)، لـە کتێبـی (لقطة العجلان مما تمس إلی معرفته حاجة الإنسان) هاتوە: ((قال أشـوس بـین خلـق آدم وبین لیلة الجمعة أول الطوفان ألفا سنة ومئتا سنة و ست وعشـرون سـنة وثلاثـة وعشرون یوما وأربع ساعات))، واپێدەچی زۆر زیاتر بێت.

هەندێك پێیان وایە ئەو تۆفانە محەلی بـووە هـەمو جیهـانی نەگرتۆتـەوە، سـاغ بونەوەی ئەو دوورِایە بەلایەکدا پەیوەندیەکی توندی بە کوردۆلـۆژی هەیـە، چـونکە ئەگەر تۆفانەکە جیهانی بێت ئەوا مانـای وایـە چـۆن هندسـتان لانکـی یەکـەمی مرۆڤایەتیە ئەوا کوردستانیش لانکی دووەمی مرۆڤایەتیە، ئیتر ئـەوەش دەسـەلمێ کە کورد(بە رِەهایی) کۆن ترین میلەتن لەسەر خاکی خۆیان وبنەچەی کوردیش بـە ناوو خاکەوە جودیە نەك زاگرۆس، دیارە بەپێی قورئانی پیرۆز کەشـتیەکە لەشـاخی

تجدني أین تطلبني عتیدا
قریبا منك فاطلبني تجدني
1ـ بروانە: داروین-اصل الانواع ص35

[2] بروانە: براتراند راسل-الدین والعلم ,ت:رمسیس عوچ ,دارالهلال/القاهرە ص45-46

3ـ سەیری العهد القدیم - تکوین (5) بکە، لە قورئانیش باس لە تەمەن درێژی ئـەو نەوانـەی ئـەو سـەردەم دەکا.

جودی[1] کوردستان گیرساوەتەوە، هەندێکی تر زیـاتر ووردەکـاری دەکـەن بـە پێـی نزارگەکانی مسیحی وموسولمان و یەزیدی ئـەوا کەشـتیەکە لـە لوتکـەی نیڤـاتی[2] جودی چەقیوە، گوایە تۆفانەکەش لـە 17/ 600/2ی تەمـەنی(ح نـوح)[3]بـووە، (رالــف لینتــون) لــە کتیبــی (شـجرة الحضـارة)دەلی لــە3500پ ز تۆفانــەکی سەرانسەری لە جیهان ڕوویدا، ئەو باسە لە زۆربەی کتێبە ئاینیەکانی جیهـانی وەك (ئینجیل، تـەوراِت، مـانۆی هنـدی، چیسـابلپۆکی مەکسـیکی، کتێبـی هیندیـە سورەکانی ـ پۆپۆل ڤۆنخ، زەندە ـ ئاڤێستا، .. هەروەها لە کتیبەکانی سـۆمەری و شارستانی تریش) [4] هاتووە، واتە جهانی بووە، لە تـەورات بـە ڕوونـتر بـاس لـەوە دەکا کە کەس لە سەر زەوی نـەماوە، دەڵـێ: (لأن میاهھـا كانـت علـى وجـه كـل الأرض)، (فمحا الله كل قائم كان على وجه الأرض)[5]، **لە ئینجیلی(برنابا)ش دەڵێ جیهانی بوە:**(7 فبسبب الشهوة إن الطوفان * حتى أن العالم هلك أمـام رحمـة الله ولم ينج إلا نوح وثمانون شخصا بشريا فقط 8)[6]بە پێی (الكتاب المقـدس ـ العهـد القديم سفرتكوين(7) لە تەمەنی 600سالەی (ح نـوح) تۆفانەکـەبووەو دوای لـە تەمەنی 601ی لە دەڵێ لە ئەرارات گیربوە(واسـتقر الفلـك في الشـهر السـابع في

1ـ بەشیکیش پشتیان بەستوە بەهەندی زانیاری تر ودەلین تۆفانەکەش گوایە تەنها میزوبوتامیـای گرتووتـەوە لە 7\17 ی هەمان سالی سەروو شاخی لە ئەرارات گیرسایەتەوە ، تەورات لە (تكوين -8) دەلێ لە ئەرارات گیر بووە، قورئان وهەموو زانیارەکانی سەردەم دەڵێن لە جودی گیر بووە، بەلام ئەگەر هەر پشت بـە تـەورات ببەستین دەلیت ئەو تۆفانە سالیك و دە رۆژی خایاند کەواتە جیهانی بووە.

2ـ بروانە: واسیلی نیکیتین —کوردو کوردستان ل121(لەناو یەزیدیـەکان سـەربردەیەکی زیـادەی تـر هەیـە دەڵێن : دوای بەڕێکەوتنی پاپۆری (ح نوح)کونێکی تێ بوو، ئاوی لێهاتە ژوور زۆر ترسان بەلام مارێك هـات و سەری خۆی بە کونەکە وەناو ئاوەکەی بڕی...بۆیە تائیستاش مار لای یەزیدی خۆشەویستە).

3ـ بروانە: تەورات ـ سفر التكوين (اصحاح6-9).

4ـ بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی: (کۆنترین نهێنیەکانی مێژوو)ـ ئەلسکاندر گەربۆڤسکی.

5ـ العهد القديم ـ سفر تكوين 7، 8

[6] ئینجیل برنابا- فصل115 اية(7-8) ترجمة:حمادة

اليوم السابع عشر من الشهر على جبال اراراط 5)[1]؛بەڵام دوای لە دۆزینەوەکەی ئاسەواری کەشتیەکە ئەوەی قورئان ڕاست دەرچوو(وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءكِ وَيَا سَمَاء أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاء وَقُضِيَ الأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْداً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[2] لەجودی گیر بۆوە*، جارێکی تر لەو کوردستانە لە دەوروبەری شاخی جودی ژیان و مێژووی مرۆڤایەتی لێی دەستی پێکردۆتەوە، کەواتە کورد کۆن ترین میلەتن لەسەر خاکی خۆیان ئەگەر تۆفانەکە سەرتاسەری بووبێ، کوردستان لانەی مرۆڤایەتی ئێستایە، بەپێی هەندێ سەرچاوە شاری (شەرناخ) کە لە نزیک (جودی)یە مانای (شاری نوحە)، هەروەها ئیبن عەباس دەڵێ لە بناری چیای جودی (ح نوح)شاریکی دروستکرد، تا ئێستاش ئاسەواری ماوە بە ناوی هەشتیان *.

هەمو ئەو شارستانی و چرا ڕووناکانەی قولآیی مێژوو یەکەم جار لە ڕێگەی هۆکاری دەرەکی و پەیامی ئاسمانیەوە بنڕێژ کراون، ئنجا درێژەیان بەخۆداوە، هەرچەندە عەلمانیەتی ئەو سەردەمە دەیەوێ ناسنامەی مێژووی خۆی بگێڕێتەوە سەر لاتینی کۆن بۆ ئەوەی نەچێتەوە سەرتوخمی ئاین، گوایە کەلتووری یۆنان بناغەی ئاینی نەبێ، کەچی بە ووردبونەوە دەبینین هەتا شارستانی (یۆنان)یش بناغەکانی ئاینی ئاسمانیە، ناوی یۆنانیشی لە

---

[1] عهد القديم – سفر التكوين –اصحاح 8

[2] **سورەتی هود– ئایەتی 44**

* بە ووردی لەو میژوانەمان کۆلیەوە ، دەرکەوت لە تەوراتیان وەرگرتووە، ئیبن حەزم لە کتیبی (الملل والأهواء والنحل) بە توندی رەدی ئەو جۆرە زانیارانەی تەوراتی داوەتەوە بەلام لەو زانیاریانە بی دەنگ بووە.

* هەشتیان واتە هەشتا ئەوەش گوزارش لەو 80 کەسە ناسنامە جیاجیایانە دەکا کەلەگەلی بوون.

(ح.یونس) هاتووە[1]، هەروەهاناوە کۆنەکەشی (هەیاس) هەرناوی پێغەمبەرێکە، بناغەی ئیمپراتۆریەتی رۆمیش هەرواله باپیرەگەورەیان کە ناوی (روم بن عیسو بن اسحاق النبی) ە[2]. لە سەر ئەو بنچینەیە دەبینین شارستانی یۆنان و میسر و چین ومیزۆپۆتامیا، رۆم، بابلیەکان، هندیەکان، مایا، ...هتد، ..بەرهەمی پێغەمبەرانن بەوشێوەیەی خوارەوە: فیساگۆرس(581ـ497 پ ز) و ئنکسماندرس هەریەکە قوتابی پیغەمبەران (ح داود و ح سلیمان)دەرسیان لاخویندووە[٣]، شریعەتی حەمورابی درێژ کراوەی شریعەتی ح ئیبراهیمە، بە پێی (پەیمانگای ئیسلامی بەریتانی ـ زانستەکانی بەراوردی ئاینی) ئەوا حەموڕابی 300 سال دوای ح ئیبراهیم هاتوە لە 187 پ ز، بۆیەش بەشی زۆری مادەکانی شریعەتی حەمورابی لەتەورات و ئینجیل وشریعەتی ح ئیبراهیم و هەندێکیشی لە ئاڤیستای زەردەشتی دەچێ، هەندێکی لەگەل قورئانیش لێك نزیکە[٤]، لە سەر ئەو بنچینە قولّە ڕۆسۆ دەلّێت یەکەم دەسەلاّت وشارستانی ئاینی بوە[٥] .

---

1 بڕوانە (لسان العرب)، هەروەها (صحاح)، ..هەر لە تەوراتیش لەجیاتی یونس یۆنانی نوسیە لە.

2ـ بروانە: لسان العرب ـ ابن المنظور ج1ص1260 مادة: روم. هەندێکیش دەلّێن : والمراد بالروم هنا الروم الاول وهم اليونان المنتسبون إلى رومي بن لبطى بن يونان بن يافث بن نوح علية السلام ـ بدايةوالنهاية ج1 ص130

5ـ بروانە: الملل والنحل ..ص 67ـ72 .هەر بۆیەش مەدرەسەو پەیڕەوی فیساگۆرس لەهەموان ئاینی تر بوە .

4ـ توێژەران زۆر لای لە یەکچوو لە نێوان تەورات و یاساکانی حمورابی وشریعەتی ح ئیبراهیم دۆزیتەوە، هەندێکی بە نمونە لێرە تۆمار دەکەین کە لە (مەوسوعەی بریتانی)مان وەرگرتوە: یاساکانی ژ: 8، 129، 195، 196...وەکو ئایەتەکانی (21-37-خروج)، (22-22-تثنية)، (15-خروج)، (20-24-

لەدوای ئەوانەو تۆفانەکەش بێجگە لــە مێــژووی میللەتــە باڵادەســتەکانی وەك فارس و ڕۆم و ئاشوری و بابلی و یۆنانی، ئەوانی تر زۆر لێڵە، بەڵام بە مســۆگەری سەرۆکی هەندێ دەسەڵات کــورد بووینــە بەڕەچــەڵەك، نــەك بــە کیــان و هەســتی نەتەوایەتی، هەڵبەتە سەردەمی ئیمپراتۆری بوە، زۆربەشیان لە ئەسڵدا دریــژکراوەی پەیامێکی ئاسمانی بوبنــە، مێــژووی ئــەو جــۆرە دەســەڵاتانە تــا (4500) ســاڵ لەمەوبەر قوول دەبێتەوە لە (...لولو، گوتی، جوتی، ماد، کاردۆخی، کــاردوو...) بەپێی هەنــدێ ڕیوایــەت دامەزرێنــەری ئیمپراتۆریــەتی ساســانیکان (ئاردەشــێر)ە بەڕەچەڵەك کورد بوە، {بــەپێی ئــەو نامەیــەی بــۆی هــاتبوو لــە لایــەن(ئۆردوانی پێنجەم) وپێی دەڵێ تۆ لە ژێر رەشماڵی کوردا گەورە بووی}، .. زۆری تر.

ئەو مێژووناســە کۆنانــەی باســی کوردیــان کــردووە بــەناوی ســەردەمی خــۆی هەریەکە لە(هێرودۆتس484 ـ 425 پ.ز) و (زەینەفون و سترابۆ) لەپێش زایین، ڕۆڵی کورد لە مێژوو بە چاك وخراپ هەیە بــە پێــی کتێبــە ئیســلامیەکان یەکــەم چەکی کۆکوژی(مەنجەنیق) کورد دروستیان کردوە، هەر بە پێی ئــەو سەرچــاوانە وا پێدەچێ ڕووداوی سوتاندنی ح ئیبراهیم لــەنێو کــوردان بــووبێ چــونکە دەڵــێ بــەو

لاوین)...لەگەل زۆری تر ، هەر ئەو دەقەی هەردوولاش بە نمونە تۆماردەکەین: قانون حمــورابی رقــم129- إذا قبض على امرأة مضطجعة، مع سيد فيجب عليهم أن يوثقوهما ويلقوهما في الماء، ويمكن لزوج المرأة أن يبقــي زوجته على قيد الحياة إذا رغب، كما يمكن للملك أن يخلّي حياة أمته.

التوراة: وإن أخذ رجل يضاجع امرأة متزوجة فليمُت كلاهما. (تثنية 22:22) ،

لە قورئانیش زینای پیاو ژنی بە هاوسەری ئەو سزایە هەیە، لە ئاڤیستای زەردەشتیش سزای ژنی مێردار لە زینا هەر ئەوەیە ، هەمو ئەوانە بەلگــەن کــە هــەموی لــە ڕەچــەلەکدا لــە پــەیام هــاتوون دوای بەرەبــەرە دەستکاری کراون .

4- جان جاك رۆسۆـ العقد الإجتماعی ـ ص201 .

مەنجەنیقەی (هــەزنی) کــورد ئاگرەکــە کرایــەوە[1]، کێشــەی باســی ئــەو دەســەڵاتە سیاسیانەی ئەو سەردەم لەسەرتاسەری جیهان هەیە، چونکە لەو سەردەمی دەتوانرا دەسەڵاتی سیاسی دروست بکرێ لەسەر خاکێك بێ ئەوەی ناسنامەیان جووت بێت، تەنانەت ناسنامەی دەسەڵات وگەلیش جوت نەبوە، بنەماڵـەی قاجـاری تـا سـاڵی (1921) حوکمی فارسیان کردوە بەناوی فارسیش کەچی تورك بوینە، ئەردەشێر[2] و کریم خانی زەند کورد بووینە، یەك لەپاشای ڕۆمیەکان عــەرەب بــووە، دەوڵــەتی ڕۆستەمی لە مەغریبی(ئێستا) فارسی بووینە، لەو میانــەدا باســی لــە کۆمــەڵێك کیان و ئیمپراتوریاتی وەك لولوەکان و کاردۆ و میتانی و دەکرێ لەهەمویان زەقـتر و نزیك تر لە کورد ئیمپراتۆریەتی میدیا بووە، ئەوەی لەوەش لێڵە ئــەو دەســەڵاتە دوور بووە لە کوردستان لای خوراسان بووینە، ئێستاش کیانێکی بچووك لــە نزیــك هێمالایە بەناوی میدیا ماون[3]، لەسەر دەستی فارســەکان لەنێوچــووینە، بۆیــە بــە گشتی ئەو مێژوە سیاسیەی ئەو سەردەم لێڵە.

1ـ ثم وضعوا ابراهيم عليه السلام في كفة منجنيق صنعه لهم رجل من الاكراد يقال له هزن وكان أول من صنع المجانيق فخسف الله به الارض فهويتجلجل فيها إلى يوم القيامة—المصدر: بداية والنهاية (168/1)

2ـ بەلای کەمی بەلگەی کوردبوونی ئەردەشێر لەو نامە گۆڕینەوانە بە ڕوونی دەردەکەوێ کە لە(تاريخ الطبری) وەرگیراوە: إذ ورد عليه رسول الأردوان (ئۆردوانی پێنجەم) بكتاب منه فجمع أردشير الناس لذلك وقرأ الكتاب بحضرتهم فإذا فيه إنك قد عدوت طورك واجتلبت حتفك أيها الكردي المربى في خيام الأكراد من أذن لك في التاج الذي لبسته والبلاد التي احتويت عليها وغلبت مولكها وأهلها ومن أمرك ببناء المدينة التي أسستها في صحراء يريد جور مع أنا إن خليناك وبناؤها فابتن في صحراء طولها عشرة فراسخ مدينة وسمها رام أردشير وأعلمه أنه قد وجه إليك ملك الأهواز ليأتيه به في وثاق

فكتب إليه أردشير إن الله حباني بالتاج الذي لبسته وملكني البلاد التي افتتحتها وأعانني على من قتلت من الجبابرة والملوك وأما المدينة التي أبنيها وأسميها رام أدرشير فأنا أرجو أن أمكن منك فأبعث برأسك وكنوزك إلى بيت النار الذي أسسته في أردشير خرة .

3ـ القانون الدولی فی الاسلام ـ (تەنها ئەو کتێبە باسی لەو کیانە بچوکە دەکا، بەڵام باسی مێژوویان نا کا).

له سەردەمی ئیسلام:

کورد بەزەبری شمشێر یان بە بیرو باوەڕ موسوڵمان بوو؟

بەشێکی زۆر لە رەوشەنبیران و سیاسەتمەداران بــەبێ زانیــاری دەچــنە نــاو ئــەو بابەتەو دەڵێن : یاوەران بە زەبری شمشێرو بەتاڵان و جینۆساید هاتونــە کوردســتان، لەوانە (سالح قــەفتان) دەڵــێ: کوردســتانیان داگیرکــردو خــەڵکیان کــردە (مــوالی) مزگەوتیان دروست کرد، تا نوێژ بۆخوای عەرەب ببینن [1]، لەتازە تــرین کتێــب بــە ناوی (ئەنفال لە ڕۆمانی کوردیدا لە ل(15 ـ 28) دووبارەی ئەوە دەکاتــەوە، کــە هاتنی عەرەب و ئەسحابەکان ئەنفالی کوردیان کردوەو پشت بەو پیستە دەبەستێت کە لەخوارەوەو باسی دەکەین، ئیتر ئەوە بەلای ئەوانە ئەنفالی یەکــەم بــووە ئــەوەی بەعسیش ئەنفالی دووەم بووە، بۆ ئەو مەبەستە پێستێکی تەزویر(گوایە) لەناوچەی هەورامان دۆزراوەتەوە گوزارش لە ڕاستی ئەو دەنگ و باسانە دەکــا(*)، ئــەو ڕایــە

1ـ مێژووی گەلی کورد ص143 لەراستیدا بەڕێز سالح قەفتان بیریارێکی گەورە بوو، بــەلآم وا پێدەچــی لــەو بابەتانە لاواز بێت، چونکەموالی تایبەت بوو بەسەردەمی ئەمەوی وبەس، کاتێ هاتنە کوردســتان ســەردەمی ئەمەوی نەبوو، ئینجا لەزۆر شوێنی تر کەوتۆتە هەڵە، لەل294دەلێ سالی 1908 ناوی عوسمانی گۆڕا بــۆ تورکیا، ڕاستەکەی ئەوەیە لەسالی 1908 ئینقلابی ئیتیحادیەکان بوو، لەسالی 1922 بوە تورکیا.

(*)دەقی نووسراوی سەر پیستەکە(لە مەوسوعەی جودی) وەرگیراوە:

هورمزگان ڕمان ئاتران کوژان

ریشان شاردەوە گەورە گەورەکان

زۆر کار ئارەب کردە ندە خاپوور

گنا و پالەیی هەتا شارەزور

شەن و کەنیکان و دیل بشینا

مەرد ئازا تەلی دەرووی هدینرا

1ـ لەو سەردەمی ناوی شارەزوور نەبوو،ئەو کاتی بە (شەهر زیڤار) ناوزەد دەکرا.

2ـ گوایە ئەوە بوو لەسەر ئەو پیستە نووسرابووە، ئێستا گەیشتۆتە مۆزەخانەی بــەریتانیا، وا تــێ بینــی دەکرێ:

وزۆربەی ئەو ڕایانەی لەبارەی خیانەتی مەلای خەتێ وزانایانی تری کورد لەدوای بە عەلمانیکردنی شۆرش و دەسەڵاتی کوردی هاتووە، ئەگینا لەپێشتر ئەو ڕاو بۆچوونە نەبووە، ئەوەش گوزارش لەڕای هەمو عەلمانیەکان ناکا، بەشیکی زۆر لە مێژوونوسە کوردەکانیش باوەڕیان وایە، کە کورد بەخۆشی بوویتە ئیسلام لەوانە: مام هەژار، مەسعود محمد، تەنانەت لەسەروو صالح قەفتان وا دەڵێ، کەچی لە (مێژووی کورد لە کۆنەوە تا ئەورۆ) دەڵێ بە خۆشی خۆیان بووینە ئیسلام...لەهەموان بەووردتر لە پێشەکیەکەی شەرەفنامە وئینجا لەکتێبی(محمدئەمین زکی بەك ـ خولاسەی تاریخی کوردو کوردستان لە ل123) دەڵێ بەخۆشی وبێ جەنگ ئیسلام لە کوردستان وەرگیراوە.

گابانی هاوەل نزیکەی سالیك ڕاستەوخۆ لەدیدەنی پێغەمبەر(د- خ)بوە، دوایش گەراوەتەوە مەرگەو لە دژی زوڵم و زۆری فارسەکان خەباتی کردوە،لەنێوان ساڵانی 14ـ 16ی ڕێکخستنەکانی ئیسلامی لەکوردستان بەنهێنی بڵاوکردۆتەوە، لەو کاتی کوردستان داگیرو دابەشکرابوو لەنێوان ڕۆم و فارس، لە بارودۆخێکی سیاسی و ئابووری و کۆمەلایەتی و فەرهەنگی زۆر ناخۆش بووە، کۆمەڵێك باجیان خرابووە سەر، هەردوو ڕێبازی(منحرفی) زەردەشتی (مانی و مازدەکی) لەنێو کورد بڵاوکرابۆوە، بەشێوازی جۆرە سوسیالیستی و عەلمانیەتێکی وا کەس خاوەنی ماڵ و

1ـ بەپێی پسپۆڕانی زمانەوانی زۆر وشەی نوێی تیادایە.. بۆیە بە دەستکرد دەچێت وەك ئەو رووداوەی (أنسان پلتداون)، کە ویستیان هەندێ ئێسك وا تەزویر بکەن لەگەڵ (تیۆری پەرەسەندنی-داروینی) بگونجێ..

2ـ هەمان ئەو بەندانە بەش بەش لە شینی ژنانی دەرسیم هەیە، لێرە هەندێ ناوی تری (ئارەب)، (شارەزور).. زیادکراوە.. بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی د.نوری دەرسیمی (دەرسیم لە مێژووی کوردستان)- دەقی هەڵبەستەکە بەلاتینی لە لاپەڕە (41) هەیە..

منداڵ و کچ و ژنەکانی نەبووە بەتەواوەتی، لەهەردوو سەرچاوەی (قصة الحضارة ـ ویل دیورانت) و (الحجاب ـ مرتضی مطهری) هاتووە کیسرا داریۆش3000 ژنی هەبوو کەچی نامەی بۆ کێخواکان دەنووسی وەسفی ئافرەتی دەکرد کە بە مواسفاتی ئەو زیاتری بۆ بنێرن،کیسراکانی دوای ئەویش هەروابوون، بەپێی وەسفی (سینۆهە) کە دەڵێ خۆم میوانی کیسرا بووم پێی وتم: بڕۆ ئافرەتێك لە باخچە هەڵبژێرە بالات بێت هەتا میوانی[1]، زیاتر لەوەش لە کوردستان نەریتێکی تریش بڵاوکرابووەوە ئەویش ئەوە بووە هەر یەکێك هاوسەری بکردبایە دەبوایە شەوی یەکەم بیبردبایە لای بەگ و کێخواکانی فارس لە کوردستان (پێی دەووترا مافی شەوی یەکەم)، جاروا بوو ئەو زەماوەندە دوادەخرا لەبەر ئەوەی کێخوای کیسرا لە کوردستان هەر شەوەی بووکەکی پێ بەرێ دەکرا! بۆیە هەروەك ئەزموونی هاتنی ئەمریکا لە (2003) هیواخوازی ڕزگارکەرێك بون، ئە وەبوو لەشکری ئیسلام هات.

چۆن هات؟ کەمتر سەرچاوە عەرەبیەکۆن و نوێکان باسی شەڕی ڕاستەقینەی (سعد) و (رۆستەم) دەکەن، کە کێ ڕۆستەمی شکاند، لە (امجاد الاکراد) بەدرێژی بەو شێوەیە هاتووە: کاتێ ڕووبەڕووبونەوەیەکی هاوسەنگ لە قادسیە لە نێوانیان درێژەی کێشا، ئەوا کیسرا سوپایەکی لەشێوەی (گاردی کۆماری) لای خۆی لە سپێر هەبوو بەسەرکردایەتی دێلم[2] و (4000تا5000) جەنگاوەری ئازا بەرەو ئەو جەنگە چوون، لە پشت سعد هەڵیاندا و زۆریشیان لێ ترسا، بەڵام دوایی بۆ

1ـ بڕ وا نە بە شی یە کە م (سینو هە — دکتۆ ری فیر عە ون)

2ـ لە کۆنەوە فارسەکان بە (دیلمیەکانیان) دەووت کوردی تەبەرستان، بە عەرەبەکانیشیان دەووت کوردی سورستان(عیراقی ئیستا).

یەك ئاشکرا بون کە ئەوانــە ســەر بــە ڕێکخســتنەکانی ئیســلامن لــەڕێی گابــان و مەیمونی کوڕی(*)، بەو شێوە بۆ بەیانی بەهەردوولا لە ڕۆستەمیان داو شــکاندیان و بووە هۆی داڕووخانی ئیمڕاتۆریەتی فارسی، لە شکرەکەی دێلمــیش نــاونرا (جــیش الحمراء)[1]، دوای ئەو ناوە بوە ناوی هەمو ئــەو ســوپایانەی لــە دوای فــتح دروســت دەبون ناو دەنران (سوپای سور)، لەو ناوچانە دەسەڵاتدار بــون، هــەر ســوپای دێلــم والی حران و دیالەیان دانا، دوایش هاتن کوردستانیان ڕزگــارکرد، کــەمتریش شــەڕ ڕوویدا ،لەگەڵ هاتنیان خەڵکی کورد لە فارس و کرێگرتەکانیان هەڵســان و خۆیــان ڕزگارکرد،بۆ یەکەم جار لەدوای میــدیا کــورد ئــاوا دەســەڵاتێکی زۆری بــۆ پەیــدا بوو،هــەروەك لــە(ج8 وفیــات الأعیــان) **لــەبارەی دەســەلاتی زۆری کوردیــەوە**

(*) ـ هە رچەندە ڕۆژهە ڵاتناسی فەرەنسی (لویس ماسینۆ لە کتێبی: خطط کوفة وشرح خریطتها) دەڵــی دێلم بۆیە لەدژی ڕوستەم وە رگە ڕا وە لە تۆ ڵەی باپیرانی میدیای، بەڵام ئەوتیۆرە مێژوویيە پێنا چــی ڕا ســت بێت چو نکە (5) سەدە بە سەر شکستی میدیا ڕەت ببوو، بە زە حمە ت ئە و کار یگە ریە ی ما بێت بــۆ یــە ئە و بۆ چوونە ڕا ست تر ە کەدە ڵی سە ر بە ڕیکخستنی نیهێنی ئیسلا می بووە.

[1] لة فتوح البلدان-بلاذری ج2ص343باسی ئەو شەڕەو ڕۆڵی دیلمیــەکان دەکا،ئــەویش بەزەحمــەت زانیاریەکانی دەست کەوتوە،لــە(ابن مسعود کــوفی ومســعر بــن کدام)بیســتوە کــە لــەو شــەڕەی سعد ورۆستەم ئەگەر دیلمیەکان (کەلــەوێ بــە ســوپای شــاهانە نــاوی بــردوون) نەهاتبوونایــە یارمــەتی ســعد نەیــدەتوانی زاڵ بیــت ،لە(موســوعەی بریتــانی –ویکبیــدیا) دەڵی ئــەو هیــزەی دیلــم 4000شــەڕکەر بووینە،دەشــلێ لــەناو کــورد زازاییــەکان (وابــزانم زەرزاریەکانــە)و لــەناو عــرب دلیمیــەکان پاشمــاوەی دیلمیــەکانن وعبــدالقادر گیلانــی لەوانــە ، جیــی داخــە وەك ڕەگەزپەرســتیەك زۆربــەی مێژوونوســە عەرەبــەکان لــە چوارچێوەی ئەفزەلیــەتی عــەرەب ولاوازکردنــی غــەیرە عــەرەب لــە نــاو ئیسلامدا ئــەو بابەتەوزۆر بابەتی تری ڕۆڵی کورد بزر کراوەوخیانەت لەگەڵ زانست وئــاین کــراوە،ڕۆڵی دێلــم لەکووفــەو بەغداو ناوچەکە گەلی زۆر بوەو بەدەسەڵات بووینە کەچی نالێن لە ئەسلدا ئەوانــە چــۆن هاتوونــە !!.. بــۆ زیــاتر بڕوانــە :1–وینــای کوردلــە زانینــی مێــژووی ئیســلامیدا 2– بڕوانــە ل306ی ئــەو کتیبــەی بەردەستت.

دەلێت: (ثم ذكر الطبري في سنة تسعين أن الحجاج خرج إلى الأكراد الذين غلبوا على عامة أرض فارس فخرج بيزيد معه وأخويه المفضل وعبد الملك وجعل عليهم في العسكر كهيئة الخندق وجعلهم في فسطاط قريبا منه وجعل عليهم حرسا من أهل الشام وأغرمهم ستة آلاف ألف وأخذ يعذبهم وكان يزيد يصبر)[1]. **دیلمەکانیش دەسەڵاتی تەواویان لە خوارووی عیراقی ئیستاو بەغداو سەروو ورۆژهەلات بوە، جاریش وابوە ئەو دەسەڵاتە زۆرەی کورد زولمی لە عەرەب وفارس و خەلکی ترکردوە تا ڕادەی ئەنفال، لە** (ج8–وفيات الأعيان) **هاتوەبە هۆی کوژرانی یەك کورد چیان بەسەر هێناون:** قال أفرأيت مسلما يوجه بالأكراد الكفار إلى بلاد المسلمين فيقتلونهم ويحملون نساءهم ويأخذون أموالهم ألم تعلم أن أحمد ابن الليث الكردي قتل بكرمان سبعمائة إنسان على دم واحد وافتض الأكراد مائتي بكر من أهل البيوتات وحملوا معهم نحو ألفي امرأة إلى بلادهم أفرأيت مسلما يرضى ...

لە کتێب و مێژوونووسە ئیسلامیەکانیش وای لێ دەخوێندرێتەوە، کە کوردەکان بەشداری شەڕیان دژ بە هیزی ئیسلام کردوە لە پەڕگەکانی کوردستان، واتە لەو شوێنانەی کە لایەنی تر زال بوە، تەنانەت ئیبن خەلدوون وئیبن کەسیرو چەند سەرچاوەیەکی تریش بە سەردێرێك باسی شەڕێك لەگەل کورد دەکەن بەناوی (غەزوەت لئەکراد) بەو شێوەی خوارەوە: (غزوة الاكراد ـ ثم ذكر ابن جرير بسنده عن سيف عن شيوخه: أن جماعة من الاكراد والتف إليهم طائفة من الفرس اجتمعوا فلقيهم أبو موسى بمكان من أرض بيروذ قريب من نهر تيري، ثم سار عنهم أبو موسى إلى أصبهان وقد استخلف على حربهم الربيع بن زياد بعد مقتل أخيه

[1] تاريخ الطبرى لةج3 ص684 **باسی ئەو سەربردەیەی کردوە کەمێك بە جیاواز تر.**

المهاجر بن زياد، فتسلم الحرب وحنق عليهم، فهزم الله العدو وله الحمد والمنة)[1]، بەڵام دەبینین ئەویش لە دەورو بەر بوە نەك لەکوردستان، واتە شەڕی خەڵکی تر بوە هەندێ کورد کردوویانە، شەڕ لەناو جەرگەی کوردستان نەبوە، کەمتر ئەو ناوانەی وەك دۆلَی ئەسحابان و بەردە قارەمانە (گوایە ئیمامی علی پشتی پێداوە ئەوەندە لە شەڕی کورد ماندوو بووە)، تەنانەت ئەوەی جزیرەش گوایە (عەیاز)ئەنفالی کردوون هیچ بناغەیەکی نیە، هەرچەندە ئەویش ناوجەرگەی کوردستان نیە بەلام(تەبەری) وزۆری تر باسیان لەوێ کردوەکە چۆن ڕێنمایی داوە ئەگەر بوەشەڕ ڕەچاوی مافی ئادەمیزاد بکەن، لە تەبەری وا هاتوە: ذكر خبر سلمة بن قيس الأشجعي والأكراد_ ((....فإن قاتلوكم فلا تغلوا ولاتغدروا ولا تمثّلوا، ولا تقتلوا وليدًا...))، سەرەنجامەکەشی لەلایەن مێژوونووسی گەورە مقدسی وا هاتوە کە شەڕ نەبوو بەئاشتی وڕێکەوتن جزیرە کرایەوە(ورام هرمز وبعض نواحي فارس وكان سعد لما بعث عتبة بن غزوان إلى البصرة بعث أبا موسى إلى الجزيرة فافتتح الموصل ونصيبين صلحًا)[3]،هەندێ شەڕ بوە لەو ناوە لەطەل کورد بەڵام بە ئیضەوانەی ئەوەی طوایة عرب هاتبێ ووایان لەکورد کردبێت بەلکوکوردوعەرەب لەوێ هاوشەیمان بووینە دذی لەشکری ئیسلامی وەك لە تاریخالطبری وا هاتوە: وكانت الأعراب والأكراد لما بلغهم خروج المعتضد تحالفوا أنهم يقتلون على دم واحد واجتمعوا ..[2]

زۆربەی ئەوگوتارەگریۆکانەی هەندێ ڕەوشەنبیری کورد دروست نین، ڕاستیەکەی ئەوەیە هەر دوای گەیشتنی بانگی ئیسلامی ـ بەپێچەوانە عەرەب کە زۆربەیان بە زەبری شمشێر ئیسلام بون ـ کوردەکان بەخۆشی ئیسلام بون، ئەوانەی ئێستا دەڵێن : کوردلەو کاتی ئەنفال کراوەو

---

[1] المطهر بن طاهر المقدسي- البدء والتأريخ ص392

[2] تاريخ طبرى ج5ص609 .

ەڕی لەگەل کراوە بەڵگەیان نیە، ئەگەر کورد شەڕی کردبێ بۆ کێی کرددوەو چ دەسەڵاتێك
کۆی کردۆتەوە خۆ ئەو کاتی داگیر کراو بوە، زۆریش بێزار بوە لە داگیرکەر بۆیە لە هەندێ
چە کە سوپای ئیسلام نزیك بۆوە کورد لە سوپای فارس ڕاپەڕی وباقیەکەی تریش بە ئارەزووی
یان پێشوازیان لەو ئاینە نوێیە کرد، هەر بۆیەش یەکسەر ناوی مندالەکانیان تا ئەو ساتەش
ە محمد وعلی و عمرو خالد...، ئینجا دیاردەی (ردە)ش لە کوردستان پەیدانەبوو، لەگەل زۆر
بەڵگەی تر، بەڵام بەگشتی ئەوەبوو ئاینی ئیسلام وەك ئیمڕاتۆریەکانی تر نەبوو هەر
داگیرکەربێ، بەڵکو خاوەنی پەیام و بەرنامەیەك بوو، پێویستی بەسوپایەکی زەبەلاح نەبوو
کاتە پاسەوان لەسەر میللەتی داگیرکراو، بەڵکو کە پەیامەکە دەگەیشت میللەتانی ناوچەکە
ۆیان دەبونە خاوەنی، ئەگینا چۆن چەند هەزار نەفەرێك بەشی ئەو هەمو پانتاییەی جیهانی
ئیسلامی ئەوسای دەکرد، نیشانەی داگیرکەریش یان تۆبزکار ئەوەیە بەماوەیەکی کەم
دەردەکرێت و ئاسەواری سیاسی و عەسکەری و فکری فەرهەنگیشی دەبڕێتەوە.

بەشی کورد لەشارستانی ئیسلا م:

شارستانی ئیسلام مولکی کێیە؟ دەتوانین بڵێین سەرەتایەکی مێژوویی سیاسی ڕاستەقینەی گەلانی ئیسلام لەوشارستانیە دەست پێدەکا، هەمو لایەك لەدروستکردنی مێژووی سیاسی و شارستانی و زانستی و فەرهەنگی ئیسلامی بەشدار بووینە، ئەوەی ئێستا ـ لەدوای نووسینەوەی مێژوو لە سەردەمی ناشیۆنالیزمی ـ گەلانی غەیرە عەرەب بەبێ هۆیەکی مەنتیقی و زانستی تەسلیمی ئەوە بووینە کە شارستانی ئیسلامی مولکی عەرەبە، کەچی وانیە، نەك ئیسلام بەڵکو ئیمراتۆریەتەکانی تریش نابنە مولکی نەتەوەیەك، ئەگەر بە تەرازووی ئێستاش حوکم لەسەر مێژوو بکەین هەر ڕاست نیە، چونکە دەسەڵاتی سیاسی

ئیسلامیش ماوەیەکی کەم نەبێ لەدەست عەرەب نەبووە، زیاتر لــەوەش ئیســلام و ئیمراتۆریەکانی تر نەبووە جۆرێك لە سێنتریالی ڕەگەزی، بەو مانایەی هەر نەتــەوە یان بنەماڵەیەك سەردەستە بن لە ئیمپراتۆریەتەکەدا، بەڵکو وەك دەبینین دەسەڵاتی ئیسلامی دەست گۆڕی پێکراو کەوتە دەست فارسی(سەفەوی) و کــورد (ئــەیوبی)و تورکی (عوسمانی)..و گەلانی تریش وئەو دەسەڵاتە جیاجیایانەی خــوارەوە دروســت بووینە: راشدین لەمەکـە(632 ـ 661)، ئەمــەوی دیمەشــق(661 ـ 749)، عەباسی بەغدا(749 ـ 1258)، عەبادیە لە ئشــبیلیە(1023 ـ 1091)، عامریە بلنسیە(1021 ـ 1085)، ...مرابتون لە سەرووی ئەفریقا(1056 ـ 1146)، فاتمی لە میسرو قەیرەوان(969 ـ 1171)، ئــەیوبی شــام ومیســرو جزیــرە(1171 ـ 1250)، ممــالیکی بحــری(1250 ـ 1382)، ممالکــە شرکســیەکان(1382 ـ 1517)، محمــدعلی لەمیســر(1805 ـ 1952)، تاهیری لە خۆراســان (820 ـ 872)، ... ســەقاریە لــە فــارس، ســامانی لــە تورکستان، سەلجوقی لە ئاسیا، زەنکیەکان لە شــام و میزۆپۆتامیــا، ئەرتــەکی لــە دیاربەکر، سۆران لە کوردستان، عوسمانی لە ئەوروپاوعەرەب، سەفەوی لــە ئاســیا، ...غەزنەوی لە ئەفغانستان، گۆریەکان لە هند....[1]، کەواتەمولکی یــەك رەگــەزو نەتەوە نەبوە، هەروەهاش شارستانی و میراتە زانستی و فەرهەنگیەکەشی، بــەپێی (ابن خلدون) نەك زانستەکانی مێژوو کیمیاو فیزیا فەلسفەو... تەنانــەت زانایــانی زماناسی قورئانیش غەیرە عەرەب بووینە، ئەگەر کــەمێك وردبینەوەلــە مێــژووی

1ـ بۆ زیاتر بروانە: موسوعة العربية الميسرة- المادة: دول الإسلامية

شارستانی عەرەب لەگەورەترین قەیران و قەلۆشی دایە، چونکە شارستانی ئیسلامی وەك ئیبن خەلدوون دەڵێ: کەمی جێ پەنجەی عەرەبی تێدایە بۆیە عروبیەکان ویستویانە زاناو ناودارانی ئیسلامی تەعریب بکەن ونەکرا، قەیرانەکە لەوە دێت عروبیەکان دەیانەوێ ڕیشەیەك بە شارستانی عەرەب بەبێ ئیسلام بە خۆ بدەن، یان بەلای کەم پڕۆژەی عروبیەییان لەسەر میلاکی ڕۆژئاوا پۆلین نەکرێ وبڵێن ئەوەتە مێژوومان هەیە، کەچی نیە، ئیتر ئەو مێژوە شارستانی ئیسلامە نەك عەرەب، شارستانی عەرەبی پەتی وڕاستەقینە لەدوای سەدەی20 دەست پێ دەکا ئەویش جێی شانازی نیە لە هیچ روویەکی تکنۆلۆژی وسیاسی وفەرهەنگی وزانستی ..، عەیب نیە ئەگەر شارستانی ڕاستەقینەی عەرەب دەست نیشان بکەین زیاتر بریتی بێ لە مێژووی ڕەوەندی بەهەمو سەرخانیەکانیەوە، مێژووی دەسەڵاتی سیاسیش هەر ئەو قەیرانەی هەیە، زیاتر ژێر دەستە بووینە وخەڵکی تر حوکمی کردوون، تەنانەت تا ئەو دواییەش هەروەك لە بەڵگەنامەکانی بەریتانی دەردەکەوێ لەویلایەتەکانی بەغداو بەسرەو شام[1] وتەنانەت یەمەن[2] وجزیرەش کورد ڕۆڵی گرنگی بینیوە [3]، زیاتر لەوەش وادیارە زمانی کوردی زال بوە بەسەرزمانی تر بوویتە هۆی پاڕاستنیان، لە (الکورد والکوردستان في الوثائق البریطانیة)هاتوە: ان

1ـ بۆ زیاتر رۆلی کورد سەیری: العبر في خبر من غبر - الإمام الذهبي ص487 ج2 هەروەها(آثار البلاد وأخبار العباد- زكريا بن محمد بن محمود القزويني).. باس لە دەسەڵاتی کورد لە شام و موسل دەکەن .

2ـ لە یەمەن باس لە(امرا الکورد)کراوە لە تیبت (باب الأکراد)هەبوو .

3بەلگەنامەی ژ:CO 730/ 161/2 بریتانی.. كان للكرد في العهد العثماني دورا مهما في ادارة ولاية بصرة وبغداد وموصل. هناك حاليا عدد كبير من الاداريين الكرد من العهد العثماني ومن ذوي الكفاءات الجيدة....

اللغة الكوردية منتشرة بحيث تستخدم عند شعوب اخرى من الأرمن والأشوريين والعرب والسوريون[1]، لەلایەن عرب توانیویانە بەسەرناوچەکانی شام ومیسر زال ببن کەچی نەتوانراوە زال بن بەسەر زمانی کوردی[2]، هەر لە خودی قورئان ولە مەوسوعەکان و زیاتر لەوانیش ابن خلدون ڕا ستەوخۆ عەرەب بە میللەتێکی دڕندەو نەفام و دوور لە شارستانی لە قەڵەم دەدا ئەگەر تەواو ئاوێتەی ئیسلام نەبن[3]، بۆیەش کوردلەمێژوودا بە چاوێکی سوك ڕوانیتیە ئەو جۆرە عەرەبە، تا ئەو دواییەش هەروەك لەبەڵگەنامەجهانیەکان دەردەکەوێ [4]، مەبەستی لەوەیە هەر کاتێك عروبەکەیان بخەنە پیش ئیسلام ئەوا سەرگەردان وسوك بووینە کاری بەدەویان کردوە، بۆیە شارستانی ئیسلامی و شارستانی عەرەبی جودایە هەروەك شارستانی تورك و کورد وفارسی و میللەتانی تری ئیسلام لێك جیان، شارستانی نەتەوەیی لەدوای سەدەی (18) بە گشتی ولە جیهانی ئیسلامیش لەدوای سەدەی 19 ـ 20 دەست پێدەکا و شارستانیەتێکی عەلمانیشە.

---

1 وليد حمدي- كوردوكوردستان فى الوثائق البريطانية ص15-17

2 CO 730/ 161/2 .... اللغة ينطق الكرد باللغة الكردية التي تعود الى اللغات الارية ولا تربطها شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضوا لغتهم على الشعوب الغير العربية في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يستطيعوا ذللك في كردستان حيث لا زال الكرد والاثوريون والكلدان (ذوي الاصول الارامية) يتكلمون بلغاتهم الاصلية...

3ـ بروانە: ابن خلدوون ـ مقدمة هەم لە: تاريخ ابن خلدوون زیاتر لە 10شوین باس لەو ڕاستیانە دەکا،

4ـ الكتاب معنونة الى ر.جيب سليد ضابط الجناح دائرة استخبارات القوة الجوية الملكية البريطانية مقر القيادة، ذوبيان - الحركة القومية الكردية ...و ان الكرد ينظرون بعين الريبة و عدم الأحترام لكل الأوامر الصادرة من الحكومة المركزية التي تسيطر عليها العرب و ان الكرد ينظرون للعرب كما ننظر نحن في بريطانيا للزنوج السود و القادمين من افريقيا الوسطى...

لەڕاستیێدا لەو فەترەیەش چالاکی سیاسی و شارستانی و فەرهەنگی عەرەب جێی شانازی نیە، ناچار لەبەر قەڵۆشی پەنا بۆ ئیسلام دەباو دەیەوێ بیکاتە پاڵپشت و ڕەگ و ڕیشەی خۆی، ئینجا تەقەڵا دەدا صلاح الدين و تارق و زانایان و فەیلەسوفان و میژووەکانی تریش خۆمالی بکا کە ناکرێ، لەسەردەمی شارستانی ئیسلام پارێزگاری فەلەستین و قودس کراوە، سەردەمی شارستانی ئیسلام بە سلبی و ئیجابیەوە مولکی هەمو لایەکە ناگەڕێتەوە بۆ هیچ نەتەوەیەك.

دەسەلاتەکانی کوردی:

هەر لەدوای هاتنی ئیسلام بنەمای (رضا) باڵی بە سەر هەمو پەیوەندیەکان کێشا، گەلێ جاریش دەسەلاتدارە دێکتاتۆریەکانی خەلیفە و والیەکان لەسەر ئەوە نەوەستاون زوڵمیان لە هەمو لایەك کردووە بە پێی دوورو نزیکی خەڵك لە مەڵبەندی خیلافەت، لەدوای ڕاشیدین دوو دەسەلاتی ئەمەوی و عەباسی دیکتاتۆری[1] بووینە (جگە لە هەندێ فەترەیان نەبێ)، زیاتر لە هەموان زوڵمیان لەعەرەب خۆبەخۆ کردووە، وا باوە دەسەلاتی ئەمەوی (کە هەردوو زاراوەی موالی و شعوبی لێ چەکەرەکرد) دەسەلاتێکی عەرەبی پەتی بووبێ، بەلام (ابن خلدون) جوان تر وەسفیان دەکا دەڵێ دەسەلاتی دەمارگیری قوڕەیشی بووە لە بەرامبەر دژایەتی بنەماڵەی (ئالوبەیت)، لەو فەترە ناخۆشانەش ئەوەند کاریگەریەکەی نەدەگەیشتە کوردستان، (تۆماس بوا)ش دەڵێ: ((بەدرێژایی تەمەنی خیلافەت کوردەکان سەربەخۆ بووینە، جگە لە هەندێ دۆخی تایبەتی و هێرشەکانی دەرەکی

[1] بۆ مانای دیکتاتۆری بگەڕێوە بۆ مەوسوعەی جودی .

نەبێ))[1]، ئەو دۆخانەش زیاتر لە سەردەمی ئەمەوی وعەباسی بوە و ئاوا لە کتێبی (الملل والنحل والاعراق) باس کراوە: ((فقد اکتفی معظم خلفاء في دولتين الأموية والعباسية الولاء من القبائل الكردية دون ممارسة حكم المباشر عليهم))[2] دەڵێ: لەو ساتانەش تەنها میرە کوردەکان بە نامەیەك موالاتی خۆیان بۆ خەلیفە ناردووە و بەس، ئەگینا هەر خاوەنی دەسەڵاتی خۆیان بووینە، شێخ الاسلامی عوسمانلی (خواجە سەعەدین) لە (تاج التواريخ) دەڵێ: ((کورد هەر سەربەخۆ بووینە، ئەگەر ئەو کێشە ناوخۆییەیان نەبوایە ئەوا فارس و هەمو جیهان لێیان دەترسا)).

لەسەردەمی عوسمانیش چاکتر بووینە، لە نووسینەکانی محمد امین زکی بەگ هاتووە: ((حکومەتی عوسمانی بە واسیتەی دامەزراندنی بەعزێ حکومەتی محەلی قەومی کوردی بە تەواوی لەخۆی ڕازی کردبوو))[3]، ..هەمو ئەوانە لەگەڵ بۆچونەکەی بەیتار نوری دەرسیمی یەکدەگرێتەوە کەدەڵێ بۆ یەکەم جار لە مێژوودا لە1936 دەرسیم داگیرکرا، دوای هاتنی ئەتاتورك، ئەگیناکوردستان هەر سەربەخۆ بووە[4]، کوردستانیش وەك ولاّنی تریش لە مێژوویدا چەندین جار دوو چاری پەلامارە مەزنەکانی فارسی و ڕۆم و ئەرمەن و هیلنیستی و تەتەر و مەغۆل بووینەوە، بەڵام پانتایی هەرە فراوانی کوردستان لەمێژوودا سەربەخۆیی بووە، تەنانەت لەو کاتە تەنگانەشدا هەر لەمیللەتانی تری دەوروبەر بە بەرگری تر بووە، هەندێ جاریش دانوستانیان کردووە بەپارە سولحیان کردووە، هەندێ لە میرە ئاقڵەکانی کورد جاری وا بووە بانگی ڕاوێژکارانی کردووە پێی وتونە: ئەو شەڕەی

1ـ تأريخ الأكراد ص191-193
2ـ سعدالدين ابراهيم ص271
3ـ خولاسەی تاریخی کورد و کوردستان ل161
4ـ دەرسیم لەمێژووی کوردستان... ل15

ئێمه لەگەڵ (هۆلاکـۆ وەك نموونــە) چـەندی تێدەچـیّ؟ ووتوویانــە ئـەو گوژمەیـە، ووتوویەتی دەباشە بەناو بژیوان بلّێن با بەو پارەیـە سـولحمان لەگـەل بکـاو بـڕۆن، هەڵبەتە زۆربەی ئەو ئیمراتۆرانەش مەبەستیان لە داگیرکردن زیاترئەوەبوو بگـوتریّ ئەوە پاشای فلان ناوچە سەری شۆڕ کرد، ئیـدی هــەروەك باسـی هۆلاکۆمـان کـرد ئەوانە هەمو جیهانی ئاوەدانیان گرت، لـە کوردسـتان وردتـر لـە شـا ری هــەولێر بەرگریەکی بیّ وێنەی کرا بۆیە قایل بوو بەبڕی100000) میسقال زیو ناوچەکە بەجیّ بهێڵیّ بەسولحەوە[1]. زۆر جاریش دەسەلاّتی کوردی پەڕیتەوە بۆ شام ومیسـرو چەندین جار حوکمی بەغداشیان کـردوە، هــەمو ئەوانــە نیشـانەی ئاسـتی بــەرزی دەسەلاّتی سیاسی کوردی بووە، تەنانەت لەدوا قۆنـاغیش ولەسـەروبەری رووخـانی عوسمــــانی ئەوڕاســـتیه بـــەدی دەکـــریّ هـــەروەك لـــەو بەڵگەنامـــەی یــە ڕوون تردەردەکەویّ[2]، بە کورتی بە پێی (مەردۆخی) لە دوای ئیسلام تا کۆتایی سـەرجەم کورد خاوەنی 64 دەوڵەت و میرنیشینی جیاجیا بووە، کەچـی بــە پێــی (د سـیار الجمیل) بەهەمو عەرەب سـەرجەم خـاوەنی (63) دەوڵــەت و میرنشـین بووینــە[3]، پەیوەندی کوردو عـەرەب لە قازانجی کورد بوە زۆربــەی جـار عەشـایرە عەرەبـەکان چەکیان بۆ کورد هــەڵگرتوەو ناویـان نرابوو(سواریچــە)، یەکـەم خراپـەی عــەرەب

1ـ نیکیتین- کورد کوردستان ل303

2ـ FO 195/2317ملحق في تقرير السيد هيرد، 3 كانون الثاني1909 أقام النادي الكردي في الجامع الكبير حفلا كبيرا.... أن لهذا الاجتماع مغزى واضحا وهو ان النـادي الكـردي أقـوى بكـثير مـن فـرع الاتحـاد والترقي في ديار بكرالذي بدأيفقد الكثير من اتباعها هنا.وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك دياربكر متوجها الى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجسيدشـيان، هنـاك مـؤتمر تعقـد هنـاك لنقبـاء الاشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الاوضـاع الجديـدة في الدولـة العثمانيـة. وحسـب رأي روجسيدشـيان دروغومان (مترجم-القنصل الرسمي) أن النمو الكبير للحركـة الكرديـة مـؤخرا يعـود الى عـدم تحمـس الكـرد للنظـام الجديـد(اتحادوالترقى)، لـيس هنـاك أي شـك بـأن الترويـج للشـريعة يرضـي أكثريـة الجمـاهير الكرديـة الجاهلة....

3ـ بروانە كتێبی(بقايا وجذور تكوين العربي الحديث) ص417

بەرامبەر کورد ئەوەبوولەسەرەتای سەدەی بیستەم کە ئیبراهیم میلی پاشا لە 1908 ولەدوای یەك هەفتە لە ئینقلابەکەی ئیتحادولترقی شۆرشی کرد، ئەوەبوو عەرەبەکانی شەمەر کە پیشووتر جاشی کوردان بون، هەلگەرانەوەو بەگەر ئیتحادیە تۆرانیەکان کەوتن وپیکەوە وەك جاش هیرشیان کردە سەر شۆڕشەکە [1].

دەسەڵاتی کوردی و عوسمانی:

بەشێکی زۆر دوو بەشی مێژوویی لە عوسمانی لێك جیاناکەنەوە، بەشی سەلتەنەت[2] و بەشی خیلافەت، بۆیە دەبینین لە شیعرێکی (د فەرهاد پیربال) باسی (عوسمانە شەل)ی دەکرد وەك یەکەم خەلیفە، ڕاستیەکەی ئەوەیە لە سەرەتادا ئەو بنەماڵەی تەغرول بەگ لە دەست مەغۆلەکان ڕایانکردو لە کۆتایی سەدەی 13 ـ یان بە ووردتر ئیسماعیل بیشکچی لە کتێبی (النظام فی اناضول الشرقیة ص352) دەڵێ: تورك لەسالی 1208هاتن لە ئەنادۆل جێگیر بون، دوایی

1ـ وثيقة رقم 2 (مقتبس من كتاب بيشان اوغلو) حديث عارف أفندي برنجي زادة نائب دياربكر في المجلس الوطني التركي 1908 عن حركة ابراهيم باشا الملي... تم تجميع حوالي 3500 جندي متطوع واحتياطي في ديرك للهجوم على ويرانشهر. كانت هذه القوة مشكلة من 800 فارس حميدي التابع لكتيبة 47 المؤلفة من أبناء عشيرة طي و200 متطوع من الخيالة من عشيرة اضناور و2500 جندي من دياربكر وديرك...ولكن قامت القوات الحميدية لفصيل 44 التابعة لعشيرة قرة قاج، والآلاف من المسلحين العرب من عشائر الشمر والعنزة الهجوم على ويرانشهر وحواليها بأمر من وزارة الحربية ونهبوا ممتلكاتها من الأغنام والحيوانات الأخرى. وفي اليوم التالي قامت قوات الاحتياط من ماردين ودياربكر اقدموا على نهب خيام اليزيدية المذكورة أعلاه والتحق بهم الكر د على امل الحصول على الغنائم...

2ـ هەریەکە لە: عوسمان غازی(1359-1389)، اورخان غازی (1326-1359)، مرادی یەکەم (1359-1389)، یلدرم بایزید (1389-1402)، محمد الجلبی (1402-1421)، مرادی دوەم (1421-1451)، محمد الفاتح (1451-1481)، بایزید دوەم (1481-1512)، ئەوانە سولتان بووینە نەك خەلیفە، لە رۆژی 1516/9/29ز سەلتەنەت وەرچەرخا بۆ خەلافەت لەسەردەستی سولتان سەلیم وبە یارمەتی شێخ ئیدریسی بدلیسی .

پەلامارەکانیان ڕووو لە ڕۆم بوو نەك میللەتە ئیسلامیەکان، دەسەڵاتیان دروست بوو بــە (ســەلتەنەت) گەیشــتە ســوڵتان ســەلیم(1512 ـ 1520) لەگــەڵ کــورد ڕێکەوت، بەوەوە توانی ناوچەکانی میزوپۆتامیا و شــام و دوایــش میســر لەســالی 1517بگرێ و لە قاهیرە بەیعەت(*) لە (موکل) دوا خەلیفەی عەباسی وەرگرێ و سەلتەنەتی عوسمانی لــە سەردەســتی ســلیم یاوزلــە 1516/9/29 بــە فــەرمی وەرچەرخا بۆخیلافەت، کەواتە ئەوەی ووتوویەتی کــورد لــە ڕۆژهــەڵاتی ناوەڕاســت (گرێ ی کورتیۆنە)[1] ڕاستی وتوە، ئەوەی ئەو گرێیەی بە خۆشی یــان بــە ناخۆشــی پێ نەکرێتەوە بونی لەو ناوچــەیە وەك دەســەڵاتی ئیمپراتــۆری نامێنێتــەوە، بۆیــە زۆربەی ئیمپراتۆرەکان ویستویانە لەگەل کورد ڕێکــەوتنیان هــەبێ، نــەك جــەنگ و ناخۆشی، هەر لە ڕاستیشدا کورد گرنگ بوە، ڤاسیلی نیکیتین (3)کەسی لەمێــژوو بەکاریگەر هەڵبژاردوە (ئەردەشێر، صلاح الدین، کریم خانی زەند) ئەوانەبەلای کەم دوانیان کوردن، فردۆسیش لە (شانامە)کەی دەلێ رۆستەمی زال کــورد بــوە، بۆیــە لەگەل کورد ڕێکەوتن کراوە لەگەڵ ئەوانی تر(وەك عــەرەب بە نمونە) نەکراوە، پــێش ئەوەی عوسمانی بێنە ناوچەکە هەمو ناوچەکە لەدەســت کــورد بووینــە، ئینجــا لــە سەرکەوتنەکانی کورد بەسەرکردایەتی صلاح الــدین پیرۆزبــایی ودیــاری لــە لایــەن سەلجوقی وعەشایەری عوسمانی ولای تر بــۆ نــاردوە، هەربۆیــەش ســەلجوقیەکانیش

(*)هە ر بۆیەش بەشێك لە یاساناس وفە فیقهە کا ن پێ یا ن وایە (بە یعــە ت لــە ئیســلا مــدا) مــە رجــی پێنجەمی بوو ن بە دە وڵەتە.

1ـ یۆ نا نیە کانن لە دوای ئە زموو نێکی دوور وو در ێژ لە سە ردە می ئە سکە ندەرەوە تا ســە دەی (16) ئینجا گە یشتوونە ئەو ڕا ستیەو بلێن گرێ ی ڕۆ ژهە لا ت لە کو ردستا ن دە ست پــێ دە کــا، پێیــان دەوت گرێی کۆرتیۆن.

ڕێکەوتنیان لەگەل دەسەلاتی کـورد کـردوە، هـەروەك ڕێکـەوتن لەگـەل عوسمـانی کاریگەر بوە .

ڕێکەوتنی بەدلیسی ــ سولتان:

ئەو ڕێکەوتنە لە 1514 لەنێوان (23) میرنیشینی کوردی و سولتان سـەلیم بە سەرپەرشتی(**) شێخ ئیدریسی بەدلیسـی (گـەورە پیـاوی کـورد) ئـەنجام درا، هەرچەندە سولتان سەلیم کاغەزی سپی بۆ شیخ ئیدریس نارد وئەوی سەرپشك کـرد هەرچی بۆ کورد ومیرنیشینەکان دەیانەوێ بۆیان بکا و خۆی بنوسی، بـەلام شـیخ ئیدریس ترسا لەوە نەوەك سەربەخۆیی تەواو ببتـە هـۆی شـەڕی بـرا کـوژی[1]، وای بەباش زانی ڕێکەوتنـەکی چـڕکراو لـە (5) مـادە مـۆر بکـەن لەگـەل سـولتان[2]، مادەی(1) بریتی بوو لە سەربەخۆیی تەواوی دەسەلاتی کوردی، مادەی (2)بریتـی بوو لە گوازتنەوەی دەسلاتیان بەمیرات، مادەکانی (3) و (4) بریتییە لـە (دفـاع المشترك) بەزمانی ئەو سەردەمە، مادەی (5) بریتی بوو لە پشـك ویارمـەتی ئـەو دەسـەلاتانە لـە (بیـت المـال)ی گشـتی، دوای سـولتان 3 فـەرمانی دەرکـرد بـۆ بەرجەستەکردنی ئەو ڕێکەوتنامەیە، کەواتە ئـە و ڕێکەوتنـە بایـەخێکی یاسـایی سیاسی زۆر گرنگی هەبووە، بەداخەوە نووسەر و مێژوو نووسی کورد جار وایـە بـە سوکی هەلێدەسەنگێنی، کەچی خۆیان لەو سـەردەمە هەرچـی ڕێکەوتنامەیـەکیان

(**)ـ دە بیێ تیێ بینی ئە و ڕێکە وتنە بکریێ چە ندە گر نگ بووە بۆ کو رد شیخ ئیدر یس لا یە ن نـە بـووە بە لکو لە ژێرسەرپەرشتیاری ئە و هە ردوو لاڕێکەوتن .

1ـ بڕوانە: شەرەفنامە ل453، دەقی فەرمانی سولتانیش لەو بارەیەوە لە ل455 هەیە .

2ـ دەقی ئەو خالانەی ڕێکەوتن لەکتێبەکانی: کـوردو کورسـتان فـی الوثـائق البریطانیـة —د ولیـد الحمـدی، هەروەها: الکورد والدولة العثمانیة ص369 هەیە.

کردبێ لەگەل ولاٚتانی دەوروبەر لە دانوستانەکانیاندا نەگەیشتۆتە ئاستی ڕێکەوتنی سولڵتان وبدلیسی، سورەییا بەدرخان ناوەڕۆکی ئەو ڕێکەوتنـەی لـە نامەکەیـدا لـە کانوونی یەکـەم 1918 بـەناوی (کۆمیتـەی ئیسـتیقلالی کـورد) بـۆ بـەریتانیا دەرخستوە، تیایدا باسی لەوە کردووە کە کورد بـەئارەزووی خـۆی ئـەو ڕێکەوتنـە چاکەیان لەگەڵ سـەلیم مـۆرکردووە[1]، هـەر ئـەو ڕێکەوتنـە بناغـەی سیسـتەمی ویلایات و لامەرکەزی بۆ عوسمـانی دارِشـت و سـەرجەم 32 ویلایـەتیان هـەبوو، لەدواییەکەی کوردستان بەو ناو و ناوەڕۆکەوە بوو بـە ئیالـەت لەسـەرووی ویـلات، لەژێر سایەی ئەو ڕێکەوتنە (لەگەڵ هەورازو نشێویش)، تا سەرەتای سەدەی (19) بەردەوام بوو، لەراپۆرتی بەریتانی ـ کۆلۆنیـل ئیفلینسـتۆن هـاتووە و دەڵـێ: ئـەو ڕێکەوتنەی کوردو عوسمانی تا ساڵی 1826ی خایاند، بووە هۆی دروسـت بـونی 11 ئیمارەتی تر[2]، دکمال مەزهەر هەمان ڕای هەیـە دەڵـێ: تـا سـوڵتان محمـدی دووەم هـات لەسـالی 1826سیاسـەتی نوێخـوازی گرتـە بـەر و ئـەو ڕێکەوتنـە تێکچو[3]، لە کتێبی (سیاسة البريطانية العظمی تجاه مستقبل کردستان ص24) کە لە سەرچاوە جیهانیەکانی وەرگێـڕاوەو دەڵـێ: ئـەو ڕێکەوتنـە 4سـەدەی خایانـدو کوردیش زۆر قازانجیان لێکرد، ڕاستیشە تا ئەزموونی عەلمانی بە فراوانـی پەڕیـەوە نێو عوسمانی لەسەرەتای سەدەی19 ئینجا ئەو ڕێکەوتنـە تێـك چـوو، وردتـر لـە سەردەمی سولڵتان محمودو لـە1833ەوەپیـادەی سیسـتەمی مەرکەزیـەتی کـرد، ئینجا دەسەلاٚتی سیاسی کورد(میری سۆران وبۆتان و..)کەوتنەژێر هەرِشـە، نـەك

1ـ بڕوانە: بە ڵگە نا مە کا نی بر یتا نیا ژ: 95/608 دە قی نا مە کە ش کر اوە تە کوردی لە کیتبی: کو مە ڵە وڕێکخراوە کورد لە بە ڵگە نا مە ی وە زارەتی دە رە وەی بریتا نیا.
2ـ کەمال مەزهەرـ کوردوکوردستان لەبەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل222
3ـ کوردوکوردستان ...ل222

هەر بۆ کورد (میرنشینی عەرەبی مونتەفەك لەخواروی عیراقی ئێستا) وجەلیلی لە موسل و چەرکەس و هەتا میرنشینە تورکمانیەکانی ئەنادۆلیشیان لە1830 بەدواوە لەناو برد، ئەوەش دەرکەوت کەزیاتر دەستی بەریتانیا بوو لەسەدەی 19تائەو لامرکزیە نەبێتە بە هێزی میلەتان ولە عوسمانی جیا بنەوەو نێچیرەکەی کەم بکا[1]، لەوکاتەی کەدەسەڵاتی ئەوانەی لاواز دەکرد بەڵام بەریتانیاوفرنسا مەسیحیەکانی لبنانی بە هێز دەکرد، تا لەسالی 1864ز ئۆتۆنۆمی بۆ وەرگرتن، لە پێش تر پێشێلکاری سەربازی ومنافسەی دەسەڵاتی هەبوە لەلایەن هەردوولا، ئەوەی هەرە زەقە لە ڕووی یاسایی کە پێشێلی ئەو ڕێکەوتنە کرابێ لەلایەن عوسمانی بوە، لەو کاتە هات کە ڕێکەوتنی (کوچك کەینارچی) لە نێوان عوسمانی وروسی لە1774/7/21 مۆرکرا(پێك هاتبوو لە 28 مادە)، لەمادەی(3)باس لەمافی گەلانی ژێر دەستی ڕووسیاکردبوو، کەچی کوردلەوێ هەبون باسی مافیان نەکرابوو کە دەبوایە بە پێی هەردوومادەی (3 و4)ی ڕێکەوتنی بدلیس ـ سوڵتانی باس بکرانایە.

لەو ماوەیەدا لەگەڵ(کرژی و خاویەکی زۆر) بەڵام فەترەیەکی زێڕینی دەسەڵاتی کوردی بوو، کە ناکرێ ئەو بارودۆخە هەمو بدەینە پاڵ پیاوەتی سوڵتانەکانی عوسمانی، ڕاستیەکەی ئەوەیە زۆربەیان وەك سەرۆکەکانی تری دونیا بە(کوردیشەوە) حەزیان لە زاڵ بون و فراوان کردنی دەسەڵات بووە، هەر یەکە بۆ ئەویتر لە دەرفەت و بۆسەبووە تا دەسەڵاتی ئەویتر لاواز بکاو بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆی، لەو ڕوەوە دەکرێ ئەوەش ئاشکرا بکەین، کەمەرج نیە ئەو ڕێکەوتنەی بدلیسی سوڵتان لەلای عوسمانی پێشێل کرابێ، ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە

1ـ بۆ پرسی مەرکەزیەت ویارمەتی بریتانیا بۆمەرکەزیایەتی عوسمانی ومەبەستەکانی بڕوانە کتێبی: سیاسة البريطانيا العظمى تجاة مستقبل كردستان ص37

یەکەم ڕووبەڕووبونەوە لەگەل دەسەلاتی عوسمانی دەبیــنین دەســەلاتی گیانپۆلاکــانی شام بوو، کە کوردن، کەواتە ئەگەر بــەو پێوانــە لێــك بدەینــەوە لایــەنی کــوردیش هاوبەشە لە پێشێل کردنی ئەو ڕێکەوتنە، ئەوە پاکانە نیە بــۆ چاوچــنۆکی هەنــدێ خەلیفە، دەسەلاتی عوسمانی گەلێ جار بە ناوو هەنجەتی جیا ویستویەتی کوردستان داگیر بکا، وەك ولاتانی عەرەبی و ئەوروپی تەواو نەیتوانیوە، بۆیە بە ڕێگەی تــری ڕێکەوتن و سەربەخۆیی پێدان بووینە، هــەروەك محمد امــین زکــی بــەگیش دەلــێ: حکومەتی عوسمانی بە واسیتەی دامەزراندنی بــەعزێ حکومــەتی محــەلی قــەومی کوردی بە تەواوی لەخۆی ڕازی کردبوو[1]، جار وایە ئەوەی مێژوو دەنووسێتەوە یــان دەخوێنێتەوە دیمەنێکی بەهەلە دروستدەکا، ویلایەتێك یان شارێك یان میرنشــینێك دووچاری جەنگ و داگیرکردن بووە ئەوە هەمو کوردستان نەبووە، چەندین میرنشــین لەوساتێدا سەربەخۆ بووە، هەروەك محمد ئەمین زەکی بەگیش دەلێ: دەســەلاتەکانی کوردی زیاتر کۆمەلایەتی بووینە بــەناوی نەتــەوەیی و کوردســتانی نــەبووە، بۆیــە ڕەنگە کە لە یەکێکیان قەومابێ دلخۆشی ئەویتر بووە، بنەمای (مصائب القوم عند قوم الفوا ئد) پەیڕەو کراوە، ئەوە تەنها لە نێو کورد نەبوو، مێژووی هەر میللەتێك هەلدەیتەوە هەمان شێوازەو ئەو گلەییانەشیان لێدەکرێ لەلایەن نەوەکانی سەردەم، تورك و عەرە ب لە هەموان زیاتر گلەییان لە مێژوو هەیــە و گوایــە دەســەلاتەکان هەر بەناو عوسمانی بووە ئەگینا کورد و چەرکەسی و خەلکی تر دەسەلاتدار بووینــە و تورك تەنها خزمەتکاریان بــووە، عــەرەبیش ئــاوا دەدوێــن، .. بــەلام ســەرجەم دەسەلاتی کوردی بەو ناوە رەنگە لە هەموان زیاتر گەشە سەندووتر بــێ پەیوەســت بە نیشتمان و گەل (لەرووی یاساییەوە) توندتول تربووە، بەم شێوەیە:

1ـ خولاسەی تاریخی کورد و کوردستان ل161

1. دەسەڵاتەکانی کوردی ئاستی بەرزبووە تائاستی دەوڵەت، بە هەڵـە بـە هەندێکیان ووتراوە میرنیشین، چونکە کۆڵەگـەکانی یاسـایی دەوڵـەتی تێدا بووە وەك: هـەرێم، گـەل، دەسـەڵاتی سیاسـی، ئینجـا لـە ڕووی یاسایشەوە خاوەنی (شەخیسەتی قانونی) بووینە مادام لەگەل دەوروبەر و پەیوەندی دوەلیەوە ڕێکەوتن تەعـامولی سیاسی و ئابووریان کردووە.
2. بەشی زۆری ئەو دەسەڵاتانە ئالآی سەربەخۆ و جیا لە ئالآی عوسمانیـان هەبووە، هەروەها لە نوێژی هەینی دوعا بۆ مـیری کـورد کـراوە نـەك خەلیفە، ئەو دوو رەهەندە لـەو سـەردەمی مانـای سیاسـی و یاسـایی خۆی هەبووە، مەسەلەی ئالآو دوعای ڕۆژی هەینی زۆرگرنگ بـووە بـۆ سەربەخۆیی وەکلەمادەی(7)دەستوری عوسمانیش واهاتوە[1].
3. سکەو پارەی تایبەتی خۆشیان هـەبووە[2]، دەسـتوری سـەربەخۆ بـەپێی مەزهەب و فتوای ئاینی خۆیان کـە شـافیعین جـودا لەگـەڵ مەزهـەب حەنەفی عوسمانی کاریان کردووە.

---

[1] دەستوری عوسمانی لە 119مادە پێك هاتبوو بەناوی (مشروطیة) .

2ـ ئەو دەولەت ومیرنشینانەی تا سەدەی 8 سکەو پارەی خۆیان هـەبوە بریتـی بووینـە لە:هـەولێر، ئامـەد، بدلیس، جزیرە، حسن کێف، ئەفلات، سنجار، ئاکرێ، ئامێدی، وان، ...سەرچاوە: کوردستان فی القرن الثامن الهجری .

سەرەتـای کێشەی کورد(*) :

بەشێکی زۆر بە پێی واقیعی ئێستا دەڕوانێتە ڕووداوەکانی مێژوو و ئەو هـەمو پەلامار و ناکۆکیانەی کە لەگەڵ عوسمانی و عەباسی و ئەمەوی و لایەنەکانی تر بە ناکۆکی نەتەوەیی گوزارش دەکا، ئەوەش ڕەنگی داوەتەوە سەر هەڵوێستی سیاسـی و نووسین و ناوەڕۆکی مێژوو..باقی چالاکیەکانی ئـەو سـەردەمە ـ واتـە لـەدوای سەدەی بیسـتەم تـا ئێسـتا ـ، کەچـی ڕاسـتیەکەی وانیـە، وەك لـەدوایی زیـاتر دەردەکەوێ کە ئەو ڕووداوانە (شانازی یـان شـەرمەزاری) بـە ئاڕاسـتەی پاڵنـەری نەتەوەیی نەبووە، بەڵکو زیاتر گوزارش بووە لە: دەسەڵات پارێزی، ململانێی شەڕە دەسەڵات، پاڵنەری ئیمپراتۆریەتی و زاڵ بون، ململانێی چـینایەتی و هەنـدێ جـار ئاینی و تائیفی و ڕەنگە خۆی لەقەرەی ناوچەگەریش دابێ بەڵام نەچـوویتە قـالبی نەتەوایەتی، تەنانەت گەلێ جار سـنوری عەشایریشـی بڕیـە، هۆیەکـەش سـادەیە ئەوەیە لـەو سـەردەمی باسـی خواسـی لـە نەتەوایـەتی و هەسـتی نەتەوایـەتی و ئینتمای نەتەوایەتی و بیرو ئایدیۆلوژیایی نەتەوایەتی نەبووە، بۆ هەمو لایەك نـەك تەنها کورد. بۆیە پێویستە لە سەرەتا بە کـورتی هــە لۆەسـتەیەك بکـەین لەسـەر سەرهەڵدانی نەتەوەیی لەئەورپا ئینجا لەجیها نی ئیسلامی.

(*)یاساناسان پێییان باش نیە زاراوەی (کێشە ی کورد) بە کار بهێینری، چونکە کورد کێشە نـەبووە، بـەڵکو کێشەیان بۆ کورد دروستکردووە، بۆیە واچاکە دۆزی کـورد بـەکاربهێنری بـەڵام هـەر بـۆ سـانایی تێگەیشـتن بەردەوام دەبین لە سەر ئەو وشەیە 0

سەرهەڵدانی نەتەوەیی لەئەوروپا:

جاران وەڵامی ئەوپرسیارە ستونیەی (تۆکێیت؟) ئۆتۆماتیکی ئەوە بوو من فلانە عەشیرەتم، بۆیە دەڵێین پرسیارە ستونیە ئەگینا پرسیاری ئاسۆیش هەبوو لە شێوەی تۆچی؟ من مسیحیم یان ئیسلامم، تۆخەڵکی کوێی ئەوکۆمەڵە پرسیارەی ڕوو لە ح.یونس دەکرێ کە لە (تە ورات ـ یۆنان تهرب الی تریشش) هاتووە: ماهو عملك؟ ومن این اتیت؟ ماهو أرضك؟ ومن أی شعب أنت؟ وانەزانن (شعب) لەگەڵ ئەو مانایەی ئێستایتی .. بەڵکو لەوەڵامدا دەڵێ: من عبرانیم، فقالت لهم: انا عبرانی)[1]، بەهەمان شێوە(یا قوم) لە قورئان لەگەڵ مانای ئەو(قەوم)ەی ئێستای نییە، مانای (قەوم) لەپێش ئیسلام و لەناو قورئان و لە دوای ئیسلام لەو سەردەمە لێك جیایە[2].... بەو شێوەیە تۆ کێیت، چیت، لەکوێ، وەڵامی جیاجیای خۆی هەبووە، ئەوەی لێرە مەبەستمانە(تۆ کێیت) لەو سەردەمی لەگەڵ ئێستا لێك جیایە، ئێستا دەڵێ: من فلانە نەتەوەم، وا خەریکە ئەوەش لەژێر سایەی عەولەمە بگۆڕێ، کەواتە لە ئەوروپاش ئینتیمای ستونی تاك زیاتر بە بنەماڵە وعەشیرەت بووە، ناوی نەتەوە نەبووە، وا دیارە ئەوەش پاساو و بارودۆخی خۆی هەیە، سەردەم لە پێدانی ناسنامەی وا بەرپرسیارە، ئەو سەردەم بواری چالاکی مرۆڤ زۆر تەسك بوو، پێوستی بە ناسنامەیەکی فراوانتر لەعەشیرەت نەبوو، بۆیە ئینتیمای نەتەوایەتی نووستبوو، تا کۆمەڵێك گۆڕانکاری گرنگ هاتە کایەوە لەژێرخانی کۆمەڵگە و سنوری چالاکی تاکیش فراوان تر بوو، ئینجا ئەو ئینتیمایە ورووژاو

1ـ بڕوانە: الکتاب المقدس ـ دار الکتب المقدسة بمصر ـ ط 2002ـ ص 659(یۆنان مەبەستی یونسە).
2ـ بڕوانە: راغب الاصفهاني، یان لسان العرب، ... ما هو القوم.

بەرە بەرە سەری هەڵدا، وەرچەخانی ئینتمای تاك لە عەشیرەتەوە بۆ نەتەوایەتی کۆمەڵێك گۆرانکاری ڕیشەیی لەگەڵ خۆی ڕاپێچا، بەکورتی بەوشێوەیە:

1. لە ڕووی فکریەوە ـ ئینتیمای ئایدیۆلۆژی شان بە شانی ئینتمای ئاینی هاتەکایەوە، ڕێبازی فەلسەفی مادیش بە تەنیشت ڕێبازی میسالی سەری هەڵدا.

2. لەڕووی سیاسی ـ سەرهەڵدانی ڕاڕەوی میکافیلی سیاسی، دیموکراتی لەجیاتی سیوکراتی، ئیمراتۆریش بەرەو کۆماری وەچەرخا.

3. لە ڕووی ئابووری ـ سەرمایەداری لەناو جەرگەی دەرەبەگی سەری هەڵدا، هەروەها پیشەسازیش لەناو کشتوکاڵ ئەوەیش بووە هۆی گۆ ڕانی گرنگ لە گوندەوە بۆ شار، لە ڕەوەندەوە بۆ شارستانی... ئیتر سەرهەڵدانی بەرژەوەندی تا یبەتی و چینایەتی.

4. لە ڕووی کۆمەڵایەتی: ئینتیمای عەشیرەتی وەرچارەخا بۆ ئینتیمای نەتەوایەتی چینی ئاغەش وەرجەرخا بۆ بورجوازی شار، چینی کرێکاریش پەیدا بوو شان بە شانی چینی جووتیار.

5. لەڕووی یاساییەوە لەجیاتی کارکردن بە نەریت کارکرا بەیاسا، شریعەت و ئاینیش بۆ دەستور، ئەنجوومەنی کێشەکانیش بۆ پەرلەمان، لە دەسەڵاتی ئاینی بۆ دەسەڵاتی یاسا.

6. لە رووی ئاینییەوە: دەسەڵاتی ئاینی بەتەواوی وەرچەرخا بۆ دەسەڵاتی عەلمانی.

هەمو ئەوانە بنەماو زەمینەی وەچارخانی ئینتیمای عەشیرەتی وەرچەرخان بۆ ئینتماو سەرهەلدانی نەتەوایەتی.

ئەو گۆڕانکاریانە بە بڕیارو ڕێککەوتن نەبوو بۆ هێنانە دی نەتەوایەتی، بەڵکو ئەوە ڕەوتی گەشەی کۆمەڵگەبوو، هەریەکە لەو گۆڕانکاریانەش چیرۆك و

بەسەرهاتی دوورو درێژی خۆی هەیە بەدەر دەبێ لە ڕەوتی بابەتەکەمان، بەڵام ئەو بەشەی کە ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر هەبووە هەڵوەستەیەکی لەسەر دەکەین:

جاران ئەورپاش وەك جیهان دابەش ببوو بۆ دەسەڵاتی ئیمپڕاتۆرەکان ڕێککەوتبون لەگەڵ کەنیسە، ئاینی مەسحیش وەك ئیسلام (تەبشیریە) و (ئومەمیە) قەتیس نامێینی لەناو یەك میللەت و بە میرات بۆیان بمێیننتەوە وەك یەهودی، بۆیە بە زەحمەت نەتەوایەتی لەفەزای وا سەرهەڵدەدا، هەر دەبێ ئەو دەسەڵاتەی لاواز بێت ئینجا نۆرەی دێت، لەو بارەیەوە چەند بۆچوونێکی جیا جیا هەیە بۆسەرەتای چەکەرەبونی نەتەوایەتی، ئەوەی بە زۆری دەگۆتری ئەوەیە کە لەدوای میراتی شارلمان لە(پەیماننامەی فیردانی 843ز)* بۆ کوڕەکانی دۆخی تایبەتی و ناوچەی تایبەتی دروستبوو، بەڵام نەبووە نەریتیك، تا لە ڕێکەوتنامە بەناو بانگەگەی (ویستیڤالیا- ئوکتوبر 1648) ئەو دۆخە بە تەواوی هاتەدی، لە ڕاستێدا زۆربەی چەمکە هاوچەرخەکانی وەك دەوڵەت، دەستور، عەلمانیەت، نەتەوایەتی، ... بۆ ویستیڤاڵیا دەگەڕێتەوە، ئەوەش لە ئەنجامی جەنگێکی ئاینی و تایفی30 ساڵە لە نێوا ن ئیسپانیا و هۆلندا و ئەلمانیا(*) لەسەر خاکی ئەڵمانیا کرا تیایدا دان بە سەربەخۆیی ئەو لایەنانە نرا و ئازادی ئاینی بە کاثولیك و پرۆتستان و کالفنی[1] کرا و خاکیش بەپێی تایبەتمەندی دابەشکرا[2].

*- ئەو پەیماننامەیە لە 843ی ز کرا مەملەکەتی ئەوروپا بەسەر کوڕەکانی شارلمان(لۆسەر، لۆدفیز، شارل) دابەش کرا.

(*) - دەبێ ئاگاداربین ناوی ئەو وڵاتانە دەهێینین ئەوکاتی نەبوینە بۆ سانایی ئەو هەڵەیەدەڕۆین.

1- ڕیبازێکی تایبەتی نیو مەسیحیەتە (جون کالفن 1509-15649)باوەری وایە سیاسەت وئاینی مەسیحی لیك جیا نیە، بیرو راکانی لە کتێبێك بە ناوی(أنظمة الدين المسيحى) دان بەدەسەڵاتی پاپا ناهینی ودەیەوێ كتاب المقدس چۆنە ئاوای پیادە بکا .

2- بڕوانە: ویل دیورات - قصة الحضارة - ج 3 ص 530

لە دوای ئەوە هەریەکە و بارودۆخ ڕەوتێکی تایبەتی بەخۆی وەرگـرت، کنێسـە ئەو ڕۆڵە مەرکەزیەی نەما هەر تەنها لەسەر خاکی ئەڵمانیای ئێستا بەدەیان کیانی سیاسی و کۆمەلاَیەتی پەیـدا بـوو بـەپێی کتێبـی (معجم الحـروب) (1300). میرنیشینی بچوك پەیدا بـووە، ئـەو چـوار دەوڵەتـەش بەرجەسـتەبون: بـەریتانیا، فەرەنسا، هۆلەندا، ئیسپانیا، لەو قۆناغـەدا بـارودۆخ و کیـانی تایبـەتی دروسـت بووە، هەریەکـە لـە شۆرشـی فرنسـی 1789و هەڵمەتـەکانی نـاپلیۆن لەلایـەك یەکخستەوەی ئەو هەمو پارچە پارچـەییەی ئـەڵمانیا لـە سـاڵی1871لەلایـەن (بسمارك)ەوە هاتنـە کایـەی ئـەڵمانیا بەبـەردی بناغـەی سـەرهەڵدانی نەتـەوەیی دادەنرێ، هەروەك ئیتالیاش لە1861لەسـەر دەسـتی (مـازینی)، هەڵبەتـە ئـەو هەنگاوانەش بەرەبـەرە دەسـەلاَتی کنێسـەی پاشەکشـێی پـێ دەکـردو دەوڵـەت و دەسەلاَتی نەتەوەیی جێی دەگرتەوە، تا وای لێهات کنێسە قەتیس ماوە لە ولاَتێـك بەناوی فاتیکان ڕووبەرەکەی 1کـم گەلەکـەش 1000 نەفـەر پایتـەختی ڕۆمـا، بەپێی ڕێکەوتنێکی زۆر سەیر لە نێوان مۆسـۆلینی و پاپـا لـە 1929 کـرا بـەم شێوەیە: مرۆڤ تا کۆرپەلەیە لە سکی دایکی ئەوا هەر ئیش و کارێکی پێویست بوو لە ئەستۆی کنیسەو پیاوانی ئاینی بیت، هەر لەدایك بوو لـە ئەسـتۆی مۆسـۆلینی بیت تامردنی، ئەو کاتی تەرمەکەی تەسلیمی کنیسە بکرێتەوە تا قیامەت(*)، بەو شێوەیە ولاَتانی ئەوروپا لەسەر بنچینەی ئایین کۆتایی هات و کەوتە سەر بنچینەی نەتەوایەتی.

(*)ـ ئەو ڕێکەوتنەیە موسولینی ـ پاپا بەناوبانگە، وەك دووبرا کـەڕێك کـەوتن لەسـەر بەشـکردنی مـاڵی و گەورە، کە بەبرا بچووکەی ووت خۆم دەغە وردەکەم لەبەر خاتری تۆ، بامالّەکە لەزەمینـەوە تاسـەربان بـۆمن بێت و لەسەر بانیش تائاسمان بۆتۆ بێ هەڵبەتە لـەنیوان عـەلمانی و ئیسـلامی کوردسـتانیش تاڕادەیـەکی زۆر بەرێکەوتنی مووسولینی پاپادەچێت.

نەتەوایەتی و نیشتمانی (Nationalize & patriotic)

نەتەوایـەتی لەئـەورپا جیاکاریـەکی هـەبوو زیـاد لـە ڕادەی خـۆی تێکـەڵ بـە نیشـتمانی بـوو، نەتەوایـەتی مانـای پەیوەسـتی هـاوخوێنی، نیشـتمانی مانـای پەیوەستی هاوڵاتی، بـەڵام سـەرەتای هـەردووکیان نەتەوایەتیـە، هـەر یەکـە لـە هیگل، نیتچە لە (ئەڵمانیا) گۆپینۆ، شامپرلن، مازینی ئیتاڵیا چـەمکێ شـۆفینی لە فەرەنساو دوای چەمکەکانی فاشی لـەئیتاڵیا، نـازی لەئـەلمانیا، فالنژیسـی لـە ئیسپانیا، زیاتر بیرۆکەی نەتەوایەتیان گەیاندە ترۆك وگەڕانەوە، بـەڵام زۆر وڵاتـی تریش لەسەر بنچـینەی نیشـتمانی دروسـت بـون، بەشـێکیش لـە چـەند نەتـەوەو کەمایـەتی وڕەگـەزی دروسـتبون لەسـەرەتادا دوای بـەهۆی پـەیرەوی دیموکراسـی تـەوافوقی وەرچـەرخا بـۆ نیشـتمانی وچـەمکی (هـاوڵاتی دەسـتوری)، لەوانـە: لەنەمسا، بلجیکا، هولنـدا جـاران[1]، بێجگـە لـە ئەزمونـەکانی چیکۆسـلۆڤاکیاو قوبرس ولبنان وعیراقی نوێ تا ڕادەیـەك ئیمـاراتی عـەرەبیش، یەکـەم ڕوو بـەڕوو بونـەوەی نەتەوایەتی(ناشـیۆنالیزم) لەگـەڵ نیشـتمانی لـە شۆرشـی ئـەمریکا 1776دروست بوو، چونکە ئەو شۆڕشە لەسـەر بنچـینەی نیشـتمانی لێـك جیـا دروست بوو، ئەگینا شۆڕشگێڕانی ئەمەریکی و داگیرکەرانی بەریتانی یەك نەتـەوە (ئینگلیز) بون، بەسـەرکەوتنی ئـەمریکاو دامەزرانـدنی دەوڵـەت زیـاتر بیرۆکـەی دەوڵەتی نیشتمانی بەرجەستە کرد، بەرە بەرە لەگەڵ شکستی تیۆرەکـانی فاشـی و نـازی زیـاتر وڵاتـانی ئـەورپا دەوڵـەتی نیشـتمانیان پـەیڕەوکردو چـەمکی (هاونیشـتمان)ی گرتـەوە لەدەسـتور و ئـەزمونێکی سـەرکەوتوتری دا بەدەسـت و

1ـ بروانە: الديمقراطية التوافقية فی المجتمع متعدد ـ ارنت ليبهارت ص12

جێگەی کەمایەتی جیاجیاش لــە وڵاتــا بــووەوە، تــاوای لێهــات دەوڵــەت لەســەر بنچینەی بەرژەوەندیّ هاوبەش ببیّ، هەرچەندە وەك باوە دەوتــریّ ئــەڵمانیا لەســەر بنچینەی ڕەچەڵەك دروست بووە، فەرەنسا لەسەر بنچینەی بەرژەوەنــدی هاوبــەش، ئیتالیا لەسەر بنچینەی نیشتمانی هاوبەش.

لــەدوای جــەنگی جیهــانی یەکــەم 1914 ـ 1918 چــوار ئیمپراتۆریــەتی (ئەڵمانیا، نەمسا، ڕوسیا، عوسمانی) وەرچەرخان بۆ کۆماری و دەوڵەتی نەتــەوەیی نیشتمانی، بەو شێویە تا سەرەتای سەدەی بیستەم هــەمو ئــەوروپا بونــە دەوڵــەتی هاوچــەرخ (نیشــتمانی یــان نەتــەوەیی)، ئــەوەی گــرنگ بــوو لــە وەرچــەرخانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بوو بــۆ تورکیــای نــویّ، دەوڵــەتی نیشــتمانی لیّ دروســت نەبوو، بەڵکو دەوڵەتی نەتەوەیی لیّ دروست بوو، یان ووردو دروســتتر بڵــێین: لێــی دروست کرا، ئەوەش بەشێکی تری کاریگــەری گرنگــی بەســەر ســەرهەڵدانی بــیری نەتەوایەتی کوردە.

بیری نەتەوایەتی تورکی:

لە بنەچەدا عوسمانیەکان خەڵکی ناوەڕاستی ئاســیا بــون لەدەســت مەغۆلــەکان هەڵاتن بۆ ناوچەکانی ئەنادۆڵ، لەویّ خۆیان قایم کردو کەمتر ڕووی شــەڕیان لــەلای جیهانی ئیسلامی بــوو، بــەڵکو زیــاتر ڕوو لــە هێزەکــانی ڕۆم بــوو، بــەو شــێوەیە سەڵتەنەتی عوسمانی دروست بوو، لــە دوای ڕێکــەوتنی شــێخ ئیدریســی بــدلیس و سوڵتان سەلیم لە 1514بووە هــۆی ئــەوەی لــە جــەنگی چــاڵدێران ســەرکەویّ و دوایش ناوچەکانی عــەرەبیش گرتــەوە تــا قــاهیرە، (خەلیفــە متوکــل)ی عەباســی هــەڵاتبووە ئــەویّ ، متوکــل بەیعــەتی بەســوڵتانی عوســمــانی (ســلیم) داو ئــیتر

سەلتەنەتی عوسمانی گواسترایەوە بۆخیلافەت، عوسمانیش وەك ئیمپراتۆریەکانی تــر بۆ پارێزگاری لە دەسەڵاتەکەی خۆی توند بووە، جار وابووە برای خۆیان کوشتووە[1]، چاکو خراپەیان هەبووە شەڕو شۆریان هەبووە، پــەلاماری دەســەڵاتی دەورو بــەریان داوە، بنچینەو پێوە ئەوە بووە کەس لەوان سەردارتر نەبێ، بۆیە هەروەك بەگــژ ڕۆم وفارس داچووینە بەگژ کوردو عەرەب هەتا تورکیش چووینە، بەڵام ئەوەی نــەگۆڕو ڕوونە عوسمانی لە سەرتاوە تا ئەو ڕۆژەی ڕووخان لەســەر بنچــینەی نەتەوایــەتی و تــورك تــۆرانی کــاری نــەکردووە، بۆســەلماندن ودۆزینــەوەی ئەوڕاســتیەش چــەند بەڵگەیەکی سەرەکی بەکاردەهێنین، لەوانە:

1. چالاکیە سەربازیەکانیان ڕوو لە ئەورووپاو نێو وڵاتانی عــەرەب بــووە بــەلای نەتەوەکەی خۆی دانەچووە، کە لە ناوەڕاستی ئاسیا بووەو بریتین لە مەغول وتەتەرو ئازەرو قرغیزوئۆزبەگ وتاجیك و.. بۆیە نەخشەی عوسمانی نەك هەر جووت نەدەبوو لەگەڵ نەخشەی توخمی تورك بەڵکو زۆر لێــك دووربــون.، ســەرەنجام وەك (ـ B ـ G ancyclobildia)گۆتەنی دەوڵــەتی نەتــەوەیی بریتییــە لــەجوتبونی ســنوری نەتەوەی بە نیشتمانیەکەی، کەچی دەبینین سنوری وڵاتی عوسمانی نەك هەر جــووت بە نیشتمانی تۆرك (تۆران) نەبوو بەڵکو زۆر لێی دوور بوو.

2. تائەو ساتەش هیچ بەڵگەنامەیەکی عوسمانی نەدۆزرایتەوە لە باس وخواسی تورك و تورکمان و قیرغیزو ئۆزبەك و ئازەری پێچابێتەوە، یان لــەبارەی تورکمــانی

1ـ قتـل بايزيـد الأول (1389-1403) أخـاه الأصـغر وابنـه فـي سـبيل ذلـك، محمـد الأول (1403-1421) قتل أخوته الأربعة، ومراد الثاني (1421-1451) قتل أخاه وعمه، محمـد الثـاني (1450-1411) قتل أخاه الرضيع، وسليم باوز (1512-1520) قتل خمسة من أولاد أخوانه وأخوين، وسـليمان القانوني (1520-1566) قتل بعض أولاده وبعـض أحفـاده بدسيسـة زوجتـه، ومـراد الثالـث (1574-1595) قتل اخوانه الخمسة، ومحمد الثالث (1596-1603) قتل (19) أخا لـه خنقـا قبـل دفـن أبيـه، وعثمان الثاني (1618-1622) قتل أخاه.. وبعضهم خلع وقتل...(الدولة العلية العثمانية- ص777)

کوردستانی کۆلیبێتەوە، خەڵکێکی زۆر وا تێگەیشتوە بونی تورکمان لە کوردستان و ئەو هەمو ناوە تورکمانیانەی کوردستان بۆعوسمانی دەگەرێتەوە، کەچی ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ هەڵمەتەکانی تەتەرو مەغۆل و تورکمان و سەلجوق و ماوەی سالێکیش دەستیان بەسەر هەمو کوردستان و ناوچەکەداگرت، ئەو ناو و(بونی خودی تورکمانیش لە کوردستان) بۆ ئەو سەردەم دەگەرێتەوە نەك عوسمانی.

3. بە پێچەوانەی گومانی خالی 32 تورك لەناو کورد تواینەوە، لە سەردەمی خیلافەتی عوسمانی ڕەگەز و نەتەوەی تر لەناو کورد دەتوایەوە، هەروەك (تۆماس بوا) لە ل197 کتێبی (تأريخ الأكراد) و راپۆرتی لیژنەی (تەحکیمی موصلّ ص148) هاتوە: تورك و عەرەب و ڕەگەزەکانی تر هاتوونە لەناو کورد تواینەوە، هەروەهالە ڕاپۆرتەکانی بەریتانیش ئەوە دەردەخا، کە لەسەردەمی عوسمانی تورك لەناو کورد تواینەوە[1] .

4. لە کاتی ململانێی سەفەوی و عوسمانی تورکمانی کوردستان وعێراق و(جگە لە تەلەعفەر)زیاتر لای سەفەوی گرت، ئەو دیاردەیە تورکمان و ئازەرەکانی ئازەربێجانیش دەگرێتەوە، باقی تورکەکانی ناوەڕاستی ئاسیاش ئەگەر زیاتر بەلای

1ـ تقرير المفتش العام الأول حول الأوضاع السياسية الداخلية في ولاية دياربكر، بتليس، وان، هكاري، موش، و ماردين، و ورفة و سعرد - FO. 371/12255 .... يمكن ان نستنتج بان سكان المنطقة تصنف الى صنفين. الصنف الأول هم الكرد ، و الصنف الثاني هم الأتراك الذين حسب المصادر و الوثائق التاريخية المتوفرة فقدوا هويتهم القومية و تكردوا.

رغم ان هذا التمييز هو مهم جدا في عملية بناء المشروع القومي و لكن ليس هناك بيانات محدودة عن نسبة الكرد و الترك المتأكردين ضمن 765000 انسان الذين عرفوا انفسهم كاكراد...و استنادا الى احصائيات نفوس عام 1927 كان هناك 1250274 كردي في 53 ولاية في تركية. ان اتراك الذين كانوا في السابق ينتقلون الى المناطق الداخلية .. في تركية و يعيشون هناك و(معروفين) كالترك يسجلون ككرد.

سەفەوی نەبووبن بێلایەن بون، ئەویش بەڵگەی هەرەگەورەی ئەوەیــە مــل ملانێــی ئەوسەردەم (رەگەزی ونەتەوەیی) نەبووە.

5. لەو شەڕو شۆڕنەی دەکرا لە چوارچێوەی یەکــەم یــاخی بــون لــە عوسمــانی بنەماڵەی گیان پۆڵایەکانی شام بون، دووەمیــان تــورکی ئەنقــەرە بــە ئەمیرایــەتی (قەلەندەر ئۆغلو)، ئینجا دروزو ..[1]، لێــرە دەردەکــەوێ ئــەو یــاخی بونانــە (یــان ڕاپەڕینانە) پەیوەندی بە نەتەوەیی نــەبوە، بەهــەمان شــێوەش لــە بــەرپا کردنــی سیستەمی مەرکەزیەت لەناوەڕاستی سەدەی 19 چۆن میرنشینی کورد کۆتایی پێ هێنرا ئاواش میرنشینە تورکەکان لە ئەنادۆل .

6. لەدائیرەی ڕەگەزنامەی عوسمانی ناوی نەتەوە نەدەنووسرا، بەڵکو ناوی ئایین و شــوێن دەنوســرا، بۆیــە کــەس کەســی نەدەناســی لەســەر بنچــینەی ڕەگــەزی و نەتــەوەیی، یەکــەم جارلــە ســەردەمی دەســەڵاتی ئیتحــادولترقی بەرامبــەر هــەر ئەفسەرێکی غەیرە تورك هیمایــەکیان بەرامبــەر دادەنــا(ع) بــۆ عــەرەب، (ك)بــۆ کورد..

7. لەنێو دام و دەزگای عوسمانی ڕەگەزی تــورك جێــی شــانازی نــەبوو، زیــاتر مانای گێلایەتی و بێ ئیدراکی دەدا (بڕوانە: محاضرات في نشوء القو مية ـ ساطع العصری، هەروەها دراسات فی الحركة الكوردية المعاصـرة – د.عثمـان علـي ")لــە ڕاپــۆرتی ویلایــەتی موســڵیش بــاس لــە ڕەچــەلەکی تــورك دەکــا بــە کرێگرتــەی عەباسیەکان وئیتر ئەوەی هاتوە وەك جەرمانەکان بەکرێی گرتون، دەڵێت: بۆیــە لــە نێــو عوسمــانی کــە نــاوی تــورك دەهــات وەك گەمــژەو غەشــیم ســەیر دەکــرا تــا

1ـ بروانە: الدولة العثمانية-عوامل النهوض واسباب السقوط ص277

1900لەسەر دەستی (بزوتنەوەی عموم الترك*) بونە جێی شانازی[1]، بۆیە کەمتر تورك لە پایەی دەوڵەتی عوسمانی بو زیاتر سەربازو فەرمانبەری سادە بووە، لەوەوە بزوتنەوەی تۆڕانی و کەمالی سەری هەڵداو ووتیان تورك لە هاوکێشەی عوسمانی زۆر مەغدورە لە بەرامبەر کورد و چەرکەس و ئەرنائوت و عەرەب...، پاساوی بنچینەیی مستەفا ئەتاتورك لە گوتارەکانی ڕۆژی 1، 2، 3\3\1924* ئەنجومەنی باڵای تورکی ـ پە رلەمان ـ ئەوەبوو، بەوەش سەرکەوتن وخیلافەتیان هەڵوەشاندەوە ئەگینا دژایەتی لەناو پەرلەمان زۆر بوو.

8. ئەو کات باوی نازناو بوو، نازناوی وەك: أسد الدولة، الأعز، ألأغا، أمين الدولة، تاج الملوك، شاهنشاه، الغازی، القاهر، المستنصربالله، ملك الأشراف، الناصر...بەڵام نازناوێك نادۆزیەوە بۆنی رەگەزی تورکایەتی لێبێت .

9.مادەی (71)ی دەستوری عوسمانی (مەشروتیە) هاتبوو: کە ئەندامانی پەرلەمان (مەبعوسان) نوێنەرایەتی ویلایەتێك و چینێك و ڕەگەزێك ناکەن بە ڵکو نوێنەرایەتی هەمو عو سمانی دەکەن، لە نێو دەستوری عوسمانی کە پێك هاتبوو لە 119 مادە ووشەیەکی تیا نەبوو چ ڕاستەوخۆ چ ناڕاستەوخۆ بۆنی رەگەزی لێبێت، بە پێچەوانەی دەستوری ئێستای تورکیا پرە لە مادەی رەگەزپەرستی ـ لەگەڵ کۆمەڵێك خاڵی تر.

---

* عموم الترك نەبوە ڕەنگە لەگەل ئیتحادوالترقی بێت .

1ـ تقرير ولاية الموصل127، ص129، ص132

* لەو 3 رۆژە لە دانیشتنی پەرلمانی تورکیا مناقشە لەبارەی هەلوەشانەوەی خەلافەت کرا.

کەی تورکایەتی (نەتەوایەتی ـ تۆرانی) سەری هە ڵدا؟

وەڵامی ئەو پرسیارە لە وەڵامی پرسیارێکی تردەست پێ دەکا، ئـەویش ئەوەیـە بۆچی ڕۆژئاوا هەوڵیدا بیری نەتەوایەتی بنێرێتە جیهانی ئیسلامی؟

ئـەوەی شـارەزای ڕووداو و پاڵنـەری ڕۆژئـاوای نـوێ بێـت لـەپاش سیسـتەمی سەرمایەداری لەلایەك و لەلایەکی تر سروشتی ئاینی مەسیحی بەسـانایی وەڵامـی دەست دەکەوێ، ڕۆژئاوا لەسـەدەکانی 16 ـ 17لەگـەڵ هەڵوەشـانەوەی کنێسـە هەوڵی یەکخستنی هەڵوێستی ئەوروپی داوە، لە سـەدەی 17 لـە کـاتی جـەنگی 30 سالەکە ئەنجومەنێکی باڵای ئەوروپی دروستکرد، لە سالی 1713کـۆنگرەی تریخت پێك هات بۆ دروستکردنی یەکیتی ئـەوروپی، ئـەو تەقەلایانـە شانبەشـانی پارچە پارچە کردنی جیهانی ئیسلامی بەردەوام بوو تائەوان بـە یـەکیتی ئـەوروپی ئێستا گەیشتن وجیهانی ئیسلامیش بە پارچە پارچەیی گەیشت، هـەوڵ بەردەوامـە خەڵکی تر پارچە پارچە بکەن و سوود لەبنەمای (فرق تسد)(*) وەربگرن، تەنها بـۆ دابەشی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نزیکەی 100 کۆنگرە کرا، (دین کروسـیة) لەکتێبی

(*) ـ ئە و بنە ما یە دە گە ڕێتە وە بۆ ئە و نا مە یەی (ئە سکە ندە ر مە کدۆنی) کە بۆئە ر ستۆی ما موستا ی نا ردو تیا یدا پر سیا ری ئە وەی کردبوو ئا خۆئە و خا کی فا ر سی دا گیر کردووە، بە لاّ م چۆ ن بتوانی بە سە ر دڵ و دە روو نی میللە تە کە ش زا ڵ بێت، لە وە لاّ مدا ئە ر ستۆ بۆی نووسی: پە رش و بلاّو یا ن بکە و بە سە ر یا ن دا زا ڵ بە..: نامەی ئەسکەندەر: أنّە شاهد بإيرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، ... وەڵامی ئەرستۆ ..أشير عليك برأى هو أبلغ ، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّى بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم.

2ـ بروانە: د كمال مزهر —كوردستان فى سنوات حرب..ص316

(وجــه اسـیا) دەڵێت:ئــەو تەقەلایانــەی دابەشــی عوسمــانی وجیهــانی ئیســلامی لە(معاهدة كارلو فیجة 1699م)دەستی پێکرد،بەبەشداری (بریطانیا ـ فرنسـا ـ روسیا ـ ایطالیا).

هەڵبەتە ئاینی ئیسلام وەك مەسیحی نیە، ئـاینی مەسـیحی کێشـەی لەگـەڵ مۆدێرن وسەردەم و عەولەمەو خودی زانست هەبو، فاکتــەری گەشـەی پـێ نـەما، هەرچی ئاینی ئیسلامە بـە پێچـەوانە نـەك هـەر لەگـەڵ ئەوانـە دەگونجـا بـەڵکو پێشڕەوبوو، ئینجا فاکتەری یەکێتی میللەتانیش بـوو، بۆیـە بـە مانـەوەی ئـاینی ئیسلام وقورئان و خیلافـەت (هـەروەك گلادیسـتۆنی سـەرۆك وەزیرانـی بـەریتانی ووتــەنی) [1] جیهــانی ئیســلامی داگــیرو دابــەش نــەدەکرا، نــەدەبووە بــازاڕێکی ڕاستەوخۆی ڕۆژئاوا، دەوڵەتی ئیسرائیلیشی لێ شین نەدەبوو، ئەو جۆرە دەسەڵاتەی وەك ئێستای عەرەبیش دروسـت نـەدەبوو.. کەواتـە کۆمـەڵێك پاڵنـەرو فاکتـەری جیاجیا، هێـزی جیاجیـا، بـۆ ئـەو مەبەسـتە کۆبونـەوەو نەخشـەی نـاردنی بـیری نەتەوەییان نارده نێو جیهانی ئیسلامی وەك دەروازەی پەرتەوازەیی بۆیان، زیاتریش دوو نەتەوە پێــی کاریگـەر بـون، یەکـەم تـورك و دووەم عـەرەب (ئەوانـەش هـەر یەکەیان بـەپێی شـوێنی سیاسـی کاریگـەریان لەسـەر ڕابـونی نەتەوایـەتی کـورد هەبووە، بەپێ ئیبن خەلدوون و د. علی وەردی و هە نـدێ توێـژەری تـر پەیوەسـتی تورك و عەرەب بە بیابان ونەریتی بەدەوی وای کردووە ئەو دەمارگیریـەی ڕەگـەزی خێراتر لەمیللەتانی تری ناوچەکە بووروژێ، بۆیە دەبینین تـا ئـەو سـاتەش کـەمتر میللەتانی تری جیهانی ئیسلامی بە بیری نەتەوەی و دەمارگیری کاریگەربووە، ئەو دوو میللەتە زیاتر کەوتنە ئەو داوەو بونە سـەر ئێشـە بۆخۆیـان و بـۆ میللـەتانی

1ـ بنی مرجه –صحوة الرجل المريض ص295

دەورو بەریشیان، عەرەب لەژێر سایەیدا بونە 22 پارچەی ڕیســواو تــورکیش ئــاوا بچووك بونەوە، ئەو دووەش هەریەکە بەدەوری خۆی کاریگەری هەبوو لەسەر ڕابونی نەتەوایەتی کوردیش.

سەرهەڵدان وگەشەکردنی: لەبەر ئەوەی بیری نەتەوایەتی لەناو زەمینەی عەلمانی چەکەرەدەکا، بۆیە پێویستە سەرەتایەك لەبارەی ڕەگ و ڕیشەی عەلمانی لەناو دەوڵەتی عوسمانی بزانین لە کەیەوەیە، هەندێ سەرچاوە زۆر قوڵی دەکەنەوە بۆ جم وجۆلی ڕۆکسلانی*هاوسەری سوڵتان سلێمان، بەڵام بەڕوونی لەسەردەمی سوڵتان محمود کە ئینکشاریەی لە 1826 هەڵوەشاندەوە، سوڵتان عبدالمجید لەساڵی 1839 بە نیمچە دەستورێکی هاوبەش (لە بنەماکانی شۆڕشی فەرەنسا و شریعەت) قایل بوو - ئیتر هەنگاوەکانی عەلمانی پتەوبوو، تاوای لێهات معارەزەیەکی پان و بەرین لە نێو ڕەوشەنبیرە (تەغریبیەکان) واپەیدابوو، توانیان وا پێشان بدەن کەچارەسەری دەردەکانی عوسمانی (کەبەپیاوە نەخۆشەکە ناوزەد دەکرا)**بریتیە لە لاسایکردنەوەی ڕۆژئاوا، نامق پاشا (کە لەدوایدا بوە سەرکردەی تورکیای لاو) دروشمی ئەوەبوو دەردەکانی عوسمانی بە چارەسەریەکانی ئەوروپا بەکۆتایی دێت، تا لە1865ز بوە بزوتنەوەی عوسمانی لاو، هەتا ئەو وەختەش هێشتا معارەزەیەکی گشتی بوو، (مراد) پێش سوڵتانیەتی وەك یەکێ لە بنەماڵەی سوڵتان لەگەل ئەو بزوتنەوەیە بوو، لەوێرا بەرەبەرە وەرچەخا بۆ

*ـ ئافرەتێکی بلیمەتی روسی ئاین یەهودی بوو.

**ـ یەکەم جار نیکولا قەیسەری ڕوسیا ناوی دەولەتە نەخۆشەکەی لە عوسمانی نا.

نەتەوەگەری، عوسمانی لاو گۆڕا بەتورکیای لاو(جوان تورك)، ئەو ناوەش هاوشێوەو لاسایی بەریتانیای لاو، ئیتاڵیای لاو، ئەڵمانیای لاو..هتد، بەو مانایەی دەوڵەتێکی تازە لەسەر بنچینەی تورکی دروست بکرێ، ئەو رێکخراوە لەناوەکەش وەك ئەوانە مانای دروست کردنی دەوڵەتێکی مۆدیرنی(جوا ن ـ لاو ـ تازە)لەسەر بنچینەی تورکایەتی نەك عوسمانی، کەواتە عوسمانی لاو چاکسازی تەواوی عوسمانی بوو، بەڵام تورکیای لاو ئینقلاب بوو بەسەر عوسمانی بۆ تورکیایەکی نوێ هەروەك ڕوویدا لە 1908، دوایش لە بزوتنەوەکەی ئەتاتورك، تورکیای لاو لەسەر ترازی بزوتنەوەی کاربوناری ئیتاڵی کە لە ساڵی1807بە مەبەستی دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ نابۆلی ئیتالی سەری هەلدا، بە بەئەدەبیاتی شۆرشی فرنساش کاریگەربوو، دوای بە بۆنەی یادی 100 ساڵەی شۆرشی فەرەنسا لە1899/7/14 تورکیای لاو کرا بە (ئیتحاد الترقی) و لەساڵی 1908 ئینقلابیان بەسەر عوسمانی کرد، لەوکاتیەوە دەسەلاتی خیلافەت وەك مەلەکی دەستوری مایەوە، لە 1912 ئینقلابێکی تر لەسەر دەستی ئەنوەر پاشا کراو هەر سێ سەرکردەی ئیتحادی (انور پاشا، طلعت پاشا، جمال پاشا) دەرکەوتن ودەستکاری مێژوو و پرۆگرامی خوێندن و هەمو بەشەکانی عوسمانییان کرد لەقازانجی ڕەگەزی تورك، ئیتر نیازی ئەو بزوتنەوویە ئاشکراتر دەرکەوت کە تورکایەتیەو لەساڵانی 1912بەدواوە بە تەواوی بزوتنەوەی تۆرانی باڵی کێشا، یەکەم جار یەکێك بەناوی (نیکیتن ئەلب[1] ـ پێنج بەرگی کتێبی نووسی بە ناوی

---

[1]-ئەوە ناوی نهینی بوە ناوە راستەقینەکەی (زیاو ئەلب کۆك)بوە .

تۆران)، وەك ئەدەبیاتی نازی و فاشی بەسەر تورکی هەڵدەگوت، ئیتر لەساڵی 1918 بەدواوە دوو دەسەڵات دروست بووە، یەکیان بەسەرۆکایەتی ئەتاتورك ئەوەی تریش بەسەرۆکایەتی سوڵتان و دوایی ئەتاتورك زاڵ بوو (لەدوای تایبەت لەو دۆخە بەووردی دەکۆڵینەوە)، تورکیای نۆێی لێ هاتەدی. کە کۆمارێکە لەسەر بنچینەی تورکایەتی و عەلمانی[1] دروست بووە هەروەك لە مادەی(66)ی دەستوری تورکیا (ana yasa) واش تۆمارکرا.

لەو تەوەرە کاریگەریەکی زۆری کردە سەر کوردو عــەرەب و نەتــەوەکانی تــر، هەریەکە لە (ساطع العصری) لە (محاضرات فی نشـوء القومیـة) و(محمـدامین زگـی بەگ ـ هەر لە پێشەکی کتێبی خولاسەی مێژووی کورد و کوردســتان) بــاس لــەوە دەکەن دەڵێن : هەتا ئنقلاکەی ئیتیحاد الترقی ساڵی 1908 نــەکراو بانگێشــەی بۆ تورکایەتی نەکرد ئێمە هەستمان بەکورد بون و عەرەب بونی خۆمــان نــەدەکرد، بەڵام پێش ئەوەی بێینە سەر درێژەی ئەو کاریگەرییــە بــابزانین لای عــەرەب چــۆن بیری نەتەوایەتی سەری هەڵدا.

سەرهەڵدانی عروبە(نەتەوایەتی عەرەبی):

ئەوانەی لەسەر تەوەری تورکایەتی ئیشیان کرد لە نێودەوڵەتی عوسمــانی بەشــی هەرە زۆری لەوانە لە بنەچەدا یەهودی بون، کەچی ئەوانەی لەسەر تــەوەری عروبــی ئیشیان کرد بەشی هەرە زۆری مەسیحی بووینە لەوانە: محمد عزە دروزە، بنەماڵەی

1ـ دروشمی بریتی بوو لە:(کۆماری ـ نەتەوەیی ـ میلی ـ عەلمانی ـ مۆدێرن ـ شۆڕشگێڕی) سەرچاوە: تاریخ الإسلامی ج17ص49 .

بستانی، سلیم یازچی، جۆرج ئونتۆنیۆس، نجیب عازوری، ناسیف یـازجی، میشـیل عفلق،شوبلی شمیل، سلامە موسی...ئیسماعیل مەزهەر، قاسم امین، لوتفی سید، ...

ئەوانە لەگەڵ جم وجۆڵی (تورکیای لاو) جولێنران، مەرج نیە هەمو ئەوجموجۆڵە بدرێتە پاڵ پیلانی ڕۆژئاوا، چونکە مەسـیحیی و یەهودیـەکان جیهـانی ئیسـلامی لەهاوکێشەی نەتەوایەتی بونیان بەهێزترە نەك لە هاوکێشەی ئیسـلامی عوسمـانی، بۆیە خۆشیان ئامادەبون، هەر بۆیەش یەکـەم دەروازەی کرانـەوە بۆڕۆژئـاوا لـەلای ئەوان بووەکە بوە هۆی پیك هێنانی بیری عروبی نەتەوەیش، یەکەم دەزگـای چـاپی لەساڵی1610 هاتە لوبنان، یەکەم کۆمەڵەی عەرەبیش بـەناوی (جمعیـة السـوریة العلمیة) لە 1856، یەکەم کتێب کەناوی (امة العربیة) لەجیاتی(امة الاسلامیة) نوسرا لەساڵی 1905 لایەن نجیب عازوری بە نـاوی (یقظـة الأمـة العربیـة) بـو، ئینجا بتروس بستانیش کتێبێکی بەناوی(جامعة الوطن العربی) نوسی، هەرچـەندە لە (معجم الشامل للمصـطلحات الفلسـفیة ص661)دەلی یەکـەم کـەس ئومـەی عەرەبی لە تەرجەمەی (ناشنالی)ئەوروپی بەکارهێنا ساتیع الحوسەری بوو، لە پیش ئەو بەروارانە لە هیچ کتێبێـك نـاو و زاراوەی وەك (امـة العربیـة) (امـتي العربیـة والاسلامیة) (وطن العربي الکبیر) نادوزیەوە.

هەلس وکەوتی عەلمانی تۆرانی نێـو دەزگاکـانی عوسمـانی لەلایـەك لەلایـەکی تـریش نـەزانی و خراپـی و بـێ توانـایی دەسـەڵاتی سـوڵتان و دارو دەسـتەکەی کاردانەوەکی بۆ نەتەوەکانی تریش دروست کردبوو، عـەرەب میللـەتێکی زۆر بـون کەچی دەسەڵاتیان زۆر لاواز بوو، لـە نێـو عوسمـانی نەدەگەیشـتە ئاسـتی کـوردو چەرکەس و ئەوانەی تر، ئینجا لە نێو ویلایەتەکانی عـەرەبیش کـەمتر وەك کـورد خاوەنی میرنشین و دەسەڵاتی خۆجێیی بووینە، چەندین سەدە بوو هەر ژێـر دەسـتە

بون، عبدالرحمن بـەزاز لـە کتێبـی (العـراق مـن الاحـتلال الی الاسـتقلال ص30) دەڵێت لەوەتەی سالی 1258ز وە عەرەب ژێر دەسـتەو بـێ دەوڵـەت ودەسـەلات بون، فۆرستەر دەڵێ: 7 سەدە عـەرەب ژێـر دەسـتە بـون[1]، لـە ڕۆژی 3/تشـرینی یەکەم/1932 ی بە بۆنەی وەرگیرانی عیراق لە (عصبة الامم) سـکرتیری عوسـبە (مسیۆ پۆلتس) وتی: ئەوە چەندین سەدەیە عەرەب ژێر دەستە بوە بۆ یەکەم جـار بتوانن سەروەریەکانیان بەدەرخەنەوە.ئەو دۆخە ژێردەسـتیەیان لـەلای عـەرەب بـە گشتی هەتا لەلای زانایانی ئاینی عەرەبیش کاردانەوە هەبوو، لەوانە (شـیخ محمـد عبدە)، (عـبدارحمن کواکبی) باسی جۆرێك عروبە دەکرا، بە ڕاسـتەوخۆ وەك کـورد ئەوەی کاری لێکردن ئینقلابەکەی 1908ی نەتەوەگـەری تـۆڕانی بـوو، لـە دوای ئەوە جیـاوازی کـردن و نەتـەوەی سەردەسـت پەیـدابوو، هـەر بەنمونـە جـاران لـە ڕەگەزنامەی عوسمانی ناوی نەتەوەی هیچ لایەك نەدەنووسرا، کەچـی لـە دوای ئـەو ئینقلابە لەبەرامبەر هـەر ئەفسـەرێکی عـەرەب پیتـی (ع)دەنووسـرا، ئـیتر ئـەوە تورکەو ئەوە کوردەو ئەوە عـەرەب بـووە ناسـنامەی نـوێ و جموجـۆڵی سیاسـی و فیکری لەسەر دروست بوو، چەندین دەستەو تاقمی سیاسی عـەرەب دروسـت بـوو، یەکەمیان الجمعیـة السـوریة لـە 1857 دروسـت بـوو، دوای جمعیـة العربیـة لـە 1875، دوای ئەوانەی خوارەوەش دروست بون:

1ـ جمعیة العربیة، 1875م لە دمشق وتەرابلس.

2ـ جمعیە بیروت ـ سالی 1880م.

3ـ جمعیة حقوق المرأة، 1880م.

4ـ جمعیةالسوریة الفتاة ـ 1889، سەرۆکەکەی جمیل معلوف

1ـ بروانە: فورستر- نشأة الدولة العراقیة ص49

5ـ جمعية الوطن العربي دامەزرێنەری خيرالله خيرالله، 1895م لەباريس.

6ـ جمعية رابطة (الوطن العربي)، نجيب عــازوری دایمەزرانـد لـە 1904م لـە باريس.

7ـ جمعية الشورى العثمانية، مصر ـ 1907 ـ 1908م.

8ـ جمعية الأخاء العثماني ـ 1908م لە استانة.

9ـ جمعية القحطانية، خليل حمادە دایمەزراند لە 1909م

10ـ جمعية العربية فتاة لەپاريس، 1911م.

11ـ حزب اللامركزية، 1912مم.

12ـ جمعية بيروت الإصلاحية، 1912م، لقـەکانی چـوە: دمشـق، بـيروت، حلب، بغداد، البصرە، الموصل..

13ـ حزب العهد، 1912م لە نێو ئەفسەرانی عراقييەکان.

14ـ جمعية العلم الأخضر، د.فائق شاکر ـ 1913م.

15ـ جمعية العلم ـ 1914م[1].

دوای ساڵی 1913کۆنگرەیەکی عەرەبی لـە پـاريس بەسـتراو بۆسـەربەخۆيی جودابونەوە لە عوسمانی، لە هەموی گرنگترو کاريگەرتر ڕێکەوتنامەکەی شريف بن حوسين (باوکی مەليك فەيسەل و باپيرەی مەليکی ئـوردنی ئێسـتاش) بـوو لەگـەڵ بەريتانيا لەڕێی ماکماهون بەڕێوەبەری هەواڵگری بەريتانيا لـە مەکتـەبی قـاهيرە، کە لە 1916 شۆڕشێکی لێ هەڵگيرسا ناويان ناوە (ثورة العربية الكـبرى)، کە لە کاتی جـەنگی جيهـانی لـە عوسمـانی هەسـتان بـەهۆی يارمـەتی بـەريتانی، بـە ئامادەبونی (لورانس) ناوچەکانی جزيرەو شاميان لە عوسمانی سـتاندو بـەريتانيا و

1ـ لەو سەرچاوانەی خوارەوە وەرگـيراوە: أـ الموسـوعة الميسـرة.. ص444-445، ب- دراسـات في الـوطن العربي.... ص60-64. ج ـ الصحوة.. ص311 دـ الاسلام والعلمانية... ص81

فرنساش بەلێنیان بە (شریف بن حسین) دا، کـە لـە پاداشـتی ئـەو چـاکە بیکەنـە خەلیفە، دوایی لێی پەشیمان بونەوە هێنایانـە ئاسـتی سـەرداری هـەمو عـەرەب، دوای بۆ سەرۆکی دەوڵەتی عەرەب بەشی ئاسیا. ئەو کـاتیش لـەژێرەوە ڕێکـەوتنی سایکس ـ بیکۆ لە 1916 ئەنجام درا بوو عەرەبیان پارچە پارچەکردبوو، دوایـش بەڵێنی بـەلفۆریان لـە 1917 جـاڕدا و فەلەسـتین و سـنجاقی قودسـیش درایـە یەهودی، بەڵێنە مەزنەکان خووردبونەوە بۆ پـڕۆژەی ئیسـتعماری ناوچـەکە و ئـەو وڵاتە عەرەبیانەی لیَ هاتەدی.

لەنیو عەرەب تاڕادەیەك هەندی ئاسەواری ڕەهەنـدی فقهـی ئیسـلامیش بـەدی دەکریَ بۆزەمینەیەکی مێژوویی وئـاینی سـەرهەلدانی ناشـیۆنالیزمی وعروبە،کـە خۆی لەو تەقەلایانەی سەردەمی ئەمەوی وهەمو ئەو ئیمام وفەقیهانـەی پـەیڕەوی (فەزلی عەرەب) دەکەن،تاڕادەیەکی باش یارمـەتی بـوە بـۆ ئـەو پرۆژەیـەی بـیری نەتەوایـەتی ،واتـە هـەر مسـیحیەکان بـەرپرس نـین لـەو سـەرهەلدانە بەشـێکی ئیسلامیش لیی بەرپرسیارە.

ئەوە زۆر بەکورتی باسی سەرهەڵدانی هەردوو تەیاری نەتەوەگەری لە نێو تورك و عەرەبمان باس کرد، بزانین سەرجەم کاریگەریان چـی دەبـیَ لەسـەر سـەرهەڵدانی کوردایەتی.

بیری نەتەوایەتی و کوردایەتی

لەوەو پێش بۆمان دەرکەوت کە سـەرەتای نەتەوایـەتی لـە سـەدەی (18) لـە ئەوروپا سەری هەڵدا بەڵام لە کۆتایی سەدەی (19) بە ڕوونی خۆی لـە دەوڵـەت خەم لاند، هەر لەوێشڕا بۆ جیهانی ئیسلامی هێنرا، یەکەم جاریش تورك و عەرەب وەریان گرت لەسەر دەستی خەڵکی تر، ئەوانەی ئەو بیرە نەتەوایەتیەیان هێنـا نـاو

تورك و عەرەب لە خۆیـان نـەبوو، پێشـڕەوایەتی بـۆ ئـەو هـەنگاوە گـوزارش لـە پێشکەوتوویی و شارستانی نەکرد، یان قازانجیان کردبێ، لە لایـەکی تـریش مـەرج نیە ئەوانەی بە درەنگەوە هاتبنە سەر ئەو بیر و ڕەوتە دواکەوتوو بن، لـە ڕاسـتیدا میللەتانی فارس و چەرکەس و ئۆردۆ و پشتۆو کۆری و ژاپۆنی و مـالیزی و... تـا ئەو ساتەش (واکۆتاییە) ئەو بیرەیان وەرنەگرت، بـەڵام کـورد کێشـەکەی درێـژەی کێشا بۆیە ئەو بیرە نەتەوایەتیەی بە ناوی کوردایەتی بۆ دروست بـوو، ئـەوەش لـە نەشارەزایی و دواکەوتەیی نـەبوە، ئـەوەتا بەشـێکی گرنگـی دامەزرێنـەری بـیری تورکایەتی تۆرانی کورد بووینە، (2)لە (4)دامەزرێنەرەکەی (اتحاد الترقی) کـورد بوینـە[1]. د.عبداللـە جـووت، د.ئیسـحاق سـکوتلی، زیـا ئـەلب کـۆك، عصـمت ئینینۆ..زۆری تریش، بە پێی هەندێك سەرچاوە ئەوەی بناغـەی پەیوەنـدی نێـوان ئەلمانیاو عوسمانی ڕێکخست ولەدوایدا پێکەوە کەوتنـە بەرەیـەکی جـەنگ شـریف پاشای کورد بوە، ئەوەی پیتی لاتینی هێنا ناو عوسمانی هەر کورد بوو (د.عبدالله جودت) بوو- لە ڕاستیدا ئەو پیاوە مونەزیری تورکیای نوێ بوە نەك مستەفا کمال، ڕەوشـەنبیرانی تـورك و عـەرەب کـەمێك لـە پـێش سـەدەی (20) بیروبـاوەڕی نەتەوایەتیان لە نێو بلاوببۆوە، ئەوانە بە هۆی بە هاونـەریتی بـەدەوی و کـەلتووی بیابانی هەردوو لایان جۆرێك لە دەمارگیری خێڵەکیان هەر هـەبووە ئەگـەر بـەهای ئایین ئامادە نەبووبێ وەك (ابن خلدوون) و (د.علـی وەردی) گۆتـەنی، لـەو سـەرو بەریش ئایین زۆر لە پاشەکشە بوو، بۆیە دیسان فاکتەرە شـاقوولیەکان بـە خێرایـی جێی فاکتەرە ئاسۆییەکانی گرتەوە، ئەو بـیرە نەتەوەییـەی تـورکی و عـەرەبی لـە داهێنـانی عوسمـانی نـەبوو، تـەواو بـە پێچـەوانەی تێگەیشـتنی بەشـێك لـە

1- دامەزرینەرەکان بریتی بوون لە:دعبالله جودت لە عربگیر لەدایك بوە، ئیسـحاق سـکوتلی لـە دیاربـەکر، ئیبراهیم تەمۆ- ئەرنائوتی، محمدرشید چەرکەسی.

ڕەوشەنبیرانی کورد، بەڵکو ئەو بیرە دژ بە عوسمانی بوو، لە هـەردوولا لێـی یـاخی بون و بیری تورکایەتی لە ساڵی 1908 ئینقلابیـان بەسـەر عوسمـانی کـرد و لـە دوای ئەو مێژووە هەر بە ناو (عوسمانی) و (سوڵتان) مابون، ئەگینا دەسـەڵات لـە دەست ئەنوەر و جمال و تەلعت بوو کە هەرسێکیان سەرکردەی ئیتحاد الترقی بـون، ئەوانەش پێش تر بە ناوی تر بەشێك لە عەرەب و کـوردی عـەلمانیان هەڵخەڵەتانـد بوو لە گەڵیان بون، تا لە دوای ئینقلابەکە ئینجا دیـوی ناوەوەیـان دەرکـەوت کـە تورکایەتیە، محەمەدامین زەگی بەگ لە پێشـەکی کتێبـە بەناوبانگـەکی (کوردسـتان و کورد) دەڵێ ئێمە هەستمان بە خۆ نەدەکرد کوردین هەتا ئیتحادیـەکان بانگەشـەی تورکایەتیان نەکرد، ئنجا ئێمەش بە خۆ کەوتین، لە نێو کورد لە کاردانەوەی دا لـە لایەن (شێخ عبدالقادر شمزینی، ذو الکفل، ئەمین عـالی بـەدرخان، ...)* حزبێکـی هاوشـێوەیان لـە 1908/10/2 دروسـتکرد بـەناوی (تعـالی وترقـی کـورد جمعیتلەر)*...، بەڵام هێشتا زۆر سەرەتا بوو، بەڵام دەتوانین ئەو مێژووە بکەینـە بنچینە و هەمو لایەك لە بەڵگەنامەکانی بەریتانی[1]، عوسمانی، ئەرمەنی، ڕووسی،

*ـ لەبەلگەنامەی بریتانی ل66 ی کتێبی(کوردوکوردستان لە بەلگەنامەی بریتانی)ئەوناوانەی تیادا هـاتوە: مستەفا بابانزادەی کۆنە والی حیجاز، دووکوری سیدعبدالقادر، حەمدی بەگی موتەسەریف، میجەر سـلیمانی نوری بەگ، میجەر ئەمین بەگ، د. محمدشوکری بەگ، عەلیشان بەگ لە ئەشرافی قۆچگیریە، علـی مسـتەفای بەگزادە، مەولانزادە رفعت بەگ، پرۆفیسـۆر محمدنوریـە فەنـدی، جنـرال حمـدی پاشـا، جنـرال مستەفاپاشـای یامۆلکی ـ سەرۆکی ئەودادگایە بوو، کە حوکمی لەسێدارەدانی بۆ کمال ئەتاتورك دەرکرد.

* لە سالی 1918 درێژەیان بە حزبێکی هاوشێوەی ئەو ناوە داوە.

1- FO 195/2317 ملحق في تقرير السيد هيرد، 3 كانون الثاني1909 ...أن لهذا الاجتماع مغزى واضحا وهو ان النادي الكردي أقوى بكثير من فرع الاتحاد والترقي في ديار بكرالذي بدأ يفقد الكثير من اتباعها هنا.وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك دياربكر متوجها الى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجسيدشيان، هناك مؤتمر تعقد هناك لنقباء الاشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الاوضاع الجديدة في الدولة العثمانية. وحسب رأي روجسيدشيان دروغومان (مترجم-القنصل الرسمي)

فرنسی...... هەروەها مێژوو نووسە کوردەکان هــەر هــەموی لایــەنگری محمـدامین زەگی بەگ دەکەن، کە سەرەتای بیری کوردایەتی لە نێو ڕۆشەنبیران لە دوای ســاڵی 1908 چەکەرەی کردووە، لە پێش ئەو مێژووە کێشــەو نــاکۆکی و چەوســانەوەی پێچەوانە، داگیرکاری و داگیرکاری پێچــەوانە......هەبووە، ســوڵتان و والی خــراپ هەبووە، چەوســانەوەی چــینایەتی و دەســەڵاتی زۆرداری و بگــرە تــاڵان و ســووتان هەموی هەبووە، هەم کورد پێی کراوە هەم کوردیش لە گەڵ خەڵکی تر کردوویــەتی و جاریش وابوەخۆبەخۆش کراوە، عەشیرەتەك لە گەڵ عەشیرەتەکی تر، جێنشــینێك لە گەڵ یەکی تر، سەردەمەکە وابوو نەك هەر بۆ کورد بۆ هەمولایك، ئەوەی نــەبوو داگیرکاری و چەوساندنەوەی نەتەوەیی بوو، بــە ســەرباز و بەرپرســەکانی عوسمــانی نەدەوترا تورك، ئەگەر زۆر ڕقیشیان لێ بونایــە لــە نــاو کــورد بــە ســەربازەکانیان دەووت (جل خوارەکان) یان (گورگــە بۆرەکــان)، بــە فەرمانبــەرە گەورەکانیشــیان دەووت ئەفەندی، کۆمــەڵێك خــەڵك (ئەفەندیــەکان) بــە ڕۆژئــاواو ئەزموونــەکانی ئەڵمانیا و ئیتاڵیا و شۆڕشی فەرەنسی کاریگەر بون، هەر لەسەر ئــەو بنچــینەیەش سیستەمی عوسمانیان لــە ویلایاتــەوە وەرچــەرخاندە سیســتەمی ناوەنــدی و زیــاتر گرنگی بەو والیانە درا، کە باجی چاك کۆدەکەنەوە، بووە ســەردەمی مادیایــەتی و لەو دەمیش دەستکرا بە ململانێی ئەڵمانیا و بەریتانیا و فرنســا و ڕوســیا لەســەر میراتی عوسمانی، قەیسەر ناوی لە عوسمانی نا (دەوڵەتــە نەخۆشــەکە)، دەوڵــەت و دەسەڵات لە سەر بنچینەی نەتەوەی سەر دەست و بــن دەســت نــەبوو، بۆیــەش لــە بەرامبەردا هەست و خەیاڵی نەتەوایەتی و بیری نەتەوەیەتی و... نــەبووە، لــە نــاو

أن النمو الكبير للحركة الكردية مؤخرا يعود الى عدم تحمس الكرد للنظام الجديد(مەبەستی ئیتحادولتەرەقیەم ع).

كورديش تا سەرەتای سەدەی بیستەم لــە شــیعر و گــۆرانی و نووســین و جموجــۆڵی سیاسی و كۆمەڵایەتی ئەو ڕەهەندە بەدی ناكەی، ڕاپــەڕین و میرنشــینەكانیش بــە ناوی كوردایەتی نەبووە، نمونەیەكی یــەك لاكــەرەوە هەیــە ســەبارەت بــە (شــەریف پاشا) چونكە ئەو پیاوە هێمای كوردایــەتی بــووە، نوێنــەری كــورد بــووە لــە نێــو دەوڵەتی، كە باسی شریف پاشا دەكرێ وەك وایە باسی مێژووی كودایــەتی بكــەی، ئەو پیاوە لەو كاتەی گۆڤارێكی دەردەكرد بە ناوی (مشروتیە)[1] لەو گۆڤارەدا باسی بابەتی گرنگی كۆمە ڵایەتی و سیاسی و مێژوویی تیادا كراوە، كەچی هەتا ژمــارە (47)ی ساڵی1903ئینجا ئەو باسانەی كوردایەتی وكێشەی نەتەوایەتی كــوردی هاتۆتە نێوگۆڤارەكە، بەشێكی زۆری ئەكادیمیای كوردی پێیــان وایــە شــریف پاشــا یەكەم دامەزرێنەری كوردایەتی دەوڵەتی سەرانسەری كوردستانە*، گومان لەوە نیە یەكەم دامەزرێنەری بیری كوردایەتی شیخ عبید اللەی نهری بوە لە كۆتایی سەدەی 19 ـ كە خۆی لە داوای یەكخستنی سیاسی كوردستان دەنوێنێت (وەك بســمارك وئەلمانیا)، بۆدلنیایی بروانە ئەو بەڵگەنامەیــەی بــەریتانیا لــە خــواروو[3]، هەرچــی بەڵگەنامەكانی ئەرمەنیە بە جۆرێكی تر لایــەنگری ئــەو ڕاســتیە دەكــات، تیایــدا

1ـ مەشروتیە ئەو بزوتنەوەیە بوو كە داوای دەستوری بۆ دەوڵەتی عوسمانی دەكرد وەك ئەورپا.

2ـ تەنانەت د فەرهاد پیربال توێژینەوەیــەكی هەیــە بــەناوی(شــەریف پاشــا 1865-1951) دەڵــێ شەریف پاشا یەكەمین سیاسەتمەداری كوردبووەكەداوای دەولەتێكی سەربەخۆی بۆ كورد كرد .

3ـ لقاء تأريخي فريد مع الشيخ عبيدالله النهري FO 60\ 441 تبريـز1 \10\1881 وزارة الخارجيـة، رقم الملف 60\441 رقم الوثيقة 23، سري للغاية سيدي ايـرل اوف كرانفلسـبق وان أشـرت في المـذكرة رقـم 27 إلى موضوع الشيخ عبيد الله...، ... ثم سألت الشيخ عن برنامجه فأجاب بأنه يريد إعادة تنظيم كردستان وتوحيده تحت حكمه كأمارة مستقلة. وقلت متسائلا وكيف يفكر الشيخ في تنفيذ هذه الفكرة فرد الشيخ قائلا" لن الحكومتين الايرانية والعثمانية أساءتا معاملة الكرد". آما بالنسبة للحكومة العثمانية فأنها لم تقدر حسن نواياه وأدعى الشيخ أيضا أن كردستان تحتاج إلى إدارة تحكمها بقبضة حديدية وليس هنالك شخص يفهم هـذه الحقيقة اكثر منه....

هــاتوه کە(یــەکێتی کــورد) بــە ڕابەرایــەتی (شــێخ عبیــداللە نهــری) لــە ســالی 1880دروست بووە بۆ یەکخســتنەوەی هــەمو کوردســتان**، لەلایــەکی تــریش لەسالی 1907لەشاری دهۆك لەمالی شێخ محمد بریفکانی لەکۆبونەوەیەکی فراوان (پەیوەندی کورد) بەسەرۆکایەتی شێخ عبدالسلام ڕاگەیــەنراو تیایــدا خواســتەکانی کوردی بەرجەستەکرا لە (7)مادە[1]، لەوەسیەتنامەکانی شێخ ســعیدی نەوڕەســی (گەوهەری 3) لەبارەی نەتەوایەتی هــاتوە: (نەتــەوایــەتی کومەهنــدەك خســلەتێن تایبەت هەنە وهەروەسا بێن بەری مەمال ئاڤاهی کــرین هــەردەم بیرهــاتنێن وان وجا کی وقەنجییێت وان ماینە لدەڤ مە، دڤێت ئەم گیــانێ نەتەوایــەتیێ *بپارێــژین هەتا گیانێ وان جانەمەرگان دگورێــت وان دا دلخــوش و کامــەران بیــت) *، هــەر

** لە سالی 1880 لەنەهری کۆبونەوەیەکی فراوان بۆ سەرۆك عەشیرەت وکەسایەتیەکان کراو تیایدا شــێخ گوتارێکی ئاینی وسیاسی خوێندەوە ووتی: پێش نزیکەی 6سەدە عوسمانی دەسەڵاتی گرتۆتە دەست بێ دەنــگ بووین بەڵام ئیستا بەرەو عەلمنیەت دەڕوا حەتمەن تێك دەچێت، کاتی یەکگرتمان هاتوە، بەو شێوەیە کۆمەڵــەی کورد لەوێ ڕاگەیەنرا، بۆ زیاتر بڕوانە: جلیلی جلیل ـ الإنتفاضة و خالفین ـ صراع علی کوردستان و الکــورد والدولة العثمانیة.

1 تر ـ بروانە: (الکورد والدولة العثمانیة —د محمدزکی بروار‌ی) و (امارة بهدینان —صدیق الــدملوجی) - هــەر لەوێش نامەیەکی 7 مادەی وەك داخوازیەکانی کورد بۆ ئەســتەمبۆل دەنێــرن وکۆپییــەکیش بــۆ شــریف پاشــا دەنێرن.

* تێبینیەکی گرنگ: مانای کوردایــەتی هاوتــای عروبــەو تورکچیایەتی نیــە، چــونکە ئــەوان کێشــەی نەتەوەییان نیــە نیشــتمانیان پارچــە پارچــە کرابێــت ورۆژانــە زولمــی نەتــەوەیی ببیــنن، بۆیــە ئــەوەی ئــەوان ڕەگەزپەرستیە ، ڕۆژێك لە ڕۆژان کورد رزگار بێت وکوردایەتی بکــا ئــەوە دیمــەنی ناشــرینەو ئــەو کــاتی ئــەو نوسینەی ئێمەو ئەو وەسیەتنامەی سعید نەورەسی وزۆری تر دەبتە پالپشت بــۆ ڕەگەزپەرســتی ئەگــەر مێــژوو نووسێکی زۆر وورد قۆناغی خۆی بۆ دیاری نەکا.

2 سێ گەوهەرن لە شــێوەی 3 وەســیەتنامەی شــێخ ســعیدی نەورەســی کەلــە ژ:1 ی ڕۆژنامــەی (تــەعالی وتەرەقی) سالی 1908 بلاوکرایەوە، هەر ئەو سالیش (یەکێتی محمد)ی دروست کرد.

هەموشیان داوای جێ بە جێ کردنی تەواوی شریعەتی ئیسلامیان دەکرد، ئەوانە مانیفیستی کوردایەتین بە هەمو پێوانەیەك.

دوای ئەوا بە سود وەرگرتن لەیاسای (الجمعیات)ی عوسمانی، کە لە 1909/8/3 دەرچوو کۆمەڵێك ڕێکخراو دەستە و کۆمەڵەی سیاسی سەریان هەڵدالە کتێبی (ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان) تۆمارمان کردوون، هەروەها لە بەڵگەنامەکانی بەریتانی وفرنسی ناوی دەستەیەك لە کۆمەلاٚ و ڕێکخراوی سیاسی و نا سیاسی تر بەو شێوە هاتوە: کۆمەڵەی عەزم (دەڵێ لە سالی 1900ز دروست بووە لە ئەستەمبۆل بەسەرۆکایەتی ئەحمەد رامز، بەشێکی تردەلین لەقاهیرە دروست بوە بەسەرۆکایەتی فکری دیاربەکری، جەمعیەتی نەشری مەعاریفی کورد لە17\7\1912ئەستەمبۆل - عبد الرحمان بدرخان، کۆمەڵەی ئیرشاد لەئەرزەرۆم، کۆمەڵەی دیفاع لەهەژاران، کۆمەڵەی برسیان، کۆمەڵەی دۆستایەتی کورد، جەمعیەتی هێڤی کورد، کوردستان محبی جمعیتلر - د نوری دەرسیمی، کۆمەڵەی جیهانزانی، کورد ئیستقلال قومیەتی، جەمعیەتی تەعالی کورد — لە 17\12 \1918بە سەرۆکایەتی شێخ عبدالقادر دروست بوو لەگەل تەعالی وترەقی سەروو جیایە ئەگەر چی بە هەمان ناوو سەرکردەش بووە، لە بەڵگەنامەیەکی تر باسی کۆمەڵەیەکی تر بەناوی(هاوکاری)لەخوارەوە بەڵگەنامەکەیە[1]، ... لەگەل زۆری تر.

1ـ ميثاق مقترح للجمعيات الكردية تم صياغة المشروع التالي في بيت اسماعيل افندي في رواندوز و بمساعدة الأشخاص التالية في صيف عام 1926 سيد طه أمين افندي رواندوزي ﴿الذي كان في اجازة﴾محمد أفندي، مدير المالية (رفضت وزارة الداخلية اعطاء الرخصة لفتح الجمعية على اساس الميثاق المقترح أدناه:

1ـ يسمى الجمعية "هاوكاري - ﴿Sociability - جمعية التضامن الأجتماعي﴾ تسعى الجمعية لنشر التثقافة المتعلقة باللغة الكردية، و التأريخ الكردي و تطوير الشخصية الكردية و تمتنع من الخوض في السياسة.

2ـ تكون مقر الجمعية حيثما تتواجد اكثرية الأعضاء و ان الأعضاء المتواجدين في المناطث الأخرى يتبعون توجيعهات المقر.

سەرەتا یەکی کوردایەتی (کوردو عوسمانی لە جەنگی جیهانی یەکەم)

پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە عوسمانی لە سەرەتای سەدەی (19)دەستی کرد بە تەقەلای هەڵوەشاندنەوەی دەسەلاتە ئۆتۆنۆمی و کۆنفیدڕالیە جیاجیاکانی سیستەمی ویلایات، ئەوەش لە چوارچێوەی ئەو ئەزموونە عەلمانیە ناوەندیەی لە ئەوروپا هێنایەوە، هەروەك بە راشکاوانەتر لە وەسیەتەکانی مدحت پاشا هاتبوو*: لەو فەترەیەی1850بە دواوە باری ئیداری وسیاسی دەوڵەتی عوسمانی بەپێی نەخشەی کاری نوێیان گۆڕا، لە 1856دەوڵەتی عوسمانی چوەناو خانوادەی ئەوروپی ...لەگەل زۆر هونگاوی تر [1]، ئەگینا پێش تر لامرکزیەکی ڕاستەقینە هەبوو، سەرجەم ویلایەتەکانی عوسمانی گەیشتبوە 32 ویلایەت، ویلایەتەکانی وان و بەدلیس و ئامەد و....یەکخران و بە ناوی ئیالەتی کوردستان، دوا نەخشەی عوسمانی کە لە1893دوایش لە سالی 1896لە سەردەمی عبدالحمیددەرچووە لەسەر ویلایەتەکانی کوردستان چوار بە ئەندازەی عێراق دیایکراوە لە ژێر ناوی کوردستان، کەواتە لەسەردەمە هەرە خراپەکەی عوسمانی چ لەسەر نەخشە چ لەسەرزەمین کورد ئامادەییەکی فراونی هەبووە، سەرۆکی ئەنجومەنی دەوڵەت شێخ عبدالقادر شمزینی کورد بوو، پێش تریش شێخ عبیداللەی باوکی دووەمین کەسایەتی نێو عوسمانی بوو لە دوای سوڵتان، دووەمین دەوڵەمەندی عوسمانی

3ـ تکون الهيئة الأدارية في المقر و في مراكز الفروع من:

*ـ لەوەسیەتەکانی مدحت پاشا بۆ ئیتحاد تەرەقی بە جێ هیشتبوو:لە وەسیەتنامەی 2 و5دا دەلێ تووندو تیژو میکافیلی بن لە سیاسەتا، لە 7دەلێ خۆ ئامادە بکەن بۆ ئینقلاب... دەقی ئەو وەسیتنامانە لە کتێبی (بنی مرجه ـ صحوة الرجل الريض ص55 بخوێنەوە، مدحت پاشا بەو بیرو بۆچونە لە سالی 1872دوە بوە سەدری ئەعزەمی عوسمانی.

1ـ بڕوانە: الإسلام والعلمانيه.. ص32

ئیبراهیم میللی پاشای کورد بوو، وەزیری دەرەوەی سعید پاشای باوکی شریف پاشای خەندان بوو، جەنرال هارندی پاشا وەزیری جەنگی عوسمانی بوە[1]، داودپاشاحەیدەری ج وەزیری دەرەوە، حمدی بابان و ئیبراهیم حیدری* وزۆربەی شیخ الإسلامەکانی عوسمانی لە بنەماڵەی حیدری وبەتلیسی وئامێدی بووینە، حمدی پاشا ڕابەری گشتی دەریایی بوو، داود پاشا جێگری بەحری گشتی بوو، مستەفا زیهنی والی حیجاز بوو حسین فکری پاشا والی کۆسۆڤا بوو، لەسەردەمی سوڵتان سلیمانی قانونی ابو سعودە فەندی 30سال شیخ لئیسلام بوو، لەهەندی سەرچاوە باس لەوە دەکا هەریەکە لە شیخ عبیداللە ونەورەسی و مالی بدرخان پالیوراوی جینشینی خیلافەت بون[2]، پەیکەری عوسمانی کەمتر توركی تێدا بوو، هەتا ئیتحاد والترقی لە 1908 دەسەڵاتیان گرتە دەست ئنجا تەقەلای ئەوەیان کرد ئەو پەیکەرە بە تورك بکەن، لازاریف وکۆتلۆف زۆر بە ووردی باس لەو فشارانە دەکەن کە لەلایەن ئیتحادی وتۆرانیەکان خرابوە سەر سوڵتان عبدالحمید تا کورد لە عوسمانی دوور خاتەوە[3]، دەتوانین بڵێین لە بارە هەرە خراپەکانی عوسمانیش باری سیاسی کورد باش تر بوو (بەبەراورد) لەگەل دوای نەمانی عوسمانی، زل هێزە جیهانیەکان وەك دڕندەی گۆشت خۆر لە دەرەوەی عوسمانی وەستابون بۆ ئەوەی

1ـ حركة الشيخ سعيد بيران:1925 وزارة الخارجية الأميركية الوثائق الدبلوماسية السرية المنشورة الشرق الأوسط العراق -منشورات الجامعة الأميركية، القنصلية الأميركية ، أثينا، يونان 24 –ايلول - 1925 الموضوع:تحركات معادية للترك في كردستان الى وزير شؤون الخارجية، واشنطن يشرفني ان ابعث اليكم المعلومات التي وصلتنا من الجنرال الكردي هارندي باشا، وزير الحربية السابق في الدولة العثمانية الذي نفاه مصطفى كمال بعد استلام السلطة و ذلك لكونه خصما قويا، ...

* ئەو ئیبراهیم حەیدەریە 3 جار هەلبژێردرایەوە بۆ پۆستی شیخ الإسلام..بروانە: القوميه الكورديه و دعبدالله جودت ص77

2ـ بروانە:مشاهير كوردوكوردستان ئەمین زکی بەگ، معجم اعلام الكورد، ..

3ـ بروانە: دراسات فى الحركة الكوردية المعاصرة ..ص148-150

بکەوی و دەست بە خواردنی بکەن(وەك سوڵتان حەمید گۆتەنی)، بەڵام بـەریتانیا زیاتر لە هەموان دەیویست بە تاقی تەنها دەست بەسەر میراتەکـەی دابگـرێ و بـە هــەمو جۆرێــك دەســتی خســتبووە نێــو عوسمــانی، ڕۆڵێکــی گرنگــی بینــی لــە سەرکوتکردنی دەسەڵاتی کوردی بە تایبــەتی هێرشــە هاوبەشــەکەی مــیری سـۆران ومحمد پاشای میسر بۆ سەر ئەستەمبۆل، لە هند ئەو مەسەلەیە لە بارەی بـەریتانیا بە ناوبانگ بوو دەیانوت، ئەگەر دوو ماسی لە ناو دەریـا بـە شـەڕ هـاتن دەسـتی بەریتانیای تێدایە، قونسوڵەکانی دەسەڵاتی زۆریان پەیداکردبوو، بەرپرسانی ئیتحاد و الترقــی دەســتیان کــرد بــە ویلایــەت و زەوی فرۆشــتن، ڕووبــاری دیجلــەیان بــە 250000لیرە[1] فرۆشتە (کۆمپانیای لینجی) بـەریتانیا، ویلایەتـەکانی ڕوملـی (ئەوروپا) بەرە بەرە فرۆشران، ویلایەتی تەراِبلوس (لیبیای ئێسـتا)بە دوو بەلــەمی جەنگی فرۆشرایە ئیتالیا[2] و دوایش دوو بەلەمەکەشـی نـەدانێ، ..لـەو سـەردەمە کڕین و فرۆشتنی وڵات بە تەواوی هەبوو، ئەمریکا فلیپینی بە 20ملیۆن دۆلار لە ئیسپانیا کڕی، سەرەتای ئـەمریکا 13 ویلایــەت بــوو زۆربــەی ئــەو ویلایەتانــەی ئێستا بە پارە کڕیەوە، یەهودیەکانیش پێش تر هەوڵیان لە گەڵ سـلطان عبدالحمیـد دابوو بۆ کڕینی فلستین بەڵام قایل نەبوو، یەهودیەکان هەندە چاوترسێن ببون لــەو جەنگەی سەلاح الدین ئاواش عوسمانلی لاواز ببوو نەدەوێران دەست بۆ فلستین درێژ بکەن، بەڵکو دەیان ویست لە ڕێی کـڕین وفرۆشـتن بگەنـە فلسـتین، لەنامەیـەکی[3]

1ـ لە چەند سەرچاوەیەك هـاتوە دەڵـێن : کـاتێ کیشـە دروسـت بـوو لـە نیـوان بریتانیـاو عوسمـانی ئـاخۆ عوسمانیەکان (ئیتحادیەکان) دیجلەیان فرۆشتوە یان فورات، لە تۆمارگەکەی خۆیان نەیان دۆزیـەوە، بـەریتانیا ئەوەی قۆزتەوەو وتی هەردووکم کڕیە.

2ـ بروانە: الإسلام والعلمانية واثرهما فى نشأة الدولة العراقية الحديثة ص77

3ـ دەقی نامەکە: بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين وأفضل الصلاة وأتم التسليم على سيدنا محمد رسول رب العالمين وعلى آله وصحبه أجمعين والتابعين إلى يوم الدين.

سوڵتان عبدالحمید بۆشیخ محمود ئەبو شامە دەڵێ: یەهودیەکان بڕی 150 ملیـۆن لیرەی[1] ئینکلیزیان پێدام تا سنجاقی قودسـیان پـێ بـدەم، دوای ئیتحادیـەکان بـە 400،000 لیرە قایل بون[2].

أرفع عريضتي هذه إلى شيخ الطريقة العلية الشاذلية، إلى مفيض الروح والحياة، وإلى شيخ أهل عصره الشيخ محمود أفندي أبي الشامات، وأقبل يديه المباركتين راجيا دعواته الصالحة. بعد تقديم احترامي أعرض أني تلقيت كتابكم المؤرخ في 22 مايس من السنة الحالية، وحمدت المولى وشكرته أنكم بصحة وسلامة دائمتين. سيدي: إنني بتوفيق الله تعالى مداوم على قراءة الأوراد الشاذلية ليلا ونهارا، وأعرض أنني مازلت محتاجا لدعواتكم القلبية بصورة دائمة. بعد هذه المقدمة أعرض لرشادتكم وإلى أمثالكم أصحاب السماحة والعقول السليمة المسألة المهمة الآتية كأمانة في ذمة التاريخ:

إنني لم أتخل عن الخلافة الإسلامية لسبب ما، سوى أنني _ بسبب المضايقة من رؤساء جمعية الاتحاد المعروفة باسم (جون تورك) وتهديدهم _ اضطررت وأجبرت على ترك الخلافة. إن هؤلاء الاتحاديين قد أصروا وأصروا علي بأن أصادق على تأسيس وطن قومي لليهود في الأرض المقدسة (فلسطين)، ورغم إصرارهم فلم أقبل بصورة قطعية هذا التكليف، وأخيرًا وعدوا بتقديم 150 مائة وخمسين مليون ليرة إنجليزية ذهبا، فرفضت هذا التكليف بصورة قطعية أيضا، وأجبتهم بهذا الجواب القطعي الآتي: (إنكم لو دفعتم ملء الأرض ذهبا - فضلا عن 150 مائة وخمسين مليون ليرة إنجليزية ذهبًا فلن أقبل بتكليفكم هذا بوجه قطعي، لقد خدمت الملة الإسلامية والمحمدية ما يزيد عن ثلاثين سنة فلم أسود صحائف المسلمين آبائي وأجدادي من السلاطين والخلفاء العثمانيين، لهذا لن أقبل تكليفكم بوجه قطعي أيضا). وبعد جوابي القطعي اتفقوا على خلعي، وأبلغوني أنهم سيبعدونني إلى (سلانيك) فقبلت بهذا التكليف الأخير. هذا وحمدت المولى وأحمده أنني لم أقبل بأن ألطخ الدولة العثمانية والعالم الإسلامي بهذا العار الأبدي الناشئ عن تكليفهم بإقامة دولة يهودية في الأراضي المقدسة فلسطين... وقد كان بعد ذلك ما كان، ولذا فإنني أكرر الحمد والثناء على الله المتعال، وأعتقد أن ما عرضته كاف في هذا الموضوع الهام، وبه أختم رسالتي هذه. ألثم يديكم المباركتين، وأرجو واسترحم أن تتفضلوا بقبول احترامي بسلامي على جميع الإخوان والأصدقاء.

يا أستاذي المعظم لقد أطلت عليكم التحية، ولكن دفعني لهذه الإطالة أن نحيط سماحتكم علما، ونحيط جماعتكم بذلك علما أيضا.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.

في 22 أيلول 1329

خادم المسلمين

عبد الحميد بن عبد المجيد

1ـ پارەی بریتانی ئەو کاتیش جونەیهی ئیستەرلینی بوو، لە دەقی نامەکەی تیۆدۆر هرتزل بۆ سولتان باس لە (جونەیە) دەکاو دەڵێ سالانە یەك ملیۆنت دەدەینێ ئەگەر بە پێی یاسای نیو دەولەتی سـەربە خـۆیی بدەیتـە یەهودیەکانی فلستین.

2ـ لە کتێبی (الیهود والدولة العثمانیة) دەڵێ: فلستین بە دوو سینیە لیرە فرۆشرا.

له ئەوروپاش شەڕە ملەیەکی زۆر بەهێز لە سەربازاڕ و موستەعمەرە دروست ببوو، لـه گـەڵ کۆمـەڵێك هـۆی تـر ناکۆکیـەکی خەسـت لـە سـەرەتای سـەدەی (20)دەستی پێکردبوو، تا لـە ڕۆژی 1914/6/28 بـە دەسـتی (پرانسـیب)ی قوتابیەکی سربی کە سەر بە ڕێکخراوی (لەپ ڕەشـەکان) بـوو جێنشـینی نەمسـا (ئەرشیدۆك فرنسیس فردینانـد) وهاوسـەرەکەیان تـیرۆر کـرد و شـەڕ هەڵگیرسـا، ئەڵمانیا و نەمسا و مەجەر و بولگاریا ودوایش عوسمـانی لـە لایـەك بـون، وڵاتـی تەوەریان پیێ دەگۆتن، فرنسا و بـەریتانیا و ڕوسـیا و... وولاتـی هاوپـەیمانیان پـیێ دەگۆتن، دوای دوو دڵیەکی زۆر (ئەنوەر پاشـا) بڕیـاری دا لـە 1914/10/29 بچێتە ناو جەنگ لە قازانجی ووڵاتی تەوەرە بیێ ئـەوەی پـرس بـە سـوڵتان بکـات، یەکەم کاردانەوە بەریتانیا لە ویلایەتی بەسـرە هێرشـی هێنایـە سـەر عوسمـانی و هێزەکانی لە بەحرەین ڕا بەرەو کەنـداو جولانـد، لـە ڕۆژی 1914/11/7 شـێخ الاسلام خەیری فەندی و30زانای گەورە لەگەل محمدرەشاد فتـوای جیهـادی دا، لـە هەر سیێ ویلایەتی موسڵ و بەغدا و بەسرە وە لامی ئیجابی لەو شـوێنانە درایـەوە کە مەدرەسەی ئاینی لیێ هەبوو، لەسـەر ئـەو بنچـینەیە لـە ناوچـە بەدەویـەکانی (سونەنشین) زۆر بە کەمی بە پیل ئەو بانگەوازەی شێخ الاسلام هـاتن، بـەڵام لـە کوردستان و لە ناوچەکانی سامرا و کازمیە و نەجەف و کەربەلا... زۆر بە گـەرمی هاتن، هێزێکی مەزن بە سـەرۆکایەتی شـێخ محمـود چـووە خـواروو شـان بەشـانی هێزەکانی زانایانی نەجەف وکەربەلا، لەویێ ڕووبەڕووی هێزەکانی بەریتانیا بونـەوەو خەریك بون شکستی پیێ بهێـنن جنـرال تاوزنـدیان بـەدیل گـرت، ئـەو هۆسـەیەی عەرەب لەو سەرکەوتنانە هات بەسەر شێخ (ثلثی الجنة لهادینـا وثلث للشـیخ احمـد واکرادة)، ئەگەر خیانەتی عەشـایرە عـەرەب و ئەفسـەرە عەرەبـەکانی وەك نـوری سعید و مولود مخلص و علی جودت ئەیوبی وتالـب پاشـا (مـیری بەسـرە) و شـێخ

خزعل (میری محەمەرە) نەبوایە ئەوا خەریك بوو بەریتانیا دەربکەن لە (دارالاسلام ـ وای پێ دەووترا)، ئەو خیانەتانە وای کرد (سلیمان عسکری پاشا)ی سەرکردەی عوسمانی خۆی بکوژێ، ئینجا ئەو هاوپەیمانیەی شیعە و کورد و عوسمانی هەڵوەشایەوەو هێزەکانی کوردیش گەڕایەوە، بە تایبەتی دوای ئەوەی هەواڵی ئەوەیان پێگەیشت کە هێزەکانی ڕووسی بە سەرکردایەتی باراتۆف لە چەند لایەك نزیکی کوردستانی خوارووش بوویتەوە، لەو کاتی علی ئیحسان پاشا بە ناوی دەوڵەتی عوسمانی لە ڕۆژی 1917/10/3 بروسکەیەکی فەرمی بۆ شێخ محمود نارد و لە میزۆپۆتامیا و کوردستان شێخی کردە میراتگری عوسمانی و مومتەلەکانی عوسمانی بووە موڵکی ئەو حکومەتیشی دروست کرد.

سەرەڕای ئەو سەلبیاتانەی عوسمانلی بەڵام وا دیارە سەرکردە کوردەکان بە وردی زانیویانە عوسمانلی بۆ کورد باشترە نەك تەیاری عەلمانی تۆرانی (ئیتحادیەکان و دوایش کەمالیەکان)، بۆیە زۆر دیفاعیان لە عوسمانلی کردووە، شیخ سعیدی نەورەسی دوعای بۆ خەلیفە دەکرد، شریف پاشاش لە دواییەکان ستایشی سوڵتانی کردو لە 1920 /4/23 بروسکەی ڕێزی بۆ سوڵتان لێدا لە بەرامبەر هەڵوێستی چاکی بەرامبەر کورد، هەر لە دوای ئینقلابی ئیتحادی دژ بە عوسمانی بە یەك هەفتە هەلسا بە شۆرش، دوای ئەو لە 1912 ـ 1913 مەلا سلیم وشیخ شهاب الدین وشیخ عبدالسلام بارزانی لە 1914[1]، ... شۆرش و

1. لەکتێبەکەی مسعود بارزانی —البارزانی والحرکە الکوردیە ..وەك نوسەرە عەلمانیەکان بەهەلەداچوەو دەلێ شیخ عبدالسلام لەگەل عوسمانی ڕووبەڕوو بونەوە، لەڕاستیدا بەپێچەوانەیە لەگەل ئیتحادوالترقی ڕووبەڕوو بوونەوە هەروەك لەو بەلگەنامەبریتانیە ڕوون تر باسی دەکا:
نائب القنصلیة البریطانیة وان. 13/آذار1914/ REF: FO 195/2458

راپەرینیان کرد دژ بە ئیتحادیەکان وداوای گەرانەوەی خیلافەتیان کردوە، بە ڕوونتر ئەوەبوو دژ بەو کارەی ئیتحادیەکان بوو کە ویلایەتیان دەفرۆشت و... زیاتر ئەوانە چارەنووسی کوردیان لە عوسمانلی دەدۆزیەوە نەك لە تۆرانیەت، ((شێخ عبدالقادر لەگەڵ ڕۆژنامەی (ئیقدام) تۆماركردووە بەجوانی ئەوە ڕونكراوەتەوە كە شێخ عبدالقادر و ئاینیەكان چیان دەوێ[1]، پێیان وابوو لەچوارچێوەی دەوڵەتی عوسمانی ئۆتۆنۆمی وەرگیرێ بۆ ماوەیەك وەری دەچەرخێننە سەربەخۆیی تەواوی كوردستان[2]، بۆ زیاتریش بڕوانە دەقی نامەكەی شێخ عبدالقادر بۆ فەڕەنسا، كە لە 1920/6/25 نوسیتی[3] زیاتر شیخ عبدالقادر و (ئەوەی ناویان نرابوو كوردە ئەستەمبۆلیەكان) ڕۆلیان بینی هەم لە ڕێی هادی پاشا(نوێنەری سوڵتانی عوسمانی) هەم خۆشی ڕاستەوخۆ لە هەمو لایەك لە تەقەلادا بوو، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە نامەكەی عبدالقادر —كە بەناوی سەرۆكی كۆمەڵەی كوردی ناردووە بۆ كۆنگرەی ئاشتی لە 18 ـ 1920/1/21 دەبینین ناوەڕۆكی مادەكانی

... اتخذ شيخ البارزان و باستمرار موقفا عدائيا من حكومة الاتحاد و الترقي و كانت منطقة نفوذه مركز الأظطرابات، يقال بان عبد الرزاق بدرخان، الذي كان يخطط ضد الترك في العام الماضي قد انضم الى شيخ البارزان و لعل هذا هو السبب الذي دفع الحكومة باتخاذ قرار بقمعه...ئینجا ئەو والیەی كە دذایەتیشی كرد والی موسل بەناوی (سلیمان نەزیف- ئەندامی ئیتحادوتەرەقی بوو) كەواتە كوا دوژمنایەتی عوسمانی وشێخ عبد السلام .

1ـ كۆمەڵە رێكخراوە كوردیەكان لەبەڵگەنامەكانیبەریتانیاو فرنساله بەلگەنامەی ژ:44 و ل159 بلاوكراوەتەوە

2ـ بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە: كورد لە بەڵگەنامەی بەریتانیا ژمارە: 40، f0.371/5068 بۆ وەەزارەتی دەرەوە 1920/4/8.

3ـ كۆمەڵە رێكخراوە كوردیەكان لەبەڵگەنامەكانی بەریتانیاو فرنساله بەلگەنامەی ژ:44ول159 بلاوكراوەتەوە

(62، 63، 64)ی زۆر لێ نزیکە[1]، شیخ عبدالقادر پێــی وابــوە ئــەوەی لــەڕێی عوسمانی دێت ڕاست ودروست تــرە لــە بــەڵێنی بــێ بنــەمای ئــەتاتورك وفروفێڵــی بەریتانیا(بروانە ئەوبەڵگەنامەی خــواروو)[2]، ئــەو پڕۆژەیــە لەلایــەن فریــد پاشــای سەرۆك وەزیرانی دەوڵەتی عوسمانی (ئەستەمبۆل ـ سوڵتان واحدالدین) بــە فــەرمی مۆرکراوە[3]، لەبەڵگەنامەیەکی تریــی بــەریتانی (FO.371/5067) هــاتوە دەڵــێ: فەرید پاشا لایەنگیری دروست بــونی دەوڵــەتی کــوردی کــردوە لــەرێی ئۆتۆنــۆمی ناوەخۆ، (دیڤید ماکدۆناڵد)یش هەر وای بۆچوەلە کتێبەکەی خۆی(میــژووی نــوێی کورد ـ بە ئینگلیزیە) بۆیە لەنێو کوردیش بەوهۆیەوە بونە دوو بەش، هەریەکە لــە

1ـ دەقی نامەکە لەکتێبی(کۆمەلەو ڕێکخراوە کوردیەکان 1918-1933لە بەلگەنامەی بریتانی وفرنسی) - ل158-159 بەلگە نامەی ژ:44 ، ئەو کاتی شریف پاشا بەپێی (کریس کۆچیرا) لە ڕقی ئەوەی بەشێکی کوردستان درابوە ئەرمەنەکان لە 1920/4/27وە ئیستقالەی دابوو (القضية الكوردية فى المؤتمرات الدولية.هەروەها لە (کوردو کوردستان لە بەلگەنامە نهێنیەکانی حوکمەتی بریتانی — د کمال مەزهەر)دا هەمان بەرواری ئیستقالەکەی دیاری کردوە.

2 استنبول 18 نيسان / 1920 برقية رقم/ 401

الى \ وزارة الخارجية

اشارة الى برقيتكم

..تعقد الموقف بالنسبة القضية الكردية وذلك لحصول الانشقاق داخل النادي الكردي الذي أشرت اليها في برقيتي رقم 302....

يتهم البدرخانيون والاخرون من النخبة الكردية السيد عبدالقادر افندي بعدم كونه متعاطفا مع المشاعر القومية الكردية وذلك لما صدر منه بعض التصريحات. يدعي عبدالقادر بأنه يقف كليا مع توحيد كردستان أداريا ولكن يكن الكثير من الأحترام للخلافة ولا يرى اية فائدة في الاستقلال السياسي. يقول عبدالقادر أنه بحاجة الى الدعم البريطاني ويقدره وأنه متى ما شاءت الحكومة البريطانية ودعمت استقلال كردستان فأنه مستعد أن يعلن الاستقلال ولكن في الظروف الحالية ليس هناك اية حاجة لأثارة كل هذا الضجيج حول الاستقلال الكامل. يبدو أن عبدالقادر رجل صادق وأنه بفضل مكانته الدينية أكثر الشخصيات الكردية شعبية وأن خصومه عبارة عن مزيج من القوميين الكرد الذين يحملون افكارا مثالية ودعاة القومية التركية من الذين يعملون للمصالح القومية.

3 د عثمان على ـ دراسات فى الحركة الكوردية المعاصرة ص325، هەروەها بڕوانە: بەڵگەنامەی بریتانی Air512 تەلەگرام لە 1919./4/18

شێخ عبدالقادر شمزینی و شریف پاشا و شێخ سەعید پیران و نەورەسی و هەندێ لە بەدرخانیەکان و هەندێ دەستەی تری کوردی و ئایینیەکان[1] پێیان وابوو ئەوەی مستەفا ئەتاتورك دە یکا فڕوفێڵ و تاکتیکە و دەستکەوتەکانی کورد لە ئەستەمبۆل و پەیماننامەی سیڤەر هەڵدەوەشێنێتەوە[2]، بەشەکەی تریێیان وابوە لە دەوڵەتی تورکیای نوێ بە سەرکردایەتی ئەتاتورك باشترە، وەك لە بەڵگەنامەی بەریتانی لەلایەن جێگری مەندوبی سامی بەریتانی لە1920/3/18 ناردوە و دەڵێ (ناحەزانی سەید عبدالقادر بریتین لە دەستەیەکی زۆر لەیەك نەچوو هی ئەوتۆیان تێدایە زۆر حەزیان لە سەربەخۆیی کورد نیە، زیاتر لەگەل ئەتاتورك ڕۆیشتون)[34]، بەشێك لە عەلمانیەکان وەك هەنوکە ئاسا داوای بەرژەوەندی شەخسیان کردوە، لەگەرمەی شۆرش (وەك لازاریف)دەڵێت: هەندێك لە بنەماڵەی بدرخانیەکان خەریکی دانوستان بون لەگەل ئیتیحادیەکان داوای پارچە زەوی

1ـ دیڤید ماکدۆنال ناوی لەوانە نابوو کوردی ئەستەمبۆلی.
2ـ بۆ ووردتر بڕوانە: ئەو بەلگەنامەیەی بریتانی چۆن عبدالقادر شەمزینی ئامۆژگاری ئەفەندی وسەرۆك عەشیرەتەکان دەکا کە دوای ئەتاتورك نەکەون مذکرة حول السید عبدالقادر الشمزیني وسمکو
من المندوب السامي البریطاني / القسطنطینیة (20 مایس 1922)
......
وأشتکی السید عبدالقادر بأن کل المناشدات التي قدمها للحکومة صاحب الجلالة لم تلق آذاناً صاغیة و أنه فشل في کسب ثقة جلالته. وکرّر، کما فعل ذلك عدة مرات، بأنه کان في موقع یساعده علی السیطرة علی الکرد في الولایات الشمالیة الشرقیة، لو أعطیت له الفرصة للتحرك. وأکد هذه المرة وبثقة علی قدرته بإقناع سمکو للعمل وفق مصالحنا وأضاف أنه لا طائل من الاعتماد علی أشخاص مثل مصطفی باشا وآخرین الذین یحومون هنا وهناك. هؤلاء لیس لهم تأثیر حقیقي علی الکرد.
3ـ دەقی ئەو بەلگەنامەی لە پێشوتر لەئیجابیەکانی سیڤەر بلاّوکرایتەوە.
4ـ بڕوانە: بەلگەنامەی بریتانی ژ: 620/م -1742 لە ل77ی کتێبی کوردو کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنیەکانی حکومەتی بریتانیادا بلاّوکرایتەوە.

گەورەو 2000لیرەی کردبوو[1]، ئەو بارو دۆخەی عەلمانی کورد لە کوردستانی خوارووش هەروابوە[2]، جگە لەوەش لە چەندین سەرچاوەی تریش وادەردەکەوێ کە عەلمانیە کوردە نیشتمان پەروەرەکانیش یەکڕا نەبووینە، بەشێکیان بە فرنساو شۆرشەکەی سەرسام بوە، بەشێکی تر بە بەریتانیا، بەشەکی تر بە ئەزمونی ئیتالیاو ئەلمانیا، هەندێکیش بە بلشفی، لەهەموان ترسناک تر بەشێکیان بە کەمالی، دوای بە (نازی)[3]..، لە پێش تریش سیستەمی جامیعەی ئیسلامی کە

1ـ دراسات فی الحركة الكوردية المعاصرة ص252

2 ـ FO 371/134255 Orandale House

8 Eaton Castle July- 18 -, 1958

.... ما ذكر اعلاه كان ملخص الحديث الذي دار بيننا لمدة 15 دقائق حيث حاولت الكثير بأن ادفع بأن يقول شيئا قريبا من الحقيقة ولو مرة واحدة. رغم انه لم يكن مرتاحا من الكثير من الأسئلة الا أنه أجاب بمنتهى التهذيب. أن هذا الشخص وأمثاله الكثيرين اناس غير موثوقيين بهم ومستعدون بأن يبيعوا أنفسهم لمن يقدم لهم العرض الأكبر. ان هؤلاء الانتهازيون من الكرد لم يستطيعوا ان يطوروا لحد الأن ولو خطوة واحدة نحو الاستقلال ولكنهم شوكة كبيرة في جسم السلطات الحكومية. يدعي هؤلاء بأن نفط كركوك هو نفطهم وطبعوا معايدة على شكل كارت لتجسيد هذا الأدعاء ، سبق ,ان أرسلت نسخ من الكارتات الى مستر سام . ويقول هؤلاء بأن بأمكانهم أن يفجروا السدين الكبيرين في الشمال اذا اردوا....

3ـ العلاقة بين الكرد والمانيا النازية

FO 370/671 - تقرير الاستخبارات البريطانية ـ فرع العراق للأسبوع المنتهي في 27ـ5ـ 1939

...استنادا إلى المعلومات الواردة إلينا من مصادرنا الموثوق هناك نوع من التوتر في الأجواء في سليمانية وان حركات أنصار الإنكليز مراقب من قبل أعضاء الحزب النازي في المدينة. علما أن إبراهيم أحمد(أحد الناشطون في سليمانية) والمدعو رمزي المتصرف في المدينة وقائمقام جم جمال يعد من مؤيدي الحزب النازي في المدينة المؤيد لألمانيا وهؤلاء على صلة وثيقة بفائق طابو المؤيد للحزب النازي.

لەلایـەن سـولّتان عبدالحمیـد و شـێخ سـعیدی نەورەسـی و جمـال الـدین ئـەفغانی وئەبوهودا رفاعی، ئەسعەد قەیسەرلی لە مدینە، شێخ فەزلەڵا لـە ملیبـار، شـیخ محمد زاهیر لە ئەفریقا، حسـێن بـن علـی لـە مەکـە..، بریتـی بـوو لـە کۆمەڵـە دەوڵەتێکی کوردستانی و عەرەبی و تورکی و چەرکەسـی و ئەفغانی.....لـە چـوار چـێوەجامیعەی ئیسـلامی (عوسمـانلی)*، بـەڵام دیسـان ئیتحادیـەکان هـەڵیان وەشاندەوە، بۆیە کورد ترسی زیاتر لە ئیتحادیە عەلمانیەکان هەبوو...، وادیارە لـە دوا ساتەکانی عوسمانی تا ڕادەیەك پابەنـد بـوو بـە (جامیعـە)ی بۆیـە قایـل بـوو حکومەتی کوردستان لـە سـلێمانی دابمـەزرێ و دانـی پیاهێنـا، بـەڵام شکسـتی عوسمانی لە جەنگی جیهانی و شکستیشی بەرامبەر عەلمانیە تۆرانیەکان هەمو ئەو ئومێدانە نێژران، جەنگی جیهانی بەرەبـەرە لـە قـازانجی هاوپـەیمانان تـەواو بـوو، ناوچەکەش کەوتە دەستی بەریتانیا و فرنسا و نەخشە تایبەتیەکە(لە سایکس پیکۆ ڕا) جێبەجێکرا، نەخشەی جامیعەی ئیسلامی هەڵوەشایەوە و عوسمـانی و کـورد و ناوچەکە و جیهانیش کەوتە قۆناغێکی نوێ.

---

5) أخبر الشيخ محمود أبنه الشيخ لطيف الذي كان يزوره في بغداد بـأن أبنيـه: الشـيخ رؤوف والشـيخ بابـا علي قد خدعا إلى درجة بحيث بدا يعملان لصالح الحزب النازي في بغداد. ولكن طلب الشيخ محمـود مـن الشـيخ لطيف عدم الإفصاح بهذه الحقيقة لأحد لأنها تسوء إلى سمعة العائلة.

6) استنادا إلى مصدر موثوق بأن الشيخ كريم من عبـد ولان والشـيخ حسـام الـدين النقشـبندي يعمـلان لصالح المعسكر الألماني بين الكرد. ويعمل كريم كلاري الجاف أيضا لصالح المعسكر الألماني....

*ـ لەوکاتی کۆمەڵێك لەو جامیعانە هاتنە کایەوە، لەوانە: جامیعەی جەرمەنی، جامیعەی لاتینی...ئینجـا جامیعەی ئیسلامیش.

لەبەرامبەریشدا میلەتانی ناوچەکە وەك نەتەوایەتی بێدار بونەوەو دەتوانین ئــەو قۆناغە بەسەرەتای نەتەوایەتی بەگشتی وکوردایەتی بەتایبەتی پۆلین بکەین.

بەشی دووەم

کوردایەتی ومەینەتی کورد

بەشێکی کاریگەر لە مێـژوونووس و ڕەوشـەنبیر و سیاسـەتمەدارانی کـورد (بـە تایبەتی نەوەی ئێستا) کە باسی سیاسەتی کورد دەکەن عادەتەن بـەو فەرمایشـتە دەست پێ دەکەن: (کورد هەزاران سـاڵە دەچەوسـێتەوە)، ئـیتر باسـی تـەنها لای شکستەکانی کورد دەکەن، کەمتر باس لـە دەسـەڵات و لایەنـە گەشـەکانی کـورد دەکەن، ئەوان وا دەزانن بەو ڕێگەیە مەزلومیـەتی کـورد پیشـانی جیهـان دەدرێ، هەڵبەتە هەمو میللەتانی جیهان و ناوچـەکە هـەمان بـارودۆخی بـەخۆوە بینیـوە، ڕەنگە کورد لـە عـەرەب زۆر باشـتر بوبـێ، هـەر تـەنها ئـەو بەغدایـە زیـاتر لـە (30)جار وا بە ئاسانی داگیر و وێران و تالآنکراوە، ئیتر بۆ تـەنها کـورد، ئـەوەی زۆر ترسناکە ئەو مێژوونووس و ڕەوشەنبیر و سیاسەتمەدارانە دەیکـەن هـەنگاوێکی زۆر زیان بەخش و چەوتیشە، ئەوەی کورد دەیکا زۆر سەرسـوڕهێنەر و نالۆژیکیـە، جۆرێکـە لـە لاسـایی بـەڵام چ لاسـاییەك، عـەرەب و تـورك لـە چوارچـێوەی (پێداچونەوەی زانستی مێژوویان) هـەوڵیان داوە ڕەگ و ڕیشـەی نەتەوایـەتیان بـە ساختە بۆ قوڵایی مێژوو ببەنەوە، سەرنج بدە کتێبی (الحضارة في العراق ص321) چ دەڵێت: بعد أن اتمت الجيـوش العربيـة تحريـر العـراق مـن الحكم الفارسي أصبح العـراق جـزءا مــن الدولــة العربيــة الكـبرى، وكانـت هــذه الدولــة قـد اسسـها الرسول(ص)... لە شوێنێکی تر لەبەشی (الشـعورالقومی لـدى البـابلين ص244) باس لە عروبەو ناشیۆنالیزمی دەکـات لـەو سـەردەم، هـاتوە: ((استخدم العـراقين

القدماء إسم نبوخذنصر کرمز القومی))، احمد سوسه ـ لـەکتێبی(تـاریخ حضـارة وادی الرافدین) بەتەقەلای ناشیۆنالیستە عەرەبەکان نەوەستاوە، کـە هـەوڵیان داوە عروبە بگێڕنەوە بۆ سەر ئەمەوی، ئەو تەقەلای داوە توخمی عروبـە لـە سـۆمەری و بابلیەکان بدۆزیتەوە، ئـەو تەقەلایانـە بـۆ ئـەوەی بـیری نەتەوایـەتی ڕەسـەنایەتی وەرگرێ، چونکە زۆر دەست کورت و لاوازە و دەکرێ بڵـێین هـەر بـیر و ئایـدۆلۆژیا نیە، ئەگەریش ببێ ئەوا ڕەگـەز پەرسـتیەکی وای لێ دەردەچـێ لـە سـەر شـێوەی شۆڤینی فرنسی، فاشی ئیتالی، نازی ئەلمانی، ڤالانژیسی ئیسپانی، تۆرانی تورکی، بەعسی عەرەبی...بۆیە بە ناچار پشتیوانی مێژوویی بـۆ دەدۆزنـەوە کـە نیشـە[*]، هەرچی کوردە تەقەلایەکی تری هاوتەریبی ئەوانە دەدا، بەڵام زۆر بە چەوتی، ئـەو مەینەتیەکەی تەئسیل دەکـا، تـەیاری عـەلمانی ئێسـتای کـورد بـە دووئاڕسـتەی ترسناك کاردەکا، یەکیان لە رووی سیاسی وکرداری دەیەوێ ئایدیۆلۆژیای نەتەوەیی پیادەبکا بەفت کردنی ئاین ومێژوو وسومبلە سەرکردەکانی، ئەوانە دەڵـێن : ئـاین بۆ هەمولایەك بە سود بوە تەنها بۆ کورد نەبێ، زیاتر لەوەش دەڵێن باکوردایـەتی وئاین لێك جیا کەینەوە، لە جیاتی هاوئاینی با هاو وڵاتی پیادەبکەین[*]نەتـەوەیی،

1ـ لە ڕاستیدا مێژووی شارستانی عەرەب لەگەورەترین قەیران دایە، چـونکە شارسـتانی ئیسـلامی وەك ئیبن خەلدوون دەلێ کەمی جێ پەنجەی عەرەبی تێدایە بۆیە عروبیەکان ویستویانە زانـاو نـاودارانی ئیسـلامی تەعریب بکەن ونەکرا، ئیتر ئەو مێژوە شارستانی ئیسلامە نەك عەرەب ، شارستانی عەرەبی پەتی وڕاستەقینە لەدوای سەدەی 20 دەست پێ دەکـا ئـەویش جێـی شـانازی نیـە لـە هـیچ روویـەکی تکنۆلـۆژی وسیاسـی وفەرهەنگی وزانستی ..

2ــ ئـەو تەقەلایـە لەلایـەن توێژینەوەیـەکی گرنگـی (پشـتیوان سـادق) بـە سەرپەرشـتی د محمـد شـریف بەناوی(موسوعە الإرهاب ج3 الإرهاب فی کوردستان ص235)هاتوەو دەڵێت: ((العمل علی إفهام الناس بأن العلاقة بین المواطنین هی المواطنة وحدها ولیست الدین)) ئەوەش بەدەق وکـت ومـت مـادەی (3)ی دەسـتوری حزبی بەعسە.

ئاین دوورکەوێتەوە لە کۆمەڵگەو ببتە کێشەی تاکە کەسـی،...لەو لایـەش هـەوڵ دەدا مێژوو وا پیشان بدا کەمیللەتی کورد هەر ژێر دەستەو دوا کەوتەو داگیر کـراو بوەو میژووی کورد مێژووی گریان ونوزەو پاڕانەوە بوە..، سەرکردە روحیەکانی وەك سلاح الدین وشیخ ئیدریسی بدلیسی وشیخ عبیداللـە وشـیخ سـلام وشـیخ سـعید وقازی تا مەلا مستەفا بە نەزان وخزمەتکاری ئەولاو ئەملای پۆلین بکـەن...، جـا کارە سەرسامیەکە لەوەیە کەبەو کارەیان دەیانەوێ بینای ئایـدیۆلۆژیای نەتـەوەیی دابڕێژن، ئێ باشە هەمولایەك دەزانن کۆلەگـەکانی نەتـەوەیی بریتیـە لـە: میـژوو وئاین وسەرکردەو زمان و نیشتمان، ئەگەر سێ کۆڵەگە خـۆت تـەرتووێرانی بکـەی چۆن بە دوو کۆڵەگە بینای نەتەوایـەتی ڕادەوەسـتێ، خـۆ دلنیـام ئەگـەر ئـەو دوو کۆلەگەیەی زمان ونیشتمان ئاوا لە قەپان بدرێ ئەویش ویرانکراوە، بەڵام ئـەودووە بۆ پسپۆری خۆی بە جێ دێلین، دووەمیان نەزەریەو سەرسام ترە لەوی تر هەوڵـدەدا مێژووی داگیرکاری وژێر دەستەی قوول بکاتەوە بۆ هەزاران ساڵ یاخود بە لای کـەم بۆ یەکەم فەتحی کوردستان لە لایەن ئاینی ئیسـلامەوە، ئەگـەر بـە ووردی سـەرنج بدەین دەبینین دیاردەکانی وەك تەعریب یان داگیرکاری یان ئەنفال...ڕەگەکـەی بـۆ ئەو کاتی دەگێرنەوە... بریا هەروەك ئەوانە هەولّی ئەوەی بدابووایە ڕەگ و ڕیشەی کوردایەتی و نەتەوایەتی قوڵ دایە بۆ مێژوو، تا کوردایەتی ڕەسەنایەتی وەرگرێ بە ناسنامەی مێژوویی و ئایینی...، بەڵام وا ناکەن، هەڵسـاون لـە تەقەلایـەکی بـێ ووچاندان تا مەینەتی کورد قوڵ بکەنەوەو بە ڕەسەنی بکـەن، ئـەو دوو تەقەلایـەی (ڕەوشـەنبیرانی عـەلمانی کـورد) و(ناشـیۆنالیزمانی داگیرکـەر) لـە شـێوە یـەکن، هەردوولاچەوت وساختەیە، بەڵام لە ناوەڕۆك و ئەنجام زۆر لێك جیان، بۆیـە دەبـێ جارێ ئەو هەڵەو چەوتیانە ڕاست بکەینەوە، لە پـێش هەموانـدا ئـەو فەرمایشـتە ڕاستکەینەوە کەگوایە: کورد هەزاران سـاڵە دەچەوسـێتەوە، هـیچ میللـەتێك لـەو

جیهانە لەوانەی ئێستاش ژێر دەستن وەك باسك و ئیرلەندو بەربەر و چیچانی و کشمیری و....... هەزاران ساڵ نیە بچەوسێنەوە، بەڵکو ڕاستیەکەی ئەوەیە چەوسانەوە هەبوە بەڵام چەوسانەوەی نەتەوەیەتی لە دوو سەدە تێناپەڕێ، چەوسانەوەی نەتەوەیی کوردیش خەریکە بگاتە سەدەیەك، ئەگەر ساڵی 1908 بە سەرەتای سەرهەڵدانی کوردایەتی دابنێین، ئەگینا مێژووی سیاسی کوردستان زیاتر سەربەخۆیی بوە نەك داگیرکاری وەك لەکتێبی (الملل والنحل والاعراق)[1] دەڵێت: کوردستان بۆ ماوەی 13 سەدە یەکپارچە بو تا لە ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ پارچە پارچە کرا، دوای بە درێژی باسی ئەو بابەتە دەکەین، لە ڕاستیدا مەینەتی کورد لە نێوان 1908 ـ 1924دروست بووە، بۆیە ئەو فەترەیە پڕە لە ڕووداوی وەك:

1ـ 1908 ئنقلابەکە..

2ـ 1909 لادانی سوڵتان عبدالحمید.

3ـ سەرهەڵدانی دەستە و کۆمەڵەیەکی سیاسی کوردستانی زۆرو زنجیرە شۆڕشەکانی کورد.

4ـ 1914 هەڵگیرسانی جەنگی جیهانی.

5ـ ڕێکەوتنی سایکس بیکۆ 1916.

6ـ لە 1918 کۆتای جەنگ و داگیرکردنی ناوچەکە لە لایەن هاوپەیمانەوە.

7ـ کۆنگرەی پاریس

8ـ کۆنگرەی سیڤەر 1920.

1ـ سعدالدین ابراهیم ص213

9ـ دابەش کردنی عوسمانی و سەرهەڵدانی دەوڵەتە نەتەوەییەکان لە ناوچەکە و دروست بونی (عصبە الامم)

10ـ ڕووبەڕووبونەوەی دەسەڵاتی عەلمانی لە ئەنقەرەو دەسەڵاتی عوسمانی لە ئەستەمبۆڵ و شکستی ئەستەمبۆڵ.

11ـ لە دوای 1920 ئەو دەوڵەتانەی وەك تورکیاوعیراق و سوریا وئوردەن و..هتد دروست بون.

12ـ لە 1924/3/3 بە یەکجاری خیلافەتی عوسمانی لە لایەن ئەتاتورك[1]. هەڵوەشایەوە.

لەو نێوانەش مەینەتی کورد دروست بوو، بۆیە پێویستە هەڵوەستەیەکی وورد بۆ ئەو ماوە مێژووییە بکەین، شتێکمان تا کۆتایی جەنگی جیهانی باس کرد، ئەوەی زۆر پەیوەستە بە چارەنووسی کورد و دروست بونی مەینەتیەکەی سەرەنجامی ئەو ململانێیەی نێوان دەسەڵاتی عەلمانی کەمالی لە ئەنقەرە بوو لە گەڵ دەسەڵاتی سوڵتان لە ئەستەمبۆڵ و سەربردەی هەردوو ڕێکەوتنی سیڤەر 1920 و لۆزان 1923.

کورد لە ململانێ ی (ئەنقەرەی عەلمانی) و (ئەستەمبۆڵی ئاینی):

هەڵبەتە ڕەگ و ڕیشەی ئەو ململانێ یە قوڵ دەبێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی (19)، بەراییەکەی لەوانە دەستی پێکرد کە کۆمەڵە خەڵکێك پێیان وابوو گواستنەوەی ئەزموونی ڕۆژئاوا و شۆرشی فرنسی بۆ ناو عوسمانی لە جیاتی

1ـ ئەمیل لۆدفیغ دەڵێ: ئەتاتورك لە ناپلیۆن بە هیزترە چونکە ناپلیۆن نەیتوانی خیلافەت بڕوخێنی بەڵام ئەتاتورك توانی- الصحوة.الرجل المرض بنی مرجة ص268 سەرجەم سێ نازناوی درایێ (ئەتاتورك) باوکی تورك، (میلکیف)سەرکردەی هەمیشەیی، (غازی)سەرکەوتووی مەیدان.

شـریعەتی ئیسـلامی و ئـەزموونی ڕۆژهـەلاتـی چارەسـەرە بـۆ کێشـەکانی نێـو عوسمانی، لە 1865 ئەو بیر و بۆچوونانە لـە بزوتنـەوەی عوسمـانی لاودا سـەری هەڵدا، دوای کۆمەڵێك لە نێو ئەوانە بە پان عوسمانی (پان ئیسلام) قایـل نـەبون و بانگەشەی ئەوەیان کرد، کە تورك لە نێـو هاوکێشـەی عوسمـانی مەغـدورە، بۆیـە عوسمانی لاویان بە لای تورکیای لاو(جـوان تـورك) هـەڵبڕی، لـە سـاڵی 1899ز بەبۆنەی یادی 100 ساڵەی شۆڕشی فرنسی ئتحاد الترقیان لێ ڕاگەیاند.

لە ساڵی 1908 ئنقلابیان کرد، لە 1914 هەر ئەوانە عوسمانیان پاڵدا بـۆ ناو ئەو جەنگـە و لـە سـاڵی 1918 شکسـتیان هێنـا، ناوچـەکانی عوسمـانی و ئـەنادۆڵیش داگیرکـراو نـۆرەی مسـتەفا کـەمال هـات، ئـەو وا دەرکـەوت بـە بزوتنەوەیەکی ڕزگاری هەستا و ئەنادۆڵی لە یۆنانیـەکان پـاك کـردەوە، پایتـەختی خستە ئەنقەرە و پایتەختی عوسمـانیش هـەر لـە ئەسـتەمبۆڵ بـە لاوازی مـابون، کەواتە ئێستا لە دەوروبەری ساڵی 1920 ئێمـە بـاس لـە دوو حکومـەت و دوو هەڵوێست و دوو ناوەندی زۆر لێکجیا دەکەین، حکومەتێك لـە ئەنقـەرە کـە پێـك هاتووە لە سەرۆکەکەی مستەفا کەمال ئـەتاتورك و جێگرەکـەی عصـمت ئینینـۆ ئەنجومـەنێکی مـەزنی تورکیاشـیان پێـك هێنـاوە، حکومەتەکـەی عوسمـانیش بەسەرۆکایەتی فرید پاشایە و سوڵتانیش (محمـد واحدالـدین)ە لەئەسـتەمبۆل، ئـەو دوو حکومەتـە هەڵوێسـت و ئامانجیـان زۆر لێـك جیایـە بـە شـێوەیەك ئەنقـەرە نوێنەرایەتی باڵی عەلمانی تورکچیایەتی دەکا، دەیەوێ دەوڵەتێك بۆ تورك لە سـەر ترازی مۆدێرن بە دەستوری ڕۆژئاوایی سنورێکی دیایکراو و...دروست بکـا، خـۆی لەو بەرپرسیاریەتەی ئیسلامی بە تەواوی دەربکا، هەرچی ئەستەمبۆڵیشە دەیـەوێ درێژە بە دەسەلاتی کلاسیکی عوسمانی بدا، بابزانین ناوەرۆکی ئـەو ناکۆکیـە چیـە؟ ڕەوتی بەچـی دەگـاو سـەرنجامەکانی چیـە؟ کـام لایـان لـەقازانجی کـوردە؟ کـورد

هەلویستی چی بوو؟ بەتایبەتی بالی عەلمانی کورد وبالی زانایانی ئاینی؟...لەگـەل زۆر پرسیاری تر.

هێشتا مستەفا کەمال لەسەرەتا بـوو زۆری پـەنای دەهێنایـە بـەر کوردەکـان، بەپێی ڕای (تۆماس بوا) و (ڕۆبـەرت ئۆلسـن)و زۆربـەی ڕۆژهەلاتناسـەکان ئەگـەر کوردەکـان ـ عەشـایرو ئەفەندیـەکان ـ یارمـەتیان نەدابوایـە ئـەتاتورك بەسـەر ئەستەمبۆڵ زال نە دەبوو[1]، لە کتێبی(دراسـات فـی الحرکـە الکوردیـە المعاصـرە) هاتوە: ئەوسوپایەی ئەنقەرەی گرت زۆربەی هـەرەزۆری کوردبـون[2]، زیـاتر لـەوەش بەپێی بەڵگەنامەیەکی بەریتانی دەگمەن باس لەوە دەکات، کە کوردەکانی ئەوروپا مانگانە یارمەتیان کۆکردۆتەوەو بۆ ئەتاتورکیان ناردوە[3]، تەنانەت خودی ئیحسـان نوری پاشای سەرۆکی شۆرشی کوردی ئاگری داخ ئەوکاتی سـەرگوردی عەسـکەری هەمو ئەستەمبۆل بوو ئەو ئەستەمبۆلی دا بەدەست ئەتاتورك، وای لێهات بەشـێك لە شێخ و مـەلای سـادەش بەناوی(گوایـە ئـەتاتورك دژ بـە ئینگلیـز وئەرمەنـەو ڕزگارکەری دار الإسلامەولە سەرکەوتنا بوخاری دەخوێنی) بونە پالپشتی، هەر لـە بنەچەشدا ئەتاتورك دوو کۆنگرەی خـۆ دروسـتکردنی ئەنجامـدا لـەژێر پارێزگـاری دەسەلاتی عەشایەرە کوردەکان*، یەکەمیان لـە ئـەرزەرۆم لـە 1919/7/23 و

1ـ رۆبەرت ئۆلسن ـ راپەرینی شیخ سعید ل68

2ـ د. عثمان علی ص320

3 F.O رقم"21" سري ديترويت، مشيغان 18 نيسان 1929

سيدي، أوستن شامبرلين، وزير الشؤون الخارجية بريطانية، لندن. يشرفني ان اعلمكم....

أن خويبون (جمعية أستقلال كردستان) هي التي بعثته بسورية بدرخان الى الولايات المتحدة الأميركية. أن الكرد في السابق كانوا يرسلون سنويا 50 الى 60 ألف دولار أميركي الى مصطفى كمال. و لكن سورية أقنعهم بأيقاف ذلك و أتفقوا بأنهم سيدخرون كل أسبوع دولا ر لهم بمجهود أستقلال...

* دکمال مزهر لەوەلامی نوسەری ئازربیجانی (ئالییڤ) شانازی بەوە دەکات کە بزوتنەوەی کوردایەتی ئەوکاتە پتەو بووکە بوە هۆی سەرکەوتنی شۆرشی ئیتحادیەکان.

دووەمیان لە 4 ـ 1919/9/11 لە سیواس، ڕێکەوتنی سیواس بنەمای زۆر ترسناکی تیادا هاتبو، کە کوردستان بە تێکرایی بەشێکی جیا نەکراوەی تورکیای نوێ بێت، ئەوەش خوردکردنەوەی بیری عەلمانیەتی کوردی ئەوسا بو بەتایبەتی دعبداللە جودت، تەنها بەرامبەر بەلێنێکی زارەکی ئەتاتورك گوایە برانەو مافی جیای بۆچیە، خالید بەگ یەکێك لەو سەرۆك عەشیرەتانە بو کە لەو مەجلیسە دانیشتبو گوی لەمستەفا ئەتاتورك گرتوو هەر بەلینی دەداو لەولایەش لەپیلان بوو لە کورد*، بیریکی قوولی کردەوە بینی دەسەڵاتی ئەستەمبۆڵ زۆرشتی بۆ کورد کردووە تارادەی سەربەخۆ بۆچی ئێمە (حازر بەقەرز) بگۆرینەوە**، ئینجا حازرەکەش لەقەرزەکە زیاتر بی، سەری لەبن گوێی (حسن خەیری) ناو پێی ووت من وا دەبینم ئەو ئیشەی ئێمە و پشتیوانیمان لەئەتاتورك لەدژی سوڵتان تیغە بۆ ملی خۆمان تیژ دەکەین، چونکە لەو کاتی سوڵتان لەگەل کورد ڕێکەوت بۆ سەربەخۆیی پی دان و مۆرکرا لەنێوان هادی پاشا و شیخ عبدالقادر و شریف پاشا دوای دوو وەفد پێك هات لە هەردوولا، نوێنەرانی کورد پێك هاتبوو لە: عبدالقادر

1ـ ئیحسان نوری پاشا لە ل20ی کتێبەکەی خۆی (شۆرشی نەتەوەیی کورد لە تورکیا) دەلیٚ تورکەکان لە کاتی لێدانی ئەرمەنەکان دەیان گووت با لە (زۆ ـ ئەرمەن)تەواو بین نۆرەی (لۆ ـ کورد) دێت.

** لەو کاتی ئەنقەرە لاواز بوو ئەستەمبۆلیش داگیر کرا بوو، بە پێی بەلگەنامەی بریتانی کورد دەیتوانی بەئاسانی ئەنقەرە داگیر بکات، وەك لەو بەلگەنامە دەردەکەوێ کە بریتیە لە گفت وگۆیەکی نێوان مستەفاپاشای یامۆلکی وسمکۆ:

مصطفى باشا ياملكي في لقاء تأريخي مع سمكو

رقم الوثيقة FO 371/7781 سليمانية - 12 \كانون الثاني\1921

أبني الأعز عبدالعزيز بيك

استلمت رسالتك المؤرخة بتاريخ 20 تشرين الأول 1921

..... فإننا قادرون على طرد القوميين الترك من وان وسيواس وحكاري وبدليس كما وسنلقنهم الموجودون في رواندوز درسا. وأرجو أن تعلمهم بأننا جادون في هذا الأمر ونعطي لك كلمة الشرف بأننا راغبون في طرد القوميين الترك من جميع آناضول ولنا القدرة حتى على احتلال أنقرة"

شمزینی (سەرۆك)، ئەمین عالی بدرخان، مراد بدرخان، مەولان زادە رفعت بەگ، لە لایەن نوێنەرانی عوسمانیش پێك هاتبوو لە: دووەمین کەسایەتی نێو عوسمانی شیخ الإسلام صبری زادە(سەرۆك)، ئەحمەد عبوق پاشا، عونی پاشا لە چوارچێوەی جامیعەی ئیسلامی، بەهۆی ئەو دوودڵیە و گومانانە بوو سەرۆك عەشیرەتەکانی لایەنگری ئەتاتورك لە 1917/11/15 کۆبونەوە بە ناوی (هاوپەیمانی هۆزەکان)*، نامەیەکی (5) پرسیاریان بۆ ئەتاتورك نووسی، تیایدا داوایان کردبوو بۆیان ڕوون بکاتەوە ئاخۆ ئەویش وەك سوڵتان ئامادەیە بەتەواوی دان بە سەر بەخۆیی کوردستان بنێت[1]، بۆیە زۆربەی سەرکردە کوردەکان دژ بەهاوکاری ئەتاتورك بون، تەنانەت یەکێکی وەك مستەفا پاشای یامۆلکیش لەنامەکەی بۆ کورەکەی کە لە بەڵگەنامەی بەریتانی بڵاوبویتەوە لەبەر کەمیك هاریکاری سمکۆ لەگەل کەمالی ئومێدی پیٚ نامێنیٚ وگومانی لیٚدەکا، کە مار شمعونیشی بە رینمای ئەوان کوشتبیٚ[2]، لێرەوە پیویست دەکا بەراوردێك لە نێوان هەلویستی هەردوولایان(ئەنقەرەو ئەستەمبۆل) تۆمار بکەین بەرامبەر بەکێشەی کورد لەدوای سالی 1920، بەم شیوەی خوارەوە بوو:

* پەیمانی عەشیرەتەکان ئەوەبوو:ئەگەر سێویان کەرت بکردبایە وهەریەکە پارچەکی بخواردبایە ئەوە پەیمان بوو.

1 هەر (5) پرسیار لە کتێبەکانی: کوردستان من بداية الحرب العالمية الأولى الى نهاية مشكلة الموصل ص209، هەروەها لە کتێبی جلیلی جەلیل و لازاریف وبەیتار نوری دەرسیمی وزۆر سەرچاوەی تر هەیە.دەقی پرسیارەکان لە(خویندوەیەکی تری سیڤەر بڵاومان کردۆتەوە).

2 رقم الوثيقة FO 371/7781 سليمانية - 12/كانون الثاني/1921

..... ملاحظة: ابني العزيز إن هؤلاء الكرد الغير المنظمين لا يستطيعون تحقيق التطور وبتعبير آخر إن سمكو جاهل وأنه على علاقة وطيدة بالقوميين الترك بسبب الأسلحة والعتاد التي يتلاقاه منهم باختصار إن مسالة سمكو أمر ميؤوس منه.

یەکەم ـ هەلوێستی عوسمانی بەرامبەر کورد: باسمان کرد لەسەرەتا بەپێی ڕێکەوتنی شیخ ئیدریس بەدلیسی وسوڵتان سەلیم لە1514 لەگەل (23) میرنیشنی کوردی ڕیك کەوتن هەردوولا یارمەتی یەکتر بدەن، ئەو ڕێکەوتنە جار جار پێشێل کرابو، بەڵام دەتوانری بگوتری هەتا سەرەتا سەدەی (19) بەردەوام بوو، لەکتێبی (سیاسة البریطانیة العطمی تجاة مستقبل کردستان ص24) کە لە سەرچاوە جیهانیەکانی وەرگێڕاوەو دەڵێ: ئەو ڕێکەوتنە 4سەدەی خایاندو کوردیش زۆر قازانجیان لێکرد، لەڕاپۆرتی بەریتانی ـ کۆلۆنیل ئیفلینستۆن هاتووە ودەڵێ: ئەو ڕێکەوتنەی کوردو عوسمانی تاساڵی 1826ی خایاند وە بووە هۆی دروست بونی 11 ئیمارەتی تر[1].

لەدوای ئەوە هەلویستی عوسمانی بەرە بەرە خراپ بوو، سەرە ڕای ئەوەش ئاخۆ بزانین لەو کاتەی کەئێمە وەسفی بەخراپی دەکەین چۆن بووە:

1ـ سوڵتان عبدالحمید قایل بوو بە پڕۆژەکـەی شـیخ سـعید نەورەسـی و جمـال الدین ئەفغانی بۆ پیدانی مافی چارەنووسی بـە هـەمو میللـەتان لەچـوار چیوەی (جامیعــەی ئیســلامی)، هەرلەســەر ئــەو بنچــینەیەش بــوو لــە9/2/ 1902

1ـ کەمال مەزهەرـ کوردوکوردستان لەبەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل222

کۆنگرەیەك لەپاریس کراکورد[1] و ئەرمەن وعەرەب و ئیتحادیەکانیش لەو گۆنگرە بەشداربون دانیان نا بەمافی کورد ئەرمەن و عەرەب[2].

2 ـ پیش ئەوەی بنەماکانی مافی چارەنووسی بیتە نیو ڕۆژ هەلاتیش و بنەماکانی (14 بنەماکەی) ویلسون لە 1918 دوایش لیدوانە هاوبەشە بەناو بانگەکەی فرنساو بەریتانیا (French pederation ـ Anglo)لە 1918/10/7، ئنجا جاڕی مافی گەلان لەشۆرشی ئۆکتۆبەری1917...، سوڵتانی عوسمانی (هادی پاشای) بە نوێنەری خۆی نارده لای سەرکردە کوردەکان و پی وتن: مادام میللەتان وا بەرە بەرە سەربەخۆیی خۆیان وەردەگرت و دەوڵەتی سەربەخۆ دروست دەکەن (هێشتا لەو ناوە هیچ دەوڵەتێك دروست نەببو، تەنها ڕێکەوتنامەی سایکس بیکۆ بە نەهێنی لە 1916 گری درابوو) وەرن با ئێمە وەك عوسمانی ئەو مافە بەکورد بدەین، دوای نەوەك میژوو بەهەلە لەسەر ئێمە بنووسی و بلێن: خیلافەت و ئیسلام زوڵمی لەکورد کردووە، بەو شێوە هادی پاشای نارد لەگەل هەردوو سەرکردەی کورد (شیخ عبدالقادر شمزینی و شریف پاشا) مۆریان کرد کەسەربەخۆیی بدەنە کورد.

3ـ هەمان ئەو پڕۆژە ڕێکەوتنەی نێوان هادی پاشا (نوێنەری سوڵتان) و کوردەکان بردرا بۆ کۆنگرەی سیڤەر1920، بەشێکی زۆر لەمیژوو نووسی و سیاسەتمەدار دەسکەوتەکانی پەیمانی سیڤەر دەدەنە پال بەزەیی و مرۆڤایەتی ڕۆژ

1ـ لە کتێبی: دراسات فی الحرکە الکوردیە المعاصرە ناوی ئەو کوردانەی بەشدار بوو لەو کۆنگرەیە لە ص147 بریتین لە:حکمت بابان ، عبدالرحمن بدر خان. لە سەرەتا زۆربەی کوردەکان لەو ئیتحادە بوون دوای کشانەوە .

2ـ بە پێی (موسوعة السفیر التاریخ الإسلامی): ((أول مؤتمر لتقسیم الدولة العثمانیة الذي شارك فیه معارضون للدولة العثمانیة هومؤتمر باریس الذي عقد في 4-9/فبرایر/ 1902 وعلی رأس المشارکین: الإتحاد والترقي، ومن أهم قراراته کان تقسیم الدولة العثمانیة الی حکومات مستقلة علی أساس عرقي وقومي)).

ئاوا، کەچی ئەگەر بەووردی سەرنجی بدەینە دەبینین ئەو کۆنگرەیە تاکانە بوو لەنێوان کۆنگرەکانی سایکس بیکۆ 1916، پاریس 1919، ... کۆنگرەی قاهیرە، 1921 تا دەگاتە لۆزانی 1923... تەنها ئەو کۆنگرەیە زۆر خاڵی چاکی تێدابووە (کە لەدوایی زیاتر باسی دەکەین)، هەرچەندە هەندی لای لێڵی تێدایە، بەڵام ئەوەی گرنگە سەرکردەکانی کورد پیشنیاریان کرد ئەو ڕێکەوتنەی عوسمانی و کورد بۆ سەربەخۆیی کوردستان مۆرکیکی نێودەوڵەتی هەبێ و سوڵتانیش لاری نەبو، بۆیە هادی پاشا هەڵبژێردرا بەسەرۆکی وەفدی عوسمانی لەو کۆنگرەیە لەسەر ئەو مادانەی (62، 63، 64)ی سیڤەر مۆر کرد بەسانایی[1]، بەپی ی هەندێك توێژەر قایل بونی هادی پاشا بۆ ولاتانی عەرەبی ئاوا بەئاسانی نەبوە.

دووەم ـ هەلویستی عەلمانی تورك بەرامبەر کورد بۆ زیاتر چەند بەراوردێکی خێرا لەنێوان باری سیاسی کورد لە سەردەمی خیلافەت و دوای هاتنی عەلمانیەت بەکورتی دەنووسینەوە:

أـ کورد وەك میللەتێکی ڕەسەن لەگەڵ کاروانی میللەتانی ناوچەکە بو، ئەگەر لەپێشتریش نەبوبێ، لەدوای خیلافەت وهاتنی عەلمانیەت لە کاروان بەجێما.

ب ـ بەدرێژایی خیلافەت خاوەن دەوڵەت و میرنشینی بەهێز و مەزن بووینە و جار جار حوکمیان پەڕیتەوە بەغدا و شام و هەتا لبنانیش، جگە لە ئەیوبیەکان کە میسر و شام و لیبیا و یەمەن و ناوچەکانی نێوانیشیان حوکم کردوە، کورد لەبەر

1ـ بڕوانە: دەقەکانی سیڤەرو خوێندنەوەیەکی تر، وەرگیرانی دەق: پ ی سەلام ناوخۆش ـ خوێندنەوەیەکی تر: مسعود عبدالخالق.

لێهاتوویی و دەسەڵاتیان بەپانتایی نیشتمانی ئیسلام لەجیهان سەرکردە و والییان لێ هەبوە، تا ئەو دواییەش لە سسەردەمی حوکمی عبدالرحمن بابان والی بەغد لەلایەین خۆی دیاری دەکرا، بۆیە ئێستاش لە هەمو جیهانی ئیسلامی بنەماڵەکانیان ماون، هەتا لە دواساتی خیلافەتیش کەچی سەرۆکی ئەنجومەنی دەوڵەت، سەرۆکی ئەنجومەنی ئەعیان، وەزیری دەرەوە، هەریەکە لە (سید عبدالقادر شەمزینی، شیخ عبیداللە، شەریف پاشا...) هەروەها شیخ الإسلام کە دووەم دەسەڵات بوە لەدوای خەلیفە بەزۆری لەدەست کورد بوە

کەچی لەدوای دارمانی خیلافەت و سەردەمی عەلمانیەت، کوردستان پارچەپارچە کراو ڕۆژی ڕەشی هات و هەر بەشی سوتان و وێران و... تا ئەنفال و کیمیایش.

ج ـ بۆ یەکەمجار دیاردەی تەعریب، تەتریك[1] و ڕاگوازتنەوەی نەتەوەیی، جینۆساید، قەدەغەکردنی زمان، ... بەسەریدا سەپێنرا، ئەو کوردستانە فراوانەی سەردەمی خیلافەت کەلە نزیك کەنداوی فارسی دەستی پێدەکرد بەخوار (جبل حمرین) ـ یان وەك ئیبن خەلدون بە جبل الاکراد ناوی بردووە ـ بەڕووباری فرات بەرەو دەریای سپی دەڕوا هەتا ئەنادۆڵ، لەوێش بەرەو ئەرمینیا[2]، ئەو نەخشەیە هەتا لەدواساتی مەرگی کوردستانیش لە سیڤەر و دوایش لە لێژنەی (تەحکیمی موسڵ) هەروا بە فراوانی هاتبوو، کەچی لەدوای خیلافەت و هاتنی عەلمانیەت و

1ـ یەکەم پروسەی باکتاوی رەگەزی لە لایەن أنور باشای(اتحاد الترقی) کرا.
2ـ بۆ زیاتر لەو نەخشەیە بڕوانە (شەرەفنامە) ل117- 128، هەروەها سەرنجی نەخشەی کوردستان لە (شەرەفنامە) ل128، هەروەها کتێبی (کوردو کوردستان- محمد أمین زەکی بەگ).هەروەها بەندی 62ی سیفر.هەروەها بنوارە:قاموس الٲعلام، سیاحەتنامە، ابن بەتووتە، (معجم البلدان)ی یاقووت حموی...هەروەها بڕوانە: بەشی یەکەمی ڕێکەوتنی ئەرزەرۆم، هەروەها دوا نەخشەی ئیدارەی عوسمانی بەشی ئاسیا سالی 1893 تیایدا دەردەکەوێ کوردستان چەند جار لە عێراقی عەرەبی گەورەترە.

داگیرکردنی ناوچەکە لەلایەن بەریتانیا و فەڕەنسا و لە سەرووشی لەلایەن ڕووسیا و دابەشکردنی میراتی خیلافەت و بێ بەش کردنی کورد، ئەوا سـنووری کوردسـتان[1] هەروا بچووك دەبێتەوە، ئێستا لەنیوەی ئەو کوردستانەی ئەوسا بچوکترە، تەنانەت لە بەشی عێراقی حکومەتی بەعس لە سالآنی دوای هەشتاکان هـەمو کوردسـتانی لە 90کم[2] کۆکردبۆوە، تا ئەو ساتەش هەروا بچوك بونەوە بەردەوامە.

ئەوپرۆسەیە لەهـەر چـوار پارچـەی کوردسـتان بـە ڕوونـی بـەدی دەکـرێ، لـە ئەرشیێفێکی شاری نانتی فەرەنسی سالی 1935 زانیاری سەبارەت بـە پێکهاتـەو ژمارەی دانیشتوانی

د ـ لە سەردەمی خیلافەت ڕەگەز و نەتەوەی تر لەناو کورد دەتوایەوە، هەروەك (تۆماس بوا) لە ل197 کتێبی (تـأریخ الأکـراد) و ڕاپـۆرتی لیژنـەی (تـەحکیمی

1ـ سنوری کوردستان ئەو کاتی دووقاتی ئیستا بوو لە زۆر سەرچاوە پیشانی داوە بەلأم لەو دێرە شیعرەی قانیع دەری دەبڕین:

بەلێ سنوری بەبێ زیادو کەم
بۆت بەیان دەکەم بەبێ دەردوخەم
بە پێی نوسینی جوگرافیاکان
تەرەفی غەربی بۆت ئەکەم بەیان
لە کێوی تۆروس تا ئەسکەندەروون
هەتا بەحری ڕەش بێ چەندو چوون
تەرەفی شمال هەر لەبەحری ڕەش
هەتا ئەردەهان بەبێ غەل وغەش
لە ئاردەهان بۆ ئاوی ئاراس
ئەمە شیمالە بە عیلمی قیاس
تەرەفی شەرقی لە کێوی ئەلوەند
تا گۆلی وورمێ بەبێ چوون وچەند
لەکێوی ئەلوەند تا جەبەل حەمرین
ئەهواز وشەنگار پارچەی نەسیبین
ئەمە جنووبە چاکی بزانە
ناو ئەو سنورە خاکی کوردستانە

موصلّ ص148) هاتوە: تورك و عەرەب و ڕەگەزەکانی تر هاتونە لەناو کورد توواینەوە، هەروەها، لە ڕاپۆرتەکانی بەریتانیش ئەوە دەردەخا کە لەسەردەمی عوسمانی تورك لەناو کورد تواینەوە [3]سەرنج بدە (سەید) ڕەچەڵەك عەرەبن، لەنێو هەمو میللەتان بە ئیمتیازەوە ماون، بەڵام لەناو کورد تواینەوەو، تەنانەت زۆربەی سەرچاوەکان بنەماڵەی بەدرخانەکان دەدەونەوە سەر خالید کوڕی وەلید[2]، زۆر عەشیرەتی تری کوردی لەبنەچەدا عەرەب بووینە لە نێو کورد تواینەوە، باری سیاسی کورد وابوە شانازی بەخۆی کردووە وەك لە (تقريرولايه الموصل ص148) هەروەها لەزۆر سەرچاوەی تریش د کمال مەزهەریش[3] نقلی کردوەبە پاڵپشت بەبەڵگەنامەی بەریتانی ژ:89/1301/2897 (S W)کە لە1947/4/21 نوسراوە بۆوەزارەتی دەرەوە هاتوە کورد جێی شانازی بووینەو پرۆسەی بەکورد بون هەبوە، خودی تورك لەسەردەمی عوسمانی لەناو کورد تواینەوە، لەسەر ئەو بنچینە قوولە قانیع دەڵێ:

1ـ تقرير المفتش العام الأول حول الأوضاع السياسية الداخلية في ولاية دياربكر، بتليس، وان، هكاري، موش، وماردين، و ورفة و سعرد FO. 371/12255 .... يمكن ان نستنتج من قانون الأستيطان الخاص بالمنطقة و تصريحات و آراء قادتنا و المسؤولين الذين زاروا المنطقة ولهم آراء حول الكرد، بان سكان المنطقة تصنف الى صنفين. الصنف الأول هم الكرد الذي لا نعرف و كيف و متى ضهروا. و الصنف الثاني هم الأتراك الذين حسب المصادر و الوثائق التاريخية المتوفرة فقدوا هويتهم القومية و تكردوا.

رغم ان هذا التمييز هو مهم جدا في عملية بناء المشروع القومي و لكن ليس هناك بيانات محدودة عن نسبة الكرد و الترك المتالكردين ضمن 765000 انسان الذين عرفوا انفسهم كاكراد...و استنادا الى احصائيات نفوس عام 1927 كان هناك 1250274 كردي في 53 ولاية في تركية. ان اتراك الذين كانوا في السابق ينتقلون الى المناطق الداخلية .. في تركية و يعيشون هناك و(معروفين) كالترك يسجلون كالكرد.

2ـ بۆ زیاتر بروانە: ڕۆژانەی(نۆبیل)، هەروەها کەمال مەزهەر —کوردو کوردستان لەبەڵگەنامە نهێنییەکانی بەریتانی ل103

3ـ کوردو کوردستان... ل226

بەدەستی خۆم نیە وەڵا لە دیوانی خوا کوردم
لە ناو شێخ وبەگ ومیرو مەلا وشاهو گەدا کوردم
تەماشای جەوهەری من کەی ئەزانی ئاشکرا کوردم

کەچی ئێستا هەم خاك و هەم تاکی کوردە دەتوێتەوە هەتا لەناوچەرگەی کوردستانیش، لەژێر سایەی فەرهەنگی شکست و (تقزم الثقافي)دا کورد توایتەوە، وا مەسیحیە کوردەکانیش بەرەو جیابونەوەی فەرهەنگ و ئینتما بەرێوەن بۆ سەر فەرهەنگی ترن، کە جاران هەروەك لە ڕاپۆرتی لیژنەی (تحکیمی موصلّ ل52) هاتووە ((کەمایەتیە ئاینیەکان لەنێو کوردان لە هەمو میللەتانی تر بە ئاسایی تردەژین و بەشێکن لێیان)).

هـ ـ دەسەڵاتی کورد لە سەردەمی خیلافەت گەلێ زۆر بوە، جگە لەوەی والی و سەرکردە و بەرپرسان لەوان بوە، ئینجا وەك میللەتیش قورساییەکی زیاتریان لە میللەتانی تورك و عەرەب و ئیتر هەبووە، هەتا لەدواساتەکانیش، سەرنج بدە: دوای ئەوەی لە کۆنگرەکانی (بەرلین) و (سان ستیڤانۆ) 1878ز لە بەندەکانی 16 ـ 61) بەسەر عوسمانلی سەپێنرا، کە مافی سەربەخۆیی بدرێتە ئەرمەنی، ئەوا سەرکردەکانی ئەرمەن گەڕانەوە بۆ کۆنگرە و پێیان ڕاگەیاندن ئەگەر سەرانی کوردیش قایل نەبێ، بەتەنها عوسمانلی ناتوانێ سەربەخۆییمان بدەنێ، چونکە زیاتر کورد لەنێو دەسەڵاتی خیلافەت دەسەڵاتدارن، هەتا (معارەزە)ی عوسمانلیش هەر زۆربەی کورد بوینە، دامەزرێنەرانی (ئیتحادالترقی) زۆربەی کورد بوینە، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە کورد دەسەڵاتدار بوینە، بۆیە هەم لەناو عوسمانلی و هەم لە دەرەوەیان سەرکردە بوینە.

جا بڕوانە ئەوکاتی خەڵکی تر داوای مافی نەتەوایەتی و سیاسیان لەکورد کردوە، کەچی لە سەردەمی عەلمانی و فکری نەتەوەگەری هەر کوردە و مافی

خورایــه و هــەتا زمانیشــی لیَ قەدەغــەکراوە و لێقــەوماوە و بــە (یتــیم الامــة الاســلامیة) نــاوبراون، لــەکاتێکا لــە ســەردەمی خەلافــە لەبــەر ڕێــزی کــورد بــە (قورەیشی عەجـەم)[1] بـەناوبانگ بـوو. کـەی ئـەو دوو دۆخـە وەك یەکـە.. (هــل یستویان)؟

وـ ئەوکاتی لەبەر بە هیزی دەسەڵاتی کوردی عەشایرە عەرەبەکانی وەك شەمەر وعەنزەو..چەکیان بۆ کـورد هـەڵگرتوەو ناویان(سواریچـە) بـوە، کەچـی لـەدوای خیلافەت وهاتنی عەلمانی هەر خەڵکی ترە بارێك چەکی جاشایەتی خستۆتە سـەر پشتی کورد

1ـ شفاء العلیل ل3، هەروەها شەرەفنامە ل132 پێشەکی.

خشتەی بەراوردعەلمانی تورك وعوسمانی سەبارەت بەكورد

دەسەڵاتی خیلافەت لە ئەستەمبۆل	دەسەڵاتی ئەنقەرە ی عەلمانی(ئەتاتورك)
1ـ بیرێكی ئیسلامی عوسمانی بەلاوازی.	1 ـ بیرێكی عەلمانی نەتەوەگەری تۆرانی.
2ـ نەخشەی سیاسی كوردستان زۆر گەورەبوو	2 ـ ناوی نەماوكوردستان نیوە ماوە
3 ـ دژایەتی كوردی تیا نەبوو.	3 ـ بنەماكانیان دژ بە ئیسلام و كورد بوو
4ـ سیڤەرو مادەكانی 62 و63 و 64مۆركرد	4 ـ سیڤەری بە مەرگی توركیای نوێ ژمێركردوە
5ـ ڕێكەوتنی دووبەدوو و نێودەوڵەتیشی مۆركردبوو بۆ سەربەخۆیی كوردستان	5ـ هیچ ڕێكەوتنێكی مۆركراوی نەبوو لەگەڵ كورد، هەر بەڵێنی زارەكی بوو.
6ـ چالاكی سیاسی و ڕەوشەنبیری حزبی هەمو لە ئەستامبۆل بوو	6ـ بواری هیچ چالاكیەكی سیاسی و ڕەوشەنبیری كوردی نەدەدا.
7ـ بەشداری لۆزان نەبوو تەنها لەسیفەر بەشداری كرد	7ـ لۆزانی هێنادی.
8ـ حزب وكۆمەڵەوچالاكیە كوردیەكان لە ئەستەمبۆل بوو	8ـ لەگەڵ كەوتنی ئەستەمبۆڵ هەمو ی قەدەغە كرد دوای قڕانەكوردی جاڕدا. ڕۆژنامە و ناوەندە كوردیەكانی لێ داخرا
9ـ لەماوەی خیلافەت 64دەوڵەت وحوكمداری كوردپەیابوو، ئەگەر خیلافەت سەركەوتبایا ئێستا كوردستان لەریزی میللەتان بوو.	9 ـ سەرەنجام ئەنقەرە سەركەوت و میللەتی كورد كەوتە ئەو مەینەتیە تا ئێستایەك دەسەڵاتی بۆ دروست نەبوە.
	10 ـ ناو وزمانی كوردو كوردستانی قەدەغە كرا

10 ـ نەك ویلایەت هەتا ئیالەتیش بە ناوی کوردستان بووە[1] 11ـ دەستوری عوسمانی(مەشروتیە) جێی هەموانی تێدا بوو	11ـ دەستوری تورکیا(ئەنا یاسا) تەنها جێی تورکی تێدایەو نکولی لە بونی کورد دەکا

1ـ بڕوانە: نەخشەی عوسمانی سالی 1893ـ ویلایەتەکانی بەشی ئاسیا.

سەرەنجامی ململانێ ئەنقەرە و ئەستەمبۆل

ئەوەی زۆر بەووردی شارەزای دیـوی نـاوەوەی ڕێکەوتنامــەکانی نێودەوڵــەتی و مەبەستەکانی ڕۆژ ئاوا لەجـەنگی جیهـانی و چـالاکیەکانی لـە) ڕۆژهەلات(نـەبێ بەسادەیی شرۆڤەی سەرکەوتنی ئەتاتورك و عەلمانیەتی ئەنقـەرە بەسـەر سـوڵتان و ئەستەمبۆڵ دەکا، لەڕاستیدا کۆمـەڵێك سـیناریۆی زۆر ئـالۆز ڕوویـدا لەناوچـەکە بەهاریکاری زۆر لای سەرەکی، لەوانە: هیزەکانی هاوپەیمانان، ئاژانسە ئـابووری و سیاسـیەکانی زایـۆنی، بەلشـەفیەکان، دۆسـتەکانی ڕۆژئــاوا لــە ناشـیۆنایزم و عەلمانیەکان، .... تیایدا ئەتاتورك وەك پالەوانێکی ڕزگارکـەرو شۆرشـگێر و ئـاین پەروەر ناسێندرا، سێ نازنـاوی پێـدرا (غـازی ـ جـەنگاوەر)، (میللـی چـیف ـ سەرکردەی هەمیشەیی)، (ئەتاتورك ـ باوکی تورك)، هەست پێدەکرا ئەوە کاریکی زۆر مەزنی پێدەکـەن کەبریتیـە لەهەڵوەشـانەوەی خیلافـەت لەئەسـتەمبۆڵ، ئـەو سەردەمی بەریتانیا زۆر شارەزا بو(شەڕی دووماسـی دەریـا دەگێـردراوە بۆدەسـتی ئینگلیــز)، دەیزانــی ئەگــەر هاوپــەیمانان وئاژانســەکانی زایــۆن خۆیــان کۆتــایی بەخیلافــەت بهێــنن زینــدوو دەبیتــەوە، بۆیــە زۆر وەســتایانە لــەڕێی ئــەتاتورك خیلافەتیان هەڵوەشاندەوە، خـودی ئـەتاتورکیش زۆر دانـاو بـوێر و شـارەزا بـوو، لەسەرەتا بەگوتارێکی ئاینی هاتە مەیدان و لەگەڵ هەرسەرکەوتنێك بـە خوێنـدنی (بوخاری) دەستی پێدەکرد، ئنجا بانگیشەی ئەوەی کرد کەخیلافەت تێك نادا، ئەو (شەریعەتی ئیسلامی) دەهێلیتەوە، لە ژێـرەوەش دام و دەزگـای بـەدیلی دروسـت دەکرد، لە سەر ئاستی ئیقلیمی وجیهـانیش ئـەتاتورك دەسـتی کـرد بـە سـەودا و ڕێکــەوتن و چارەســەری کێشــەی ســنور، لــە 1921/3/13 لەگــەڵ ئیتالێــا ڕێکەوتن، لە 1921/3/16 قڕمـی دا بـە ڕوسـیا، لەگـەڵ فەڕەنسـا لـە 20/

1921/10 ڕێکەوتن و کلیلکاشی دا بـە فەڕەنسـا، لـە 1920/5/30، لـە هەمان کاتدا بـە مـادەی (22)ی عوصـبەالامم ومەرجـەکانی ئینتـدابی لەسـەر میراتەکانی قایل بوو..، بۆ بە شەرعی کردنی هـەمو ئـەو هەنگاوانـە هەلسا لـە نیسانی1920ئەنجومەنی مەزنی تورکیـا(بێوج تـورك مجلسـی) دروسـتکرد، لـەو مەجلیسە (72) کوردی تێدا بـوو، لەسـەر فـەرمانی ئـەتاتورك بـەجل و بـەرگی کوردی دەوامیان دەکرد ، بەدوای ئەوانە ئەو هەنگاوانەی تری نا:

+ لــە 1/ 1920/7 یاسـای بـاری کەسـیتی و سـنورەکانی شـەریعەتی هەڵوەشاندەوە و یاسای تاوانی هینا جێ ی.

+ لە 3/16/ 1921 لەناوچەی (قـرم) خـۆش بـوو لـەقازانجی ڕووسـیا، لـە 1921/10/20 لە ناوچەی (کلیکیا) خۆش بوو لەقازانجی فرنسی و... هتد

+ لە 1/ 11/ 1922 سـەلتەنەتی هەڵوەشـاندوەوە و (سـوڵتان محمـد واحـد الدین) یشی لادا.

+ لە 29 /10 / 1923 خیلافەتی وەچـەرخاندە کۆمـاری و خۆشـی بـووە سەرۆك کۆمار.

+ لە 3/ 3 /1924 خیلافەتی بەیەکجاری هەڵوەشاندەوە.

+ لە 28/ 4 /1924 داد گای شەرعی هەڵوەشاندەوە.

+ لە 10/4 /1924 بریار درا یاسای مەدەنی سویسری پەیرەو بکرێ.

+ لە 10/ 4/ 1928 مادەی(ئاینی ڕەسمـی دەوڵـەت ئیسـلامە) لەدەسـتور هەڵوەشاندەوە.

+ لــە 1/ 1928/11 هــەمو پیتــە ئیســلامیەکانی گــۆری بــەپیتی لاتینی..لەگەڵ زۆر هەنگاوی تـر تـا لەسـالی1931 بـەبیانوی ئـەوەی تورکیـا دەوڵەتی ئیسلام نیە ئامادە نەبو بچێتە کۆنگرەیەکی سەرانی ئیسلامی لە قـودس،

لەگەل ئەو هەنگاوانەش لەبەڵێنەکانی بۆ عەلمانی و عەشایرە کوردەکان پەشیمان دەبۆوە، تا تورکیای نویٚ بەو دەستوورو ڕەوتە لەدایك بوو لەجیاتی عوسمانی، زال بونی ئەنقەرە بەسەر ئەستەمبۆڵ بەرە بەرە مەینەتی کوردیش دروست بوو، تانیوەی ئەو هەنگاوانەی سەروش عەلمانیەتی کوردی لەگەڵ بووە، ناوەکانیان لەخوارەوە تۆمار دەکەین هەمو ئەوانەی چ بەهەڵە چ بەخیانەت هاریکاری خەتی عەلمانی ـ تۆرانی تورکیان کرد:

1. د. عبدالله جودت ـ یەکێکە لەو چوار کەسەی دامەزرینەری (اتحاد الترقی تورکی)، یەکەم کەسیش بوو پیتی لاتینی هێنا ناو عوسمانی، زۆربەی پیادەکردن وداهێنان لەتورکیای نویٚ بۆ ئەو ژیرە پیاوە (بیٚ کەلك بۆکورد) دەگەڕێتەوە.
2. د. اسحاق سکوتلی، یەکیٚ لە دامەزرێنەرانی ئیتحادولتەرەقی بوو.
3. زیا ئەلب کۆك بەرپەرسی لقی اتحاد الترقی دیاربەکر بون، شاعری تورانی بو، ئەوە وەك ئەو دوو زاتەی سەرەوە نەبوو کەزانیان ئەو کارەیان دەبیتە هۆی مەینەتی کوردی و بە خێرایی وازیان لەو ڕێبازە هێناو دانیان بەهەڵەی خۆیان هێنا هەرچەندە کاریگەری ئەو هەڵانەی بوە هۆی مەینەتیەکە، هەڵەو خیانەت لیٚك جیایە، بەڵام زیاکۆك وازی نەهێنا و تاکۆتایی.
4. حسن خیری: سەرۆکی فراکسیونی کوردی بوو لەئەنجومەنی مەزن.
5. عسمت ئینینۆ جێگری ئەتاتورك بوو دوای بوە سەرۆکیش، سەرۆکی وەفدی تورکیاش بوو لە لۆزان.

6. برنجی زاده، زولفی بەگزادە ئەو دوە بەناوی کورد چونەکۆنگرەی لۆزان و وتیان سیڤەرمان ناوێ لۆزانمان دەوێ، ئەستەمبۆلمان ناوێ ئەنقەرەمان دەوێ، شریعەتی ئیسلاممان ناوێ عەلمانیەتی ئەتاتورکیمان دەوێ.
7. سلیمان نەزیفی والی موسل کە هەڵسا بەشەهید کردنی (شیخ عبدالسلام)بارزانی کورد، بە پێی (یاداشتی)[1] رەفیق حلمی (علی سائیب)ی سەرۆکی دادگای بکوژی گەورە کوردەکانیش هەر کورد بوە..
8. لوتفی فکری مونەزیری تۆرانی بوو، هەرچەندە دژی ئیتحادیەکان بو سەرۆکایەتی (حزبی ئیئتلاف الحریە)ی دەکرد، لازاریف دەڵێ: ئەوە سەرۆکی حزبی(نوێخواز)بو، داوای هەڵوەشانەوەی خیلافەتی دەکرد وزۆربەی رەوشەنبیرە کوردەکانی ئەستەمبۆلی لەگەل خۆی کۆکردبونەوە..هەروەها کەسانی تری وەك سەقیفە فەندی سەرۆکی دادگا وعبدالحق تۆفیق و.. لە دەورە بوە.
9. کۆمەڵێك کەسایەتی سەرۆك عەشیرەتی وەك: دیاب ئاغە، مەچۆ ئاغە، مستەفا دەرسیمی، ئەحمەد رامز، مراد پاشا، رەهبەری برازای سیدرەزا...
10. ئەو کۆمەڵە سەرۆك عەشیرەتانەی بەهیزی خۆیان یارمەتی ئەتاتورکیان دا زال بێ بەسەر ئەستەمبۆڵ، لەوانە: قاسم بك جوبرانلی، حاجی شکری بەگ، مستەفازکی بەگ، رامزبەگ، ...

1ـ یاداشت ـ ب3 ل150

11. لەخوارووی کوردستانیش وەك: نـایبزادە نـوری ئەفەنـدی، رفیـق حلمی، سلیمان فهمی ئەفەندی، محمد نوری ئەفندی نەفتچی زادە، نـازم بەگ، فتاح بەگ...ئەوانە ڕۆڵی گرنگیان پێ بینرا بۆتەقەڵای گێڕانەوەی ویلایەتی موسل بۆ سەر تورکیا.

تبینی بکە هەڵەو خیانەتی عەلمانی کورد چۆن تیکەل بوە، هەمویان هــەرکورد بوینە، بەڵام دەبێ ئەوەش بڵێین بەشێکیان لەدوایدا گەڕانەوە.

مناقەشەکەی هەڵوەشاندنەوەی خیلافەت:

ڕۆژی 1 ـ 3 ـ 1924، شوێن ئەنقەرەیـە، لـە ئەنجومـەنی گـەورەی تورکیـا (پەرلەمان) ئەو گفتوگۆیە دەستی پێکرد سەبارەت بەهەڵوەشـاندنەوەی خیلافـەت، یەکەم جار ئەندامان سەریان سوڕما و ئۆپۆزسیۆن زۆرایـەتی بـو لـەنیو پەرلـەمان، بەڵام کەمال ئەتاتورك زۆر لێزان وکـاریزمی بـو، (3) ڕۆژ بـەردەوام دمەتـەقێ و گوتـارو گوتـاری پێچـەوانەو گفتوگـۆ بـوو، تـا لـەکۆتایی گەڵاڵەکـەی ئـەتاتورك سەرکەوتوو بو، لەوتارەکانی دەوەستا لەسەر دوو کۆلەگەی سەرەکی:

1. دەیوت: شریعەتی ئیسلامی چەسـپاوە کۆمەڵگـەش دەگـۆری و بـەرەو پێش دەچی، ئەو شەریعەتەش بۆ کۆمەڵگەیەکی بیابانی نـەفام هـاتوە لە رەگەزو زەمان و زەمینێکی جیا لەئێمە، ئەوشەریعەتە لەدوای 13 سەدە بۆکۆمەڵگەیەکی نەجیب زادە و پێشکەوتوی وەك تورك ناشـیت، بۆیە مانەوەی ئـەو شـەریعەتە لەنێومانـدا وامـان لێـدەکا لـەوڵاتانی شارستانی ئەورووپی دامان کەلێنێ بەپاشمان بخا، بۆ ئەوەی پێشکەوین و ببینە وڵاتێکی پیشەسازو مەدەنی و مۆدیرن پیویسـتە ئـەو شـریعەتە لادەین و دەستورێکی عەلمانی، کۆمەڵگەو دەوڵەتێکی مۆدێرن دروست

بکەین، ووتیشی بەڵێنتان پێدەدەم پەیڕەوی بۆچونەکەم بکەن، خۆتان لەو ئاینە دوور خەنەوە بەماوەی20 ساڵ تورکیا دەچێتە ڕێز فرنسا و بەریتانیاو ئیتالیاو ژاپۆن...، ئەو ئەوروپایەش بەهۆی دوور خستنەوەو جیاکردنەوەی ئاین لە دەوڵەت واپێشکەوتن.

2. خاڵی دووەم لە پاساوو گوتارەکانی ئەتاتورک ئەوە بو دەیوت: خوا توخمی تورکی بۆ دواکەوتوویی و ژێردەستەیی و پەڕاویزی دروست نەکردووە، هەروەك لەناو عوسمانی وایە، بەڵکو تورك توخمێکە هەمو جیهان پیویستی پێیە بۆ پیشرەوایەتی، وەك پیویستیەکی میژوویی پیویستە لەدەوڵەتیکی سەبەرخۆیی تورکی بخرێتە ئەزموون، زۆری ئەو فەرمایشتە دووبارە دەکردەوە دەیوت، تورك لەنیو عوسمانی زۆر مەغدور بو، زیاتر کوردو چەرکەسی و ئەرنائووت دەسەڵاتدار بوو، وەبیری دەهینانەوەکە چۆن لە سەردەمی عوسمانی بە(تورك) دەگوترا بێ ئیدراك، گێل، اعرابی تورك، ئەحمەق، .....) زیاتر لەوەش باسی ئەوەی دەکرد ئەوەی خوێن دەڕیژی تورکەو سودەکەش بۆ خەڵکی ترە، باسی لەوە دەکرد ئێمە چیتر خۆمان ناکەین بەراگێڕی خەڵکی تر بەناوی (ئومەی ئیسلامی – یان میللەتی عوسمانی)، لێرە بەولاوە تەنها خزمەتی خۆمان دەکەین و تورکیا یەکی مۆدێرن و مەدەنی بنیات دەنێین. واتە دەیویست بلێت ئێمە لە ئاستی ئومەمی دادەبەزین بۆ ئاستی نیشتمانی[1]، وەك مەسەلەی ڕیفۆرمخوازەکانی ئیرانی ئێستا.

1ـ لەسەر ئەو بنچینەیە ئیتحادولتەرەقی دروست بوو، ئەو بیرەی دەولەتێکی ناشیۆنالیزمی لە جیاتی دەولەتێکی ئیمپراتۆری ئیسلامی لە ووتارەکەی ئیمپراتۆر(فالهایم)ی ئەلمانی دێت لەکاتی سەردانی بۆ

بەوەو چەند تەورەیکی تری پاساوی وروژینــەر، تــوانی لــەدوای (3) ڕۆژ دەمــە تەقی ڕایەکانی خۆی بە (ترهیب) و (ترغیب) زاڵ بکـاو، قایـل بـون بـەدەنگ دان خیلافەتیان لەڕۆژی 3 ـ 3 ـ 1921 هەڵوەشاندەوە.

بەو شێوەیە تورکیای نوێ لـەدایك بـوو بەناسـنامەیەکی نـویی تـورکی لەسـەر بنەمای دەستورێك کەناوی کوردو کوردستان و ناوی عەرەب چـەرکەس..... هـیچ لایەکی تێدانەما، لە مادەکانی 1 تا 3 و لە 64 تا 68(بە تایبەتی مادەی 66 لە بارەی تورك ڤەتەنلەر) هەمو دانیشـتوانی تورکیـای بـە تـورك لەقەڵەمـدا وەك مادەی 4ی بەرنامەی نازی ئەڵمانی، بەوشێوەیە نکولی لەبونی کورد کراو مەینـەت و ڕۆژی ڕەش چاوەروانی میللەتی کورد بوو.

کورد لەو وەچەرخانە زەرەری بوو یان قازانج؟

مەبەست لەوەیە ئاخۆ کورد قازانجی کرد یان زەرەر لـە وەچـەرخانی سیسـتەمی خیلافەت بۆ سیسـتەمی عـەلمانی، هەرچـەندە پرسـیارەکە زۆر نامەنتیقیـە بـەڵام بەشێکی زۆری ڕەوشەنبیرانی نوێ، بەتایبەتی ئەوانــەی زانیاریـەکانیان سەرچـیخە، لەلایەکی تریش بەشێك بە هەنگاوەکانی ئەتاتورك وبلیمەتایەتیەکـەی سەرسـامن، هەربۆیەش لەسەرەتادا ئەتاتورك (بەناوی مستەفا کمال پاشـا) ناوبـانگی دەرکـرد، دوای نیازەکانی ئاشکرابون، ئەو پیاوە بەرپرسە لەتێك دانی خیلافـەت و مەینـەتی کورد پێکەوە، سەرەرای ئەوەش هێشـتا بـەباش باسـی دەکـری تەنانـەت لەلایـەن کوردانیش، هەربەنمونە بە پێنوسی وەزیری ڕەوشەنبیری حکومەتی کوردستان (سلام

ئەستەمبۆل و وتی: ئیوە ئەو بەرپرسیاریەتەی ئیسلام لە خۆ بکەنەوەو دەولەتێکی تورکی دروست بکەن سنوری لەناوەراستی ئاسیا تا دەریای ناوەراست بیت.

عبدالله) لەگۆڤاری گولان ژ: 268 بەسەردیرەکی مەزن هاتووە: ئەتاتورك توركیای لەتاریكیەوە گواستەوە ڕوناكی، كەواتە ئەو دوو ڕایە زۆر لێك جیان، بەڕایەك بەرپرس بێت لەمەینەتی كوردو تاریكایی هینابی و بەرای بەشێكیش ڕووناكی بێت، كەواتە ئەو پرسیارە ئێستا لۆژیكیەو بابزانین كورد چ ڕووناكیەكی بەركەوت وقازانجی كرد بە نەمانی خیلافەت و هاتنی عەلمانیەت یاخود پیچەوانە:

هەڵبەتە لەپێش ئەوەی وەڵام بدەینەوە، ئەوە مانای وانیە لێرە دیفاع لەخراپە و خراپەكاری سوڵتان و والیەكان بكەین، بەڵكو بەراوردێكی گشتیە ئاخۆ بزانین باری سیاسی كورد لەكام لا باشتر بوو؟ لەسەروو هەندێ لایەنی گشتیمان لەوبارەیەوە باس كرد، لەوەی خوارەوە بە وردترو خاڵی نوێ تر باس دەكەین:

1. یەك بەدریژایی خیلافەت نزیكەی 64 میرنیشن و دەوڵەتی كوردی دروستبو، لەوانە: حسنوی، مەروانی، شەدادی، ئەردەلان، سۆران، یابان، یونان... هتد، كەچی بۆ هەمو عەرەب تەنها 63 میرنیشین دروست بون[1]، بۆیە دەڵێین میرنیشن و دەوڵەتی كوردی چونكە هەندێكیان لەئاستی دەوڵەت بونە، خاوەنی سكەو ئالای تایبەتی بونە، لەنوێژی هەینی دوعا بۆ سوڵتان و خەلیفە نەكراوە بۆ (میر)ی كورد كراوە، هەریەكە لە (سكە) و (ئالا) و (دوعا) ی هەینی نیشانەی سەربەخۆیی تەواو و ئاستی دەوڵەتی بوە، جار وابو دەسەڵاتی ئەو دەوڵەتانە دەگەیشتە دەرەوەی كوردستانیش، بنەماڵەی گیان پۆلاكان (جونبلات)ی ئێستا لەشام و لوبنان و دروزو دەسەڵاتی بنەماڵەی محمد علی پاشاو. ـ جگە لەدەسەڵاتی صلاح الدین ـ ئەوە لەسەردەمی

1ـ بروانە سیارالجمیل ـ بقایا وجذور تكوینات العربیة ص417

خيلافەتی ئەی کوا لـەدوای ئـەوەی لـە (1840)ەوە لاوازکـرا و لـە 1924 ڕووخێنرا، کوا لەدوای ئەو مێژووە سەروەری کورد چیە؟ کـوا دەسەڵاتیان؟ کوا میرنیشین و دەوڵەت؟ کوا کەسیەتی کـورد... کـوا.. کوا؟وەڵامەکەی مەینەت وسوتان وکیمیایی وئەنفال و وێران بوە.

2. لەسـەردەمی عـەلمانی کوردسـتان دابـەش وداگـیر کـرا لـە ڕەوڕەوەی پیشکەوتنی میللەتان داکەلێندراو بیٚ بەشیان کـرد لـەبون بەدەوڵـەت، لەسەردەمی خیلافەت لەمیللەتانی تر کەمتر نەبوو، تەنانـەت زۆربـەی جار لەعەرەب چاکتر بوو، دەسەڵاتی کوردی بەسەر عەرەب زاڵتر بووە، بۆیە بە جیا لەلایەن تۆماس بوا و ڕاپۆرتی لیژنەی (تەحکیمی موصڵ) هـاتوە: تـورك و عـەرەب و ڕەگـەزەکانی تـر هاتوونـە لـەناو کـورد تواینەوە[1]، ئەو بۆچـوونە پیوانەیـەکی گرنگـە بـۆ بـەهیزی کەسـیەتی کورد، هەر بۆ ئەو رایەی تۆماس بـوا ئەگـەر بـەوردی سـەرنج بدەینـە مێژوو دەبینین لەکاتی راوەدونانی (بنەماڵەی پێغەمبەر د.خ) لەلایـەن ئەمەویەکان، سەیدەکان لەجیهان پەرش و بڵاو بون، لەزۆربـەی وڵاتـان ئینتمای ڕەچەلەکیان پارستووە، لەهەندی شوێنی وەك ناوچەی فارسـی بە ئیمتیازەوە پارستوویانە، تا ئەو ساتەش لەئێران کەسی یەکەم دەبـیٚ لەرەچەلەکی سید بیٚ، مرجع و وەلی ئەمر دەبیٚ سەید بیٚ، لەناو کـورد ڕێـزی سـەید گـیراوە بـەڵام لەبـەر بـەهێزی کەسـیەتی کـورد سـەید لەڕەچەلەك تواینەوە بووینە کورد، زیـاتر لـەوەش زۆربـەی پێشـڕەوانی کوردایەتی لـەوان بـووە، ئـەوە لـەڕووی کوردۆلـۆجی و مرۆڤناسـیەوە

1ـ تأريخ الأكراد ص197، هەروەها بروانە: راپۆرتی لیژنەی نێوبژی ویلایەتی موسل .

بەڵگەی چاکبونی باری سیاسی و کـەلتوری فەرهـەنگ و کۆمەڵایـەتی کوردە، کەچی ئەو دۆخە بە پێچەوانە دەبینین لەدوای هاتنی عەلمانیەت هەر کوردە لـەنێو میللـەتانی سەردەسـتە توایتـەوە، تەنانـەت لـەناو کوردسـتانیش ئـەو دۆخـە بـەدی دەکـرێ، دەبیـنین شـاری هـەولێر لەسەرەتایی هاتنی عەلمانیەت (1٪) ی ناوشار تورکمـان بونـە کەچـی تاگەیشتینە پەنجاکانی سەدەی (20) بووە لە 40 ٪ تورکمان، بەشی هـەرە زۆری بەرەچـەلەك کـوردن... هـەروەها کـوردێکی زۆری تـری ناوچەی موسل و بەغداو حلەو[1]... بووینە عەرەب.

3. ئەگەر بەوردی سـەرنج بدەینـە نەخشـەکانی کوردسـتان لەسـەرەتاوە، لەوەسفەکانی شەرەفنامە، لەگەرانەکانی ئیبن بەتووتە لە کتیبـی (تحفـة النضار فی غرائب الأمصـار) دەلی کە لەبەسرە بـەرەو شـیراز رۆیشـتم لەسەر رێگا لامدا میوانی خێلە مەرلەوەرێنـە کوردەکـان بـووم، ئـیبن خەلدوون لە(تاریخ)باس لە جبل اکراد دەکا لە نزیك کەنـداوی فـارس[2] بەهەمان شێوەش ئەولیاچەلەبی سنوری کوردستان تـا کەنـداو دەبـا[3]، واتە ئەو نەخشەیەی کە لەسـەر دەریـای (کەنـداو) دیـایکراوە بۆسـەر

1ـ بروانە یاقوت حەمەوی وزۆربەی کتێبە ئیسلامیەکانی گەڕیدە باس لـە پێکهاتـەی شـاری (حلە)دەکـەن و دەڵێن دوو چینی لیٚ ژیاوە کوردو بەشێکی تر پێیان ووتراوە ئەهلی جامیعەو باس لە کەمێك ناکۆکیش کراوە لە نێوانیان... هەتا لە(تاریخ أبی الفداء ـ الملك المؤید إسماعیل بن أبي الفـداء ج1 ص473) لە سـەردەمی سولتان محمودی عوسمانی وا باسی حلە دەکا:
وفیها سار الأمیر دبیس بن صدقة إلی الحلة بإذن السلطان محمود وکان دبیس معتقلاً مع السلطان محمد من حین قتل أبوه صدقة إلی الان فلما أطلق توجه إلی الحلة واجتمعت علیه العرب والأکراد ...ئەی کوا ئیستا؟.
2ـ ... وفي شرقي بلاد خوزستان جبال الأکراد متصلة إلی نواحي أصبهان وبها مساکنهم ومجالاتهم وراءهـا في ارض فارس... تاریخ ابن خلدون ص81. لة(مقدمة ص63) دووبارەی کردۆتەوە
3ـ سیاحتنامە ج4ص75

دەریای سپی ئەسڵی خۆی هەیە و زیـادەڕەوی تێـدا نیـە، لـە (معجـم البلـدان)ی یـاقوت حمـوی، لـە سـیاحەتنامە، لـە شـەرەفنامە، لـە ئەنسـیکلۆبیدیای عوسمـانی بـەناوی (قـاموس الاعـلام) هـەروەها لەنەخشەکانی جوگرافی ناسی ئیسـلامی...، لـەجوگرافی ناسـەکانی بیانی تر نەخشەی کوردستان هەر مەزن بـوە، جـوت بـوە لەگـەل ئـەو نەخشەیەی لەسالی 1893 و 1896ی سـەردەمی عبدالحمیـد کـە کوردسـتانی لەسـەر دیـایکراوە، لەبەشـی یەکـەمی ڕێکەوتنامـەی ئەرزەرۆمی 1823/7/28، هـەروەها تـا مـادەی (62)ی سـیڤەر کەسنوری کوردستانی لەڕۆژهەلات فرات دەست نیشان کردووە، هـەمو ئەوانە لەسەردەم وکۆتایی خیلافـەت بـوە، واتـە نەخشـەی کوردسـتان لەسـەردەمی خیلافـەت زۆر مـەزن بـوو، دەگەیشـتە سـەرووی000 500 کم^2، لەدوای ئەوەی عەلمانیەت هات نەخشەی کوردسـتان هـەم بچووك بۆوە، هەم لەسـەر نەخشـەی ئەتلەسـەکانیش نـەما، تەنانـەت ئێسـتا ڕووبـەری کوردسـتان لەسـەردەمی عـەلمانی نیـوەی ڕووبـەری کوردستانە لەسەردەمی خیلافەت.

4. هەڵبەتە بەڕوونی دەردەکەوێ کەکورد لە وەرچـەرخانی خیلافـەت بـۆ عەلمانیەت زەرەرمەندی هـەرە گەورەیـە، زیـاتر لـەوەش تـا ناوچـەکە هـەنگاوی زیـاتر نـا لـە: مەلـەکی بۆکۆمـاری، بۆمەدەنیـەت، بـۆ دەسـتوریەت، بـۆ مۆدیرنیـەت.. مەینـەتی کـورد زیـارتر بـوو، یـان بەواتایەکی تر ئەو نەخشە نوێیەی عەلمانیـەت لەناوچـەکە جـێ گیرتـر دەبوو مەینەتی کورد تۆکمە تردەبوو، .. هەربۆیەش دەبینین سـەرکردە دلسۆزەکانی کورد لە (ملاسلیم، شیخ عبدالسلام بارزانی، شیخ سـعید

پیران، شیخ سعید نەورسی، ...)، هەمو ئەوانە خواستیان دروشمەکـەی شێخ سعیدی پیران بولەشۆرشەکەی سالی 1925 دا، کە بریتی بو لە: یـان گەرانـەوەی خیلافـەتی یـان کوردسـتانیکی سـەربەخۆ، کەواتـە خیلافەت بۆکورد باش تر بووە.

5. لەپێشوتر لە چوار چێوەی ڕێکەوتنامەی سوڵتان و بەدلیسی ئەوا گەلێ جارکورد هاریکاری سوپای عوسمانیان کردو سەریان خسـتن، ئەگەرچـی هەندێ جارهەلەش بوبن وەك گوزارشەکانی سـوارەی حەمیـدی، بـەڵام هەرگیز نەگەیشتە ئەوەی تاوان بکەن و جینۆسـاید بکـەن وەك ئـەوەی ڕوویدا بەرامبەر ئەرمەنیەکان لەسەر دەسـتی سـوپای ئیتحادیـەکان و کوردە کرێگرتەکانی ئەوان[1]، ئـەوەش بـەڕونی لـە مـادەی (142)ی سـیڤەر ڕونکراوەتـەوە لـە ئەسـتۆی کـورد نـەبوە، هـەروەك دوای لـە ڕێکـــەوتنی تاشـــناقی ئەرمـــەنی وخۆیبـــونی کـــوردی ڕۆژی 1927/10/29زیاتر ڕوون کرایەوە[2].

6. ئنجا ئەگەر بێین ساتە کۆتاییەکانی خیلافـەت و سـەرەتای عەلمانیـەت بەراورد بکـەین، ئـەو سـەردەمەیە کەفـەترەی سـەلبی عوسمانیەکانـە بەرامبەر بەکورد، سەرەرای ئەوەش هێشتا چەندە لەفەترەی دوای خۆی عەلمانی چاکتر بووە، بەو نمونانەی خوارەوە:

1ـ یەکێ لەو کوردانەی تاوانبار بوون بەو جینۆسایدە (زولفی بەگزادە) بو، کە لەلایـەن بـەریتانیاوە فـەرمانی دەستگیر کردنی هەبوو، لەسەرتاوانی ئەرمـەنی کوشـتن ئینگلیزەکـان لەسـاڵی 1919 لەکـەمپێکا دەست بەسەریان کردبوو، هەر ئەویش بوو بە هاوەلی عیسمەت ئینینۆ چوو لۆزانی مۆر کرد بەناوی کورد، لە قازانجی تورکیاو مالی کوردی وێران کرد .

2ـ ئەو ڕێکەوتنە لە 19 مادە پێکهاتبو.

أـ لەدەسەڵاتی عوسمانیدا کورد زۆر دەسەڵاتدار بـووە، مەبەسـتمان میرنشـین و دەسەڵات و کیانـە کوردیەکانـە نیـە، مەبەسـتمان ناوپەیکـەری عوسمانیـە، شـێخ عبدالله بەکەسێتی دووەمی نێو عوسمـانی پـۆلێن کـراوە، گولـە بەندەکـەی شـیخ عبیداللـە لای سـولتان عبدالحمیـد، دوای شـیخ عبـدالقادری شمزینـی سـەرۆکی ئەنجومەنی دەوڵەت بوو، سعید پاشای باوکی شریف وەزیـری دەرەوە بـووە، لـەوەو پێش ناوی بەشێك لەو بەرپرسە مەزنانەمان تۆمار کرد، دووەمین دەوڵەمەندی نیـو عوسمانی (ابراهیم ملی پاشا)ی کورد بـووە، ... یـەکێ لـەو پیـنج دامەزرینـەرەی جامیعەی ئیسلامی (شیخ سـعیدی نەورەسـی) کـورد بـووە....، زۆربـەی شـێخە ئیسلامەکان لەکورد بووینە، هەروەك لەوەو پێش ناوەکانمان تۆمار کرد، دەسـەڵاتی شـیخ الاسـلام دەگەیشـتە ڕادەی لادانـی خەلیفـەش، هـەروەك هـەردوو سـولتان عبدالحمید ومرادیان لادا، ئنجا لەبەرامبەریشدا چونکە شەخسیـەتی کـورد بـەهێز بوو لەبەرەی کەسایەتیە کوردەکان زیاتر ئەوان بووینە، چوار کەس ئتحـاد الترقیـان دروست کرد لە 1889 هیچیان تورك نەبون برتیی بون لە: د. عدباللـە جـودت، د. ئیسحاق سکوتلی، محمد رشید چەرکەس، ئیبراهیم تەمۆ، دوانی پیشـەوە کـورد بون...، ئەی لەدوای هاتنی عەلمانی کوا کورد ڕۆڵی چی هەبوو، جگە لەوەی ئەگەر بوبێ لەخزمەت تورکایەتی عەرەبایەتی بوە، کۆتاییەکەشی بە مەرگەسـاتی خۆیـان ومیللەتەکەیان هاتوە، کاتێ کمال ئەتاتورك خـۆی دروسـتکرد بـەهۆی عـەلمانی و عەشیرەتە کوردەکان سەرکردە کوردەکانی لەسێدارە دا (کە لەدوای باسی دەکەین)، هەتا ئەوانەی دۆستی بون و یارمەتیان دا لەسەر کەوتنی.

ب ـ ئەستەمبۆڵ بەڕەسمی دانی نابو بەمافی چارەی خونوسی کورد، تارادەی دەوڵەتی سەربەخۆ دروستکردن، هەر لەجامیعەی ئیسلامی و مافی میللەتانی عوسمانی و دوای ڕێکەوتنی سوڵتان و شیخ عبدالقادر شمزینی[1].

ج ـ لەهەموی گرنگتر مۆر کردنی سیڤەر لەلایەن ئەستەمبۆڵ و عوسمانیەکانەوە دژایەتیکردنی لەلایەن ئەنقەرە و کەمالیەکان لەبەر گرنگی بە هەلوەستەیەك دەیکەنە سەردیریك.

لە سەردەمی خیلافە لەبەر ڕێزی کورد بە (قورەیشی عەجەم)[2] بەناوبانگ بوو..کەچی ئێستا لە سەردەمی عەلمانیەت. بە (یتیم الامه الاسلامیه) ناو دەبرێ هل یستویان؟

لەخیلافەت بۆ عەلمانیەت لەسیڤەر بۆ لۆزان:

لەنێوان ئەو هەمو ڕێکەوتن و پەیماننامانەی بەسترا لەکاتی جەنگی جهانی یەکەم 1914 ـ 1918، وەك لیژنەی بنسن لە 1915، پەیماننامەکانی: سایکس بیکۆ لە 1916، فرسای لە 1919، سان ڕیمو لە 1920، سیڤەر لە 1920، قاهرە لە 1921، لۆزان لە 1923... بۆچی تەنها سیڤەر بۆکورد چاك بوە؟ پرسیارێکە کەمتر هەڵوەستەی لەسەرکراوە، ئەو پەیماننامەیە تایبەمەندی خۆی هەیە وەك ئەوانی تر نەبوە، لەوەوە کۆمەڵێك نهێنی نوێمان بۆ ئاشکرا دەبێ، ئەویش ئەوەیە لەو ڕێکەوتنە ڕەهەندی تری تیابوە، هەر ڕۆژئاوا بەتەنهانەبووە، بە پیچەوانەی ئەوەی زۆربەی ڕۆشنبیرو نووسەرو سیاسەتمەدارانی

1ـ لە ڕێکەوتننامەکانی عوسمانی و کوردا لەسالآنی 1912ـ1920 دووبارە مافی سەربەخۆیی کوردستان بەتەواوی هاتبوو لە ڕێکەوتنێکی نێوان نوێنەرانی کورد وعوسمانی لە چوارچێوەی جامیعەی ئیسلامی.

2ـ شفاء العلیل ل3 هەروەها شەرەفنامە ل132 پێشەکی.

کورد واتێگە یشتون، کە چاکەی سیڤەر لەڕۆژ ئاواوە بۆ کورد هاتوە، کەچی وانیــە، جاری لەپیشدا سیڤەریش سەلبیاتی خۆی هەیە، ئنجا سیڤەر زیاتر لەلای عوسمـانی هاتوە[1]، دەوڵەتی عوسمـان ئەسـتەمبۆڵ دروسـتیکردو دەوڵـەتی کـەمالی عـەلمانی ئەنقەرەش لەدژی وەستا، ئەو ڕێکەوتنە یەکێك بوولـەو(7) ڕێکەوتنامـەی لەگـەڵ وڵاتانی دۆڕاو کرا بەو شێوەیە:

ڕێکەوتنی فرسای بۆ ئەلمانیا سازدرا لە 28ـــ7ـــ1919، سـان جرمـان بـۆ نەمسا سازدرا لە10ـ9ـ1919، (نەوی) بۆ بولگاریا سازدرا لە 27 ـ تشـرینی دووەم ـ 1919، تەربانۆ بۆ مەجەر سازدرا لە 6ـ 7ـ1919، (رابالۆ) لـەنێوان یوکسلافیاو ئیتالیا لە 12ـ تشرینی دووەم ـ 1920، ڕێك لـەنێوان سـۆڤیەت و پۆلۆنیا لە 18ـ 3ـ 1921، ڕێکەوتنامەی سیڤەریش بۆعوسمانی لـە 10ـــ 8 1920سازدرا، ڕێکەوتنی سیڤەر پیك هاتبوو لە 433 مادە، تایبەت بـوو بـەو وڵاتانەی ژێر دەستی عوسمـانی بـون و سـەربەخۆیی پـێ دابـون، نـاوی کوردسـتان ومادەکانی62، 63، 64 بەڕوونی لەدوای ئەرمینیا هاتبوو لـە بەشـی سـێیەم، ناوی عێراق بەڕاستە و خۆ نەهاتبوو بەناوی (میزۆ بۆتومیای عـەرەبی)[2] لـەمادەی (94)هاتبوو، سەرۆکی وەفدی عوسمانی (هادی پاشا) مـۆری کـردووە و، بناغـەی بەهێزە کەی یاسای و سیاسی ئەو ڕێکەوتنە لەوە دێـت کـە سـوڵتان لەگـەل کـورد ڕێکەوت بۆ سەربەخۆیی پێدان و مۆرکرا لەنێوان هادی پاشـا و شـیخ عبـدالقادر و شریف پاشا دوای دوو وەفد پێك هات لە هەردوولا، نوێنەرانی کورد پێـك هـاتبوو لە: عبدالقادر شەمزینی (سەرۆك)، ئەمین عالی بـدرخان، مـراد بـدرخان، مـەولان

1ـ بڕوانە:دەقەکانی سیڤەر وخوێندنەوەیەکی تر...
2ـ بەداخەوە میژوو نووسی عـەرەب فێلیـان لـەکورد کـردوو، لەتەرجەمـەی ئینگلیزیەکـە میـزۆ بۆتامیـان کردووەتە (العراق) کەلێك جیان، بۆئەوەی رەسەنایەتیەك بەو عیراقەی ئیستا بدەن.

زاده رفعت بـەگ، لـە لایـەن نوێنـەرانی عوسمـانیش پێـك هـاتبوو لـە: دووەمـین کەسایەتی نێو عوسمانی شیخ الإسلام صبری زادە(سەرۆك)، ئەحمـەد عبـوق پاشـا، عونی پاشا لە چوارچێوەی جامیعەی ئیسلامی .

لەسـەر ڕەزامەنـدی هـەردوولا سـوڵتان قایـل بـو کـە ئـەو ڕێکەوتنـە ببێتـە بەڵگەنامەیـەکی جهـانی و بۆیـە نـاوەرۆکی ئـەو ڕێکەوتنـە لـە1920/8/10 لەسیڤەریش بەرجەستەکرا، ئەگەر بەوردتریش بچـینە نێـو بابەتەکـە دەبیـنین ئـەو ناوەرۆکە یاسایی و سیاسیەی لە سیڤەر هاتووە، هەمان نەخشە و پلانـی سـەرکردە کوردەکانی ئەوسایە، بەتایبەتی شێخ عبدالقادری شەمزینی و ماڵی بەدرخانیـەکان (ئەمین عالی بەدرخان)[1] کە بەداخەوە بەشێك بەشێوەیەکی تری لیَ تێگەیشـتوون، پێیان وایە ئەوە لە دەسکەوتی عەلمانیەتی کـوردەو مانیعەکـەی شـیخ عبـدالقادرو ئاینیەکانی تر بوە، ڕوونیان نەکردۆتـەوە کـە ئـەو ڕێکەوتنـە لـە لایـەن عوسمـانی مۆرکراوە نەك کەمالیەکان، لەوانە مێژوونوسی کورد د.کەمال مەزهەر[2]، هەروەها بڕوانە ناڕازیەکانی تر لە (ل76ی کتێبی مالمیسانژ: القومیە الکوردیە ود. عبداللە جـودت)، هـەروەها کـریس کۆچـیراش وای بۆچـوە...بەڵام هـەر هـەمان کتێبـی (د.کەمال) دەقی گفتوگۆیەکـەی (شـێخ عبـدالقادر) لەگـەڵ ڕۆژنامـەی (ئیقـدام) تۆمارکردووە بەجوانی ئەوە ڕونکراوەتەوە کە شـێخ عبـدالقادر و ئاینیـەکان چـیان دەویَ، پێیان وابـوو لـە چوارچـێوەی دەوڵـەتی عوسمـانی ئۆتۆنـۆمی وەرگـیریَ بـۆ ماوەیەك وەری دەچەرخێننە سەربەخۆیی تەواوی کوردستان[3]، بـۆ زیـاتریش بڕوانـە

1ـ بڕوانە: (فایلی دواڕۆژی کوردستان ـ بەریتانی) لە ل82، (کوردوکوردستان لە بەڵگەنامەی بەریتانی ـ کەمال مەزهەر)

2ـ بڕوانە: (د.کەمال ـ کورد و کوردستان...) ل76

3ـ بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە کورد لە بەڵگەنامەی بەریتانیا ژمارە: 40، f0.371/5068 بۆ وەزارەتی دەرەوە 1920/4/8.

دەقی نامەکەی شێخ عبدالقادر بۆ فەڕەنسا کە لە 1920/6/25 نوسیتی[1]، ئەو پڕۆژەیە لەلایەن فرید پاشای سەرۆکوەزیرانی دەوڵەتی عوسمانی (ئەستەمبۆل ـ سوڵتان واحدالدین) بە فەرمی مۆرکراوە[2]، دیڤید ماکدۆناڵدیش هەر وای بۆچوە لە کتێبەکەی خۆی و ئۆتۆنۆمی سەرەتای سەربەخۆیی بوە چ لە ڕێی ئینتداب چ لە ڕێی ئۆتۆنۆمی، لە میساقی (کۆمەڵەی نەتەوەکان ـ عصبة الامم)لە مادەی (22)ش هەر واهاتبوو کە سیستەمی ئینتداب (گروپیA)*دەبێ لەدوای ئینتداب ئۆتۆنۆمی محەلی وەرگرن بۆئەوەی لە داهاتوەکی نزیك سەربەخۆ بن، هەروەهاش بۆ وەرگرتن و بون بە ئەندام لە (عصبة) سێ پۆلی وەردەگرت موستەعمەرە و دۆمینیۆ و ئەوانەی ئۆتۆنۆمیدارن[3]، ئەوەش دەقا و دەق خوردکراوەتەوە لە سیڤەر، لێرەوە چاکتر بۆمان دەردەکەوێ کە ئیجابیەکانی سیڤەر بۆ کورد لەوە دێت، کە وەفدی عوسمانی بەشدار بووە نەك وەفدی تورکیا، وەفدی عوسمانی بریتی بوو لە (هادی پاشا ود.ڕەزا تۆفیق)، هادی پاشاش ئەو کەسەیە بە نوێنەرایەتی سوڵتان محەمەد واحدالدین وفرید پاشای سەدری ئەعزەمی عوسمانی ڕێکەوتنی سەربەخۆیی کوردستانیان بەو قۆناغانە لەگەڵ شێخ عبدالقادر شەمزینی و شەریف پاشاو ئەمین عالی بدرخان مۆرکرد، لەبەڵگەنامەیەکی تریی بەریتانی (FO.371/5067) کە لە ل326ی هەمان سەرچاوە هاتوە دەڵێ: فەریدپاشا لایەنگیری دروست بونی دەوڵەتی کوردی کردوە لەرێی ئۆتۆنۆمی ناوەخۆ، ئینجا دەبێ ئەوەش وەبیر

1ـ کۆمەڵەڕێکخراوەکوردیەکان لەبەڵگەنامەکانی بەریتانیاوفرنسالەبەلگەنامەی ژ:44 و ل159 بلاوکراوەتەوە

2 د عثمات علی ـ دراسات فی الحرکة الکوردیة المعاصرة ص325، هەروەها بڕوانە: بە لگەنامەی بریتانی Air512 تەلەگرام لە 1919./4/18

* سیستەمی ئینتداب کرابووە سێ گرووپ:A، B، C. ئەوەی عوسمانی گروپی A بوو چونکە ئاستی بە دەولەت بوونیان بەرز تر بوو لە گروپەکانی تر.

3ـ الأمم المتحدة فی نصف القرن ص25

بهێنینەوە کە(سوڵتانی عوسمانی وفرید پاشا) علی ئیحسـان پاشـایان ڕاسـپارد بـە بروسکەیەکی فەرمی لە 1919/10/30 مومتەلـەکاتی عوسمانیـان تەسـلیمی حکومـەتی شـێخ محمـود کـردو دانیشـیان پێـدا هێنـا، ئـەوەش پـەیڕەوکردنی ڕێکەوتنێکی تری عوسمانی و کورد بووە لەبارەی سەربەخۆیی کوردسـتان، لەلایـەن عوسمانی وەفدێك کە پێك هاتبوو لە شیخ الإسلام صبری زادە (سـەرۆك)، وەزیـری کار ئەحمەد دەبوق، وەزیری دەریایی عەونی پاشا، وەفدی کـوردیش بەسـەرۆکایەتی عبدالقادر شمزینی و مەولانە ڕەفعەت بەگ وئەمین بەگ، کەواتە هەر هەمان ڕێڕەوە لەسیڤەریش ڕەنگی داوەتەوە.

ئەو ڕێکەوتنە بۆکورد وەك بەڵگەنامەیەکی دەگمەن مایتەوە، لـەدوای تـەواو بونی ئەوڕێکەوتنەوە دەست نیشانکردنی سنوری کوردستان بـەپێی مـادەی (62) ڕۆژ هەڵاتی فراتی دەگرتەوە.

دەسەڵاتی عـەلمانی ئەنقـەرە بـە سـەرۆکایەتی ئـەتاتورك ئـەو ڕێکەوتنـەی بـە (مەرگی تورکیا) زانی، دەستی بەکارو چالاکی هەمە لایەن کرد بـۆ لـەبار بردنـی، بووە هۆی زیاتر ناکۆکی لەنێوان ئەنقەرە و ئەسـتەمبۆل، بەشـێوەیەك ئەسـتەمبۆڵ دانی نا لەناوەخۆو لەدەروە بەسەربەخۆیی کوردستان و ئەنقەرەش لەدژ بوو، لـەوەوە سـەرۆك عەشـیرەتەکان کۆبونـەوە و بـە نـاوی (هاوپـەیمانی هۆزەکـان) لـە 1917/11/15 نامەیەکی (5) پرسیاریان بۆ ئەتاتورك نووسی، تیایدا داوایـان کردبوو بۆیان ڕوون بکاتەوە ئاخۆ ئەویش وەك سوڵتان ئامادەیـە بەتـەواوی دان بـە سەر بەخۆیی کوردستان بنێت؟

بەرە بەرە ئەنقەرە لەهەوڵ و تەقەلاکانی تاکتیکی و سـتراتیژی خـۆی لەهـەمو بەرەکانی جەنگی و سیاسی و دبلوماسی دەست پێکرد، کوردێکی زۆری عـەلمانیش بۆلای خۆی ڕاکێشا، تاوای لێهات بەپشتیوانی ئـەو کوردانـە وەك (رائـول ویلسـن)

گۆتەنی بەسەر ئەســتەمبۆڵ زاڵ بــوو، ئینجـا ســیڤەریش هەڵوەشـاندەوەو لـۆزانی 1923 ی هینا جێی، کەلەنێوان143مادە128 جار ناوی تورکی تیـا هـاتبوو ناوێکی کوردو کوردستانی تێدانەبون.

هەلوێستی کورد

لەو وەچەرخانە عەلمانی کوردیش ڕۆڵێکی زۆریان بینی، لــەو بـاوەرە دابــون کـە چارەنووسی کورد بەعەلمانی چاتر دەبی نەك ئیسلامی، لایەنگری ئەتاتورکیان کـرد لە دژی سیڤەر و عوسمانی، بۆیە لەنێو کــوردیش بەوهۆیــەوە بونــە دوو بــەش، لــە ڕاستیدا سەرچاوەی بەشبونیان لەوەوە دێت ئاینیەکان بانگێشەی برایــەتی تــورك و کوردیان لە چوارچێوەی جامیعەی ئیسلامی دەکرد، هەرچــی ئــەو بەشــە عەلمانیــە کوردە بوو بانگێشەی برایەتی کورد و تورکیان لە چوارچــێوەی دەوڵــەتی مــۆدێرنی تورکیا بە سەرکردایەتی ئەتاتورك دەکرد[1]، هەریەکە لە شێخ عبدالقادر شمزینــی و شریف پاشا[2]و شێخ سەعید پیران و نەوڕەسی و هەندێ لە بەدرخانیــەکان و هەنـدێ دەستەی تری کوردی و ئایینیەکان[3] پێیان وابوو ئەوەی مستەفا ئــەتاتورك دە یکــا

1ـ بۆ تێگەیشتن زیاتر بە ووردی مێژووی دعبداللە جودت بخوێنەوە لەکتێبی: (القومیە الکردیە ود عبداللە جودت) خۆی بە نازناوی کوردی- تورکی ناوزەد کردووە.

2ـ بەشێك لەکوردە نیشتمان پەروەرو بیر تیژەکان زوو تر هەستیان بەوە کرد کەئــەوەی ئــەتاتورك دەیکــا ماڵ وێرانیە بۆ کورد زوو لێی هەلگەڕانەوە ، شریف پاشا لە سەرەتا زۆر بەلای پرۆژەکانی ئاینی وئەســتەمبۆل دا نەبوو دوای ئەو هەلویستەی وەرگرت کە بینی هادی پاشای نوێنەری سولتان ئامادەیە بچێتە سیڤەر لەســەر مافی تەواوی کوردستان مۆری بکا ، ئینجا لە 23/4/ 1920شەریف پاشا بروسکەی ڕێزی بۆ سوڵتان لێدا لە بەرامبەر هەڵوێستی چاکی بەرامبەر کورد.

3ـ دیڤید ماکدۆنال ناوی لەوانە نابوو کوردی ئەستەمبۆلی.

فرۆفێڵ و تاکتیکە و دەستکەوتەکانی کورد لە ئەستەمبۆل و پەیماننامەی سیڤەر هەڵدەوەشێنێتەوە[1]، دوای ئەوەی عوسمانی بەرەو هەلوەشانەوە ڕۆیشت ئاینیەکان دروشمی سەربەخۆییان هەڵگرت، هەروەك لە ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانی یاداشتی (یانەی ناوەندی کوردستان) تێدایە لە بەرواری 20/3/ 1920 داوای سەربەخۆیی تەواوی کوردستان دەکا و نارەزایش دەردەبڕن دژ بە فراوان کردنی سنوری ئەرمەن لە سەر حیسابی کورد[2]، بە پێی بەڵگەنامە بەریتانیەکان کە لەسەر زاری(بیرترام دیکسۆن) وەرگیراوە لە سەرانسەری کوردستان لە:بەتلیس وجزیرەو وان و دیاربەکرو سەعەرتەوبادینان وسلێمانی وخۆی وماکۆو سەلماس وموکریان و.. لە هەلچوون بووینە دژ بە ئیتحادی و زالکردنی تورکایەتی ودابەشی کوردستان، بە سەرکردایەتی ئەو (6) سەرکردە ئاینیە(مەلا سلیم بدلیس، رشید ئاغەی سلیڤانی، عبدالرحمن شرناخی، شێخ نوری بریفکانی، شێخ عبدالسلام بارزانی، شیخ سعید الحفید)[3] .

1ـ بۆ وورد تر بڕوانە ئەو بەلگەنامەیەی بریتانی چۆن عبدالقادر شەمزینی ئامۆژگاری ئەفەندی وسەرۆك عەشیرەتەکان دەکا کە دوای ئەتاتورك نەکەون: مذكرة حول السيد عبدالقادر الشمزيني وسمكو
من المندوب السامي البريطاني / القسطنطينية (20 مايس 1922)
...... وأشتكى السيد عبدالقادر بأن كل المناشدات التي قدمها للحكومة صاحب الجلالة لم تلق آذاناً صاغية و أنه فشل في كسب ثقة جلالته. وكرّر، كما فعل ذلك عدة مرات، بأنه كان في موقع يساعده على السيطرة على الكرد في الولايات الشمالية الشرقية، لو أعطيت له الفرصة للتحرك. وأكد هذه المرة وبثقة على قدرته بإقناع سمكو للعمل وفق مصالحنا وأضاف أنه لا طائل من الاعتماد على أشخاص مثل مصطفى باشا وآخرين الذين يحومون هنا وهناك. هؤلاء ليس لهم تأثير حقيقي على الكرد.

2ـ بڕوانە: کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیا- د.کمال مەزهەر ل82

3ـ دراسات فی الحرکة الكوردية المعاصرة ص154

بەشەکەی تر(لائیکیـەکان) وەك لـە بەڵگەنامـەی بـەریتانی لەلایـەن جێگـری مەندوبی سامی بەریتانی لە18/ مایس/1920 ناردوە و دەڵێ (ناحەزانی سـەید عبدالقادر) بریتین لـە دەسـتەیەکی زۆر لەیـەك نەچـوو هـی ئـەوتۆیان تێدایـە زۆر حەزیان لە سەربەخۆیی کورد نیە، زیـاتر لەگـەڵ ئـەتاتورك ڕۆیشـتون[1]، بەشـێکی تریش سیخوڕیان دەکرد وەك ئەو کۆمەڵە ڕەوشـەنبیرە کـوردەی لـەدەوری (مێجـەر سۆن) لە هەوڵی ئەوە بون بەریتانیا لە شێخ محمود بـڕەنجێنن بـەناوی ئـەوەی شـێخ ئاینیـــە[2]، (وەك لازاریف)دەڵێـــت: هەنـــدێك لـــە بنەماڵـــەی بەدرخانیـــەکانیش (لائیکیەکانیان) خەریکی دانوستان بون لەگـەل ئیتیحادیـەکان داوای پارچـە زەوی گەورەو 2000لیرەیان کردبوو[3]، ڕەفیق حلمی فەروەیەکی بەدیاری لەلایـەن شـێخ محمود بۆ سوڵتان لەئەسـتەمبۆڵ بردبـوو، لـەڕێگا ڕای گـۆڕی و کردیـە دیـاری بـۆ ئەتاتورکیەکان لەئەنقەرە[4]، ئەو دەردە گەیشـتبوە کوردەکـانی دەرەوەی وڵات، لـە بەڵگەنامەی بەریتانی ژ:21 لە 1929/4/18 بـۆ وەزیـری دەرەوەی بـەریتانیا نوسـراوە دەڵـێ: مانگانـە یارمـەتی60.000$ یـان بـۆ ئـەتاتورك دەنـارد تـا بزوتنەوەی خۆیبون تێیانیگەیاند کە ئەتاتورك چیە و یارمەتیەکەی پـێ وەسـتاندن، تەنانەت ئیحسان پاشاش کە لەدواییدا لە 1927بـە شۆڕشـی ئاگریـداغ هەڵسـا، لایەنگیری ئەتاتورکی کرد و ئەفسەری بەرپرس بوو لـە سـەربازگەی ئەسـتەمبۆل و

1ـ دەقی ئەوبەلگەنامەیە لە(ئیجابیەکانی سیڤەرـ دەقەکانی سیڤەر وخوێندنەوەیەکی تر) بلاوکرایەوە.
2ـ بڕوانە: 1حمد تەقی ـ خەباتی کورد ل92 هەروەها (دراسات فی الحركة اکوردیة المعاصرة ص274)
3ـ دراسات فی الحركة الكوردیة المعاصرة ص252
4ـ بڕوانە: یاداشت سەربردەی دیاری فەروەکە.

تەسلیمی ئەتاتورکی کرد لە دژی سوڵتان[1]، بەو شێوەیە کوردە ڕۆشنبیر و لائیك (عەلمانی) و سەرۆك عەشیرەتەکان بەشداریی و پشت گیریان لە دام و دەزگا و حکومەت و پەرلەمانی ئەتاتورك کرد لەژێر ناوی (برایەتی کورد و تورك لە دەوڵەتی تورکیای نوێ).

حسن خەیری سەرۆکی فراکسیونی کورد بون لە ئەنجوومەنی مەزنی تورکیا لە ئەنقەرە کە ئەتاتورك دروستی کردبوو، 72 ئەندامی کوردی تێدابو، ئەتاتورك وەفدێکی لێ ڕێکخستن بەسەرۆکایەتی عصمت ئینینۆ، دووکوردیشی بەگەردا (برنجی زادەو زولفی بەگزادە)، ئەوان لەوێ چوونە لۆزان بەناوی کورد قسەیان کرد، وتیان: ئێمە و تورك براین، دەمانەوێ پێکەوە بژین، نامانەوێ جیاببینەوە مادەکانی 62ـ64 دەبێ هەڵگیرێ، (حسن خەیری) لە ئەنجومەنی ئەنقەرە بروسکەی بەناوی هەمو کورد بۆکۆنگرەی لۆزان دەکرد، دەیان ووت: سیڤەر و سوڵتان و ئەستەمبۆڵمان ناوێ، شریف پاشامان ناوی، جیابونەوەمان ناوێ، بەڵکو لۆزان و ئەتاتورك و ئەنقەرەو برایەتی تورکمان دەوێ[2]، تاوای لێهات وەفدی ئەنقەرە بەشداری پی کراو وەفدی عوسمانی دەرکران لەو کۆنگرەیە، لەلای عیراقیش وەفدی لۆزان کورد بوە، بەریتانیا(بەسەرکردایەتی کیرزۆن) سەرپەرشتی دەکردن بەشداربوان جعفر عسکری(کوردە) وتوفیق سوێدی، بەوشێوەیە ڕێکەوتنی سیڤەر گۆڕا بەلۆزان

1ـ بڕوانە: شۆڕشی ئاگری داغ ـ نوسینی ئیحسان نوری پاشاـ ل22

2ـ بەیتار دەرسیمی لە ل221ی کتێبەکەی خۆی(دەرسیم لە مێژووی کوردستان) دەلێ حسن خەیری بە خۆی هەمو ئەو قسانەی بۆ گێڕامەوە کە چۆن بروسکەیان بۆ کۆنگرەی مەسلەتی لۆزان لێداوە .

كه پيك هاتبه له 143ماده 128جار ناوى توركيـاى لىٚ هـاتوه تاكـه نـاوێكى كوردى تێدا نەهات*.

لەوميانەدا زانايانى ئاينى كوردستان لەوانه شـيخ عبـدالقادر، شـيخ سـعيدى نەورەسى، شيخ سعيدى پيران، شيخ محمود، ... زۆر ناقايل بون بەو هەنگاوە، بەلاّم چينى عەلمانيەتى كـورد داوايـان لەوانـه كـرد ئـەو هـەنگاوەيان رزگـارى كـوردەو دەوڵەتێكى عـەلمانى تـوركى مـافى كـورد مسـۆگەر دەكـا، لـەلاى ئـەو زانايانـه لەسلێمانى و كوردستانى سەروو بەبەيانى ڕەسمى لـه گەرمـەى كێشـەى ويلايـەتى موسل له سالى 1924 دەرچوو، كۆپيشيان نارد بۆ (عصبه الامم)تيايدا هـاتبوو كه كوردو تورك هيچ پەيوەنديەك يەكيان نابەستەوە جگـه لـەئاين، ئـاينيش نـەما لەسەردەستى ئـەتاتورك ئـيتر كـوا برايـەتى كـورد و تـورك، بۆيـەزانايانى ئـاينى ڕەوشـەنبير داواى سـەربەخۆيى كوردسـتانيان كـرد، كۆمـەڵێك لـه ڕەوشـەنبيران و نيشتمان پەروەرانيش لاگيرى ئەو ڕايەى زانايانى ئاينى بوو، بەلاّم ئەوانەى بـەناوى مۆديرنى و سيكولارى بانگێشەيان دەكردو سور بون لەسـەر ڕاى خۆيـان، زانايـانى ئاينيش بواريان پى دان تا گەيشتنه بنبەست، بـەلاّم چ بنبەسـتێك؟ دواى ئـەوەى ئەتاتورك زاڵ بوو بەسـەر ئەسـتەمبۆڵ و بەيـەكجارى خيلافـەتى هەڵوەشـاندەوە و كۆماريكى توركى عەلمانى لەسەر بنچينەى توركايەتى دامەزراند له 1923، لـه دەستور (ANA YASA) نكۆلى له كورد كرا و دەستى بە داخستن و قەلا چۆكردنى

---

*له هەندێ سەرچاوەى وەك د.محمد شمزينى له كتێبى (جولانەوەى رزگارى نيشتمانى) محمد شێرزاد لەكتێبى (نضال الاكراد)، سەلام ناوخۆش له كتێبى (احتلال وتقسيم كوردستان)، د.قاسملو و چەندين كتێبى تر ئاماژەيان به ماددەكانى (38، 39، 40)ى لۆزان كردووە گوايه مافو ناوى كوردى تياهاتووە، دواى ئەوەى بەوردى بەراوردمان كرد لەگەڵ دەقى ڕێكەوتننامەى لۆزان به ئينگليزيەكەى دەركەوت ناوى كوردى تيا نەهاتوە. بەلاّم له كتێبى (الحركة الكردية في العصر الحديث- لازاريف وجليلى -ص117)، ماددەكانى 38، 39 يان وەك خۆى گواستۆتەوە بىٚ ناوى كورد.

دام و دەزگــاو فەرهــەنگ و کــەلتووری و سیاســی کــرد، کــە پێشــتربەئازادانە لەئەستەمبۆڵ ئیشیان دەکرد، محمد زەکی بەك دەڵێت(هەمو ئەو جەمعیەت وحزبـە کوردیانەی کورد دروستی کردبـون لـە ژێـر سـایەی خیلافـەت ئـازاد بـون، بـەڵام ..لەگەل تسـلیم بـونی ئەسـتەمبۆل بـە حکومـەتی کمـالی هـەموی داخسـتن)[1]، بەرنامەیەکی ترسناکیش دارشرا بۆ قەدەغەکردنی زمان و جـل و بـەرگی و تـەوای فەرهەنگی کوردی... بەوانەش نەوەستا هەڵسا بەگرتنی هەمو ئەوانەی یارمـەتیان دا، دادگایەکی ریك خست بەسەرۆکایەتی (صائب پاشا) بۆ لەسێدارەدانی سەرکردە کوردەکـان، ئـەو دادگایـە گەیشـتە هاریکارەکـانی ئـەتاتورکیش، لەوانـە (حسـن خەیری) بە تۆمەتی ئەوەی جلی کوردی لەبـەر بـووە لـەنێو (ئەنجومـەنی تورکیـا) فەرمانی سێدارەی دەرچوو، هەرچەندە هاواری کرد وتی بەفەرمانی ئەتاتورك ئێمـە جلی کوردیمان لەبەر دەکرد، صائب پاشا وتی ئەو جۆرە جلانەی چ کورد چ عـەرەبی و چ چەرکەس و چ فارس ... چ ئیسـلامی هـەموی قەدەغەیـە، بەهـەمان شـیوە تیغەکە گەیشتە ملـی (برنجـی زادە و زولفـی بـەگزادە) و هـەتا خالیـد پاشـا کـە پیشبینی کردبوو، هەمو ئەوانەی بەشداربون لەمەینەتی کورد، هەریەکە وەسـیەتی خۆش خۆشیان هەیە لەوەبارەیەوە، برنجی زادە دەڵێت تەرمەکەم ببەنەوە سـەر ڕێـی دیار بەکرو لەوی بمشارنەوە، لەسەر کێلەکەم بنووسن هـەرکوردێك بێـرەدارەت بـوو لەپای ئەو خیانەتەی کردم بابەردێکم لەگۆرەکە بدا[2]، ئەوانی تریش وەسیەتی وایـان هەیە کە هەرگیز باوەر بەتورك نەکـەن، وەسیەتیشـیان کـرد کەئێمـە زوڵمـان کـرد لەزانایانی ئاینی کردو بەگوێی ئەوانمان نەکرد بەدوای ئەتاتورك هەڵخەلـەتاین، ...

1ـ خولاسە.. ل314 . لە ل315 باس لە داخستنی رۆژنامەکوردیەکانیش بە هەمان شێوە دەکا .
2ـ زانیاری لای د. جبار قادر زیاترە بەشێکی لە کەنالی (میدیا) باس کرد.

لەدوای هەمو ئەو ڕوداوانە ئنجا زانایانی ئاینی بەخۆ کەوتن و خۆیـان بـۆ شـۆرش ئامادەکرد، پێشتر بۆ تـەبایی و هەڵنەگیرسـانی بـرا کـوژی مەیـدانیان بـۆ چـینی عەلمانی کوردی بەجێ هێشـت و ئەزمونەکـەیان گەیشـتە ئـەوەی کـورد لـەنزیکی سەربەخۆییەوە دوور خستەوە بەرەو هەڵدێر.... ئنجا شـیخ سـعیدی جـاڕی شـۆڕی (1925) داو، دروشمی یـان گەڕانـەوەی خیلافـەت یـان ئێمـەش کوردسـتانیکی سەربەخۆمان دەوێ، لەو دروشمە دا زۆر ووردەکـاری بـەهێزی یاسـایی و سیاسـی و ئاینی لی بـەدی دەکـری، خـەڵکێکی عاقـل دایـان ڕشـتبوو، چـونکە گەرانـەوەی خیلافەت ماناى تۆماتیکیانە جێ بەجێکردنی سـیڤەر بـوو، هـەروەهاش بـەووردی بۆیان دەرکەوت ئەو قۆناغـەی واهاتـە پـێش لەڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت بریتیـە لـە گۆرنانی کورد، هەرچۆنیك بێت لەخراپ ترین دۆخی عوسمانی هـەر باشـترە لـەوەی وادێتە پێش، بۆیە دروشـم و داواکاریەکـەی بـوە مایـەی ئـەوەی زانایـانی ئـاینی سەرانسەری جهانی ئیسلامی پالپشتی بکەن، ولاٌتانی ڕوسیاو بـەریتانیاو فرنسـاش پاڵپشتی تورکیایان کرد، خەریك بو شێخ سـعید سـەرکەوی دوای شکسـتی هێنـاو بەیەکجاری مەینەتی کوردی بەرجەستە بوو.

*** ***

بەو شێوەیە دەوڵەتی تورکیا لەبەشی باکووری کوردسـتان دروسـت بـوو لەسـەر بناغەی ڕەگەزی، بەشێکی فراوانی کوردو کوردستانیش بەگەر خـۆداوە بـی ئـەوەی بونێکی سیاسی و فەرهەنگی بۆحساب بکری، خەلەلی هەرە مـەزن ئەوەیـە کـورد لەو ناوچەیە کۆنترین میللەتن بەرەهایی کەچی ڕەگەزی تورك تەمەنیان لـەتورکیای ئێستا لە (7) سەدە تێناپەری [1]، کەچی ئەو نەتـەوەی سەردەسـتەو کـوردیش بـن

1ــ بروانـە: ئیسـماعیل بیشکچـی-النظام فـی اناضـول الشرقیة ص 352، تیایـدا دەلێ تـورك لەسـالی 1208هاتنە ئەو ناوچەیە.

دەســـــتە، لــــە ڕاپـــــۆرتی ئەنجومــــــەنی نوێنـــــەرانی ئـــــەمریکی ڕۆژی 1991/3/20بەناونیشانی (وڵاتێك بۆ کوردان)باسی لەو بەراوردەی دانیشمەندی کورد وتورك کردوە بۆ یەکەم جار، ئەو حسابە لەدەوڵەتی عوسمانی نایەتە گۆرەپـان بەڵام لەدەوڵەتی تورکیا کەلەسەر بنچینەی ڕەگەزیە دێتە گۆری، یەکێ لە خەلەلـە کانی سەرهەلدانی دەولەتی هاوچەرخ ئەو کێشەیە، زۆربەی ئەوانەی کێشەیان هەیە و بونەتـە نەتـەوەی بـن دەسـت لەنەتـەوەی سەردەسـت ڕەسـەن تـرن لەناوچـەکە، ئیرلەندیەکان لە ئینگلیزەکان رەسەن ترن لەئیرلەندا، گەلی باسـك رەسـەن تـرن لـە ئیسپان، بەر بەر رەسەن ترن لەعەرەب، قیبتی(EGIPTY یانی قیبتی) ڕەسن تـرن لە عەرەبی میسرو، بەو شێوەیەش تامیل و کشمیر تیبیت....، بەهەمان شـێوەش کورد لەخاکی خۆیی نەك هەر لەمیللەتانی ناوچـەکە، بـەڵکو لەهـەمو میللـەتانی جهان رەسەن ترە مادام لانکی دووەمی مرۆڤایەتی لەجوودیە.

بەشی سێیەم

لەمەینەتیەکەوە بۆ مەینەتیەکی تر

باشوری کوردستان و دروست بونی دەوڵەتی عیراق

مێژووەکی بەخێرایی عیراق:

وا مەزەندە دەکری ئەوناوچەیەی ئێستا پێی دەووتری عیراق لەسەروڕا لـەنێوان (دووزێ) ئـاوەدان کرابێتـەوە، کەواتـە بـابزانین ئـەو وەسـفانەی گوایـە کـۆنترین شارستانی لە عیراق سەری هەڵداوە چەندە ڕاسـتە؟ کێشـەیەکی زۆر ئـاڵۆز هەیـە، زۆریش بەزەحمەت خوێنەرت پێ تێدەگەیەنرێ، با بزانین ئەو کێشەیە چیە؟ کێشەکە لەوە سەر هەڵدەدا بەشی زۆری خەڵکی ئاسایی بەپێی واقعی ئێستا حـوکم لەسـەر مێژوو دەدا لەلایەکە تریشەوە دەسەڵاتی عیراق مێژووشـی بـە چەواشـەیی لەسـەر بنچینەی واقعی ئێستا نووسیوەتەوە، بەکورتی وسادەیی ئەوەیـە ئـەو دەوڵەتانـەی بەو سنورە ناسروشتیە دروستکراون، هەڵساون لەچوار چیوەی (دارِشنتەوەی مێژوو) هەمو ئەو ڕوداوانەی لەسەر ئەو سنورە دەسـتکردە ڕویـداوە لـەتۆمارگای مێـژوی سیاسی عێراقی دەنوسن، ئەوەش هەڵەیەکی ئەکادیمیە پێش سیاسـیەکەی، لەسـەر ئەو بنچینە بـێ بنچـینەیە شارسـتانی ئاشـوری و کلـدانی و سـۆمەری و بـابلی و هیلینستی و فارسی ئەمەوی و عەباسی... دەکەنە موڵکی عـیراق، لەوێشـەوە بـۆ مـولکی عـەرەبی عێراقـی، کەچـی ئـەو عێراقـە سیاسـیەی ئێسـتا مێژوەکـەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1921 و بەس، لە پێشتر نـەك ویلایـەت تەنانـەت جهـانی

ئیسلامی دابەشکرابو بۆ 20 ئیقلیم، کوردستان وعـێراق سـەر بەیـەك ئیقلیمـیش نەبوینە[1]، حەنا بەتاتۆ دەڵێ: بەغدا مەڵبەندی ویلایەتی موسل وبەسرە نەبوە، بۆیە ئاماری ساتلی 1908ی عوسمانی تەنها ویلایەتی بەغدای ژماردوە کـەبریتی بـوە لە 150000کەس[2]، کارەساتی گـەورەتر ئەوەیـە مێـژوونووس و سیاسـەتمەدارو پرۆگرامـی ئـەکادیمی بـاڵاو ناوەنـدی کوردسـتانیش کەوتوونـە داوی ئـەو هەڵـە زانستیەوسەردیری وادەبینی: عیراق لەسـەردەمی عوسمـانی (3) ویلایـەت بـووە، کـۆنترین نەخشـەی عێـراق، عێـراق لـە سـەردەمی عەباسـی..... هـەمو ئـەو دەستەواژانە هەڵەن، وەك ئەوە وایە عێراقی سیاسی هەبووبێ ئینجـا عوسمـانی بـۆ (3) ویلایەتی بەسرە و بەغداو موسلی دابەشکردبێ، نەخێر لەسەر دەمی عوسمانی 32 ویلایەت هەبووە دوایی بەریتانیا لەسالی 1921 عیراقـی لـەو 3 ویلایەتـە دروستکرد، ئەو دوو دەستە واژە زۆر جیاوازن، ڕاستەوخۆش پەیوەندی بە ئاسایشـی نەتەوەی کورد هەیە، ئەو ناوچەیەی ئێستای عیراق زیاتر لەژێر دەستی فارس بووە، زۆربەی هەرە زۆری شارەکانی وەك بابل و بەغداو سەلمان پاك و سـامرا... لەلایـەن

1ـ لە (الموسوعە العربیە العالمیە مادە: علوم عندالعرب والمسلمین) لەکۆی ئەو وولاّتانەی هەبووینە لە کتێبە مێژووییەکانی ئیسلامی کۆی کردۆتەوەو هاتوە:

.. وقسم الأقاليم الإسلامية المعروفة على عهده إلى عشرين إقليمًا هي: ديار العرب" ويضم شبه الجزيرة العربية وبادية الشام. بحر فارس" ويضم الخليج العربي والبحر الأحمر. ديار المغرب" ويضم بلاد الأندلس وأقطار المغرب العربي والصحراء الكبرى. ديار مصر" وتضم مصر وبلاد البجة (شرق السودان). أرض الشام. بحر الروم" ويضم شرقي البحر الأبيض المتوسط وبحر مرمرة وجزره. أرض الجزيرة" ويضم منطقة الجزيرة في العراق وبعضًا من البادية الشمالية. العراق" ويمتد من تكريت إلى عبدان وما بين النهرين. خوزستان. بلاد فارس. بلاد كرمان ويضم القسم الجنوبي الشرقي من إيران وبلاد السند. أرمينيا والران وأذربيجان. إقليم الجبال ويضم بلاد كردستان. الديلم" ويضم البلاد الواقعة على سهول بحر الخزر الجنوبية. بحر الخزر" ويضم منطقة بحر الخزر. مفازة خراسان" ويضم منطقة صحراء شرقي إيران. سجستان ويضم جزءًا من أفغانستان. خراسان" ويضم شمال غرب أفغانستان وشمال شرق إيران. ما وراء النهر" ويضم منطقة سهول نهري سيحون وجيحون.

2ـ حنا بطاطو – العراق ج1ص54

ئەوانەوە دروستکراون، زۆربەی شارو ناوچـەکانیش لەبنەچـەدا نـاوی فارسـین دوای گۆڕاوون، خودی ناوی عیراق لە (ئەراك) ی فارس هاتووە بەمانای شاری شاهان(1)، بابل لە باڤیل هاتووە، بەغدا لە باخی داد هاتووە، یاقوت حموی لە (معجم البادان ج1ص456) دەڵێ بەغدا هـەرموڵکی عەجـەم بـوە، سـامرا لـە (سـام – ری) هاتووە موصـل لەبنەچـەدا نـاوی (نـو ئەردشـیر)، حدیسـە (نـۆدیٚ) (2)... هتـد، هەموشـی لەلایـەن عەجـەم دروسـت کـراون وەك ئـیبن خەلـدوون دەڵـێ: عـەرەب (مەبەستی عەرەبی ڕەسەن، بـەدەوی) شارسـتانیان تێکـداوەو عەجـەمیش بینـای کردووە3، لە کتێبە کۆنەکان عیراق لەسەر عەرەب پـۆلین نـەکراوە4، ئـیبن بەتوتـە لە(الکتاب الروض المعطار فی خبرالأقطار ص163مادة: بلاد العرب) ناوی عـیراق لە بلاد العـرب تیـا نـەهاتوە، لەنامـە وەڵامەکـەی ئەرسـتۆش بـۆ ئەسـکەندەری مەقدۆنی ناوچەی بابل بە ئیرانشار وعەجەم دەبا5.

1ـ ئەلرازی ـ صحاح ب ـ معجم البلدان ـ یاقوت حموی ج ـ لسان العرب.... زۆر سەرچاوەی تر.
2ـ بروانە (توێژینەوەی ماجستێری) بەندە: الاسلام و العلمانیة واثرهمـا فـی نشـأة الدولـة العراقیـة الحدیثـة ص 195 ـ200 هەروەها بروانە: ابن بەتووتە، معجم البلدان، ...
3ـ بێجگە لە ساسانیەکان هەریەکە لە: ئەکـەدی (2334-2154ق.م)، ئـۆر(2112-2004 ق.م)، بابلی کۆن(2004-1162 ق.م)، ئاشوری (2000-612 ق.م)، بـابلی دواتـر (626-539 ق.م)، ئەخمینی (539-330 ق.م)، هیلنستی(331-126 ق.م)، فەرس(227-126) ق.م داگیریان کردوە.
4ـ کتێبەکانی: (معجم البلدان) و (قاموس الأعلام)و (سیاحتنامە) و(شرفنامە) کە لەسەدەی

(16)دەرچوە: (اشار الی بلاد الفارس، وجاء فیه انها تشمل: عراق العجم، أذربیجان، أرمینیا، عراق العرب)

.

5ـ ئەوە نامەی ئەسکەندەرە:... أنّه شاهد بإیرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وجمال في الوجوه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة .. ئەوەش نامە وەڵامی ئەرستۆیە بۆ ئەسکەندەر کە هەردووکیان لەکتێبی (ابن مسکویة – تجارب الأمم ج1)وەرمانگرتوە:

ئەو ناوچەیە لەمێژوودا کۆمەڵێك ناوی جوگرافی شارستانی هەڵگرتووە لەوانـە، بلاد سومر(بروانە نەخشەی: هیکاتابۆس)، بلادکلد (بروانە نەخشەی هیرۆ دۆتس)، بلاد بابل و بلاد ئاشوور (بروانە: نەخشـەکانی ئیرانتینیـتس، هـەروەها نەخشـەی هیکاتاپۆسی)، میزۆبۆتامیا بروانە: (نەخشەکانی یۆنانی کۆن و نەخشەکانی تر لـە کتێبی: تاريخ العالم ـ dtv ـ هیرتمان) هاتوە، بلاد مابين النهرين، وادى الرافـدين، السواد، بەشێکی لای ڕۆژئـاواش بـە (باديةالشـام) نـاوزەدە بـووە، لـەخواروو ڕۆژ ئاواش بە (نەجد) ناودەبرا، لەخوارەوەش لەو دواییە پی دەوترا (منتفك) و جزیـرە، بەشی سەرووش بە ئیقليم جبال و بلاد الكورد و بـلاد جزيـره و کوردسـتان نـاوزەد دەکرا، هەموش لەچوار چێوەی زاراوەیەکی گشتگیرتر بە (هـلال الخصـيب) نـاوزەد دەکرا. هەریەکە لەوانە سنورێك دەگریتەوە هیچیان لەگەل ئـەو عیراقـە سیاسـیەی ئێسـتاجووت نابێـت، بـلاد السـومر، بـلاد الأكـد، بـلاد الأشـور، بـلاد الكلـد، ميزوبوتاميا، وادى الرافدين، السواد، المنتفك، باديه الشام، الجزيره، أقليم الجبـال، كوردستان، الهلال الخصيب، العراق العربی، العراق العجمی، بەو شێوەی خوارەوە:

1 ـ ناوی سۆمەر وئەکەدوئاشورلە هەر سێ نەخشـەی(ئیرانتویتنس ـ 196) پ ز.[1] (هیکاتابوسی ـ 475 پ ز)، (هیرودوتس ـ 5،4قرن پ ز) [2].

... فهمت كتابك في رجال فارس. فأما قتلهم فهو من الفساد في الأرض ولو قتلتهم لأنبت البلد أمثالهم لأنّ إقليم بابل يولّد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والسداد في الرأي، والاعتدال في التركيب...

1 هەمان سەرچاوە "خريطة رقم (9).

2ـ بروانە: العراق في خوارط القديمة ـ جمع وحققها ـ الدكتور احمد سوسة، مطبوعـات المجمع العلمی العراقـی 1959ـ مطبعة معارف ـ بغداد " خريطة رقم (6).

2ـ هەریەکە لەوانەش لە نەخشەی (هیرۆدتس) هاتوە لەیەك کاتدا لــە شــوێنی جیاجیای عیراقی ئێستا، فۆرستەر دەڵێ: کلد لە دەورو بەری بەسراو ئــەو شــوێنەی ئێستا شیعەی لێ نیشتەجێن و دوای ناونرا عیراقی عەرەبی[1].

3ـ هەر لە نێوانی(4 ـ 2)پ ز یۆنانی ورۆمانیەکان ناویان لە سەرووی بەغــدا ناوە میزۆپۆتامیاو ئەو ناوە بۆ ئەو ناوچە بەکارهاتوە لــە هــەمو دونیــا، بــە خــوار بەغداش ووتراوە میزوپۆتامیای خواروو[2].

4ــ بــلاد مــابين النهــرين: زۆربــەی وا تیگەیشــتون کــە ئــەوە تەرجەمــەی میزۆپۆتامیا، ڕاست نیە، یاقووت حەمەوی لە (معجم البلدان) ڕونــی کردۆتــەوە و دەڵــێ: بلادمــــابين النهــــرين تەرجەمــــەی(میان ڕۆزان)ی فارســـیە[3]، هەرچـــی میزۆپۆتامیایە وا پێدەچی لە ناوی سوڕدراوی (جەزیرەو بۆتان) هاتبێ لــەو کاتــەی کە سوپاکەی زەینەفۆن بەو ناوچەیە ڕەت بوە.

5ـ وادی الرافدين نزیکە لە بلاد مابين النهرين بەڵام کەمێك فراوانترە.

6ـ عیراقی عەرەبی وعیراقی عەجەمی بە پێی: لسان العرب، وقاموس المحيط و سیاحتنامە ونەخشەی ئیبن الحوقــل و نەخشــەکانی عوســمانی وزۆری تــر عیراقــی عەرەبی دەورو بەری بەسرای[4] گرتۆتەوە تا نزیك کوفە، لەوێ تا نزیك هند عیراقــی عەجەمی پێ ووتراوە .

1ـ هـ س ـ خارطة رقم ـ 3.
2ـ فورستر... المصدر السابق ج1 ص13.
3ـ ياقوت حموي ـ معجم بلدان... المصدر السابق ج2ـ ص272
4ـ لەزۆربەی کتێبە کۆنەکان ولە خودی نەخشەی ئیبن حوقل عیراق وبەسرە بە جیا ناویــان هــاتوە ئــەوە(تارخ جرجانی)یە یەکێ لەو نمونانەیە...أبو عمرو أحمد بن عمر بن أحمد المطرز البكرآباذي كان قد كتب الكثير وأنفق مالا عظيما في الحديث وسافر إلى سجستان وبست وهراة ونيسابور وأصبهان والعراق والبصرة وبغداد واليمن كتب عن أبي عبد الله النقوي باليمن بصنعاء وحمل لي عنه إجازة مات يوم الأحد النصف من جمادى الأولى من سنة إحدى وأربعمائة - تاريخ جرجان﴿ 101 ﴾

7ـ لەو شوێنانەی کەناوی عێراق بەگشتی هاتوە وفراوانترین سنوری پــێ دراوە، بریتیە لە سنوری بەغداو بەسرە، لەکاتی دروستکردنی عیراق لەلایــەن بــەریتانیا و وەزارەتی هندی بەریتانی هــەر لــەزووەوە تێبینــی جیــایی ویلایەتــەکانی موســل و بەغداو بەسرەی لە(یاسای عوسمانی) کردبوو[1]، دەلیلــی عێراقیشــیان هــەر بەغــداو بەسرەی گرتبۆوە.

8ـ بەو شێوەش ناوی تری وەك سەواد وبادیەونەجدومونتەفەك وجەزیرەو..زۆر ناوی تری هەڵگرتوە

ئەو ناوانەش بەزنجیرەی مێژووی یەك لەدوای یەك نایەت، هەروەك بەشێك لە مێژوو نووسە عەرەبە رەگەزپەرستەکان دەیانەوی وای پیشان بدەن، تا بیسەلمێنن ئەو عیراقە سیاسیەی ئێستا ڕەسەنایەتی مێژوویی و جوگرافی و شارستانی هەیە، نەخێر لەهیچ سەردەمیك یەك (وحدە ئیداری یان سیاسی یان جوگرافی یان رەگەزی یان ئاینی.... هتد)نەبووە، تەنها لە سەردەمی ئیداری عەباسی ویلایەتی عیراق هەبوە لەسەڕوی بەسرە تا سامەرەو تکریت، بەدەگمەن لە کتێبی (العبر فی خبر من غبر ـ الإمام الذهيي ج1 ص668) باس لە دەسەڵاتی (قائم بأمر الله)دەکا بەو شێوەی خوارەوە: وأما دست السلطنة بالعراق فكان لجلال الدَّولة: بغداد وواسط والبطائح وبعض السَّواد وليس له من ذلك أيضًا إلا الخطبة فأما الأموال والأعمال فمنقسمة بين الأعراب والأكراد والأتراك مع ضعف ارتفاع الخراج والوزارة خالية من كبس والوقت هرج ومرج والناس بلا رأس.

---

1 سياسة البريطانيا العظمى تجاه مستقبل كردستان ص201

لەو باسانەی عیراق بەگشتی بوە بێ ئەوەی عەجەمی وعەرەبییەکەی لێك بکەنەوە، جار جار کەگوێمان لێ دەبێ باس لەوالی عیراق یان اهل العراق یان... دەبێ ئەوا لەگەڵ کوفەیتی، چونکە لەدوای سەدەی (12) ناوی عیراق سەری هەلدا، هەربە مانا فارسیەکەی، سەرەتاعیراق هەمو ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی فارسی دەرگرتەوە، بۆیە ئەوکەسایەتیانەی لەقەبی (العراقی) هەڵگرتوە زیاتر کورد و عەجەم بووینە، دوای لە کۆتایی سەدەی 11 کوفەو بەسرە بونە (العراقان)، بە شێوەیەك بەسرە (العراق العربی) پێ دەگوترا و (کوفە)ش العراق العجمی[1]، کەناوی عیراق لەمێژوهات نابێ ئەو سنورەی ئێستامان بیتە پیش چاو، پیویستە وەك خۆی لەرەوتی میژوویی خۆی لامان بەرجەستەبێت.

سەرهەلدانی ناوی عیراق:

لەلای ئەهلی فیقە کەباسی زانایانی عیراقی کرابێ مەبەستی (اهل الرأی) یە، اهل العراقیش زیاتر مەبەستی خەڵکی کووفەیە، زۆر جار لەجیاتی والی کوفە وتراوە والی عراق لەبەرامبەر والی شام، کە لەکێشەی نێوان بنەماڵەی ئەبو سوفیان و بنەماڵەی محمد (د.خ) ئەو دوو ناوو ناوچەیەی گرتەوە، بەشێوەیەك (شام) زیاتر بەلایەنگرانی ئومەوی، (کوفەو ـ عراق)یش بە (اهل البیت)، ڕەنگە ئەو فەرمودانەش کەدروستکراون لەبارەی مەدحی شام و زەمی عیراق لەچوارچیوەی ئەو مل ملانێیە سیاسیە هاتبێ، ئەگینا چۆن فەرموودە حوکم بەچاکەو خراپە لەسەر

1ـ بروانـە: الصـحاحی الـرازی، (معجـم البلـدان)ی یـاقوت حمـوی، لسـان العربـی فـیروز ئابـادی، هـەروەها شەرەفنامەو سیاحەتنامەو..

بنچینەی جوگرافی دەدا، لیرەدا وشەی عیراق لەبەرامبەر شام بەرە بەرە لەو مل ملانی یە سەری هەلّدا، بەپی (هنری فورستر) ناوی عیراق لە سەدەی (7) سەری هەلدا[1]، لە گەرمەی کێشەی ویلایەتی موسلیش ناوی عیراقیان بۆ سەدەی (11) گیرایەوە، بەلاّم مێژونوسە عروبیەکان عیراق دەگیرنەوە بۆ سەدەی 12 پ م، گوایە بەناوی (اریقا) ناوزەدکراوە[2]، بەلاّم کەس ناتوانی نکۆلّی لەوە بکا ناوی عیراقیش وەك ناوەکانی تر پانتاییەکی بچوکی لەخوارووی بەغدا گوزارش کردوە، نەخشەی ابن حوقل جوانتر ئەو ناوچەیەی دیایکردوەکە لەسەروی بەسرە بوە، تانەخشەی 1893ی ئیداری عوسمانیش هەرلەو ناوچەیە دیاریکراوە، ڕەنگە ناوەکانی تر بە جۆریك لە جۆرەکان مێژوەیەکی سیاسی وشارِاستانیان هەبێ، بەلاّم عیراق نیەتی، تەنانەت لەسەردەمی عوسمانیش لەنێوان32ویلایەت ویلایەتێك نەبوە بەناوی عیراق، زیاتر ئەو ناوچەیە بە میزۆپۆتۆمیا ناوبراوە، ئەو ناوەش یونانیە یەکەم جار یۆلیوس (2 پ ـ ز) و دوایی سترابۆ (1ی پ ـ ز) بەکاریان هیناوە، تەرجەمەی ئەو ناوەش (بلاد مابین النهرین)ە، بۆ ئەو مەبەستەش پالپشت دەکەینە سەر (تەورات) کە بە (ارام النهرین) ناوی هێناوە[3]، بەلاّم یاقوت حەمەوی جوانتر روونی کردۆتەوە کە وادی الرافدین و(بلاد مابین النهرین) ...لە میزۆپۆتامیانە هاتوە وەك واباوە، بەلّکو (مابین النهرین) لە تەرجەمەی (میان رۆزان) ی عەجەمی هاتووە، زیاتر وا پی دەچێ میزۆپۆتۆمیا لە (جزیرە) و (بۆتان) هاتبێ، کە لەسەر دەمی سوپایەکەی (زەینفۆن) بەو ناوچە ڕەتبون ڕوبەڕوی کوردان لەو ناوچەیە بون و

1ـ بروانە: سیاحتنامە ـ اولیا چەلەبی، شەرەفنامە ـ شەرەفخانی بدلیسی، معجم البلدان ـ یـاقوت حمـوی، الصحاح ـ الرازی، ....

ـ نشاة الدولة العراقية ـ ج1 ص 13.

2ـ حظارة العراق ج1ص14

3ـ کتاب المقدس ـ العهدالقديم سفر التكوين ، اصحاح24ـ 10.

ناوەکەیان بە (میزرا بۆتۆنیا) و دوای بە (میزا بۆتۆمیا) وەچەرخابێ، لەو بارەیە کتیبێ (اکراد سوريا موعد من تاريخ) لەنوسینی د. ریزوان بادینی لایەنگری ئەو بۆچونەیە، ئەو ناوە یۆنانیەولەلایەن ڕوسیاو ئەوروپا و عوسمانی و هەمو لایەك بەکار دەهات، تەنانەت خەڵکی ناوچەکەش ناوی (عراق) یان نەبیستبو، لەکێشەی ویلایەتی موسل لیژنەکەی (عصبة الامم) لەخەڵکی خواروی موسلی پرسی بوو ئێوە عیراقین یان عوسمانی، لەوەڵامدا وتیان هەرگیز ناوی عیراقمان نەبیستوە[1]، بۆ گەران بەدوای ناوێك کە ئەو ناوچانەی عەرەبی سەر سنوری کوردستان چ ناوێکی هەڵگرتووە، تەنها لەکۆنەوە ناوێك هەبو بەناوی بلاد ئاشوور وەك لە راپۆرتی لیژنەی (عصبە الامم)بۆ ویلایەتی موسل هاتوە، ئەگینا لەسامرا هەتا سەر سنوری کوردستان هیچ ناوێکی نیشتمانی هەڵنەگرتووە، بەڵام میژوو نوسە عروبیەکان دیسان فێلێکی زانستی زۆر گەورەیان کردوە، هەلساون لەتەرجەمەی مێژویی بەڵگە نامەکانی سەبارەت بەو ناوچەیە هەرچی (میزۆپۆتۆمیا) یە بە (عیراق) یان وەرگێڕاوە، با سەرنج بدەینە وەرگێڕاوی ماددەی (1)ی سایکس ـ بیکۆ* لە دەقە ئینگلیزیەکەی و عەرەبیەکەی چەندە جیاوازە بۆ خوێنەروو هەتا بۆ خەڵکێکی پسپۆریش دەشێوێ وچەواشە دەبێ:

1. That France and Great Britain are prepared to recognize and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States in the areas (A) and (B) marked on the annexed under the suzerainty of an Arab chief. That in area (A) ،map shall have priority of right ، and in area (B) Great Britain،France and in ،of enterprise and local loans. That in area (A) France shall alone supply advisers or foreign ،area (B) Great Britain

---

1ـ بروانه: تقريرلجنة عصبة الأمم الخاصة بحل النزاع التركى البريطانى حولة ولاية الموصل ص219

* دەقی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ لەل144ی ئەو کتێبە.

functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

المادة الأولى: إن فرنسا وبريطانيا العظمى مستعدتان أن تعترفا وتحميا دولة عربية برئاسة رئيس عربي في المنطقتين "آ" (داخلية سوريا) و"ب" (داخلية العراق) المبينة في الخريطة الملحقة بهذا الاتفاق. يكون لفرنسا في منطقة (آ) ولإنكلترا في منطقة (ب) حق الأولوية في المشروعات والقروض المحلية، وتنفرد فرنسا في منطقة (آ) وإنكلترا في منطقة (ب) بتقديم المستشارين والموظفين الأجانب بناء على طلب الحكومة العربية أو حلف الحكومات العربية.

بێ هیچ بناغەیەك ناوی عیراقیان هێناوەتە ناوی، عیراقیان رەسەن کردووە، بە شێوەیەکی تر ویستراوە عیراق رەسەن بکرێت، با نمونەی تر وەرگرین، بابروانینە تویژینەوەی (العراق و الحرکە الکمالیە—ل28) تیایدا هاتوە: عیراق(3 نوێنەری لە (مەبعوسان ـ پەرلەمان کە لە 1877/3/19 دامەزراوە) هەبوە، لە مەبعوسانی دووەمیش (6) نوێنەری هەبوە، هەلبەتە ئەوە هەڵەیە، وادێنێتە پیش چاو کە عیراقێکی وەك ئێستا هەبوبێ، کەچی ئەو تویژەرە لەسەر بنچینەی واقیعی ئێستای عیراق ئەو حوکمەی داوەتە سەر میژو، کە ئەو کاتی نەبووە، واتە هەلساوە هەرسێ ویلایەتی نوێنەرەکانی(بەسرەو بەغداو موسلی ـ کە عیراقی ئێستای لێ پیك هاتووە) کردوویە بەمولکی عیراق، لەڕاستیدا نوێنەری عیراق و سوریاو ئوردەن... هەرنەبوە، چونکە ئەو وڵاتانە بونیان نەبوە، ئینجا سەرەرای ئەوەش نوێنەر لە عوسمانی بەپێی مادەی (71)ی دەستوری عوسمانی (مەشروتیە) هەر مەبعوسێك (پەرلەمان تاریك) نوێنەرایەتی تەنها ویلایەتەکەی نەدەکرد، بەڵکو نوێنەری هەمو میللەتی عوسمانی بوو.

ڕاپۆرتەکانی بەریتانیا سەبارەت بەناوچەی عیراقی ئێستا بەناوی میزۆپۆتۆمیا بوە، بەشی هەرە زۆری کراوەتە (عیراق)، بۆنمونە بروانە راپۆرتەکانی بەریتانی کەبەناوی (review of the civil admunstraion of

mesopotam) دانەری کتیبی (احوال العراق فی المرحلـة المشـروطیة الثانیـة) هــەمو میزۆپۆتۆمیاکــانی بــەعیراق تەرجەمــە کــردووە، هــەمو راپۆرتــەکان و کۆنگرەکان بەناوی میزۆپۆتامیا بووە، کەچی لە تەرجەمەدا وشەی میزۆپۆتامیایان کردوە بە عیراق، هەر لەو ڕاپۆرتانە بــەو عنوانــە ئینگلیزیــەی کردوویــە بــەکتێب، بەڵام (جعفر خیـاط) تەرجەمەی عەرەبی کردووە بەو عنوانە: (فصـول مـن تـاریخ العراق القریب)، هەروەها ناوبراولە پەراوێزی ل253ی کتێبی (رسائل مـس بیـل) دان بەوە دەنێ، کە عیراقی لە جێی میزۆپۆتامیا داناوە، بەوەش نەوەستاون لەسـەر نەخشــەش میزۆپۆتۆمیاکــانی وەرگێــراوە بــۆ عــیراق، بۆنمونــە ئەونەخشــەیەی کەبابلیەکان پێش 4000 سال لەمەوبەر (واتە2300پ ز) دایـان نـاوە، تیایـدا شوینی بابلی و ئاشوریان دیاریکردووە، د.احمد سوسە هەلساوە کردوویە بەعینوانی (اقدم خارطة للعـالم توضـع فـی العـراق)، هــەروەها کتێبــی (العـراق فـی التـاریخ ص91)دەڵێت: حمورابی دەیویست عراق یەکبخا !!، بەهەمان شیوەش دەسـتکاری میزۆپۆتۆمیا کراوە لەڕێکەوتن و دیکۆمینتەکان، دیسان بەنموونە لەڕێکەوتنامــەی سیڤەر هیچ ناوێکی عیراقی لەبەشــە ئینگلیزەکــەی نیــە (کەچـی سـێ جـار نـاوی کوردستانی تیا هاتووە)، لەبەر نەبونی نـاوی عــیراق ئــەو کـاتی لــەمادەی (94) بەناوی (میزۆپۆتۆمیا العربیــە) هــاتوە، لەتەرجەمــەدا کردوویانــە بــەعیراق، هــەر بەهــەمان شــێوەش لەبــەر نــەبونی نــاوی عــیراق و ئــەو ولاتــە دەســتکردانە لەڕێکەوتنامەی سایکس بیکۆ 1916 پیتــی B، A ڕەنگــەکانیان بـۆ دابەشـی ناوچەکە بەکار هینا، هەتا دروست بـونی دەوڵـەتی عیراقـیش لـە سـالی 1921 هێشتا بەتەواوی ئەو ناوەی نەبووە، زۆر بەوردی لێ کۆلینەوەمان کرد نەگەیشـتینە

ئەنجامێکی بەرجەستە تابزانین ئەو پیشنیارە لەکام لا هات و نـاوی ئـەو دەوڵەتـەی (کەبەریتانیا بریاری دروستکردنی دا) بـووە عـیراق و نـەبووە میزۆپۆتۆمیـا، دوای ئاماژەیەکی ڕوونمان دۆزیەوە لە ڕاپۆرتی (ویلایەتی موسل) دەڵێ: بـەریتانیا نـاوی عیراقی بۆ ئەو ناوچە نوێیە دانا، ئینگلیز زۆر بەمەبەست بوو ناوی ناوچەکە عربـی بێت، هەر خۆی ڕۆژنامەیەکی بـەناوی (العـراق) و یـەکێکیش بـەناوی (العـرب)[1] دامەزراند لەگەڵ داگیرکردنـی بەغـداو تیایـدا هـانی بڵاوکردنـەوەی بـیری عروبـی دەدا[2].

ناوی عیراق لە ڕێکەوتنامەکانیش نەدەهات تا کۆنگرەی لـۆزانی 1923 بـۆ یەکەم جار دوو جار ناوی عـیراق لـە مـادەی (3) هـاتوە، لـە راپـۆرتی (کێشـەی ویلایەتی موسل)یش دەڵێ خەڵکی ناوچـەی موسـل نـاوی عیراقیـان نەبیسـتبوو، بەریتانیا ناوی عیراقی هەڵبـژارد[3]، بەهـەرحال ئێمـەش لەونووسـینە هـەمو جـار ناتوانین لەهەر ناوێکی مێـژوویی عـیراق ڕوونکردنـەوەکی لـەپال بنووسـین، ناچـار بەهەڵە وەك باوە ناوی عیراق دەنووسین بێ گوێدانە زنجیرەی مێژوویی خۆی.

1ـ ئەورۆژنامەیە یەکەم ژمارەی لە1917/7/4 دەرچوو دروشمەکەی خاکی عەرەب بۆعەرەبە، ئاین شتێکەو سیاسەتیش شتێکی ترە
2ـ لەکتێبی: العراق في دوري الإحتلال والإنتداب عبـدالرزاق الحسـنی ج1 ص 67 وا هـاتوە: جـاء في جريـدة (العرب) عدد (14) مصادف 16/ /1918: ((الحكومة البريطانية ترمی دائماً الی تنشيط الروح الوطنية- القومية- والإستقلال في حدود نفوذها)).
3ـ بروانە: تقرير ولايە موصل ص66(ئەوە راپۆرتە ئەسلیەکەیە).

دەوڵەتی عیراقی لە پلانی نیو دەوڵەتی:

مەبەست لەنێودەوڵەتی لەوسەردەمی هیزە جهانیەکانی وەك رووسیاو بەریتانیا و فرنساو ئەمریکاو ئەڵمانیاو ئیتالیاو ئیسپانیاو پرتغال و... ئەو ولاتانەی لەدەوری عوسمانی دەسورانەوە بۆدابەشکردنی، ئەو تەقەلایانە لەوەوە هات، کەچۆن جهانی ئیسلامی پر لەسامان دابەش بکەن و یەکێتیەکەی نێوانیان (کەبەهۆی ئاین وەستاوە) نەهێلن، لە ئەوروپا ئەوکێشەیە بەناوی (مسألە الشرقیە)ناوزەد دەکرا، پلانی رێك وپێك و توێژراو لەسەدەی (18) ڕادەستی پێکردووە، کەلەناوچوونی خیلافەتی ئیسلامی بەدروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کۆتایی بێت، ئیتر هەرچی کراوە لەشەڕو شۆر چالاکی تری دبلۆماسی و پەیوەندی و.. لەپێناو ئەوە بووە، کەواتە ئێستا ئەو پرسیارانە ڕوونتر وەڵامی دەبیّ: ئاخۆ ئەو وڵاتە عەرەبیانەی وەك سوریا و عیراق و کویت و سعودیە و قەتەر و ئوردەن و... بەخواست و ئەرك و ماندوو بونی عەرەب دروست بووینە؟ یاخود لەچوارچێوەی پلانی ئیمپریالیزم و زایۆنی و بۆ دابەشکردن و زال بون؟ ئایا ئەو هەنگاوەی دروستکردنی عێراق و ئەوانی تریش پاداشە یان سزایە؟ وەڵامی مێژوونووس و سیاسەتمەدارانی عروبی ئەوەیە کەئەو عێراقە بەهۆی خەباتی نیشتمانی و شۆرش دروستبووە، کەچی لێرە بەولاوە پێچەوانەییەکەمان بۆ دەردەکەویّ.

هەر لەو کاتەی عوسمانی کەوتە قۆناغی(دەوڵەتە نەخۆشەکە) بەرتانیا لە هەموان زیاتر هەوڵی دەدا ئەو نێچیرە گەورەیە بەتەنها بۆ ئەو بێت، ئەوە کارکەرێکی گەورە بو بۆ شکستی میری سۆران بەرامبەر نەخشەی کوردستانێك لە

ناوەڕاستی ئیرانـەوە تـا سـەر دەریـای سـپی* وبەغـداو تاخۆزسـتانیش، ئـەوەبوو بەریتانیا ئەو هاوپەیمانیەی نێوان محمد علی پاشـا ومـیری سـۆرانی (بـۆ دابەشـی عوسمانی)لە 1833ی کۆتاهیەوکۆنگرەی 1840ی لەنـدەن تێـك داو نەیهێشـت عوسمانی شکست بهێنیّ، لەو کاتیەوە بە ووردی کاری بـۆ ئـەو نەخشـەیەی خـۆی زیـاتر چـڕ کـردەوە، (لـورانس ـ دۆسـتی عەرەب)لەکتیبی(اعمدەالحکمـە السـبع7pillars of wisdom ـ) دەلی بـەریتانیا لەسـەدەی (18) وە خەریکـە عوسمانی دابەش بکاو دەولّەتی نەتەوەیی ـ وەك عیراق دروست بکاو بۆ ئەوەی جێی ئیسرائیلیش ببێتەوە، ئیشێکی زۆریشیان بەهەمەچەشن لەپێناو کردووە، لـە 13/ 6/ 1853 (ولنسۆن) دۆسیەیەکی ووردی بـۆ بـەریتانیا نـاردو تیایـدا هـاتبوو کەئێستا وەختی دابەش کردنی عوسمانی هاتوە و دەکری بەریتانیا هیرشی بۆ بکـاو داگیری بکـا لـەدەریای سـپیەوە تـازابی خـواروو[1]، لەسـالی 1905 لـە لەنـدەن نوێنەرانی (بەریتانیا، فرنسـا، بلجیکـا، هۆلنـدا، پرتغـال، ئیتالیـا، ئیسـپانیا،) کۆبونەوە بڕیاریان دا جهانی ئیسلامی (بەشـی ئـەفریقی و ئاسـیایی) لێـك جـودا بکەنەوە بەهۆی دروستکردنی دەولّەتی ئیسرائیل لەفەلەستین[2]، لەسـالی 1907 ڕوسیاو بەریتانیا رێك کەوتن کە کوردستان و ویلایەتە تورکیەکان و سەرووی ولّاتی فارس بدریتە ڕوسیا، شامیش بەویلایەتی موسلیشـەوە بـۆ فرنسـا، لەوسەریشـەوە تابەغدا بەجزیرەی عەرەبەوە بۆ بەریتانیا، چەند ڕێکەوتیکی تریش بەدوای داهـات لە 1915/3/18 لەنێوان فەرەنساو بەریتانیاو روسیا، ڕێکەوتنی قوستەنتینیە،

---

* لە ل29ی (رحلة طه الکردی البالیسـانی فـی العـراق وبـلاد الشـام والأناضـول ومصـر وحجـاز) بـاس لەحەلەب دەکا دەلیّ: دانیشتوانی هەموی کورد بوون .

1ـ بروانە: التغلغل النفوذ البریطانی فی العراق.. ص 62

2ـ بروانە: عبدالرزاق الحسنی ـ تاریخ الوزاه العراق ج 2 ص 249

تاگەیشـتە 1916/4/26 لـە بالبـاخ ـ سازانۆف 1915 لەندەن، 1915 سایکس بیکۆ 1916، یەکەم گۆنگرەی رەسمیش لەپیناو ئەوە و هاندانی گـەلانی ناوچەکە لە پاریس لە (4 ـ 9)/ 2 / 1902 گرێدرا، بەشدار بـوان بریتـی بـون لەمعارزەکانی نێو عوسمانی وەك: ئتحاد الترقی لەتورك، کورد، ئەرمەن، عەرەب، بـۆ سـەربەخۆیی بونیـان، دوای لەسـالی 1913 جـارێکی تـر عـەرەب بەتـەنها لەپاریس کۆکرانەوە بۆ هاندانیانی سەربەخۆیی، یەکەم ڕێکـەوتنی فـەرمی لیژنـەی (بنسن) ی سالی 1915 بوو[1]، بەڵام لەهەموان ترسناك تر ڕێکەوتنی (سـایکس بیکۆ ـ سازانوف) ی 1916 بوو، لەولایەش لەدوای هەلگیرسانی جەنگی جهـانی یەکەم لە 1914 دوای ماوەیەکی کورت لە دوودڵی (ئەنوەر پاشـای) دەسـەڵاتدار لەعوسمانی لە 5/ 11/ 1914 بڕیاری چـوونە نیـو جـەنگی دا لـەپاڵ ئـەلمانیا، بەریتانیا هێزی ئامادەی هەبوو لە کەنداو بۆ ماوەیەکی کورت هێـرش کـردو فـاوو ناوچەی بەسرەی گرت و سەرەتای جێبەجێ کردنی نەخشەکان لێرەوە دەست پێدەکاو عیراق لێ هاتە دی.

مەبەستە شاردراوەکانی سایکس بیکۆ دروست کردنی ئەو دەوڵەتانـە(عیراق بـە نمونە): بـەریتانیا رابـەری ئیسـتعمارو خـاوەنی هـەڵگری وەسـفی هنـدی (ئەگـەر دووماسـی لـەدەریا بەشـەر هـاتن دەسـتی ئینگلیـزی لەگەڵـە)، لەئـەوروپا بێـت (سالانەی جەنگەکـەیان 35 ملیـۆن جونیـەی تێبچـێت) و خـوێنێکی زۆر بڕێـژی (تەنها لەعیراق 10000 کوژراوی هەبوو) (2)، بێت کۆمەڵە دەوڵـەتیك دروسـت بکا ناوی بنی عـیراق و ئـوردەن و .....، خـۆی مەسـروفی وەزارەتـەکان و سـوپاو حکومەت دابین بکا.... و بگەڕێتەوە شوێنی خۆی..، حەتمەن ئەو هەنگاوە دەیـان

1ـ بروانة: سياسة البريطانية...سعدبشير اسكندر

یرـ کۆتلۆف- ثورة عشرين ص177

مەبەستی شاردراوەی لەپشتە، بەتایبەتی، ئەگەر مـەرج و پیشـنیارەکانی ڕۆژئـاوا بۆدروست کردنی تورکیا لەجیاتی عوسمانی بخوینینـەوە لـەمادەی (11) ی (14) بنەماکانی ویلسون[1] و لۆزانی 1923.

بیرۆکەی دروست کردنی ئەو دەوڵەتۆکانە لەجیاتی (خیلافەت) کۆنە، بـە پێـی کتێبی لۆرانس(7 p of w) ەو تەقەلایانە بۆ سـەدەی 18 دەگەڕێتـەوە[2]، بـەڵام نوێکردنەوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ(کیشنەر) ی بەریتانی و یەکەم تەقەلایەکانی لەگـەڵ شریف حسین لە 14/ 2/ 1914، لەپێشتر لەکۆتاییی سەدەی (19) بـەقازانجی ڕۆژ ئاوابوو هەندێ میرنیشینی بۆ شێخەکانی عـەرەبی کەنـداوی وەك مەسـقەت و عەمان و قەتەر و بەحرەین و عەدەن دروستکران، بەکورتی نەخشەی سـتراتیژی ڕۆژ ئاوا ئـەوەبوو چـەند دەوڵەتۆکەیـەکی عـەلمانی نەتەوەگـەری بۆجیهـانی ئیسـلامی دروست بکا، هەرکەمێك بیرکردنەوە لەوەی ئیستعمارێکی وەك بەریتانیا بێت ئـەو هەمو کارە مەزنەت بۆ بکات هەمو کەس دەزانی سەد مەبەستی لە پشتە، کەواتە دەتوانین پوختەی ئامانجی ئیمپریـالیزم وئاژانسـەکانی زایـۆن لـە سـایکس بیکـۆ[3]

1ـ دەقی 14 بنەماکانی ویلسۆنلە ل261

2ـ بروانە: اعمده الحکمه السبعه –لورانس هەروەها: الاسلام والعلمانیه.. ص143

3ـ دەقی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆو:

المادة الأولى: إن فرنسا وبريطانيا العظمى مستعدتان أن تعترفا وتحميا دولة عربية برئاسة رئيس عربي في المنطقتين "آ" (داخلية سوريا) و"ب" (داخلية العراق) المبينة في الخريطة الملحقة بهذا الاتفاق. يكون لفرنسا في منطقة (آ) ولإنكلترا في منطقة (ب) حق الأولوية في المشروعات والقروض المحلية، وتنفرد فرنسا في منطقة (آ) وإنكلترا في منطقة (ب) بتقديم المستشارين والموظفين الأجانب بناء على طلب الحكومة العربية أو حلف الحكومات العربية.

المادة الثانية: يباح لفرنسا في المنطقة الزرقاء (سوريا الساحلية) ولإنكلترا في المنطقة الحمراء (منطقة البصرة) إنشاء ما ترغبان به من شكل الحكم مباشرة أو بالواسطة أو من المراقبة، بعد الاتفاق مع الحكومة أو حلف الحكومات العربية.

المادة الثالثة: تنشأ إدارة دولية في المنطقة السمراء (فلسطين)، يعين شكلها بعد استشارة روسيا وبالاتفاق مع بقية الحلفاء وممثلي شريف مكة.

المادة الرابعة: تنال إنكلترا ما يلي: 1- ميناءي حيفا وعكا. 2- يضمن مقدار محدود من مياه دجلة والفرات في المنطقة (آ) للمنطقة (ب)، وتتعهد حكومة جلالة الملك من جهتها بألا تتخلى في أي مفاوضات ما مع دولة أخرى للتنازل عن جزيرة قبرص إلا بعد موافقة الحكومة الفرنسية مقدماً.

المادة الخامسة: تكون اسكندرونة ميناء حراً لتجارة الإمبراطورية البريطانية، ولا تنشأ معاملات مختلفة في رسوم الميناء، ولا تفرض تسهيلات خاصة للملاحة والبضائع البريطانية. وتباح حرية النقل للبضائع الإنكليزية عن طريق اسكندرونة وسكة الحديد في المنطقة الزرقاء، سواء كانت واردة إلى المنطقة الحمراء أو إلى المنطقتين (آ) و(ب) أو صادرة منهما. ولا تنشأ معاملات مختلفة مباشرة أو غير مباشرة على أي من سكك الحديد أو في أي ميناء من موانئ المناطق المذكورة تمس البضائع والبواخر البريطانية. تكون حيفا ميناء حراً لتجارة فرنسا ومستعمراتها والبلاد الواقعة تحت حمايتها، ولا يقع اختلاف في المعاملات ولا يرفض إعطاء تسهيلات للملاحة والبضائع الفرنسية، ويكون نقل البضائع حراً بطريق حيفا وعلى سكة الحديد الإنكليزية في المنطقة السمراء (فلسطين)، سواء كانت البضائع صادرة من المنطقة الزرقاء أو الحمراء، أو من المنطقتين (آ) و(ب) أو واردة إليها. ولا يجري أدنى اختلاف في المعاملة بطريق مباشر أو غير مباشر يمس البضائع أو البواخر الفرنسية في أي سكة من سكك الحديد ولا في ميناء من الموانئ المذكورة.

المادة السادسة: لا تمد سكة حديد بغداد في المنطقة (آ) إلى ما بعد الموصل جنوباً، ولا إلى المنطقة (ب) إلى ما بعد سامراء شمالاً، إلى أن يتم إنشاء خط حديدي يصل بغداد بحلب ماراً بوادي الفرات، ويكون ذلك بمساعدة الحكومتين.

المادة السابعة: يحق لبريطانيا العظمى أن تنشئ وتدير وتكون المالكة الوحيد لخط حديدي يصل حيفا بالمنطقة (ب)، ويكون لها ما عدا ذلك حق دائم بنقل الجنود في أي وقت كان على طول هذا الخط. ويجب أن يكون معلوماً لدى الحكومتين أن هذا الخط يجب أن يسهل اتصال حيفا ببغداد، وأنه إذا حالت دون إنشاء خط الاتصال في المنطقة السمراء مصاعب فنية أو نفقات وافرة لإدارته تجعل إنشاءه متعذراً، فإن الحكومة الفرنسية تسمح بمروره في طريق بربورة- أم قيس- ملقا- إيدار- غسطا- مغاير إلى أن يصل إلى المنطقة (ب).

المادة الثامنة: تبقى تعريفة الجمارك التركية نافذة عشرين سنة في جميع جهات المنطقتين الزرقاء والحمراء في المنطقتين (آ) و(ب)، فلا تضاف أية علاوة على الرسوم، ولا تبدل قاعدة التثمين في الرسوم بقاعدة أخذ العين، إلا أن يكون باتفاق بين الحكومتين. ولا تنشأ جمارك داخلية بين أي منطقة وأخرى في المناطق المذكورة أعلاه، وما يفرض من رسوم جمركية على البضائع المرسلة يدفع في الميناء ويعطى لإدارة المنطقة المرسلة إليها البضائع.

المادة التاسعة: من المتفق عليه أن الحكومة الفرنسية لا تجري مفاوضة في أي وقت للتنازل عن حقوقها، ولا تعطي ما لها من الحقوق في المنطقة الزرقاء لدولة أخرى سوى للدولة أو لحلف الدول العربية، بدون أن توافق على ذلك مقدماً حكومة جلالة الملك التي تتعهد بمثل ذلك للحكومة الفرنسية في المنطقة الحمراء.

المادة العاشرة: تتفق الحكومتان الإنكليزية والفرنسية، بصفتهما حاميتين للدولة العربية، على أن لا تمتلكا ولا تسمحا لدولة ثالثة أن تمتلك أقطاراً في شبه جزيرة العرب، أو تنشئ قاعدة بحرية على ساحل البحر المتوسط الشرقي، على أن هذا لا يمنع تصحيحاً في حدود عدن قد يصبح ضرورياً بسبب عداء الترك الأخير.

المادة الحادية عشرة: تستمر المفاوضات مع العرب باسم الحكومتين بالطرق السابقة نفسها لتعيين حدود الدولة أو حلف الدول العربية.

دروست کردنــی ئــەو دەوڵەتــە عەلمانیانــەی(وەك عــیراق) لــە و خالانــەی خــوارەوە کۆبکەینەوە:

1- بۆ ئــەوەی جیهــانی ئیســلامی دابــەش بیــت و کۆتــایی بەخیلافــەتی ئیسلامی و زەمینــە دووبــارە بووەنــەوەی نــەمێنێت، ئــیتر بەســانایی داگــیرو دابــەش دەکــرێن و کێشەکانیشــیان لــە کێشــەی ئیســلامی دادەبڕنرێ.

2- بۆ ئەوەی عەرەب لــە ئیســلام جیــا بکرێتــەوە، کێشــەی فەلەســتینی داهاتووش نەبێتە کێشەی هەمو ئیسلام، بۆ ئــەم مەبەســتەش زاراوەی وەك الامە العربیە یان (الأمتي العربیة والإسلامیة) بــەکار هــات بــۆ زیاتر بەرجەستەکردنی ئەو لێك جیاکردنەوەیە، لە لێــك جیاکردنــەوەی عــەرەب وئیســلام ئۆتۆمــاتیکی دەبێتــە هــۆی پارچەپارچــەکردنی عەرەبیش[1].

3- بۆ ئەوەی تواناکان و توخمی گەشەسەندن لەجیهانی ئیسلامی پەك بخری و هەرچــاویان لــەبازاری ئــەوان بــێ، بــۆ ڕوونکردنــەوە ســەرنج بدەنــە (لورانس) لەگفتۆگۆیەك لە (تایمس) لە 23/7/ 1920 دەڵێت: من دلنیــام دروســت کردنــی ئــەو دەوڵەتۆکانــە بــۆ عــەرەب دلســۆزی و

المادة الثانية عشرة: من المتفق عليه ما عدا ذكره أن تنظر الحكومتان في الوسائل اللازمة لمراقبة جلب السلاح إلى البلاد العربية.

1ـ بروانە: مەرجەکانی سەربەخۆیی لبنان کەلە (میثاق لبنان) هاتوە: بعد إتفاق بين (بشار الخوري المسيحي) و(رياض الصلح المسلم) في عام 1934 وسمي ب(ميثاق لبنان) وجاء فيها:أن يكف المسلمون عن المطالبة بالوحدة مع سوريا أو أية وحدة عربية، وان هذا شرطٌ للإستقلال. المصدر:سعدالدين ابراهيم —ملل والنحل والأعراق ص595. عندما اعتلى فيصل عرش العراق عام (1921)م قيد بالشروط نفسها . فورستر... نشأة العراق ص156

ئەمەکمان بۆ مسۆگەر دەبێ و نرخی سەنتیکیشی لامان نیە) ([1])... ئەگەر سەرنج بدەین سەرەنجامەکەی ڕاست دەرچوو، ئێستاش بەشی هەرە زۆری وڵاتانی عەرەبی بە ئەمەکن بۆ ڕۆژ ئاواو لای ئەوانیش نرخیکی وایان نیە: زیاتر لەوەش سنوری ئەو وڵاتانە بووینە پەرژینیك بۆ پاراستنی سنوری ئیسرائیل[2].

ئامانجێکی تری ئەوە بوو کە جیهانی ئیسلامی هەر لەنائارامی بمینیتەوە، بەجۆریك ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستیان دابەشکردوە ئەو کۆمەڵە دەوڵەتۆکانەیان لێ دروستکرد، کە لەسەر هیچ بنچینەیەکی (سیاسی، ئیداری، جوگرافی، نەتەوەیی، تایفی، میژوویی...) نەبووە، بەڵکو تاکە ستاندەرو پێوە ئەوەبوو چۆن لە بەرژەوەندی ڕۆژ ئاواو ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیلی چاوەراونکراو دروست کرابوو، بۆیە لەهەر وڵاتێك لەو وڵاتە دەست کردانە کۆمەڵێك کێشەیان تێدا چاندووە، لەشیوەی بۆمب وەك لە (بروتوكولات حكماءالصهيون ژمارە: 10 هاتووە)، بەشێوەیەك کە بەشێکی تورکمان خراوەتە سەر عەرەب، عەرەبیش خراوەتە سەر تورکیا، فارس لەسەر عەرەب و پیچەوانەش، کوردستان کراوەتە (5) بەش بەسەریان دابەشکراوە...

4- ئیمپریالیزم بەگشتی ئەزمونێکی زۆر دەوڵەمەندی هەبوو لەبارەی بەرگری و بزوتنەوەکانی دژیان، بۆیان دەرکەوتبوو ئەوان دەتوانن بۆ

1ـ كوتلوف–ثورة العشرين ص211

2ـ له (الموسوعة السياسيةٍ عبدالوهاب كيالى - طبعة الثانية بيروت 1993، ج 3 ص453) واهاتوه:((ان شرق الأردن لم يكن كياناً وفقا لمشروع التقسيم، إلا أن (تشرتشل) عقد صفقة مع الأمير (عبدالله بن الحسين) بواسطة لورنس، ليشمل المشروع إقامة إمارة له في شرق الاردن، مع إعانة مالية سنوية من بريطانيا مقابل تعهد (عبدالله إبن شريف مكة) بقبول السياسة البريطانية في فلسطين)) ، لە هەموان زەق تر لە هیرشە بە ناوبانگەکەی ئیسرائیل بۆ سەر غەزە دژ بە حماس وولاتانی ئوردەن ومیسر و سعودیەو ریکخراوی فتح بە ئاشکرا یارمەتی ئیسرائیلیان داو تا ئەو ساتەش ئابلوقەیان خستۆتە سەر غەزە.

هەر پڕۆژەو پلانێکیان بەسانایی بەسەر دەوڵەت زالــبن، بــەڵام ئــەوەی کێشەی بۆ دەنانەوە بزوتنەوەی میللی بو، بۆیە ئەو دەوڵەتانە دروســت کران کە رزگاریان بێت لەبەرگری میللی، لە ڕاستیدا ئەو تێڕوانینــەیان زۆر ڕاست دەرچو، ئەگەر سەرنج بدەینــە هــەردوو جــەنگی ئیســرائیل لەگەڵ عەرەب لەسالی 1967 و1972 لەگــەڵ وڵاتــانی عــەرەب، تەنها بە (6) ڕۆژ ئیسرائیل سەرکەوت، بەڵام هێرشــەکەی ئیســرائیل بۆ سەر حزب الله لە تەموزی (2006) وهێرشەکەی بۆسەر غەزە لە 2009هەریەکە زیاتر لەمانگی خایاندو بەتکنەلۆجیای زۆر بالآتریش بەشکستی گەرایەوە.

5- هەمو ئــەو ئامانجانــەش وڵاتێکــت بۆدروســت دەکــەن، دەســەڵاتداری دکتاتۆری بێ، دوور لە دیموکراسی هەڵدێنی، ئەگەر بەووردیش سەرەنج بدەین دکتاتۆرەکانی وڵاتــی عــەرەب هەمیشــەیی دۆســتی ڕۆژ ئــاواو ئیسرائیلن، لە جیهانیش تەنها ئەوان ماونەوە بە دیکتاتۆریەت.

6- لەکۆتایشدا سەرهەلدانی ئەو جۆرە دەوڵەتانە لەسەر بنچینەی عــەلمانی ڕەگەزی تۆماتیکیەن دەبێتــە هــۆی پــەراوێزکردن و خانەنشــین کردنــی ناوەرۆکی ئاینی ئیسلام.

7- دیسان لەکۆتاییــدا ســەرهەلدانی ئــەو دەوڵەتــە دەســتکردو نامۆیانــە دەبیتە هۆی ئاسایی بونی سەرهەڵدانی دەوڵــەتێکی ئیســرائیلی نــامۆ لەناوچەکە.

کێ قازانجی کردو کێ زەرەر؟

ڕۆژ ئاوا لەسەر ئەو نەخشەو مەبەستانەی سەرو رۆیشــت، تاگەیشــتە جێبــەجێ کردن و سەرەنجام کوردستان کرا (5) پارچە ودابەشکرا بەسەر وڵاتــانی دەورو بــەر، عەرەبیش کرا 22 پارچە، تورکیاش لەو ئیمراتۆریەتــە مەزنیــەوە بــووە وڵاتێکــی بچوکی وەك ئێستاکە تا ساتی ئەو نووسینەش هەر بەدوای مەرجەکانی ئەورووپییەوە تیایدا وەرناگیرێت، دەوڵــەتی عــیراق و ســوریا و کوێــت... زادەی ئــەو زەمینــە و پلانەن، ئەو دەوڵەتانە ودەوڵەتی ئیسرائیلیش لەهەمان کارگە دروســتکراون، بــەڵام ئیسرائیل پیشکەوتوە و بۆ ناوەخۆی داد گەری دیموکراسی هەیە، هەرچــی وڵاتــانی عــەرەبی و داگیرکــەرانی کوردســتانن هــەر لەشــەڕو شــۆرو دیکتــاتۆری و پــاش کەوتویدان، بەواقیعی بەرجەستەی مەبەستەکانی سایکس بیکۆیان کــردوە، کەواتــە میللــەتانی عــەرەب و کــوردو تــورك... هــەموی زەرەری کــردووە (جگــە لــە دەسەڵاتدارانی خۆپەرست)، بەڵام ئەوەی زۆر زیان بەخش بوە سێ لای ترە:

1- کورد هەم دابەشکرا هەم بێ بەشــکرا لــەمافی چارەنوســی بەدەوڵــەت بون.

2- ئاینی ئیسلام، خیلافەتی هەلوەشایەوە وخانەنشین کرا، دەســتورو دام و دەزگای عــەلمانی و زەمینەیــەکی وا لەڕۆژهــەڵاتی ناوەڕاســت ســازکرا کەبوار بەزیندوو بونەوەی نەدرێ.

3- گەلی فەلەستینش هەم دابەشکران و هەم بی بەش کران مــافی چــارەی خۆنوسی و بەدەوڵەت بون، فەلەستینش کرا چوار بەش، بەشیك کەوتــە ژیر دەستی تائێستاش بە عەرەب 1948 نــاودەبرین، بەشــی غــەزە

دراا میسر، بەشی زیفەش[2] درا ئوردەن وقودسیش ئەو کـات خـرا سـەر پارێزگاری نێو دەوڵەتی.

ئەوەی زۆر قازانجی کرد

بـریتین لـە: دەسـەڵاتداری هەلپەرسـت، سیسـتەمی عـەلمانی، یەهودیـەکان وئیمپریالیزم بەگشتی، ئەو زانیاری و پۆلین کردنـە یارمـەتیمان دەدات بـۆ دەسـت نیشان کردنی:

1- ستراتیژیەتی بزوتنەوەی کوردایەتی.
2- دۆست و ناحەزی.
3- بنچینەو بنەماکانی دیالۆکی کـوردی و عـەرەبی و تـورکی... هـەمو لەگەل هەمو
4- تێ گەیاندنی عەرەب بەگشتی کە دروست بون و بـەردەوامی دەوڵـەتی عیراقی (بەنمونە) نە بۆ عـەرەب نـە بـۆ کـورد قـازانجی نیـە، بـەڵکو بەردەوامبونیان بەرجەستەو جێبەجێ کردنـی مەبەسـتەکانی سـایکس بیکۆیە... بۆیە عیراق هەم بەڵایە بۆ کورد ئـاواش بـۆ عـەرەب، هـەر بۆیەش هـەر بـەنائارامی بینـراوەو هـەرواش دەبینـرێ، یەکێکـە لـە کۆمەڵە دەوڵەتەکانی (فاشیل ـ لەڕوی یاسیەوە) .

ئێستا بیرۆکەکمان پەیدا کرد لەسەر پلانی دروست کردنی نەخشەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەو دەوڵەتۆکانەی لێی دروست کران، بابزانین لە

1ـ بۆ یەکەم جار لەسالی 1950ئوردەن ناوی لەو ناوچەیە نـا (الضـفة الغربیـة)لـەدوای ئـەوەی لەگـەل ئیسرائیل ڕێك کەوتن.

میانیاندا عیراق چۆن دروست بو؟ کێ دروستیکرد؟ و ئامانجی چیه و سەرەنجامەکانی چی بو.

دروست بونی دەوڵەتی عیراقی:

لەدوای ئەوەی بریاری دروستکردنی ئەو دەوڵەتانە درا لـەرۆژ ئـاواو بەنەخشـەو پلانی بەریتانیاو فرنسا و ئاژانسەکانی یـە هـودی و... زۆر لای تـریش بەشـدارن، بەداخەوە ئەو زانیاریانە شاردرایتەوە کەمتر بەلایـەن میـژونوس و تـەیاری عروبـی بـاس کـراوە، ئێسـتا ئێمـە هـەلی دەدەینـەوە بەپرسـیارێکی سـادە ئـاخۆ کـێ دروستکەری عیراقە، ئەوەتا ئەسکەندەری مەقدۆنی دروستکەری یۆنان بوە، شارلمان و فرانسۆی یەکەم دروستکەری فرنسا بـووە، ج واشـنتن دروسـتکەری ئەمریکایـە، محمد علی جەناح دروستکەری پاکسـتانە، ئـەتاتورك دروسـتکەری تورکیایـە، ... ئاخۆ کی دروست کەری عیراقە؟کوا جەژنی نیشتمانی؟.. باهـەنگاوەکانی دروسـت بونی دەوڵەتی عیراقی باس بکەین، هەمو نهێنیە سەر سورهینەرەکان دەردەکـەون، هــەمو ئەوانــەش بــریتین لــەبڕیارەکانی نێــو دەوڵــەتی و کــۆنگرەی قــاهیرە و هەنگاوەکانی دیاریکردنی سنوری عیراق وهێنانی مەلیك دروسـتکردنی حکومـەت و سـوپاو پەرلـەمان و دەسـتور.. لـەدوای ئەوهەنگاوانـەش لەلایـەن بـەریتانیاوە سپێردرا بە عـەلمانی و ناشـیونالیزمی عـەرەبی لایـەنگیریان، بـۆ زال بـون بەسـەر هـەردوو شۆرشـی ئـاینی لەکوردسـتانی (1919) و خـوارووش لـە (1920)، ئەوەش هەنگاوەکانی دروست کردنی عیراق ودەوڵەتی عیراقیە:

1ـ لەرووی چالاکی دەرەکی بریاری نیو دەوڵەتی: یەکەم بریاری یاسایی بۆدروستکردنی دەوڵەتی عیراق لەمادەی (1)ی ڕێکەوتنامەی سایکس پیکۆ هاتوە بۆ هەردوو ویلایەتی بەغداو بەسرە، کوردستان و ویلایەتی موسلی نەدەگرتەوە.

دوای لەڕێکەوتنامەی (سانریمۆی1920) لوید جۆرجی بەریتانیا توانی کلیمنسۆری فرنسی ئیقناع بکاو ویلایەتی موسلیشی لێ وەرگریتەوە، بیخاتە سەر پرۆژەکەی خۆی بۆدروستکردنی دەوڵەتی عیراقی، لە وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا بە فەرمی دۆسیەیەك کرایەوە بەناوی (دۆسیەی دروستکردنی دەوڵەتی عیراقی)، دوای لە ڕێکەوتنامەی سیڤەر کە بەسەر عوسمانی دا سەپینرا بەپێی مادەی (94)عیراقی* لێ سەنداریەوە (تا ئەوساتیش ناوی عیراق نەبو بەناوی میزۆپۆتامیای عەرەبی ناوی هاتوە) [1]، هەروەها بەپێی مادەی (22) ی بەشی یەکەمی (عصبة الامم) بریاری دروست کردنی دەوڵەتی عیراقی درا، لەلایەن بەریتانیاوە تایبەت بۆ دروست کردنی دەوڵەتی عیراقی کۆنگرەیەکیان سازدا لە قاهیرە لە 12 ـ 1921/3/24 بە ئامادەبونی چەرچل خۆی و مەندوبەکانی لە عیراق(کەدوای بووە عیراق) و 40 شارەزاشیان هێنا، لە عیراقیش تەنها دووکەس هێنران، یەکیان جعفر عسکری کورد بو تەنها بۆ ڕاوێژو پرسیار لەکاتی پێویست، ئەگینا بواریان پێنەدەدا بەشداری کۆنگرەکە بکا، کەسی دوەم بریتی بوو لە (ساسۆن عەسقیلی ـ یەهودی) ئەو ڕۆلێکی زیاتری هەبوو لە دانیشتنەکان، بەو شێوەیە بەریتانیا و فرنسا و ئاژانسی زایۆنی و زۆر لای تری ڕۆژ ئاوایی بەشەڕو دبلۆماسیەت و بنچینەیەکی یاسایی نیو دەوڵەتیان بۆ دروستکردنی دەوڵەتی عیراق ئامادەکرد، ئەودەوڵەتە بە خواستی خەڵکی عیراق دروست نەکراوە وەك د.علی وەردی دەڵێ یەکێ لەو عیراقیانە هاتنە لای بەریتانیەکان و پێیان وتن: ئێمە سەدان

---

* هیشتا کوردستان جیا بوو لە عیراق، لە کاتێکا عیراق و ئیسرائیل بەیەك بەند(132) لـە عوسمـانی جیـا بوونەوە کوردستان بەمادەی(62-64) لە عوسمانی جیا کرایەوە.

1ـ دەقی ڕێکەوتنامەی سیڤەر لە کتێبی (دەقەکانی سیڤەر و خوێندنەوەیەکی تر ـ دەق: پ ی سەلام ناوخۆش، خویندنەوە: مسعود عبدالخالق) .

ساله لێره دەژین ئاگامان له (ئیستقلال) نەبوه هەتا ئێوه خستتانه مێشکی ئێمه، ئەگینا هەرچی داگیری کردبین و دایکی ئێمەی لاببوبێ ئەو باوکمان بوه [١]، هەر له سەر ئەو بنچینەیه کاتی ویلسۆن (لەگەل حزبی عهد)، به راپرسیەك هەڵسا ئاخۆ عیراقیەکان کێیان دەوێت سەرەنجامەکەی ئەوانە بون وەك د. علی وردی نەقلیکردوه: 1ـ ملك انکلیزی برسی کوکس بێت 2ـ ملکەکی عرب 3ـ ملکەکی فارسی له خانەوادەی قاجاری 4ـ لکاندنی عیراق به ئیران 5ـ هەرئەمیر ودەسەڵاتێکی ناعەرەبی 6ـ دەسەڵاتی بەریتانی ڕاستەوخۆ7ـ ئەمیرێکی عوسمانی8ـ ملکی 9ـ کۆماری... [٢]

2ـ سنوری عیراق: ئەگەر سنور لەسەربنچینەی جیاکاری جوگرافی یان مێژویی یان کۆمەڵایەتی ونەتەوەیی یان ئاینی..نەبوو ئەوا پێی دەڵین(سنوری دەستکرد)، باسەرنج بدەینه دروست بونی سنووری عیراق به ڕوونی دەرەکەوێ دەستکردە، بەریتانیا هەر خەریك بووسنووری بۆ(ئەو عێراقەپێشنیارکراوە) فراوان دەکرد، له کاتی داگیرکردنی فاو له 1914دەقی ڕێنمایی سەرۆك وەزیرانی بەریتانیا بۆ سەرکردە مەیدانیەکانیان (جنرال دیلامین جنرال مۆد، برسی کۆکس، ویلسون، ...) ئەوەبو که دەوڵەتیك بۆ عەرەب لەو ناوچەیە دروست بکەن هەر له فاوەو تا ئەو خالەی لەشکری بەریتانی پێ دەگا [٣]، کەواته سنوری دیار نەبوو ئەوەستا سەر سەرکەوتنەکانی بەریتانیا، هەروەك لەیەکەم تێڕوانینی بەریتانی ژ (B ـ 7701) بۆ هەمو ناوچەکەکه له1917/3/29 لەلایەن وەزیری هندی له حکومەتی بەریتانی بۆ سکرتێرو نوێنەرە بەریتانیەکان له عیراق تیایدا هاتبوو:

---

1 وردی – لمحات.. ج7 ص308

2ـ د.علی الوردی -لمحات ج5ص91

3ـ الإسلام والعلمانیة ..ص238

1ـ ئەوشوینانەی داگیرکراوە(لەفاوەوە) لەلایەن بەریتانیەوە بەڕێوە دەچێت نەك هند.

2ـ بەسرەش لە ژێر حوکمی بەریتانیا دەبیت.

3 ـ لە بەغدا مەملەکەتێکی عەرەبی دروست دەکرێت و لە ژێر پاریزگاری بەریتانی خۆیان فەرمانڕەوا دەبن.

4 ـ ئەو حکومەتە عەرەبیەك لەسەروی دەبیت ولە ژێرەوە لە دەست بەریتانیا بێت وئەو پڕۆژانە بگرێتە خۆی:

أـ بەسرە وەك خۆی دەمێنێتەوە تا عەرەبی بە تەواوی جێی عوسمانی دەگرێتەوە.

ب ـ ئەو کارانە هەردوو ئەنجومەنی جێبەجیّ کردن ویاسا دانان، سیستەمی باج وهندیەکانیش بە شێوەیەکی زۆر لەو مەملەکەتە بەکار نەیەت.

5ـ ئەگەر بەسرە نەکەوتە سەر بەغدا ئەوا ئیدارەی بەسراش بەند دەبێت بەو حاکمە بەریتانیەی لە بەغدا دەبیت.

6ـ کوێت وولاّتە عەرەبیەکانی تری کەنداو تا عەمان سەر بە بەسرا دەبن[1].

7ـ ناوچە پیرۆزەکانی شیعەش سەربەخۆ دەبن.

8ـ هەرچی یەمەن وحەزرە مەوتە دەکەوێتە سەر وەزارەتی دەرەوەی بەریتانی.

9ـ ناوچەکانی خواروی ئیران وعەرەبستان وفارس دەکەویتە سەر هند[2].

کەواتە تێڕوانینێکی ڕون نەبوە ئاخۆ سنوری چۆنە، چەند ولاّت لەو شوێنەی ئێستا عیراق دروست دەکریّ، چونکە تیروانینێی تریش هەبو کە عیراقی شمالی

1ـ ئەو بەلگەنامەیە یەکیّ لە پاساوە یاسایی ومیژووییەکانی حکومەتەکانی عیراقە بۆ داواکردنەوەی کوێت.

2ـ بروانە:أ- موسوعە العراق السیاس ص93 ب- تأریخ الإسلامی –محمود شاکر ص38-39 ج- د.فیاض هس ص189 ج- کورد وکوردستان في وثائق البریطانیة ص86-91.

(بەغدا)و عیراقی جنوبی یەکێك لەوانە: لە1918/11/19م (لورانس) پیشنیاری کرد، کە ناوچەکە بکرێتە 3 هەرێم (میزۆپۆتامیای سەروو(بەغدا) ومیزۆپۆتامیای خواروو(بەسرە) وسوریا بۆ هەر سێ کوڕی شریف بن حسین (عبداللە وزید وفیصل)، وزارەتی هند لە 1918/11/7م لایەنگیری ئەو دابەشیەی کرد، بەڵام ویلسۆن وکۆکس بروسکەیەکی بە پەلەیان لە 1919/11/22م نارد تیایدا ئەو عیراقەی ئێستایان بە کوردستانەوە وەك (چاك ترین چارەسەر)پێشنیار کرد و چەسپا[1].

لەسەرەتای جەنگ بەنیاز بون ئەو دەوڵەتەی عیراق تەنها لەویلایەتی بەسرە بەسەرکرادایەتی (تالب پاشا) دابمەزرێنن بیخەنە سەر هند، دوای سەرکەوتنەکان بیرۆکەکە فراوان بوو بۆ هەردوو ویلایەتی بەسرەو بەغدا هەروەك لەسایکس بیکۆ دیایکرا، دوای زیاتر سەرکەوتن بیرۆکەکە ئەو سنورەی ئێستای گرتەوە، دوای ئەو سنورەی سەپاند بەرێکەوتن لەگەل وڵاتانی دراوسی کە ئەوانیش تازە بەو شێوەیە دروست ببون، ئەگینا هیچ سنورێکی عیراق لە هیچ لایەك نەبوە، بە پێی مادەی (12)ی لائیحەی ئینتداب بەریتانیا خۆی کارەکانی دەرەوەی بۆ عیراق ڕادەپەڕاند، بەو شیوەی خوارەوە:

أ ـ سنوری لەگەل سوریا کەخۆشی سنوری نەبوو، بەپێی مادەی (27) ی سیڤەر لیژنەیەکی فرنسی بەریتانی ئیتالی و تورکی هاوبەش دروست بوو لە 5/1920/5کۆبونەوە لەگوندی (عەشار) و سنوریان دارشت[2]

1ـ لە(تاریخ امة العربیه .. ص510ـ516) هاتوە:فرنساو بریتانیاش ویستیان شام بۆ (7) پارچە دابەش بکەن:1.جبال لبنان2.دولة العلويين 3.دولة انطاکیة في شمال سورية.4. دولة جبل دروز.5. دولة سورية.6. فلسطين.7. امارة شرقي الأردن. دوای هاتنە سەر ئەو نەخشەیەی ئیستا کەچاکترین خزمەت بە پلانەکە بکات

2ـ بروانە: الاسلام و العلمانیه... ص 233 ـ 234، هەروەها: لمحات.. ـ د. علی الوردی ـ ج 5 ص 141

ب ـ سنوری لەگەلی ئوردەن: لەبەرئەوەی ئوردەنیش تازە دروستکرابو. هەردوولاش بۆکوڕانی (شریف ـ حسین بن علی) دیایکرابون بەبی کێشە ئەوسنورە دیایکرا .

ج ـ لەگەڵ سعودیە: هەندی کێشە هەبو بۆ دیاریکردنی ئەو سنورە، لە کۆتاییدا لە 1922/5/5 کۆکس بە تۆبزی بەو سنورەی ئێستای بە لایەنی سعودیەی مۆر کرد، ئەگینا بەپێی بۆ چونی سعودیە تافرات سنوری ئەو بوە.

د- سنوری لەگەڵ کویت: مس بیل لەکتیبی (العراق فی الرسائل مس بیل — ص 373) دەڵێ: من ئەو سنورەم دیاریکردوە بێ کێشە .

ع ـ سنوری لەگەل ئیران: جۆرێك لەسنوری مێژویی وعەسکەری نێوان عوسمانی و سەفەوی هەبوو لەدوای شەری چالدیرانی 1514، دوایی چەند هەموارکردنیك کە لە ڕێکەتنەکانی زەهاوی 17/ مایسی/1639، دوایی لە1831 و دوایی لە ڕێکەوتنی ئەرزەرۆم1847، ئنجا پرۆتۆکۆلی ئوستانە لە1913/11/4... لەهەمو ئەو ڕێکەوتنانە عوسمانی بەشێك لەخاکی بۆفارس بەجی دەهیشت، بووە سنورێکی ئامادەکراویش بۆعیراق، هەرچەندە جاریکی تریش لە1937و دوای لە 1975دەستکاریکراوە.

ل ـ سنور لەگەل تورکیا: کێشەیەکی دوور و دریژ بوو، چونکە دەوڵەتی تورکیا وەك وڵاتانی عەرەبی دروست نەبوو، جۆریك لەسەربەخۆی و بەهیزی زاتی خۆی هەبوو لەلایەن ئەتانورکەوە، بۆیە ئەو داوای تەواوی ویلایەتی موسلی دەکردەوە، لە ئەنجاما ئەو کێشەیە چووە (عصبة الأمم) بەپێی پەرەگرافی (2) ی مادەی (3) ی لۆزانی 1923، (عصبة الأمم) یش لەکۆبۆنەوەی ژ: 30 لەبەرواری 20/ 9/ 1924 کردو لە 1924/11/31 لیژنەیەکی نیو دەوڵەتی پێك هینا بۆچارەسەری ئەو کێشەیە کەبریتی بون لە: کونت مول ـ

مەجەری، ئۆ پاولیس ـ بلجیلی، مستر ئین فرسن ـ سویدی))، لەگەل هەندێ شارەزای تر هاتنە ویلایەتی موسل، دوای لەسەر ئەو سنورەی ئێستا ڕێکەوتن و ناویشیان نا (سنوری بروكسل) چونكە لەو شارە دانیشتنەكەكرا.

هـ ـ سنور لەگەل كوردستان: بەداخەوە تائێستا (نەم دیوە) كەسنوری عیراق دیاری دەكرێ ئاو (سنور لەگەل كوردستانیش) دیاری بكرێ، هەتا ئەكادیمیای كوردیش وەك ئەوانی تر بابەتی كوردستان بەگەر ناخەن، بەهۆی (2) پاساوی هەلە ئەویش ئەوەیە:

1ـ گوایە كوردستان دەوڵەت نەبووە، وەڵامەكەش ئەوەیە وڵاتانی دەورو بەریشی وەك سوریاو ئوردەن و كویت... دەوڵەت نەبون. بۆ دووەمیش لەڕەوتی ئەو نوسینەمان خۆی وەڵامیەتی.بۆیە پیویستە لەبابەتی دیاریكردنی سنوری عیراق پرۆسەی دیاریكردنی سنوری لەگەل كوردستانی بەگەر بەدەین .

سنوری خوارووی كوردستانی ئێستا بریتیە لەوسنورەی كە لەنەخشە كۆنەكان و گەریدەكان و هەروەها بەپێی نەخشەی دیمۆگرافی بە روونی هاتوە، هەروەك لە نەخشەی ویلایەتەكانی ئاسیای عوسمانی سالی 1893 سەردەمی عبدالحمید دیایكراوە، هەروەها بە پێی بەندی یەكەمی ڕێكەوتنامەی ئەرزەرۆم[1] باسی سنوری كوردستان تانزیك بەغدا دەكا، لە ئەنسیكلۆبیدیای عوسمانی مادەی كوردستان لە (قاموس الاعلامی ـ شمس الدین سامی) سنوری كوردستان بە ووردی دیایكراوە چەندە گەورەیە، هەروەها لە (مادەی ویلایەتی موسل) دەڵێ: خەڵكەكەی زۆری

1ـ ئەو ڕێكەوتنە لە نیوان عوسمانی وفارس لە1823/7/28 كراو پێك هاتبوو لە 7بەند، لەبەشی یەكەم باس لە كوردستان دەكات و دەڵێ سنوری دەگاتە نزیك بەغدا.

عەرەبن بەڵام هەرێمەکە پارچەیەکە لەکوردستان[1]، جوگرافی ناسی گەورەی ئیسلامی ئیبن حوّقل لەسەدەی 10 لە موسل بوە دەڵێت: موسل ئاوو هەوایەکی خۆش وبازارەکی گەرمی هەیەو زۆربەشیان کوردن.

بێجگە لەفەرهەنگی وڵاتانی تر خودی فەرهەنگی ئیداری وسیاسی عوسمانی کۆن ونویێ، دانیان بەکوردستان نابوو، سنوریشیان دیایکردبو، لەکۆنەوە لەلایەن ئۆلیا چەلەبی لە سیاحەتنامە هاتبو، لەنوێش لە هەردوو نەخشەی سیاسی 1893 و 1896 سنوری کوردستان زۆر بەگەورەیی هاتبوو، بۆیە ناوی کوردستان لە سیڤەر گوزارشی لە باکگراوندی بەهیزی سەردەمی عوسمانی دەکرد.

لەبروسکەی چەرچل بۆ مەلیك فەیسەل لە بارەی سنوری خواروی کوردستان دەڵێ: ئێمە بەڵێنی پێکهێنانی دەوڵەتۆکەکی عەرەبیمان پێدایت نەك ئیمپراتۆریەت بۆیە سنوری تۆ خواروی (جبل حمرین)ە لەوی بەسەرەوە کوردستانە، لە بەڵگەنامەیەکی تری بەریتانیا (fo 371/16367) تیلگرام ژ:616 هەمان ڕاستی دوبارە دەکاتەوە، هەر لە (قاموس الأعلام ـ ئەنسیکلۆبیدیای عوسمانی) باس لە کەرکوکیش دەکا دەڵێ: شارێکی کوردستانیە و4/3ی کوردن، ئەوەی تریشی تورك و عەرەبن، 760 ئیسرائیلی و460کلدانی لێیە.

کردوە، سەرکردە سەربازیەکانی بەریتانی دیسان بەروونی سنوری خوارووی کوردستانیان دیایکردەوە و دەڵێن : لەسەرووی بەغداو خواروی شاخی حەمرین بەو لاوە سنوری کوردستانە [2]، بەهەمان شیوەش ئەو سنورە لەمادەی (63) ی سیڤەر دیایکرا لەمادەی (16) ی لائیحەی ئینتداب و پەرەگرافی (4) ی کۆنگرەی قاهیرە دووبارە کرایەوە، لەگەل زۆر بەڵگەنامەی تری میژوویی و

1ـ بڕوانە: ل307ی (کوردو کوردستان لە یەکەم ئەنسیکلۆبیدیای عوسمانی).
2ـ الاسلام والعلمانیە.. ص 236

جوگرافی و واقعی...کەلەدوای جارێکی تریش باسی (سنوری خواروی کوردستان)بە شێوەیەکی تر دەکەین.

ئەی سنوری سەرووی عیراقی عەرەبی لە کێ بوە؟ وەڵامەکەی زۆر ڕونە، هەرگیزاو هەرگیز سنوری عیراقی عەرەبی لەنەخشەکۆن ونوێکانی تا پێش دروستکردنی عیراق نەگەیشتۆتە بەغداش[1]، تاکە یەك جارلە مێژودا ویلایەتی عیراق هەبوە لە سەردەمی ئیدارەی عەباسی (بێ ئەوەی دیاری بکرێ عیراقی عەرەبی یان عەجەمە) سنورەکەی تا سامرا هاتوە، بۆیە لە ڕاپۆرتی ویلایەتی موسل هاتبو، کە لە نێوان موسل تا سامرا کەس ناوی عیراقی نەبیستبو، بەڵام بەریتانیا بەهۆی سوپاو فرۆکە و دەبابە گوێی بەوسنورە نەداو بەشێکی کوردستانی خستە سەر دەوڵەتی عیراق بێ ڕێکەوتن لەگەل دەسەڵاتی کوردی، ئەوەش بنچینەیەکی یاسای و سیاسیە بۆ داوای مافی خۆ کردن، بەم شێوەیە سنوری عیراق دیایکرابێ ئەوەی عیراقیەك یان عەرەبێك بەشداری ئەو دیاریکردنە بکەن، بەڵکو هەموی بەریتانیا خۆی سەرپەرشتی کۆبونەوەو دیایکردنی سنورەکانی کردووە.

لەدوای ئەوە هەندێ لە شۆڤینی عەرەب بـەدوای بەڵگەیـەکی مێـژویی گـەڕاوە بیسەلمێنێ ڕۆژێك لەڕۆژان کوردستانی خوارو بـەجۆرێك لەگـەڵ بەغـدا یـان لەگـەل عەرەب سەین وبەینێکیان هەبوبێ، نەبوە، یەك بەڵگەی لاواز دۆزراوەتەوە کە تاکە پاساویتیان، ئەویش ئەوەیە گوایە لەڕێکەوتنی شریف ـ ماکماهۆنی سـالی1915 واڕێکەوتون، کە دەسەڵاتی شریف تا ماردین ودیاربەکر بچێت هەروەك لـە کتێبـی (دور ملـك فیصـل..ص14) هـاتوە: (ان ولایـة موصـل الی مـاردین وکوردسـتان

1ـ سەرنج بدە ئەو نەخشانە: ئیبن حۆقـل ، ئیسـتاخاری، ئـەلبیرۆنی، مسـعودی، بـەلخی، ..تـا دەگاتـە دوا نەخشەی عوسمانی 1893.

جنوبیة ضمن اتفاق ماكماهون ـ شریف)، دوای ووردبونەوە دەركەوت ئەوە لە ڕێكەوتنەكە نەهاتوە، بەڵكوئەوە پیشنیاری هەردووحزبی (العهد والفتاة)ی عەرەبی بوو كەلەدیمەشق ڕێكیان خستبوو بەناوی (میثاق دمشق) ناوزەد دەكرێ، بەریتانیاش پێی قایل نەبوو، ڕاستی ڕێكەوتنامەكەی شریف ـ ماكماهۆن لە هەردوو كتێبی: (الملل والنحل والأعراق ص226)و (فورستر ـ نشأه الدولە العراقیه ص72) هاتوە، كە ئەوەی بەڵێن بە شریف دراوە دەقاودەق ئەوەی سایكس پیكۆیە، واتە: تاكەمێك سەرووی بەغداو كوردستانی نەدەگرتەوە .

4ـ حكومەت: شان بە شانی دروستكردنی حكومەتو هێنانی مەلیك ولەگەل داگیركردنی بەسرەو بەغدا بەریتانیا هەلدەستا ئەنجومەنێكی ئیداری لێ دروست دەكرد، لەڕاستیدا دروستكردنی حكومەت دەگەڕێتەوە بۆ دوای شكستی شۆرش بیست، ئەو كاتەی برسی كۆكس لە 1920/10/11 گەرایەوە بەغداو بڕیاری دا حكومەت دروست بكا، بە هوتاف و شیعر خویندنەوە پیشوازی لێكرا لەلایەن عەلمانی و ناشیونالیزمە لیبرالیەكانی عەرەب، دەیانوت: (عد للعراق وأصلح ما فسد*...الخ.)، لە (رسائل لمس بیل) وەسفی سەر سەرهێنەر دەدۆزیەوە، لە 208 ئەو رستە بخوێنەوە: هەندێ لە عەشایرو ماستاوچیەكانی عەرەب وتویانە: أنت بمقامە النبی عیسی وكوكس بمقام الله[2]، لەسەرەتا ئەنجومەنێكی فەرمانڕەوای با لایان پێك هێنا لەبەریتانیاكان بریتی بون لە: (سیر یونام كارتەر، كۆلونیل هاول،

---

* مەبەست لە (مافسد) گوایە ئەوەی شۆرش بیست تیكی داوە تۆ چاییكەوە، بروانە: أ-تأریخ الوزارات... ج1ص16، ب-عبد الرحمن بزاز-العراق من الإحتلال الی إنتداب ص96، ج-الحركة الوطنیة... ص46

2 العراق فی رسائل مس بیل... ص293 (لە سەرچاوەی عربیش ئەو ڕاستیانە دەبینرێ لە كتێبی (مقتل لجمان..) هاتوة: أن مس بیل لقبت فی العراق ب(أم المؤمنین) .

میجر بۆلانە، مسـتر فیلبـی، مسـی بیـل) (١)، لەدوایـدا (عبـدالرحمن نقیـب) لـە 1920/10/25 ئـەرکی سـەرۆکایەتی حکومـەتی پـێ سـپێردرا، بەنامەیـەك لەلایەن برسی کۆکسەوە[2] تیایدا ناوی وەزیرەکانیشـی دیـاریکردبوو، (نقیـب) یـش لەوەڵامدا وتی من خزمەتکاریکی پاکی بەریتانیام، یەکەم کۆبونـەوەی حکومـەت لەمالی عبدالرحمن نقیب لە 2 /11 /1920 بەئامادەبونی کۆکس کرا، کـەپێك هاتبوو لە (8) وەزیرو (12) ش بێ وەزارەت، وەزارەتی دەرەوەی نەبوو تا کـۆکس بەنوسـراوێکی فـەرمی ژ: (ا، ب.. 42) لـە 8 / ئایـار/ 1923 بـۆی دانـان، دەسەڵاتی حکومەتەکە زۆر لاوزبو هەروەك لە خالی (10)ی بەیانی دووەمی برسی کـۆکس دەردەکـەوی ئـەو کاتـە بریارەکانتـان یاسـاییە کـەمن مـۆری دەکـەم[3]، حکومەتەکە پێك هاتبوو لە10 لیواو 35قەزاو 85 ناحیە .

5 ـ سوپا: یادی دامەزراندنی سوپای عێراق بۆ 6/کانونی دووەمی 1921 دەگێڕنەوە، بەڵام ڕاستیەکەی وانیە، هەر لەگەڵ داگیرکردنی ئەو ناوچەیە لە 1914 ـ 1918، بەریتانیا میلیشیای جاش بە ناوی (شەبانە) و (لیڤی) و... دروستکرد، لە ساڵی 1919 (900) کەس لەو شەبانەیە بە فەرمی تۆمارکران و چونە ناو لیڤی، بڕیاری دروستکردنی لە پەرەگرافی (30) کۆنگرەی قاهیرەش هاتوە، بەڵام بەشێوەی ڕەسمی یەکەم نوسراو بە ژ:9314 لە 1921/5/26 لەلایەن (مەندوبی سامی بەریتانی) بۆ ئەنجومەنی وەزیران هاتوە فەرمان دەدا، کە سوپا دروست بکەن بۆ پاراستنی ئاسایشی ناوەخۆ بە چەك و تفاقی بەریتانی. لە مانگی تەموزی 1921 یەکەم گوردان (فەوج) بەناوی ئیمام

1 - العراق فی الرسائل مس بیل.. ص 208
2ـ دەقی نامەکە لەج1 کتێبی: عبدالرزاق الحسنی –تاریخ الوزارات العراقیە.
3ـ العراق فی دوری الإحتلال والإستقلال ص198

کازم دروستکرا، دووەمین بەناوی کەتیپەی خاتوون (واتە مس بیل) دووبارە لە مادەی 7ی ڕێکەوتننامەی بەریتانی ـ عێراقی یەکەم 1922 بڕیاردرا بەریتانیا ئەو سوپایە بەخێو بکاو پڕچەکی بکاو بەکاریشی بهێنێ بۆ لێدانی هەر سەرهەڵدانێك، ئەو سوپایەش بە سەرۆکایەتی (ئەی ـ سی ـ دیلی) بەریتانی بو، تەرفیع و پایە بە ئەفسەرو پلەدارەکانیش لەژێر دەستی (ئەرشیبۆلدکلارك)بو[*]، لەلایەن زانایانی ئایینی نارەزایی دەربڕا لە دروستکردنی سوپا و وتیان ئەوە دەبێتە هۆی براکوژی.. ڕاستیش دەرچو. هەر لەسەرەتاوە هێزەکانی سوپاو لیڤی لەگەڵ سوپای بەریتانی پەلاماری میللەتیان داوە لەدژی هەردوو شۆڕشی کورد 1919، شۆڕشی ئیسلامی 1920 لە خوارو، یەکەم بەکارهێنانی رەسمی ئەو سوپایەش لەدژی عێراق لە 1921/8/31 بوو بە فەرمانی برسی کۆکس، لەوکاتیەوە هەتا ساڵی 2003 ئەو سوپایە هەر خەریکی کوشت و کوشتاری گەلانی عێراق بووە بۆ پاراستنی دیکتاتۆریەت و پاراستنی تایفی و رەگەزی هەروەك (حنا پەتاتۆ)ش لە توێژینەکەی لەکتێبی (العراق) گەیشتۆتە ئەو ئەنجامە[*]، کە تیایدابەهۆی ئەو سوپایە نادادگەری کراوە لە ئەرك و فەرمان، کوردوشیعە ئەرکیان زۆر بوو مافیان کەم بوو، لەوبارەیەوە مەلیك فەیسەڵ دەڵێ: باج لەسەر شیعەو پایەش بۆ سوننە.. لەدوایش ڕۆژنامەی (مردوم) لە ژ:9 ی ساڵی 1946 ئاماری بڵاوکردبۆوە تیایدا

1ـ هەر بەنموونە دەقی بەلگەنامەیەکی بریتانی لە کتێبی(تأسیس الجیش العراقی وتطور دوره السیاسی ص493) لەوەڵامی نوسراوێکی بەژ:7795/1419/93 باس لە تەرفیعی سەرۆك ئەرکانی سوپای عیراق دەکا لەلایەن هەیئەی ئەرکانی بەریتانی بەسەرۆکایەتی کلارك .

2ـ سوپای عێراق هەر بەرامبەر ژن ومندالی بێ دەسەڵاتی کورد دڕندە نەبوە ، بۆ گەلانی عیراقو خودی عەرەب وشیعەکانیش ئاوابوو، لەکتێبی (الغزو العراقی للكويت) لە بەشی(الممارسات والوقائع من شاهد عيان ص157-)چۆن باسی دڕندەیی وتاڵانچایەتی ئەو سوپایە دەکا.

هاتووه: له تێکڕای 80 ئەفسەری باڵای (روکن) تەنهاسێیان شیعەن، کەچی 90٪ی سەربازانی شیعەن..هەمو سەرۆکەکانیش لەسونەبووینە[1]، له یاداشتەکانی(گۆلمان)ی بالوێزی ئەمریکا لەعیراق سالی 1954دەڵێت: حکومەتی عیراق ڕەگەزپەرستانه کاری کردوه، پەرلەمانەکەیان لە116عەرەب و19کورد پێك هاتوه، 73یان سونیەو56ی شیعەیە[2]، حنا بەتاتو له کتێبی (العراق) دەڵێ: له دوای پەراوێزکردنی شیعەو سوپا سێ ڕەوتی وەرگرت، یەکەمیان عروبی، دووەمیان کوردی، سێیەمیان عێراقی، لەدوای ڕاپەڕینەکەی بەکرصدقی له 29/تشرینی یەکەم/1936 و تیرۆرکردنی لە1937/8/14ڕەوتی کوردیش نەما، لەدوای 1958 ڕەوتی عروبیەکه به تەواوی زاڵ بو و زیاتر بوه دەردەسەری.

5ـ مەلیك:، چەندین هاوپەیمانی لەگەل شێخەکانی کەنداو بەمەبەستی دروستکردنی دەولەتۆکه بەپێی ستانداردی بەریتانیا هاته مۆر کردن، له پێش هەمویان ڕێکەوتنی قەتیف که دەقەکەی لەخوارەوەیە[3]، هەروەها ڕێکەوتنی تر

1ـ سەرۆکەکانی عێراق: مەلیك فەیسەل(23ئۆگست 1921ـ 8سـپتمبر1933)، مـەلیك غـازی(8 ســـپتمبر1933- 4ئـــەپریل 1939)، فەیســـەلی دوەم(4ئـــەپریل 1939- 14یۆلیـــۆ 1958)، کۆماری:عبدالکریم قاسـم(14یۆلیـۆ 1958- 8فبرایـر1963)، عبدالسـلام عـارف(8فبرایـر1963- 16ئـــەپریل 1966)، عـبـــدالرحمن عـــارف(16ئـــەپریل 1966- 17یۆلیـــۆ 1968)، احمدحســـن البکـر(17یۆلیـۆ 1968 -6یۆلیـۆ 1979)، صـدام حسـین(6یۆلیـۆ 1979- 9ئـەپریل 2003)، داگیرکاری...، غازی عجیل یـاوەر(28یۆنیـۆ2004- 6ئـەپریل- 2005)، جـلال تالبـانی(6ئـەپریل- - 2005

2 العراق فی مذکرات الدبلوماسیین الأجانب ص229

1. بسم الله الرحمن الرحیم

لەگەل شیخەکانی کەنداو، لەوانە: بەریتانیاو (قواسمەکان) لە 6/فبراير/1806،

أولاً : تعترف الحكومة البريطانية وتقر بأن نجد والحسا والقطيف والجبيل وتوابعها والتي سيبحث فيها، وتعين أقطارها فيما بعد ومراسيها على خليجٍ فارس هي بلاد ابن سعود وآبائه من قبل. وبهذا تعترف بأن سعود المذكور حاكماً عليها مستقلاً، ورئيساً مطلقاً على قبائلها، وبأبنائه وخلفائه بالإرث من بعده، على أن يكون ترشيح خلفه من قبله ومن قبل الحاكم بعده، وألا يكون هذا المرشح مناوئاً للحكومة البريطانية بوجه من الوجوه، خاصة فيما يتعلق بهذه المعاهدة .

ثانياً : إذا حدث اعتداء من قبل إحدى الدول الأجنبية على أراضي الأقطار التابعة لابن سعود وخلفائه بدون مراجعة الحكومة البريطانية وبدون إعطائها الفرصة للمخابرة مع ابن سعود وتسوية المسألة، فالحكومة البريطانية تعين ابن سعود بعد استشارته، إلى ذلك القدر، وعلى تلك الصورة اللذين تعتبرهما الحكومة البريطانية فعاليتين لحماية بلدانه ومصالحه .

ثالثاً : يتفق ابن سعود ويعد بأن يتحاشى الدخول في مراسلة أو وفاق أو معاهدة مع أية أمة أجنبية أو دولة، وعلاوة على ذلك بأن يبلغ حالاً إلى معتمدي السياسة من قبل الحكومة البريطانية كل محاولة من قبل أي دولة أخرى في أن تتدخل في الأقطار المذكورة سابقاً .

رابعاً : يتعهد ابن سعود بألا يسلم ولا يبيع ولا يرهن ولا يؤجر الأقطار المذكورة ولا قسماً منها، ولا يتنازل عنها بطريقة ما، ولا يمنح امتيازاً ضمن هذه الأقطار لدولة أجنبية بدون رضى الحكومة البريطانية، وبأن يتبع مشورتها دائماً بدون استثناء على شرط أن لا يكون ذلك مجحفاً بمصالحه الخاصة .

خامساً : يتعهد ابن سعود بحرية المرور في أقطاره على السبل المؤدية إلى المواطن المباركة وأن يحمي الحجاج في مسيرهم إلى المواطن المباركة ورجوعهم منها .

سادساً : يتعهد ابن سعود كما تعهد آباؤه من قبل، بأن يتحاشى الاعتداء على أقطار الكويت والبحرين ومشايخ قطر وسواحل عمان التي هي تحت حماية الحكومة البريطانية ولها صلات عهدية مع الحكومة المذكورة، وألا يتدخل في شؤونها. وتخوم الأقطار الخاصة بهؤلاء ستعين فيما بعد .

سابعاً : تتفق الحكومة البريطانية وابن سعود على عقد معاهدة أكثر تفصيلاً من هذه على الأمور التي لها مساس بالفريقين .

كتب في 18 صفر عام 1334هـ/الموافق 26 ديسمبر 1915م.

دووەم لە11 /ینایر/1820 لەگەل شیخەکانی (رأس الخیمە، ابوظبی، بحرین، عجمان، ام القیوین، ..)، دوای هاوپەیمانیکی تر لەگەل ئەبوزەبی لە1892..، بەلینیان بە بەریتانیادا، کەئەوبراگەورەیان بێت لە هەمو ئیش وکاریکی ناوەو دەرەوە بەتایبەتی کاری نەوتی[1]، پیشوو تریش لەسالی 1737ز بە سەرپەرشتی ڕێکەوتنامەیەکی نێوان (حمدی کوری ئال سعود و ئیمام محمد بن عبدالوهاب) کرد[2]، لە میسرسش ڕێکەوتنی وا لە 19 ینایر و 10 یولیو/1899گرێدرابوو، لە سالی 1915ش ڕێکەوتنی شریف لەگەڵ ماکماهۆنی بەریتانی مۆرکرا، بوە هۆی سەرکەوتنی گەورەی بەریتانیا بەسەر خیلافەتی عوسمانی، زۆربەی ئەو شیخانە لەژێر سایەی عوسمانی بون، بەلام موچەیان لە بەریتانیا هەبو، یەکەم جار گۆڤارێکی بە هێزی ئەو سەردەم بەناوی (شؤون خارجیة) کە لەندەن دەردەچو لەمانگی 1927/1ز لە ژێر ناونیشانی (امراء العرب وداوتنغ بسکریت) لیستێکی موچەی مانگانەی ئەمیروشێخ وکەسایەتی عەرەبی تێدا بلاوکرایەوە: (1 ـ ابن السعود 100.000 جنیه، 2 ـ ملك حسین ـ شریف مکە ـ 100.000 جنیه، 3 ـ فهد الهذال 140.000 ربیه، السید الأدریسي12.000 لیرە..) بەرامبەر ئەو خزمەتە ستراتیژیەی بۆ بەریتانیا دەیکەن [3]، زیاترو تایبەتی تریش ڕوی لە بنەمالەی مەلیك فەیسەل بو، بە نهێنی لەدوای دروستکردنی ئەو دام و دەزگایانە بەریتانیا بڕیاری دا لە پاداشی ئەو هەمو

1ـ دەقی ڕێکەوتنەکان لەکتێبی ایران والخلیج العربی ص42- زۆربەشیان بەپەنجە مۆریان کرد خوێنـدەواریان نەبوو.

2ـ جری في عام 1737م إتفاق بين العالم الديني محمد بن عبدالوهاب مع حمد بن سعود علـى ان يتـولى الأول الإمامة الدينية والثاني زعامة الدولة د.صالح العابـد –حركـة الأسـتقلال العربـى، رسـالة الماجسـتر –جامعـة المستنصرية، بغداد1988 ص12-13(هذه الأتفاقية مشهورة بتحالف الوهابى السعودى)

3 عبدالرزاق الحسنى - تأريخ الوزارات العراقية -دارالشؤون الثقافة العامة –بغداد 1988م ج1ص92

چاکەیەی بنەماڵەی (الشریف حسین بن علی) بۆ هێزەکانی هاوپەیمانان لەدژی عوسمانی کردیان، بەتایبەتی ئەو کارە دەگمەنەیان کەلە 1916 قودسیان لەدەست ئیسلام دەرهێناو کەوتە ژێر دەستی بەریتانی و لەوکاتیەوە قودس رۆیشت، لەو پاداشتەدا مەلەکی بەریتانی بە (وسام النصر) و (صلیب الحرب مع النجل) خەڵات کرا [1]، ئەوکاتی هەر وڵاتێك بۆ سەرۆك یان مەلیکێکی عەرەبی دیاری بکرابایە دەبوایە پاڵپشتێك لەلای رێکخراوی زایۆنی بهێنێت، لەسەر ئەو بنچینەیە(شکری غنام)سەرۆکی وەفدی سوری لە1919لەبەرامبەر کۆمیتەی ئاشتی رێککەوت لەگەل نوێنەری ئاژانسی زایۆن بۆ ئەوەی یەهودیەکان بتوانن بێ رێگری بۆفلستین کۆچ بکەن تادەبنە زۆرایەتی حوکمیشی دەگرنە بەر، بەهەمان ئارستە مەلیك فەیسەل لە 1919/5/3 رێکەوتنێکی لەگەل (حایم وایزمان) مۆر کرد پێکهاتبو لە 9مادە، دەقەکەی لەخوارەوە[2]، دوای کۆمەڵێك خەڵك پاڵێوران بۆ مەلەکی

1 هەمان س ص122 (یضیف فورستر ان بوانکاریة –رئیس وزراء فرنسا وملك بریطانیا عندما قلدا الوسام وإعتبره حلیفا لهم بما قدمه من الخدمات، ومن الجانب البریطانیا إستقبله ملك جورج الخامس ومنح وسام فكتوریا الملكی لخدماته الإضافیةوالدور المذكور فی هدم الخلافة وتسهیلاته لتنفیذ وعد بلفور وتوقیعه المعاهدة مع وایزمن حول منح فلسطین للیهود).

3اتفاقية فيصل-وايزمان: هي اتفاقية وقعت في 3 يناير1919 ,, بين الأمير فيصل (ابن ملك الحجاز) و حاييم وايزمان (فيما بعد رئيس المنظمة الصهيونية العالمية)، كجزء من مؤتمر باريس للسلام, 1919 وهي تعطي لليهود تسهيلات في انشاء وطن في فلسطين والإقرار بوعد بلفور.

نص الإتفاقية

إن صاحب السمو الملكي الأمير فيصل ممثل المملكة العربية الحجازية والقائم بالعمل نيابة عنها والدكتور حاييم وايزمن ممثل المنطقة الصهيونية والقائم بالعمل نيابة عنه يدركان القرابة الجنسية والصلات القديمة القائمة بين العرب والشعب اليهودي ويتحقق أن أضمن الوسائل لبلوغ غاية أهدافهما الوطنية هو في اتخاذ أقصى ما يمكن من التعاون سبيل تقدم الدولة العربية وفلسطين ولكونهما يرغبان في زيادة توطيد حسن التفاهم الذي بينهما فقد اتفقا على المواد التالية:

1- يجب أن يسود جميع علاقات والتزامات الدولة العربية وفلسطين أقصى النوايا الحسنة والتفاهم المخلص وللوصول إلى هذه الغاية تؤسس ويحتفظ بوكالات عربية ويهود معتمدة حسب الأصول في بلد كل منهما.

عێراقی لەوانە: (عبدالرحمن نقیب، تالّب نقیب، هادی العمری، خزعل بن الحسین، برهان الدینی کوڕی سوڵتان عبدالحمید، غولام ڕەزا والی پشتگوی ئێران، ئاغاخان ڕابەری ئیسماعیلیەکان...، لەگەڵ هەندێك پاڵێوراوی تر کە برسی کۆکس لە نامەیەکدا لە ڕۆژی 1921/7/6 بۆ بەریتانیای نارد[1]، بەڵام بڕیاڕدرابو، لە پەرەگرافی (2)ی بڕیارەکانی کۆنگرەی قاهیرەی 1921/3/12 بەرەسمی مەلیك فەیسەڵ کرا شای عێراقی تازە، لە ڕۆژی 1921/6/23 بە پاپۆڕێکی بەریتانی

2- تحدد بعد اتمام مشاورات مؤتمر السلام مباشرة الحدود النهائية بين الدول العربية وفلسطين من قبل لجنة يتفق على تعيينها من قبل الطرفين المتعاقدين.

3-عند إنشاء دستور إدارة فلسطين تتخذ جميع الإجراءات التي من شأنها تقديم أوفى الضمانات لتنفيذ وعد الحكومة البريطانية المؤرخ في اليوم الثاني من شهر نوفمبر سنة 1917.

4- يجب أن تتخذ جميع الإجراءات لتشجيع الهجرة اليهودية إلى فلسطين على مدى واسع والحث عليها وبأقصى مايمكن من السرعة لاستقرار المهاجرين في الأرض عن طريق الاسكان الواسع والزراعة الكثيفة. ولدى اتخاذ مثل هذه الإجراءات يجب أن تحفظ حقوق الفلاحين والمزارعين المستأجرين العرب ويجب أن يساعدوا في سيرهم نحو التقدم الاقتصادي.

5- يجب أن لا يسن نظام أو قانون يمنع أو يتدخل بأي طريقة ما في ممارسة الحرية الدينية ويجب أن يسمح على الدوام أيضا بحرية ممارسة العقدية الدينية والقيام بالعبادات دون تمييز أو تفصيل ويجب أن لا يطالب قط بشروط دينية لممارسة الحقوق المدنية أو السياسية.

6- إن الأماكن الإسلامية المقدسة يجب أن توضع تحت رقابة المسلمين.

7- تقترح المنظمة الصهيونيةأن ترسل إلى فلسطين لجنة من الخبراء لتقوم بدراسة الإمكانيات الاقتصادية في البلاد وأن تقدم تقريرا عن أحسن الوسائل للنهوض بها وستضع المنظمة الصهيونية اللجنة المذكورة تحت تصرف الدولة العربية بقصد دراسة الإمكانيات الاقتصادية في الدولة العربية وأن تقدم تقريرا عن أحسن الوسائل للنهوض بها وستستخدم المنظمة الصهيونية أقصى جهودها لمساعدة الدولة العربية بتزويدها بالوسائل لاستثمار الموارد الطبيعية والامكانيات الاقتصادية في البلاد.

8 - يوافق الفريقان المتعاقدان أن يعملا بالاتفاق والتفاهم التأمين في جميع الأمور التي شملتها هذه الاتفاقية لدى مؤتمر الصلح.

9- كل نزاع قد يثار بين الفريقين المتنازعين يجب أن يحال إلى الحكومة البريطانية للتحكيم وقع في لندن، إنجلترا في اليوم الثالث من شهر يناير سنة 1919.

1- تاريخ الوزارات- ص53

بەناوی (نورس بوردك) گەیشتە بەسرە، دوای راپرسییەکی ڕواڵەتی لە مانگی 1921/7 و لە ڕۆژی 1921/8/23 بە فەرمی دەست بەکاربوو.

6ـ پەرلەمان: یەکەم ئەزموونی پەرلەمانی (شورا) لەنێو فەرهەنگی حوکمی ئیسلامیدا بووە، دوای لە سەردەمی ئەمەوی بەدواوە کەمتر کاری پێکراوە، دوای بووە مولْکی ئەوروپا، تا لە کۆتایی سەدەی 19 جارێکی تر گەڕایەوە نێو حوکمی عوسمانی و یەکەم پەرلەمان لە 1877/3/17 بەناوی مەبعوسان کرایەوە.

سەربردەکەشی لە عێراق دەگەڕێتەوە بۆ بەریتانیەکان و بڕیارەکانی سایکس ـ ببیکۆ و چەکی ئینتداب و لە (مبایعەی مەلیك) و دوای تریش لەمادەی (18)ی پەیماننامەی یەکەمی بەریتانیاو عێراق هاتوە، بە فەرمیش لە 1920/11/10 مەوڵەتی تایبەتی لەلایەن حکومەتی بەریتانیا دەرچو بۆ پێکهێنانی پەرلەمان لە عێراق1، ڕۆژی 1923/2/25بۆ راپرسی دیاریکراو یەکەم ئەنجومەنیش لە 1924/3/27 کرایەوە2.

7 ـ دەستور: وشەکە کوردی یان فارسیە، ئیسلامیەکان دەڵێن : یەکەم ئەزموونی دەستوری لە (بنەماکانی سەحیفە)ی مەدینە دێت، هەرچی عەلمانیەکان پێیان وایە یەکەم ئەزموونی بریتیە لە ماگناکارنای بەریتانیا کە لەشێوەی بنەما لەلایەن جۆن سانتێر لەساڵی 1215 دەرچو، بەڵام لە سەردەمی نوێدا یەکەم ئەزموونی دەستوری بۆ ئەمریکاو فرنسا لەساڵی 1887 ولە 1791، دوای وڵاتانی ئەوروپیش بەدواداهات، جارێکی تر لە کۆتای سەدەی 19 بەناوی مەشروتیە گەڕایەوە نێو حوکمی عوسمانی یەکەم ئەزموونی لەساڵی 1876 پیادەکرا، سەربردەکەشی لەعێراق دەگەڕێتەوە بۆ بەریتانیاکان بە پاڵپشت کردنە

---

1 العراق فى الدوری.... ج2 ص68
2 عبدالرحمن بزاز... ص118

سەر مادەی (1)ی چەکی ئینتداب کە بە راشکاوانەتر ئەو ئەرکە لەلایەن (عصبة الأمم)ەوە بە بەریتانیا سپێردرابوو ئەوا (ویلسۆن)ی مەندوبی سامی لیژنەیەکی پێکهێناله: (بۆنهام کارتەرـ سەرۆك، میجر یۆنگ، مستەرئەدوار، مستر فیدرسۆن). ئەوانە دەستورێکیان بۆ دەوڵەتی عێراق نوسی و بە ئینگلیزی و تیایدا لەگەڵ گیانی ئینتداب دەهاتەوە، هەروەك لە شیعرێکی مەعروف رەسافی هاتووە:

أسماء ليس لنا سوى الفاظها

أما معانيها فليست تعرف

من يقرأ الدستور يعلم أنه

وفقا لصك الانتداب مصنف

دوای بەبێ دەستکاری وەرگێڕدرا بۆ زمانی عەرەبی بەناوی (قانون الأساسی ـ organic Lows) لە مانگی 1924/7 پەرلەمانی عێراقیش پێی قایل بوو، لەڕۆژی 1925/3/17 بەفەرمی بڵاوکرایەوە وەك دەستوری دەوڵەتی عێراقی.

ئەو دەستورە عەلمانی بو تیایدا ئایین و سیاسەت لێك جیاکرابۆوە، بەتایبەتی هەردوو مادەی (13) و (122) مادەکانی بەگشتی نزیك بوو لە دەستوری ئوستراليا و نەمسا و فەڕەنسا لە ناوەڕۆکدا.

* *　　　　　* *　　　　　* *

بەو شێوەیە دام و دەزگا یاسایی و سیاسیەکانی دەوڵەتی عێراقی دەستکرد تەواو بوو، بەڵام پرسیاری بنچینەیی ئەوەیە کێ ئەو دام و دەزگایانەی دروستکرد، کێ سنوری بۆ عێراق دیایکرد؟ کێ مەلیکی بۆ هێنا؟ کێ حکومەت و پەرلەمان و دەستوری دیایکرد؟ کێ سوپای بۆ عێراق دروەست کرد؟ هەر هەموی بەریتانیا خۆی بوو؟

کەواتە کێ دروستکەری عێراقە؟ بەریتانیا یاخود مەلیك فەیسەڵ، یان بزوتنەوەی نیشتمانی عێراقی.. وەڵامەکەی وەك مانگی چواردەیە... بەریتانیا، هەربۆیەش تا ئەو ساتە جەژنی نیشتمانی نیە.

بەوەندەش نەوەستا تا لەساڵی 1932 تەقەلایەکی زۆری دا تەنانەت ڕاپۆرتەکانی سەبارەت بە ڕەوشی عێراق لە ماوەی ئەو دە ساڵەی بۆ عصبة الأمم بەریتانیا دەینوسی و ئەو بەڵێنەی بۆ بە ئەندام کردنی دەوڵەتی عێراق لە عصبة الأمم دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1919 و ئەو لێدوانەی بەریتانیا لە ڕۆژی 1919/9/15 کە تیایدا هاتبوو: بەریتانیا عێراق ئامادە دەکا تا لەساڵی 1932 پێی بگەیەنێت بۆ ئەندامیەتی عصبە الأمم[1]، ڕاستگۆش بو لەگەڵ هەمو بەڵێنەکانی و لە ڕۆژی 1932/10/3 دووشەممە سەعات 11.5 دەقیقە بو بە (57)مین ئەندام، بەو شێوەیە عیراق بوە دەوڵەت بە پێی مەرجی ڕۆژئاوایی و ئیسرائیلی داهاتوو، هەر وڵاتێکی عەرەبی دروست دەکرا دوو مەرج هەبوو بۆ سەربەخۆیی، یەکیان دان پێهێنان بە ئیسرائیل وەك لەپێشووترنیشانماندا، دوەم تەقەلا نەدان بۆ یەکگرتنەوەی عەرەبی[2].

مس بیل وەسفی ئەو بەئەندام بونە بە (بەریتانیا دروستکەر و عێراقیش دروستکراو) دەکا[3]، د.علی وردیش لە کتێبی (لمحات.. ج6 ص128ـ 129)

1ـ العراق في الدوري... ج2 ص230
2ـ له(ملل والنحل والأعراق ـ ط2 سعدالدين ابراهيم ص595)هاتوه: بعد أن أصبحت (لبنان) إدارة مستقلة عقب جهود البطريارك (الإلياس) جاء شروط إستقلال (لبنان)عبر إتفاق غير مكتوب بين (بشار الخوري المسيحي) و(رياض الصلح المسلم) المشهورة بإتفاقية (خورى - صلح) ، في عام 1934 وسمي ب(ميثاق لبنان) وجاء في نقطته الجوهرية: أن يكف المسلمون عن المطالبة بالوحدة مع سوريا أو أية وحدة عربية، وان هذا شرطٌ للإستقلال.لة (نشأة الدولة العراقية- فورستر ص156) هاتوة: عندما اعتلى فيصل عرش العراق عام (1921)م قيد بالشروط نفسها .
3ـ العراق في رسائل مس بيل ص90-91

عێراق بە کوڕی بەریتانیا وەسف دەکا. ئێمەش دەتوانین بڵێین: دەوڵەتی عێراق لەدایکی عەرەب و باوکێکی ئینگلیزی بەبێ مارە ئەو کوڕەیان بووە.

بۆ هەمو ئەو تەقەلایانە لایەنە عەلمانیەکان یارمەتی بەریتانیایان داو زانایانی ئایینی و جەماوەرەکەیان لەدژی بون، بۆیە مس بیل زانایانی ئایینی عێراق بە هەرە دوژمن پۆلین دەکا[1] بەتایبەتی شیعە بۆیە مس بیل دەڵێ من سونیم*، زانایانی ئایینیش دەوڵەتی عێراق بە مورتەد و خیانەت لەقەڵەم داوە[3].

1ـ العراق في رسائل مس بيل ص39

2ـ كوتلوف لەکتێبی(الثورة العراقية ص213) لە بارەی هەلوێستی ناوچە سونیەکان دەلێ: وفي بغداد إنطلقت مظاهرة وطنية في 1920/8/6 مؤيده للإنجليز ومعادية للثورة، أما مناطق الموصل وغربي بغداد- حيث يتركز نشاط القوميين فيها ـ فقد منعت من انتشار الثورة .

3ـ الثورة العراقية الكبرى ص36... بۆ زیاتر زانیاریت لەبارەی دژایەتی ئاینیەکان بۆ دروست بوونی دەولەتی عیراقی ولاگیری عەلمانیەکان بۆ دروست بوونی، ئەوەی خوارەوە لەتوێژینەوەی خۆمان بەناوی (الإسلام والعلمانية واثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة)بخوێنەوە: اما من جهة الحركة الوطنية والعلمانية، فقد وقفت أكثريتها ضد ثورة عشرين وأيد البريطانيا، وقد عرض(نوری السعيد) خدماته للإنكليز ضد الثورة واوفدوا (ثابت عبد النور) نيابة عن جمعية العهد للأتصال بوزارة الخارجية البريطانية عارضاً عليها: ((ان جمعية العهد يمكن ان تقدم مساعدة قيمة للأنكليز فی تهدئة الأوضاع ما بين النهرين)) ، وقد عرض كل من الملك فيصل وجعفرالعسكری أفكارهما عن طريق (مس بيل) لتأسيس حكومة وطنية مع الإعتراف بالأنتداب البريطانی ومقترحات أخری معادية للثورة ، وقد وقف كل من طالب باشا وعبد الرحمن النقيب بلا تردد مع بريطانيا حيث أخذ (طالب باشا) علی عاتقه مسؤولية تفريق الإجتماعات المعارضة لبريطانيا، بينما وصف (عبدالرحمن النقيب) الثوار -اوأی من يعارض بريطانيا- بأنهم مجانين و(لاشرف لهم)، و وصف الثوار بالشيعة والتقية والوثنية، وهكذا كانت هناك حملة أعلامية متبادلة بين أدباء الثورة والأدباء الموالين للإنكليز، والذين شكلت منهم الحكومة العراقية فيما بعد، فقد وصف الموالون لبريطانيا من قبل إعلام الثورة: بالمرتزقة و الحوشية وابو رغال وحفيز وشبانة الخونة والمرتدين..الخ، وقد منعوا دفن موتاهم علی الطريقة الأسلامية، وكذلك

*** ***

بۆ بیرهێنانەوە لەسەروو باسی هەنگاوەکانی دروست بونی دەوڵەتی تورکیامان کرد تابزانین چۆن مەینەتی کورد دروست بوو، لێرەش کە باسی هەنگاوەکانی دروست بونی عیراقمان کردوە بۆ ئەوەی بزانین چۆن مەینەتی کورد لەبەشی خواروو دروست بوو، هەردوولای سەروو وخواروش لەیەك كاتدا ڕویدا بۆیە مەینەتیەکەی تەواو کرد وەك ئێستا باسی دەکەین.

مەینەتی کورد لەدروستبونی دەوڵەتی عێراق

پەیوەندی کورد و عەرەبی دراوسێ: باشوری کوردستان مێژویەکی سەربەخۆی زۆر کۆنی هەیە هەروەك بەشەکانی تر، مەگەر هەندێ ماوە نەبێ وەبەر هەڵمەتە فراوانە جیهانیەکانی وەك پەلامارەکانی مەغۆل و تەتەر و هەندێ لایەنی تر.

سنوری خوارووی کوردستان تا ئەو ساتیش دووچاری تەعریب و بچوك بونەوە نەببوو، لەسەروڕا یەکەم پرۆسەی بە تورك کردن لەساڵی 1923 بە فەرمی کرا بەپێی نوسراوی ژ:1505 کە تیایدا دەست گیرا بە سەر زەوی و زاری دەرەبەگ و شێخە کوردەکان درا بە تورکە مهاجرەکانی کە لەلای یۆنان رایان کردبوو*، لەلای

وصف الشريف واولاده الملك فيصل وعبدالله...) بالمارقين، ووصف الشيخ (محمد رضا الشبيبى) الدولة الحديثة التى قامت فى العراق بعد الثورة بانها: ((مستقلة ذات سيادة فى الظاهر، ولكنها لم تكن كذلك فى الواقع فالإستقلال كان إستقلالاً ملوثاً، واتضح لهذا الشعب الكريم ان هناك خطة استعمارية مرسومة اعتبرت الثورة العراقية الكبرى بموجبها جريمة)) .

* زۆربەی سەرچاوەکان کۆکن کە یەکەم پرۆسەی بەتورك کردنی کورد لەسەر دەستی ئەنوەر پاشا کراوە، بەڵام (ئەرشاك سافراستیان)لە کتێبەکەی (الكردوكردستان ص112)دەڵێت: لەساڵی 1915-1916

خواروش یەکەم تەقەلای تەعریب بەریتانیا کردی کاتێ لە نەخشەی ڕێکەوتنی سایکس بیکۆی 1916 ناوچەکانی کەرکوك و مەندەلی خستە سەر ناوچەی(B)، دوایی لەکێشەی ویلایەتی موسلیش ڕاستەوخۆدەستکاری ژمارە مێژووییەکانی کرد لە قازانجی عەرەب، لەوکاتیەوە بەرەبەرە تەعریب لە خوارو و تەتریکیش لە سەروو دەستی پێکرد، لە سەروو زۆری نەخایاند، بەڵام لە خواروو تا روخانی سەدام 2003 بە خەستی بەردەوام بو، سنوری کوردستانی خواروو(یان سنوری نێوان کوردو عەرەب) بەو شێوەیە بوو و پێش دەستکاری لە سەرەتای سەدەی بیستەم و لەگەڵ هاتنی عەلمانیەت:

پیشوتر لە زۆر سەرچاوە باسی سنوری کوردستان بەتایبەتی (باشوری کوردستان) کراوە، ئەوانە دووبارە ناکەینەوە، هەوڵ دەدەین سنوری کوردستانی خواروو لەنێو بەڵگەنامەو ڕێکەوتنەکان دیاری بکەین بنچینەیەکیش بێت بۆ ناوچە دابڕاوەکان[1]:

کاتی سوپای روسی بەرەو سنوری تورکیا هات، ئیتجادیەکان(کە ئەو بە تورکیای لاو ناویان دەبات) تۆبزیان لە سولتان محمد رشاد دەکرد بۆ ئەوەی کوردەکانی ئەو ناوچەیە کـۆچ پـێ بکـا ولـەنێو تـورك بیـان تاوێنیتـەوە، بەرێژەی 10کورد لەنێو 100 تورك وزۆریشیان لێ بکرێ تا بەتورکی قسە بکەن تا نەوەی داهاتویان کوردیان لەبیربچێتەوە وببنە تورك، لەسەر ئەو بنچینەیە 700000کورد کۆچیان پێ کرا.

1ـ کێشەی ناوچە دابڕاوەکان لە بنەچەدا لەوە دێت کە بریتانیاو فرنسا لە سایکس-پیکۆ(1916)هەلسان ئەو ناوچەیان لەکوردستان جیا کردەوەو ناویان نا(B)، نەیان خستە سەر ناوچەی عەرەبی بەڵام لەکوردستانیان جیا کردەوە، مێژوونوسە عەرەبەکان کە(داخلیە العراقیە)بە پاڵ ناوچەی(B) وەدەنێن وای دەردەخەن کە سایکس پیکۆ ئەو ناوچەی بە عیراق دابێت راست نیە ، لە ئینگلیزیەکە ناوی عیراقی تێدا نیە، لەو کاتیەوە حکومەتەکانی عیراقی کار لەسەر ئەو ناوچەدەکەن بۆ قرتاندنی لەکوردستان، ئەوەی گورزێکی تری لێدا

1ـ سنوری خوارووی کوردستان بە پێی سنوری عیراقی عەرەبی: باسنوری عیراقی عەرەبی دیاری بکەین، هەرلە نەخشەی ئیبن حوقل تا نەخشەکانی عوسمان[1] مەعجەم وکتێبە مێژووییەکان هەموی خوارووی کووفە تا نزیك بەسرە بە عراق العربی دەناسن، بەڵام بابزانین فراوان ترین نەخشەی عراق العربی کەباس کرابێ لە (عجائب البلدان) هاتوە، دەڵێ: بریتیە لە عەبادان تا تکریت، کەواتە لەخوار (جبل حمرین) سنوری عیراقە، ئەوە لەگەل (تەقویمە عوسمانی سالی 1700وادیتەوە کەموسلی خستبوە سەر حکومەتی دیاربەکرو بەغداو بەسرەشی خستۆتە سەر میزۆپۆتامیای خواروو، یاقوت حموی لە معجم البلدان ص290 لە زۆر شوێن باس لەو سنورە دەکا بە بۆنەی جیاجیا، لە باسی (حلوان و هەبونی شا هەنجیر لێی) دەڵێ: حەلوان دواسنورە لە سەواد و عێراق کەمێك سەروی بەغدایە کە بە هەرێمی شاخ ناودەبرێن، لەلایەن (فورستر) سنوری سەرووی عیراق بەو شێوەیە دیایکردوە: (تبدأ من السور المادی، شمال بغداد عند نهر دجلة یصل الی الصقلاویة قرب الفلوجة والی مدینة (اوفیس ـ جنوب سامراء) والی الرمادي علی نهر الفرات، عند درجة 34 من خط العرض تقریباً حتی الخلیج العربي ومن الصحراء السوریة حتی الجبال الایرانیة)[2]، هەرچی کۆتلۆفە وای دیایکردوە: حوضي نهری دجلة والفرات من حوالی بغداد الی الجنوب من مدینة بغداد، اما شمال بغداد فهو منطقة کوردستان الجنوبیة[3]، لەکتێبەکۆنەکان عیراق لەسەر عرب پۆلین

ئەوەبوو لە بڕیاڕی ناوچەی (ئارام) سەرووی هێلی36 دیاری کرا، کە پێویست بوو سەرووی هێلی 34بێت، بەو شێوەیە وادەردەکەوێ کە بڕیاڕی نێو دەولەتی ئەوە بێت ئەو ناوچەیە ساغ نەبێتەوە بۆ کوردستان .

1ـ بروانە نەخشەی ئیبن حوقل لە سالی 977ز هەروەها نەخشەی عوسمانی 1893 ونەخشەی 1896 و
2ـ فورستر ـ تکوین العراق ص13
3ـ کوتلوف ـ ثورة عشرین ص25

نەکراوە، ئیبن بەتوتە لە(الکتاب الروض المعطار فی خبرالأقطار.. ص163مادة: بلاد العرب) ناوی عیراق لە بلاد العرب تیا نەهاتوە، هەموشیان لەگەل بروسکەکەی چەرچل تێك دەکاتەوە کەسوپای بەریتانی گەیشتە سەرووی بەغدا داوای لێکردن بوەستن و وتی خواروی جبل حەمرین بە سەروەوە سنوری کوردستانە، ئیتر باس لەوە، کەکوردستانی خواروو بەشێك بێت لە عێراق نەك هەر دەشیٚ و ناشیٚ بەڵکو ئیقلیمیشیان لێك جیا بوە[1].

2ـ سنوری خواروی کوردستان لە ڕێکەوتنامەکان: لە ڕێکەوتنی ئەرزەڕۆم کە لە1823/7/28بەسترا، پێکهاتوە لە (7) بەش ـ لەبەشی یەکەم باس لە کوردستان دەکات و دەڵیٚ: سنوری دەگاتە نزیك بەغدا[2]، ئەوەش هەر لەگەڵ خاڵی یەکەم لێك نزیکن. سنوری خواروی کوردستان لەمادەی 62ی سیڤەر سنورەکە دیایکراوە و بریتیە لە ڕۆژهەڵاتی فورات[3].

1ـ (الموسوعه العربیه العالمیه .. مادە: علوم عندالعرب والمسلمین)لە ل130ی ئەو کتێبە ناوی ئیقلیمەکان و وڵاتانی تیێدایە.

2ـ جوگرافی ناسی گەورەی ئیسلامی ئیبن حۆقل لەسەدەی10 لە موسل بوە دەلێت: موسل ئاوو هەوایەکی خۆش وبازارەکی گەرمی هەیەو زۆربەشیان کوردن. هەرچی قاموسی عوسمانیە لەمادەی کوردستان لە قاموس الاعلامی شمس الدین سامی، هەروەها لە (مادەی ویلایەتی موسل) دەلیٚ: خەلکەکەی زۆری عەرەبن بەلام هەرێمەکە پارچەیەکە لەکوردستان. بۆ ئەو مەبەستەو زیاتر بڕوانە: ل307ی (کوردو کوردستان لە یەکەم ئەنسیکلۆبیدیای عوسمانی).

3ـ کوردستان ماددەی (62):

لیژنەیەکی سیٚ قۆڵی پێك دێت بارەگاکەی لە ئەستەمبۆل دەبێت، ئەو لێژنەیە لەلایەن بەریتانیا و فەڕەنسا و ئیتالیا و نوێنەری کورد دروست دەکرێت بۆ ئامادەکردنی پرۆژەی ئۆتۆنۆمییەکی دەڤەریی بۆ ناوچە کوردییەکان لەدوای شەش مانگ لە مۆرکردنی ئەو پەیماننامەیە، سنوری ئەو ناوچەیەش بریتییە لە ڕۆژهەڵاتی فورات، و باشوری رۆژئاوای سنوری ئەرمینیا کە لەدوای ئەوەش دیاری دەکریٚ، لە سەروی سنوری تورکیا و سوریا و میزۆپۆتامیا کە لە پەرەگرافی (2)ی ماددەی (27) دەستنیشان کراوە، ئەگەر لەکاتێکیشا ئەو لێژنەیە لە هەر مەسەلەیەك نەگەیشتنە ئەنجامێك ئەوا هەریەکە راپۆرتی خۆی لەو مەسەلەیە دەداتەوە

3ـ سنوری خوارووی کوردستان لە نەخشەکان: نەخشەی ئیبن حۆقل لە سەدەی 10، ئەلبیرۆنی، خوارزمی، بنیامین بن حنا(1160 ـ 1173)زابو حسن بن سعید(1274ز...زۆری تر سەرووی بەغدایان بە(جزیرە)ناوزەدکردوە، خوارووی بەغدایان بەعیراق تۆمارکردوە، لە هەردوو نەخشەی ئیداری عوسمانی سالی 1893 و 1896 کوردستان زۆر بەگەورەیی تۆمارکراوە، لەنەخشەی سایکس پیکۆش تەنها بەغداو بەسرەی بە میزۆپۆتامیای خواروو دیایکرد.

4 ـ سنوری خوارووی کوردستان لەبەڵگەنامەکان: لە بەڵگەنامەیەکی بەریتانی کە تیایدا بالوێزی لەبەغدا(کانسیری) زانیاری لەبارەی رووداوەکانی کوردستان دەنێری وسنوری باشوری بۆ نزیك(محەمەرە)دەست نیشان دەکاوزیاتر لەوەش ئەو زانیاریە لە بەرپرسێکی گەورەی حکومەتی عیراق دەگوازێتەوە [1]، بە پێی بەڵگە نامەی ئەمریکی fo371/3781 سنوری کوردستان ئەو ویلایەتانەی دەگرتەوە کە لەنەخشەی عوسمانی سالی 1893 هاتوە .

حکومەتەکەی، لەو پرۆژەیەدا پێویستە رەچاوی تەواوی مافەکانی رەگەزی و ئاینی کلدان و ئاشور و کەمایەتییەکانی تری (نەتەوەیی) و (مەزەبی) بکرێت لەنێو ئەو سنورەی لە سەروو دیاریکرا، بۆ ئەو مەبەستەش لیژنەیەکی تری پێکهاتوو لە بەریتانی و فەرەنسی و ئیتالی و فارسی و کوردی سەردانی مەیدانی دەکەن بۆ هەر دەستکارییەك ئەگەر پێویست بکات لە سنورەکانی تورکیا، لەبەر ئەوەی ئەو سنورە لەژێر مەرجەکانی ئەو پەیماننامەیە تا سنوری فارس.

1 من السفارة البريطانية – بغداد wO 329/2869

الى الدائرة الشرقية – وزارة الخارجية البريطانية 5/ شباط/1959

... و في اليوم الثالث من المحاكمة صرح مهداوي تصريحا مثيرا للغاية حول الكرد، قائلا و التي سبق و ان اشرنا اليه في الفقرة 2 من البرقية رقم 102 بتاريخ 27 كانون الثاني و التي يزعم فيه بانه لا يرى اي احراج من الأدعاء بان نفوس العراق سيصل عام 1960 الى10مليون لأن الكرد الذين يسكنون في المنطقة الجبلية كبيرة بدا من اسكندرونة و انتهاءا بالمحمرة، يعتبرون حماة الجمهورية العراقية الديموقراطية. ان هذا التصريح يصبو في الرئيسي للمحاكمة و التي هي محاولة لكسب الكرد...

5 ـ سنوری خوارووی کوردستان له راپۆرتی (تقريرلجنة عصبة الأمم الخاصة بحل النزاع التركی البريطانی حولةلاية الموصل)*:لەل223هاتوەودەڵێ سنوری کوردوعەرەب له بەیەك گەیشتنی زاب و دیجلەبەرەو کفری دەڕوا، بەوشێوەیەو موسل لەعەرەب جیادەبیتەوە، هەرلەل219 دەڵێ عیراق هیچ مافێکی له وناوچەیە (ویلایەتی موسل)نیەو ناوی عیراقیان هەرنەبیستوە، لەل153 دەڵێ نێوان موسل و بەغدا هیچ ناوێکی دیایکراوی نەبوە، لەل218 ڕاستەوخۆ تردەڵێ: ویلایەتی موسل کوردیە، هەرلەو راپۆرتە له ل159 باس لەوە دەکا کەلەسەردەمی سوڵتان سلیمانی قانونی(1534)ودواتریش بەغداوموسل وکەرکوك بە ولایەتی شارەزورناوزەد دەکرا.

6ـ سنوری خوارووی کوردستان لەکتێب و مەوسوعە بەناوبانگەکان: ئیبن بەتوتە له کتێبی (تحفة النضار في غرائب الامصار ـ ص208) دەڵێ کاتێك له بەسرە بەرەو ئەسفەهان ڕۆیشتم، له رێگا لامدا ماڵە کوردەکان، ئیبن خەلدون و چەندین سەرچاوەی میژوویی ئیسلامی باس له (جبل الأكراد) دەکەن لەو ناوچەیە[1]، لەدائیرەی معارفی فرنسی دەڵێ جەزیرەو موسل[2] وکەرکوك و هەولێرو سلیمانی و رانیەوکفری یەك یەکە پێك دەهینن، هەریەکە لەگەڕیدە بەناوبانگەکانی وەك: ڕۆلف لەسەدەی 16 وجاکسۆن لەسەردانەکەی سالی 1797 وملینگتۆن له سەدەی 19 هەمان زانیاری و زیاتریش لەوە موسلیش بە کوردستان وەسف

---

* ئەو راپۆرتە له کتێبی(ولايه الموصل) مراجعه وتحقيق عبدالرزاق القيسی بلاوکرایتەوە.

1 ... وفي شرقي بلاد خوزستان جبال الأكراد متصلة إلى نواحي أصبهان وبها مساكنهم ومجالاتهم وراءها في ارض فارس... تاريخ ابن خلدون ص81. له(مقدمة ص63) دووبارەی کردۆتەوە .

2 أرض الجزيرة: وهي جزيرة ابن عمر، وتشتمل على ديار ربيعة ومضر، وتسمى ديار بكر، وهي ما بين دجلة والفرات وكلها تسمى بالجزيرة، وبها مدن وقرى عامرة. ومن مدنها المشهورة الموصل المصدر: عجائب البلدان- لسراج الدين ابن الوردي

دەکەن، لە (موسوعەالعالمیە العربیە)[1]لە (مادە: جبل حمرین)دەڵێ (جبل حمرین) سنورێکی سروشتی نێوان کوردو عەرەبە.

وەك دەرکەوت لە پرۆسەی دروستبونی عێراق دەسەڵاتێکی عەرەبی لەو ناوچەیە نەبوە، ئیتر ئەو بانگێشەیەی (هەندێ ڕەوشەنبیری کورد)گوایە عەرەب هەر ئێمە دەچەوسێننەوە نەك هەر هەڵەیە بەڵکو پێچەوانەشە، زۆربەی جار دەسەڵاتی کوردی عەرەبی چەوساندۆتەوە، کەی عەرەب هاتون حوکمیان لەسەر هەولێر یان سلێمانی کردبێ، لەپێش 1921 بۆ هەشت سەدە بژمێرەو بگەڕێ بزانە هیچ دۆخێکی وا هەبوە، دەتوانم بڵێم: بە درێژایی مێژوش وانەبووە، بەتایبەتی لەدوای ئیسلام بە ماوەیەکی کەم عەرەب لە سەردەمی ئەمەوی دەسەڵاتیان هەبوە، ئەوناوزەدیەی وەك: ئەعرابی و نەفام و تێنەگەیشتوو لە سەردەمی پێغەمبەر(د.خ)و خەلیفەکانی ڕاشد لەسەریان بوو لادرا، هەرچەندە ئەمەویەکانیش وەك ئیبن خەلدون دەڵێ دەمارگیرییان بۆ (قورەیشیزم) هەبو، نەك عروبە، چونکە لە بنەچەدا عەرەب نەتەوە نەبون، زیاتر بەو ناوچەیەی دەوروبەری مەکەو مەدینە وتراوە عەرەب کە پێکهاتبون لە رەگەز و ئایینی جیاجیا کە بە زمانێکی هاوبەش دەئاخافتن.تەنانەت لە سەردەمی ئەمەویش عەرەبی ئیراقی دەسەڵاتیان نەبوو، نەلەسەردەمی عەباسیش.

لەدوای ئەمەوی وعەباسیش زیاتر خەڵکی تر حوکمی عەرەبی کردوە بەتایبەتی لە عێراق، فارس و کورد و تورك و تورکمان و چەرکەس ومەغۆل ومەملوك،

1 ـ لە هەمان مەوسوعە لەبارەی کرکوك: کرکوك مدينة تقع في شمالي العراق، وهي عاصمة محافظة التأميم، ومركز حقول البترول الشمالية، حيث تم اكتشاف أول حقل للنفط في غربها وتُعدّ كركوك رابعة كبرى مدن العراق، حيث بلغ عدد سكانها 900,000 نسمة في عام 1993م ، تُعدّ كركوك عاصمة المجموعات الكردية في شمال العراق.

عوسمانی، ... تا دوایی بەریتانیا هات، .. کەس بە حوکمکردنی عێراق و بەغـدا و بەسرە هەر قایل نەبوو، لەنێو عوسمانی بەغداو بەسرە ناوی (سـیبیریای عوسمـانی) بوو، لەماوەی (1639 ـ 1704م کەمتر لە(60) ساڵ (39) والی گۆڕا[1]، لـە نێوان 1908م تا 1917م (15) والی گـۆڕا، ئەوانـەش ناوەکانیانـە: (ابـوبکر حازم بك ـ 1907)، (نجم الدین ملا بـك ـ 1908)، (محمـد شـوکت باشـا ـ 1909)، (نازم باشا ـ 1910)، (یوسف اکاه یاسـا 1910)، (جمـال بـك ـ 1911)، (محمد زکی باشا ـ 1912)، (جستو جـلال بـك ـ 1913)، (محمـد فازل داغستانی ـ 1913)، (جاوید باشا ـ 1914)، (رشید بـك ـ 1915)، (سلیمان نەزیف بـك ـ 1915)، (نورالـدین بـك ـ 1915)، (خلیـل بـك ـ 1916)، دوا والی (ممدوح بك ـ 1917)، [2] هەندێکیان دووبارە دەبونەوە، جـار وابوو والیایەتی دەکڕاو دەفرۆشـرا، ئەفراسـیاب بـن أحمـد ـ لـە سـالی 1596م ولایەتی بەسرەی لە والی عوسمانی کڕی بـە (40000000قرش)، هەروەها بکر سوباشیش لە بەغدا، .. ئەو دەست گۆڕیەی دەسەڵات بەسـەر عـەرەب دەکـرا بـێ ئەوەی خۆیان بەشداربن یاخود بەرگرییەك بکەن، لە دوای عەباسی وئەمەوی زیـاتر لـە30جاربەغـدا بـە بـێ بـەرگری وەك داگیرکردنەکـەی ئـەمریکاگیراوە*، زۆر

1ـ العراق فی التاریخ-بغداد 1983م ص586

2ـ الإسلام والعلمانیه....ب- بغداد الجدیده.. المصدرالسابق ص265-266

*له پێش تر ئەوانە حوکمیان کردوە: (الأكدية 2334-2154ق.م)، (أور2112-2004 ق.م)، (بابلي القديم 2004-1162 ق.م)، (آشورية 2000-612 ق.م)، بابلية الحديثة (626-539 ق.م)، (أخميني 539-330 ق.م)، (هلينستی 331-126 ق.م)، (فرثي 227-126 ق.م ، دوای ئیسلام ئەوانە: سەلجوقی(449ه)، هۆلاکۆ(1258ز، ئیلخانی(1259ق، جەلائیری(1337ق)، مەغۆل-جەنگیزخان-تیمورلەنگ(1393)ز، قرەیوسف(1402)، محمد شا(قرەقۆینلو1411ز، سلیمانی قانونی1432 جهان شا(1445ز)، حسن گویل(1468ز،)، (آق قوینلو 14685-1508)، (الصفوية 1508-1637) في هذه المدة استولى على بغداد الزعيم الكوردي ذوالفقاربن علي بك سنة 1527م، لكن بعد ذلك عادوا فارس وطردوا في سنة 1633، و(الدولة العثمانية 1638-1917)،

بەدەگمەن لە مێژوو دەسەڵاتێك یان میرنشینێك لەبەغداو عیراقی ئێستا دەدۆزیەوە حوکمی خۆی کردبێت، لە نێو هەمو مێژوو میرنشینێك لـە بەسـرە بـەناوی (شـیخ راشد مغامسی ـ شێخی عەشیرەتەکانی مونتەفەك)لەسـەردەمی سـوڵتان سـلیمان قانونی(سەدەی 16) هەبوە تا ئەو ڕادەیە سکەو دوعای هەینی بەناوی ئەو بێت[٭]، هەرچـی کوردسـتانەزۆر بەزەحمـەت داگیرکـراوە، لـەل38ی شـەرەفنامە دەڵـێ: کوردستان داگیر نەدەکرا ئەگەر بەدەگمەن داگیریش کرابـێ ئـەواخوێنێکی ئەوەنـدە زۆر دەڕژا داگیرکەرەکە جارەکی تر ڕووی لە کوردستان نەدەکردەوە، دروشمـی داگـیر کەران ئەوە بوە کوردستان بەکەس داگیر ناکرێ، سەر بۆ کەس شۆڕ ناکـەن[2]، جگـە لەئەیوبی هەر لە سەدەی 19 لە سەردەمی دەسەڵاتی بابانەکان عبـدالرحمن بابـان خۆی والی بەغدای دادەنا، جارێکیان پێیان وت بۆچی خۆت نایەی بۆ بەغداو حوکم بکەی، وتی من ئاوو هەوای ساردی سلێمانی بە هەمو عەرەبستان نادەم..هـەرگیز عەرەب کوردستانی داگیر نەکردوە وتەقەلاشی نەداوە وهەڕەشەش نەبووینە ـ بڕوانە ئەو بەڵگەنامەی بەریتانی[٣]، ئینجا عەشـایرە عەرەبـەکان دەبونـە جاشـی کـورد و

(الأحتلال الأنكليزى في سنة 1917).. ينظر: أ- درويش مقدادي- تأريخ الأمة العربية-، ط2 \1932م، مطبعة معارف بغداد، ص336 0ب- العراق فى التاريخ ص569.

لە (1534ز، شاعباس(1623ز، مملوك(1749، هەریەکەلە زولفیقارو عبالرحمن پاشا ومحمدپاشای کۆرەو چەند جاری تر لە لایەن کورد داگیر کراوە...، تەنانەت لەکتێبە مێژوویی ئیسلامیەکان باس لەوە دەکرێ جارێکیان گەلە دزێکی کورد بەغدایان داگیرکردوە(العبر في خبر من غبر -الإمام الذهيي ج1) ، لەسالی 1917 بریتانیا داگیری کرد، لەسالی 2003ئەمریکا داگیری کرد.... بەوجۆرە سەرجەم 30 جار داگیر کراوە، بەشێکیان چوارجار دووبارە داگیریان کردوە .

1ـ بڕوانە: احوال العراق فی مرحلة المشروطيةالثانية ص15

2ـ شەرەفنامە -ل سەت وحەفتاو چار

3 CO 730/ 161/2 " التماس المقدم من شعب كردستان الجنوبية —الان جزء من العراق ، ...

كردستان هو وطن الكرد التاريخي: لم يكن كردستان حتى في عصور الخلافة الاولى وطنا للعرب ولم يخضع للحكم التعسفي العربي في عهد من العهود التاريخية. ما عدا بعض التواجد القبلي العربي القليل في اطراف كركوك

ناویشیان (ساریجه ـ سواریجه) بووه، لەڕاستیێدا ئەوان زیاتر بەدەوی و مەڕ لــەوەڕێن بون، بۆ ئەوەی بتــوانن بێنــە ناوچــەکانی کوردســتان و لــە ڕوبــاری دیجلــەو چــیای حەمرین بپەڕنەوە گەلێ جار بەهۆی پەنا بردنە بــەر تێکــەڵی و ژنخــوازی دەهــاتن، کچێکیان دەدا سەرۆك عەشیرەتێکی کــورد و دەبونــە خــزم و دەهــاتن وەك نمونــەی برایم ئاغای مەخمور و ناوچەکانی حەویجە و زۆر شوێنی تر، یان بەشێویەکی تــریش هاتوون، لەکاتی دوژمنایەتیەکی ناوەخۆیان بنەماڵەیــەکی عــەرەب پــەنای بــۆ لای عەشیرەتێکی کورد دەهێنا.. هەڵبەتە لەناو کوردانیش هەبو لە دەست دوژمنایەتی خەڵکێکی زۆر ئاوارە دەبون بۆ ناوچەکانی عەرەب، ئەوەی لە مێژوو باسکراوە یەك ڕووداوی شەڕێکە لە نزیك حەلەب تیایدا عەرەب کوردیــان کوشــتوە بــە پێــی ئــەو بەڵگەنامەیــەی خــوارەوە[1]، ئــەوەی ســەرنج ڕاکێشــە ئەوەیــە، عەرەبــەکان لــەنێو کوردەکان دەتوانەوە، کەچی کوردەکان لەناو عەرەبەکان هەر بە کــوردی دەســتوری کوردی دەمانەوە، ئەو پرۆسەیە تا سەرەتای سەدەی بیست هەروابوو، واتــە زمــانی عەرەبی و ئەدەبیاتی ئیسلامی عەرەبی کاریگەرییەکی ســەلبی لەســەر دەســتوری کوردەواری نەبوە لە قازانجی عەرەبی، بەڵام لەدوای 1921 و هاتنی عەلمانیــەت و هێزەکانی هاوپەیمانان کورد بەکۆمەڵ تواوە لەناو عەرەب و هەتا لەناو کوردستان

واربيل ، ليس هناك في كردستان عرب او مناطق عربية. ولم يقهر العرب كردستان في عصر من العصور الماضية.

لم يكن الحاق كردستان في الكيان العراقي شيئا صحيحا او عادلا ولكن بما اننا لا نستطيع الان تصحيح الخطأ الا بتفكيك دولة ذات سيادة

1ـ سافر الأمير ناصر الدين بن الحسني بعسكر من حلب لتسكين فتنة ببلد شيزر بين العرب والأكراد قتل فيها من الأكراد نحو خمسمائة نفس ونهبت أموال ودواب . وفيها في المحرم عزمت الأرمن على نكبة لا بأس فأوقع بهم أمير إياس حسام الدين محمود بن داود الشيباني وقتل من الأرمن خلقاً وأسر خلقاً وأحضرت الرؤوس والأسرى إلى حلب في يوم مشهود فلله الحمد- تاريخ ابو الفداء

له شارێکی وەك هەولێر و کەرکوك بە تورکمان بـون سـەری هەڵـدا، هـەر لـەدوای ئەوەش سنوری کوردستان هەروا بچووك دەبێتەوە.

سەرەڕای هەمو ئەوانەی سەرووش پەیوەندی کوردو عەرەب دژ بەیەك نەبووینە وەك ئێستا، ئەوناحەزیە لە دوای دروست بونی دەوڵەتی عیراقی بوە، لە ڕاستیدا کوردو عەرەب برابووینە بە درێژایی مێژوو لە چوارچێوەی (دارالإسلام)، ئەو برایەتیە کەوتە مەترسی لەوەتەی دەوڵەتی عیراقی دروست بوەو هەردوولا ناچار کراون لەو دەوڵەتە پێکەوە بژین بە ناهاوسەنگی وناتەبایی، هۆیەکەشی زۆر سادەیە پیشوو تر ئەوە گرنگ نەبوو کێ فەرمانڕەوایە، هەستیاری ئەوە کوردەو ئەوە عەرەبە نەبوو، هەمویان ئینتمایان بۆ ئاینێکی پان وبەرین هەبوو، بەڵام لەدوای دروست بونی دەوڵەتی عیراقی ئەو پەیوەندیە ئاینیە نەما بوە رەچەلەکی ونەتەوەیی، کەواتە برایەتیەکە نەما بوە کیشمە کیشی نەتەوەی سەردەست وبن دەست ومتمانەو برایەتی تێك رووخا.

<u>مەینەتی</u>: چونی هێزێکی زۆری کورد بۆ ناوچەکانی شوعەیبە بەپێی فتوای زانایانی کوردبو، نیشانەی بونی دەسەڵاتی سیاسی کوردە لەپێش جاڕدانی حکومەتی شێخ محمود لە 1918، هۆیەکانی گەڕانەوەی ئەو هێزەش بریتی بوو لە:

1ـ خیانەتی عەشایر و ئەفسەر و عەرەبەکان بون لە بەرەکە.

2ـ هێرشی روسیا و گەیشتنیان بە ناوچەکانی کوردستان و لەگەڵ خۆشیان جینۆساید و تالان و سوتان و وێرانیان دەکرد بەتایبەتی ئەو ئەرمەنیانەی چاوساغیان بون زۆر دڕندە بون.

3ـ هەڵگیرسانی شۆڕشێك بەناوی (شۆڕشی مەزنی عەرەب) بە سەرکردایەتی (شریف حسین بن علی) و بە هاریکاری بەریتانیا توانیان جەزیرەی عەرەب و قودس و شام بگرن.

بەو شێوەیە ئەو بەرەیەی شوعێبە مانایەکی نەماو بەرگرییەکە تێکچوو، هێزەکانی شێخ محمود گەڕایەوەو بەریتانیاش بەرەبەرە سەرکەوت و لە 1917/3/11 بەغداش داگیرکردبەسەرکردایەتی (جنرال مۆد)، بەپێی ڕێنماییەکانی لەندەن روی لەلای کوردستان نەکرد، لەکاتی وەستانی جەنگ بە پێی (هودنەی مۆدرس لە31/10/ 1918)بەرەو لای موسڵ چوو لە سنوری عەشایرە عەرەبەکان نزیك شەرکات بوو، لەوکاتەدا (علی احسان پاشا) بەناوی سوڵتان لە 1918/10/30 بروسکەیەکی بۆ شێخ محمود کردو هەمو مومتەلەکاتی عوسمانی ئەو ناوچەیەی بە سەربازگەکانی عوسمانیشەوە تەسلیمی دەسەڵاتی کوردستان کرد، بەو شێوەیە دەسەڵاتی شێخ محمود لە سلێمانی دان پیاهێنانی فەرمی و یاسایی پێکراو بە سنورێکی فراوان، لەسەر ئەو بنچینەیە حکومەتی پێکهێناو خۆشی ناونا مەلیك، دوای بەریتانیاش لە مانگی تشرینی 1918 دانی پیاهێناو سیفەتی (حوکمدار)ی پێ بەخشی[1]، دەتوانرێ بگوترێ لەروی سیاسی و یاسایی (دان پیاهێنانێکی نێودەوڵەتی) بە حکومەتی کوردستان کرا پێش ئەوەی ئەو مادانە لە سیڤەر تۆمار بکرێ، لەوکاتەدا لە بەغدا هیچ حکومەت و ئیدارەیەك نەبوە، لەسەر داوای بەریتانیا خۆی و هەندێ خەڵکی لەناو ماڵان هێنا ناوی نان حکومەت.

1ـ بەشێك وادەزانن ئەو سیفەتەی حوکمدار لەلایەن ئینگلیزەو بە شـێخ محمـود دراوە، لـە ڕاسـتید زۆر پـێش هاتنی ئینگلیز نامەکانی شیخ محمود بەناوی حوکمدار بوە، یەکەم جار، لەقەبی حوکمداری لە ڕێکەوتنامەکەی شیخ ئیدریس وسولتان سەلیم بە 9 دەسەڵاتی کوردی وەرگیرا لە 1514.

لەماوەی 1918 تا1920 لە ئـەنجامی بـەرگری* 1919ی کوردستان دژی ئینگلیز و شۆڕشی 1920ی ئیسلامی خـوارو و سـەودای ناوەڕاستیش لەگـەڵ ئینگلیز سێ حکومەت سەری هەڵدا، دوو حکومەتی ئازاد لە سلێمانی و کەربـەلا و حکومەتێکی کرێگرتەش لە بەغدا[1]، هەریەکە لەو حکومەتانە ناسنامەو سنور و ئامانجیـان جیـابوو، هاریکـاری و هاوتاییـەکی زۆر هـەبوو لـەنێوان حکومـەتی کوردستان و حکومەتی کەربەلا، حکومەتی کوردستان سنوری کوردستانی بـوو بـە ناوەرۆکێکی ئیسلامی، حکومەتی کەربەلا سنوری عێراقیانەو عروبیانە و شـتمانی نەبوو وەك مێژونوسە عروبیەکان وەسفیان کردوە، ئەوان زیاتر مەبەستیان دەرکردنـی ئینگلیز بـوو لـەخاکی دار الاسـلام وەك محەمـەد رەزا شـبیب دەڵێـت: ان الأحـرار المجاهدين ثابروا على التنكر لتلك الخطـة الإسـتعمارية المرسـومة، هـەروەها د فـەیاز لەکتێبی(الثورة العراقية الكبرى) دەڵێت: لم تقتصرأهداف الثورة علـى الأمـور التـى لها علاقة بالعراق بل كان تأثيرها فى الوضع العام فى مناطقَ متعـددة مـن الشـرق الاوسط، هەروەها دەڵێت:((لم نعثر على اية فتـوى او رأي شـخص ذي أهميـة مـن الشيعة يخصص او يشـير الى ضـرورة تأييـد الرجـل الشـيعي علـى الدولـة العراقيـة

---

* زۆر ناو لە شەڕوشۆڕەکانی 1919ی کورد دەنێن شۆڕش، بەڵام شۆڕش ئەوەیە وڵاتـت داگیرکرابێـت و تـۆ هیچت نەبێ لەنێو میللەت لە خوارووڕا دەست بە جموجۆڵ بکرێ و بزوتنەوەیەکی چەکداری دروست بکـەی وەك لە خواروو کرا، بەڵام لە کوردستان حکومەت و سەرکردایەتی هەبوو بەرگرییان لە کوردسـتان کـرد تـا داگـیر نەکرێت.

1ـ بڕوانە: الاسلام والعلمانية وأثرهما في نشأة الدولة العراقية الحديثة.

المقترحة))[1]، (مس بيل)یش دەڵێت: إن هدف الثورة هو تأسيس حكومـة اسـلامية واعلنوا الجهاد من اجلـها، له دانوستانەكانیش(وەفدەكە: كوری محمد شیرازی ومحمـد علی شهرستانی واحمد خراسانی) و لەچوارچێوەی خواسـتی شـۆرش نـاوی عیراقـی تێدا نەبوو، خواستەكان وەك دەق ئەو 3 خالەبو:

1ـ جلاء القوات البريطانية. 2 ـ عفو عام عن الثوار. 3 ـ اعادة المنفيين[2].

لەگفت وگۆیەكانی كیرزۆن وعیسمەت ئینینیۆ دەردەكەوێ، كە بەریتانیا چەندە بە خەم دروستكردنی عیراق وپێك وەنوسانیەتی[3]، بە پێچەوانەی بۆچونی شۆرشی بیست وزانا ئاینیەكانی سەركردەی شۆرش كە پێك هاتبو لە 100 زانا[4]، (میس بیلی)یش لەكتێبەكەی(رسائل مس بل)دەڵێت سەركردەكانی شۆرشی بیست دەمارگیری ئاینیان هەبو نەك نیشتمانی وعروبی، لە بەڵگەنامەیەكی وەزارەتی دەرەوەی هند بەژ: 5998 دەڵێ لەكاتی گەڕانی برسی كۆكس بەلێواری فوراتا لە1917/12/13 بروسكەیەكی بۆ هات لە لایەن سێ زانای پایەبەرزی ناوچەكە (محمدیەزدی لەنەجەف، میرزا شیرازی ـ سەرۆكی شۆرشی بیست ـ سامرا، مازندەرانیش لە كەربەلا) دەركەوت ئەوانە نارازین بە ڕەفتاری بەریتانیا بەرامبەر ئیران[5]، لەو بارەیەوە د فیاز دەڵێ: (لم نعثر على اية فتوى او رأي شخص ذي أهمية

1ـ دفياض-الثورة العراقيه الكبرى ص283
2ـ كوتلوف - ثورة عشرين ص187
3ـ بڕوانە: تقرير ولاية موصل ص42
4ـ بڕوانە: الإسلام والعلمانية..ص186
5ـ د.فاضل البراك - دور اليهود..ص103.

من الشيعة يخصص او يشير الى ضرورة تأييد الرجل الشيعي على الدولة العراقية المقترحة))[1]،

له دانوستانەکەش داوای بەشێك له ناوچەکە یان سەربەخۆیی ودەوڵەتیان نەدەکرد وەك علی الوردي: إن شعار الثورة هو (لا مفاوضة قبل الجلاء وإذا أرادوا المفاوضة فعلى الإنكليز أن يذهبوا الى الفاو ومن هناك يرسلون إلينا مندوبهم للمفاوضة معنا)[2]، هەرگیز داوای عێراقیانەیان نەبوە کەچی زۆربەی هەرە زۆری کتێبەکانی عەرەب باس له دروست بونی دەوڵەتی عیراقی وشۆرشی بیست پیکەوە دەکەن، گوایه عیراق بە خەباتی نیشتمانی دروست بوە، لەو بارەیەوە با ئەو دەقەی د. وردی نەقل بکەین: جاء من جانب أكثرية المؤرخين العراقيين بأن الوفد المفاوض (من جانب قادة الثورة)طلب إستقلال العراق!، بينما في رواية(هيات ـ الضابط البريطاني المفاوض) لم يأت أي ذكر لهذا الإستقلال[3].

سەرکردەکانیشیان بە دەگمەن عەرەبێکی لێ نادۆزیەوە، بە سەرکردایەتی شێخ شعلان ئەبولجۆنیش نەبوە، بەڵکو بە سەرکردایەتی (أ.محمد شیرازی) بو، لەگەڵ سەرکردایەتیەك کە پێکهاتبوو لە: محمد تقی مرزا الشیرازی، دەورە مەرجەعی شیعەی عراق وئێران و هندو لبنان و کەنداو، بە ڕەچەلەك ئیرانیە[4]، لە 1920/8/17 مردو شۆرشیش بەردەوام بوو، بۆیە شۆرشەکەی خستە ئەستۆی (شیخ فتح الله ئەسفهانی)[5]، لە سەرکردەکانی تریش: محمد مهدی مەولەوی ـ خەڵکی هند بوو، مهدی الخالصی یەکێ لەسەرکردەیەکی بەهێزبو، (مس بیل

1ـ د. فیاض ص283
2ـ د.وردی... ج5ص333
3ـ هەردوو ریوایەت لە: د وردی... ج5ص228-230 بخوێنەوە.
4ـ مذكرات محسن أبو الطبيخ ص60
5ـ وردی... ج5ص309

دەڵێت: لە بنەچەدا(خوراسانین)ن، بە هەمان شێوەش هەریەکە لە: هبە الدین الشهرستانی وابو القاسم الکاشانی وعبدالکریم الجزائری[2] مرزا احمد خراسانی، حسین قزوینی، عبدالمحسن شیرازی[3].

لە 1920/8/25 حکومەتی شۆڕش یەکەم هەڵبژاردنی دیموکراسیانەیان کرد، چەندین شاندو ئەنجومەنی ئیداری وسیاسیان دروست کرد، لەوانە:1 ـ ئەنجومەنی شارەوانی 2 ـ ئەنجومەنی ئیدارەو جێبە جێکردن 3 ـ ئەنجومەنی زانستی کە پێك هاتبوو لە(14) زانابە ڕابەرایەتی (شیخ الشریعە) بۆ چاودێری وسەرپەرشتی شۆرش و حکومەت، شیرازیش ڕابەری گشتی بو تا مردن[4].

دوای بەریتانیا بەسەر هەردوو حکومەتی کوردستان و کەربەلا زاڵ بوو و لەنێوی بردن، حکومەتی بەغداشی پتەوکرد، هەروەك لە ڕێکەوتنی سان ریمۆی 1920 دەستکاری نەخشەی سایکس ـ بیکۆ کراو ویلایەتی موسڵ (بەکوردستانیشەوە) لە بەشی (B)ی پشکی فەڕەنسی خرایە سەر بەشی (A)ی بەریتانی، دوای لەمادەی (95)ی سیڤەر جێبەجێکرا، ئینجا ئەوەی پێی دەوترێ (کێشەی ویلایەتی موسل)لە1925/10/16بە زەبری بەریتانی بەیەکجاری خرایە سەر عێراق و وەك لە (تقریر ولایە الموصل ص10) هاتوە دەڵێت: ولایەتی موسل لە چوارچێوەی سازشێك کرا کە ویلایەتی موسل ببتە مولکی عیراق و لە بەرامبەریشدا بەریتانیا واز لە بەلێنەکانی سیڤەربێنێ وکوردستانی سەروبۆ تورکیابە جێ بهێلی، ئەو هەنگاوەلە دیوی عیراق لەڕێکەوتنەوە بەهۆی ئامرازی سەربازی خستە سەر حکومەتی بەغداو برسی کۆکسی (حاکمی بەریتانیا لە عیراق) بەنوسراوی فەرمی

1ـ مس بیل... ص441
2ـ فیاض... ص275
3ـ وردی- ص294
4ـ أ- وردی... ج5ص292 ب- العراق... ج1ص166ـ167

ژ:4/3330ی 22/2/ 1921 فەرمانی دابو بە حکومەتی تازەی عیراقی تا کوردستانی خواروو بخەنە سەر عیراق، بەو شێوەیە لە خوارووش هەوڵ و تەقەلای کورد ڕووبەڕووی پلانێکی نێودەوڵەتی مەزن بۆوەو لەگەڵ سەرکەوتنی بەریتانی و تەوەری عەلمانی بە سەر شۆڕشی ئیسلامی خوارو و کوردستان مەینەتی کورد بە یەکجاری دروست بو.

ئیتر کوردستان لەنێو نەخشەی سیاسی جیهانی ناوی کوژایەوە ڕووبەڕووی دۆخێکی نوێی وابۆوە لەمێژوی خۆی نمونەی نەبو، زۆرجار داگیرکراوە بەڵام ئەمجارە داگیر و دابەشکردن بو بەپێی (ڕێکەوتنی نێو دەوڵەتی) و (سەروەری دەوڵەتی هاوچەرخ)، واتە کوردستان بوە بەشێك لە مولك وسەروەری (یاسایی) دەوڵەتی داگیرکەر، بۆیەش زاراوەی مەینەتی هەڵدەگرێ، هەربۆیەش ئەو چارەسەری و بەڵێنانەی پێی درا شکستی دەهێنا، چونکە دەنگی تایبەتی خۆی لەنێو دەوڵەتی نەبوو، لەڕێی حکومەتی عێراقی بو کە ئەویش دۆست نەبوە، ئیتر لە باشترین دۆخیدا مافەکانی کەوتە چوارچێوەی دەوڵەتی عیراقی، لەو بەڵێنانەش لە کۆنگرەی قاهیرە (لیژنەیەکی 4کەسی ـ کۆکس، مس بیل، لۆرانس، یۆنگ، بابکۆك، میجر نۆئیلیش وەك ئەندامێکی ڕاوێژ) بۆ مافی چارەنوس لە ژێر ڕۆشنایی سیڤەر دروستکرا)[1]، ڕێدرا حکومەتی کوردستانی لە چوارچێوەی عێراق هەبێ، ئەو واقعە قانونیە لە مادەی 16ی لائیحەی ئینتداب لەسەر عێراق دەقەکەی بەو شێوەیە هاتوە: المادة 16: لا شيء مما في هذا الانتداب، يمنع المنتدب من تأسيس حكومة مستقلة إدارياً، في المقاطعات الكردية، كما يلوح له ...[2] .

1 بروانە: قضية الكردية فی صراع البريطانی العراقی ص194 لەو لیژنەیە تەنهایۆنگ ونۆئیل لای کورد بوون.

2 دەقی لائیحەی ئینتدابی عیراق لە پاشکۆی ژ:2 لەکۆتایی ئەو نوسینە.

دوای (عصبة الأمم) لەوەڵامی سکاڵایەکی کۆمەڵێك سەرکردەی کورد لە ڕێنماییەکی تایبەتی بۆ بەریتانیای دەوڵەتی(ئینتداب) نارد کەبریتی بوو لە 3 مادە تیایدا لەمادەی دووەم داواکرابوو حکومەتێك بۆ کورد پێك بهێنرێت وچیتر بە هەڵە لێکدانەوە بۆبڕیاڕی ڕۆژی1925/10/16 نەکریّ[1]، لەوەش زیاتر لە بەڵگەنامەکانی بەریتانی زیاتری لێهاتوەو دەڵێ بەردەوام (عصبة الأمم)داوای لە بەریتانیا کردوە کەولایەتی کوردستان سەربەخۆ بێت لە ژێر ئینتداب ـ بروانە ئەو بەڵگەنامەی خوارەوە[2]، لەبەیانەدوقۆڵیەکەی بەریتانی عێراقی لە28/تشرینی دوەم/1922دیسان دان بەو مافە هێنرا[3]، دوای تا ساڵی 1932 چوار ڕێکەوتنی ئاوای دووقۆڵی کرا جارجار مافی کورد سوکتر دەبووو لە ڕێکەوتنەکان ناوی نە دەهات، بەتایبەتی ئەو ڕاپۆرتەی بەریتانی سالی 1932بۆ ئەوەی عیراق

1ـ دەقی بریارەکەی (عصبە الامم) لە ل457ی (المشکلة الکردیة فی الشرق الأوسط) بخوێنەوە.مەبەست لـە بڕیاڕی رۆژی 1925/10/16ئەو بڕیاڕەیە کە ولایەتی موسل خرایە سەر عیراق بەپێی لیژنەکەی عوسبە.

3 الكتاب معنونة الى ر.جيب سليد ضابط الجناح دائرة استخبارات القوة الجوية الملكية البريطانية مقر القيادة، ذوبيان الحركة القومية الكردية

.... رغم وجود بعض الأختلافات المحلية و الأجتهادات الشخصية، هنـاك قناعـة راسـخة و مشـتركة بـين جميـع الفئات الكردية بأن الحكم الذاتي المفروض على الكرد بفضل قـوات الجـيش العربيـة امـر غـير ممكـن و لا يمكـن القبول به. و انهم لا يستطيعون التخلي من فكرة تراودهم دوما بأن عصبة الأمم طلبت بريطانيا ان تحكم الكرد ضمن نظام الأنتداب و ان يكون هناك "ولاية كوردستان المستقلة" ضمن العراق و تتعامل مع الحكومة بوجـود المندوب السامي البريطاني الذي يكون كحلقة الوصل بين الكرد و الحكومة المركزية و تكونـت ادارة كـل الأمـور الداخلية بيد الكرد.....

4ـ ئەوەش دەقی دان پیاهێنانەکەبە: ((تعترف حكومة صاحب الجلالة البريطانية والحكومة العراقيـة بحـق الكورد الذين يعيشون داخل حدود العراق فى اقامة حكومة كوردية ضمن هذة الحـدود ، وتأمـل الحكومتـان ان العناصر الكوردية على اختلافها ستتوصل باسرع مايمكن الى اتفاق فيما بينها حـول الشـكل الـذى ترغـب ان تقوم تلك الحكومة وحول الحدود التى ترغب ان تمتد الية وان يرسلوا موفدين ذوى صلاحيات الى بغداد للتـداول فى العلاقات الا قتصادية والسياسية مـع حكومـة صـاحب الجلالـة والحكومـة العراقيـة)) سـروة ..كوردسـتان ص245.

ببتە ئەندام لەعوسبە[1]، بە هۆی نارەزایی کورد ورووداوەکانی بەردەرکی سەرابۆ بە ئەندام بون لە (عصبە الامم) (10) بەلێننامەی لێ وەرگیرا، بەلێننامەی (9 و10) تایبەت بو بەکورد.. بەڵام بەو دۆخەی کە کوردستان وەك هەرێم بتوێتەوە لەناو عێراقدا بەو بەلێنانە چارەسەر نەدەبوو وەك نەبوو، چاکترینیان ئەو

1ـ لەراپۆرتەکەی بریتانیا وای باسی عێراق کردبوو کەلە هەموبوارەکان چوویتە پێش وشایستەی ئەوەی هەیە بەرپرسیاریەتی دەولەتی عیراقی پێ بسپێردرێ، کەچی وانەبوو، ئەوەش بەلگەکانی چەوتی ئەوراپۆرتەیە کەدەقەکەی لە (الاسلام والعلمانية واثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة)باسمان کردوە بەو شێوەی خوارەوە: هذا التقرير لا يعكس الصورة الحقيقية لوضع العراق، ولايلبی شروط القبول فی عصبة الأمم، وكذلك يحتوى على نواقص اسياسيه كالآتی:

أـ عناصر الدولة فيه ناقصة، بخلاف شروطه، فأن الشعب متفكك والأقليم عبارة عن أوطان مختلفة، والحدود غير واضحة، والسيادتي الداخلية والخارجية ناقصة ومحتلة، اما السلطة في أقليم ضعيفة ولا تملك مقومات الدولة، وكان رأي بريطانيا الحقيقية غير ذلك الذي كتبته في هذا التقرير الى عصبة الأمم، وخير دليل على ذلك التقرير الذي أرسله (هنرى دوبس) المندوب السامي البريطاني في العراق –الى حكومته-، حيث جاء فيه ((أني أعتقد عند أنسحاب بريطانيا من العراق تتلاشى الحكومة العراقية خلال أشهر، او تبقى بشكل بائس في شريط حدودي بين السامراء والكوت، بينما تنشق المناطق الأخرى)) ، وأيد (ملك فيصل) ذلك بأكثر منه .

ب ـ لم يشر التقرير الى محاولات فصل الجنوب وولاية البصرة وكوردستان من العراق المقترح. ومجموعه أخرى من مشاكل الداخلية.

ج ـ ولم يعطي التقرير المذكور أرقام وأحصائيات حقيقية حول تحريم الشيعة والكورد من الحكم، هكذا بقيت الدولة العراقية حتى عام (2003م) ولم يسلم اي كوردياً ولا شيعياً منصب رئيس الجمهورية، بينما يشكل الكورد والشيعة اكثر من 75٪ من سكان العراق.

د ـ وبدورها تجاهلت عصبة الأمم توصيات لجنتها التي شكلت من أجل مشكلة ولاية الموصل عام 1924 حيث أوصت ببقاء مدة الأنتداب 25 سنة فيه ، بسبب عدم أهلية الدولة في العراق ، كذلك تجاهلت العصبة شروط العضوية (لاسيما الجانب القانونى) فيها.

ع ـ منذ تكوين هذه الدولة إنعدم الأستقرار فيها، ولم يتطرق التقرير البريطاني الى ذلك، والعصبة بدورها تجاهلت التعهدات العشر التي أخذتها من الدولة العراقية، حيث خرق معظم موادها من قبل العراق.

ومآخذ أخرى كثيرة من التقرير...

پێشنیارەی لیژنەی نێوپژی ویلایەتی موسلی (عصبة الأمم) بوو داوای کرد ئەگەر فاکتەری ڕەگەزی بنچینە بێ بۆ یەکلاکردنەوەی ئەو کێشەیە ئەوا هەق وایە حکومەتێکی کوردی لێ دروست بکرێ[1]، ئەگەر ئەوەش ناکەن دەوڵەتی عێراقی لەو ئاستە نیە میللەتێکی تری بخرێتە ژێر بەرپرسیاری، بۆیە پێشنیاریان کرد کە عێراق بۆ ماوەی 25 ساڵ لەژێر ئینتدابی (عصبةالامم) بمێنێتەوە[2]. تا ئەو ساتەش لە چوارچێوەی عێراقدا ئەو پێشنیارە لە هەموی باشترە کە دەوڵەتێك بێت سەربەخۆیی تەواوی نەبێ سوپا و مەرکەزیەتی نەبێ موڵکی(مەحمیە ـ لە ژێر ویسایە)ی نەتەوە یەکگرتوەکان بێت.

کەواتە کوردستان چی بەسەرهات؟

لەروی سیاسی و یاساییەوە خاوەنی هەرێم و خاکی خۆی نەما، خرانە سەر عێراق (هەروەها نمونەی تورکیای نوێش هەروا) بە میللەتەوە کە توخمەکانی بون بە دەوڵەتی هەبووە، بێ ڕێکەوتن خرانە نێو زیندانی دەوڵەتێکی تر، نمونەی ئەو جۆرە دەگمەنانە کەم بو لە جهان، قوبرس ولبنان وەك میللەت (نەك وەك هەرێم) تاڕادەیەك.. بەڵام ئەوەی وەك کوردستان دوو هەرێم و دوو میللەت پێکەوە دەوڵەت پێك بهێنن (چیکۆسلۆفاکیا بوو(چیك و سلۆقاکیا). یۆگسلافیاش کە پێکهاتبو لە: سربیا، کرواتیا، بۆسنەو هرسك، مۆنتیگرۆ(جبل الاسود)، کۆسۆڤا.. ئەوەی دوای شێوە مەرکەزی بێ ڕێکەوتن بوو لەدوای (تیتۆ) هەڵوەشایەوە، بەڵام نمونەی دروست چیکۆسلۆڤاکیا بو کە لە دوو میللەتی 66٪ی چیك

1ـ تقریر ولایة موصل ص10 بەڵام لەراپۆرتە ئەسلیەکەی ص154ة .
2ـ دوو جار ئەو پێشنیارە لەڕاپۆرتی ویلایەتی موسل هاتوە ـ تقریر ولایە موصل ص220

و28٪سلۆڤاك، قوبرسیش بە پێی دەستوری 1959 تەوافوقیانە رێك کەوتن لە سەر بنچینەی ڕێژەی پێکهاتەیی، بە جۆرێك 60٪کبرسی یۆنانی وباقیەکەی تر تورك وکەمایەتی ترن سەرۆك کۆمار یۆنانی جیگری تورك، 35پەرلەمانتار بە 15، 7 بە 3 وەزیر، .. لبنان وئیماراتیش ئاوا دابەشکراوە.

هەنگاوی دروست لەپاش مەینەتی ئەوەیە: دەوڵەتیکی) کوردی ـ عەرەبی ـ یا خود باشتر لەوە لە هەر سێ پێکهاتە پێك بێت ومافی تورکمان وئاشوریو ئەوانی تر ڕەچاو بکرێت) لەو ناوچەیەی ئێستا پێی دەوترێت: عیراق دروست بکری لەسەر بنچینەی ڕێکەوتنی ئارەزوو مەندانە، تیایدا ناوی دەوڵەت وئالاکە وەك (چیکۆسلۆڤاکیا) گوزارش لە هەرسێ پێکهاتە بکا لەدابەشی دەسەڵات و دەستور... بۆ ئەوەی لایەك زال نەبێ بەسەر لایەکی تر، ئەو ڕێکەوتنە لەدەستور زامن بکری و نەتەوە یەکگرتووەکانیش لێی بەرپرسیار بن، ئەوە چارەسەریەکە ئەگینا چارەسەری بەڕاستی مافی چارەنوسە .

کەواتە کەی مەینەتی کورد دروست بوو؟ بەرپرسیارەکان کێن؟

بەکورتی لەنێوان1908ـ1924مەینەتی کوردی تیا دروست بوو لەو ماوەیەشدا ئەوانە ڕویدا:

1- ئینقلابی اتحاد الترقی لە 1908 ی عەلمانی تۆرانی بەسەر ڕەوتی عوسمانی.

2- ڕێکەوتنامەی سایکس بیکۆ 1916 و دابەشی ناوچەکەو کوردستان لەسەر دەستی هاوپەیمانان.

3- هەلگیرسانی جەنگی جیهانی یەکەم لە 1914 ـ 1918 و سەرکەوتنی هاوپەیمانانی ڕۆژ ئاواو شکستی عوسمانی تیایدا و دابەشکرانی.
4- سەرهەلدانی دەوڵەتی تورکیای عەلمانی هاوچەرخ لە 1918 – 1922 لەجیّ ی دەوڵەتی عوسمانی و هەلوەشانەوەی بەیەکجاری لە 3 ـ 3 ـ 1924، بەهەمان شیوەش سەرهەلدانی دەوڵەتەتی عیراق و سوریا و... لەونیّوانە.
5- هاتنی دام و دەزگای عەلمانی لەجیاتی ئیسلامی وەك دەستور و ئەنجومەن و پرۆگرامی فیرکردن، لەسەر ئاستی جهانیش پەیدابونی ڕیّکەوتنامە نیّو دەوڵەتیەکان ویاسای نیّو دەوڵەتی و (عصبة الأمم) و پەیوەندی نیو دەوڵەتی و... هتد .

کەواتە زۆر بەزەقی دەردەکەوی عەلمانیەت لەمەینەتی کورد بەرپرسیارە بەهەر سیّ تەوەری جهانی و ئیقلیمی و ناوەکی بەشیّوەیەك کە:
1- عەلمانیەتی جیهانی بەرپرسیارە بەهۆی ڕیّکەوتنی سایکس بیکۆ 1916... تالۆزانی 1923 و دابەشی ناوچەکە و دوای داگیر کردنی و دابەش کردنی بەفەرمی وخستنە سەر عیراقی تازەو ئەوانی تر.
2- عەلمانیەتی ئیقلیمی کە بریتیە لەبزوتنەوەی تورکیای لاو 1865 بەسەرۆکایەتی مدحت پاشا تادەگاتە بزوتنەوەی کەمالی و دروست بونی تورکیای عەلمانی.
3- عەلمانیەتی ناوەخۆ بریتین لە و سەرکردە کوردانەی کە هاریکاری ئتحاد الترقی و کەمالیان کرد.

بۆ ئەوەی کورد دۆست و دوژمنی خۆی بناسی دەتوانین هەمو ئەو کەسایەتی و لایەن و مدرسانەی دیاری بکەین کە ڕۆڵی سەلبی بینی لە کاتی دروست بونی مەینەتی کوردی و ئەوانەی ڕۆڵی ئیجابیشیان بینی:

باشەکان: میجر نوئیل، میجرروس، چەرچل، ئەدمۆند ئەلینی، ئەرسەر فرنج، کالسپۆرت، مسیولی، یۆنگ، عقید لۆرانس، کیرزۆن، ج رۆمبلید، فیتیفگیۆ، ریتشارددۆب، کالسرۆپ، سی سی ویل، کۆرنەوالیس، گۆلدسمیپس، لویدجۆرج، (چوار باشەکەی کۆنگرەی قاهیرە:چرچل، یۆنگ، نۆئیل، تی لۆرانس)، ئەدموندکلینی، مدرسەی ئەهلی قاهیرەی (بەریتانی)، لیژنەی (کینگ کراین)ی ئەمریکی [1]، بوغوس پاشای ئەرمەنی، سوڵتان محمد واحد الدین، فرید پاشای باب العالی، محمد شیرازی (سەرۆکی شۆرشی بیست) توینبی میژوو نوس، شۆرشەکانی سەنوسی ومەهدی وخەتابی مەهدیە وشازلیە وبادیسیە و شۆرشەکانی شیخ عبدالقادر وعمر المختار وعبدالکریم خەتابی لە ئەفریقیا و شۆرشی بیست لەخوارووی عیراق....

خراپەکان: ویلسون، برسی کۆکس، مس بیل، ئەوانە هەرسێك نوێنەری بەریتانیا بون لەبەغدا، هنری دۆپس، سیر ف همفری(سەرکردەی گشتی هیزە چەکدارەکانی عیراقبوو)، لچمان، تۆماس هۆهلەر، هنری دۆبز، شیپارد، دی رۆبیك، لورد کرزن، کلایتۆن، میجر سون، لونکرینك، میجر ئاهی، ماکماهون، میجر راندی، نوێنەرەکانی بەریتانیا لەئیران، مدرسەی بەغدای ئیمپرالی بەریتانی، اتحاد الترقی، تەیاری تۆرانی، ئەتاتورك، لینین، ستالین، بریجنیف، ملك فیصل، حزبی الفتاه العربی، تەیاری عروبی، .... لەکوردەکانیش مستەفا دەرسیمی، مراد پاشا، دیاب ئاغە، رەهبەری برازای

1ـ ئەو لیژنەیە لەلایەن ویلسۆنی سەرۆکی ئەمریکا نێردرا رۆژهەڵاتی ناوەراست پێك هاتبوو لـە (هنـری چەرال کینگ لەگەل چارلز کراین ، لەسالی 1919 بۆ یەکەم جار چاویان بە سەرکردایەتی کورد کەوت وبـەو نەخشە دابەشیەی کوردستان و سایکس پیکۆ قایل نەبوون .

سیدرەزا، قاسم بك جوبرانلی، حاجی شکری بەگ، حسن خەیری، مچۆ ئاغە، مستەفازکی بەگ، برنجی زادە، زولفی بەگزادە، رامزبەگ، جعفر عسکری، ئینینۆ، زیائەلب، لوتفی فکری، جاریش وابوە هەندێك لەوانە (کوردەکان وبەریتانیەکان) هەلوێستی باشیان هەبوە یان لە دوایی گۆڕاوە.

بەشی چوارەم

هۆی ڕاستەقینەی بە دەوڵەت نەبونی کورد

ئەو هۆکارانەی لە لایەن زانایان باسی کراوە

دیسان ئەوەی ئەو بابەتە دەشێوێنێ وهۆی ڕاستەقینەی پێ نادۆزرێتەوەلەسەر کۆمەڵێك چەمك وئەکزیۆمی هەلە بینای توێژینەوەکەی دەکا، لە هەمویان ترسناك تر دەستەواژەی: مێژووی کورد هەر چەوساندنەوە بووە...، هەرچی دەست دەداتە قەڵەم یەکسەر دەنووسێ: بەهەزاران ساڵە کورد دەچەوسێتەوە، یان دەڵێ بەدەیان هەزار ساڵە عەرەب ئێمەی داگیرکردووە یان فارس... ئەو چەمکانە بێگومان هەڵەن، جارێ لەمێژوودا تا لەسەردەمی هاتنی ئیسلامیش هیچ بەڵگەیەك نییە عەرەب هاتبێ کوردی چەوساندبێتەوە، یان عەرەب حوکمی لەسەر کورد کردبێت، تەنها لەسەردەمی عەباسی و ئەمەوی، ئەویشبەو شێوەیە نەبوە، پەرتووکی گەورەی ﴿الملل والنحل والاعراق﴾ زۆر بەوردی باسی ئەو دوو سەردەمە دەکا، دەڵێت: سەردەمێکی ناخۆشی هەمو میللەتان بو بەڵام میللەتی کورد وەزعی باش بوو، تەنها بەلێنێکی زارەکی یان نوسراویان بە(قاسدێك) دەنارد بۆ خەلیفە دەیان گووت: ئێمە لەگەل تۆین، بەڵگەیەکی بەهێزمان هەیە کە هێزی عەباسی و ئەمەوی نەگەیشتە کوردستان ئەویش ئەوکاتەی ئەمەوییەکان زۆر بەتووندی لەبنەماڵەی پێغەمبەریان(د- خ) دا، زۆربەی سەیدەکان لەهیچ شوێنك جێیان

نەدەبۆوە، یان بە فراوانتر بڵێین معارەزەی دەسەڵات هەڵدەهاتن بۆ کوردستان نیشتەجێ بون، یان (هاتنی خەواریجەکان بۆ کوردستان کە لەکوردستانەوە هێرش دەکەنە سەر دەوڵەتی ئەومەوی وعەباسی)، کەواتە ئەو گۆتانەی دەووترێت کورد چەوساندراوەتەوە لەمێژوو ڕاست نین، جیاوازی حوکمی ئیسلامیان (لەگەل ئەو هەمو سەلبیاتەی هەشیبوە) لەگەڵ سیستەمەکانی تر لەوەیە کە مەرکەزیەت دەوری نەبووە، بۆنموونە لەڕۆم ئەوان سەرۆك بون یان لە ساسانی فارسەکان بون یان لە فیرعەونییەکان...هتد، مەرکەزییەت هەبوە لەناوچەو جوگرافیاو دانیشتوان، بەلام لەئیسلامدا وانەبوە، سەردەمێك پایتەخت لەمەدینە بووە، دوای چۆتە کوفە، دواتر چۆتە دیمەشق، بغدا، قاهیرە، ئەستەمبۆل، ئێران، ئەندەلوس...هتد

ئینجا دەسەڵاتی ئیسلامی لەناو میللەتێکیش قەتیس نەماوە، سەرەتا لەدەست عەرەب بووە دوای حوکم کەوتە دەست سەلجوقییەکان، دوای ئەیوبییە کوردەکان، دوای مەمالیکەکان و عوسمانی وسەفەوی و...هتد.

کوردیش لێرەوە دەوری خۆی دیووە، توانیویەتی نزیکەی (100)سال میراتی دەسەڵاتی ئیسلامی بگرێتە دەست، جگە لەوەی دەوڵەت و میرنشینی کوردی فەرمانڕەوایی کوردستانیان کردوە، کەواتە کورد شتێکی کەم نەبووە ئەگەر زیاتریش نەبوبێت، ئەو گەلالەیەش وێنەیەکی وا نەدا کە هەرگیز کورد دەوڵەتی نەبوە، بەڵکو مەبەست دەوڵەتی مۆدیرنە.

مێژووی زوڵم لە کورد لەسەدەی 20 ەوە دەست پێدەکات، لە هەمو مێژویدا بە ئەندازەی دوای سەدەی بیستەم نەچەوسایتەوەو داگیرنەکراوە، کەواتە ئەم بۆچونە ڕاست نیە و حوکم لەسەر مێژو دەکات بە پێی واقعی ئێستا، زۆریش باوی هەیە لەبەر ئەوە ئەگەر ئەم بۆچونە ڕاست بێ کەواتە ئێمە ئەو رزگارییەی دەمانەوێت

مانای نییه. ئەم داواییەی لە وڵاتانی دراوسێ تورکیاو عێراق و ئێران وسوریا دەیکەین نارەواییە، ئەگەر هەزاران ساڵ چەوسابیتەوە تازە داوا لە کێ دەکەیت.

ئینجا چۆن دەست نیشانی مافی خۆت دەکەی، بە پێی ئەو بۆچونە حەق بە بەغداو دیمەشق و تهران و ئەنقەرە دەدەی کە مافمان نەدەنێ بلێن: ئێوە تێك دەرن.

پێش سەدەی بیستەم چەوساندنەوە هەبوە، بەڵام چەوساندنەوەی نەتەوەی نەبوە، ڕەنگە کورد غەدری لێکرابێ تـاڵان کرابـێ کوشـتاری لێ کرابێـت، کـوردیش وای لەعەرەب و وخەڵکی تر کردووە، هەریەکە خۆبەخۆش وایان لێـك کـردوە، خـەڵکی دیکەش وای بەسەر هاتووە،لەکتیبە میژوویەکانی(طـبری وابـن کـثیر ومقدسـی..) باسی زولمی کورد **کراوە لەخەلکی تر،لە** (وفیـات الأعیـان)دةلیَ لةشـةرِیَکدا کـورد 2000ئافرةتیان لة عرب وفارس ئةنفال کـرد، واهاتووە: وافـتض الأکـراد مـائتي بکر من أهل البیوتات وحملوا معهم نحو ألفي امرأة إلی بلادهم .

ئەگەر بێینە سەر نێوان کوردو عەرەب ڕەنگە نزیکەی (30) جار بەغدا داگیرکرابێت، زۆربەی نەتەوەی تر داگیری کردوە کوردیش سێ تاچوار جار داگیری کردووە، نمونەیەك نییە لەمێژو عەرەب هاتبێ هەولێرو سلیمانی داگیر کردبێ، کەواتە لەپای چی ئەم سەروەرییە دەدەیتە عەرەب دەڵێی هەر ئێمەیان چەوساندۆتەوە، کەواتە بەو بۆچونە بێت باوك و باپیرانمان ترسنۆك بونە.

ئەگەر بێیتە سەر ڕاستی کە چەوسانەوەی کورد لەسەرەتای سەدەی بیستەمە هەقەکە دیارە، ئەو کات دەڵێ: ئەوە ئەوانە بەرپرس بون حەقە کەم لەلای ئەمەیە لە ڕوی ویاسای و شەریعەتی ڕونە.

ڕاستیەکەی ئەوەیە سەرەتای دروست بونی مەینەتی کورد بۆ سەرەتای سەدەی (20) دەگەڕێتەوە، کاتێك دەوڵەتی هاوچەرخ بەپێ یاسای نێودەوڵەتی دروست بون لە پاش جەنگی جیهانی یەکەم، لەو کاتەوە مەینەتی کورد دروست بوە هەر بۆیە

مێژوی جولانەوەی کوردیش ئەوکاتە دەستی پێکردووە، کەواتە ئێستا دەزانین کێ بەرپرسە وە مافەکانمان لەلای کێیە وە هۆیەکانی دروست نەبونی دەوڵەتی کوردی چیە، نابێتە نەزەری جودا جودا وەك لە خوارەوە بە پاڵپشت بەو بۆچونە لەنگەی سەروەوە بەکورتی هۆیەکانی دروست نەبونی دەوڵەتی کوردی باس دەکەین، دەڵێین چونکە:

1ـ کوردستان سنورەکانی داخراو بوەو کەوتۆتە نێوان عوسمانی وسەفەوی واتە لایەکی لەسەر ئاو نەبووە بۆیە نەبویتە دەوڵەت[1].

2ـ لەکۆنەوە هەر چەوساوەتەوە وژێر دەستە بوە..

3ـ زۆر عەشایرو دواکەوتوو بووە، میللەتەکەی رەوەند بووینە..

4ـ شارێکی زۆر گەورەی بازرگانی نەبووە کە وەك مەرکەزێك بێت.

5ـ زاڵبونی هەستی ئاینی بەسەر نەتەوەیەتی دا سەرکردەکانی کورد هاوکاریان لەگەڵ ڕۆژئاوا نەکرد، لەتۆڵەی صلاح الدین ئەیوبی نەیان کردونەتە دەوڵەت.

6ـ زەمینەی یاسای و سیاسی کەبریتییە لەهەرێم وگەل و دەسەڵاتی سیاسی ئامادەنەبو.

7ـ ناکۆکی وناوەخۆ لەنێو کوردان و کێشەو ناکۆکی سەرکردەکان

1ـ ئەو راپۆرتە لەنێوان ئەرمەنی وبەریتانی هۆیەکانی بەدەولـەت نـەبوونی کـورد بـاس دەکـا: جمهوريـة أرمنية السوفيتية – يريفان Foreign Office

...أعتقد بأن ليس للكرد مستقبل كشعب. أنهم يعيشون في منطقـة فقيرة، موزعـون بـين ثلاثـة أو اربعـة قوى و ان نفوسها قليل قياسا الى جيرانهم و ليس لهم موقع علـى السـاحل و لهـم ميـل الى القبيلـة أكثـر مـن ميلهم الى القومية و ان مصدر الدعوات القومية الكردية الحالية يعود جزءا الى التصـريح المشـترك الأنجلـو – الفرنسي تشرين الثاني عام 1918 و الذي نص على تحرير الشعوب الخاضعة للدولة العثمانية و أعطائهم حق تقرير المصير و الذي كان جزءا من الأعلام الحربي للدول الحلفاء أثناء الحرب العالمية الأولى.

توقيع W.J. Childs 1929/8/17

8ـ لیدانی ئەرمەن وچەوساندنەوەی نەسرانی ئەو کیشانە وای کرد کورد نەبیتە دەولّەت.

9 ـ زۆری سامانی ژیر زەوی کوردستان هۆی بە دەولّەت نەبونی کوردە.

10ـ هەیە دەلّیّ، چونکە پارچە پارچەکراین بۆیە نەبووینە دەولّەت!.

11-بەرژەوەندی ئیستعمار ئەوە بوە کوردستان نەبیّتە دەولەت (ئەوەیان ڕای ئیسلامی وچەبی هاوچەرخ بوە) .

12ـ ڕایەکی تری نوێش لەنیو کوردستان ودەرەوە هەیە دەلّیّ: توانای دەولّەت بەڕیوەبردنیان نەبوەو نیە..

وەلاّم و هەلسەنگاندنی ئەو بۆچونانە

یەکەیەکە بە ڕیز بەندی خۆی وەلاّم دەدەینەوە

1ـ بەشی زۆری لە میژوناسی کورد و غەیرەکورد و مونەزیرەکان هۆی نەبونی کورد بە دەولّەت بۆ ئەو هۆکارانە دەگیرنەوە دەلّیّن کورد چواردەوری بە دوژمن دراوەو هیچ لایەك ناکەوێتە سەر دەریا، بۆ ئەوەی دەرگای کراوە بیّت لیّی...

خۆ ئەرمینیا و ئازربیجان و عیراقیش کەوتبوە نیوان ئەو دوو ئیمبراتۆریەتەوەو بونە دەولّەتیش، بەپیچەوانەوە گەلیّ جار میرنشین و دەولّەتە کوردیەکان سودیان لەو جیۆپۆلیتیکە وەرگرتبوو.. لەپیش مەینەتیەکەی واتە لە سەرەتای سەدەی بیست چواردەوری دوژمن نەبوو، ئەگەر عوسمانی و فارسی بەدوژمن حساب بکەین خۆ عیراق و سوریا و ئوردن دروست نەببون، ئنجا ئەوکاتی کە ئەو دەولّەتانە دروست بون و کورد لیّی بیبەشکرا فارس و عوسمانی هەر دەسەلاّتیان نەمابوو، میللەتی تریش هەبو نەداخراوبوینەوە کو (مونگۆلیاوسودان وچادو هەنگاریاو ..بەدەیانی تر) کەچی بووینە دەولّەت..کەواتە ئەوە هۆی بنچینەیی نەبوە.

2ـ هەرچەندە هەلەیە کورد وکوردستان هەر ژێر دەستەو چەوساوە نەبوینە[1]، خۆ ئەگەر واش بێت جولەکە لەکۆنەوە چەوساوەتەوە یان ئەرمەنییەکان، یان عەرەب کەچی بووینە دەوڵەت.. بونی دەسەڵاتی کوردی بەو فراوانیەی لە میرنشین و دەوڵەت و لە دەسەڵاتی ئەیوبی و دوای دەسەڵاتی کوردی بەسەر شام و بەغدا و زۆر شوێنی تر، دەسەلمێنێ کە کورد ئەزموونی دەسەڵاتی سیاسی و پابەندی بە یاسا بە تایبەتی یاساکانی (شەریعەت) تا ئەو ڕادەیە پابەندی بەشەریعەت ببوە نەریت و رای گشتی، بەڵام ڕاستە کۆمەڵگەیەکی خێڵەکیش بووە، دیسان ئەوانەی زۆر خێڵەکی (مەبەست لێرە ئەوانەی دەرەوەی شارە کوردیەکان) تاڕادەیەکی چاك توخمی مەدەنیان لێ بەدی دەکرێ بەهۆی ئاینەکەیان لە لێبوردەیی و بەهاناهاتن و هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی گشتی و پاراستنی بەرژەوەندی گشتی و ژینگە و...هتد.

ئەگەر بەوردی سەرنج بدەینە کەمینەکان دەبینین جوو و گاور و دیان لە کوردستان نەك لە شارەکان لە گوندەکانیش ژیاون، موڵك و سامانیان پارێستراوە، بەپێی راپۆرتی (عصبة الأمم) ساڵی 1925ی ویلایەتی موسڵ وا پیشان دەدا کە لێبوردەیی و پێکەوەژیانی مەسیحی و کورد لە کوردستان نمونەییەو دەگمەنە، بەپێچەوانەوە ئەگەر عێراق بەنمونە وەرگرین و بووە دەوڵەتیش بەپێی توێژینەوەی کۆمەڵایەتیەکانی(حەنابەتاتۆ)، (د.علی وەردی)، (فۆرستەر)...

دەبینین کۆمەڵگەکەی نەك هەر خێڵەکیە، بەڵکو بەدەویش بوە لەکاتی بونی بە دەوڵەت، وەك لەو ئامارە دەردەکەوێ: 35٪ بەدەوی،41٪ دەشتەکی، 24٪

1ـ باسی ئەحواڵی وڵاتانی ئەمریکا بۆ دەکەی
باسی مازی و حاڵ و ئیستقبالی سۆرانی بڵێ
چەند حوکمدارت لە بەدلیس و بۆتان بووە
گەر بەوە عیلمت نیە پاشای بابان بڵێ

شارستانی، شارستانیەکەش زۆربەی غەیرە عەرەب بون. خەڵکی ناو شاری بەغدا (بە نمونە) بەشی زۆری عەرەب نەبونە، لە سالی1900 سێ نوێنەریان لە مەبعوسان (پەرلەمانی عوسمانی) بۆ هەڵبژێردرا تەنها یەکیان عەرەب بوو بەناوی (محمود ئالوس)، دووەمیان کورد بو بەناوی (اسماعیل حقی بابان)، سێیەمیان یەهودی بو بەناوی (ساسون حسقیل)، ڕێژەی بازرگانان لە 95٪ یەهود بون، خەڵکی ناو بەغدا {بەپێی ئاماری 1908} بریتی بو لە 150.000 کەس، 53.000 یەهودی بون، جگە لە کورد و فەیلی و مەسیحی، بۆیە شەممە پشووی بازاڕ بو لە جیاتی هەینی[1]، ئنجا کۆمەڵگەیەك بون زۆر دژی یاسا و دەسەڵات کەچی بە بڕیاری بەریتانی بون بە دەوڵەت، بەلای کەمی خەڵکی کوردستان مەدەنی تر بون لە عەرەبی عیراق، تاهاتنی مەلیك فەیسەل، کە لەکۆنگرەکان بەشداری دەکرد بە حیساب ڕۆشنبیرترین کەس بوە ئینجا کە لە بەریتانیا ئیمزای کردبوو نەی زانی بوو ئینگلیزیەکەی بخوێنێتەوە لۆرانس بۆی خوێندبوە، شیخەکانی کەنداو ئیمزای دەستیان نەبوە بە پەنجە مۆریان کردوە، بەڵگەیەکی بە هێزتر کاتی سیستەمی ئینتداب لەلایەن (عوسبە)دەرچوو بەپێی ریزبەندییەکانی خوارەوە پۆلین کران بە پێی دواکەوتوویی : گرووپی A: ژێر دەسەڵاتی عوسمانی (وەك عێراق و تورکیاو کورد...) ئەوە پێش کەوتوو بون، گرووپیB ئەفریقیا پلەی دوەمی هەبوو، گرووپی C ژێردەستەکانی ئەلمانیا پلەی سێیەمی هەبوو، کەچی پلە سێیەکانیش بونە دەوڵەت..کەواتە ئەوەش هۆی بنچینەیی نەبوە.

1ـ لە نێو هەندێ فەرموودە زەمی بەغداو ئەهلی عیراق کراوەو داواکراوە لێی دانەنیشن، لەص1 ج1﴿ تاریخ بغداد - الخطیب البغدادي﴾ دەڵێ: بەغداد وخاکی سواد غەسبە ناکری ونافرۆشری لێشی دانەنیشی باشە، دەڵێن : ناوی بەغدا لە بتی عەجەمان هاتوە بۆیەناویان نا (دار السلام)

3ـ هەرچەندە شاری گەورە کاریگەر بوە، کاتی خۆی شار دەبوە دەوڵەت وەك ئەفلاتون لە (جمهوری)ەکەی باسدەکات. کوردستان شاری گەورەی لێبووە وەکو هەولێر و سلیمانی و دیاربەکر، لەبەڵگەنامەی بەریتانی باس لەشارێکی تری گەورەی بازرگانی دەکا، کە ڕۆژهەلاَت ورۆژئاوای پێك بەستبۆوە[*]، ولاَتی تر هەبوە هەر بیابان بوە وەکو (ئوردەن و قەتەر...).

کەچی بووینە دەوڵەت.. کەواتە ئەوەش هۆی بنچینەیی نەبوە.

5ـ ئاین زاڵبووە...خۆ ئەگەر وابواییە پێغەمبەر (د.خ) عەرەب بوە، کەوابو دەبێت یەك ولاَت بۆ عەرەبان دروست نەکرابایە یان دەوڵەتی تورکیا.

ئینجا لەدوای جەنگ هەموسەرکردەکوردەکان دەستیان بۆهاوپەیمانان درێژکرد بۆ ئەو مەبەستە، هەر لە شێخ عبیداللە وشیخ عبدالقادری شمزینی وشیخ محمودو قازی ومەلا مستەفا...هەرچی هێزی گەورەیەو کەسێکی کاریگەر بوە لەو جیهانە نامەیان بۆناردوەوگەلاَلەیان پێشکەش کردوە، هەم بۆ جیهانی ئیسلامیش، ئەگەر سەرکردەکوردەکان ئاینیش بووبن ئەوا لەگەل ئاینەکانی تر دۆست بون هەروەك لە ڕاپۆرتی و یلایەتی موسل و بەڵگەنامەی بەریتانی وزۆر سەرچاوەی ترهاتوە، لە حکومەتی شێخ محمود وەزیری دارایی کەریمی عەلەکەی مەسیحی بووشیخ سلام بە شیخ النصرانی بەناوبانگ بو، کاهینێکی گەڕیدە هاتبوە کوردستان وسەردانی ناوچەی بارزان وکوردستانی کردبو سەرسام بو بەوتەبابییەی نێوان کوردستانیەکان لە

---

secret. Kurdish policy New Delhi .File No .13/14 vol.v11 1 .Lndia.

وزارة الداخلية 16شباط1930 مذكرة سري، رقم 646 \سي.

... وكان كردستان مركز التجارة العالمية ومعبر المهم للتجارة بين الصين والهند. حيث كانت القوافل البرية تسير بين همدان وكابول ولاهور ودلهي والصين واسكندرية وكان الكرد حماة طرق القوافل. كان مدينة كرين الكردية مركزا تجاريا عالميا...

ئاینە جیاجیاکان کتێبێکی نوسیبوو بەناوی(مهد البشریه ـ الحیاه فی شرق کوردستان) شیخ عبدالسلامی بە(برایان بۆرۆ)ی ئیرلەندای شوبهاندبوو، کە لە کوردستانیش لەژێر سایەی ئەخلاقی ئاینی وەقە زێڕەك لەدەرەوە بەجێ بهێلە کەس دەستی بۆ ناباو، مالی مەسیحی زیاتر پارێزراوبوە[1]، کۆمەڵێك خەڵکی ئاین پەروەر یەخەگیری شێخ سعیدبون و داوایان لێکرد فهمیە فەندی دەربکا چونکە لەکافر کافرو مولحید ترە، شێخ سعید پێی وتبون خۆ کوردێکی چاکە لێیگەڕێن با بمێنی[2]، کەواتە جار وابوە نەتەوایەتیان بەسەر ئایدیۆلۆژیا خستوە، ئەگەر ئاڕستەی شۆرشەکانی کورد ئاینیش بوبێ خۆ لە عیراقیش شۆرش دژی بەریتانیا کرا...، ئەگەر تۆلەی سەلاح الدین بێت لەکورد بۆ تۆلە لە (محمد فاتیح)نەکراوە کەچی بوینە دەولەت..کەواتە ئەوەش هۆی بنچینەیی نەبوە.

ئەوەی دەڵێت: ئاین ڕێگر بوە بۆ کورد ویاریدەدەر بوە بۆ عەرەب وتورك، دەڵێن: ئەوان سودیان وەرگرتوە بەلآم کورد سودی وەرنەگرتوە ..، ئەوانە لەوە بە هەڵە داچووینە وا دەزانن ئەو ولآتانەی عەرەبی زادەی ئەمەوی وعەباسین وتورکیاش زادەی عوسمانیە...، نەخێر هەڵەکە ئەلێرەیە، ولآتانی عەرەبی وتورکی لە لایەن ڕۆژئاوا دروست کراون نەك لەلایەن خیلافەتی ئیسلام.

6ـ ناکۆکی ناوەخۆی هەبوە بەلآم هەمو میللەتێك ناکۆکی ناوەخۆی هەبوە تەنانەت دەوڵەتەگەورەکانی ئێستاش لەوانە: ئەمریکا یان بەریتانیا،

1ـ أیوب بارزانی ـ المقاومة الکردیة للإحتلال ص8 هەروەها بڕوانە ئەو ڕووداوەی یارمـەتی ئەرمەنـەکان لەلایەن سەرکردە ئاینیەکانی کورد لە ل264ی مسعود بارزانی-بارزانی وبزوتنەوەی رزگاری خوازی کورد

2ـ الملامح السیاسیة لتأریخ الکردالحدیث والمعاصر ـ صباح ارام ص142

..لە کێ هەیە ناکۆکی ناوەخۆ نەبوبیت، کەچی بوینە دەوڵەت..کەواتە ئەوەش هۆی بنچینەیی نەبوە.

7ـ زەمینەی یاسای وسیاسی کەلەهەموان گرینگترە بەڵام لەکوردستان لە هەموان زیاتر سازتربوە، هەر خودی بەکارهێنانی ووشەی کوردستان لەسەدەی (12) ەوە دەست پێدەکات لەساڵی 1339ز کەوتە سەر نەخشەی ئیبن مستەوفی بۆ یەکەمجار وەك مێژووی جوگرافیای، مێژووی ئیداریەکەی لە دوای سەدەی 17 دەست پێ دەکا، کە بۆ 5و یلایەت بەکارهات و ناوی کەوتە سەر نەخشەی ئیداری، مێژوی سیاسی لە کۆتایی سەدەی بیستەم دەست پێ دەکا، کاتێ شیخ عبیداللە داوای هەمو کوردستانی کرد، مێژووی سیاسی لەدوای سالی 1908 خەستتر بۆوە، میژووی یاسایی لە کۆنگرەی (سیفەری 1920)ڕا دەست پێ دەکات چونکە لەژێر سەردێری یاسایی (بەشی سێیەم کوردستان) لە سیڤەر هات، کەواتە لە سەردەمی دروست بونی دەوڵەتی مۆدیرن کوردستان (واتە کوردستان وەك هەرێمێك) مقەوەماتی مێژوویی وجوگرافی وئیداری وسیاسی و یاسایی بڕیبوو بۆ بون بەدەوڵەت، بە پێچەوانەی زۆربەی ئەو هەرێمانەی لە ڕۆژ هەڵاتی ناوەڕاست ئەو مقەوەماتانەی نەبوەو، بەراود لەگەڵ عیراق نەهەرێمێکی ئیداری نەسیاسی نەیاسایی بوە، تا سالی 1921 ئینجا لە کۆنگرەکان ناوی هاتوە.. کەچی بوینە دەوڵەت..کەواتە ئەوەش هۆی بنچینەیی نەبوە.

1ـ جوگرافی ناسەکانی ئیسلامی لەو دواییە وەك ئیبن حوقل وئیستاخەری وئەلبیرۆنی وزۆری تر بۆ یەکەم جار هەولیاندا سنوری ئیقلیم لەسەر بنچینەی زمان داڕێژن شان بەشانی داڕشتنی هەندێکیشیان لەسەر بنچینەی جوگرافی وسروشتی ومێژوویی... کوردستان یەکێ لەوانە بوو زوو لەسەر بنچینەی زمان کەوتە ئیقلیمی جیبال.

8ـ لە ڕاستیدا ڕەفتاری هەندی سەرکردەو عەشایەر دژ بـە (غـەیرە دیـن) زۆر سەلبی بوە، بەڵام بە دەیان بەڵگەنامـەش لای هیـزە گـەورەکان هەیـە کـە کـورد لەگەل کەمایەتی ئاین باش بوینە، خۆ ئەگەر ئەو فاکتەرە گرنگ بوایە بۆ دەوڵـەت دروست بون دەبوایە تورکیای نویٚ هەرگیز نەبوایـە دەوڵـەت، چـونکە بـە فـەرمی جینۆسایدی ئەرمەن لە ئەستۆی ئیتحادولترەقی وکەمالیەکان بوو،هەر لە مـادەی (142)ی سیڤەر بەتیرۆر وەسـفی دەکـاو ئامـاژە بـە حکومـەتی ئیتحـادوالترقی (کەبناغەی تورکیای نوێیە) دەکا وەك بەرپرسیار لەو تاوانە ـ بۆیە هەر هەوڵێك بە هەڵەیی بـۆ توشـکردنی کـورد یـان عوسمـانی بـەو تاوانـە هەڵەیـەکی کوشـندەی ستراتیژییە.

9ـ ڕاستە کوردستان سامانی زۆرەو هەمو لایەك چاویان لەخێروبێری بوە، بەڵام سەردەمی دروستبونی دەوڵەتی هاوچەرخ لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم سیستەمێکی جیهانی نویٚ داڕژرا، سیستەمی ئیمپریالیزمی ڕاستەوخۆش گۆڕا بۆ ڕێکەوتننامەو ئینتداب و مۆرکردنی گرێبەستی کۆمپانیا...بەڵام ئەو هۆکارە بۆ دوای دابەشیەکە کاریگەری هەیە، وەك دەبینین چۆن کەرکوك تەعریب کرا بۆ ئەو مەبەستە، وەختێك گرنگی نەوت هاتە گۆڕەپان، کە سەردەمی سیستەمی نوێی جیهانی هاتە کایەوە، لەلایەن ئەلمانیا پێش سەدەی بیست گرنگی نەوت بەدی دەکریٚ، هەر بۆ زانیاری یەکەمجار گرنگی نەوتی کوردستان (خانەقین) لەلایەن (معجم البلدان)ی یاقوت حموی لە سەدەی 10 باس کراوە نەك وەك هەندیٚ مێژونوس دەیدەنە پاڵ زانایانی ئەڵمان لەکۆتایی سەدەی 19، بەڵام بەریتانیا کە نفوزی لە ویلایەتەکانی بەغدا و بەسرە بەهێز بوو ئەوکاتی ماکینەکانی بە خەڵوز ئیشی دەکرد دوایی لەسەرەتای سەدەی بیستەم بوو بە نەوت، لەکاتی دابەشیەکەی سایکس ـ بیکۆش ویلایەتی موسڵ کەوتە سەر بەشی فەڕەنسا، هەر بەو هۆیەوە

بەریتانیا تەقەلای لەگەڵ (کلیمنسور)ی سەرۆك وەزیرانی فەڕەنسا دا لە کۆنگرەی (سان ریمۆ 1920) تا ویلایەتی موسڵ بگێڕێتەوە سەر بەشی بەریتانیا بە مەرجی خۆی ڕێکەوتن، ئیتر لەو سەودایە ئەو بۆچونە بەهێز دەکا، کە گوایە بەهۆی سامان کوردستان پارچەپارچە کرا، هەر لە کۆنگرەی قاهیرەی 1921 کە عێراقی لێ دروستکرا پاساوی هەرەبنچینەیی هەریەکە لە: مس بیل و برسی کۆکس لە بەرامبەر پێشنیارە چاکەکانی چەرچڵ ئەوەبو: ئەگەر داهاتی کوردستان نەخرێتە سەر عێراقە نوێیە ئەوا عێراق مقەوماتی ئابوری خۆی نابێ، بەڵام هەمو ئەو تاوتوێیە ئەوە ناگەیەنێ کە کوردستان پارچەپارچەکراو نەگیشتە دەوڵەت بەو هۆیە، خۆ هەمان سامان درا بەعێراق و بوش بە دەوڵەت، ئینجا وڵاتانی کەنداو هەموی لەسەر بنچینەی نەوت بونە دەوڵەتی سەربەخۆ، کەواتە هۆکارەکە پێچەوانەیە، دڵنیام ئەگەر کوردستان سامانی نەوتی نەبوایە مێژوونوسەکانی خۆمان بەلایەکی تردا دەچون و دەیانگوت: خوا کوردی لە سامان بێبەش کرد بۆیە وڵاتێکی زلهێز نەهات تەماحیمان تێ بکاو بمانکات بە دەوڵەت!، ئەوکاتی نەبونی سامان دەبوە هۆیەکی مەعقولی نەبونمان بە دەوڵەت.. کەواتە ئەو خاڵەش نەك هۆکاری نەبونی دەوڵەتە بەڵکو بە پێچەوانەوە خاڵی یارمەتیدەرە.

10ـ بەشێکی تر پێیان وایە پارچەپارچەکردنی کوردستان و دابەشی بەسەر حکومەتەکانی دەوروبەر هۆی نەبونی دەوڵەتێکی کوردیە.

وەڵام/ دەبێ بەوردی زنجیرە روداوەکانی مێژوو ڕێزبکەین، لەکاتی بێبەشکردنی کورد هێشتا دابەش نەکرابوو(دابەشیەکە مانای مەینەتی و نەگەیشتنی کورد بە دەوڵەتە)، بۆیە دابەشیەکە پەیوەندی بە بەردەوامی مەینەتیەکە هەیە نەك بەرپاکردنی مەینەتیەکە، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر وڵات هەیە خراپتریش پارچەپارچە ببووو، لەوانە ئەڵمانیا لەپاش جەنگی سی ساڵەو ڕێکەوتنی ویستڤالیای 1648

کۆیان 1871 لەساڵی توانی بسمارك کەچی جیاجیا میرنشینی1300ببوە بکاتەوە دەوڵەتی ئەڵمانیا دروست بکا.

11ـ سەبارەت بەکەم توانایی کوردی ئەوسا بـۆ بـەڕێوەبردنی دەوڵـەت ئێسـتا خەریکە ئەو بۆچوونە زۆر باو وەرگرێ بەتایبەتی لەژێر سـایەی دەسـەڵاتی کـوردی ئێستا، ئەسلو ئەساسی نیە، چونکە:

أ ـ کورد لە نێو عوسمانی بە توانا تر بون وەك لـە مناقشـەکەی ئـەتاتۆرك لـە پەرلەمان لە ڕۆژانی 1و1924/3/3،2 دەردەکەوێ.

ب ـ لەسیڤەر ناوی کوردستان بەدەر لە سیستەمی (ئینتداب) هاتوە[1]، ئـەوەش بەڵگەیە کە نەك بەتوانا بوە بەڵکو لەمیلەتانی تری عوسـمـانی ئامـادە تـر بـوە بـۆ دەوڵەت.

دـ زۆربەی دام ودەزگاو حزب وموئەسەساتی نوێی نێو عوسمانی لـە داهێنـانی کورد بوە هەتا لەعیراقیش.

ف ـ ئەو دەوڵەت ومیرنشینانەی کورد بە توانای خۆیان بەڕێوە چوە.

ك ـ لە بەڵگەنامەی بەریتانی کە لەلایەن (موفەتیشی گشتی لیوای هـولێر ـ سکینگ نێردراوە:...أما اذا لم تقدم الحكومة على أي شيء فأن الوضع ستتدهور

1ـ لە کتێبی (سياسة البريطانية العظمى تجاة مستقبل كردستان ص262 واهاتوە کە(یانگ) پێشـنیاری کـردوە کوردسـتان ببتـە (مـەحمی)ی بریتـانی ، ئەگـەر لەتەرجەمـە (مـەحمی) بەهەلـە لـەجیاتی ئینتـداب وەرنـەگێڕدرابێ ئـەوە یەکـەم ئامـاژەی یاسـایی وسیاسـیە کـەکورد ئاسـتی سیاسـی وئـابوری ویاسـایی لەهەمومیلەتانی دەوروبەر پێش کەوتوتر بوە ، چونکە مەحمی باڵاترە لە ئینتداب.

تدهورا خطيرا. ان انطباعي عن الكرد انهم يحبون ة النظام ومطيعين للقانون وانهم اقلا ميلا من العرب للفوضى والتمرد...[*]

ق-باس لەوەش دەكرێ گوایە كورد میلەتێكی كشت وكالی بوە ن بێ تەانا بوە لە پیشەسازی ئەگینا دەبوە دەولەت...وانیە كەتەلۆنیاپیشە سازی تر بوو لە ئیسپانیالە زۆر وولاتی ئەورویی تر كەچی نەبوە دەولەت.

ت ـ لەگەل زۆر بەڵگەی تر وای كردبوو ڕۆژهەڵاتناس وكۆنسۆلیەكان وەسفی توانای كورد بۆ دەوڵەت بەڕێوەبردن وەك (میجەر نۆئیل) بكەن كە دەڵێ:كورد لە هەمو میلەتانی عوسمانی لە عەرەب وتورك زۆر بە توانا ترن بۆ دەوڵەت بەڕێوە بردن با هەمو كوردستانیان بۆ یەكخرێ لە دەوڵەتێك ـ راپۆرتی مانگانەی نۆئیل 1919/7 ..، هەروەها(كۆتلۆف) لە توێژینەوەی سەبارەت بە عیراق لە بەشی (ثورة عشرين ص225) دەڵێت: بزوتنەوەی كوردی زۆر لە بزوتنەوەی عەرەب گەشە سەندووترە.هـ ـ لەبەڵگەنامە بەریتانیەكانیش وا هاتوە، كە تادوا ساتەكانی عوسمانیش هەركورد ویلایەتەكانی بەغداو بەسرەشی بەڕێوە بردوە[*] ...كەواتە ئەوەش هۆكارنیە بۆ بەدەوڵەت نەبونی كورد.

1ـ (مكتب المفتش الاداري ـ أربيل مذكرة رقم: 12\11 شباط \1030 الى: المستشار في وزارة الداخلية)

2 CO 730/ 161/2 " التماس المقدم من شعب كردستان الجنوبية "

...كان للكرد في العهد العثماني دورا مهما في ادارة ولاية بصرة وبغداد وموصل. هناك حاليا عدد كبير من الاداريين الكرد من العهد العثماني ومن ذوي الكفاءات الجيدة والذين يطالبون باستمرار من الحكومة العراقية توظيفهم ولكن دون جدوى. يمكن التأكيد من عدد الكرد الاداريين من أيام الحكم العثماني من مراجعة سجل وزارة الداخلية. ولكن سياسة الحكومة العربية الحالية هو التقليص التدريجي لعدد الكرد في تلك الوظائف. و الموظفون الكرد الكفؤون و الباقون في الدوائر الحكومية لحد الان سيفقدون آجلا ام عاجلا وظائفهم

کەواتە مەینەتی کورد هەموی بەپیلان و ڕێکەوتنێکی مێژووی نەبوو، لەپاش جەنگی جیهانی یەکەم دەست کرا بەدروست کردنی دەوڵەت لە سەر میراتی عوسمانی، هەرکەداگیرکەرێکی گەورەی جیهان چەندی لێ کەوتە ژێر دەستی دەوڵەتی لەبۆ دروست کرد بەپێی سیستەمی(انتیێداب)و بەرژەوەندی خۆی، ئەوەی نەکەوتە ژێر دەستی زۆر پەیوەندی پێوە نەبوو..

کەواتە هۆکاری ڕاستەقینەی بە دەوڵەت نەبونی کوردستان چیە؟

لەوەی سەروو بەڕونی دەری دەخا مێژوو بەرپرسیار نیە لە مەینەتی کورد، واتە ئەو مێژووەی ئێستا لە پرۆگرامی خوێندن دەیخوێنین غەدر لە کورد دەکا نەك مێژوو غەدر لە کورد بکا، بەگشتی فاکتەری مێژوو ئەو رۆڵەی نە بە سلبی و نە بە ئیجابی بۆ کورد نەبینی، بەڵام ئەوەش مانای ئەوە نیە هەندێ لەو خاڵانەی سەروو کاریگەری خۆی هەبوە، یەکێك لەو خاڵانەی، تا ئێستا بەلای دا نەچووینە، فاکتەری فقهی ئیسلامی، دەتوانین بڵێین: بەسێك لەو فقهەکاریگەریەکی سەلبی هەبوە، ئەو بەشەی کە پێی وایە عەرەب فەزلی بەسەر عەجەم هەیەو خەلیفەو ئەمیریش دەبێ عەرەب بێت، ئەو فاکتەرە ڕێگربوە لە گەشەی دەوڵەت ئیمپراتۆریە کوردیەکان بۆ پلەی خیلافەت ودەسەڵاتی شەرعی، بەتایبەتی میللەتی کوردلەو ڕوەوە (سونی و شیعی)ەکەی لێ بوە بەڵا، مەزهەب شافعی بوینەکە یەکێکە لە

لأن ليس لهم فرصة لتطوير مهاراتهم الفنية. وبعد فترة قصيرة تكون الحكومة العربية العراقية قد حققت هدفها في تطهير الادارة من الكرد وقريبا لن يكون هناك ولو مسؤول كردي رفيع المستوى في اي منصب مهم في الدولة.

خاوەن ئەو بۆچونە، بەشە کوردە مەزهەب شیعەکەشی لەبەر ئەوەی ئەوانیش پێیان وایە دەبێ ئەمیر لە ئالولبەیت بێت لەویش کورد بێ چارەنوسە، لەکاتێکا ئەسلی ئیسلام نەئەوەی سونە دەڵێ: وایە نەئەوەی شیعە، کەس فەزلی بەسەر کەس نیە تەنها بەتەقوا نەبێت، دەبینین تورك لەکورد بەهێز تر نەبون چونکە پەیڕەوی مەزهەب حەنەفی بووینەو ئەومەرجەی عەرەبی (ئەمەویانەی) تێدانیە بۆیە عوسمانی گەیشتنە خیلافەت، ئەو فاکتەرە وای کرد مێژووی کورد ئەوەندە وەك خۆی پرشنگدار نەبێ، بەڵام هۆیەکی گرنگ نیە بۆ بە دەوڵەت نەبون و مەینەتیەکەی، مەینەتی کورد لەسالی 1908 دەست پێدەکاو لەساڵانی 1916 خەست دەبێتەوە تا لە ساڵانی 1922 ـ 1925 دروست دەبێ، لەو کاتە دەوڵەتەکان بۆ تورکو عەرەب وخەڵکی تر دروست دەکرێ لەوکاتەمەینەتی کوردیش دروستبوو لە ژێر ئەو گۆڕانکاریانەی خوارەوە:

1ـ لەکۆتایی جەنگی جیهانی یەکەم جێبەجێ کرا.

2ـ لەوکاتە بوو کە هاوپەیمانان بەسەر وڵاتانی تەوەر (کە عوسمانی بەشێك بوو لێی) زاڵ بون.

3ـ لەو کاتە بوو بیری عەلمانی جێی بیری ئیسلامی گرتەوە.

4ـ لەوکاتە بوو کە بیری نەتەوەگەری بووە بنچینەی دروستکردنی دەوڵەتی هاوچەرخ لەجیاتی ئیمبراتۆریەتەکان.

5ـ لەوکاتە بوو کە ئاشتی جیهانی و وفاق الدولی بەو نەخشەیە دروستکرا.

هۆکاری سەرەکی لەوە دێت، کە فەترەیەکی مێژوی وا ڕێکەوت پەیوەندی
کورد ئەوەندە بەدەوروبەری باش نەبوە.

نەهاندەر بوو نە ڕێگریش بو، ولاّتانی هاوپەیمانیش ماندو ببون لە شوێنی بە داهات وبێ گێچەل وبەرگری دەگەڕان، شام وئەو ناوچانە کەوتە ژێر دەستی فەرەنسا، تورکیا ئێستا کەوتە ژێر دەستی یۆنان، عێراق کەوتە ژێردەستی بەریتانیا، ناوچەی کوردستانی سەرو بەشی تورکیا بۆ روسیا دانرا بوو، وابەنیازبون تورکیاش نەبێتە دەوڵەت، یان ئەگەر بووە دەوڵەتیش بە پێی (ئینتیێداب) بێ، بەلاّم بەختی تورکیا ئەوەبو یۆنان بە هێز نەبوو بە ئاسانی مستەفا کمال یۆنان و ئیتالیای لەو ناوچانە دەرکرد، ئینجا توانی خیلافەتیش برووخێنی، واتە سەرووی ڕۆژئاوا کەوتە ژێر دەستی ئەتاتورك، لەسالی 1917 شۆرشی ئۆکتۆبەری روسیا بە سەرکردایەتی (لینین) سەرکەوتو بو ئەویش لە ناوچەکانی کوردستانی سەرووی ڕۆژئاوا کشایەوە، زیاتر لەوەش لینین وڕوسیا یارمەتیدەری پێك هێنانی دەوڵەتی کوردی و سەربەخۆیی نەبون پێیان وابوکورد هەڵگری ئالاّی جامیعەی ئیسلامیە[1] ودیوارێکی رەجعیەتە کەلەلای ئینکلیزوئەمریکا دروست دەکرێ[2]، ئەو ناوچەیە بە بۆشی مایەوە، شوێنێکی ترسناك بونەیان وێرا خۆی لێبدەن لە لایەك میللەتەکەی دڕ بوو ئینجا نزیکیش بو لە سنوری روسیای بەلشەفی، بۆ ئەمریکایان پشنیار کرد بێتە ئەو ناوچەیە دوای ئەوەی تێیگەیشت ئەو مەترسیانەی هەیە نەهات، لەلای باشوریش هاتنی بەریتانیا زۆر بەزەحمەت بوو بۆ لای کوردستان لەبەر هەمان هۆ وەك لە بروسکەکانی سەرکردەکانی بەریتانی بۆ بەرپرسانی سەربازیان ناردوە، داوایان لێکردون وریا بن زۆر نزیکی ناوچە کوردیەکان نەکەونەوە وەك بنجاپی

1ـ بروانە: دراسات فی الحرکە الکوردیە المعاصرە..

2 بروانە:دکمال مەزهەر–کردستان فی سنوات الحرب العالمیە الاولی ص354

هندی ناخۆشە[٭]، ئەوە لەلایەك سەرووەریە کەکەس بە ئاسانی بوێری نەکا ناوچەکانت داگیر بکا، لێرەدا خەریکە ئەو سەرووەریە دەبێتە دەردو هۆیەکە بۆ نەهاتنی هیچ هێزێك وبە بۆشایی مانەوەی، ئەگینا بەلای کەم دەکەوتە ژێر ئینتدابی یەکێك لە هاوپەیمانان وچارەنوسی باش دەبوو، لەلایەکی تر هەر لەسەرەتای سەدەی 19وەوە وا هەست پێ دەکرا کەلەلای بەریتانیاو فرنسا ئەوجۆش وخرۆشەی بۆ عەرەب ویەهودو ئەرمەن هەیە بۆ کورد وانیە، لەو دەمی پرۆژەی (وطن بلا شعب لشعب بلا وطن- یهود) درابوە بالمرستۆن لە کۆنگرەی لەندەنی 1840، یەکەم گورزیان کۆنگرەی1833ی کۆتاهیە و 1840ی لەندەنی بوو کە تیایدا بەسەر محمد علی پاشای میسر سەپێنرا کە واز لە هاوپەیمانی میری سۆران بهێنێ وپرۆژەی هاوبەشیان بۆ جێگرتنەوەی خیلافەت کۆتایی پێ هات ومیریش شکستی پێهێنرا[*]، هەر لە چوارچێوەی ئەو ستراتیژیەتە بەریتانیا رێگر بوو لەوەی شێخ عبدالقادر بە هاوکاری وەزیری عوسمانی لە ناوچەکانی ئەنادۆل هەلسن و پلانەکەی کەمالی تێك وپێك بدەن وچارەنوسێکی مەزن بۆ کوردو ئاین مسۆگەر بکەن[٭]، لەزۆربەی بەلگەنامەکانی بەریتانی وئەمریکی وفرنسی داکۆکی

1ـ ئەسکوێتی سەرۆك وەزیرانی بەریتانی هۆشیاری بە هێزەکانی بریتانیا دا تا نەچنە نێو کوردستان ئەو بەراوردەکی وردی نێوان کورد وخێلە باتانیەکانی پنجابی هەبوو دعثمان علی ـ دراسات فی الحرکة الکوردیة .. ص268

*ـ لەدەشتی هەولێر دەڵێن کەر لە کێ کەوتیەو کورتان لە کێ دراپە...جێگەی گالتەجارپە ئەو پیلانە نێودەولەتیەی دژ بە میری سۆران لە ئەستۆی مەلای خەتی دابێنن، یان ئەوەی شێخ محمودبەمشیری حەمەی مستەفاو ئەوەی شیخ عبدالسلام بە سۆفی ئیبراهیم و..لەو دواییەش دەیان ویست ئەوەی قازیش لەئەستۆی بارزانی بشەتێنن ..ئیستا بەلگەنامەکانی بریتانیاو ئەمریکا وروسیا راستیەکانیان ئاشکرا کردوە دوورە لەو تێروانینە سادانە.

2ـ لەو بارەیەوە بروانە: دراسات فی الحرکە الکوردیە... ص330

لەو نەخشە (ارث الإستعماری) ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست دەکرێتەوە دژ بەکورد، لەکاتێکا سیڤەر مۆر دەکراو مافی کوردی تیابوو، هێشتا کێشەی ویلایەتی موسل ساغیش نەببۆوە، کەچی هەریەکە لە کۆکس ونیلسۆن (حاکمی بەریتانیا لە عیراق) بە نوسراوی فەرمی ژ:4/3330ی 22/2/ 1921 فەرمانی دابوو بە حکومەتی تازەی عیراقی تا کوردستانی خواروو بخەنە سەر عیراقی عەرەبی تازە دروستکراو، هەر لە مادەی (27)ی سیڤەر سنوری نێوان تورکیاو عێراق پێشنیار دەکرێ زۆر پێچەوانەی مادەی (62)ی سیڤەرە کە سنوری کوردستانی دیایکردوە، هەر لەناو عێراقیش لە کاتێکا بەریتانیا لە24/10/1922دان بە دەسەڵاتی شێخ محمود هێنرا وەك (حوکمدار)، کەچی لە ڕێکەوتنامەکانی بەریتانی عیراقی ناوی کوردی هەر تیا نەدەهات، لەڕاستێدا تێبینیەکی زۆر وورد لە کارنامە ستراتیژیەکانی بەریتانیا دەکرێت لەبارەی کورد، هەلوێستە چاکەکانی بەرپرسانی بەریتانی جێبەجێ نەدەکرا، بەڵام ئەوانەی خراپ بون (پایەشیان بچوك تر بوو) جێبەجێ دەکرا، چەرچل، لوید جۆرج، کیرزن زۆر باڵا دەست بون، پلانی باشیان(نسبیەن) هەبوو، لەوکاتی کیرزن لە کۆنگرە سێ قۆلیەکەی1919ی لەندەن ستراتیژیەکی باشی داڕشت کەبریتی بوو لە: 1ـ کورد خۆیان بڕیاڕی چارەنوسی خۆی بدا 2ـ جارێ ئیدارەی تورکی لەکوردستان دوور کەوێتەوە3ـ ئەو دەوڵەتەکوردیەی دروست دەبێت زەمانی پێ بدرێ لە هەر هەڕەشەیەکی تورکی 4ـ سەرەڕای ئەوانەش خاڵێکی تێدا بوو کە نەهێلن هەمو کوردستان یەکگرێتەوە .. لەکۆتایدا تەنها ئەو خالەی دواي جێبەجێ کرا، سیاسەتێکی نەرم بۆ ئەتاتۆرك ڕەخسێنرا لەسەروش، ناوچەکە کەوتە ژێر رەحمەتی سەرەنجامی ململانێ لە نێوان کوردو تورك بە کمال ئەتاتورك پڕکایەوە، کە لە سەروو(ئەو کاتی ئەوێ مەلبەنی

کوردستان بو) له خوارووش کێشه دروست بو لەگەل بەریتانیا، ئەگەر بەریتانیاش وەك یۆنان بێ هێز بوایە ئەوا حکومەتی کوردستان پێش عیراق دروست دەبوو [1]، بەڵام وانەبو، بەریتانیا بە هێز بو چی ویست وای کرد وکوردستانی خواروشی خستە سەر عیراق، هەندێ هۆی تریش لەو دەمە یارمەتی بون بۆ نەنەگەیشتنی کورد بە دەوڵەت وجێبەجێ کردنی مادەکانی(62، 63، 64)ی سیڤەر بەکورتی ئەوانە بوو:

1ـ جگـە لـە سـەرکەوتنی بەسـەر یۆنـان سـەرکەوتنی ئـەتاتورك وئەنقـەرە و مدرسەی عـەلمانی بەسەر سولّتان و ئەستەمبۆل ومدرسەی ئیسلامیش بوە گورز لـە بە دەولّەت بونی کورد.

2ـ گۆڕانی حکومەتی بەریتانیا (چەرچل) بە محافزین، ئەتاتۆرك بە سولّتان، لـە ئیتالیا و فرنساش گۆڕان بـوو.. هـەمو ئەوانـە لـە قـازانجی پێشـهاتەکانی نـوێی تورکیاو نەخشەی نوێی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو.

3ـ ڕێکەوتنەکانی ئەتاتورك لەگەڵ روسیا و فەڕەنسا و بەریتانیا و ئەڵمانیا.

4ـ چاوتیبرینی بەریتانیا لە ویلایەتی موسڵ و سازشکردن لەسەری.

8ـ ئەمریکاو باقی وولاّنی تر زۆر سور نەبون لە سەر جێ بە جێ کردنی سـیڤەر و دەیان گوت هەموی لە قازانجی بەریتانی داڕێـژراوە، تەنانـەت ئـەمریکا لـە 14 بنەماکەی (ویلسۆن) یش پەشێمان بۆوە سەبارەت بە مافی چارەنووسـی میللـەتان،

1ـ چونکە حکومەتی کوردستانی سـەرکەوتنی زۆر گـەورەی بەدەسـت هێنـا وتـەواوی سـوپای بریتـانی لەکوردستان دەرکردو دەسکەوت ودیلی لێکردن، هەندێ میـژووناس پێیـان وایـە لـەدوای شکسـتی عوسمـانی لەجەنگ لە جیهانی ئیسلامی یەکەم جار بوو بتوانن هەیبەتی هێزی بریتانیا بشکێنن.

هـــەروەها فرنســـا و بـــەریتانیاش لـــە لیدوانـــە هاوبەشـــە بەناوبانگەکـــەی ڕۆژی1918/10/7 سەبارەت بە مـافی چـارەنووس پەشـێمان بونـەوە، فرنسـا یەکەم وڵات بوو هەیبەتی سیڤەری شکاند و دانی بە تورکیای نوێ هێنا، دوای ئـەو ئیتالیا بوو، روسیای بەلشـەفیش پشـتی ئـەتاتورکی گـرت و یەکـەم کۆبونـەوەیان لە1919/6/21 لە نێوان ئەتاتورك وسیمن بودێنی گرێدرا بۆ یارمەتی سەربازی تورکیا، ئەمریکاش لـەدژی ئـەو هەنگاوانـەی بـەریتانی وەسـتا و داوای (سیاسـە الباب المفتوح)کرد و لیژنەی (کنگ ـ کراینی) بـۆ ناوچـەکە دروسـت کـرد و داوای کرد هەمو ئەو ناوچانەی لە عوسمانی جیاکراوە بخرێتە سەر مومتەلـەکاتی (عصـبە الامم)، بەو شێوەیە لەسەر یەك ڕەئی نەبون و هێزی جێبەجێکردنی سیڤەریان لاواز کرد، دەرفەتەکەش کورت بوو کورد تیایدا بە جیّ ماو نەبوە دەوڵەت

به کورتیوپوختی :لەو سەردەمی وەك بڕیاڕی نێو دەولەتی بۆ میراتی عوسمانی مادەی ژ:22 لە (عوسبەت ئەلئومەم) دەرچوو کـە هەرمیلـەتێکی ژێـر دەسـتی عوسمانی کەکەوتۆتە ژێر دەستی وولاتێکی براوە لە جەنگ هەلسـێ بـە فیرکردنـی ئەو میلەتانەی ژیر دەستیان بۆ دەولەت دروست کـردن، پلـەی ئـەو میلەتانـە لـەو سیستەمە(A) بوو،کاتیّ کوردستان بـە تـەواوی نەکەوتـە ژێـر دەسـتی هـیچ لـەو وولاتانە دەرفەتەکە بە(قەدەری) مێژوویی بوە پارچەپارچەکردنی کوردسـتان ونـەبوە دەولەت .

هۆیە یارمەتیدەر ویارمەتینەدەرەکان بۆ بە دەوڵەت نەبونی کورد

أ ـ یارمەتی نەدەر

زۆر بەکورتی ئەو هۆکارو فاکتەرانەی خوارەوە ڕێگری بە دەوڵەت بونی کورد بون و بونە هۆی مەینەتی:

1 ـ ڕۆژ ئاوا[1] 2ـ سەرکەوتنی هاوپەیمانان 3ـ مدرسەی عەلمانی 4ـ ئایدۆلوژیای ناشیونالیزمی 5ـ سەرهەلدانی دەوڵەتانی هاوچەرخی وەك عیراق و تورکیاو سوریا 6ـ شۆرشی ئۆکتۆبەری رووسی 7ـ بزوتنەوەی شەریفی مەکە 8ـ پڕۆژەی دەوڵەتی ئیسرائیل 9ـ بزوتنەوەی کمالی 10ـ عشایرو عەلمانیەتی کورد11ـ بزوتنەوەی پان ئەرمەنیزم (تارادەیەك) 12ـ ڕێکەوتنەکانی (سایکس بیکۆ، سان ریمۆ، فرسای، قاهیرە، لۆزان) 13 ـ پڕۆژەی ناشیۆنالیزمی عروبی وتۆرانی 14ـ لکاندنی ویلایەتی موسل بە عیراقەوە 15ـ سەربەخۆیی لە جیاتی ئینتداب 16ـ هەرسێ ڕێکەوتنامەی بەریتانیاو

---

1 ـ لەو سەردەمی یارمەتیە مادیەکانیشیان هەر بەشێك بوە لە پیلان بڕوانە ئەو بەلگەنامە ئەمریکیــە: وزارة الخارجيــة الأميركيــة، الوثــائق الدبلوماســية الســرية المنشــورة - الشــرق الأوســط، منشــورات الجامعــة الأميركية.

القنصلية الأميركية، حلب ، سورية 3 – آذار – 1925 الموضوع – الأنتفاضة في كردستان

واشنطن سري الى: سعادة وزير الشؤون الخارجية

...يقر عدد من الدبلوماسيين الفرنسيون في جلساتهم الخاصة بأن لهم تعاون وثيق مع ضباط الأســتخبارات العامة البريطانية بالنســبة للأوضــاع في تركيــة، و بــدأ يراقبــون تحركــات بعــض الكــرد العمــلاء لهــم. و بــدأت الشائعات تنتشر خلال 10 أيام الماضية عن تخصيص بريطانيا 40 ألف باوند لتمويل حركة التمرد بين الكــرد و الحاق منطقة التمرد في كردستان-تركية الى الأدارة البريطانية في العراق...

موريس دبليو آلتافر نائب القنصلية الأميركية

عیراق 17ـ یاسای نێودەوڵەتی و ڕێکەوتنەکان (تارادەیەك) 18ـ جامیعەی عربی وکۆنگرەی ئیسلامی ...

ب – یارمەتی دەر: ئەو هۆکارانەی یارمەتی دەری (بەدەوڵەت بون) بون:

1 ـ دەوڵەتی عوسمانی (ئەستەمبۆڵ) 2ـ پڕۆژەی پان ناشیۆنالیزمی عەرەبی دژ بە ئیمپریالیزم(تارادەیەك) 3ـ جامعەی ئیسلامی 4ـ شۆرشی بیست [1]5ـ بزوتنەوەی کوردی رەسەن 6ـ بزوتنەوەی تاشناقی ئەرمەنی(تارادەیەك) 7ـ بزوتنەوەی رزگار خوازەکان 8ـ ڕێکەوتنامەی سیڤەر9ـ لیژنەی کنگ کراین(تا رادەیەك) 10ـ عصبە الامم (تا رادەیەك)[2] 11ـ پڕۆژە ئیسلامیەکان

---

1 ـ کوتلوف لەکتێبی(الثورة العراقية ص154)دەڵێت: ((أثناء ثورة العشرين طرحت مسألة تأسيس دولة كردستان لأول مرة في تأريخ تلك المنطقة)) .

2ـ الكتاب معتونة الى ر.جيب سليد ضابط الجناح -دائرة استخبارات القوة الجوية الملكية البريطانية مقر القيادة , ذوبيان

... بأن عصبة الأمم طلبت دوما من بريطانيا ان تحكم الكرد ضمن نظام الأنتداب و ان يكون هناك "ولاية كوردستان المستقلة" ضمن العراق و تتعامل مع الحكومة بوجود المندوب السامي البريطاني الذي يكون كحلقة الوصل بين الكرد و الحكومة المركزية و تكونت ادارة كل الأمور الداخلية بيد الكرد. و ان الكرد ينظرون بعين الريبة و عدم الأحترام لكل الأوامر الصادرة من الحكومة المركزية التي تسيطر عليها العرب...

کەواتە لەلایەن زۆربەی کورد عوسبەتولئومەم بەخراپ ناوزەد کراوە پێداچوونەوەی دەوێت، بۆ زیاتریش (عصبة الأمم) لەوەڵامی سکاڵایەکی کۆمەلێك سەرکردەی کورد لە ڕێنماییەکی تایبەتی بۆ بریتانیای دەولەتی(ئینتداب) نارد کەبریتی بوو لە 3 مادە تیایدا لەمادەی دوەم داواکرابوو حکومەتێك بۆ کورد پێك بهێنرێت وچیتر بە هەلە لێکدانەوە بۆ بڕیاڕی ڕۆژی1925/10/16 نەکرێ، دەقی بریارەکەی (عصبە الامم) لە ل457ی (المشكلة الكردية فى الشرق الأوسط) بخوێنەوە.مەبەست لە بڕیاڕی ڕۆژی 1925/10/16ئەو بڕیاڕەیە کە ولایەتی موسل خرایە سەر عیراق بەپێی لیژنەکەی عوسبە.

ئەگەرەکان و چارەنوسی کورد:

کۆمەڵێك ئەگەری زۆر دەگمەنی بێ نەخشە کۆبونەوە وایان کرد کورد نەبیتە دەوڵەت و مەینەتی بۆ دروست بیت، بەتیکرا دەتوانین ئەو سەرنجامەی کورد پێی گەیشت بەنەخشەو پلان نەبوو زیاتر رەوتی رووداوەکان وای سوڕاند، بۆیە ئەگەر ئەو ئەگەرانەی خوارەوە بە جۆریکی تر ئارستەی وەربگرتایە ئەوا زنجیرەی رووداوەکان ئەو رەوتەی وەرنە دەگرت کە مەیینەتی بۆ کورد دروست بکا، رەنگە کوردیش بەمافی خۆی دەگەیشت. وا بەشیك لەو ئەگەرانە تۆمار دەکەین:

1ـ ئەگەر جەنگی جهانی یەکەم هەلنەگیرسابوایە، ئەگەریش هەلگیرسا ئەلمانیاو ولآتانی تەوەر سەرکەوتووبونایە لەوانەش عوسمانی ئەوا کورد وای بەسەر نەدەهات .

2ـ ئەگەر بەریتانیا ئەو ناوچەی ئێستا پی دەوتریت عیراقی داگیر نەکردبایە، لەلای فاویش نەبوایە بەڵکو بەلای کوردستان دابهاتبایە، بەرە و خواروو وەك فەتحی عوسمانی سالی 1534 جۆرە سەرەنجامیکی جیای لەگەل ئێستا دەبوو.

3ـ مادام بەریتانیا هەرهات وەك لە پیشدا بۆی دیایکرابوو تەنها بەسرای داگیر بکردبایە و لەسەر داوای حکومەتی مستعمرەی هندی بیخستبوایە سەر میلاکی حکومەتی هندی، بوەستابایە یاخود لەو وەختی جەنگی جهانی یەکەم بوەستابایە، یان مانگێکی تری بخایاندبایە هێزەکانی بەریتانی بگەیشتبانایە تەواوی ناوچەکە ..دیسان ئەو نەخشەیە بە جۆریکی تر دەگۆڕا دوور لەوەی ئێستا.

4ـ ئەگەر ئەو بەرگریە هاوبەشەی عوسمانی ـ کورد – شیعە – لە شوعەیبەو ناوچەکانی تر سەرکەوتووبایە ئەو مەینەتیە بۆ کورد هەردروست نەدەبوو.

5ـ تەنانەت ئەگەر دەقی ڕێکەوتن نامەی سایکس بیکۆش جێ بەجێ بکرابایە بە بێ هەموار کردن هەرچەندە زۆر خراپیش بوو بەڵام لەو دۆخە دەگمەنەی دوای کە لە سان ریمۆ و قاهیرە هاتەدی زۆر باشتر دەبوو، رەنگە ریگە چارەو رزگاری بەدەست بهینابایە لەناوەڕاستەکانی سەدەی بیست.

6ـ ئەگەر شۆرشی بیست لەخواروو سەرکەوتوو بوایە بەریتانیا نەدەماو کورد بەسەربەخۆیی شاد دەبوو.

7ـ ئەگەر حکومەتی ئەنقەرە بەسەر حکومەتی ئەستەمبۆڵ زال نەبوایە لەخوارووش حکومەتی بەغدا بەسەر حکومەتی کەربەلا زال نەبوایە... ئەوا کوردستان وا پارچە پارچە نەدەبوو .

8ـ کۆنگرەی سان ریمۆ هەر نەکرابایە وسیڤەریش نەگۆڕابایە بە لۆزان دیسان بەدەست هینانی ئازادی ئاسان تر دەبوو وەکو گەلانی تر لەماوەیەکی کورت سەربەخۆیی بەدەست دەهات.

9ـ ڕاپۆرتی ویلایەتی موسل ئەو بەشەی بە عیراق نەدابایە دووبارە سەربەخۆیی ئاسان تر دەبوو.

10ـ ئەگەر ئەتاتورك بەسەر سوڵتان زال نەبوایە عەلمانی و عەشایرە کوردەکان پشتی ئەتاتورکیان نەگرتبایە هەر لە مادەکانی (62 ـ 64) ی سیڤەر کورد بەمافی خۆی دەگەیشت.

11ـ ئەگەر شۆرشی ئوکتوبەری 1917 هەر نەکرابایە ئەوا دیسان تورکیای ئێستا دەبوو بەشی رووسی و ئەو مەینەتیەی بەتەنها بۆکورد دروست نەدەبوو.

12ـ ئەگەر فکری عەلمانی و دەوڵەتی هاوچەرخ و میری نەتەوەگەری نەهاتبایە ئەو ناوچە جۆرە نەخشەیەکی سیاسی تر دەخەملی تیایدا کورد ژیر کەوتە نەدەبوو.

13ـ ئەگەر پڕۆژەی ئیسرائیل لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕست نەبوایە بچووبوایە ئەمریکای لاتین یان ئەفریقا ئەوا کورد دووچاری ئەو مەینەتیە نەدەبوو.

14ـ هەندی ئەگەری زۆر سادە هەیە بە جۆریکی تر بوایە لە زەمان و زەمینی خۆیدا جۆرە سەرەنجام و نەخشەو پلانیکی تر بۆ ناوچەکە دروست دەبوو هەر تەنها (د. عبدالله جودەت و ئیسحاق سکوتلی) ی کورد بیری عەلمانیان نەبوایە ئەوانە نەدەبونە هۆی دروست کردنی (اتحاد الترقی لە 1889) ئەگەر ئەوەش نەبوایە ئنقلابەکەی 1908 نەدەبوو ئیتر بالی تۆرانی زال نەدەبوو تورکیای نوی نەدەهاتە کایەوە و... سەرەنجام کوردستانیکی یەکگرتوومان بۆ دەمایەوە...

لەگەل زۆر وورده ودرشتە ئەگەری تری هەیە سەرەنجامی ناوچەکەیان پی دەگۆرا، ئەگەر بەووردی سەرنج بدەین دەبینین زۆربەی ئەو هەنگاوانەی بونە هۆی مەینەتی کورد وەك مەشروتیەت و مەبعوسان و سەربەستی حزبایەتی و مەدەنی و دەوڵەتی مودیرن و وەچەرخان و نەمانی ئیمپراتۆریەت و وەچەرخانی مەلەکی بۆ کۆماری و بەعەلمانی کردن.. هەمو ئەوانەش لەسەرەتادا بەشی زۆری کورد پی ی خۆشحال بووە دوای تیگەیشتین کە لەزەرەریەتی.

بەردەوامی مەینەتیەکەی (بەدەوڵەت نەبون) لەئەستۆی کێ یە:

تەمەنی مەینەتی کورد دوو قۆناغی سەرەکیە، دروست بونی وبەردەوامی، لە هەردوو قۆناغدا لایەنە بەرپرسیاریەتەکە وەك یەك نیە، وەك لەوەی خوارەوە بۆمان دەردەکەوێ:

لە تویژینەوەکانی رابردوو بەروونی گەیشتین چەند ڕاستیەك لەبارەی کێشەی کورد، لەوانە:

1- کێشەو مەینەتی کورد تەمەنی هەزار سال و سەدان سال نیە، بەڵکوتەمەنی لە سەدەیەك تێپەڕ ناکات، لە نێوان 1908 بۆ 1924 سەری هەلدا.

2- ئەو لایەنانەی بەرپرسیاری بون لەدروست کردنی مەینەتی کورد بریتی بون لە عەلمانیەتی جهانی (بەریتانیا، فرنسا، رووسیا..) عەلمانیەتی ئیقلیمی (بزوتنەوەی ئتحاد الترقی و کمالی..) تارادەیەکیش بزوتنەوەی شریفی، ئینجا عەلمانیەتی کورد کە بەو دوولایە هەلخەلەتان.

3- واتە گەلانی ناوچەکە لەعەرەب و تورك و... خودی دەوڵەتی عوسمانیش بەرپرسیارنین لە دروستبونی مەینەتی کورد، هەروەها ئەو کاتی حالەتی ئیسلامی بریتی بوو لە شۆرشەکانی خەتابی لە مەغریب، عمر مختار لە لیبیا سەنووسی و عبدالقادر جزائری لە جزائر، مهدی لە سودان، شۆرشی بیست لەعیراق و حکومەتی شیخ محمود شۆرشی شیخ سعید لەکوردستان... ئەوانە دژی ئەو تەوەرانەی سەروو بووینە، لەسەروو بزوتنەوەی شریفیشمان لەخانەی دژ پۆلین کردن، دەبی خوینەر لیٚ ی تیك نەچی میژوو نووسەعەرەبەکان ئەو بزوتنەوەیەی بە (الپورە العربیە الکبری ـ شۆرشی عەرەبی مەزن) ناوزەد دەکەن، کەچی ئەوە شۆرش نەبوو، جاشایەتیەکی مەزن بوو بۆ بەریتانیا، بونە ئامرازیك بۆ جی بەجی کردن و بەرجەستەکردنی ئەو نەخشەو پلانەی ڕۆژئاوا بۆ ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست دایڕشتبوو، هەر شریفیەکان بون بۆیەکەم جار لەدوای صلاح الدین[1] قودسیان لەدەست عوسمانی دەرهێناو خستیانە بەردەستی ئینگلیز بە پێی ڕێکەوتنی (شریف ـ ماکماهۆن)، ئەویش پێش کەش بە یەهوودی کرد بە پێی بەڵێنی بەلفۆر، لەپاداشی

1ـ ڕۆژی هەینی ڕێکەوتی 1187/10/2ز لەلایەن صلاح الدین قدس رزگارکرایەوە .

ئەوهەنگاوانە عێراق دروست کرا بۆ فەیسەلی کوری، کەواتە بزوتنەوەی شریفی لەریزی شۆرشەکانی سەروو نین، بەڵکوبەرپرسە لەمەینەتی کورد.

هەمو ئەوانە لە دروستکردن و بناغەی دارشتنی مەینەتی کورد بەشدار بووینە، بابزانین قۆناغی دوەم ودریژە کیشانی لەئەستۆی کێیە؟

زۆر بەکورتی هەر لەئەستۆی لایەنەکانی سایکس بیکۆزادەیە، واتە ڕۆژ ئاواو یەکیتی سۆڤیەت و هەمو ئەوانەی لە خولگەی ئەوانە دەسوڕێنەوە، لەگەل فاکتەرێکی نوێی تریش، ئەویش بریتیە لە: ئەو ولآتانەی بە پیٚ ی ئەو نەخشەیە دروست بون، وەك (عێراق و سوریا و تورکیا و ئیسرائیلیش ـ کە بووە پاریزگاری سایکس بیکۆ و بە لفور و دژی کورد)، ئەو ولآتانەی تر کەدروست کرا و ئیتر خالی (3) ی سەرو وەرچەرخا، واتە میللەتانی ناوچەش بەرپرسیاریەتیان کەوتە ئەستۆ، ناکری بەچەند فەرمایشتیکی دبلۆماسی کە زۆر دووبارە دەکرێتەوەودەڵێن: کوردو عەرەب و تورك بران بەلاّم دەسەلآتەکان زولم لە کورد دەکەن، ئەوە تەواو نیە، ڕاستیەکەی ئەوەیە بە پێی ئەو ئەزمونە دەولەمەندەی لە 80 سالی رابووردووی مەینەتی کورد بینیمان میللەتی تورك و عەرەبیش بەرپرسن لەبەردەوامی ئەو مەینەتیە، هەروەك میللەتی کوردیش خۆشی بەرپرسیارە، هەر بەنمونە لەشۆرشی نویٚ ی کوردستان کە لە 1976 ە وە دەستی پی دەکا دەبینین ژمارەی جاش و خۆفرۆش 350 جار بە ئەندازەی ژمارەی پیشمەرگە بوە، بەشێکی زۆر لەو خۆفرۆشە دەسەلآتدارە کۆمەلآیەتیانەی کورد وەك جەنەرالە عەسکەریەکانی داگیر کەر بەرژەوەندیان لەوەیە شۆرشی کورد نەسەرکەویٚ نەکۆتایشی بیٚ، کەواتە دیسان میراتی ڕۆژ ئاوا و سۆڤیەت و میراتی کەمالی و میراتی عەلمانیەتی کوردو عەشایرەکانی کوردونەبونی ستراتیژیەکی زانستی لەلایەن سەرکردایەتی عەلمانی کورد... بەرپرسیاربوینە لە دریژە کیشانی مەینەتی کورد، هەمان ئەو نەخشە

جهانیە ڕەنگی داوەتەوە ناو کوردستان و دەوڵەتەداگیرکەرەکانیش، ئەگەر بەوردی ئەو میژووە بپشکنین لەدوای مەینەتی (واتە لە سالی 1924 تا 2010) دەبینین لیبرال دیمکوراس و عەلمانی ناشیونالیزمی لەنێو دەسەڵاتی داگیر کەر (کە لە خولگەی ڕۆژ ئاوا دەسورینەوە) زیاتر دژی کوردن، وڵاتەکانیش زیاتر ئەوانە بەڕێوەی دەبەن، لەهەمان کاتدا شیوعی و چەپیەکانیش هەلویستیان بەو ئەندازەیەی ڕوسیای کۆن خراپ بوینە، شیوعیەکان پێیان وابو میللەتی کورد ئوممە نیە بە پێی ئەو مەرج و بنەمایانەی، کە ستالین بۆ ئوممەی داینابو!، بۆیە گەلی جار لەلایەن شیوعیەکان بزوتنەوەی کورد بە تەقەلای نازی و فاشی و دەرەبەگی و رەجعی و لەخزمەت ئیستعمار پۆلین کراوە، هەربۆیەش عیراقچیەتیان بەسەر کوردستان چەسپاندوە، تا ئەو رادە بەشیك لەو چەپیانە لەدوای ڕاپەرینیش لەسەر دیوارەکانی کوردستان دەیان نوسی (کوردایەتی شەرمەزاریە)، هەرچەندە ئێستا تارادەیەکی چاك ئەو دۆخە شازەیان چاکردۆتەوە بە پیری تۆبەیان کردو حزبی شیوعی کوردستانی دروستکرا، بەکورتی هەرلایەن و مەدرەسەو دام و دەزگایەك لەسەر بنەمای عەلمانی و بەهای سەرمایەداری و بنەمای بەرژەوەندی بیت، ئەوە زیاتر لەخزمەت بەرجەستە و پتەو کردنی سایکس بیکۆیە، کۆنکریتی زیندانی کورد تۆکمە و ئەستور تر دەکا، دەرگا داخراوەکان پۆلایین تر دەکا، پیچەوانەش بە پیچەوانەوەیە. ئەوەش کۆدی کۆمەڵێك بابەتی گرنگمان بۆ دەکاتەوە، لەپیش هەموان دارشتنی ستراتیژیەتیك بۆ رزگاری کورد، بەهۆیەوە تێدەگەین لەو هەمو گۆرانکاریانە لەو هەمو مدرسە سیاسیانە، لەتەیارە فکریەکان... کامیان لە بەرژەوەندی کوردەو کامیان لەدژە کامیان نەرم ترە کامیان زۆر رەق...

کەواتە تەنها دروست بونی مەینەتی کورد لە ئەستۆی عەلمانی نیە، بەڵکو بەردەوامیەکەشی هەر عەلمانیەتە ئەگەرچی ناسنامەی هۆی بەردەوامی تاڕادەیەك

جیایه لەگەڵ لەدایکبونەکەی.بەرپرسیاریەتی ئەسلی هاوپەیمانان بەڵام ئەوبەرپرسیاریەتەی ئێستا بریتین له تەیاری عروبی** وتۆرانی وشۆڤێنی که له فەرهەنگی ئەوانه ناووزاراوەی کوردستان قەدەغەیه، ئەوانەش زاڵن بەسەر دەسەڵاته دروست بوەکانی ناوچەکه، ئەگەر ئیمپریالیزم ومەدرەسەی عەلمانیەتو پڕۆژەی ئیسرائیل مەینەتی کوردیان دروست کردبێ به دابەشی کوردستان بەسەر دەوڵەته داگیرکەرەکان، ئەوا ئەوانەش بەرپرسیاری یەکەمن ئێستا بەنەگێڕانەوەی ئەو مافه، زیاتر لەوەش له جیاتی ئەوەی نازی کورد ڕابگرن که زوڵمی لێکراوه ئەوانیش هەڵساون به پەیڕەوی سیاسەتێکی ڕەگەزپەرست بەرامبەر کورد هەر لەسەرەتای کێشەکه، بەڵکو زیاتریش هەوڵیان داوه به دەستوریانه ویستویانه کورد و کوردستان بتوێنەوه، بەو مادەیەی که دەڵێت عێراق یان سوریا* (جزء من الأمة العربية)، له دەستوری تورکیاش (ئەنایاسا) له مادەی (66) دەڵێ: هەرچی له تورکیا دەژی تورکه، ئەوەش دەقەکەیەتی:

Türk vatandaşlığı

* وەك چۆن معمر قەزافی له کۆنگرەی سەرانی عەرەب له بەغدا وتی: ئیستعمار سنوری لەنێوانمان دانا و (حوسنی)یش (اسلاك شائکه)ی بۆ زیاد کردوه..

**ـ سەیری دەستوری عیراق 1968 بکەو ودوایش هەردووباره دەبـۆوه: المادة الأولى: الجمهورية العراقية دولة ديمقراطية شعبية تستمد أصول ديمقراطيتها وشعبيتها من التراث العربي وروح الإسلام. الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومة بالعمل على تحقيقها. دەستوری سوریاش1970 و، 1973: المادة الأولى 1- الجمهورية العربية السورية دولة ديمقراطية شعبية واشتراكية ذات سيادة لا يجوز التنازل عن أي جزء من أراضيها وهي عضو في دولة اتحاد الجمهوريات العربيه.2- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي.

3ـ الشعب في القطر العربي السوري جزء من الأمة العربية يعمل ويناضل لتحقيق وحدتها الشاملة.لەو دەستوره 59جار ووشەی عەرەبی لێهاتوه بۆ یەکجاریش ناوی کوردی تیا نەهاتوه.

ئەوەش دەگەڕێتەوه بۆ ئایدیۆلۆژیه ڕەگەزپەرستیەکانی شۆڤینی لەفرنسا وڤالانژیسی له ئیسپانیاو نازی له ئەلمانیاو فاشی له ئیتالیا و(شعب الله المختار)ی یەهودی و...، لەمادەی (4)ی بەرنامەی(نازی)- حزبی سوشیالیستی کریکاری ئەلمانیا- هاتووه: (هاولاتی ئەلمانیا ئەوانەن که خوینیان ئەلمانه) بروانه مەوسوعەی جودی –مادەی: نازی.

MADDE 66. – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Son cümle mülga: 3.10.2001 - 4709/23 md Vatandaşlık، kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk، vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

لەسەر ئەو بنچینە زانایانی بەریتانی زانیویانە ئەو دۆخەی بەریتانیا بەرپای دەکا لەناوچەکە نائارامی وشۆرشی لێ بەرپادەبێت، تۆینبی دەڵێت: لکاندنی بەشێك لەکوردستان بە عێراق چواندنی عیراق وکوردستانە پێکەوە، شارەزایەکی وەزارەتی ناوخۆی بەریتانی لەو بەڵگەنامەیەی خوارەوە ئەوهەنگاوە ڕون دەکاتەوە[1]

ئەو پڕۆژە ئایدیۆلوجیانەی تر کە لە ناوچەکە ئیشیان کردووەجگە لە چەپیەکان ئیسلامیەکانیش کەمێکیان بەر دەکەوێ، بەتایبەتی ئیسلامی عەرەب، ئەوانەشی بێ سەلبیات نەبووینە لەتێنەگەیشتن لە دۆزی ڕەوای کورد بەڵام بەو ڕاستەوخۆییە زیان بەخشی نەبووینە و بەرپرسیاریەتیان لە ئەستۆ نیە سەبارەت بە دروستبون و بەردەوامی مەینەتی کورد.

1ـ رقم: 11\12 شباط \1030 الى: المستشار في وزارة الداخلية

...لآ اريد أن أعطي انطباعا بأنني خبير في التنبوء بحصول الثورات والتمرد ولكن ما أريد التأكيد عليه هنا ان خبرتي حول العشائر في الجنوب العراق يمكنني ان أتوقع بحصول انهيار وفوضى في كردستان اذا استمر الغلاة من القوميين العرب في مواقفهم وممارساتها الحالية ضد الكرد في المنطقة الجبلية وستكلف ذلك الحكومة العراقية جهودا اكثر لتهدئة الأوضاع من تلك التي كلفت الحكومة في الماضي من أجل السيطرة على الوضع .توقيع: سجينغ المفتش الإداري لواء اربيل

هۆیەکانی ئالۆز بونی کێشەی کورد

دوای هەردوو جەنگ میللەتانێکی زۆری جیهان رزگاریان نەبوو، ئەوانە دووبەش بون:

1ـ ئەو میلەتانەی کەوتنە ژێر دەستی ئیستعمار و وڵاتە زل هێـزە گـەورەکانی وەك بـەریتانیاو فرنسـا وئیتالیـا وپرتغـال و.. وەك میلـەتانی (جـەزائیر، لیبیـا، ئەنگۆلا، ڤیتنام، ....)ئەوا بە هۆی گەشـەی یاسـایی ومـەدەنی جیهـان لەلایـەك وخەباتی ئەو میلەتانە بە ئاسانی رزگاریان بووو ئێستا دەوڵەتن.

2ـ بەشەکەی تر ئەو میلەتانەی کەوتنەژێر دەستی دەوڵەت ومیلەتێکی بچوك و دەڤەری، کێشەکەیان زۆر قورس بوو[1] ئەوانەش دووبەشن:

أـ ئەو میلەتانەی تەنها کەوتنە سەر یەك حکومـەت وەك(ئـەریتریا، تـەیمور، خوارووی سودانی ئێستا، ...).

ب ـ ئەو میلەتانەی بە دابەشی کەوتنە سەر چەند حکومـەتێك لـە تەنیشـت یەکتر ئەوا کێشەی ئەوانە زۆر ئـالۆزو سـەخت بـوو، لەوانـە (کوردسـتان، باسـك، بەربەر، بلوش، فلستین ...)، بەشێکی زۆر لە برایانی عـەرەب زۆر بـە تونـدی دژی ئەوەن کێشەی کوردو فلستین پێك بچوێنی، بۆیـە هەلوەسـتەیەکی خێـرای لەسـەر دەکەین، چونکە ئەوان دەڵێن فلستین دۆزێکـی ڕەوایـەو خـاکی داگیرکـراوە بـەڵام کێشەی کوردلەو ئاستە نیەو لەگەل بـرای خـۆیتی[2]، بۆیـە لایەنـە لەیەکچـوەکانی پیشان دەدەین:

1ـ لەو بارەیەوە تێبینی ئەوە بکە بریتانیا سەربەخۆی بە زۆربەی موسـتەعمەرەکانی خـۆی دا کەچـی لەگـەل ئیرلەندای سەروو هەروا کێشەی هەیە ..ئەوە ڕاستی ئەو تیۆرە دەسەلمێنیٚ کە لە پەرەگرافی(2) هاتوە .

2 بۆ وەڵامی ئەوە وا چاکە ڕای (ئیمام ئیبن تەیمیـە بهێنینـەوە کـەتا ڕادەیـەك لایـەنگیری عروبیـە) ودەڵـیٚ: داگیرکەر هەر داگیرکەرە ئەگەر مەسحەفیشی لەسەر سەری بوو.

1ـ هەردوولایان لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم ولە کۆنگرەی (سایکس پیکـۆ) نەخشەی دابەشی ومەینەتیان بۆ دانرا.
2ـ مەینەتی هەردوولا لـەوە هـات ناوچـەکەیان دابـەش کـردو دەوڵـەتیان بـۆ دروست کردن کەچی کوردو فلستینیان بیٚ بەش کرد.
3ـ مەینەتی هەردوولا لەیەك کارخانـە دروسـت بـووە، داگیرکـەری هـەردوولا بەیەك (بەشی 7ی سیڤەر)دروست بـون، عیراقـی داگیرکـەری کوردسـتان بـە پێـی مادەی 94 دروست بوو ئیسرائیلی داگیرکەری فلستینیش بە مادەی 95[1].

1ـ ڕێکەوتنامەی سیڤەر ...بەشی (حەوتەم) سوریا و میزۆپۆتامیاو فەلەستین

ماددەی (94): هەریەکە لە سوریا و میزۆپۆتامیا(عیراقی ئیستاـ م ع) و بەشێوەیەکی کاتی دەبنە وڵاتی سەربەخۆ بە پێی ماددەی (22)ی بەشی یەکەمی (میساقی کۆمەڵەی گەلان) دەکەونە ژێر راوێژی وڵاتانی ئینتداب کراو بەسەریان هەتا ئەوکاتەی دەتوانن لەسەر پێی خۆیان بوەستن. بۆ ئەو مەبەستەش لەدوای 15 رۆژی تر لیژنەیەکی سێ قۆڵی (بەریتانی، فەڕەنسی، ئیتاڵی) و ئەندامێکی عوسمانیش پێك دەهێنرێت، بۆ بەدواداچوونی ئەو سنورانەی لە ماددەی (27) هاتوون بەجۆرێك بۆ دەستنیشانکردنی سنوری سوریا نوێنەرێکی ئەوان بەشدار دەبێت بۆ سنوری میزۆپۆتامیاش نوێنەرێکیان ئامادە دەبێت، بڕیاردان لەسەر سنوری تری ئەو دەوڵەتانە و دیارکردنی و هەڵبژاردنی جۆری ئینتداب لە ئەستۆی هاوپەیمانە سەرەکیەکانی دەبێ.

ماددەی (95): لایەنەکانی ئەو ڕێکەوتنە قایلن بە جێبەجێ کردنـی ناوەرۆکـەکانی مـاددەی (22) بـۆ ئیدارەی فەلەستین بەوەی لەژێر ئینتداب بێ لە چوارچـێوەی ئـەو سـنورەی هاوپـەیمانان بـۆی دیـاری دەکـەن، ئینتدابکەر بەرپرسە لە چالاك کردنی جاڕنامەی 1917/11/2(مەبەستی بەڵێنی بەلفۆرە-م ع) کە لەلایەن بەریتانیاوە دەرچووە و لایەنەکانی تری هاوپەیمانانیش گرتویانەتە بەر، بۆ ئـەوەی قەوارەیـەکی نیشـتمانی بـۆ گەلی جولەکە لە فەلەستین دابمەزرێ، دەبێ رونیش بێت هیچ شتێك رێگر نەبێ لە مافە ئایینی و مەدەنیەکانی غەیرە جو* هەروەك جولەکەکان لە وڵاتی تر هەیانە.
لایەنی ئینتداب بەڵێن دەدا بەخێرایی لیژنەیەك پێك بهێـنن لەگـەڵ سـەرۆکێك کـە لەلایـەن (کۆمەڵـەی گەلان)ەوە دیاری بکرێ بۆ ئەوەی لەو بەندە بکۆڵێتەوەو چی پێویستە بۆ چین و توێژە جیاجیاکانی بکرێن.

4ـ کوردستان به پێی بڕیارەکانی سایکس پیکۆو سـان ریمۆو لـۆزان بـۆ چـوار بەشی سەرەکی دابەشکرا فلستینیش بە هەمان بڕیـارو لەکۆتاییەکـەی بـە بڕیـاری 181 بۆ چوار پارچە دابەشکرا، بەو شێوەیە:

أـ 55٪ی فلستین بۆ دەوڵەتی ئیسرائیل تا ئێستاش عـەرەبی ئەو ناوچەیە بـە عەرەبی 1948 ناودەبرێن.

ب ـ غەزە بۆ میسر.

ج ـ زیفە بۆ ئوردەن.

د ـ ناوچەی قودس بۆ نێودەوڵەتی .

5 ـ هـــەردوولا بـــە پێـــی (مـــادەی 22ی بەشـــی یەکـــەمی عەهـــدی عوسبەتولئومەم)کەوتنە ژێر سیستەمی ئینتدابی دەوڵەتە داگیرکەرەکەو لەوێش بۆ ژێر ئینتدابی بەریتانی[1] .

6ـ بە هۆی ڕێکەوتنی مەلیك فەیسەل وحایم وایزمان عیراق وفلسـتین دروسـت کران، تیایدا هەردوولا کەوتنە مەینەتی .

7ـ هەردوولا له چوارچێوەی (مشروع وطن بـلا شـعب لشـعب بـلا وطـن)ی بالمرستون ،ئینجا ئەو ڕێسایەیان بەسەر پیادە دەبێ کە جمال عبدالناسـر بـۆ (جـۆن کەنەدی) نوسیویەتی لەوەڵامی ئەودروشمەی (هرتزل ـ نیشتمانێکی بـێ خـاوەن بـۆ میلەتێکی بێ نیشتمان)دەڵێ: فلستین نیشـتمانی بـێ خـاوەن نیـە تـا پێشکەشـی میلەتێکی بێ نیشتمان بکرێت، کوردستانیش ئـاوا نیشـتمانێکی بـێ خـاوەن نیـە ....، لەلایەکی تر دەڵێ:(لقد اعطى من لایملك، وعـدا لمـن لایسـتحق، ثـم إسـتطاع

1ـ هەردوو لائیحەی ئینتداب لە کۆتایی ئەو نوسینە بخوێنەوە .

اثنان (من لايملك ومن لايستحق)بالقوة والخديعة ان يسلباصاحب الحق الشرعى حقة فيما يملكة وفيما يستحقة)[1]، ئەوە کت ومت کوردستانیشە .

8 ـ هەردوولا دووچاری داگیرکاریەکی دەوڵەتی تازە دروستکراوو نامۆ بون .

9ـ هەردوولا دووچاری چەوساندنەوە وپاکتاوی ڕەگەزی بوینە، لە فلستین (مستەوتنی یەهودی) لەکوردستانیش(مستەوتنی تەعریب) .

10ـ شۆرشی هەردوولا بەتیرۆروتێکدەرو ناووناوتۆرەی تر وەسف دەکرێت، لە پرۆتۆکۆلی(ژ:19) شۆرش بە (سەگ بە فیل ڕەوین) وەسف دەکات .

11 - هەردوولا بەڵێنی مافیان پێدرا دوای جینوساید کران،لە بەڵێنی بلفۆر باس لە ڕێزی مافی عەرەب لە فلستین کراوە،لە کۆنگرەی قاهیرەو وەرگێرانی عیراق لە عوسبە مافی کورد باس کراوە،بۆ هیچ لایەك جێبەجێ نەکرا.

...لەگەل زۆر لای تری وێك چوو.

جیاوازیەکانی: هەندێ جیاوازیشی هەیە

1ـ کوردستان هەر دەسەڵاتی کوردی تیا بوە لە فەلستین دەسەڵاتی تایبەتی عەرەبی تیا هەلنەکەوتوە   تەنها لە چوارچێوەی خیلافەتی ئیسلامی بوە .

2ـ لەسەردەمی عوسمانی قودس سنجاق بوو کەچی کوردستان لەسەرووی ویلایەت ولە ئاستی ئیالەت بوو.

3ـ ناوەکەشی گوزارش لە پەیوەندیەکی مێژوویی وجوگرافی وکۆمەڵایەتی و سیاسی ویاسایی خاکی کوردان دەکا، بەڵام فلستین ناوێکە گوزارش لەو پەیوەندیە

1ـ دەقی نامەی جمال عبدالناصرلەوەڵامی نامەکەی11/مایۆ/1961ی (ج کەنەدی) سەرۆکی ئەمریکالەکتێبی((فلسطين في رسائل عبدالناصر وكندي) .

لەگەل عەرەب ناکا، لە بنەچەشدا ناوەکە یۆنانیە ودەگوترێ یەکەم جار هیرۆدۆتـس بەکاری هێناوە.

3ـ شان بەشانی عەرەب گـەلی یەهودیشـی لێبـوە ناویـان (سـابرا) بـوە، لـە کوردستان عەرەبی لێنەبوەبەکۆمەل.

4ـ ئەوان ئێستا ولآتانی عەرەبیان لە پشتە بەلآم کورد بێ پشتیوانە.

5ـ دەولەتی داگیرکەری فلستین لە چاو داگیرکەری کوردسـتان بـە ویـژدان تـرو دیموکراسی ترە.

6ــ داگیرکـەری فلسـتین هـەردوولا یـەك رەگـەزن هـەروەك لـە دیباجـەی رێکەوتنامەی فیصل وایزمان هاتوەو لە ئەدەبیاتی نەوەی یەکەمی تەیاری عروبـی وادەهات، کەچی داگیرکەری کورد (جگە لەفارس) ئـەوانی تـر لەگـەل کـورد یـەك رەگەز نین. ...لەگەل زۆر ووردە خالی تر.

بەو جۆرە کێشەی کورد بـە ئەنـدازەی فلسـتین ئالۆزتریشـە،هەردوولای فلسـتین وکوردستان هەقیانە ،بەلام کورد شـەرم دەکـا بلـێ زیـاتر چەوسـاوەترم کوردسـتان شایستەی دەولەتە زیاتر لـە فلسـتین چـونکە عـەرەب لـە فلسـتین قـەت دەولـەت ومیرنشینیشی نەبوە ..ئینجا دەتوانی لەگەل هاورەگەزی خۆی لە ئوردەن ومیسـرو سوریا بژی بێ ئەوەی هەرەشە لەسەر توانەوەی نەتەوەیی هـەبێ ،کەچی بـۆ کـورد ئەو دەفەتەش نیە، کەچی فلستین بە (قضية المركزية) وەسـف دەکـرێ، بـەلآم ئـەو چەند دەولەتێکی عەرەبی لە پشتە وکورد بێ پشتیوانە، بۆ ئـەوەی رزگـاری تـەواو بێتە دی، یان دەبێ چەند دەولەتێکی کوردستانی دروست بێت، یـاخود لەسـەرەتادا پێویست بەوە دەکا کە هەنگاوی یەکـەم کوردسـتان لـە ژێـر سـایەی داگیرکـەرێك کوردستان کۆکەیەوە، نەك لەژێر سایەی چـەند داگیرکـەرێك بـن وهاریکـاری یـەك بکەن، بۆ ئەو مەبەستە لەبەلگەنامەی ئەمریکی ـ بروسـکەی ژ:49بالوێزخانـەی

ئەمریکی لەبەغدا بۆ وەزارەتی دەرەوە لە1962/9/20 هاتوە: کە بارزانی پیشنیاری بۆ شای ئێران کردوە کوردستانی دیوی عێراقیش بە ئێران بلکێندرێ و سەرجەم کوردستانێکی یەکگرتووی خودموختار دروست بێت[1].

ئەوە پیشنیارێکی ستراتیژی بوە بۆ کردنەوەی ئەو گرێکوێرە ئاڵۆزانەی دوچاری کوردستان بوە، لەو جۆرە پێشنیارانە بەنا فەرمی دەووترێت کە مام جلالیش بۆ تۆرگۆت ئۆزال وەها پیشنیارەکی کردوە، لەوانە بە ڕوون تر بۆمان دەردەکەوێ کەستاندنی ویلایەتی موسل لەلایەن بەریتانیا لە فرنساو دوایش لە تورکیا بەشێکە لە ئالۆزبونی کێشەی کورد .

لێرە بەولاوە باس لەوە دەکەین کەکێشەی کورد ئالۆزیەکەی ئەوەندە سەختە بۆ ئەوەی ڕزگاری بێت چی بەسەرهاتوە چی پێویستە، ئەوەش هەر بریتیە لە بەردەوامی گفت وگۆ لەبارەی هۆیەکانی ئالۆز بونی کێشەی کورد..

1ـ کوردو کوردستان لە بەلگەنامەی ئەمریکی ل77

بەشی چوارەم

دەروازەکانی رزگاری کوردستان

بارودۆخی نێو دەوڵەتی: دوای خەملینی ئەو نەخشە سیاسیەی جهان و سەرهەڵدانی دەوڵەتان لەسەر بنچینەی ناشیونالیزمی عەلمانی، بستێك خاك نەما بێ سەروەری و تاپۆی یاسایی دەوڵەتیکی دیایکراو، ئیتر ئەو میللەتانەی نەبونە خاوەن دەوڵەت کەوتنە سەردەوڵەتیکی تر، بە پێی کتێبی بەناوبانگی (اقلیات فی خطر)233کەمایەتی چالاك لە93 وڵات هەیە بۆیە بەشی هەرە زۆری دەوڵەتانی جهانی لەفرە نەتەوەو فرە رەگەزو ئاین و چین و توێژ پیك هاتون، دەگۆترێ سەرجەم تەنها12وڵات هەیە نزیکە بتوانین بڵێین: لەیەك میللەت ویەك ڕەگەز پێکهاتبێت، لەوانی ترکێشەیەکی زۆرسەری نایەوە لەدابەشکردنی دەسەڵات و ئەرك ماف، هەندێکیان لەکاتی دروست بونی سنور پەڕینەوە لە شێوەی ئاڵ وگۆڕ وەك نێوان تورکیاو یۆنان لە 1920، لە نێوان ئەڵمانیاو پۆلزانۆ لەسەرووی ئیتالیا لە1930تا 1945، لەو دواییەش پاکستان وهندستان ..، بە هۆی فرە لایەنی بەشی هەرە زۆری وڵاتانی جهان تیزو سیستەمی سیاسی و دەستوری وڵاتیان گۆری لەدەوڵەتی ناشیولیزمی بۆ دەوڵەتی نیشتمانی، کەتیایدا نەتەوەو ڕەگەزێك سەروەرو پلەیەك نەکرا، بەڵکو دەوڵەت ویاساسەروەر کرا، تاکەکانی ئەو دەوڵەتەش لەڕێ ی نەتەوایەتی وناشیولیزمی کۆنەکرانەوە، بەڵکو لەسەر بنچینەی بونیان لەو وڵاتە کۆکرانەوە، لەوەش زاراوەی هاوڵاتی وکۆمەڵگەی مەدەنی سەری هەڵداو جێ ی هاونەتەوەیی گرتەوە، بەمەش زۆربەی کێشەکان چارەسەر کرا، ئیتر بنەمای

(کەفائە ـ تواناو خەڵکی شایستە لەشوێنی شایستە) کەوتە نێو پرۆسەی دەوڵەت، جیاوازیەك نەما لەنێوان تاکەکانی ئەو دەوڵەتە، دەرفەت بۆ هەمو لایەك وەك یەك ڕەخسێنرا، بەپێی توانا ئەرکیشی بە یەکسانی دابەشکرا، ئیتر سیستەمی دەسەڵاتی سیاسیش بەدیمکراسیانە بەڕێوە چوون، بەو شێوەیە تارادەیەکی چاك کێشەی جیایی پێکهاتەو بونی فرەنەتەوە و ڕەگەز و ئایین لەیەك وڵاتی ئاوادا چارەسەر کرا.

هەرچی بەشێکی تر لەو وڵاتانە هەر پەیوەست بون بە دەوڵەتی ناشیونالیزمی و سیستەمی توتالیتاری و سەربازی و دیکتاتۆری، تیایدا رەگەزسالاری حوکم ڕان بون، وەکو وڵاتانی عەرەبی و تورکیاوسربیاو هەندی وڵاتی ئەفەریقی و ئاسیایی تر، لەو وڵاتانە نەتەوەی سەردەست و نەتەوەی بن دەستی لێ سەرهەڵدا، سەرەنجامەکەشی ئەوەیە، ئەگەر ئەو نەتەوانە رەسەن و بەربەرگری بن ئەوا وەردەچەرخێنە شۆرش و بەرگری و رزگار بون، ئەگەر میللەتێکی لە رزۆك (بەرگەی ـ مقەوەماتی) نەتەوەییان نەبێ ئەوا بەرەبەرە دەتوینتەوە لەنیو نەتەوەی سەردەست، لە عیراق و تورکیا و سوریا نمونەی زۆر زیندووی ئەو بابەتەن، عەرەب لە تورکیا توایتەوە، تورکمانیش لەهەمو ناوچەکانی عیراق هەبون توافینەوە تەنها لە کوردستان ماون، ئەویش بەهۆی بەرگری کورد لەو وڵاتانە، ئەو ڕەوتەی وڵاتانی عەرەب و تورکیا وسربیا سەرەنجامەکەی ئەوەیە:عەرەب لەگەل هەمو نەتەوە دراوسێکانیان لە (بەربەر، مسیحی، دارفۆری، قبتی، کورد، حوسی، شیعە، تورکمان) ناکۆکن، بەهەمان شێوەش تورکیا لەگەڵ هەموان ناکۆکەو پیش ناکەوێ، سربیاش پارچە پارچە بوو .

لە سەر ئاستی نێو دەوڵەتی ویستراوە چارەسەریەکی ئەو کێشەیە بکرێت، میساقێك بۆ نەتەوە یەکگرتوەکان دارڕژاوە پێکهاتوە لە19 بەش و (111)

مــاده)، بەشــی یەکــەم تایبەتەبــە (مەبەســتەکانی) دامەزرانــدنی نەتــەوە یەکگرتووەکان و لە یەکەم مادە باس لەوە دەکا بـۆ ئـەوە دروسـتبون تامیللـەتان بەمافی چارەنووسی خۆیان بگەن، کەچی تا ئـەو سـاتەش بـە دەیـان کێشـەی وەك کورد لـەجهان ماوەتـەوە لـە ئاسـیا لـە ئـەفریقا و هەتالـە ئـەوروپاش، هـەردوو ئەمریکاش، وەك مادەی یاسایی دەقی لەسەرە پشـتگیری میللـەتانی ژیـر دەسـتە دەکـا لـە پـەرەگرافی (2)ی مـادەی (1) و مـادەی (55)ی میسـاقی نەتـەوە یـەکگرتوەکان، هـەروەها لەبڕگـەی(3)ی مـادەی (29) و بڕگـەی(2)ی مادەی(26)ی جاڕی مافی مرۆڤ [1]، لە بنەچەدا بەو پاساوە یاساییانە ئەو مافـەی چارەنووس هاتووە:

1ـ پاڕاستنی ئاشتی .

2ـ قە ڵاچۆی چەوساندنەوە.

3ـ پێکەوە نەژیانی چەند پێکهاتەیەك پێکەوە.

4ـ مافی مێژووییان لە سەر خاکی خۆیان.

5ـ نەبونی ڕاپرسی کەپیشانی بدا بە پێکەوە ژیان قایلن.

6ـ یان پێ شێل کردنی ڕێکەوتنێکی نێوانیان ...بۆیە بەردەوام بڕیاری تـر لـەو بارەیەوە دەرچوە، لەوانە: چەندین بریاری تریش دەرچوو لەوانە:

1ـ لە ساڵی14/دیسمبر/1960 بڕیارێکی تری (مافی چارەنووسی) درا بـە ژمارە 1514 خولی(15)بەسەردێری: (إعلان منح الأستقلال للبلدان والشـعوب المستعمرە) تیایدا هاتوە: (إن الجمعیة العامـة .. تعلـن .. لجمیـع الشـعوب حـق في

1- میساقی نەتەوەیەکگرتوەکان لە 19 بەندو111مادە پێکهاتوە، جاڕنامەی مـافی مـرۆڤیش لـە 30 مادە پێك هاتوە، بەپێی بڕیاڕی 217 لقی (أ) (خولی-3) لە 10 /دیسمبر/ 1948ئەو جاڕنامەیە لەلایـەن نەتەوەیەکگرتەوەکان گەواهی کرا.

تقرير مصيرها، ولها بمقتضى هذا الحق أن تحدد بحرية مركزها السياسي، وتسعى بحرية الى تحقيق نمائها الأقتصادي والاجتماعى والثقافي).

2ـ بڕیاڕی ژ:2105 خولی 20 ـ 1965 .

3ـ مافی بەرگری لە پێناو چارەنوس ـ بریاری ژ:2625 خولی 25 لە24/ئۆکتۆبەر/1970 .

4ـ مافی بەکارهێنانی چەك لە پێناو چارەنوس ـ بریاری ژ:3070 خولی28لە 1975 .

5ـ بریاری 3314سالی 1974...

بەڵام لەلایەکی تر ئەو میللەتانەی بی دەوڵەتن و دەنگی یاساییان نیە نازانن چۆن ئەو مافە بەرجەستە بکەن، چۆن لەو جهانە نوێیە گوزارش لە بونی خۆیان بکەن، چۆن بە ئاشتیانە ئەو بڕیاڕانە بیان گرێتەوە، ئینجا بون بەئەندام لە (un) شمولی میللەتان ناکا جگە لەدەوڵەت هەروەك لە بەشی دوەم لەمادەی (3) تا (مادەی (6) میثاق الامم المتحدة) باسی بەئەندام بون دەکا، بۆ نمونە لەپەرگرافی (1) ی مادەی (4) وا دەلی: ((العضوية فى الامم المتحدة مباحة لجميع الدول الاخرى المحبة للسلام والتى تاخذ نفسها بالالتزامات التى يتضمنها هذا الميثاق والتى ترى الهيئة انها قادرة على تنفيذ الالتزامات وراغية فية)) لەمادەی (5) ی بەلێڵی شتیکی بە جێ هێشتوە، لە کۆتایداتەنها دەوڵەت دەناسی نەك میللەتان، کەواتە ناوەکەش هەڵەیە، کە دەڵێن: (أمم المتحدة) بە لکو ڕاستیەکەی ئەوەیەدەوڵەتە یەکگرتوەکانە، بۆیە ئەو بریارو مادانەی جێ بەجێ ناکرێ ئەگەر میللەتەکە خۆی پشێویەکی گەورە دروست نەکاو نەیکاتە دیفاکتۆ (ئەمری واقع)، بۆیەش دەنگی میللەتانی ژیر دەستە لەخنکان دایە، لەهەموی سەیرتر ئەو دەنگە ئەو کاتە یاسایی دەبێ، کە لەری ی ئەو دەوڵەتەی داگیری کردوون ئینجا

وەردەگیری، ئەوەش ئەستەمە و نەشیاوە، چونکە خۆی داگیرکەرە ئەو جۆرە دەوڵەتانە دەنگی ئەوانە بەسەلامەتی و دروستی ناگەیەنێ . بەو شێوەیە زۆربەی میللەتانی ژێر دەستە لەسەرەتایی سەدەی بیستەم دووگرفتی مەزنیان بۆ دروست بو، یەکەمیان خودی داگیر کەرەکە، دووەمیان سازنەبونی باری نیو دەوڵەتی، ناچار بەشیکی زۆر لەو میللەتانە سوودیان لەناکۆکیە جهانیەکان وەرگرت و دەرباز بون، وەك سوود وەرگرتن لە: هەردوو جەنگی جیهانی، ناکۆکی ڕۆژ هەلاتی و ڕۆژ ئاوایی کە لەسیەکانی سەدەی(20) دەستی پێکرد تاکۆتایی سەدەکە، یان ناکۆکی ئیقلیمی وەك جەزائیر و بەرەی پۆلیساریۆ لەدژی مغرب، پاکستان و کشمیر لەدژی هند، ... بەشی زۆری میللەتان ڕزگاریان بوو، بەڵام کوردو هەندێ میلەتی تریش مایەوە... بابزانین هۆیەکەی چیە؟ ئاخۆ ڕەسەن نیە؟ شۆرش و بەرگریان نەکردووە؟ ناتەبان؟ بێ سەرکردەن؟ ....

نەخێر ئەوانە هۆی سەرەکی نیە، ئێستا ئەو هۆیە دیاری دەکەین کە بووە هۆی درێژەکیشانی شۆرش کورد لەسالی(1925)ەوە تا ئەو ساتەو نەگەیشتووە بە ئامانج، هەلبەتە لەسەرەتادا نەبونە دەوڵەتمان باس کردو گفتوگۆمان لەسەر فاکتەرەکان کرد، ئەوە جیایە لەگەل ئەو باسەی ئێستا، ئەو هۆی بەدەوڵەت نەبون بوو، لەسەرەتای سەدەی بیستەم لە کاروان بە جی ماو بووە میللەتێکی ژێر دەستە، بەڵام دیسان ئەو میللەتە ژێر دەستانەی وەك کوردیش رزگار بون بۆ چی شۆرشەکانی کوردی یەك لەدوای یەك بی ئاکام بون .. هۆیەکەی بەگشتی ئەوەی خوارەوەیە: وەك لەسەروو باسمان کرد میللەتان دووگرفتیان هەبوو کەچی بۆ کورد سێ یە:

لەڕاستیدا کۆمەڵێك هۆکارو کەم و کوری لە پلان و ستراتیژیەت و پەرتەوازەیی هەبووە، کە: بەشێکی زۆر لە سەرۆك عەشیرەت و بەرژەوەند پەرستانی کورد لە

لایەك وبازرگانانی شەڕ لە دەوڵەتە داگیرکەرەکان لێرە بەرژەوەندیان یەك دەگرێتەوە کە شۆرش ونائارامی نەکۆتایی بێت و نەسەریش کەوێ .

بەڵام سەرەکیەی ئەوانە نیە، بەڵکو ئەوەیە کە میللەتانی ترلە قۆناغی رزگاریدا ڕوبەروی دووگرفت دەبونەوە یەکەمیان: خودی داگیر کەرەکە.

دووەم: نەرەخسانی بارو دۆخی دوەلی، کەکەمتر هاریکاری بزوتنەوەی رزگاری و میللەتانی ژێردەستەیان داوە، زیاتر بەرژەوەندیان لەگەڵ دەوڵەتەکە بووە، سەرەڕای ئەوەش (ویفاق)و ئاشتی لە فەرهەنگی نەتەوە یەککگرتوەکان ئاشتی نێوان دەوڵەتەکان بوە، نەك میلەتان، وایکردوە میلەتی بێ دەوڵەت گرفتێکی گەورەی لەگەڵ یاسای نێو دەوڵەتی هەبێ، هەرچی کێشەی کوردە ڕوبەڕوی سێ گرفتی ترسناك بویتەوە.

یەکەم: کێشە لەگەل داگیرکەرەکە.

دووەم کێشەی جهانی وهاوبەشە لەگەڵ میلەتانی ژێردەستەی تر.

سێیەم کێشەی ئیقلیمی ئەوکێشەو گرفتە سەربارو تایبەتە بەکورد وچەند میلەتێکی تر، بەدەگمەن هەندی کێشەی تری ئاوا هەیە وەك بەربەرەکان لە ئەفریقا کەدابەش بووینەە (22 ـ 25)٪ کەوتۆتەجەزائر بەشێکی نادیار لەمەغریب و مۆریتانیایە، تارادەیەك کێشەی باسك کە (3) هەریمی کەوتۆتە دیوی فرنساو (4) هەریمیش کەوتۆتە دیوی ئیسپانیا(تر) ...، ئەو جۆرە دابەشیە گورزیکی کوشندەیە لەو میللەتانە، چونکە داگیرکەرەکان کە دراوسێ ی یەکترن هاریکاری دەکەن لە دژی بزوتنەوەی رزگاری خواز، کەلێنێك ناهێلنەوە بۆ یارمەتی وەك باقی بزوتنەوە رزگاری خوازەکانی تر.

1ـ بۆیە دروشمی بزووتنەوەی رزگاری ئیستای باسك بریتیە لە 3+4=1

دوای ئەوەی کوردستانیش لە سایکس بیکۆ دابەشکرا و بە تەواوی لـە لـۆزانی 1923 جی بەجی کرا ئەوا کوردستان بوە چوار پارچەی سەرەکی (عیراق و سوریا و تورکیا و ئیران)، لەو کاتیەوە هەر چـواریان هاریکـاری یـەکتریان کـردوە دژ بـە جولانەوەی رزگاری کورد، یەکەم هەنگاوی ئەتاتورك قایل کردنی هاوپەیمانان بـەوو بە هۆی ڕێککەوتن وازهێنان لە مافی تورکیایی نویٚ بەسەر زۆر لە ئاو خاك درا بە ڕوسیا ویۆنان ودەوروبەری تر، کە لە ژێر دەسـتی بـەریتانیاو فرنسـا بـون، یـەکێك لەوانەش ویلایەتی موسل بوو، زۆربەی ڕێکەوتننامەکانی جێبـەجیٚ کـرد، تەنانـەت گوایە دژ بە سیڤەر بوو بـە مـەرگی تورکیـای وەسـف دەکـرد بەتایبـەتی مـادەی (132) دوای هەموشی جێبەجیٚ کرد ئەوەی کوردو ئەرمەن نەبیٚ، مستەفا کمـال دوو ڕێکەوتنی لەگـەل ڕوسـیای (لینینی)کـرد، یەکـەمیان لـە1920/1/30، دووەم لە 1921/3/16 تیایدا بە ڕوونـی پشـتگیری لـە ئـەتاتورك کـردو دژی سیڤەر وەستاو بیری کوردستانی سەربەخۆی بە گەلاڵەی ئیمپریالیزم وەسف کرد، لە سالی 1919 تا1920بری100ملیۆن ڕۆبلی وەك یارمەتی لەلایەن روسـیا بـە ئـەتاتورك درا[1]، لـــە بەرامبـــەردا هـــەرێمی (قـــرم)ی عوسمـــانی بـــۆ ڕوســـیا لـە1921/3/16 بـە یـەکجاری بـە جێهێشـت، لـە20/ 10/ 1921ناوچـەی کلیرکیای بۆ فرنسا بە جێهێشت، بوە هۆی ئەوەی یەکەم هاریکاری دژ بەکورد لەوە بێت وکاتیٚ هێزی شۆرشگێرانی کورد دیاربەکریان گـەمارۆ دابـو بەسـەر ناوچـەکە زالببون، لەو کاتە هێزەکانی فرنسا ڕێیان بۆ سوپای تورکیـا کـردەوە بـەناو خـاکی سوریابێت گورزی کوشندە لە دواوەی کورد بوەشێنیٚ بوە هۆی تێکشـکانی شـۆرش لە نیسانی 1925، لەو کاتە شیخ عبدالقادر لەمانگی 1925/7نامەیەکی بـۆ

1ـ بروانە: قضیة الکوردیة فی المؤتمرات الدولیة ص74ـ75

مەندوبی بەریتانیای نارد لەعیراق، تیایدا داوای هاریکاری کرد، بەڵام بەریتانیا داواکەی ڕەتکردەوەو داوای لە تورکیا کرد، کە هاریکاری یەکتر بکەن دژ بە کورد[1]، بۆیەش کاتی براکەی شێخ سعیدی پیران پەنای بۆ سنوری عیراق برد وایزانی بەریتانیەکان هاریکاری دەکەن بەڵام پێچەوانە دەرچوو هەمو چالاکیەکیان خستە ژێر چاودێری و وەستاندیان، لە دیوی عیراقیش چەندین ڕێکەوتنامە ئەنجامدرا یەکەم جار لەگەڵ بەریتانیا لە 1922، ئینجا ڕێکەوتنی دووقۆلی وسێ قۆلی داگیرکەرانی کوردستان دەستی پێکرد، لە ڕێکەوتنامەی5/6 /1926ی دیایکردنی سنوری نێوان تورکیاو عیراق (کە بە سنوری برۆکسل ناوزەد دەکرێ) لە بەشی دوەم مادەی (6) هەردوولا ڕێکدەکەون کە چەکدارانی یاخی بدەنەو یەکترو هاریکاری ئاسایشی سنور جێبەجێ بکەن[2]، لە 1926/4/22 ڕێکەوتنی دووقۆلی تورکیاو ئیران مۆرکرا پێك هاتبوو لە(11)بەند لە بەندی پێنجەم و شەشەم دژ بەکوردبوو، لەسالی 1926 یەکەم ڕێکەوتنی سێ قۆلی تورکی عیراقی ئێرانی (بەناوی دراوسێی) مۆرکرا و کورد تیایدا گەمارۆ درا، لە گەرمەی شۆرشی ئاگری لە1930/9/1 تورکیاداوای لە عیراق (نوری سعید)کرد کە ڕێی پێ بدرێ هێزەکانی بەناو خاکی عیراق بسوڕێنیتەوە بۆ لەناوبردنی شۆرشەکە، بەڵام عیراق نەیتوانی بەوئەندازەیە یارمەتی تورکیا بدات [3]، چەندین ڕێکەوتن وپرۆتۆکۆلی تر مۆرکرا، لە هەموان زەقترو بە نێو دەوڵەتی کردنی لەپەیماننامەی سعد

1ـ المقاومة الكردية للإحتلال ص59ـ60 ايوب بارزانی

2ـ ئەو ڕێکەوتنە لە ئەنقەرە لەلایەن نوری سعید (عیراق) و رشدی پاشا(تورکیا) وبەئامادەبوونی ئندسی بریتانی مۆر کرا، پێك هاتبوو لە18 مادە .

3ـ دراسات فی الحركة الكردية المعاصرة ص549 دعثمان علی

ئابـادی8/7/ 1937* دەسـت پێـدەکات، ئینجاپـەیمانی بەغـدای**1955، چەندین ڕێکەوتنی دوو قۆڵی و سێ قۆڵی و چوار قـۆڵی تـر...، لـە هەندێکیشـیان ڕێکـەوتنی سەربازیشـی تێدایـە، لـە 1946/3/24 تورکیـاو عـیراق یەکـەم ڕێکەتنی سەربازیان مـۆر کـرد دژ بـە هـۆزە کـوردە یـاخی بوەکـان⁽¹⁾، لـە سـالی 1963ش کە شۆرشی ئـەیلول دەسـتی پێکـرد هاریکـاری سـێ قـۆلی سـەربازی زیندوو بۆوە و، بە پێی بروسکەیەك کەلەلایەن هەوالگری کـورد لـە1963/7/2 ڕاوکراوە ودەڵێت: بۆ فق1 + فـق2 لـە (حرکاتـەوە) ژ:3478س ڕێ بـە فرۆکـەی تورکی وئیرانی بدەن لەسەرووی هێلی 36 تالەخراپـەکاران بـدەن⁽²⁾، هـەر لەسـالی 1963 پسپۆرانی شەڕی پارتی زانـی جـەزائیری وفرۆکـەوانانی یەمـەن* و هێـزی سوریا بە فەرمی هات یارمەتی عیراقی دا بەپێی مـادەی(2)ی (معاهـده الـدفاع المشـترك بـین دول الجامعـه العربیه)کـە لـە 1950/4/13، لەوێشـەوە بـۆ هاوپەیمانیەکی سەربازی نێوان سوریا وعێراق کە لە 1963/10/8بەسـترا بـوو،

---

*ـ لەمادەی(7)ی ئەو ڕێکەوتنامەیە بە ڕاشکاوانە باس لە هاریکاری دژ بە یاخی بوان وریێکخـراوی سیاسـی دەکات ، ئەوەش دەقەکەیەتی:کل طرف من الأطراف السامیة الموقعة یأخذ علی نفسه عهداً بإتخاذ التدابیر الإحتیاطیة ضمن منطقته الخاصة ضدتشکیل ونشاطالجماعات المسلحة والجمعیات والمنظمات التی تهدف الی إسقاط المؤسسات القائمةحالیاًوالمسؤلة عن ضمان الأمن والنظام فی ای جزء من حدودالطرف المقابل-کردستان ترکیا د مجید جعفر

** ئەو ڕێکەوتنە لە 1955/2/23لە نێوان تورکیاوعیراق کـرا ، دوای بریتانیـاوئیران وپاکسـتانیش هاتنە ناوی بوە (حلف بغداد) .

1ـ بروانە:کوردو کوردستان لە بەلگەنامەکانی برتانی —دکمال مزهر ل282

2ـ تەواوی ئەو زانیاریە لە ل123ی کتێبی (مسعود بارزانی- بارزانی وبزوتنەوەی رزگاری کورد) .

*ـ لە کتێبی (رۆژانی لـە مێـژووی شۆرشـی ئـەیلول ل168) بـاس لەوانـەو بـاس لـە هێـزی هنـدی وپاکستانیش دەکاکە یارمەتی عیراقیان دابێت، لە بەرامبەریشدا هێزەکانی حزبی دیمکراتی کوردستانی ئـیران بە(احمد تۆفیق)ی سکرتێرشیەوە هاتن یارمەتی شۆرشی ئەیلولیان دا.

دەقەکەی لەخوارەوەیە[*]، بەو هۆیەوە یەکێتی سۆڤیەت سکاڵایەکی بەرزکردەوە بۆ نەتەوە یەکگرتوەکانو تیایدا ئەو پەلامارە عربیەی بۆ سەر کوردستان بە جینۆساید لە قەلەم دا - ئەوەی خوارەوە دەقی سکاڵاکەیە[*]، (دەقی وەڵامی عیراقی و بڕیارەکەی نەتەوە یەکگرتوەکان لە پاشکۆی ژ:4 لەکۆتایی ئەو نوسینە بخوێنەوە)، لە سالی 1975 بەفەرمی ڕێکەوتنی عیراقی ئیرانی مۆر کرا خاك وئاوی عیراق بەرامبەر تواندنەوەی شۆرشی کوردلەلایەن ئیران، لەساڵی 1984 ڕێکەوتنێکی سەربازی لەنێوان عیراق و تورکیا مۆرکرا بۆ هەردوولا مۆڵەت درا هەریەکە بتوانن 20کم سنوری یەکتر ببەزێنن بۆ لێدانی شۆرشی کورد.

1ـ ميثاق الوحدة العسكرية بين سوريا والعراق بغداد - دمشق 1963/10/8.... ثانيا: تشكيل مجلس دفاع اعلى مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجيش الموحد، وثلاثة أعضاء من كل قطر يعينهم المجلس الوطني لقيادة الثورة. دەقی ئەو ڕێکەوتنە لە پاشکۆی ژ:3 لە کۆتایی ئەو نوسینە بخوێنەوە .

2ـ رقم E/3809 9تموز 1963 الجلسة 36، المادة رقم1 في جدول الاعمال.
" سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" طلب اضافة فقرة جديدة الى جدول الاعمال
- رسالة رئيس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة الى رئيس المجلس الاقتصادي والاجتماعي
سعادة مستر ا. باتينو الرئيس ، جلسة السادس والثلاثون من أجتماع المجلس الاقتصادي والاجتماعي " استنادا الى بنود المادة62 من ميثاق الامم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم 96(1) والصادر في 11كانون الأول 1946 الخاص بجريمة حرب ابادة الجنس البشري ، تطالب ممثلية الاتحاد السوفيتي من المجلس اضافة فقرة مهمة وعاجلة في بنود الجلسة الحالية بعنوان " سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية"
نلحق بهذا الرسالة مذكرة توضيحية ومسودة قرار ستقدم للأمم المتحدة حول المسألة.
أكون شاكرا لكم لو قمتم بنشر هذه الرسالة وملحقاتها لتكون ضمن الوثائق الرسمية المنشورة للجلسة رقم 36 للمجلس الاقتصادي والاجتماعي للأمم المتحدة.
ايس .بورسيف رئيس البعثة السوفيتية الى الجلسة رقم 36 للمجلس

ئەوانە ڕێکەوتنی ڕاستەقینەی دژبەکوردن زۆر جیایە لەگەڵ ڕێکەوتنە کۆنەکانی عوسمانی وسەفەوی کە ئەو مەبەستەی تێدانەبوو، بەداخەوە لەلای پرۆگرامی هاوچەرخی کورد تێکەل کراوە، لەو سەردەمی ئەو ڕێکەوتنانەی خوارەوە مۆر کراون لە نێوان عوسمانیو سەفەوی: پەیماننامەی سالی 1535، پەیماننامەی ئەماسیەی1555، پەیماننامەی1568، پەیماننامەی1589ی ئەستەمبۆل، پەیماننامەی دوەمی ئەستەمبۆلی 1613، پەیماننامەی سەراوی 1618، پەیماننامەی زەهاوی 1639، پەیماننامەی1613، پەیماننامەی ئەرزەرۆمی یەکەم 1823، پەیماننامەی ئەرزەرۆمی دووی 1847، پەیماننامەی ستاتوکوی1870، پرۆتۆکۆلی تارانی1911، پرۆتۆکۆلی ئەستەمبۆلی1913...زیاتر هودنە بوە، نەك ڕێککەوتن، بەووردتر لە کتێبی (بەشێك لە پەیماننامەکانی دژی کورد) وەك لەناو کورد باوە گوایە هەمو ئەوانە دژ بەکوردن، بەڵگەیان ئەو مادانەن کە داوای گەڕانەوەی هەڵاتوەکان دەکا، وەك لەنمونەی فەسلی پێنجەمی ڕێکەوتنامەی دوەمی ئەرزەرۆم داوای گێڕانەوەی هەڵاتوەکان دەکاتەوە، بەڵام کە لێی وورد دەبیەوە دەبینی داوای هەڵاتوی ئەو سەردەمی کە زۆربەی هەرە زۆری لە بنەماڵەی دەسەڵات بوە، داوای گێڕانەوەی ئەوان دەکەن، نەك کورد، ئەو کاتی کەی کورد هەڵدەهات و بۆ هەلدەهات، ئەو لێکدانەوەیە بە پێی واقعی ئێستایە کە زۆر جیایە لەگەڵ ئەو سەردەم، هەرچی ئەو ڕێکەوتنانەی ئێستا جیایە وبە روونی دژ بە جموجۆلی کوردایەتی و بەرزەوتکردنی سنورە لە چوارچێوەی ستراتیژیەتی دەوڵەتە داگیرکردنەکانە.

فاکتەری ئیقلیمی وای کردووە ئاستی شۆرشی کورد لە سەقفێکی دیاری کراو بداو لێی ڕەت نەبێ، بۆیە شۆرشەکانی کورد لەسالی 1927 تا 1979 هەر لە خولگەیەکی داخراو دەخولایەوە کە بریتی بو لە: جموجۆڵ ـ ڕێکخستن ـ شۆرش ـ

مەینەتی و ئاوارەیی و ماڵ وێرانی ـ ڕێکەوتنێکی (وفاقی ئیقلیمی) ـ رووخانی شۆرش وچاوەڕێی لێبوردنی حکومەتی داگیرکەر.

ئەزمونەکان سەلماندوویانە لە چوارچێوەی بنەمای (بەرژەوەندی) و مەدرەسەی عەلمانیەت ئەو فاکتەرە چارەسەری نیە، بۆیەش تا وولاّنی داگیرکەر بە عەلمانی مانەوە ئەوا ئەو فاکتەرە ناوە ناوە گورزی خۆی لەکورد وەشاندوە، تا ئێران لە ساڵی (1979) شۆرشی کرد ویەکەم نمونەی لە (ئەنتی عەلمانی) لەناوچەکە دروست کرد، بۆ یەکەم جار ئەو فاکتەرە تا رادەیەك خاو بۆوە، چونکە بۆ یەکەم جار سیستەمێکی سیاسی و یاسایی پەیروە کراله ئێران تیایدا بە پێی بەرژەوەندی کارنەکرا بەڵکو بەپێی ئایدۆلۆژیا کارکرا .

بەدرێژی لە ئاسایشی نەتەوەیی ومافی چارەنوسی دەگەرێینەوە سەری، ئەوەی جێی سەرنجە لەتوێژینەوە ستراتیژیەکانی کورد ئەو فاکتەرە بەو شێوەیە دیاری نەکراوە، بۆیە لە بنەچەدا نە ئیش بۆ سیستەمێکی وا کراوە نە کە هاتە کایەوە رەچاوی ئەو دەستکەوتە کرا[1]، بەڵکو بە پێچەوانەوە کورد لە سەردەمی شا بەلای بێ دەنگی لار ببۆوە کە بەشێك بوو لە (وفاق ئیقلیمی) لەسەر حیسابی کورد، چەندین گورزی جەرگ بڕی لەکورد دابوو، بەڵام کەشا گۆرا سیستەمێکی (ئەنتی عەلمانی) هاتەکایەوە کوردچەکیان هەڵگرت و بەهاریکاری دەوڵەتی عیراق درووشمی

1ـ لەنامەیەکی (ئەحمەدتۆفیق) بۆ بارزانی لە 1964/2/18لە خالی (2)ی نامەکە هەولی دا باسی وەها ستراتیژیەك لەسەر پێکوەنەگونجانی مەدرەسەو حوکمەکان دەکا، لەنامەکە پێشنیار دەکا دەلێ با پشتی ناسریەکان بگرین لە عێراق چونکە ئەگەر لەعیراق ناسری دەسەلاّتدار بن ئەوا (ویفاق اقلیمی) تێك دەچێت وئەو سێ لایە(تاران، ئەنقەرە، قاهیرە) ئیستدام دەکەن و سودی بۆ کورد دەبێت . دەقی نامەکە لە:مسعود بارزانی-بارزانی وبزوتنەوەی رزگاری خوازی کورد ل455

ڕوخانی کۆماری ئیسلامی ئێرانیان هەڵگرت، تەنانەت بەشێك لە بزوتنەوەی کوردایەتی ئیراقیش بەگەر ئەو ڕەوتە چەوتە کەوت.

هەر لە درێژەی کێشە ئیقلیمیەکەی کورد گرفتێکی تری سەرباری بۆ دروست بوە، ئەویش ئەوەیە کاتی ڕۆژئاوا جیهانی دابەش کرد بەو شێوەیە یەکێ لە مەبەستەکانی ئەوەبوو کە ناوچەیەکی پڕ ئاژاوەی هەمیشەی پێك بهێنێت .. و جیهانی ئیسلامی یەك نەگرنەوە، لەو میانەدا کورد بووە قوربانیەکی زۆر گەورە، لە لایەك رای گشتی جیهانی ئیسلامی بەلای مافی چارەنووسی داناچێت گوایە جیابونەوە زیاتر برینەکان قوڵ دەکاتەوە و (تجزئە المجزئە)یە یاخود (تقسیم المقسم)ە، لەلایەکی تریش ڕۆژئاوا خۆی ئەندازیاری ئەو دابەشیە بوو، جیهانی ئیسلامی و زانایانی ئاینیش زیاتر هاوسۆزیان لەگەڵ میللەتە موسلمانەکانی ژێر دەستە (غەیرە ئیسلامین) هەیە وەکو: فلستین،کشمیر، چیچان، مۆرۆ ..... هتد .

بەڵام لەگەڵ کورد کەمتر و تەنانەت نەکورد توانیویەتی بەچاکی پێناسەی کێشەکەیانی بۆ بکا نەخۆشیان ئەوەندە خولیای تێگەیشتنی ئەو کێشەیە بووینە، بۆیە گەلێ جار بە دیمەنێکی وەرگەڕاویش پیشان دراون، مەزلومە بە زالم پێشان دراوە، لەکاتێکدا ئیمپریالیزم و ئاژانسەکانی یەهود کوردستانیان وا دابەش کرد کەچی، کە بەرگریەك دەکا زۆر بەسانایی بەکرێگرتەی ئەوانە لە قەلەم دەدرێن، کاریگەری ئەوەش چی لە بەو فاکتەرەی سەروو کەم تر نیە .

بەرەودەرباز

ئاسایشی نەتەوەیی و مافی چارەنووسی

تا ئەو ساتە ئەو بابەتە وەك كۆمەڵێك بنەما و مادە (لائیحە) نەنوسرایتەوە بەفەرمی، تا هەمو لایەك لەسەری رێككەون (تر)، بونی لائیحەكی وا ئەو پانتاییە دیاری دەكا كە بریتیە لە سەوابتەكانی كوردستان لەلایەكی تریش دەبێتە هێڵی سور بۆ نەبەزاندنی . نەبونی ئەو لائیحە زیاتر دەگەرێتەوە بۆ كاریگەری مدرسە ئایدلۆژیەكانی جیهان لە كوردستان، چونكە دیاری كردنی ئەو لائیحە بەپێی مدرسەی شیوعیەت یاخود سۆشیالیست زۆر جیایە لەگەڵ مدرسەی لیبرالی، هەر دووكیشیان لەگەڵ ئاینی جیان، بەگشتی لەلای ئیسلامی و عەلمانی جیایە، بەڵام ئێستا ئەو مدرسانە كاڵ بووینەوە، ڕەنگە بتوانین لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی كوردستان ئەو لائیحە دیاری بكەین و هەمو لایەكیشی پێی قایل بین .

چەمكی ئاسایشی نەتەوەیی:

لە كۆنەوە رۆلی هەبووە و ئیشیشی پێ كراوە بەڵام بەدەقی ئەو ناوە نەبووە، بەپێی هەندێ سەرچاوە یەكەم جار بەو ناوە لەلایەن (لویسی چواردەمی)ی فەرەنسی بەكار هات، كاتێ لەدەورو بەری وڵاتەكەی جمو جۆڵی داگیركاری و گۆرانی هاوسەنگی هێز بەرێوە دەچوو، پێی وابوو ئەوە هەڕەشەیە لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی، بەو جۆرە ئەو چەمكە سەری هەڵداو بەكورتیش مانای دابینكردنی ئاسایشی سیاسی و سەربازی و ئابووری و كۆمە ڵایەتی بۆ كیان و دەوڵەتەكەت، یان هەندێ ئینسیكلۆبیدیا بەسادەتر گوزارەش دەكەن و دەڵێن: پاڕاستتنی

1ـ وەك سەرەتایەك لە موسوعەی جودی وهەندێ سەرچاوەی تر نوسرایتەوە .

دەوڵەت لە هەڕەشەکانی دەرەکی و ناوەکی بریتیە لە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی.

لێرە مانای زیاتر پاڕاستنی دەوڵەت دێت، بەو مانایەی دەوڵەت قاوغە فراوان و گشتیەکەیە کە موڵکی میللەتە، نەك حکومەت کە حزبێك یان (ئیئتیلافێك) فەرمانڕەوایی دەکا، لیرەوە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا رەهەندی جیهانی وەردەگرێت، جیایە لەگەڵ ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتێکی وەك کویت، هەر دووکیان جیان لەگەڵ ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیل کە دەوڵەتێکی نامۆیە لە ناوچەکە پێویستی بە بنەمای زۆر تایبەتی هەیە، ئاسایشی هەر هەمویان جیایە لەگەڵ دەوڵەتێکی وەك ئیران، لەولاشەوە ئاسایشی نەتەوەیی وەك یابان لەهەر هەمویان جیایە کە بریتیە لە ئاسایشێکی فەراهەم بکرێت بۆ بازار دوور لە عەسکەرتاری، بەو شێوە ئاسایشی نەتەوەیی جۆراوجۆر هەیە، بوار نیە بەدرێژی پۆلینیان بکەین، بەڵام بەگشتی دوو جۆر هەیە کە لەگەڵ ڕەوشی توێژینەوەکەمان دەگونجێ، ئەویش بریتیە لە ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتداران و میللەتانی بێ دەوڵەت. کەواتە ئاسایشی نەتەوەیی میللەتانی بێ دەوڵەت چۆنە؟ هەیە یاخود نیە؟ چی جیایە لەگەڵ ئەوانی تر؟

هەڵبەتە بەپێی دابەش و جیایی بەرژەوەندی ئەو بنەمایانەش لێك جیادەبن، لە بنەچەدا وا پێویست بو سەرجەم مرۆڤایەتی برا و هاریکاربن، هەر وەك ئیمامی عەلی ئەو بنەمایەی لە روانگەی ئاینی ئیسلام داناوە لەنێوان هەمو مرۆڤی جیهانەوە دەڵێ: اما اخ لك في دين او نظير لك في خلق، واتە: ئەگەر هیچ پەیوەندیەك نەبێ لەنێوان دوو مرۆڤی سەر ئەو زەوی یە یەك رەگەز نەبن خزم نەبن، هاوڵاتی نەبن، هاوچین و هاوباوەڕ نەبن، هیچی یەکتر نەبن ئەوە هاوتان لەبون، واتە لە خزمیش نزیك ترن .

لەو سەردەمە سیستەمی عەلمانی سەرمایەداری زاڵە بەسەر پەیوەندیە نێو دەوڵەتیەکان، ئەوەش وای کردووە کۆمەڵگەی نێو دەوڵتی و بەشەریەت دابەش بن، هەر کۆمەڵە دەست بە بەرژەوەندی خۆی بگرێ و گەلێ جار لەسەر حیسابی خەڵکی تر، یان لەسەر بنچینەی (گەیشتنی دوو بەرژەوەندی لەسەر حیسابی سێیەم)، گەلێ جاری ترله جیاتی برایەتی بنەمای (مصائب قوم عند القوم فوائد) پەیرەو کراوە، واتە بەرژەوەندیەکان تێك دەگیرێن و شینی هەندێکیان دەبێتە شایی بۆ بەشێکی تر، کەباسی عەولەمە و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و ڕایگشتی جیهانی و نەتەوە یەکگرتووەکان دەکرێ وەك یەك میللەت و یەکسانیەك دێتە پێش چاو، زۆرجار ڕۆشەنبیری کورد بە خێرایی بەسەر ئەو گفتوگۆیە تێدەپەرێ و وەسفی عەولەمە بەوە دەکا و دەڵێ جیهان بوێتە گوندێکی بچوك ...، ناوەستێ لەسەر ئەوە ئاخۆ ئەو گوندە هەمو وەك یەکن، یاخود جیاوازی تێدایە، دابەش بوینە بەسەر: ڕەش و سپی، سەروخوارو، تێر و برسی، دەوڵەمەند و هژار، نەتەوەی سەردەست و بن دەست، شارستانی و فەرهەنگی جیاجیا... بەئاسایی لە هەمو شوێنێکی ئەو گوندە جێت دەبێتەوە، ئەگەر بە نەشارەزایی وبێ چاوساغ دەرگای ئەو گوندە بکەیەوە، دەچیتە گەڕەکێك بە خزمەتکار وەرتدەگرن، بۆیە دەبێ ناسنامە و شوێنی خۆت لەو گوندە دیاری بکەیت، ڕەنگە هەبێ قایل نەبی و بڵێ جیهان یەکە و ئەوروپا و ئاسیا نەماوە، سەروو و خواروو نەماوە....هتد، باشترین بەڵگە تورکیایە، خۆ ئێمەی کورد لە تورکیا پێشکەوتوترین لەساڵی (1922) و (1924) بەڕەسمی عەلمانیەتی ڕاگەیاندووە، تەنانەت جل و دیاردەی ئیسلامی و ئاینی قەلاچۆکرد، پیتی ئیسلامیشی کردە لاتینی، لەساڵی (1931) بۆ کۆنگرەیەکی ئیسلامی لە قودس بانگێشت کرا نەچو و وەڵامیشی ئەوەبو: خۆ ئێمە دەوڵەتی ئیسلامی نینە...، لەوکاتیەوە هەتا ئێستا لەتەقەلای چونە نێو یەکێتی

ئەوروپایەو وەرنەگیراوە، کەچی بەشێك لەخاکەکەشی کەوتۆتە ئەوروپا، شکستی ئەو تەقەلایە یارمەتی دەرێکی مەزن بو پارتی دادوگەشە بەناسنامەیەکی ئیسلامی ئاوا سەرکەوتنی بەدەست هێنا، ئەوە ئەزمونێکی زۆر دەوڵەمەندە و پێویست ناکا ماندومان بکەن بەتاقی (تاقیکراوە)، هەر لەئێستاوە ناسنامەو شوێنی خۆمان لەو گوندە عەولەمیە دیاری بکەین، ئەگینا خزمەتکارین و خزمەت کاریش بەمرۆڤی تەواو پۆلین نەکراوە وناکرێ،

کەواتەڕاستیەکەی ئەوەیە ئەو عەولەمەیەی ئێستا پێکهاتوە لە سەروخوارو، هەبوەونەبوە، پێش کەوتو وپاشکەوتو، سپی و رەش، داگیرکەر و داگیرکراو، خاوەن ڤیتۆ و بێ ڤیتۆ، ئەوروپی و ئاسیایی، لیبرالی و مەبادئی، عەلمانی و ئاینی... هتد،دۆزینەوەی بونی خۆت ودیاری کردنی ناسنامە و ئینتما لەو جیهانە نوێیە ئاسان نیە، بۆ بناغە دانانی بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیمان پێویستمان بە دیاری کردنی ناسنامەی کورد و کوردستانە لە عەولەمەی نوێدا ...بەو شێوەی خوارەوە:

1. بەشێکین لەکۆمەڵگەی ڕۆژهە ڵاتی لەڕوی جەمسەری جوگرافیەوە .
2. ئێمە سەر بە فەرهەنگی ئیسلامین لەرووی ئاینەوە .
3. ئینتمای نەتەوەییشمان کوردەلە رووی رەچەلەکیەوە،کوردستانیش لەرووی نیشتیمانیەوە .
4. سەر بەرزگاری ـ نیشتیمانین لەرووی ئایدیۆلۆژیەوە .
5. سەر بە وولاٌنی جیهانی سێ یەمی تازە پێ گەیشتووەکانین لەروووی شارستانیەوە (1) .

1ـ بڕوانە: مەوسوعەی جودی ل11 .

لێرەوە دەردەکەوێت ئێمە کێین و شوێن و (کۆ ئۆردینەیتمان) لەکوێی عەولەمەیە، هەر لەوەشەوە دەچینە ناو دەروازەکانی ئاسایشی نەتەوەیی وزۆر لای تر. ئەگەر بەبێ ڕێنوێنی و چاوساغی و بێ ناسنامەی تایبەتیمان خۆمان خستە نێو ئەو گوندەی عەولەمە ئەوە لە باشترین دۆخدا بەپێی بنەمای (هاولاتی بون) و ڕەگەزی کۆمەڵگای مەدەنی هەلس و کەوتمان لەگەڵ دەکرێ و جێ ی داواکردنی مافی نەتەوەییمان نابێ، جا ئەگەر ئەو داوایە نەکەین لە وڵاتانی عیراق و تورکیا و ئیرانیش مافی هاوڵاتیمان پێ دەدرێت ...، بۆیە فەرهەنگی عەولەمی ڕۆژئاوایی زامنکردنی مافی کوردومافی چارەنووسی تێدانیە، بەتایبەتی بنەمای (تاکبژیانە)کەی، کەواتە لە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەییمان پێویستە تۆمار بکرێ ئێمە بەشێك نین لەفەرهەنگی ڕۆژئاوایی وسەرخانەکانی، هەر تەقەلایەکی واش دژی بنەماکانی ئاسایشی کوردە ...(1)

کێشەی کورد بەو مانایەی وەك دۆزێکی نەتەوەیی و چەوساندنەوەی نەتەوەیی و پەیدابونی نەتەوەی سەردەست و بن دەست مێژوی ڕاستەقینەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرهەڵدانی دەوڵەتی نەتەوەیی تورکیا و عیراق و سوریا ...، ئەوانەش لە دەوروبەری 1920 دروست بون، ئەوەش لەو کاتەبوو کە:

1. جەنگی جیهانی یەکەم تەواو بوو .
2. ووڵانی ڕۆژئاوا بەسەر ووڵانی تەوەر (بەعوسمانیشیەوە) زاڵبون .
3. زاڵبونی مدرسەی عەلمانی بەسەر ئاینی .
4. زاڵبونی واقعی بیری نەتەوەییان و چەمکی هەرێمایەتی بەسەر بیری ئیسلامی و چەمکی ئوممە و (دار الاسلام) .
5. داڕوخانی خیلافەتی ئیسلامی وسەرهەڵدانی دەوڵەتی هاوچەرخی عەلمانی .

لەو ئەنجامە ئەوسنورو دەوڵەتانەی لێهاتە دی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە، کەواتە بونی ئەودەوڵەتانەو پاڕاستنی یەك پارچەییان، ئاسایشی نەتەوەییان، پێچەوەانەی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستانە ...(2)

لەدوای دروست بونی ئەو دەوڵەتانە بنەمایەك سەری هەڵدا بەناوی (وفاقی الاقلیمی ـ تەبایی هەرێمایەتی) واتە: هاریکاری یەکترکردن لە چوارچێوەی بەرژەوەندیە هاوبەشەکانی ئابوری و سیاسی و ئاسایش ... یەکێ لەو بەرژەوەندیانە ئاسایشی نەتەوەیی هاوبەشیان بریتیە لە پاڕاستنی سنور و باری ئاسایشی ناوخۆ، ئەوەش وادەکا هاریکاری بکەن لەدژی بزوتنەوەی کوردایەتی، زەق ترین هەنگاوی فەرمیان ڕێکەوتنی سنوری نێوان تورکیاو عیراق تا سعد ئاباد بوو لە 1937، لەو کاتیەوە بزوتنەوەی کورد گەشە دەکا بە هۆی خەباتی سیاسی و شۆڕش تادەگاتە سەقفی ئەو وفاقە وتێك دەشکێ، ئەو سەقفە تا ئەو ساتە بە تەقەلای کورد ناشکێ، بەو شێوەیە شۆرشی شێخ سعید 1925، ئاگریداخ احسان پاشا1927ـ 1932، شیخ محمود 1919ـ 1932، کۆماری مهاباد 1945ـ 1946، شۆرش مەلا مستەفا 1962ـ1975بەو دەردەچوون، ئەو دیمەنە تراجیدیایە دووبارە دەبۆوە تا شۆرشی ئیرانی لەسالی 1979 بە ئاڕاستەیەکی ئیسلامی سەرکەوت ئەو سەقفە و فاقیەی تێك شکاند، مەرج نیە بۆ ئێمەی تێك شکاندبێ، بەشێك لە دروشم و ڕێبازی وا دەخوازی، بەو شێوەیە گەورەترین لەمپەر لەبەردەم ئاسایشی نەتەوەیی کورد هێور بۆوە، ئەوەش مانای ئەوە دەدا کە هەر تەیار و مەدرەسەیەك لە دەوروبەری کوردستان سەر هەڵبدا و لەمپەربێت لەبەردەم و فاقی ئیقلیمی ئەوا تۆماتیکی لەقازانجی ستراتیژیەتی کوردستانیەولەخزمەتی ستراتیژی کوردستانە(3)

ئەوەش قەتیس نامینێ لەسەر بزوتنەوەی ئیسلامی و دەوڵەتی ئیسلامی رادیکاڵ، بەلکۆ هەر تەیارێکی (بەمەبادیئی) خاوەن پەیامی وەك شیوعیەتیش ئەو کاریگەریەی هەبووە، بەڵام لەو سەردەمەدا دەبینین بنەماکانی شیوعیەت و باقی مەدرەسەکانی عەلمانی وا کاڵ و بچووك بوویتەوە کەوتۆتەوە ژێر بەرژەوەندی تایبەتی و بەرژەوەندی باڵای دەوڵەت، کەوا داخوازی ئەویش لەپێناو پاڕاستنی بەرژەوەندی وڵات بنەماو ئایدولوژیا و مەبادیئەکانی بداتەلا، ئەویش بنەمایەکانی وفاقی دەولی و هەرێمایەتیەکە ڕەچاو دەکا، تیایدا ڕەهەندی کورد دۆڕاوە، بۆیە لەو سەردەمەدا زیاتر بزوتنەوە ئیسلامیەکان و دەوڵەتی ئیسلامی رادیکاڵی ئەو خزمەتە بەستەراتیژیەتی کورد دەکا، واتە تا لەدەوروبەرمان ئەو بزوتنەوە ئیسلامی و دەوڵەتی ئیسلامی دروست بێت و بزوتنەوە دەوڵەتە عەلمانیەکان لاوازترین بواری (وفاقی اقلیمی و جیهانی) کەمتر دەبێتەوە، بواری گۆران و مەودای جموجۆل فراوان تر دەکا، واتە تەنینەوە و فراوان بونی ئیسلامی و لاواز بونی عەلمانیەت لەسەر ئاستی جیهانیش لەخزمەتی ئاسایشی نەتەوەی کوردستانە...(4)

ئەگەر ئەو هاوکێشە سیاسی و سیتراتیژیە سەروو فراوان تر بکەین بۆ نێو دەوڵەتی، دەبینین ئارامی جیهان و هەماهەنگیەکەی دووبارە دەبێتەوە لەمپەر لەپێش ستراتیژیەتی کورد و ئەو گۆرانکاریانەی چاوەروانیەتی، لەژێر سایەی ئەو رێسایانەی یاسای نێودەوڵەتی کە بناغە کۆنکریتیەکان لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی دروست بوە، بەدەگمەنیش زەحمەتە دەرفەتێك بۆ کورد بڕەخسێ تا لە ژێردەست ڕزگاربێت بەپێی بنەمای بەرژەوەندی، واتە بۆ میللەتی کورد واچاکە توخمی ئەخلاقی سیاسی، یاسایی ویژدانی، مافی مرۆڤایەتی بکەوێتە نێو رێساکانی یاسای جیهانی و پەیوەندی نێودەوڵەتی، ئەوەش لەچوارچێوەی ئەو وڵاتەی جیهانی

ئێستا بەدی ناکرێ و چەندین جارە ئەزمونەکان دەیسەلمێنێتەوە، کە رزگاری کوردستان، مافی چارەی خۆنوسی لە بەرنامەو ئەجندای ئەوانە نیە، ئەگەر بەووردی یان درشتی سەرنج بدەینە پرۆژەکانی چاکسازی ڕۆژهە لاّتی ناوەڕاست کەبریتین لە:

1ـ ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی بنەماکانی جونسون، بنەماکانی ئایزن هاور،(عدم المس بالڕپ الإستعماری) ..تا دەگاتە (step by step)ی کیسنجر 1975 .

2ـ ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە 1991 ج ـ بۆشی باوك (سیستەمی نوێی جهانی)

3ـ پرۆژەی ئەورویپی بۆ چاکسازی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست (کۆنگرەی برشلۆنە 1995)

4ـ ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی تازە 2004ز ـ ج بۆشی کوڕ

5ـ ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی فراوان ئەلمانیا و فرنسا ـ 2004ز

6ـ پرۆژەی ئیسرائیل (شمعون پیرس)

7ـ پرۆژەی جامیعەی عربی(دیکۆمینتی ئەسکەندەریە) ..[1]، هەمو ئەوانە لە چوارچێوەی سایکس بیکۆ و بنەما تەواوکاریەکانی دەرناچێت، کە بریتیە لە:لە دەست کاری نەکردنی ئەو سنورانەی ئیستعمار دروستی کردوون ، بنەمای ئایزنهاور، پرۆژەی دابەشی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی بچووك و گەورە.... هتد، ئەوانەش بریتیە لەپتەوکردنی مەینەتی کورد،یەك پرۆژە بۆ کورد باش بوو ئەویش پرۆژەکەی بریجنسکی و نەخشەکانی برنارد لویس بوو بۆ ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بوو ،چاکتر وایە بلێین گەلالەکەی بریجنسکی چونکە نەبوە پرۆژەی ئەمریکا تەنها لە کۆنگریس داکۆکی لەسەر کرا، بۆیە بۆکورد واباشە پرۆژەیەك بێت نەخشەی سیاسی

1ـ بروانە: رسالة ماجستیر للطالب ابراهیم محمد عزیز-اشکالیة الإصلاح السیاسی فی الشرق الأوسط ص55-

سایکس بیکۆ تێك بدات، باوەری بەو سنورە دەستکردانە نەبێت کە لەسەر بنچینەی سایکس بیکۆ دروست بوە، ئەوەش لەو سەردەمە بەدی ناکرێ جگە لە بزوتنەوەی ئیسلامی و ئەو دەوڵەتانەی پەیامی ئیسلامی پێیە، با لەپرۆژەکانیشیان بە راشکاوانە باسیان لەمافی چارەنووسی کورد نەکردیتەوە، بەڵام هەڵوەشاندنەوەی ئەو نەخشە سیاسیەی رۆژهەلاتی ناوەراست (مەینەتی کورد پێ دروست بو) بەرەو ئاراستەیەکی تەریبی رزگاری کوردستانە، بەکورتی هەر بنەمایەکت بینی ناتەبابێت لەگەڵ نەخشەی سیاسی سایکس بیکۆ ئەوا لەخزمەتی ستراتیژی بزوتنەوەی کوردستان دایەو پانتایی ئاسایشی نەتەوەی کوردستان فراوان و جێگیردەکا ....(5)

بابزانین ئەوهاوکێشانەی سەروچەندە بۆ ناو کوردستانیش گونجاوە، کۆمەڵگەیەکی خاوەن دۆز لە قۆناغی وەرچەرخان (قۆناغی رزگاری نیشتیمانی) وەك میللەتانی ترنیە، قۆناغێکی وەرچەرخانی هەستیارودوورە، لەشێوەی پزیشك و نەشتەرگەری دڵە، هەر هەڵەیەکی بچوکیش بیکەیت سەرەنجامەکی ترسناکی لە ئاستی ئەنفال وکیمیاویت روبەرو دەبێتەوە، بۆیە پێویست بەوەدەکا هەنگاوەکانت هەموی لەژێر سایەی توێژینەوە و نەخشە و پلانی وردبێت، پێویست بەوە دەکا ژێرخانی سیستەمی ئابووری و سیاسی و فکری و فەرهەنگی بە (مەرجەعیەتی) رزگاری نیشتیمانی دیاری بکرێت، لەو روەوەش ئەزمونی کوردستان تاقانە و دەگمەنە، بۆیە لاسایی و کۆپی هەر شوێنێك بەتایبەتی ئەوروپی وێرانت دەکا، بەڵکو پێویستی بە داهێنان و مونەزیری تایبەتی خۆت هەیە، پێویستت بەوە هەیە کۆمەڵگەیەك ئامادەبکەی بە خێرایی پێشوازی لە هەر رێنماییەکی سیاسی هەبێت لەلایەن سەرکردایەتیەکەی، ئەوەش ئەوە دەخوازێ: لەسەرەوە راڕەوێکی بە رەوشت پڕ مەبادیئو بەبیروبڕوا پەیڕەو بکەی، دوور لە راڕەوەی سیاسی میکافیلی و

تیۆرەکانی سیاسی وەك: سیاسەت بەرژەوەندی و (فن الممكنه) و ... ئەوانە ئەو بنەمایانە وێراندەکەن، لەلای خوارەوەش پێویستت بەوە هەیە کۆمەڵگەیەکی بەڕەوشت و بە ئەمەك و ڕاستگۆ و هاریکار و دلسۆز و بەبەزەیی و لێبوردەو بوێرو کوردپەروەر دروست بکەی، دوور لە نەفامی و هەڵەشەیی و بەرژەوەندی پەرستی و خۆویستی و بیگانە پەرست و درۆزن و گەندەڵی، ئەو ئەرکەش لەهەردوو باری سەروخوارو لەو سەردەمەدا بە مەدرەسکانی عەلمانیەت ناکرێت، کە بەراشکاوانە پەیرەوی بنەمای بەرژەوەندی تایبەت دەکا، پەیروەی سیاسەتی میکافیلی و بنەمای پراگماتیکی دەکا، بۆیە بەدیلی ترمان نیە جگە لەوەی لە ناوەخۆش پەیڕەوی بنەماکانی ئاینی بکەین، بۆ ئەوەی بەو مواسەفاتانەی سەروو سەرکردەو کۆمەڵگەیەکی ئاوامان هەبێت ئامادەبێ بۆ رزگاری و قەبوول نەکردنی داگیرکاری، دەبێ خۆ دوورخەینەوە لە مەدرەسە و تەیارەکانی عەلمانی بەهەرسێ باڵی (سۆشیالیسی، شیوعی، لیبرالی)، تەنانەت ئایدۆلۆژیای نەتەوایەتیش لەبەردەم بەرژەوەندی تایبەتی شکستی هێناوە، بۆیەش دەبینین زۆربەی بزوتنەوە رزگار خوازەکانی ئێستا ئاینین لەوانە: خوارووی لبنان، فلستین، چیچان، خواروی فلیپین، کشمیر...،) بە پێچەوانەوە دیمەنی عەلمانیەت ناشیرینتر بوە، زیاتر خەریکی دەسەڵاتبازی و خۆویستیە، بۆیە گەلێ جار لەسەر هیچ هێلی سور و پاڕاستنی ئاسایشی نەتەوەیی ناوەستێ، سەودا لەگەڵ دووژمنی ژمارە یەکیش دەکەن، هەروەك بینیمان لە فلستین لەکاتی هێرشی ئیسرائیل بە سەر غەزە لە سەرەتای 2009 رێکخراوی فتح یەکێ لەو چوارلایە [1] بو کە لایەنگیری ئیسرائیلیان کردن، هەروەها ئەو دۆخە لەنێو حزبە کوردستانیەکانیش بە ئاشکرا بینرا ..

1ـ میسر و سعودیة و فتح و ئوردن .

بۆ هەمو ئەوانە لەناوەخۆ لەسەر ئاستی سیاسی و فەرهەنگی، لەئاستی خوارو سەرو بۆ پاراستن و بەرجەستەکردنی بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان ناوەرۆکی بزوتنەوەی کوردستان ئاینی بێت، یاخود بە ووردتر نابێت کوردایەتی و ئاین جیا بکرێتەوە، ئەوەش کۆلەگەیەکی تری ئاسایشی نەتەوەییمان بۆ فەراهەم دەکا ....(6)

عیراق پێکهاتوە لە 3 پێکهاتەی سەرەکی و چەند کەمایەتیەکی تر، هەر لایەی درێژکراوەی ئیقلیمی هەیە، بەجۆرێك سوننەی عەرەب کە لە 1921 ەوە دەسەلاتدار لە نێو ئەوان بووە تا 2003 و گورزی بێ ویژدانەیان لە کورد وەشاندوە، ئەوانە کەمایەتین، بەلام جامیعەی عەرەبی و رۆژئاواش پشتگیریان بوە، ئیسرائیلیش لێیان رازی بوە، ئەوانە درێژکراوەی هاوپەیمانی عەرەبن، شیعەش زۆرایەتین و بێ دەسەلات بوینە و زیانیان بۆ کورد نەبوە، ئەوانەش درێژکراوەی شیعەی ئێرانن بەلایەنی کەمەوە لەو دەمە، تورکمانیش کەمایەتیەکی زۆر کەمن و هەرچەندە لە بنەچەدا رەگەزیان لەگەڵ تورکیا جیایە، ئەوانە لەناوەراستی ئاسیا لەگەڵ شەپۆلەکانی مەغۆل و تەتەر و تورکمانیا هاتون، لەسەردەمی عوسمانی زیاتر لایەنگیری سەفەوی بون (جگە لەناوچەی تلەعفەر نەبێت)، هەرچی کوردیشە درێژکراوەی کوردستانیە...، ئەوەش بەرونی دەریدەخا کە دروستکردنی دەوڵەتس عیراق لەو پێکهاتانە هەڵەیەکی گەورە بوە، کەواتە نەك دەوڵەتی عیراقی یاخود حکومەت و دەستور، بەڵکو خودی عیراق هەڵەیە، مەینەتی کورد و پیناسی بزوتنەوەی کوردایەتیش لەو هەڵەیە سەرچاوە دەگرێ، کەواتە وردەکاریەکی زانستی و سیاسی زۆر بەستاندەری دەوێ بۆ چارەکردنی ئەو هەڵەیە، چونکە لەژێر سایەی ئەو جۆرە عیراقە بنەمای (مصائب قوم عند القوم فوائد) پەیرەوکراوە بە پێچەوانەوە بنەمای مرۆڤایەتی و ئاینی (مثل المؤمنین ...)، بۆیە هەر تەباییەکی

هەردوو پێکهاتە لەسەر بنچینەی (عروبی ـ إثم) دەبێتە گورز بۆ ئاسایشی کورد، یان بەکورتی بێ چارەسەری دادگەریانە دوزی کورد هەر تەباییەك لەنێوان پێکهاتەکانی عیراقی مەرگی کوردە، پێچەوانەش بە پێچەوانەیە، ئەو فاکتەرانەی پێکهاتەی شیعە و سوننە یەك دەخاتەوە بریتییە لە چەمکی عروبی نیشتیمانی، یاخود عەلمانی عروبی کە سورشتێکی شۆفینی هەیە، بە پێچەوانەوەش هەر خودی فاکتەری ئاینی لەگەڵ هەڵەی عیراق یەکناگرێتەوە و دەبێتە سەنگەرێکی بەرگری بۆ کورد بەربەرەکانی چەمکی عیراقی عروبی دەکا، ئەو کاتی دەبێتە لێك ترازانێك لە نێوان شیعە و سوننە، ئیسلامی و عەلمانی، تەیاری شعوبی و عروبی... ئەوەش خزمەتێکی مەزن بە ئاسایشی نەتەوەیی کورد دەکا، هەر ئەو فاکتەرەی ڕابونی ئاینی کە لە دوای 1979 جێی ڕابونی نەتەوەیی گرتەوە بوە هۆی گۆرینی نەخشەی کۆمەلایەتی عیراق لە (75٪عەرەب و22٪ کورد)بۆ (55٪ شیعە و22٪ کورد و20٪ سونە[1] 3٪ کەمایەتی)، تیایدا کورد لە خنکە خنکی کەمایەتی رزگاری بوو یەکەم جارلەودۆخەسەرۆککۆماروفیدرالی وهەرێمی بۆدیایکرا، کەواتەوەرچەرخانی فاکتەری نەتەوەگەری بۆ ئاینی گەورەترین خزمەتی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستانی کرد.... (7)

1ـ لە زۆربەی سەرچاوە مێژووییەکان ئەگەر باسی سونەو کوردکرابێ ئەوە ووتویەتی کورد **زیاتر** بوە ، بۆ ئەو مەبەستە با بەلگەنامەیەکی بریتانی بەکار بهێنین چونکە لای سونیشیان گرتوە:

CO 730/ 161/2 <u>**سكان كردستان**:</u> ينكر الكرد بكونهم اقلية في العراق لأن عدد السنة العرب ليس اكثر من الكرد ولكن اعتبارهم مع الشيعة فقط كعرب يعطي لهم الاكثرية. واذا اجريت احصاء دقيق ولم يحسب الكرد ضمن عرب السنة يكون عدد الكرد والعرب متساويا.فمثلا تم تجاهل عدد الكرد في لواء ديالى ذات الاغلبية الكردية والاقضية الكردية في كوت في الاحصاءات السابقة.

به ئەزمون بۆمان دەرکەوتوە لەو بارودۆخەی عیراق بینیومانە چەندە سەروەری لاواز بێت قازانجی کوردە، تا بەغداش بەهێزبووبێت هەڕەشە بوە لەسەر بزوتنەوەی کوردایەتی، هەموئەو دەسکەوتانەی ئێستاش لەسایەی بێ دەسەڵاتی عیراق هاتوە، بەتایبەتی دوای ئەوەی بەفەرمی بەپێی بڕیاڕی 661ی 1990ی نەتەوە یەکگرتوەکان عیراق خرایە بەندی حەوتەمی میساق، سەرجەم 65 بڕیاڕی لەسەر دەرچوە، وای کردوە سەروەری لاواز بێت و ئاستی بزوتنەوەی کورد بۆ یەکەم جار بگاتە بەڕێوە بردنی حکومەتودروست بونی پەیوەندی نێودەوڵەتی وبەرپا بونی بەرژەوەندی دەوڵەتانی زل هێز لەکوردستان...(8)

کەواتە ئێستادەتوانین (بە کۆکردنەوەی زانیاری سەروو)بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستانی لە قۆناغی رزگاری بەو شێوەیەی خوارەوە دیاری بکەین:

1. پاڕاستنی بەهاونەریت ئاین ورەسەنایەتی کوردستان وهەموئەو دەروازانەی دەڕژێتەوە سەری .
2. پاڕاستنی یەك ریزی میللەت و پابەند بە ڕێنمایی سەرکردایەتی کۆلەگەی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستانیە .
3. ئارام نەبونی ناوچەکە و گۆرانکاری لە شێوەی جەنگی جیهانی یا خود هەر گۆرانێك تیایدا سەروەری سنور وئارامی نێو دەوڵەتی لەسەر بنچینەی ئەو نەخشەیە هەلوەشێنیتەوە، یاخود هەرگۆرانێك لەو یاسای نێو دەوڵەتی بەو ئاڕستەیە .
4. تەنینەوەی بزوتنەوەی ئیسلامی یەکان لەناوچەکە .

5. تەبا نەبونی ولاتانی داگیرکەر لەگەل وفاقی هەرێمایەتی و جیهانی واتە بەرپا نەبونی هاوپەیمانی وهاریکاری ئیقلیمی . بەرپا نەبونی گونجان لەنێوان ئەو دەوڵەتە داگیرکەرانەی کوردستان و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی.

6. دارشتنی سیستەمەکانی ئابووری و سیاسی و فەرهەنگی دەسەڵاتی کوردی لەسەر بنچینەی قۆناغی رزگاری نیشتیمانی، زال بونی ئایدیۆلۆژیا بە سەر بەرژەوەندی .

7. تەبا نەبونی پێکهاتەکانی عیراق لەسەر بنچینەی عروبی و شۆفینی و عیراقی چەوت . بەگشتی سەرنەکەوتنی ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان دابەش کردووە ولە کۆتایدا لە ڕووی یاسایی بە (دول الفاشلە)پۆلین بکرێن چاکە، جا ئەوەش زۆر لا دەگرێتەوە وەك نائارامی وڵات و پێك نەهاتنی پێکهاتەکان و گیرو گرفتی لە گەل دەوروبەر و نەبونی مەرکەزی ...

8. هاندانی هەر ماکینەیەك کە بەپێچەوانەی بینای سایکس بیکۆ و نەخشەی سیاسی ڕۆژهە ڵاتی ناوەڕاست بێت، کە بنەماکانی ئایزنهاوەر و(عدم المس بالأرث الإستعمار)یش دەگرێتەوە، لە سەرخانیش هەمو ئەو دەوڵەتانە دەگرێتەوە کە بەهۆیەوە دروست بووینە بە ئیسرائیلیشەوە، یاخود زیاتر میکافیلیانە هەرگۆرانێك لە دژی مەیین(جمود) خێرە.

9. دروست نەبونی کۆمەڵگەی مەدەنی لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مادی .

پێگەیشتنی عەقلیەتی چینەکانی خەڵکی کوردستان و وەرگرتنی زانیاری سەردەم و پێش خستنی تەکنەلۆژیا و هان دانی عەقلیەتی داهێنان و پەروەردە

کردنی تاکی کورد بە بەهای مرۆڤ دۆستی و یەکتر قەبوول کردن و بەردەوامی رێزگرتن لە پێکهاتەکانی تری کوردستانی بەشێکی گرنگی ئاسایشی نەتەوەییە بە کورتی چی لە بەرژەوەندی یەکێتی و ئاسایشی نەتەوەیی ئەو وولاْنە بێ پێچەوانەی بنەماکانی مافی چارەی خۆووسی کوردە کە بیەوێ تەواو خۆی ساغ کردبێتەوە بۆ گەیشتن بە دەولەت .

بە پێچەوانەوەش ئەو بنەمایانەی خوارەوە هەڕەشەکانن لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی کورد:

أ ـ یەکپارچەیی و ناوەندیەتی ولاْتە داگیرکەرەکان .

ب ـ تەبایی و هاریکاری نێوانیان .

ج ـ هاریکاری پێکهاتەکانی عیراق لەژێر سایەی دەولەتی عیراقی عروبی .

د ـ رێسایاکانی یاسای نێودەولەتی و نەریتی پەیوەندی نێودولەتی لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی .

ه ـ تەنینەوەی بەهای عەلمانیەت و هەمو ئەو بینایانەی لەسەر ئەو چەمکە دەکرێتەوە وەك: ئایدۆلۆژیای نەتەوایی عروبی و تۆرانی و شۆفینەکانی تر، دەولەتی نەتەوەیی، بنەمای بەرژەوەندی، ڕاڕەوی سیاسەتی میکافیلی .

ع ـ تەنینەوەی بەهاکانی عەلمانیەت لەنێو کۆمەلگەی کوردەواری و دەسەلاْتی دا دەبێتە هۆی هەلوەشاندنەوەی بینای کۆمەلگەکە و داروخانی کەسێتی کورد لەجیاتی نەریت و بەهاکانی خۆویستی و بێ بەلێنی و هەلەشە و خیانەت و قۆلبڕی و دەروون ناسکی و.. ئەوەش دەبێتە هۆی داگیرکردنی تاك و خاك پێکەوە، چونکە عادەتەن کە خاك داگیردەکرێ دەروونی تاك داگیرناکرێ بۆیە

بەرگری نیشتیمانی لێ سەر هەڵدەدا، هەروەك لەنامەكەی ئەسكەندەری مەكدۆنی بۆ ئەرستۆی ناردبوو لەكاتی داگیركردنی وو ڵاتی فارسی ووتبووی: ئەوا خاكم داگیر كردوون بەڵام تاكم داگیر نەكردوون چی بكەم، لە وە ڵام دا ئەرستۆ ووتبووی: بەهاو نەریت و رەسەنایەتیان برووخێنە لەرێ ی پەرتكەوزال بە ...بەو هۆیەش ئەسكەندەر زاڵ بوو(ئەوەی خوارەوە دەقی نامەی ئەسكەندەر ووەڵامی ئەرستۆیە)[1]، كەواتە هەر مدرسەو ئایدۆلۆژیاو چا ڵاكیەكی سیاسی حزبی و دەسەڵاتی كوردی بێ یان داگیركەر ببێتە هۆی داروخانی بینای كۆمەڵگە و تاكی كورد هەڕەشەی هەرەمەزنە لەسەر ئاسایشی نەتەوەی كوردستان .

1: نامەی ئەسكەندەر: أنّه شاهد بإيرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وجمال في الوجوه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة، وأنه رأي لهم هيآت وخلقا، لو كان عرف حقيقتها، لما غزاهم، وأنّه إنّما ملكهم بحسن الاتفاق والبخت، وأنّه لا يأمن - إن ظعن عنهم - وثوبهم، ولا تسكن نفسه إلّا ببوارهم. وەڵامی ئەرستۆ: « فهمت كتابك في رجال فارس. فأما قتلهم فهو من الفساد في الأرض ولو قتلتهم لأنبت البلد أمثالهم لأنّ إقليم بابل يولّد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والسداد في الرأي، والاعتدال في التركيب، فصاروا أعداءك وأعداء عقبك بالطبع، لأنّك تكون قد وترت القوم، وكثرت الأحقاد على أرض الروم منهم وممن بعدهم، وإخراجك إياهم في عسكرك مخاطرة بنفسك وأصحابك. ولكنى أشير عليك برأى هو أبلغ لك في كلّ ما تريد من القتل، وهو أن تستدعى أولاد الملوك منهم، ومن يستصلح للملك ويترشح له، فتقلّدهم البلدان، ويتوليهم الولايات، ليصير كل واحد منهم ملكا برأسه، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّى بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم. » سەرچاوە: تجارب الأمم لمسكويه المجلد الأول

ف ـ سیستەمەکانی خویندن و ئابووری و سیاسی کۆمە ڵایەتی و فەرهەنگی لائیکی دەبێتە هۆی ئەو داروخانە لەخاڵی (5) باس کرا، بۆیە بزوتنەوەو حزبی عەلمانی و لائیکی زیانی هەیە بۆ ئاسایشی نەتەوەیی کورد .

ك ـ پەرتەوازەیی و سەرهەڵدانی کێشە ناوخۆیی و هەمو ئەو هۆکارانەی دەبنە ئەو هۆیە پشت شکێنی ئاسایشی نەتەوەییە .

م ـ بەهێز بونی وولاٚنی داگیرکەر بەتایبەتی لەژێرسایەی دەوڵەتی ناوەندی ...

ه ـ پاش کەوتوویی و هۆشیار نەبونی خەڵکی کوردستان .

کەواتە سەرجەم بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کورد پێك دێت لە پاڕاستن و ڕێ گرتن لەو هەڕەشانەی بەشی دوەم وکارکردن لەسەر بەرجەستەکردنی بەشی یەکەم،...دەبا بزانین ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان و عیراق کەی تێك دەکاتەوە و کەی دژن؟واتە دەتوانین ئەو پەیوەندیە دژوارەی(مصائب قوم عند قوم فوائد)ی80سالی رابووردووکەبالی کێشا بوو بەسەر پەیوەندی نێوان پێکهاتەکانی عیراقی وەرچەرخێتە (مثل المؤمنين فی توادهم ...)، وەپەیوەندیان چیە بەمافی چارەنووسی و دەروازەکانی رزگاری کوردستان .

ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان و ئاسایشی نەتەوەیی عیراق:

لەڕاستیدا لەگەڵ دروست کردنی عیراق بەو هەڵەیەی کە لەپێشوو باسمان کرد ئاسایشی نەتەوەیی عیراق نەك هەر دژی بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کوردە، بەڵکو دژی پێکهاتەکانی تر و تەنانەت دژی ئاسایشی نەتەوەیی عەرەبیشە لەسەر بنچینەی پان عەرەب، بۆ ئەم مەبەستە پێویست دەکا زۆر بەکورتی مەبەستەکانی

سایکس بیکۆ و دروست کردنی ئەو (دەوڵەتە بێژیانە)ی ناوچەکە روون بکەینەوە . سەرجەم ژمارەی کۆنگرەو تەقەلاکانی دابەشی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گەیشتە 100دانیشتن[1]، هەڵبەتە هەر ڕێکەوتنامەیەك دەکرێ چەند مادەیەکی ئاشکرای هەیە مۆری لەسەر دەکرێ، بۆ تێگەیشتنی تەواو لە مەبەست و دیوە نهێنیەکانی پێویستت بەبەراییەکانی ئەو ڕێکەوتنەکە هەیە، ڕێکەوتنی سایکس بیکۆ لە 16 \5 \ 1916 بەستراو پێك هاتبوو لە (12) مادەی [2]، ئەو ڕێکەوتنە لەنێوان بەریتانیاو فرنسا و روسیا کراوە، لە لایەن (مارك سایکس)ی بەریتانی و (جۆج بیکۆ)ی فرنسی و (سازانۆف)ی رووسی مۆرکراوە، ناوبراوە بە (سایکس بیکۆ)، بۆ دابەش کردنی میراتی عوسمانی بە زیندیەتی چاوان، زۆر بە نهێنیش کراوە چونکە پریەتی لە مادەی وا کە لەگەڵ ڕێکەوتن و بەڵێنەکانی تری ڕۆژ ئاوا لێك جیابوو، لەوانە: ڕێکەوتنی ماکماهۆن ـ شریف،هەروەها بنەماکانی مافی چارەنوس کەلە لێدوانی مافی چارەنووسی گەلان لەلایەن بەریتانیا و فرنسای 18\ 11\1918[3]، هەروەها لەگەڵ 14 بنەماکەی ویلسۆن[4] وبەیانەکانی بەریتانیا

1 كردستان فى سنوات الحرب العالمية الأولى ص316
2 دەقی ڕێکەوتنەکەلە ل123ی ئەو کتێبە بخوێنەوە
3 دەقی لێدوانەکە:((ان الغاية التي ترمي اليها كل من فرنسا وبريطانيا العظمى في خوض غمار الحرب في الشرق من جراء اطماع ألمانيا، وهي تحرير الشعوب التي طالما أرزحت تحت أعباء استبداد الأتراك تحريراً تاما ونهائيا وتأسيس حكومات وادارات وطنية وتستمد سلطانها من رغبة نفس السكان الوطنيين، ومحض أختيارهم))
4 دەقەکەی (بە پوختەیی): المبادئ الأربعة عشر
1. تقوم العلاقات الدولية على مواثيق سلام عامة، وتكون المعاهدات الدولية علنية وغير سرية.
2. تأمين حرية الملاحة في البحار خارج المياه الإقليمية في السلم والحرب، إلا ما ينص عليه الاتفاق الدولي خلافا لذلك.
3. إلغاء الحواجز الاقتصادية بقدر الإمكان وإيجاد مساواة بين الدول المتعاونة في المحافظة على السلام.
4. تخفيض التسلح إلى الحد الذي يكفل الأمن الداخلي.
5. وضع إدارة عادلة للمستعمرات تنفذ ما يحقق مصالح سكانها.

له بەسره و بەغدا... لەهەمو ئەوانە بەڵێن بە میللەتان درابوو بۆ مافی چارەنووسی و رزگاری ئارەزوومەندانە، کەچی لەسایکس بیکۆ هەموی پەرش و ب ڵاو کردبون، بۆیە بە نهێنی لەگەرمەی جەنگی جیهانیش (1914– 1918) بوو، بە کورتی مەبەستەکانی ئەو ڕێکەوتنە و دواییش ڕێکەوتننامەکانی تری ئاشتی پاریس و سان ریمۆ 1919 – 1920، سیڤەر 1921، لۆزان 1923...دروست کردنی ئەو دەوڵەتۆکانەبوو بۆ ئەم مەبەستانەی خوارەوە:

1. دابەشی ئوممەتی ئیسلامی بۆ نەتەوەی جیاواز و نەتەوەش بۆ عەشیرەت و تایفە .
2. دابەشی (دار الاسلام) بۆ نیشتیمان و لەوێش بۆ پارچەی تر .
3. دابەشی خیلافەت و یەکنەگرتنەوەی بۆ هەتاهەتایە .
4. بۆ ئەوەی ناوچەکە ئارام نەبێت وو ڵاتی دەستکرد و نا سروشتی لێ دروست کرد .
5. بۆ ئەوەی ناوچەکە پێش نەکەوێ وهەر بازاری ساغ کردنەوەی ئەوان بێت .

---

6. الجلاء عن الأراضي الروسية كلها والتعاون مع أي حكومة روسية يختارها الشعب.
7. الجلاء عن أراضي بلجيكا وتعميرها.
8. الجلاء عن فرنسا ورد الألزاس واللورين وتعمير ما خرب منها بسبب الحرب.
9. إعادة النظر في حدود إيطاليا بحيث تضم جميع الجنس الايطالي.
10. منح القوميات الخاضعة للإمبراطورية النمساوية حق تقرير مصيرها.
11. الجلاء عن صربيا ورومانيا والجبل الأسود، وإعطاء صربيا منفذا إلى البحر وإقامة علاقات جديدة بين دول البلقان كافة مبنية على أسس قومية وتاريخية، وضمان حريتها السياسية والاقتصادية.
12. ضمان سيادة الأجزاء التركية وإعطاء الشعوب الأخرى غير التركية التي تخضع لها حق تقرير المصير، وحرية المرور في المضائق لجميع السفن بضمان دولي.
13. بعث الدول البولندية بحيث تضم جميع العنصر البولندي، وإعطائها منفذا إلى البحر، وضمان استقلالها السياسي والاقتصادي دوليا.
14. إنشاء عصبة الأمم.

6. ئەو وو لاتە ناوخۆییانە وەك عیراق و سوریا و ئوردن ...بە نامۆیی دروست کرد تا جیّ ی وو لاتێکی نامۆیّ وەك ئیسرائیلیش ببێتەوە لەناوچەکە .

7. بۆ ئەوەی هەردەم نائارام بن سنوری ئەو وو لاتە دەستکردانەشیان بەپێی ستاندەری نێو دەولّەتی و سنوری سروشتی نێو دەولّەتی پیادە نەکرد، کەسنوری سروشتی بریتیە لە سنوری جوگرافی و یان کۆمە لایەتی یان نەتەوەیی ... بەلّکو سنورێکی دەستکردیان بۆ دروست کردن بەشێوەیەك بەشێکی فارس خرا سەر عەرەب، عەرەبیان خستە سەر فارس و تورکیا، کوردستانیان بەسەر هەر چوار لا دابەش کرد،،، بەو شێوەیە تا هەر نائارامی بێت هەروەك نا ئارامیە .

ئەو وولانە لەسەر ئەو بنچینەو بەو گیانە دروست کراون، هەر لەسەرەتاشەوە ناوەرۆکێکیان بۆ چێنرا لەگەلّ ئەو مەبەستانەوە بێتەوە، ئەوە بوو لە دەستوورەکان و لەبناغەی ئەو دەولّەتانەش ئەو مەبەستانە چینراون، بۆیەش ریفۆرم لەو دەولّەتانە ئەستەمە، هەر لە یەکەم دەستوری عیراقی سالی (1925) بنەماکانی لائیحەی ئینتدابی ([1]) وورد کرابۆوە، دەستوری تورکیاش بنەماکانی لۆزان و مەبەسەتەکانی سایکس بیکۆی لیّ ی بەرجەستە کرابوو، ئەگەر بەووردیش سەرنج بدەینە مێژووی ئەو دەولّەتانە رێك و پێك ئەو مەبەستانەی لە سایکس بیکۆ بۆی چێنرابوو پەیرەوی دەکەن ٬ کەواتە هەر وو لاتێك لەوانە کێشەیەکە بۆ ناوچەکە و میللەتانی عەرەب و کورد و تورك و فارس و ئەوانی تریش، پێویستی بەچاکسازی هەیە، جێگەی داخە ئەو پرۆژە چاکسازیانەی گە لالّە کراوە بۆ رۆژهەلاتی ناوەراست نەچووە بەلای ئەو دەردە رییشەییەوە، کە ئەو دەولّەتانەی لیّ ی دروست بووینە

1 لائیحەی ئینتیداب لە (20) مادە پێك هاتبوو , دەقەکەی لەکۆتای ئەو کتێبە بخوێنەوە.

دەستکردن بە ئارەزووی میللەتانی ناوچەکە دروست نەبووە، بەڵکو بەئارەزووی دەرەکی و لەسەر دوو بەرژەوەندی ستاندەری ڕۆژئاوای و بەرژەوەندی ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیل دروست بووە[تر] .

کەواتە ئاسایشی نەتەوەیی ئەو دەوڵەتانە نە ستاندەر دەبێت ونەپێکەوەش دەگونجێن، مەگەم لەسەر (زولم)یەکبگرن، بۆیەش لەسەرەتا تا ئەو ساتە جەنگی ئاسایشی نەتەوەیە لە ناوچەکە، تەنانەت لەنێو خودی ئەو دەوڵەتانەش.

شەڕە ئاسایش:

توێژینەوەی ئەو بابەتە بەدەرە لە ئاخافتنی دبلوماسی و ڕەچاوی پەیوەندی برایەتی پێکهاتەکانی عیراق، بەڵکو پێویست بەوە دەکا بابەتیانە لەسەر بنچینەی مافی چارەنووسی لێکی بدەیتەوە، لەڕاستیدا ئەزموونی دەوڵەتانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهە لات تا رادەیەکی زۆر سەرکەوتووبووە، دەبینین ئینتمای هاوڵاتی بە پلە یەك بۆ وو لاتەکەیە و ئینتمای ستوونی نەتەوەیی وتایفی و بنەماڵەیی لەنێو توایتەوە، هۆیەکەشی ئەوەیە دەستوور و سروشتی وو لاتەکە چاکساز بووە، لەوو لاتێکی نەتەوەیی وەرچەخاوە بۆ وو لاتێکی نیشتیمانی مەدەنی، ڕاستە لەسەرەتادا وولانی ڕۆژئاوا لەسەر بنچینەی نەتەوەیی دروست بوو لەدوای ڕێکەوتنی ویستیڤالیای 1648[یر] دەوڵەتەکانی بەریتانیا و فرنسا و هۆڵەندا و ئیسپانیا بەتەواوی

---

1 لە کتێبی (سیاسةالبریطانیة العطمی تجاة مستقبل کردستان ص155 گفت وگۆیەکی بەریتانیەکانی گواستۆتەوە (ویلسۆن)کۆتایی پیٚ دیٚنیٚ ودەلیٚ ئەو عیٚراقە بەو سنورەو لکاندنی کوردستانی خواروو پیٚی تاکە پیٚوەرە کەلەخزمەت بەرژەوەندیە دوورو نزیکەکانمان بیٚت.

2 ئەو ڕیٚکەوتنە لەدوای شەڕی 30 ساڵەی تایفی وڕەگەزی بوو لەسەر خاکی ئیٚستای المانیا بەسترا .

خەملین، بەڵام یەکەم وەرچەرخانی دەوڵەتی نەتەوەی بۆ دەوڵەتی نیشتیمانی ئەمریکا بوو لەدوای شۆرشی 1780، لەو ئەزموونەوە مۆدێلی دەوڵەتی نیشتیمانی تەنیەوە بەئەوروپا و دواتریش بەهەمو جهان، بەتایبەتی لەدوای شکستی ئەزموونەکانی دەوڵەتی نازی لەئەلمانیا فاشی لە ئیتاليا ڤالانژیسی لە ئیسپانیا.. ئەزموونێکی (نسبیەن) سەرکەوتووە، تیایدا لەجیاتی هاونەتەوەیی چەمکی یاسایی و سیاسی هاولاتی دێتە جێ ی، ئەوەش مانای بنەمای کۆمەڵگەی مەدەنی دەدا، لەوو لاتی وادا وو لاتی سەروەری دەستوور و خەڵکی شایستە لە شوێنی شایستە دەبێ، بەگشتی تاك لە وو لاتی وادا ئنتیما ستوونیەکانی رەگەزی عەشایەری و بنەماڵەیی و نەتەوەیی هەڵدەوەشێتەوە بۆ ئنتیمایە ئاسۆییەکانی حزبی و یاسایی و مەدرەسی ونیشتمانی.. یاخود هەرتەواو بۆ ژیان و پیشەی وەردەچەرخێ کەپێی دەوترێ: (مرۆڤی یەك رەهەند ـ انسان ذو بعد الواحد)، لەو وولانە مانایەك بۆ کەمایەتی و زۆرایەتی، نەتەوەی (س) و (ص) ... نامێنێت، زۆر ئاساییە عبدالسلام ئاین موسڵمانە ببێتە سەرۆکی دەوڵەتی هیند، علی خامەنەئی بەرەگەز ئازارەریە و ببێتە (مرشد الاعلی)ی ئێران،کارلۆس مونعیمی ڕەچەلەك شامی ببتە سەرۆکی بەرازیل، ئۆباما سەرۆکی ئەمریکایە بە رەگەز کینی ....هتد، هەندێ ولاتی تر ماون کەمێك کێشەی ئاینی ماوە کە لەدەستورەکان تۆمار کرابێت، لەوانە:لە مادەی (4)ی دەستوری سوێد واتۆمارکراوە کەدەبێ سەرۆك مەسیحی بێت، بەهەمان شێوەش لە مادەی(9)ی دەستوری ئیسپانیا، مادەی(1) و(47)ی دەستوری یۆنانی ومادەی(1، 2)ی دەستوری دانیمارکی ومادەی(54)کۆلۆمبیاو(66)ی کۆرسیکا(12)ی

سلڤادۆرو(24)پورتوگال و(3)پاراگوای‌و(2)ی ئەرجەنتین و [1]... بەلابەلا ئاماژە بەوەها مەرجێك دەكا، ئەگینا كۆت وبەند لەسەر ئینتمایە ستونیەكان نەماوە، .. ئەوانەش وایكردووە وو لاتی ئارام و پێكەوەژیانی تەبایی بێت، بەدەگمەنی هەندێ كێشە ماوە لە ئێرلەندای سەروو لە نێوان (ئێرلەندا و بەریتانیانی)، لە ئیسپانیا لەنێوان باسك و ئیسپان...، ئەوەش دەگەرێتەوە بۆ ئەو پاشماوەیە جیاوازی ئاینی و فەرهەنگیەی لەسەروو باسمان كرد، بەڵام بەگشتی روو لە چارەسەریە،تەنانەت بەشێك بە ئارەزووی خۆی جیابونەوەی ناوێت، ئەوە بوو لە 1998 هەڵبژاردنێكی ئارەزوومەندانە بۆكیبیكیە فرنسی زمانەكان كرا ئاخۆ لەگەڵ كەنەدی (ئینگلیزی زمان) دەژین یاخود جیا بونەوەیان دەوێ، دەركەوت لە 51٪ دەنگیان بە ژیانی هاوبەشی دا .

هەرچی وولانـی عەرەبیـە هێشـتا وو لاتـی نەتـەوەیین، هەریەكـە شـانازی بـە ناسـنامەی عروبـی بـۆ وو لاتەكـەی دەكـا و لـە دەسـتووریش وا تۆمـار كـراوە، لەدەستووری عیراقی پێشوو لەمادەی (1) عـیراق بەشـێكە لـە ئوممـەی عـەرەب، سوریا، میسر، لبنان[2] تەنانەت لە مادەی(1)ی دەستوری فلستینیش ئەوە هـاتوە،

1الإسلام والعلمانية..ص21
2 سەیری دەستوری عیراق 1968 بكەو ودوایش هەردووباره دەبۆوە: المادة الأولى: الجمهورية العراقية دولـة ديمقراطيـة شـعبية تسـتمد أصـول ديمقراطيتهـا وشـعبيتها مـن الـتراث العربـي وروح الإسـلام.
الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومـة بالعمـل على تحقيقها.
دەستوری سوریاش 1970و1973,: المادة الأولى 1- الجمهورية العربيـة السـورية دولـة ديمقراطيـة شـعبية واشتراكية ذات سيادة لا يجوز التنـازل عـن أي جزء مـن أراضـيها وهـي عضـو في دولـة اتحـاد الجمهوريـات العربيه.2- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي.
3- الشعب في القطر العربي السوري جزء من الأمة العربية يعمـل ويناضـل لتحقيـق وحـدتها الشـاملة .لـەو دەستورە 59جار ووشەی عەرەبی لێهاتوە بۆ یەكجاریش ناوی كوردی تیا نەهاتوە .
ئەوەش دەگەرێتەوە بۆ ئایدیۆلۆژیە رەگەزپەرستیەكانی شۆڤینی لەفرنسا وڤالانژیسی لـە ئیسـپانیاو نـازی لـە ئەلمانیاو فاشی لە ئیتالیا و(شعب الله المختـار)ی یـەهودی و... ، لـەمادەی (4)ی بەرنامـەی(نازی)- حزبـی

مــادەی 66ی دەســتوری تورکیــاش هــەمان ڕەگەزپەرستی تێدایــە[1]، بۆیــە زۆر سەرەنجامێکی لۆژیکیە کە کێشەی نەتەوەیی و تــائیفی و ڕەگــەزی لەسەرانســەری وولآنی عەرەبی سەرهەڵبدا لە میسر لەگــەڵ قیبتیــەکان، لــە جــەزائر و مــەغریب لەگەڵ بەربەرەکان، لەلبنان لەگەڵ مەسیحی، لەسودان لەگەڵ مەسیحی و دارفۆری، لەبەحرەین لەگەڵ شیعە، لەیەمەن لەگەڵ زەیدی و حوسیەکان، لــەعیراقیش لەگــەڵ کورد و شیعە و تورکمان ...، ئەو تێڕوانینە ڕەگەزپەرستیە هەر لەناو وڵات نــەبوو، بەڵکو لە چالاکیە دیپلۆماسی پەیوەندیە نێو دەوڵەتی پڕۆژەکانی (وحدە العربیە)ش بە ئاشکرا گوزارش دەکرا، لە پڕۆژەی یەکگرتنەوەی میسرو سوریا وعیراقی 17 / 4 / 1963 لەدیباجەی بەیانەکە دەڵێت: ..فالوفود الثلاثة تعلن باسم الشعب العربي في مصر وسوريا والعـراق ارادة هـذا الشـعب في قيـام الوحـدة الاتحاديـة[2] ...، هــیچ حیسابێك بۆ بونی کورد لە عیراق وسوریاو قیبتی لە میسر نەکراوە، ئەوە لە عیراق زیاتر کاریگەر بوە، تەنانەت ئێستاش لەدوای 2003 دەوڵەتی عــیراق لــەژێر ئــەو فەرهەنگە ستوونیە دەرنەچووە، هەرچــەندە هــەمو لایــەك بەشــدارن لەدەســەڵات و ســەرۆك کۆمــار کــوردە بــەڵام لــەمادەی (3) دەســتوور وا تۆمــارکراوە: عــیراق ئەندامێکی دامەزرێنەری کارای کۆمکاری عەرەبیەوپابەندی میساقەکەیەتی، هــەر بۆ زانین لە مادە(1)ی میساقی جامیعەی عربی ناسنامەی ئەندام بون بــە مــەرجی

سوشیالیستی کریکاری ئەلمانیا- هاتووە: (هاولاتی ئەلمانیا ئەوانەن کە خوینیان ئەلمانــە) بروانــە مەوســوعەی جودی —مادەی: نازی .

تەنانەت فلستین ژێردەستیشە کەچی لە مــادەی (1)دەســتوریان تۆماریــان کــردوە کــە فلســتین بەشــێکە لــە نیشتمانی عــەرەبی !! المادة 1: فلسطين جزء من الوطن العربي الكبير، والشعب العربي الفلسطيني جزء من الامة العربية والوحدة العربية هدف يعمل الشعب الفلسطيني من اجل تحقيقه.

1 لە مادەی 66 هەمان شێوەی وەرگرتوەو دەڵێ ئەوەی لەتورکیا بێت تورکە .

2 **بیان** اتفاق الوحدة الثلاثية بين مصرسوريا والعراق-القاهرة - 17 / 4 / 1963.

عەرەبیە هیچ پێگەیەك بۆ غەیرە عەرەبی تیا نیە دەقەکـەی لەخوارەوەیـە[1]، واتـە بەلایەکی ترەوە دانت نا کە عیراق بەشێکە لـە (ئومـەی عربـی)، ئـەوەش هـەمان مادەی دەستوری لبنانیە کە لەدیباجەکەی بەو شێوەیە هاتوە: لبنـان عربـي الهويـة والإنتماء، وهو عضو مؤسس وعامل في جامعة الـدول العربيـة وملتـزم مواثيقهـا، كما هو عضو مؤسس وعامل في منظمة الامم المتحدة وملتـزم مواثيقهـا والاعـلان العالمي لحقوق الانسـان. وتجسد الدولـة هـذه المبـادئ في جميـع الحقـول والمجالات دون استثناء*، هـەر لەسـەر ئـەو بنچـینەیەلە ڕێکـەوتنی تـائیفی 1989/10/23 داکۆکیەکی توند لەسەر ناسنامەی عروبی لبنان لە بڕگەی (ب) مادەی (1)کـراوە، ولاٌتانی عـەرەبی و لایەنـە سـونیەکان هێشـتا قایـل نـین لـەبارەی عـیراق، داوای ناسنامەیەکی روونی عروبی بـۆ عـیراق دەکـەن و ناسـنامەی کـورد و تورکمـان و پێکهاتەی تر تێك بشکێنن، ئەوەش سەرچاوەی کێشـەکانە لـە وو لاٌتـی عـەرەبی، نەك وەك گۆتە دووبارە بووەکەیان گوایە ئەوە دەستی ئیمپریالیزم و زایۆنیە !!

لەسەر ئەو رەوتەی عیراق، بەو ناسنامەیە عروبی و ناوەندیەتی هەردەم هەڕەشەیە لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی کورد، بەجۆرێك بەهێز بون و سەلامەتی ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتی عیراق لاواز بونی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستانیە،

---

1 مـادة 1: تتـألف جامعـة الـدول العربيـة مـن الـدول العربيـة المسـتقلة الموقعـة على هـذا الميثـاق . و لكل دولة عربية مستقلة الحق فى أن تنضم الى الجامعة، فإذا رغبت فى الانضمام ، قدمت طلباً بذلك يـودع لدى الأمانة العامة الدائمة، و يعرض على المجلس فى أول اجتماع يعقد بعد تقديم الطلب. میسـاقی جامعـەی عربی لە 20 مادە پێك هاتوە لە 1945/3/22 نوسراوە .

* دەبوایە کورد بەو جۆرە دارِشتنەی دەستور قایل نەبوایە ، دەشلێن ئەو دەسـتەواژە لەلایـەن مـام جلالـەوە پێشکەش کراو تۆمارکرا ، لەوە راست تر ئەو پێشـنیارە دەسـتورەی مـەلا مسـتەفای بـارزان بوایـە کـە لـە 1965/3/12 بۆ بەغـدای نـارد ، پێـك هـاتبوو لـە13 بەنـد ، لەبەنـدی(3)دەلیت:گـەلی عـەرەب لـە عیراقدابەشێکە لەمیللەتی عارەب...

پێچەوانەش بە پێچەوانەیە، لەوەش زیاتر هەرەشەکانی سەر ئاسایشی نەتەوەیی عیراق بە ئۆتۆماتیکی فاکتەری بەهێزی ئاسایشی نەتەوەیی کوردە، تا ئەو رادەیە هەرزیانێك بەریەکیان کەوێ دەبێتە قازانج بەوی تر ئیتر بە سانایی بنەمای(مصائب القوم عند القوم فوائد..)جێی (مثل المؤمنون..)دەگرێتەوە هەروەك گرتیتیەوە [1]، هەڵبەتە ئەوە دۆخێکی دروست نیە بەڵام ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی دەوڵەتی عیراقی ئەو مەبەستانەی پێی دروست کراوە لە سایکس بیکۆ بەدواوە ورەفتاری دەسەڵاتدارانی عیراقیش، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان کە تۆمارمان کرد بەسروشتی خۆی دژ بەئاسایشی عیراقە، بەدەگمەن بەندێك نادۆزیەوە هاوبەش بێت، بەهەمان شێوەش ئەگەر بنەماکانی گشتی ئاسایشی نەتەوەیی عیراق لەژێر ئەو ڕەوشە عروبیە (هەروەك لە ئەدەبیاتی حزبی بەعس لە بارەی - امن القومی)دیاری بکەین دەگەینەوە هەمان ئەنجام، کە ئەوانەی خوارەوەیە:

1. عیراقێکی توند و تۆڵی و مەرکەزیانە خاوەنی هێزو و سوپاو ئاسایشی بەهێزبێ بتوانێ ڕۆل وئەرکی عروبی ببینی .
2. پاڕاستنی یەك پارچەیی ویەکێتی خاك و گەلی عیراق دوور لەجیاوازی و پارچەپارچەبون و دابرین .

---

1 لە بەلگەنامەیەکی بریتانی باس لە فلسەفەی ناشیۆنالیزمی دەکاو دەڵێ بوون وهێزی یەکەمیان لەسەر توانەوەو لاوازی دوەم دەوەستێت وبەو فلسەفەیەش تورکیاو عیراق و.. ئەوانە دروست بوویـنـە: Foreign Office .... و يعتقد أنه في حالة عدم قيام الترك بصهر الشعوب الأخرى ، بطريقة القوة أو بالطرق الأخرى ، فأن الشعب التركي ستنقرض. توقيع W.J. Childs - 1929/8/17

3. گەشەی دەوڵەتی عیراق لەرووی ئابووری و کۆمە لاّیەتی و بەرەو دەوڵەتێکی تەکنەلۆجیدار و ....وبەکورتی چەسپاندنی پایەکانی دەوڵەتی عیراقی مۆدرێن .

4. ئارامی و ئاسایشی ناوخۆ .

5. پاراستنی پەیوەندی و هاریکاری (وفاق اقلیمی و عربی و جیهانی) .

6. توند و تۆڵکردنی پەیوەندیەکانی عیراق بەولاّتانی عەرەبی بەجۆرێك کە ئاسایشی نەتەوەیی عیراق ببێتە بەشێك لەئاسایشی نەتەوەیی عەرەب ([1]) .

ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە ئەو بنەمایانە دەبینین بە سروشتی خۆی هەرەشەن لەسەر ئاسایشی کوردستان وتەعریب وتوانەوەی کوردە، ...چارەسەری زانراو تا ئێستا لە لایەن بەغداوە ئەوە بوە ئاسایشی نەتەوەیی کورد تێك وپێك بشکێنی تا رادەی قڕ کردنی میللەتی کورد، ئالێرەدا پرسیارە ئالۆزەکە دەست پێ دەکا: ئاخۆ چۆن ئەو دوو جۆرە ئاسایشە پێکەوە دەحەوێنەوە، ئایا چارەسەر مانای چ دەگەیەنێ، راشکاوانەتر بیلێین هیچ بوارێك ماوە بۆ ئەوەی ئەو دوو بنەما

---

1 بروانە دەقی .... (تعریفات ببعض المصطلحات.. مادە: امن القومی). لە رێکەوتنی میسرو سوری وعیراقی سالی 1963 هەرەشە لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی ودوژمنیان نیشتمان پەروەرانی کوردو لایەنی تر ئەوانە بوە کە لەدەقی بەیانەکەی جاڕدانی هاتووە:

اتفاق الوحدة الثلاثية بين مصر ,سورياوالعراق القاهرة 17/4/ 1963 .... وتشمل فئة اعداء الشعب العناصر التالية: ا- المعزولون سياسيا بمقتضى القوانين المقررة لذلك. ب - كل من حوكم ثوريا وأدين بانه انفصالي او متآمر او مستغل.

ئاسایشە بەیەك بگەن و ئاسایشێکی نەتەوەیی هاوبەش دروست بێت؟ هەر چەندە زەحمەتە بەڵام ئەستەم نیە، لەوبڕگەی خوارەوە زیاتر وەڵامەکە وەرگرە.

سروشتی کوردایەتی وپیلان دژبە عەرەب

شۆڤینی عەرەب لەدوای دارشتنەوەی نەخشەی سیاسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ودروستکردنی وڵاتانی عەرەبی نزیکەی سەدەیەکە بانگێشەی ئەوە دەکەن کە: 1 ـ پێلانیان لەسەرە لەلایەن ئیمپریالیزم وزایۆنی2 ـ پیلانی دووبارەدابەشی وڵاتانی عەرەبی(دابەشکراو ـ تقسیم المقسم او تجزئە المجزأ) لە ئارادایە 3 ـ پێلانی یاخی وجیاخوازی 4 ـ پیلانی دژبەیەکگرتنەوەی ئومەی عەرەب...لەگەل چەندین بانگێشەی تر، ئەوەی پەیوەندی بەبابەتەکەو کوردستان هەیە ئەو چوار پێلانەیە گوایە بزوتنەوەی کورد بەشێکە لەو پێلانە، لەچوارچێوەی پێلانی زایۆنی وڕۆژئاوا کە کەمایەتیەکانی جهانی عەرەبی هان دەدەن تا ئەو وڵاتەڕۆڵی عەرەبیەکەی پەك کەوێ...بۆ ئەوەی خوێنەری کوردو عەرەب وخەڵکی تریش لای ڕوون بێت ئەو ڕاستیانەی خوارەوە زۆر بەکورتی دەخەینە ڕوو:

1 ـ بە ڕاستی سایکس پیکۆو دابەشی ناوچەکە عەقلی میلەتانی کوردو عەرەبی تێك داوە، ئەگینا ڕاستیەکەی ئەوەیە ئەو وڵاتانەی عەرەبی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەشێکە لە نیعمەتی ئیمپریالیزم وزایۆنی بۆ عەرەب(ئەگەر ئەو وەزعە نیعمەت بێت)، واتە ئەو نەخشەیەی وڵاتانی عەرەبی وناوچەکە بەشێکە لە پڕۆژەی زایۆنی .. ئیتر بۆچی پێلانی دژ بکا بە پێچەوانەوە دەیپارێزی هەروەك وا دەبینین ئەو پاڕاستیتی.

2 ـ شۆڤینی عەرەب دڵنیا دەکەینەوە کە ئیمپریالیزم وزایۆنی نەویستویەتی ونەدەیەوێ وڵاتانی عەرەب دابەش بکا، چونکە خۆی وای دابەش کردوەو بە (ستاندەرو عەیارێکی) وورد دابەشی کردوە کە دەقاودەق لە بەرژەوەندی

خۆی بێت، زۆرسیناریۆی دابەشی بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێشکەش کرا، لە ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ عەرەبی(ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست) کرا 6بەش وکوردیش کرا5بەش، واتە سەرجەم ناوچەکەکرا(11)بەش، بێجگەلەدابەشیەکانی کەنداو، دوای داگیرکردن فرنساوبەریتانیاویستیان عەرەبی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە 7بەشەوەبکەنە9بەش:لە1918/11/19م(لورانس)پێشنیاری کرد(ئەوەی ئێستاناوی نراوەخوارووی عیراق)بکرێتە2هەرێم(میزۆپۆتامیای سەروو(بەغدا) ومیزۆپۆتامیای خواروو(بەسرە) وسوریاش بۆ هەر سێ کوڕی شریف بن حسین(عبدالله وزید وفیصل)، وزارەتی هند لە 1918/11/7م لایەنگیری ئەو دابەشیەی کرد، لای شامیش بۆ (7) پارچە دابەش بکەن:1 ـ جبال لبنان2 ـ دولة العلويين 3 ـ دولة انتاكية في شمال سورية4 ـ دولة جبل دروز 5 ـ دولة سورية.6 ـ فلستين.7 ـ امارة شرقي الأردن[1]، بەڵام ویلسۆن وکۆکس بروسکەیەکی بە پەلەیان لە 1919/11/22 نارد تیایدا ئەو عیراقەی ئێستایان بە کوردستانەوە وەك (چاك ترین چارەسەر)پێشنیار کرد و چەسپا، لە کتێبی (سیاسةالبريطانية العظمى تجاة مستقبل كردستان)گفت وگۆیەکی بەریتانیەکانی گواستۆتەوەسەبارەت بەچۆنیەتی دابەشی ناوچەکە، (ویلسۆن)کۆتایی بەو تاوتوێیە دێنێ ودەڵێ ئەو عێراقە بەو سنورەو لکاندنی کوردستانی خوارووتاکەپێوەە کەلەخزمەت بەرژەوەندیە دوورو نزیکەکانمان بێت[2]، فۆرستەریش دەڵێ: جاء فى التقرير لجنة كنج —كراين: ((ان حكمة قيام بلد موحد لاتحتاج الى نقاش بنسبة الى قضية العراقية)) هكذا جميع الأطراف ترى حكمة فى نشوءهذه الدويلات غنى عن

---

1 بڕوانە: تاريخ امه العربيه .. ص510-516.

2سعد بشير اسكندر- سياسةالبريطانية العظمى تجاة مستقبل كردستان ص155

النقاش[3] لەکۆتایدا هەموی هاتنە سەر ئەو نەخشەیەی ئێستا کەچاکترین خزمەت بە پلانەکە بکات، کەواتە ئەوسنورو دابەشیە بە ئیرادەی کوردو عەرەب ویان بە پێی پێوەێکی نێودەوڵەتی نەبوە، بەپێی بەرژەوەندی ئیستعمارو (ئاسایشی نەتەوەیی) ئیسرائیل دارِژراون.

لێرەوە تێدەگەین کە (لـۆرانس)وتی ئـەو دەوڵەتانــە وادروســت دەکــەین نرخــی سەنتێکیان نەبێ لەکێ هاتوە، لــە پرۆتۆکۆلــەکانی زایــۆنیش هــەروا دەڵێــت، واش دەرچوو، هەرلەسەروەسفی سعد زەغلول کەجامیعــەی عربــی دروســت بــوو ووتیــان جامیعە ماناى کۆی (22سفر)[2]، لەوەش خراتر (م قەزافی) لەکۆنگرەی بەغدا وتی برِیارِەکانی لەنێوان (0، ـ 1 سفرو ناقس یەکە)[3]، بۆیە بــە پێچــەوانەوە رِۆژئــاواو ئیسرائیل دژ بە هــەر دەســتکاریەك دەبێــت لەناوچــەکە رِووبــدا، ئــەوە وایکــردوە بزوتنەوەی کورد ئــاوا بکەوێتــە مەینــەت، هــەر ئــەوەش بــوە وای کــرد رِۆژئــاواو ئیسرائیل لای عیراق وعەرەب بگرن دژ بە ئــیران، هــەر ئەوەشــەدژایەتی (حمــاس)و لایەنگری فتح بکەن، ولاّتانی عەرەبی پرِە لە بنکەی سەربازی ئەمریکی ومەکتەبی ئیسرائیلی، هەر ئەوانن رِژێمــەکان دەپــارێزن ودژ بــەمعارەزەی نیشــتمانی وئــاینی ودلسۆزانی عەرەبی رِاستەقینە دەوەستن..لەگەل دەیان بەڵگەی تر.

---

1 نشأة الدولة العراقية -ص149

2 من قضايا الثورة والانسان العربي... **ص**29.

3) **لە کتێبی(**حتمية التغير –فى الشرق الأوسط ص22-23) **هاتوە:** منـذ إسـتقلال العـرب الشـىء الوحيد الذى قدمه هو 1-الحروب 2-التوتر بين العالم العربى والعـالم المتحضـر 3-مشـاكل الداخليـة 4-عـدم وجود الحرية 5-حكم قبلى 6-الطريق الوحيـد للـتغير هـى إمـا الإنقلابـات أو الإغتيـالات 7- سياسـة فيهـا يساوى عنف

3 ـ تائێستا ئەو هەرایەدەکەن لە بارەی(مؤامرة التقسيم) هیچ رووی نەداوە، بە پێچەوانەوە ئەوەتا ئەمریکا وا عیراقی ڕاگرتوە تا تەقسیم نەبێ، زۆربەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وڵاتی(فاشیلن)شایستەی گۆڕینن یان هەڵوەشاندنەوەن ڕۆژئاواو ئیسرائیل ڕایگرتوون.

4 ـ کێ ڕێی لە عەرەب گرتوە ڕۆڵی عەرەبی نەبینن جگە لەخۆیان، کێ ڕێی لێگرتوون یەکبگرن، ئەوەنیە بوویتەقسەی نەستەق:إتفق العرب على ان لايتفقوا، ئیتر میلەتانی هەژاری وەك کوردوبەربەرو دارفۆروحوسی وقیبتی وهەتا میلەتی عەرەبی بێ دەسەڵاتیش چ بکەن.

5 ـ ئیترچۆن دەبێ بزوتنەوەی کوردی ڕەوا بەفیتی ئیستعمارو زایۆنی وەسف بکەن، دژ بەکێ، ئەی ئێوە[1]خۆتان دروست کراوی ئەوان نین، (مزاحم باجه جی)وکۆمەڵێك لە عەرەبی بەرز بەرامبەر (کوکس) وەستان وپێیان ووت (لاتعتبروا الثورة الحالية التى قامت بها بعض القبائل الرحالة ثورة وطنيه، ولا يمثلون العراقيين)[2]، (مس بیل) دەڵێ عەرەبەکان دەهاتنە لامان دەیان ووت: أنت بمقامة النبى عيسى وكوكس بمقام الله[3]!!، ئەگەر ئێوە باش بن لەگەڵ ئەومیلەتانە هەزارئیسرائیل وئەمریکاهەوڵ بدات ناتوانی، ئینجابۆ بەدەوڵەت بونی کوردبە ئیسرائیلی دوەم ناوزەد دەکەن، ڕاستە لە پڕۆژەکانی جامیعەی ئیسلامی وسەلتەنەتی عوسمانی وشۆرشی ئیسلامی بیست کوردستان پێشنیارکرا بۆ بەدەوڵەت بون، بەڵام کوا لەکام پڕۆژەی ئیسرائیل یان ڕۆژ ئاوابەدەوڵەت بونی

---

1 مەبەست دەسەڵاتدارانی عەرەب وشۆڤینیستەکانی بەرهەمیان هێناوە نەك میلەتی عەرەب .

2 د فياض -ثورة العراقية الكبرى ص362

3 العراق فى رسائل مس بيل ... ص293 (وقدأيدت ذلك مصادر أخرى، فقد جاء فى كتاب (مقتل الجمان..) أن مس بيل لقبت فى العراق ب(أم المؤمنين).

کوردستانی تیایه، کەچی وڵاتانی عربی تیایه، ئەوەتە کە کوردستان دابەش دەکرێ بەهەمان پرۆژە سوریاو عیراق ووڵاتانی عەرەبی دروست دەکرێ، شام وعیراق لەگەل ئیسرائیل بەیەك(فەسل—فەسلی7لەمادەی94تا97)دروست بووینە، ئیسرائیل وئاژانسەکانی یەهود ڕۆڵی گرنگیان بینیە لەدروست کردنی عیراق، ئەوە بوو ڕێکەوتنەکانی سەرانی عەرەب لەگەل وایزمان وهرتزل نیشانمان دان، کوا یەك ڕێکەوتنی سەرانی کورد لەگەل ئەوانە، ئینجا نەوەی یەکەمی ناشیۆنالیستە عەرەبەکان یەهودیەکانیان پێ نزیك تر بوە لە میلەتانی موسلمانی (نا سامی)، ئەوتیێروانینە وای کرد ئەوەی ناوی نراوە(ثورة العربية الكبرى ـ بەسەرۆکایەتی شريف حسين بن علي) سنجاقی قودس لە عوسمانی وەرگرتەوەولەڕێی بەریتانیا درا یەهودیەکان، لە دیباجەی ڕێکەوتنامەکەی عەرەب ویەهودیش لە1919 ئەو(قرابه الجنسيه)عەرەب ویەهود رەنگی داوەتەوە کە ئیسرائیل وشام وعیراقی پێ دروست کرا[1]، کەواتە بۆچی سوریاو عیراق و ئوردەن ئیسرائیلی دوەم وسێیەمو ..دەیەم نەبن نەك کوردستانی سەربەخۆ، ئەگەر کوردستان ئیسرائیلی دوەم بوایە ئەوا ئێستا ئێوە وەك ئیسرائیل دانتان پێ دەهێناوئالای کوردستان لەسەروڵاتانی عەرەب دەشەکایەونەشتان دەتوانی ئاوا ئەنفال وکیمیا بارانی بکەن.

---

1 اتفاقية فيصل-وايزمان: إن صاحب السمو الملكي الأمير فيصل ممثل المملكة العربية الحجازية والقائم بالعمل نيابة عنها والدكتور حاييم وايزمن ممثل المنطقة الصهيونية والقائم بالعمل نيابة عنه يدركان القرابة الجنسية والصلات القديمة القائمة بين العرب والشعب اليهودي ويتحقق أن أضمن الوسائل لبلوغ غاية أهدافهما الوطنية هو في اتخاذ أقصى ما يمكن من التعاون سبيل تقدم الدولة العربية وفلسطين ولكونهما يرغبان في زيادة توطيد حسن التفاهم..

6 ـ دەمێکە سەرکردەی ژێری کورد تێگەیشتوە کە ئیسرائیل ورۆژئاوا مەیل ولایەنگیری عەرەبیان بەسەردا زالە نەك کوردستان، ئەو بەڵگەنامەی خوارەوە بەسە بۆ تێگەیشتن [1] .

6 ـ برایەتی ڕاستەقینە بەو جۆرە گووتارو تێڕوانینانەی برایانی عەرەب دروست نابێت، لەلای کوردیش ئەگەر وابزانن لەوەتەی مێژوە هەرعەرەب کوردی چەوساندۆتەوەو ئەوان بەرپرسن لە مەینەتی و وابزانن ئیسرائیل ورۆژئاوا رزگارکەری کوردەو ناکۆکی کوردو عەرەب ئوسیلێکە لە ئوسولەکانی کوردایەتی.. ئەواتێك گەیشتن و برایەتی دروست نابێت، ناوەرۆکی بزوتنەوەی کورد بەسروشتی خۆی ناتەبانیە لەگەل پڕۆژەی یەکخستنەوەی عەرەب وکێشەکانیان، هەروەك لەخالەهاوبەشەکانی فلستین وکوردستان نیشانمان دا، ناتەبایی بزوتنەوەی کوردو عەرەب لەو کاتانەیە کە یەکێکیان یان هەردوو لا لەسەر عەیار نەبێت .

7 ـ ئەوەش بەشێکە لەپڕۆژەی چاکسازی ڕۆژ هەلآتی ناوەڕاست، دەبێ لەسەر بنچینەی بڕیاڕی چارەنوس بێت، یان وەك دروشمەکەی شێخ سعیدی پیران: گەڕانەوەی خیلافەت ئەگەر ئەوەش نەبێ هەریەکە دەولەتی خۆمان هەبێ، ئەوە پڕۆژەی چاکسازی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستە، بۆ ئێمە چاوەڕوانی ڕۆژئاوا بکەین پڕۆژەی چاکسازی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستمان بۆ گەڵاڵە بکەن.

---

1 FO 624/63 الكرد وحركة مايس 1941 تقرير رقم ب.س 177- 7\تموز\1941 س .
ج. ادموندز ، المستشار في وزارة الداخلية في العراق
..هناك الواقعيون الذين وصلوا الى قناعة مفاداها بأن مصالح السياسة الاستعمارية البريطانية لا تتفق مع الاهداف القومية الكردية و تخدم المصالح العربية القومية وليس من المعقول أن نتوقع ان تقوم الحكومة البريطانية بأنتهاج سياسة تثيرمشاعر العرب من أجل إرضاء الكرد. س.ج. أدموندز27-7-1941

كەواتە لەو دەمە چارەسەری دروست کردنی برایەتی کەوتۆتە دەست برایانی عەرەب، بەتایبەتی دەسەڵاتداران، سێ دۆخی لەپێشە:

1. بەهۆی ئاگر و ئاسن ئاسایشی نەتەوەیی عیراق عروبی بەسەر ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان بسەپێنی هەر وەك لە (80) ساڵەی تەمەنی عیراق وای کردووە سەرکەوتوو نەبووە .

2. دەوڵەتێکی لامرکزی و فیدراڵی دروست بکرێت هەر لایەیەی ئاسایشی نەتەوەیی خۆی بپارێزی لەوەش چاکتر بنەما دەولیەکان (مافی چارەنووسی) پەیرەو بکرێت و هەرلایە ئازاد بێت لەدیاری کردنی ئەو چارەنووسە .

3. دان بنێی وەك خۆی عیراق چۆنەو چۆن دروست بوە کەبریتیە لە: دەوڵەتێکی دەستکردی ئیستعمار، دەوڵەتێکی (مرکبە ـ ئاویێتەیە)، دەوڵەتێکی نا عەرەبیە، دەوڵەتێکی (دووهەرێمی کوردی وعەرەبی)وخەڵکی تریش، دەوڵەتی پێکهاتەیە لە سونەو شیعەو کوردو خەڵکی تریش، بە هۆی ئەوەی دان بەو ڕاستیانە نەنراوەو بەتایبەتی لەلای سونەی عەرەوب و تەیاری عروبی بەگشتی، باشترینەکەیان کە وەسفی کوردو عەرەب بە باشەدەکەن، دەڵێن : إخواننا الأكراد جاؤو وإستوطنو فى شمال العراق منذ آلاف سنين وأصبحوا إخواننا، پیشوو تر باسمان کردوە کە ئەو دەستەواژە هەموی هەلەیە، بۆیەش عیراق بوویتە دەوڵەتێکی فاشیل ...، کەواتە پێویستە چارەی بکرێ واتە خودی عێراق کێشەیە نەك کورد، چارەکردنی بە پێی وەسفی ڕاستەقینەی خۆی، بەو شێوەیە:

1 ـ مادام دەوڵەتێکی عەرەبی نیە با ئەو برگە دەستوریانە هەلگرێ کە پێچەوانەی ئەو ڕاستیەن، کۆتاییش بە ڕۆڵی عەرەبیانەی (مال وێرانی) ببینی بەڵام ڕۆڵی ئیسلامیانە بابینی لە کێشەکانی فلستین وچی هەق بوو .

2 ـ دەوڵەتێکی دوو هەرێمیە وەك چیکۆسلۆڤاکیا باناوی هەردوو هەرێم هەلگرێ دەسەڵاتیش بە هاوبەشی(مبدأ الشراکە) بێت.

3 ـ مادام سێ پێکهاتەی ڕاستەقینەن ئەوا سێ فیدرالی چارەسەرەوحکومەتی ناوەندیش بە پێی شێوازی (دیموکراسی تەوافوقی) دروست بکرێ.

4 ـ بۆ ئەوەی هیچ لایەك هەڕەشە نەبێت بۆسەر هیچ لایەك ئەوا لەسەرەتابەمیساقێکی نیشتمانی ولەژێر چاودێری نەتەوە یەکگرتوەکان ئەو دەوڵەتە بەڕێوە بچێت، وا چاکێشە ئەو دەوڵەتە سوپای نەبێت .

5 ـ لەکۆتایدا ئەگەر ئەوانە چارەسەر نەبون وهەر نا ئارامی وناتەبایی لەو وڵاتە بەردەوام بوو ئەوا مادام ئیستعمار ئەو دەوڵەتەی بە دەستکردانە دروست کردوە ئەوا هیچ شوێنێکی پیرۆز نیەو زۆر ئاسایە شریکەکان لێك ببنەوەبە دادگەرانە وەك چیکۆ سلۆڤاکیا.

ئەگەر ئەو هەنگاوانە کران ئەو کاتی بەرە بەرە وەرچەرخانی دەوڵەتی عیراق لەو دۆخە ستوونیەی، لەناسنامەی ستونی (عروبی) بۆ دەوڵەتێکی نیشتیمانی مەدەنی دەچێت، یان بۆ دەوڵەتێکی ئاسۆیی و دادگەری ئاینی، بەرەبەرە جیاوازیەکانی هەردوو ئاسایش دەتوێتەوە، لەجێ ی دا بنەمای ئاسایشی نەتەوەیی هاوبەش دەخەملێ، تیایدا ئینتمایە ستونیەکان و کاردانەوە و سەرئەنجامەکانیان کاڵ

دەبێتەوە تا تێکەل دەبن، ئەوەش لەلایەن بەغداوە دەست پێشخەری دەویً و بتوانی متمانە دروست بکا کە تا ئەو ساتەش نەیکردوەو بە نیازیش نیە.

دەرباز و مافی چارەنووسی:

مافی چارەنووسی میللەتان لەدەوروبەری جەنگی جیهانی بەتەواوی سەری هەڵدا، هەر لایەی میللەتانی ژێر دەستەی هان دەدا بۆ سەربەخۆیی تاگەیشتنە ئەو رادەیەی لێدوانی فەرمی بەریتانی و فرنسی لە 1918 دەرچێت، هەروەها چواردە بنەماکانی ودرۆ ویلسۆن لە 1918 دەرچوو، هەروەها لەبنەماکانی شۆرشی ئۆکتۆبەری 1917 رووسیاش ئەو مافە پەیرەو کرا ...

دوای لەمادەی(22)ی (عهد عصبه الامم) تارادەیەك وبەجۆرێکی ترمافی چارەنووسی لەشێوەی ئینتداب رەنگی دابۆوە،بەڵام لەمیساقی نەتەوەیەکگرتووەکان بە ئاشکراتر لە پەرەگرافی (2، 3) ی مادەی (1) و لەمادەی (55) هاتووە، بەشێکی زۆری تر مافی چارەنووسی بۆ پێش جەنگی جیهانی یەکەم دەگێرنەوە، هەردوو شۆرشی ئەمریکی 1776و فرنسی لە 1789 بەیەکەم بەرجەستەی ئەو جارنامەیە دەزانن، بەشێکی تر بۆ رێکەوتنامەی ویستڤالیای (1648) دەگێرنەوە، لەگەڵ زۆر رای تریش لەراستیدا مافی چارەی خۆنووس لەگەڵ دروست بونی مێژووی سیاسی نەتەوەکان دەست پێ دەکا، لەرووی یاساییەوە دەتوانین بڵێین لەگەڵ سەرهەڵدانی پەیوەندی سیاسی و یاسایی نێوان هەرێم و گەل و دەسەڵاتی سیاسی دەست پێ دەکا، بەشێوەیەك هەرێم بۆ نیشتیمان و گەل بووە نەتەوەودەسەڵاتی سیاسیش بووە ئیرادەی نەتەوەی نیشتیمانیك بۆ خۆ بەرێوەبردن .

بەو پێ یە مێژووەکەی کۆن ترە لە جەنگی جیهانی یەکەم (1914 – 1918)، رەنگە پرۆژەی جامیعەی ئیسلامی کەلەسەر دەستی شێخ سعیدی

نەورەسی و جمال الدینی ئەفغانی و لەگەڵ سوڵتانی عبدالحمید یەکەم تەقەلای مافی چارەنووس بێت لەجیهانی ئیسلامی، دوای ئینقلاب بەسەر ئەو پڕۆژەیە کرا لە 1908 و لە 1909 سوڵتان عبدالحمید دەرکرا و بەرەبەرە بیری تۆرانێکی تورکی هاتەنێو عوسمانی و زیاتر نەتەوەکانی تری وەك کورد و عەرەب و جەرکەس و ئەرنائووت و .... هەست و خواستی نەتەوایەتیان بۆ دروست بوو، بەو شێوەیە جیهانی ئیسلامیش وەك جیهان کەوتە سەرەی دروست کردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کەدوا هەنگاوی مافی چارەنووس بوو بۆ میللەتان، بەو شێوەیە نەخشەی سیاسی نوێی جیهان دروست بوو، شەرعیەت درا بەهەر نەتەوەیەك کە خاوەنی هەرێم و نەتەوە و مێژوو و فەرهەنگی سەربەخۆ بێت وبەرگەی (مقەوماتی) دەوڵەتی هەبێت بەجۆرێك: لە (هەرێم)دا مقەوماتی جوگرافی و ئابوری هەبێ، لە(گەل)دا مقوماتی کۆمە لآیەتی و گەشەی تێدابێت، لە(دەسەلآت)ی سیاسیش مقوماتی سیاسی و یاسایی و بەرێوەبردنی تێدابێت، ئەوە بۆیان هەیە دەوڵەت دروست بکەن و بریارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ئەو مافە دەیانگرێتەوە، سەرەرای ئەوەی لەکوردستان پایەکانی دەوڵەت هەبوو، کەچی بەدەوڵەت نەگەیشتن مەینەتی کوردی لێ دروست بوو، ئەوەی زیاتر ئالۆزی کرد ئەوەیە لەدوای دروست بونی ئەو دەوڵەتانە و دروست بونی (عصبە الامم 1919) ودواییش (نەتەوە یەکگرتووەکان 1946) تا ئێستا 193 وڵات ئەندامن لێ ی، بستە خاکێك لەو جیهانە نەماوە بێ سەروەری، هەموی موڵکی دەوڵەتێکە لەو دەوڵەتانە، هەرچی رێکەوتن و بنەمای یاسایی نێو دەوڵەتیە لەنێوانیان لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی ئەو وولآنە خۆیتیان، واتە ئاسایشی نەتەوەیی ئەو وولآنە رەچاو دەکرێ کە بریتیە لە: پاڕاستنی یەك پارچەیی خاکیان (هەرێم) و دەست تێوەرنەدان لەئیش و کاری ناوخۆ، کەواتە هەتا بنەماکانی نێو دەوڵەتی بە ئاشتی و ئارامی وپێك گەیشتن و

هاریکاری (وفاق الدولی) لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی هاوبەش بێت، ئەوا بواری جم و جۆل وتەکان بەرەو رزگاری میللەتی ژێر دەستە تەنگ دەبێتەوە، ئەو کاتە میللەتی بێ دەوڵەت ناخوێنرێتەوە، هەرچەندە ناوی (امم متحده) بەڵام لەڕاستیدا (دول المتحده)یە، سزا بۆ میلەتان هەیە بۆ دەوڵەتان نیە، سزای هەرەتوندی (UN) بۆ دەوڵەتان لەبەندی حەوتە کە لەمادەی 39 را دەست پێ دەکا تامادەی 51، هەروەك عیراق پێ سزادرا لەدوای بریاری 661 ی 1990، ئەو بەندە سزایەش بۆ ئەو دەوڵەتانەیە کە دەبنە مایەی هەرەشە لەسەر ئاشتی و ئارامی نێودەوڵەتی، بەو شێوەیە هەرەشە لەسەر میللەتانی ژێر دەستە وبێ دەستە نابێتە هۆی دەرچوونی بریارێك بەپێی بەندی 7، هەروەك بینیمان ئەو هەمو سەرکێش و تاوانانەی عیراق (هەتا ئەنفال و کیمیاویش) نەگەیشتنە ئەو سزایە، بەڵام داگیرکردنی کویت گەیاندیە ئەو سزایە، تەنانەت بریاری 688یش بۆ کورد دەرنەدەچوو ئەگەر نامەکەی وەزیری دەرەوەی ئێران و تورکیا نەبوایە ، لێرەوە میللەتانی ژێر دەستە ـ بەتایبەتی کوردستان ـ دووچاری بنەمایەکی زۆردەگمەن دەبێت، ئەویش دروشمی (باکونین)ە کە دەڵێ (تحطیم کل ماهو قائم خیر) ([1])، هەرچەندە باکوینن مەبەستی لەو بنەمایە بۆ شۆرشی کرێکارانە لە دژی سەرمایەداری، کە بەدروشمێکی و بێ سەروبەر (فەوزەوی) بەناو بانگە، بەڵام بۆ کوردستان گونجاوە، دەبینین مافی چارەنووسی کوردستان لەو دەروازانەوە دێت کە دژ بە واقیعە، دژ بەنەخشە ڕۆژهە ڵاتی ناوەڕاستە، دژ بە (وفاق)ە، دژ بەرێساکانی یاسای نێودەوڵەتیە، .... هتد، سوودمەندە لە هەلەی ستراتیژی وولاتی داگیرکەر یاخود هەر ستراتیژیەکی نێودەوڵەتی، ئەزمووتی 102 ساڵەی رابوردووی تەمەنی

---

1 بروانە: باکونین _ مبادئ الثورة

بزوتنەوەی کوردایەتی ئەوەی سەرووی سەلماندووە، ئەو (ئەنجام)ە ڕێ خۆش دەکا بۆ دیاری کردنی دەروازەکانی رزگاری کوردستان،بزانین لەکام پڕۆژەو مەدرەسەی جیهانی رزگاری کوردستان دێتە دی؟

پڕۆژەو ئامرازەکانی رزگاری کوردستان

ئەوەی تێبینی دەکرێت ئەومیللەتانەی دووچاری مەینەتی هاتوون زۆربەیان میللەتی ڕەسەنن:

+ هەزاران ساڵە گەلی ئێرلەندا لە خاك و وو لآتی خۆیان بووینە، لە ساڵی 1641 ز (کرۆمۆل) ی بەریتانی گورزێکی کوشندەی لیٚ وەشاندن ئینجا دەستیش بە پاکتاوی ڕەگەزی کرد و ئینگلیزی بردە ئیرلەندا...

+ گەلی فلستین ڕەسەن ترن لە یەهوودیەکانی ئێستا حکومەتن ـ جگە لە یەهودیەکانی سابرا کە دانیشتوی رەسەنی فلستینن.

+ گەلی کورسیکا کە لەبن دەستی فرنسایە گەلیٚ کونن لە ساڵی 1796 ناپلیون[1] داگیرکرد.

+ گەلی باسك کە ئێستا ژێر دەستی ئیسپانیاییە بەشێکیش لە فرنسی* کۆن ترین میللەتی ئەوروپین.

+ گەلی بەربەریش کەلەژێر دەستی جەزائیر و مەغریب و مۆریتانیا.... ئەوا کۆن ترین میللەتن نەك هەر لەناوچەکە لەسەرانسەری ئەفریقا.... بەهەمان شێوە گەلانی کشمیر، تبت، چاچان، تامیلیەکان، مۆرۆلە خوارووی فلیپین، کورد، .... کەچی ژێر دەست کراوون.

---

1 ناپلیۆن خۆشی بەئەسل کۆرسیکیە.

* 4هەریمی وەبەر ئیسپانیا کەوتووە و 3 شی وەبەر فرنسا، بۆیە دروشمی ریکخراوی(ئیتا)ی باسك بریتیە لە: 3+ 4=1

ئێستاش وەڵامی پرسیارەکەی سەروو دەدەینەوە وپڕۆژەکان باس دەکەین .

یەکەم ـ پڕۆژەوئامرازی چەپیەکان:

لەسەرەتای شۆرشی ئۆکتۆبەری 1917 لینین کۆمەڵێك بنەمای جاڕدا بۆ مافی چارەی خۆنووس و وڵاتانی وەك فنلندا و پۆڵۆندا.. سەربەخۆییان پێ وەرگرت، بەڵام لەگەل خەفە بونەوەی ئەو هەلچوونە هاتنەوە سەربنەمای مارکسیزم لەو بارەیەوەو دەستیان بەسەر چارەنووسی میللەتانی تریش گرتو یەکێتی سۆڤیەتیان لەو 15کۆمارە بە تۆبزی پێك هێنا: (روسیا، ئوکرانیا، کازاخستان، ئوزپەکستان، روسیای سپی، جورجیا، لیتوانیە، ئازەربیجان، مالدیڤیا، تاجیکستان، لاتڤیا، ئەرمینیا، تورکمانستان، ئستوانیە، قیرغیستان))، بۆیە پڕۆژەی چەپی کوردیش هەروا ڕوون نەبووە ئاخۆ مافی چارەنووسی کورد مانای چیە، لەو بارودۆخانەی کەلەنێو شۆرشی کورد بونایە ئەوا ئەو ئەدەبیاتەی مارکس و ئەنجلسی سەبارەت بە ئیرلەندا و جارنامەکەی لینین لە سەرەتای شۆرشی ئۆکتۆبەر بەکاردەهات، ئەگەر لەگەل حکۆمەتەکانی ناوەندی بونایە ئەوا جۆرە گوتارە سیاسیەکانی کرێکاری دە هات کە ئەو پڕۆژەی رەسەنی چەپی بووە بۆ مافی چارەی خۆنووسی.

لە بیری چەپی ڕاستەقینەدا توخمی نەتەوەیی و نەژادی تیانیە، بەڵکو ئنتمای چینایەتی بە پلە یەك و بنچینە وەردەگیرێ، باقی ئینتماکانی تر سانەویین[1] بۆیە لەو پڕۆژەیە پێیان وایە بەرزگاری چینی کرێکار هەمو کێشە نەتەوەیی ونیشتمانی و سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و... چارەسەر دەبێ، ئیتر کێشەیەکی وەك کورد، بەشە(جزء) کێشەی کریکار گشتە(کل)، ڕێبازی ئەقلی لوجیکیش ئەوەیە کێشەی (کل) چارەسەر بکرێ نەك (جزء)، بەوشێوەیە گەلێ جار خەباتی کوردایەتی و پڕۆژەی سەربەخۆی کوردستان بەداوایەکی رەجعی و برجوازی وهەندێ

1بۆزیاتر بروانە: بیان الشیوعی(مانیفیست)- مارکس وأنجلس

جاریش بە فاشیانە لەقەلەم دراوە، بۆیە دروشمی چەپیەکان لە ولآتانی داگیرکەری کوردستان ناوەندیانە بوو وەك دروشمی(حشع) (نیشتمانیێکی ئازاد و گەلێکی بەختیار)، مەبەستی نیشتمان عیراقە، گەلەکەش گەلی عیراق، زیاتر لەوەش گەلێ جار لەسەر دیوار دەنووسرا (کوردایەتی شەرمەزاریە) ! هەربەو تەرازوەش لینین پشتی(ئەتاتورکی) گرت لە دژی شۆرشەکانی کورد 1920 ـ 1928[1] دوایش تێك دانی کۆماری مهاباد 1946، پشت گرتنی سۆڤیەت بۆ بەعسی عیراق لە 1972 بەدواوە چەك هەڵگرتنی چەپی و شیوعیەکان بۆ عیراق لە دژی شۆرشی کوردی زۆر نموونەی تر[*]، لە ڕاستیدا ناکرێ ئەوە بکرێتە پرۆژەی هەمو چەپی، چونکە بەشێکی تر پێیان وابوو کوردستانیش شایستەی سەربەخۆیە، بەپشت بەستن بە پرۆژەی جیهانی و ئەزموونی رزگاری گەلان لەژێر دەستی ئیمپریالیزمی جهانی دەست کاری یەکێ لە یاسا و پرۆژە بنچینەییەکانی مارکس کراو گۆرا بۆ: دەشێت لەهەندێ بارو دۆخی تایبەتی ناکۆکیە سانەوییەکان وەختیانە جیگەی ناکۆکی پلەیەك بگرنەوە، لەوانە:

خەباتی رزگاری نیشتمانی (لە قۆناغی خۆی) جێگەی پلەیەکی خەباتی کریکاران لە دژی سەرمایە داری بگرێتەوە، بەو شێوەیە میللەتانێکی زۆر بەو هۆکارە لەئەفریقا و ئەمریکای لاتینی و ئاسیا بون بە دەولوت و ئەندام لە(un)، بەو ئایدۆلۆژیایە بەهیێزەی چەپ میللەت دە ووروژاو توانای بەرگری و رزگاری دروست دەبوو، بەلآم ئەو پرۆژەیە لە خزمەتی جەنگی ساردو جەنگی ستراتیژی

---

1 مستەفا کمال دوو رێکەوتنی لەگەل رووسیا کرد بە سەرکردایەتی لیـنین ، یەکـەمیان لـە30/کـانون دوەم /1920، دوەم لە1921/3/16 تیایدا بە روونی پشت گیری لە ئەتاتورك کردو دژی سیڤەر وەسـتاو بـیری کوردستانی سەربەخۆی بە گەلآلەی ئیمپریالیزم وەسف کرد .

* گەلێ جار سەدام دووبارەی دەکردەوە گوایە کاتی کە بڕیـاری ئۆتۆنـۆمی درا نوێنـەری شـیوعی ووتویـەتی ((سیدی لماذا حکم الـذاتی))، ئەو کاتی پێکەوە لە بەرە بوون وتـا ئـەو سـاتەش حزبـی شـیوعی نـەفی ئـەو گۆتەیەی سەدامی نەکردۆتەوە .

سۆڤیەت دژ بە ئەمریکا دابوو، واتە تەنها ئەو جۆرە خەبات و پڕۆژەیان بەڕەوا دەزانی کە لە دژی ڕاستەخۆی ڕۆژئاوا بوو نەك گەلانی سەردەست، هەر بۆیە بینیمان دروشمی چەپیەکانی کوردستانی زیاتر ڕوو لە ئیمپریالیزمی جیهان بوو، بۆیە لایەنە چەپیەکانی کوردستان لە (ی. ن. ك) و(حسك)، (حزبی زەحمەت کێشان)، (حشك)، (حدکا)، (پەکەکە)، ..... هەتا (پ دك)یش دروشمی بنچینەییان خەبات بوو لە دژی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و سەرمایەداری و دیموکراسیەکە و بازاری ئازاد.... گوایە بە داروخانی سەرمایەداری مافەکانی کورد دەگێرنەوە بۆیە زۆر جار لە کوردستانیانە وەردەگەران بۆ عیراقیانە یان ئیرانیانە......، ئیتر چارەسەری کێشەی کوردیان لە چوارچێوەی ئەو دیڤاکتۆیەی کەلە دوای سایکس پیکۆ بووە هۆی دروست بونی عێراق و سوریا و تورکیا و ئیران و.... واتە پڕۆژەکانیان رزگاری تەواوی کوردستان و یەکخستنەوەی تیانەبوو، ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە پڕۆژەکانی رزگاری کە بریتی بون لە:

1 ـ پێك هێنانی حزبی پێشرەو لە کریکاران(واتە لە کریکارانی عیراقی نەك هەمو کورد) .

2 ـ خۆبەستنەوە بە جەمسەری سۆشیالیستی لە دژی ئیمپریالیزمی جهانی .

3 ـ جەنگی رەوا و ناکۆکی پلەیەك لەگەل برجوازی ناوەکی و ئیپمریالیزمی جهانە، ناکۆکی نەتەوەی ژێر دەستی کورد نەتەوەی سەرەدەست و رژێمی عیراق سانەویە.

4 ـ بانگێشەی برایەتی کورد وعەرەب لە چوارچێوەی عیراق .

بەو شێوەیە ئەو پڕۆژەیە نەبووە نموونە بۆ کێشەکانی نەتەوەیی لە ولاتانی سۆشیالیستی و چەپی

دووەم ـ پڕۆژەو ئامرازی لیبرالی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پرۆژەیە لەسەرەتای سەدەی(20) لەگەل سەرهەلدانی عەلمانی لە کوردستان باوی هەبووە، پشتی بەست بە سەروەریەکانی ئەزموونی تەکنیکی و زانستی رۆژئاوا بەداهێنان و تەنینەوەی فکری ناسیونالیزمی ودوای دەولەتی نەتەوەیی و هەلمەتی ئیمپریالیزمی، کە لە کۆتاییدا مەینەتی کوردی لێ دروست بوو، بۆیە لەدوای دروست بونی دەولەتەکانی عیراق وتورکیاوسوریاو..کەمتربوە جێی ئومێدی کورد، لەسالی1942 راپۆرتێکی بەریتانی لەبەغدا باس لەوە دەکا کە سەرکردایەتی کوردی واقیع بین ئومێدی بەئینگلیز نەماوە، بەشێك نەبێت[*]، بۆیە تا پێش رووخانی شیوعیەت و سۆڤیەت و سەروبەری راپەرینی 1991 کەمتر حزبە کوردستانیەکان خۆیان بەخاوەنی لیبرالی و پرۆژەکەی دەزانی، بە پێچەوانەوە زۆر بە توندی دژی ئەو پرۆژەیە بووینە بە هەمو ئاڕستەیەك، وە بگرە ناو هێنانی تومەت و سزا بوو، نەك هەر لەبەر رزگاری نیشتمانی بەلكو بەهۆی تەوەری ررزگاری _کۆمەلایەتیش، بۆیە دروشمیان رووخاندنی ئیمپریالیزم ولیبرالی بوو، بەلام ئێستا زۆربەی هەرە زۆری خەلکی کورد چاوی بریوەتە ئەو پرۆژەیە، کە بریتی نیە لە کۆمەلە بنەما و ستراتیژ و نەخشە و پلان، بەلکو بریتیە لە (یانصیب) (بەخت) چونکە بنەماکانی لەسەر بەرژەوەندی دارژاوە، ئەو بەرژوەندیە

P.S. No 451/ BA/ 2 FO 624/65 1

العراق وزارة الداخلية – بغداد\نيسان\ 1942

الى\ السير كورن والس سعادة سفير حكومة بريطانيا العظمى\ بغداد

.." مكن تصنيف الحركة القومية الكردية بصورة عامة الى صنفين: أ) هناك البعض ورغم التجارب المريرة السابقة يعتقدون بأن حكومة بريطانيا يمكن ان يفعل شيء ما للكرد. ب) هناك الواقعيون الذين وصلوا الى قناعة مفاداها بأن مصالح السياسة الاستعمارية البريطانية لا تتفق مع الاهداف القومية الكردية و تخدم المصالح العربية القومية وليس من المعقول أن نتوقع ان تقوم الحكومة البريطانية بأنتهاج سياسة تثيرمشاعر العرب من أجل إرضاء الكرد. رغم أن الصنف الأخير ليس بالضرورة عدو لبريطانيا ، الا انه مستعد ان ينضم تحت راية أي سياسة تقوم بها أي طرف ، سواء معاد لنا ام لا ، طالما يضمن لهم تحقيق المصالح القومية الكردية.

جاروایە دژت دەوەستیێ وەك زۆربەی جار لە دژی کورد وەستاوە دواییەکەیان 1975و1991، جاریش وایە دەبتە پالپشت وەك ئیێستا، هیچیان هەمیشەیی نیە، بۆیە حزبە لیبرالیەکانی کوردستانیش ستراتیژیەتی(ببینەو دایرێژە) پەیرەودەکەن، هەربۆیەش بە دەگمەن ولات ونەتەوەیەك نادۆزیەوە لە مێژووی کۆن وسەردەمی دووجەمسەری بەو پرۆژەیە رزگاری بوبێت جگە لە (ئیسرائیل) و تایوان(خەریکە کۆسۆڤاش)، ئەو دووەش لێکدانەوەی تایبەتی هەلدەگریێ، ئینجا حزب و لایەنەکانی لیبرالی (بە کوردسیتانیەکانیشەوە) بەهۆی ئەو پرۆژەو مدرسە لاوازە ناتوانی جەماوەر بووروژێنیێ بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی رزگاری کوردستان، بەپێچەوانەوە بنەماکانی بیێ ئایدۆلۆژی ئەو پرۆژەیە کۆمەلگەیەکی مادی و بەرژوەند پەرستی وات بۆ دروست دەکا توانای بەرگری و رزگاری نابیێ، بۆیە هەمو هەولێ و تیێ کۆشانت دەبیێ بکەوێتە سەر رەحم و بەزەیی گەورە ولاتانی جهان، لەسەردەمی نوێی تاك جەمسەری خەریکە هەندیێ نموونە دروست دەبیێ، تەیموری خۆرهە لات، تارەدەیەکیش کۆسۆفۆ، وا هەریەکە لە دارفور و کوردستانیش لە قۆناغی هەلپەساردنن، لە هەمان کوردستانی سەروو زمانی کوردیش قەدەغەیە کەچی رەحمی ئەو پرۆژەیە نایگرێتەوە، ئەگینا بەپێی(سیستەمی نوێی جهانی) و(مل ملانێی شارستانی) کەمتر بزوتنەوەی رزگاری خوازی لەفەرهەنگی ئەو پرۆژەیە جێی دەبێتەوە، بۆیە بەزۆری دان بە دیڤاکتۆی بارە سیاسیەکان دەهێنیێ، تاکە پرۆژەیەکی واقعی لەو مدرسەیە بەکاربێت لەلایەن کورد(یان هەر میللەتێکی تر) ئەوەیە بانگێشەی دیموکراسی بکەی بۆ وو لاتە داگیر کەرەکەت تا دۆستت بۆ پەیدابیێ ئەوەش لە دوا پرۆسە دا نەبە هێزی دیموکراسی و سیاسی نەبە هێزی یاسایی ناتوانیێ کوردستانێکی سەربەخۆت پێش کەش بکا، لە باشترین دۆخیدا لە دۆزەخ دەرت دەکا بەلام ناتخاتە بەهەشت، بەلکو هەر بیناکەی (سایکس بیکۆ) موکوم دەکەی کە کوردستانی لەت لەت کردووە.

سێیەم ـ پڕۆژەو ئامرازی سۆشیال دیموکراسەکان:

ئەوبەشەش کەمتر لە کوردستان پڕۆژە بووە، لە دیوی کوردستانی ئێران لە سالانی 1980 بە دواوە جار جار باسی لێوە دەکرا لەلایەن(حدکا)، ئینجا لە دوای راپەرینیش ماوەیەکی کورت نەبێ ئەگینا ڕۆڵی ئەمریکا زیاتر لە سۆشیال دیموکراسیەکانی ئەوروپا هاتوەوە. هەندێ جۆرە سۆشیالیستی نیشتمانی هەیە کۆمەڵێك بنەمای نەتەوەیی و وسەروەری نیشتمانی و ڕەچەلەکی تیایە، ئەویش لەبەر شکست هێنانی ئەزموونەکان شوڤینی لە فرنسا، فاشی لە ئیتالیا، نازی لە ئەلمانیا، فالانژیش لە ئیسپانیا، تۆرانی لە تورکیا، بەعسیەت لە عیراق، سست بونەوە، بەکورتی لە کوردستان پڕۆژەیەکی سۆسیالیستی واتە تیرۆتەسەل گەلالە نەبووە تا ئێستا.

چوارەم ـ پڕۆژەو ئامرازی نەتەوەییەکان:

بیری نەتەوەیی بەرپرسە لەو مەینەتیەی کورد، لە کوردستان پڕۆژەی ناشیونالیزمی لەماوەی کورت سەری هەلداوە و نقوم بوویتەوە، ئەو پڕۆژەیە بەزەق تر و ڕاشکاوەنە تر بانگێشەی کوردستانێکی سەربەخۆ دەکا بەلام هێزو رێکخستن و بەرنامە و نەخشە و پلانی بێ ستراتیژیەتە و لە کاروانی سەردەمیش تەواو بەجێ ماوە.

پێنجەم ـ پڕۆژەو ئامرازی ئاینی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پڕۆژەیە زۆر کۆن نیە، ڕاستە لەسەرە تای مەینەتی کوردەوە هەتا سالی 1975یش هەر زانای ئاینی سەرپەرشتی جولانەوەکانی کوردی کردووە، بەلام کەمتر خاوەن پڕۆژەی دارشتراوبووینە، جگە لە سەرەتای تەقەلاکانی شێخ سەعیدی پیران و هەندێ سەرکردەی تری ئەو ساتی کێشەی کوردیان بەستەوە بە پڕۆژەی ئیسلامی بە دروشمی(یان گەرانەوەی خیلافەتی ئیسلام یان کوردستانێکی ئیسلامی سەربەخۆ) بەلام نەبووە زانستێك وەك (فقهی رزگاری کوردستان) و بناغە و

گەشەی پێ بدرێ، بۆیە پڕۆژەکان زیاتر عەلمانی بووە، واتە کوردایەتیەك بەناوەرۆکی لیبرالی، یان مارکسی، یان سۆشیالیستی...... هەتا تەقینەوەی رابونی ئیسلامی لە جهان لە دوای هەشتاکانی سەدەی رابووردوو ئیدی ئیسلامی سیاسیش بووە رەهەندێکی جهانی، لەوکاتیەوە ئەو پڕۆژەیە سەری هەلدا: مانای ئەو پڕۆژەیە ئەوەیە کە:

1 ـ چارەنووسی جولانەوەی کورد بەچارەنووسی رابونی ئیسلامی ببەستیەوە، ئەویش لە هەلوەشانەوەی ئاسەوار میراتی ئیمپریالیزم لە ناوچەکە کە کوردستان وجیهانی ئیسلامی پێ دابەش کردووە .

2 ـ ناوەرۆکی ئەو کوردایەتیە بە بنەماکانی شەریعەت پربکەیەوە، لە جیاتی بنەما عەلمانیەکان.

3 ـ پەیوەندیەکی ئۆرگانیکی لە نێوان(رزگاری ـ نیشتمانی) و(رزگاری ـ کۆمەلآیەتی) بە ئیسلامیانە دابرێژی، یاخود بەسادەتر پەیوەندی ئایدۆلۆجیا بە کوردایەتی(تێکەل کردنی سەنگەری ئاینی وکوردایەنی) .

4 ـ بەپێی شەریعەتی ئیسلامی خەباتی(جهاد) لە پێناو کوردستان رەوایی وەرگرێ .

5 ـ بتوانری لە رێی گوتاری سیاسی وشەرعی دۆست لەجهانی ئیسلامی بۆکێشە رەواکەی کوردستانی دروست بکا، سەرەڕای پەیدا کردنی دۆست لەسەر ئاستی جیهانی .

6 ـ لەکۆتایدا بتوانری فتوای شەرعی لەلایەن زانایانی ئاینی دەربکری لەسەرتا سەری جیهانی ئیسلامی بەتایبەتی لە خودی ولآتە داگیرکەرەکان، تا ئێستا لە کوردستانیش فتوایەکی روون بۆ ئەو کێشە نیە .

بۆ ئەوەی ووردتر دەست لەسەر ڕزگار کەر دابنێین پێویستمان بەوە هەیە لە توێژینەوە فکریەکە بپەڕینەوە بۆ سیاسی لەپڕۆژە فکریەکان بپەرینەوە بۆ بەرنامەی

سیاسی و ئەو حزبانەی زادەی ئەو پڕۆژە فکریانەن، ئەو پڕۆژانەی لەسەروو باسمان کردن لە فەترەی مەینەتی کورد دا دوو مدرسە بەڕێژەی جیاجیا دەگرێتەوە کە دەشێ رزگاری کوردی لێ بەدی ببوایە یان بێت، یەکیان لەماوەی رابوردوو بەکار بوو ئێستا لاواز بوە (شیوعی)، ئەوەی تر ئەو کاتی لاواز بوو ئێستا لە گەشەدایە بریتین لە بزوتنەوە ئیسلامیەکان ،هەرچی مەدرەسەی لیبرالیزم ودنیای ڕۆژاوایە ئەوانە پێناس وبۆچوونیان لە بارەی شۆڕش وبزوتنەوە ڕزگاریخوازەکان تەواو جیایە،زیاتر لە چوارچێوەی بەرژەوەندی(یان لە باشترین دۆخیدا)بەروانگەی یاسای دەولی سەیری ئەوبابەتانە دەکەن ،بەڵام لەوسەردەمە ناکرێ ئەوانیش فەرامۆش بکەی ،چونکە بینیمان ئەوان بوون بوونە هۆی سەربەخۆیی کۆسۆڤا وئەو دۆخە یاساییەی بۆسنەو هرسك،هەروەها تاڕادەیەکی زۆر بۆ تەیمورو خوارووی سودان،ناشبێ واتێبگەین کە ئەوان تەنها یارمەتی مەسیحی دەدەن دژ بە ئیسلام ،ئەوەی بۆسنەو کۆسۆڤا پێچەوانەی ئەو تیۆرەیە،بۆیە لە توێژینەوەیەکی زیاتر پەیوەست باسیان دەکەین،ئیستا دەگەڕێینەوە سەر هەردوو تەوەری ئیسلامی وشیوعی:

یەکەم ـ بزوتنەوەی کوردایەتی و حزبە شیوعیەکان:

کریکاران نیشتیمانیان نیەو بەرژەوەندی ئەوان لەسەرووی هەمو بەرژەوەندیەکی ترە[1]، بەوەش مانای شەرعیەت ستاندنەوەیە لە خەباتی رزگاری نەتەوەیی، لەهەمان کاتدا مارکس و ئەنجلس لێدوانیان هەبوو لەبارەی کێشەی ئێرلەندا، بەڵام بە بەشێك لەکێشەی کرێکار و رمایەداری دەبەستەوە، لەسەر ئەو بنچینەیەش

1 مارکس وانجلس بیان الحزب الشیوعی ص63 لە سالی 1893 دەرچوو .

دروشمی (ئەی کرێکارانی جیهان یەکگرن)[1] لەوبارەیەوە کەمتر کورد توانی سوود لەشیوعیەت وەرگرێت، جا هۆیەکەی بۆ لایەنی کورد دەگەڕێتەوە یان بۆ شیوعیەکانی کورد یان بۆ لایەنی شیوعیەکانی جیهان، یان بۆ هەمویان، ئەوانەش بابەتن و درێژەی هەیە، بەهیواین توێژینەوەی لەسەربکرێ، یان ئەو پرسیارانەی سەروو بەشێوازێکی تر گوزارش دەکرێ بەبێ مەنهەج، ئێستا کاتی هاتووە مەنهەجیانە گە لاڵە بکرێت و لەگەڵ پڕۆژەکانی رزگاریش (کە لەوەو پێشوو باسمان کرد) پێکی بەستینەوە، ئێستا پرسیارێکی زۆر دەکرێ لەلایەن تەیارە جیاجیاکانی عەلمانیەتی کوردی و دەڵێن سەرکردەکانمان، میللەتی کورد، نەیتوانیوە وەك خەڵکی تر سوود لە ئیسلام وەرگری بۆ رزگاری؟ دوای کەمێك یەکسەر تاوانی بەدەوڵەت نەبونی کورد دەخەنە ئەستۆی زانایانی ئاینی و ساویلکەیی کورد و جاروباشە دەیخەنە ئەستۆی خودی ئاینی ئیسلام، ئەگەر بە مەنهەجیانە پرسیارەکە دارێژینەوە جارێ لە پێشدا پرسیارەکە ئەوەیە ئەگەر کورد و ئیسلام سوودیان لەیەك وەرنەگرت ئەدی بۆچی سوود لەمدرسەی عەلمانی وەرنەگیراوە،سوودلەلیبرالی و دیموکراسی سیستەمی سەرمایەداری و سۆشیالیستی و شیوعیەت وەرنەگیراوە، بۆچی سوود لە رابونی نەتەوەیی وەرنەگیراوە ...، کەواتە ئەو پرسیارەی سەروو لۆژیکی نیە، باشتر وایە بۆ وە لامی پرسیارەکان ماوە مێژووییەکان وەرگرین، تەمەنی حوکمی ئیسلامی تا سەرەتای سەدەی 19 نزیکی 20، تەمەنی مدرسەی علمانیەکانیش نزیکە 2 سەدەیە لەناوچەکە و کوردستان (ئەگەر چاکسازیەکانی سەرەتای سەدەی19مدحت پاشا بکەینە سەرەتا)، تەمەنی لیبرالی دیموکراسی وسۆشیالیست نزیکەی سەدە و نیوێکە، تەمەنی مدرسەی نەتەوایە

1 لە بنەرەتدا ئەو دروشمە لە دروشمی(ئەی موسولمانانی جهان یەکگرن)هاتوە کە لەجامیعەی ئیسلامی بەرز کرایەوەو لە بلاوکراوەی (عروە الوپقی)ی جمال الدینی ئەفغانی بلاو دەکایەوە .

تیش سەدەیەکە، تەمەنی شیوعیەتیش 92 سالە، کە ئێستا بەپێی ئەو مەنهەجە دزەکە دەگیرێ، هەر لایەك دەزانن کە باری سیاسی کورد تا سەرەتا 19 باش بوو سەرجەم خاوەنی 64 دەوڵەت و میرنشین و قەوارەی سیاسی بوو، لەکاتێکا میللەتانی تر لەدوای ئەو بەروارە بونە دەوڵەت خاوەنی ئەو سەروەریە سیاسیە نەبووینە، کوردیش لەدوای سالانی 1908 ەوە مەینەتی و ژێر دەستی بۆ دروست بوو، پێشتر ژێر دەست و بەجێ ماو نەبووە، یان ووردتر بڵێین ئەو کێشەو مەینەتیەی بۆی دروست بوو دەگەڕێتەوە بۆ ماوەی نێوان 1908 _ 1924 (1)، کەواتە بەسانایی دەتوانین تاوانبار و بێ تاوان لەو پرسیارە دادگاییانە لێك بکەینەوە، کە بریتین لە ئیسلام و شیوعیەت، تاوانەکە دەکەوێتە ئەستۆی مەدرەسەکان لیبرالی و سۆشیالیستی و ناشیۆنالیزم یان بەکورتی عەلمانی جۆری ڕۆژ ئاوایی بەرپرسیارە لەو مەینەتیە و بەپلە یەك تەیاری ناشیۆنالیزمی ناوچەکە (تورك و عەرەب)، ئینجا بەشێکی بەر خودی کورد و بەشێکیش بەر شیوعیەت دەکەوێ بەو شێوەیەی خوارەوە:

هەرخودی بنەماکانی شیوعیەت کە لە سەروو باسمان کرد زۆر هاندەری ئەو رەوتە نیە، بۆیە شیوعیەکان کوردستانیان بە نیشتمانی خۆیان نەزانیوە، بۆیە پاشگری ناوی حزبەکەیان عیراقی بوو نەك کوردستانی، تەنانەت لە نێو کۆمەڵەی رەنجدەرانیش ئەو ئارستەیە بەسەرۆکایەتی مەلابەختیارو عماد احمدو سەرکردەی تر سەری هەلداو عیراقیانەیان بەسەر کوردستان چەسپاند، لەدیوی کوردستانی

---

1 لەو ماوەیەدا: ئیقلابی ئیتحادیە تورانیەکان لە 1908 , لە 1909 سولتان عبدالحمید لادرا , لە 1914 جەنگی جیهانی یەکەم , لە 1916 ڕێکەوتن نامەی سایکس بیکۆ , لە 1917 بەڵێنی بلفۆر لە 1918 کۆتایی جەنگ , لە 1917 شۆرشی شیوعیەت , لە 1919 فرسای , لە 1920 سان ریمۆ , لە 1921 دروست بوونی دەوڵەتی عیراق و تورکیا و سوریا ... , لە 1923 لوزان , لە 1924 هەڵوەشاندنەوەی یەکجاری خەلافەتی عوسمانی .

ڕۆژهەڵاتیش هەمان سیناریۆ دووبارە بۆوە، لەو ڕەوشە ئەو کوردانەی عەلمانیەتەکەی زۆر غەرب زادە بوایە ئەویش ئینتمای نیشتمانی لاواز دەبوو، وەك لەوگفت وگۆیەی لەگەل (دعبدالله جودت)لەوەلامی پرسیاریکا دەلێ:نیشتمانی من ئەو شوێنەی سودی بۆ من هەیە، هەر شوێنێك گریانی لێبێت ولاتمە[1]، لە هەمان کاتدا ئەو کەسانەی بەرژەوەندی پەرست وچینە ڕێگرەکان وڕەوەندو بەدەویەکان(وەك ئیبن خەلدوون)دەلێت ئەوانە بێ نیشتمانن و لە کێ دزی وڕێگری لێبێت ئەو نیشتمانیەتی، سەرەڕای ئەوهەلوێستەیان بەرامبەر نیشتمان ئەو گرفتانەشیان لێ بەدی دەکرێت سەبارەت بەکورد:

1 ـ هەر خودی شۆرشی ئۆکتۆبەر ودوای ئەوانیش هەلوێستیان بەهۆی جۆراو جۆر خراپ بوو، زیاتر لەوەش لینین وڕوسیا یارمەتیدەری پێك هێنانی دەوڵەتی کوردی وسەربەخۆیی نەبون پێیان وابووکوردهەلگری ئالای جامیعەی ئیسلامیە[2] .

2- شیوعیەکان وخودی قەلای شیوعیەت (سۆڤیەت)ڕێکەوتنی لەگەل ئەتاتورك کردبۆ یارمەتێدان وبووە هۆی سەرکەوتنی کمالی و شکستی دۆست و لایەنگرانی کورد و شۆرشەکانی .

3- دوای دروست بونی دەوڵەتی عیراقی و تورکی شیوعیەت هاتە نێو ئەو دەوڵەتانە، زیاتر لە دەروازەی چینایەتی هات، هەرچەندە لە دوو ڕێگەش هات یەکەمیان، (لە ویلایەتی بەسرەو ناسریەلەڕێگەی بیتەرڤاسیلینی و هەریەکە لە یوسف سلمان(فهد)و عبدولحمید خەتیب لە سالانی 1927 ـ 1928جم وجۆلیان هەبووە، لەویلایەتی

1 القومية الكردية ودعبداللة جودت –ماليمانس ص87

2 دراسات فى الحركة الكوردية المعاصرة ص256

بەغداش لە 1929وە عاسم فلەیح کارا بووە[1]، لەکوردستانیش بە جیا حزبی شیوعی هاتوە وئامانج وپێکهاتەکەی جیا بوە لەگەل بەغداو خواروو، دەبوایە دوودڵ نەبونایە لەدروست کردنی (ح ش کوردستان)بە جیا لەوەی عیراق، بۆیە چەند جار ناوەکەی ئالۆگۆری پێ کرا لە حزبی شیوعی کوردستانەوە بۆ حزبی شیوعی عیراق ... لەکۆتاییدالەدوای سا ڵانی 1967تەنها (لیژنەی ئیقلیمی کوردستان) دیاری کرا لەناو حزبی شیوعی عیراق و بەو شێوەیە عیراقیەکە زاڵ بوو بەسەر کوردستانیە، ئەوە سەرچاوەی دەردەکانی ترە .

4- ئەو هەنگاوە ترسناکەی خاڵی (2) وای کرد شیوعیەکان بۆ پاساوی عیراقیانە کۆمەڵێك تۆمەتیش بدەنە پال بزوتنەوەی کوردایەتی وەك: فاشیەتی، رەگەز پەرستی، سەر بە ئیمپریالیزم و زایۆنی، بزوتنەوەیەکی دەرەبەگی عەشایەریە، دژ بەپرۆلیتاریایە، .... تا ئەو رادەیەی بارزانی تازە گەڕابۆوەلەسۆڤیەت مالی لەبەغدابوو، لەلایەن خوێندکارە شیوعیەکان لەسەر دەرگەی مالی بارزانی نوسیبویان خاوەنی ئەو مالە بە سەیارە ڕادەکێشری[2]، لەوەش ترسناك ترلە1973\7\17 بەرەیەکی

1. العراق – حنا بطاطو ص66- بۆیە جەند مێژووەکی جیای دروست بوونی (ح ش ع)باس دەکری، (الموسوعه السوفیتیه) لەج18 ل56، 222، 391دەڵێ سالی 1932 دروست بووە نەك وەك باوە 1934 .

2 ئەو زانیاریە لەو بەلگە نامەبریتانیە وەرگیراوە:

أحداث كركوك 1959التصور الاميركي والبريطاني سري

السفارة البريطانية ـ بغداد

31/تموز 1959 1013/321/59

إلى وزارة الخارجية / الدائرة الشرقية

..... "سأعرض لكمٍ خرائط معدة من قبل اتحاد الطلبة موزعة بغداد إلى عدة مناطق حيث البيوت التي يتم سحل أبنائها مثلاً مكتوبة عليها: إن الرجال الموجودين في بيوت فلان وفلان يتم سحلهم. و بيوت مؤشرة

هاوبەشیان لەگەل حزبی بەعس کردەوەو تا سالی 1978 شان بەشانی حزبی بەعس چەکیان هەلگرت لەدژی شۆرش بە سەرۆکایەتی بارزانی، کە ئەو کاتی کورد زۆر پێویستی بە هەلوێستی چاکی (ح ش ع)هەبوو، دوایش شۆرشی نوێشیان بەرەجعی و گومان لێکراو وەسف کرد[1]، ئەو ئەزمونە بە روون تر لە(ح ش تۆنس) یەکەم جار سەری هەلدا، لەبەر خاتری (ح ش فرنسا) شیوعی تۆنس دژی فرنسای ئیستعمار نەدەوەستا کە تۆنسی داگیر کردبوو .

5- پاساوی عیراقانەیان بەوە دەهێناوە گوایە میللەتی کورد مەرجەکانی (میللەت و ئومەت)ی تیانەسەزاوە بەپێی ئەو مەرجانەی (ستالین) دیاری کردبوو کە بریتی بوو لە: مێژوو و زمان و خاك و بەرژەوەندی هاوبەش، بۆیە هەندێ جار ئۆتۆنۆمیشیان پێ زیاد بوو، وەك گەلێ جار (صدام حسین)لەکاتی دەرچوونی یاسای ئۆتۆنۆمی بۆکوردستان لە1974 دووبارەی دەکردەوە لەبەر چاوی (حشع) دەیوت سەرکردەیەکی شیوعی پێی ووتم: سیدي لماذا حكم الذاتي؟ واتە بۆچی حوکمی زاتی بە کورد دەدەی و پێویست نیە، کەچی کوردستان هەردەم پەناگەی شیوعیەکان بوو، تەنانەت لە بەلگەنامەیەکی ئەمریکی کە لەلایەن (پ کرۆك) نیردراوە لە 1963/2/23هاتوە کە گفت وگۆ هەیە لە نێوان شۆرشی

عليها بعبارة "مشبوهة". ووجدنا في الخريطة مجموعة من البيوت في حي واحد مكتوب عليها "السحل" ومـن ضمنها بيت كامل الجادرجي وبيت ملا مصطفى البارزاني في الكرخ. هل هذه الأعمال من النوع الـتي يجب ان تقوم بها اتحاد الطلبة؟ ....

1 کێشەی هەرە گەورەی (ح ش ع) ئەوە بوو زوو زوو بزوتنەوەی کوردی بە رەجعی وەسف دەکـرد کەچـی حزبی بەعسی پێ پێشکەوتنخواز بوو، هەربەنمونە: بروانە ئەو نامەیەی عزیزمحمد سکرتێری حشـع بـۆ بـارزانی ناردوە لە2/کانونی یەکەمی/1973 چۆن ئەو وەسفەی بەعس دەکات.

کوردو بەغدا، بەڵام کێشەکە ئەوەیە سەرکردایەتی شۆرشی کورد بە (تاهیر یەحیان)ووتوە ئەوان بێ ئەوەی زیندانەکانی(حشع)یش وەك کوردەکان ئازاد نەکرێ دانوستانەکە دەوەستێنن[1].

6- بەشی هەرە زۆری حزبە شیوعی و وولاَنی سۆشیالیستی هەڵوێستیان بەرامبەر بە مەینەتی کورد لەدوای 1972 هەتا کۆتایی هەر سەلبی بوو، زیاتر پالپشتی عیراق بون لەتاوانەکانی ئەنفال وکیمیایی و وێرانیش ...، لە 1972/4/9 ڕێکەوتنامەیەکی 20سالی عیراقی وسۆڤیەتی بەسترا، بە پێی مادەی (2 و8)ی ئەو ڕێکەوتنامەیە سۆڤیەت لە دژی شۆرشی کورد هاریکاری بەعسی کرد.

7- لە ئەزموونی کۆماری کوردستانی (مهاباد) ستالین وسۆڤێت پشتیان لەکورد کرد و سەودایان لەسەر کرد کۆمارەکە تێك چوو .

ئەوانە سلبیاتیەکانی حزبی شیوعی بوو، ئیجابیاتیەکانیشیان ئەوانەی خوارەوە بوو:

1. لەسەرەتای شۆرشی ئۆکتۆبەر1917جاڕی مافی چارەنووسی میللەتان درا، زۆر میللەت رزگاری بوولە پێش هەموان فنلەندا ئینجا ئاسیا و ئەفریقیا کەپێشتر ناومان هێنان .

2. خودی بنەمای شیوعیەت هاندانی میللەتانی تێدابوو بۆ شۆرش و ڕاپەڕین و قایل نەبون بە چەوساندنەوەو ژێردەستی دژ بە داگیرکاری و خوێن خۆری و دژ بە جاشایەتی و عەشایەرگەری و... بون .

---

1 کوردو کوردستان لە بەلگە نهینیەکانی بریتانی ل396

3. لەهەموی گرنگترقایل نەبون بەو نەخشەیەی ئیمپریالیزمی کە لەجیهان و لەڕۆژهە لاتی ناوەڕاست بەپێی نەخشەکانی سایکس بیکۆ و بەلفۆر و لۆزان دایان رشتبوو، حزبە شیوعیەکان دژ بەو سنورە دەستکردانە بون، کرێکارانی سەرانسەری جیهانیان لا یەکسان بوو، بەو شێوەیە هاوپەیمانەتیەکی سەرتاسەری دژ بە شیوعیەکان هەبوو لەلایەك لەلایەکیش هاوپەیمانەتیەکی شیوعی هەبوو، بواری گرنگ بۆ کورد رەخسا، تا ستراتیژیەتی بەو گۆرانانە ببەستێتەوە، کە لە ئەنجامی هەڵوەشاندنەوەی ئەو سنورانە دەهاتەدی، لەسەردەمی شیوعیەت بەتایبەتی لەماوەی نێوان 1976 _ 1981 ڕاستەوخۆ هێزە هاوبەشەکانی سۆڤێتی —کوبی ـ المانی بەجیهاندا دەگەران و دەچوونە نێو دەوڵەتان، بەشێوەیەك کە سنور و سەروەری وولان ئەوەندە هێز و پیرۆزی نەمابوو، ئەوەش دەرفەتی زێرین بوو بۆ کورد کاری لەسەر بکار بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو سنورانەی کە بەسەریدا داخراون وەك زیندانی .

یەکێتی سۆفێت وووڵاتانی سۆشیالیستی ناوەناوە یارمەتیـدەری شۆرشـی کـورد بووینــە بەتایبــەتی لــەنێوان 1963 تــا 1970، یەکــەم ســکاڵای جینۆســاید سۆڤیەت پێش کەشی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد ـ (وثیقـة رقـم E/3809 9تمـوز 1963 الجلسة 36، المادة رقم1 في جدول الاعمال، سياسة حرب الابادة ضد الكـرد مـن قبل الحكومة العراقية" طلب اضافة فقرة جديدة الى جـدول الاعمـال ـ رسـالة رئيـس بعثـة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة)

4. لەو سەرەوەش حزبی شیوعی عیراقی لەژێر دروشمی (الدیمقراطیة والتجدید) کۆنگرەی (5)ی لەڕێکەوتی 1993/6/30بەست، ناوی خۆی گۆری بووە حزبی شیوعی کوردستان .

سەرەنجام لەنێوان سەرکردایەتی بزوتنەوەی کوردستان و شیوعیە کوردەکان و حزبە شیوعیەکانی جیهان وناوچەکە سوود لە بزوتنەوەی شیوعیەت وەرنەگیرا، لەو بە هێزیەی شیوعیەکان کوردستان نەبوە بەشێك لە پڕۆژەیان، کوردستان سودێکی وای لێ نەبینین، زەرەریش زۆر بوو، تاکورد ئیشی پێیان بوو ئامادە نەبون ئێستا باش بووینە بەڵام ئەو ئیشەی ئەوکاتیان پێ ناکرێ، بەو لاوازیەی زۆر زەحمەتە سودی وایان هەبێ تا ڕادەی ڕزگاری.

دووەم ـ بزوتنەوەی کوردایەتی و لایەنە ئیسلامیەکان:

بنەماکانای ئاینی ئیسلام جیهانی و ئاسۆییە، دوورە لە رەچەڵەك و رەگەز و فاکتەرە ستونیەکان، لەنێویدا جیاوازی لە نێوان: رەش و سپی، ئەوروپی و ئاسیایی، عەرەب و عەجەم، هەژار و دەوڵەمەند، نێر و مێ... نیە[1]، ئەو بنەمایانە لەسەردەمێك پەیڕەو دەکرا لەنێو عەرەب و جیهان بنەمای (انصر اخاك ظالما او مظلوما) هەبوو، بۆیە عەرەب و زۆردارانی ئەوسا زۆر بەتوندی بەگژ ئەو بنەمایانەی ئاینی ئیسلام دادەچوونەوە، لەدواییدا ئەو بنەما مرۆییانە سەرکەوتوو بوو، لەسەردەمی ئەمەوی (بەشە خراپەکەی ئەمەوی) جارێکی تر ئەو بنەما رەگەزپەرستیانە هاتنەوە کایەوە و مەدرەسەی(جعلناکم....)یان تەرت و وێران کرد، بنەما مرۆییەکانی ئاینی و سەرکردە و هەتا بنەماڵەی پێغەمبەریشیان

1 جعلناکم شعوبا و قبائلاً لتعارفوا ان اکرمکم عند الله اتقاکم.

ئەنفال کرد(جگە لەوانەی هەڵاتنو ئاوا بەجیهان پەرش وبلاوبوون)، زاراوە و چەمکی (موالی و شعوبی) و (علوج)ی لیَ هاتەدی، ئەو دوو زاراوە رەگەزپەرستە وەك زارەاوەکانی تری (بەربەری لەنێو رۆم)و(ئەسنی لەنێو مەسیحی) و(جویم و ئومەمی لەنێو یەهودی)و(شودراومەنبوز لەنێو هندۆسی) و(مۆر لەناو لاتینیەکان)....و(بێگانە لەنێو خێلەکیەکان) مانای دەدا، بەشێوەیەك ئەوەی لەرۆم نەبوایە پێیان دەوت بەربەر، ئەوەی یەهودی نەبوایە پێیان دەوت (جویم)، ئیتر جویم لەلای یەهودی هاولاَتی پلە دوو بوو ژن و ژنخوازی لەگەڵ نەدەکرا... بەکورتی بە (مرۆڤی تەواو) هەژمارنەدەکرا، لەنێو ئەمەویش (غەیرە عەرەب)[1] ئەو مامەلەی لەگەڵ دەکرا، هەتا لەسەر ئاستی زانایانیش پرسی فەزلی عەرەب گەیشتەفتواومەزهەبیش، لە سونە فەزلی عەرەب[2] بەسەر گەلانی ترو لە شیعەش فەزلی سەید بەسەرخەلکی تر،فەزلی عەرەب لەوڕوانگە فاشیەکەی فەزلی یەهود وفەزلی لاتین ورۆم وفەزلی فارس و..زۆرلەو جۆرەتیۆرە ڕەگەزپەرستیە دوور لە ئاین هاتۆتەکایەوەکەسەرەنجامەکەی تەوژمی نازیەتی ئەلمان وفاشیەتی ئیتالیاوشۆڤینیەتی فرنسی وڤالانژیسی ئیسپانی تۆرانی تورکی وزایۆنی یەهودی وبەعسیەتی عربی لیَ پەیدابوو،فەزلی عەرەب دژە لەگەل قورئان وفەرمودە،لەکاتێکا لە 11شوینی قورئان باسی (اعراب)ی کردوە.. **تا دەگاتە** (الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُواْ حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللّهُ

1به پێیی ئیبن خەلدوون ئەمەویەکان زیاتر دەمارگیری و رەگەز پەرستی بەهای قورەیشیان هەبوو نەك عەرەبی وەك دەڵێت: بەپیَ ی ئەدەبیاتیان ئەوا قورەیش پێش ئیسلام جاهل نەبووینە تا ئاین چاکی کردبن، بەلکو پیـاو وخاوەن شکۆمەند بووینە.

2 بروانە: شیخ الآسلام ابن تیمیە–اقتضاء الصراط المستقیم ج1ص419

عَلِيمٌ حَكِيمٌ)[1]،له عەرەبیش باسی(..لعلكم تعقلون) ی كردوە،كەچی ئەو جۆرە مەزهەب وئیمام وزاناوموفتیانە بە پێچەوانەی ئەدەبیاتی قورئان لەیەك شوێن بە(ئەعراب) ناوزەدیان نەكردوون[2]، بەلام نوسینەكانیان پڕە لە(اكراد واتراك واعاجم) ،تا ئەوڕادەیە قەدەغەی پێدانی ژنی عەرەب بە عەجەم(بە بیانۆی كەفائە) لە بەشێكی زۆری كتێبەكانی فقهی ئیسلامی بەدی دەكرێ، لە هەندێكیان دەبینرێ ئەو ژنانە تەلاقیان پێ داون كەدراونە عەجەمی وەك ئەوەی خوارەوە چۆن ژنێكی عەرەبیان بە(بن سيرين)ی كورد تەلاق داوە[3]، لە كتێبی(تأريخ التعريب الدينى ـ د عرفات ابى شوينكار)ناوی ئیمامان(شافيعى واحمد بن حنبل وماليك بن انس و وابن تيميه وسەعالبی وكرمانی و..زۆری تری تیایە[4]، هەرچەندە ئەو

---

[1] التوبة- ئایەتی 97

[2] **بۆ ئەو مەبەستە بڕوانە:مقدمه ابن خلدون .**

3 المعرفه والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوى، المحقق: د أكرم ضياء العُمَري ج2 ص63.. حَدَّثَنَا سَعِيد بن أسد ، حَدَّثَنَا ضمرة عن ابن شوذب قَال: تزوج بن سيرين عربية وكره الموالي لما يدخلهم من السبي. قَال: فذهب بن عون يتشبه به فلم يحمل له العرب ذلك ، فرفعوه إلى بلال بن أبي بردة بن أبي موسى الأشعري فضربه وفرق بينهما ، قال له: طلقها. قَال: هي طالق. قَال: ثلاثًا قَال: واحدة تبتها. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يبتها. وقال له: طلقها. قَال: هي طالق ثلاثًا. قَال: واحدة. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يفتيني بطلاقها.

4 بێجگە لەو كتێبەی ناوبراو لە زۆر كتێب وسەرچاوەی گرنگی ترم بینیوە بە ڕوونی دەری دەخا كە ئەهلی سونە وجەماعە پێیان وایە عەرەب فەزلی بەسەر عەجەم هەیە ، لە كتێبی(مسبوك الذهب فى فضل العرب- بە فەرموودە یاساغی هاوسەری نێوان عەرەب وعەجەم دەكا) هەروەها(المعرفه والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوى)ئەو سەربردەی تەلاقەكە باس دەكا، شيخ الإسلام ابن تيمية - لة (اقتضاء الصراط المستقيم) ج1ص419 دەلێ : (فإن الذي عليه أهل السنة والجماعة: اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم، عبرانيهم وسريانيهم، روميهم وفرسيهم وغيرهم) ، دەشلێن عەرەب عاقل ترن وكوردو عەجەم دەبێ لە خزمەتیان دابێ..یەكەم جار گومانی زۆرم لەوە هەبوو كەئەو عیبارانەی (فەزلی عەرەب بەسەر عەجەم) لەدوای نووسینەوەی مێژوو(لە سەدەی 19 و20) لە سەر دەستی عەلمانی عروبی ئەو دەستكاریە كرابێ ، هەروەك چۆن كۆمەلێك لەو فەرموودانە لە سەردەمی ئەمەوی دەستكاری كران، چونكە لەكتێبی (فقه اللغه وسر اللغه)لە ص25 نوسخە ئەسلیەكە ئەو (فەزل)ەی تێدا نیە كەچی لە نوسخەكانی دوای تێیدایە، بەلام دوای

زانایانەی ناویان براوە خزمەتی مەزنیان بە ئاین کردوە، ئەزیەتیان بینیوە لەلایەن دەسەڵاتدارانی (بەناو خەلیفە) ،بەڵام توشی هەلەش بووینە،وادیارە هەر زانایەکی ئاینی ئایەتە ڕاستەقینەکانی قورئانی پیرۆز و فەرموودەی جیٚ بەجیٚ بکردبایە و عەرەبی بەسەر عەجەم فەزل نەکردبایە ئەوە پیٚیان دەوت شعوبی، بەشیٚك لە فقهی مەزهەبەکان و ئاوا لیٚکجیاییان لەژیٚر گوشاری ئەوانە دارِشتراوە، بۆیە پڕە لەخڵت و خاری ئەوانە، تا ئەو ساتەش ئاسەواری ماوەو لەوکاتەی کورد خراوەتە ژیٚر دەستی عەرەب کاریگەری نیشتمانیشی زیاد کردوە.

هەرچەندە تەیاری عروبی هاوچەرخ لەبنەرەتا لەلایەن ڕۆژئاوا دروست کرا لەدژی عوسمانی بەڵام دوای بووبە ئایدۆلۆژیایەك رەگەکەی دەگەڕیتەوە سەردەمی ئەمەوی[1] و لەویٚشەوە بۆ نەفامی پیٚش ئیسلام، ئەو شەپۆڵەش زۆر بەهیٚز و رەگ پتەوە، بۆیە عروبیەت کاریگەری لەسەر بزوتنەوەی ئیسلامیەکانی عرەبی هەیە

بینیم ئەو کیٚشەیە لە میٚژوو هەبوە،تا ئـەو ڕادەیـە لـەکتیٚبی **(العروبـه بـین الشـعوبیەو والاسـتعمار)هاتوە خودی ئیسلام پیٚویستی بە ئەخلاقی عەرەب بـوە !!**، بۆیە کورد زۆر رەحمی بە عەرەب کردوە، زۆریش لە بنەماڵە کوردەکان بەو هۆیەوە خۆیان بردۆتەوە سەر رەچەڵەکی عـەرەب ، لەوانـە: بنەماڵـەی شـیٚخ عبیداللـە دەڵیٚن ئیمە لە نەوەی خالیدین ، لە شیعریٚکی شیٚخ رەزا روو لە عەرەب دەکاو دەڵیٚ ئیٚوە ئەفزەل ترن لە ئیٚمە، بەو شیٚوە زۆربەی میلەتانی لاواز لە شام وسەرووی ئەفریقا لە نیٚو عەرەب توانەوە وەك لەو بەڵگەنامە بریتانیە دەردەکەویٚ: CO 730/ 161/2 ...ينطق الكرد باللغة الكردية التي تعود الى اللغـات الاريـة ولا تربطهـا شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضـوا لغـتهم علـى الشـعوب الغـير العربيـة في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يستطيعوا ذللك في كردستان حيث لا زال الكرد يتكلم بلغته الاصلية... ، بـە کورتی دەبیٚ زانایانی پسپۆر لەو بارەیەوە بە جوانی روونی بکەنەوە (نەك داپیۆشن) ئاخۆ ئەو پرسـە چـۆنە تـا چیتر کوردو ئاینی ئیسلامیش لیٚی زەرەر مەند نەبیٚ.

1 لە (بدایە و نهایە) باس لە بڕیاڕیٚکی جینۆساید دەکا لەسەردەمی ئەمەوی دەرچـوە دژ بـەکورد: .. وفيهـا اسـتعمل الحجـاج علـى فـارس محمـد بـن القاسـم الثقفـي، وأمـره بقتـل الاكـراد. بداية والنهاية ج16

بەهەرسێ تەیاری میانڕەو و توندەکانیش، زۆربەی سەلبیاتەکانی بزوتنەوە ئیسلامیەکان سەبارەت بە کێشەی کورد لەوە سەرچاوەوە دێت.

ئەوەی سەروو سەلبیاتەکانی موسلمانە نەك ئیسلام بۆ گشتیشە نەك تەنها بۆ کورد، لێرەوە دێینە سەر ئەوەی کە بنەماکانی ئاینی ئیسلام چەندە گونجاوە لەگەڵ پڕۆژەی رزگاری نیشتیمانی و دەوڵەت دروست کردن، چەندە هانی میللەت دەدا بۆ راپەرین لەدژی زۆرداری و داگیرکەران، ئەوەی روونە لە ئاینی ئیسلام ئەو بنەمایانە هەیە، مدرسەی لائیکی لەجیهانی ئیسلامی و لەکوردستان لەهەوڵ و تەقەلایەکی بێ ووچان دایە تا واپیشان بدا کە ئاینی ئیسلام هۆکاری دواکەوتن و بەدەوڵەت نەبونی کوردە، دەیەوێ بسەلمێنێ کە ئیسلام دژ بەخەباتی رزگاری و پڕۆژەی نەتەوەیی و شۆرش و....، بۆ ئەو مەبەستەش هەوڵی داوە ئەگەر بەزۆریش بێت ئیسلام و سیاسەت لێك جیا بکاتەوە، ئیسلام وەك ئاینی تاکە کەس ([1]) و مردوو پۆلین بکا، دەیانەوێ بنەماکانی رێکەوتنامەی (پاپا و مۆسۆلینی _ سەرۆکی کۆماری ئیتالیای سەردەمی فاشی) سالی 1929 پەیرەوبکەن، کە بەوشێوەیەی خوارەوەیە:

1 ـ مرۆڤ پێش لەدایك بون بۆ پاپا(ئاین) بێت تا لەدایك دەبێت.

2 ـ لەدوای لە دایك بون بۆ مۆسۆلینی(دەوڵەت) بێت تا دەمرێت.

3 ـ لەدوای مردن دەبێتەوە مولکی پاپا...

ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە جکومەت و دەسەڵاتە عەلمانیەکانی جهانی ئیسلامی وکوردیش دەیانەوێت هەمان رێکەوتنامەکە لەگەڵ مامۆستایانی ئاینی

---

1 لەورووەوە رێبازێك لەناو زانایانی ئاینی سەری هەڵداوە دەڵێت ئاینی ئیسلام دەوڵەت و حوکم و سیاسەت نیە، یەکەم کتێب لەو بارەیەوە (الاسلام و اصول الحکم)ی شێخ علی عبدالرزاق ئێستا هەندێ تەیاری سەلەفی لاجماعی و زانایانی سەربەوەزارەتی ئەوقاف حکومەتە عەلمانیەکانیش هەمان بانگێشە دەکەن.

پەیرەو بکەن، بەشێوەیەك مرۆڤ کە لە رەحمی دایکیەتی ئەوا دوعای (قریب الفرج) بۆ مەلای ئاینیە و تەواو، دوای لەدایك بونی ئەو مرڤە تامردن دەکەوێتە باوەشی یاسا و حزبی سیاسی ودەسەلات... لە مردن نۆرەی مامۆستای ئاینی دێت یاسین وتەلقینی بدات، لەماتەمینیەکەی فاتیحە بخوێنی، لەسەر گۆری قورئان بخوێنی.... بەو شێوەیە رۆڵی ئاین لەسەر دونیا بێ کاردەبێ جگە لە ئومێدی دوارۆژ بەڵێن، ئەوکاتی بەتوومەت بەوئاینانە دەڵێن (افیون الشعوب) ([1])، ئەگەر هاتە مەیدانیش ئەوە بەتیرۆر و ئسولی و... تۆمەت باری دەکا، لەکۆتاییشدا دەڵێ ئەوەتا ئیسلام بۆ هەمو میللەتان باش بووە تەنها بۆ کورد خێری نەبووە ! .

وە لامی ئەوە دراوە بەلام تا ئێستا بەووردی وزانستیانە چارەسەری دیاردەی دەوڵەتی مۆدرێن نەکراوە کە لەجیهان باوی وەرگرتووە، چونکە لەدوای شکستی ئەزموونی سیاسی ئیسلام دروست بووە (واتە لەدوای روخانی خیلافەتی ئیسلامی عوسمانی)، ئەو دەوڵەتانە لەسەر پایە و چەمك و مەبەستی عەلمانی درووست بووینە، دوور لەچەمەك و یاسایە کولەگە ئاینیەکان، لەسەر بنچینەی مافی چارەنووسی نەتەوەکان دروست بووە، ئاینی ئیسلام تەبا نیە لەگەڵ ئایدۆلۆژیای نەتەوایەتی و سەرەنجامەکانی[2]، هەروەها پایەکانی دەوڵەتیش کە پێك هاتووە لە:

1. هەرێم (نیشتیمان) 2. گەل (نەتەوە) 3. دەسەلاتی سیاسی (عەلمانی)... زۆر روونە ئاینی ئیسلام دان بەنیشتیمانی نەتەوە و دەسەلاتی سیاسی عەلمانی

---

1 مارکس ئەو ناوەی لەئاین ناوە.

2 لێرەدا بابەتێکی گرنگ قووت دەبێتەوە، کە دەگوترێ ئاین لەگەڵ ئایدۆلۆژیای نەتەوەیی تێك ناکەنەوە یەکسەر تاکی کوردەواری وای دێتە پێش چاو ئاین رێگر بێت لە مافی چارەنووی کورد، لەراستیدا وانیە بەڵکو رێگر بووە لە داگیر و دابەشکردنی کوردستان لەسەر بنچینەی نەتەوایەتی، رێگر بووە لەچەوساندنەوەی نەتەوەیی میلەتێك بەسەر میلەتێکی تر، کە کورد دووچاری بووە، بەلام جیهان دابەش بووە بۆ تێزی نەتەوەیی ئەو نەهاتووە رێگری لەکورد بکات بە تەنها بلّی تۆش نەیکەی، لە ڕاستیدا هەندێ لە ئاینیە دۆستەکان بەتێنەگەیشتن وهەندێك پیاوی ئاینی ناحەزو تێگەیشتیش ئەوەی قۆزتیتەوە دژ بەکورد.

نانیٚ، بۆیه لەگەڵ تەواوی واقعی جیهانی نویٚ کێشەی هەیە، کێشەی ئیسلامی و زانایانی ئاین و بزوتنەوەی ئیسلامیەکان لێرەوە دێت، لەو سەردەمە خۆیان ئیش و کاریان لەجیهانێکە ناتەبایە لەگەڵ ئاین، گەلیٚ جار ئەوانە لەهەمو ئەو واقیعەی جیهانی بیٚ دەنگ دەبن وڕوو لە میللەتێکی کوردی لیٚ قەوماو دەکەن و ئاین پەروەریەك بەسەر ئەوان پیادە دەکەن وکوردایەتی و پڕۆژەی رزگاریان لیٚ قەدەغە دەکەن، ئەوەش سەرچاوەی کۆمەڵێك سەلبیاتی ترە..

بەوجۆرە لە پێشدا دێینە سەر سەلبیاتەکانی ئیسلامی و زانایانی ئایینی و بزوتنەوە ئیسلامیەکان ئینجا دێینە سەر پرسیارەکانی تری ئیجابی وچۆن ئایینی ئیسلام دەبێتە ماکینەی پڕۆژەی رزگاری نیشتمانی؟ یاخود بەجۆرێکی تر، ئایا شەریعەتی ئیسلامی ریٚ بە کورد دەدات لەپێناوی دەوڵەتێکی سەربەخۆ کاربکەن؟

سەلبیاتەکانیان سەبارەت بە دۆزی کورد:

1. ئەوەی زۆر زەقە ئەوەیە وەك پێویست ئەو لایەنانە بەهانای میللەتی کورد نەهاتوون، هەر چەندە خۆیان بەشدار نەبووینە لەوتاوانانە، زیاتر حزبێکی عەلمانی وەك بەعس و دامو دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆڤێنی پالپشتیان کردوون، بەڵام لەچاو دادگەری ئیسلام هەڵوێستی بزوتنەوە ئیسلامی وزانایانی ئاینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو.

2. بەشی هەرەزۆری زانایان و بانگخواز و کەسایەتیە ئیسلامیەکانی عەرەب بەهۆی ئینتمای عروبیان لایەنگری کێشەی فلستینن، لایەنگری کێشە عەرەبیەکانن، شەرعیەتی هەبیٚ یان نەبیٚ، لایەنگری دروست بون وپاراستنی دەوڵەتی عەرەبین، بەناوی پاراستنی یەکێتی خاکی عیراق... کەچی ئەو سنورانەش ئیمپریالیزم دروستی کردووە، ئەوانە بەدوو تەرازوو (بانێك دووهەوا) لەبارەی دۆزی کورد دەدوێن، کاتیٚ دێنە سەر پارچەپارچەبونی وولاتی عەرەبی دەڵێن ئەو

سنورانه ئیمپریالیزم و زایۆنیزم دروستی کردووه دەبێ لابەرێ، کاتێ دێنه سەر کێشەی کورد دەڵێن نابێ یەکێتی خاکی عیراق تێك بدرێ، واته سنورەکه بپارێزرێ...! لەلایەکی تر ئەو بەشه ئیسلامیه باوەڕیان بەو مافه چارەنوسه نیه کەله ئاین ویاسا نێو دەولەتی وبڕیارەکان ورێکەوتنەکان هاتوه(به تایبەتی مادەی 1ی میساقی نەتەوەیەککگرتوەکان)به بیانۆی ئەوەی با چیتر وولاتی ئیسلامی پارچه پارچه نەبێ،لەکاتیکا کوردستانیش وولاتێکی ئیسلامیەو پارچه پارچەو ژێر دەستەش بوه .

3. دەبوایه هەڵوێستی بزوتنەوەی ئیسلامیەکان ئەوەنده بەهێز بوایه کورد پێویستی بەوه نەبوایه ڕوو له ئەوروپا و جیهانی تر بکات...چ لەوه تاڵ تر هەیه که له بەڵگەنامەی ئەمریکی (دۆسیەی پەیوەندی دەرەوه ج E4 1969 ـ 1972/7/5دەڵێ یەکەم جار کریسمیس دانی به ئۆتۆنۆمی بۆ کورد هێنا کەچی نمونەیەکی وا له نێو دەزگایەکی ئیسلامی سەردەم نادۆزیەوه)، تاو ئەوساتەش لەنێو ئەدەبیاتی بزوتنەوەی ئیسلامیه عەرەبەکان کەمتر باس له شێخ سعید وشێخ محمود و قازی و ملامستەفا دەکرێ، کەمتر باس لەوچاکەیەی بارزانی دەکرێ که له گەرمەی جەنگی حوزیرانی1967 شەری نێوان عەرەب و ئیسرائیل... شەڕی یەك لایەنه راگرت بۆ ئەوەی سوپای عیراق بچێت رۆڵی خۆی لەو جەنگه ببینی*، یان

* گەلێ جار باس لەوه دەکرێ که مەلا مستەفا به جۆرێك پەیوەندی هەبووبێ لەگەل ئیسرائیل...هەلبەته ئیسرائیلو وولاتانی عەرەب پەیوەندیان هەیەو وولاتانی عربی وجامعەکەشیان ڕۆلی هەبوه لەدروست بوونی ئیسرائیل ، ڕەنگه مەلا مستەفا لەڕێی کەنالی جیا جیا لەگەل خەلکی یەهودی دەسەڵاتداری ڕۆژئاوا یان هەتا ئیسرائیلیش دانیشتبێ ، بەڵام ئەوەی گرنگه هەر پەیوەندیەك هەبووبێت بۆ کاتی تەنگانه بوە، ئێ چ کاتەك بۆ ئیسرائیل له جەنگی سالی 1967 تەنگاوترنەبوه ، لەبەلگەنامەی ئەمریکی-تیلیگرام:183 لەبەغدا بۆ وەزارەتی دەرەوه 1966/8/19 دەڵێت وەفدێکی ئیسرائیلی سەردانی بارزانی

وەکو زاناو سەرکردەیەکی ئاینی یەکەم سەرکردەی شۆرش بوو بانگیشە پیادەکردنی شەریعەتی ئیسلامی بکات.

4. لە پرۆژەکانی چاکسازی رۆژهەلاتی ناوەراست وراپۆرتە سیاسی وپەیرەو پرۆگرامیان بە رِوونی باس لە مافی کورد ناکرێت لەگەل ئەو زولمە گەورەیەی لێیکراوە، هەروا بە چاوی موالی وکەمایەتیەکی پەککەوتە تەماشای کورد دەکەن ولەکاتی لێقەومان دەلێن (خطیة کورد..)

5. زۆر بە زەحمەت ناوی کوردستان دەبەن، هەندێکیشیان لەوانە(هیئة العلماء السنة ـ بەسەرکردایەتی حارس زارِی) دەلێن ما یسمی اقلیم کوردستان .

6- تا ئەمریکا کوردی بە یەتیمی نێو دەولەتی وەسف کرد لە 1979ەوە، لەراپۆرتێك بۆ کۆنگرێسی ئەمریکی لە 1979/11/29 لە ژێر سەردێری (کوردی هەتیوی نێو دەولەتی)، ئینجا ئیسلامیەکانیش لە 1991هاتنە سەر ئەو وەسفەوئەو کتێبەی دفهمی شناوی کە لە 1991 دەرچوە بەناوی (الاکراد یتامی المسلمین) .

کردوە بۆ ئەوەی لەکاتی شەرِ هەلگیرسان پێش مەرگەکان بتوانن چالاکی دژ بە عیراق بکەن تا نەتوانن بەشداری شەرِی ئیسرائیل بکەن ، کەچی ئەوەی بینیمان ئەوەبوو مەلا مستەفا لەگەرمەی شەرِی ئیسرائیل وعەرەب یەکلایەنی شەرِی راگرت وداوای لە سوپای عێراقی کرد بچێت ئەرکی ئیسلامی خۆی ببینی وبچێتە یارمەتی عەرەب، ئەوەی جێی سەرنجەلەو کاتەی کە عەرەب دەلێن سەر بە ئیسرائیلە وەك بوختان لەلای رۆژئاواش بوختانی شیوعیایەتی ونزیك لە سۆڤیەت دەدرا پال مەلا مستەفا ، لە بەلگەنامەیەکی بریتانی ژ:63/229/10114 لە بالوێزخانەی بەریتانیاوە بۆ وەزارەتی دەرەوە لە سالی 1963باس لەوە دەکا کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا(مستەر دالاس) پێی وایە بارزانی دالدەدەری شیوعیەو نزیکە لە سۆڤیەت ، تەنانەت لە هەندێ سەرچاوەی رۆژئاوای بارزانیان بە (مەلای سوور-Red mulla) –بروانە: د کمال مزهر (کوردو کوردستان لە بەلگەنامەی بەریتانی ل373-374) .

7- لەناو کوردستانیش بزوتنەوە ئیسلامیەکان بەدرەنگەوە ڕوویان لە ئەرکی نیشتمانی وکوردستانیان کرد، دوایش هەلوێستیان لێڵە بەرامبەر چارەنوسی کوردستان وتا ڕادەیەکی زۆر هێشتاهەلوێستەکانیان لە ژێر کاریگەری ئیسلامیە عروبیەکان دادەڕێژرێ، بۆیە گەلێ جار هەلوێستیان وەرگرتوە بۆ خۆیان ومیلەتەکەو خودی ئاینیش قازانجی لێ نەکردوە، هەر بە نمونە: بزوتنەوەی ئیسلامیەکانی کوردستان لە دەورو بەری داگیری عیراق زانیاری بە چەواشەیان لە ئیسلامیە عروبیەکان وەرگرتبوو گوایە ئەمریکا دێت یەکەم گورز لە ئیسلامیەکان دەدات، بوە هۆی ئەوەی دژ بە هاتنی ئەمریکا بۆ عیراق سەنگەر بگرن و هەندێکیشیان پەیوەندیش پەیدا بکەن لەگەل ئەو دڕندە بەعسە، کەچی لە بەڵگەنامەی ئەمریکی(بڕیاڕی ژ:13 ـ 99ی سەرۆك لە1999/2/4بزوتنەوەی ئیسلامی لە سێیەمین حزبەکاریگەریەکانی(7حزبەکە: ویفاق ـ موئتەمەر ـ بزوتنەوە ـ پارتی ـ ملکی ـ یەکێتی ـ مجلس ئەعلا) نێو عێراق پۆلین کرابوو،ئەمریکا دەیویست ئەوانیش بەشداری پێ بکا، کەچی هەلخەلەتێنرا دوای ئیسلامیە عروبیەکانیش بە هاناشیان نەهاتن زیاتر لەوەش ناوو ناتۆرەی ترسناکیان دەدانە پالیان.

ئیجابیاتەکانیان:

یەکەم ـ ئەو ماوە دوور و درێژەی دەسەڵاتی سیاسی کورد و ئەیوبی و... کە لەدوای فەتحی ئیسلامی باس کرا خەزێنەی ئیجابیاتە هەر تەواونابێت.

دوەم ـ هەروەها هەلوێستەکانی و بەراوردی نێوان ئەستەمبۆل و ئەنقەرە کە لەوەپێش کرا...ئەویش ئیجابیاتی لە بن نەهاتوە.

سێیەم ـ لەسەردەمی نوێش: لەگەڵ پشکنینی وورد بەدوای ئەو دەست و لایەنانەی بەدوور و نزیك بەرپرسن لەمەینەتی کورد نەلایەنێکی ئیسلامی نەزانایەکی ئاینی ونەفتوایەکی لایەنگری بەئاست دەبینیەوە.

چوارەم ـ تا ساڵی 1980 بەدواوە کەمتر نرخ بۆ ئەو هەڵوێستانە هەژمارکراوە، چونکە زانای ئاینی و بزوتنەوە ئیسلامیەکان ئەو سەنگەیان نەبووە یان هەر بونیان نەبووە تا هەڵوێستیان بە ئیجابی و سەلبی هەڵسەنگێنین، لەدوای ئەو بەروارەی سەرووش بەتایبەتی لەکارو ساتە مەزنەکانی ئەنفال و کیمیایی ئەو هەڵوێستە جوامێرانەی خوارەوە لەنارەزایی تۆمار دەکەین لەلایەن بزوتنەوە ئیسلامیەکان:

1 ـ ئەو رۆڵەی ئیران بینی لەو کات کەلەلایەن هەمو لایەکەوە باس کراوە، خمینی فتوای شەهادەتی بۆ ئەنفالەکان دا.

2 ـ راشید غەنوشی سەرۆکی بزوتنەوەی نەهزەی تۆنس

3 ـ مستەفا مەشهور رابەری ئیخوانی جهان.

4 ـ دحسن ترابی خۆی هاوسەری سەرۆکی حزبی کۆنگرە.

5 ـ نوسەرە ناودارەکانی وەك فەهمی هوەیدی ودفهمی شناوی، ئەوەی دوای ووتبووی: جێی سەرسوڕمانە عەرەب دان بە دەوڵەتی ئیسرائیل دەنێن بەڵام دان بەدەوڵەتی کوردی نانێن.

6 ـ هەریەکەلە مەحفوز نەحناح وعبدالله جاب الله سەرۆکی ئیخوانی جزائیر.

7 ـ شیخ حافز سەلامەی سەرۆکی کۆمەڵەی هیدایەی میسر.

8 ـ عبدالعزیز بن باز موفتی سعودیە — داوای زەکات کۆکردنەوەی بۆکردن.

9 ـ نجم الدین ئەربەکانی سەرۆکی حزبی رەفاهی تورکیا.

10 ـ قازی حسینی سەرۆکی کۆمەڵەی ئیسلامی پاکستان.

11 ـ زەینەب غەزالی پارچە پەخشانێکیشی هەیە بەسەر ئەو زوڵمەی لەکورد کراوە لەسەر دەستی عەرەبی شۆڤینی.

12 ـ هەریەکە لە ئەحمەد شا مسعود ورەبانی وحکمتیاری سەرکردەی ئیسلامیانی ئەفغان.

13 ـ حزباللەی لبنان وبزوتنەوەی جیهادی فلستین ود سعید رمزان بوتی موفتی سوریا.ود یوسف قەرزاوی سەرۆکی زانایانی جهان.ومحمد حسین فەزلوللە، شیخ عمر عبدالرحمن، ... زۆر لای تر[1]

14 ـ لەناو عیراقیش هەریەکە لە مجلس ئەعلا وحزبی دەعوەو زانایانی تریان .

...وزۆری تر دەنگی دژ بە زوڵم لەکوردیان بەرز کردەوە.

کەواتە ئێستا دەروازەی رزگاری لەکام فەزا دێت؟

دەربازێکی بەهێزوئامرازێکی لاواز

بۆمان دەرکەوت لەچوارچێوەی بنەماکانی سایکس بیکۆ و عەلمانیەت رزگاری کوردی لێ بەدی ناکرێ، زیاتر لەمەدرەسە مەبادیئەکان بەدی کرا، ئەویش دوان بون، مدرسەی شیوعیەت کە ئێستا لاواز بووە، کەواتە ئەوەی ماوە مدرسەی ئاینیە، کە هەڵوەستەی لەسەر دەکەین بزانین چۆن و بۆچی دەروازەن بۆ رزگاری کورد؟ وە ئایا هیچ رێگەی تر نیە؟ بەتایبەتی گۆرانە ناکاوەکان؟

مەبەست لە دەروازە ئەوەیە کە بەسروشتی خۆی ناوەرۆکی بزوتنەوەی کوردایەتی بەلای کەمی لەو قۆناغەدا رێك دەکەوێ لەگەڵ ئامانجەکانی بزوتنەوە

1 ئەو زانیاریانە لە: 1-هەلویستی ئیسلامیەکانی جیهان لەمەر کورد ومەرگەساتەکانی —م راگەیاندنی یەکگرتوو(ژ:10) ، 2 - جمال نەبەز —ئیستەو پاشەرۆژی نەتەوەی کورد وەرگیراوە.

ئاینیەکان، ئیتر ئەوە مانای ئەوە نیە ئەو بزووتنەوانە لەکورد کوردتر بن، یان حسابی وایان بۆ بکرێ، ئەوە باسی ستراتیجیەت و نەخشە و پلانی قوول و زانستیە، مانای باس کردنی هەڵوێستێکی چاکی ئیسلامی لێرەو یەکی خراپ لە شوێنێکی تر نیە، ڕێکلام و سەلماندنیش نیە، بەڵکو ڕەوتی توێژینەوەکە وای ئاشکرا دەکا کە چۆن عەلمانی لە (مەینەتی کورد) بەرپرسیارە ئاواش لەبەردەوامیەکەی. کەواتە دەروازەی رزگاریش لەوێ نیە، بۆیە دەبێ بەدوای بەدیل بگەرێین و ئەوانەمان دۆزیەوە، ئێستاش بارودۆخی سیاسی ئێستای کوردستان شی دەکەینەوە زیاتر ئەو ئەلقەی نێوان رابووردوو و داهاتووی ئەو دەروازەمان بۆ یەکلا دەکاتەوە.

بارودۆخی سیاسی ئێستای کورد لەبەرهەمی کێ یە؟

مەبەست لەوەیە ئێستا بارو دۆخی کورد گەیشتۆتە ئاستێك لە 90سالی رابووردووئمونەی نەبوە ..بزانین ئەوە چیەو لە کێ هاتوە؟ نامانەوێ وە لامێکی عاتفیانەمان دەست کەوێ و بڵێین ئەوە بەرهەمی خوێنی شەهید و ئارەقەی پێشمەرگە و فرمێسکی منداله کوردە، ڕاستە ئەوە فاکتەری بنچینەبوە، بەلام فاکتەری سەربار ئاشکراو دیارە، چونکە پێشوتر بەهەمان خوێن و ئارەقە و فرمێسك تەنها دەگەیشتنە ئاستی سەقفێك و نوشستی بەکورد دەهات، ئەو جارە (لەو سەقفە تێپەریووە)، بابزانین لەنێوان ئەو کۆمەڵە گۆرانکاری و هۆکارانەی کاریگەریان لەسەر ناوچەکە هەیە کەبریتین لە: 1. جەنگەکانی ناوچەکە 2. هاتنی ئەمریکا 3. شۆرشی ئیران 1979 و بزوتنەوە ئیسلامیەکان 4. لەناو عیراقیش ئەو هێزانەی خواروو هەن بزانین کامیان کاریگەر بووە لەسەر دروست بونی مادەی 140، ڕێژەی 17٪ی داهات، بونی سەرۆك کۆماری کورد،

بەفەرمی ناسینی حکومەتی هەریم و فیدرالیەت.... ئینجا لەناو عیراقیش بزانین کام لەو هێزانەن کاریگەری ئیجابی وکامیشیان سەلبی هەبوە ئەو هێزانەش بریتین لە:

هێزە ئیسلامیەکان مجلس الاعلی و دعوە و ئیسلامی، هێزە عەلمانیەکان لیستی ئەلعراقیە و حزبی شیوعی، هێزە عروبیەکان لیستی حەدبا (نجێفی)، دیالۆك (صالح موتلەگ)، تجمعی عەرەب، ... هێزە نیشتیمانیە عیراقیەکان: تەیاری سەدری، هەیئەی عولەمای سوننە، تەیاری چاکسازی، ... بەوشێوەیە هێزە کاریگەریەکان شی دەکەینەوە بەسانایی ئەو تیۆرو بۆچوونە ساغ دەبێتەوە کە ئاخۆ کێ لەخزمەتی ئەو بارو دۆخە سیاسیەی ئێستای کوردە.

یەکەم لە نێو ئێران: لەپێش شۆرشی ئێرانی 1979ئەو شۆرشە چواردەوری کوردستان بەکۆمەڵێك دوژمنی سەرسەخت درابوو، بەپێی ڕێکەوتنە ئیقلیمی و جیهانیەکان هاریکاریان هەبوو لەدژی بزوتنەوەی کورد، هەر لەپەیماننامەی سعد ئابادی 1937، ..جزائیر1975، لە ساڵی 1983 تورکیا و عێراق ڕێکەوتن هەریەکە بۆی هەبێت 20کم بچێتە ناو خاکی یەکتر*....

هەرشۆرشێکی کورد (بەتایبەتی لەباشووری کوردستان) سەری هەلدەدا تا سەقفێك گەشەی دەکرد و بەهۆی (وفاق اقلیمی) و ڕێکەوتنێك تێك دەرووخا، لەبەر هۆیەکی زۆر سادە، چونکە بەرژەوەندی وولاٌنی داگیرکەر بۆمانەوەب کوردستان لەژێر دەستیان بالاتر بوو لەهەر کێشەیەکی تری ناوخۆ، بەو شێوەیە

* ئەو جۆرە ڕێکەوتنە یەکەم جار لە نێوان کوردوئەرمەن کرا، لە مادەی (2)ی ڕێکەوتنی پارتی شۆرشـگێری ئەرمەن (تاشناق) لەگەل کۆمەلەی سەربەخۆی کورد (خۆیبوون)لە 1927\10\29 مۆر کرا، لە 19 مادە پێك هاتبوو.

ئەزموونی شۆرشەکانی کورد لە 1925 ەوە تا 1979 بەو ئەزمونە تێدەپەڕی وئەوەش فاکتەری بە ئاڵۆزبونی کێشەی کورد بوە.

سروشت و بنەماکانی ئەو شۆرشە: ئەو شۆرشە نە نەتەوەیی بوو نە نیشتیمانی، بەڵکو شۆرشێکی ئاینی ئیسلامی بوو، زۆر بەخێرایی سروشت و رەهەندە ئیقلیمی و جیهانیەکەی دەرکەوت، زاراوەی (شۆرش ناردن _ تصدیر الپورە)ی لەگەڵ ب لاو بۆوە، پشێویەکی بێ هاوتای خستە نێو وولاتی دیکتاتۆر و داگیرکەرانی ناوچەکە، بووە هۆی سەرهەڵدانی بزوتنەوە ئیسلامیە شۆرشگێرەکان لەناوچەکە، هەرچەندە وولاتی عەرەبی و ئیسرائیل و رۆژئاوا توانیان بەهۆی جەنگی عیراقی _ ئێرانی لە 1980 _ 1988 تا رادەیەك بەری لێبگرن، ئەوەی پەیوەستە بە ستراتیژیەتی کورد لەوشۆرشە و سەرنجامەکەی ئەوەیە:

1. باوەڕو کارنامەی ئێران وبزوتنەوە ئیسلامیەکان بەو سنورە دەستکردانەی ناوچەکە نیە.

2. ئەو (وفاق اقلیم)یە و سێ کوچکە خنکێنەرەی سەر کوردیان تێك وپێك شکاند و هەمو ئەو رێکەوتنانە کۆنە لە (سعد ئاباد) و (سەنتۆ)و(بەغدا).... تا (جزائری 1975) یان هەڵوەشاندەوە، دەوڵەتێك دروست بوو لەناوچەکە، فاکتەری تێکدانی ئەو(سەقفە هاریکاری)ەی دژ بەکورد بوو.

3. لەگەڵ (وفاق الدولی)یش ناتەبایە.

4. تارادەیەك کۆتایان بەوە هێنا کە: تەنهادەوڵەت بناسرێ نەك میللەت، پیرۆزی سنور، پیرۆزی رێکەوتنامە و رییسا دوەلیەکان... هتد، ئیتر کۆمەڵێك گۆرانکاری زۆر مەزنی لەناوچەکە هێنادی، خۆی لەخۆیدا بووە تەکانێکی وا گەورە بەشۆرشی کوردستانی نەدەکرا، تائەو ساتەش تەوژمەکەی خەفە نەبوویتەوە، ئەوە مانای ئەوە نیە ئامانجی ئەو شۆرشە رزگاری کوردستان بێت، یاخود سەرکردەکانی

ئەو شۆرشە (كوردستانی تر) بن لەكورد، نەخێر، ئەوە مەبەست نیە، مەبەستمان سروشتی شۆرشەكە و بزوتنەوە ئیسلامیەكان وایە كە زیاتر میللەتانی بێ كەس وبن دەست لێ ی سوودمەند دەبن، بەپێچەوانەی وولاَتی عەلمانی شۆفینی ناوچەكە و سیستەمی ڕۆژ ئاوا بۆ ناوچەكە كەبریتیە لە:

أ. بنەمای (عدم المس بالأرث الأستعماري) + بنەماكانی ئایزنهاور.

ب. ناسینی دەوڵەت وەك نوێنەری میللەتان.

ت. ئارامی وپابەند بون بە ڕێكەوتنامە نێو دەوڵەتیەكان...

هەڵبەتە لەو بنەمایانە ماڵی كورد و میللەتانی ژێر دەستە ویران دەبێ، چونكە: نەكورد دەوڵەتی هەیە و نە ئارامی و تەبایی ناوچەكەش لەبەرژەوەندی ئەوە، هەر میراتی ئیستعماریشە كوردستانی وادابەش كردووە، بەپێچەوانەوە هەمو بنەماكانی پڕۆژەی ئیسلامی (كەلەسەروو باسكرا) لەقازانجی ستراتیژیەتی كوردە.

<u>بەرهەمە ڕاستەوخۆكانی ئیسلامی بۆ كورد:</u> ئەوەی سەروو باسمان كرد بنەمای گشتی وئیجابیاتی گشتیە بۆ میللەتانی ژێر دەستەی وەك فەلستین و كوردو خوارووی لبنان و.... زۆر شوێنی تر، ڕاستەوخۆتر شۆرشی ئێران و سەرهەڵدانی بزوتنەوە ئیسلامیەكان بووە هۆی ئەوەی:

1. ئەو هاریكاریە ئیقلیمی و نێودەوڵەتیەی دژ بەكورد درزی گەورەی تێبكەوێ.

2. شۆرش و بزوتنەوەكانی كورد تەكانی مەزنی پێدرا تا ئەو ساتەش بەردەوامە.

3. یەكەم هەنگاوی ڕاستەوخۆ ئەوەبوو (أخیمنی) لەوەلاَمی كۆمەڵێك بروسكە بەبۆنەی یادی سەركەوتنی شۆرش لەلایەن (احمد حسن البكر، ملا مستەفا، جلال تالەبانی، مسعود بارزانی، ئیدریس بارزانی، محمد باقر الصدر،

لەچوارچێوەی عیراق) تەنها وە ڵامی بروسکی ملا مستەفا و محمد باقر الصدری داوە بەئیجابی، وە ڵامی بروسکەکەی (احمد حسن البکر _ کۆماری عیراق) بە (السلام علی من اتبع الهدی) دایەوە، لەبروسکەکەی بۆ بارزانی داواشی لیێ کرد بگەڕێتەوە ئیران، چونکە لەوکاتی بارزانی و خانەوادەی لە ئەمریکا بون لەدوای شکستی شۆرشی 1975 بەدەستی ئیرانی شا و ئەمریکا، بەڵام بارزانی پیێ رانەگەیشت بگەڕێتەوە وەفاتی کرد، هەربۆیەش مسعود بارزانی لە 1979\3\3 لەکاتی بە خاك سپاردنی بارزانی لەشنۆ ووتی: بارزانی نەمرد بەڵکو سیای ئەمریکی و ساواکی ئیران بەدەرمان خۆر شەهیدیان کرد، ...بەشێك لەسەرکردە کوردەکان هەرچوار پارچە(زیاتر عەلمانیە توندەکان) بەو هەنگاوەی خومەینی دەرهەق بەبارزانی خۆشحال نەبون، لەوکاتیەوە وەسفی سیستەمی نویێ ی ئیران بە رەجعی و ئاخوند و مەلالی و... کرا، بەشێکیش پێیان وابوو ئەوە هەنگاوێکی مەزنە لەناوچەکە و جیهان وەك دەرفەت بۆ کورد هاتە پێش پێویستە بەووردی و زانستیانە بقۆزرێتەوە، دۆخێکە وێچووی ئەو دابەشیەی لە نێو ریزی بزوتنەوەیی کورد سەری هەڵدا کە بەشێك پێیان وابوو لەگەڵ ئەستەنبول و عوسمانی مافی کورد دێتە دی، بەشە عەلمانیەکەش پێیان وابوو لەگەل کەمالی، دوای لەگەل سەرکەوتنی عەلمانی و کمالی مالی کوردیان وێران کرد، ب لەناو ئیران عەلامە احمد مفتی زادە و هەندیێ لە پەیرەوانی لەهەموان ووردتر لەوهەنگاوە ئیجابیە گەیشتوون، لەدوای ئەو شەهید د. عبدالرحمن قاسملۆش رەچاوی ئەو هەنگاوە و مانای دەوڵەتی نویێ ئیرانی زانی چیە، بەڵام باقیەکەی تر لە کۆمەڵە و مامۆستا شێخ عزالدین حسینی و هەندیێ شیخی ترو بنکەکانی تری حزبی دیموکرات و زۆر لای تر لەو مانایە نەگەیشتن، زیاتر کەوتنە ژێر کاریگەری پلانی بەعس و جامیعەی عەرەبی و ڕۆژئاوا، دوای حزبی دیموکراتیش بەتەواوی تێوە گلا، لە کورستانی عیراقیش

هەریەکە لە ئیدریس بارزانی و مسعود بارزانی و رسول مامند، لەنێو یەکێتی د. فوئاد معصوم پێچەوانەی رای مام جلال و د. محمود کۆمەڵەی رەنجدەران....بوو، تالەدوای بووە شەڕی نێوخۆ بەجۆرێك سۆشیالیست و پارتی کەوتنە لای ئیران و یەکێتی و حزبی دیموکراتی ئیران کەوتنە لای حکومەتی عیراق، شەر لەنێوانیان دەستی پێکرد و مفاوەزاتی 1983 ی نێوان (ی ن ك)و بەعسی لێ هاتەدی وبزوتنەوەی کوردی دووچاری هەلدێرێکی مەترسی کردو بوە هۆی ئەنفال وکیمیایی وهەمو کوردستانی عیراق لە 80 تا 90کلم^2 کۆکرایەوە.

مانەوەی دەوڵەتی ئیران بەو سروشتە یارمەتی هەمیشەیە بۆ بزوتنەوەی کوردایەتی، بەڵام هەرکاتێ هاتەسەر رای (ریفۆرمخوازەکان) و بەرژەوەندی دەوڵەت و میللەتی ئیرانی خرا سەرووی بەرژەوەندیەکانی تر وەك (باقی دەوڵەتە نیشتیمانی و نەتەوەییەکانی تر) ئەوا کۆتایی بەو ئیجابیاتەی دێت بۆ ستراتیژیەتی کورد، واتە لەنێو ئیرانیش دا باڵەکان جیا جیان، هەر هەموی بەیەك رادەو تەوژم پۆلین ناکرێن، نابێ لەبیر بکەین ئەو توێژنەوەیە هەڵسەنگاندنی کۆماری ئیسلامی ئیران نیە تا چاك و خراپەکانی باس بکەین، تویژینەوەیەکی ستراتیژیە پەیوەست بە کاریگەریەکانە لەسەر کوردە، ئەگینا ئەویش سەلبیاتی گەلێ زۆرە لە هەموی نزیك تر تا ئەو ساتە نەیتوانیوە مادەی(15) دەستورەکەی خۆی جێبەجێ بکات کە بریتیە لە خوێندن بە زمانی خۆیان[1] .

---

1 دەستوری کۆماری ئیسلامی ئیران لەسالی 1979 بەپێی ڕاپرسیەك لـە98٪ی رازی هاتـە کایـەوە، پێك هاتوە لە176 مادە ، دەقی مادەی 15: اللغة والکتابة الرسمیة والمشترکة" هي الفارسیة لشعب إیران، فیجب أن تکون الوثائق والمراسلات والنصوص الرسمیـة والکتـب الدراسـیة بهـذه اللغـة والکتابـة. ولکـن یجـوز

ئەوانەو زۆر دیوی تر هەیە ڕاستەقینەن، توێژینەوەکەی ئێمە ئەوە نیە بەڵکو پانتایی ستراتیژی وەرگرتوە، واتە تێکرای بەراوردەکان وەردەگیرێن، کە لەسەر ئاستی نێوخۆ و ناوچەکانی جیهان زۆر لەسەردەمی (شا) باشترە، لەسەر ئاستی ناوچەکە و جیهان روونە و کەمتر کێشەی لەسەرە، بەڵام بۆ باری ناوخۆ هەندێ معارەزە هەیە دەڵێن ئەویش مافی کوردی نەداوە، تا ئەوساتەش بەرپرسانی غەیرە کورد فەرمانرەوای کوردستان دەکا، بەتایبەتی تورکمان (عەجەم) ئینجا خوێندن بەزمانی کوردی نیە.... لەگەڵ زۆر مافی تر..

بەشێك لەوانە ڕاستە بەڵام بۆکورد ناشێت لاسایی ئەمریکا و بەریتانیا بکاتەوە، پێویستی بە عەقلانیەت و دانایی هەیە مادام نەتەوەی سەردەست نیە، مادام جۆرێك لە هەبژاردن و دیموکراسی و سەروەری دەستوور مافی هاولاتی بون هەیە، مادام ئوستانێك بەناوی کوردستان هەیە، کەناڵی ئاسمانی بەکوردی هەیە... هتد، مانای جێ ی دەست خۆشیە و خەبات و تێکۆشانی ئاشتیانەی پێویشتە تا زۆری تر بەدەست بهێنرێ.

دوەم لە نێو تورکیا: لەدوای سەدەی 17ەمەوە(5)ویلایەت لە ئیدارەی عوسمانی بە(کوردستان) ناوز زەد دەکرێت، لەهەمو بەشەکان ئالۆزتر کوردستانی تورکیایە، لە 29٪ ی خاکی تورکیا پێك دەهێنێ کوردیش لە25٪ی دانیشتوانە[1]، کە بەخواروی ڕۆژهە ڵات ناو دەبرێ نەك کوردستان، بۆ یەکەم جار لەسەردەمی دەسەڵاتی ئیتحادولتەرەقی ناوی کوردستانی (کە فەرمیەتی ئیداری

استعمال اللغات المحلية والقومية الأخرى في مجال الصحافة ووسائل الإعلام العامة، وتدريس آدابها في المدارس إلى جنب اللغة الفارسية.

1 ئەوە لە بەلگەنامەی بریتانی وئەمریکی وەرگیراوە نزیکە لە راستی وتورکیا ئاماری نیە لەو بارەوە.

وسیاسی ویاسایی وەرگرتبوو)لە پرۆگرامی خوێندن کوژایەوە[1]، تا دوا نەخشەی عوسمانی 1893 و 1896ئیداری ناوی کوردستان هەر بەگەورەیی مابوو، ویلایەتەکانی خوارووشی دەگرتەوە ئەگەر چی لە ئیداری هەر 5 ویلایەتەکەی (محمودیە، العزیز، دیاربکر، بدلیس، وان)* دەگرتەوە.

لەدوای شکستی هەردوو شۆرشی شێخ سعید 1925 و شۆرشی ئیحسان نوری پاشا لە 1927تا1930 کوردستانی تورکیا (باکوور) کەوتە مەینەت و زیندانیەکی داخراو، بە کتابێکی فەرمی ژ:1505ی سالی 1923مولك ومالێکی زۆری کوردان دەستی بەسەرداگیراو دووپاتی فەرمانەکانی سەردەمی ئیتحاولترەقی کرایەوەو ناوی کوردو کوردستان وزمانەکەی قەدەغە کرا، لەسەر نەخشەش ناوی کوردستان بە یەکجار هەلگیرا، لەدەستووری تورکیا دا نکۆلی لەبونی کورد کرا، هەرچەندە لەدروست کردنی تورکیای نوێ(ئەگەر هەڵەش)بێت کورد بەشدار بووە لە پەرلەمانی تورکیا(بویج ماجلیس)لە مادەی(1)ی میساقی نەتەوەیی تورکیائەوە مافە سەرەتایانەی تێدایە، لە دەوروبەری 1922/1/16پەرلەمانی تورکیا پرۆژەیەکی ئەتاتورکی گفت وگۆ کرد سەبارەت

-تر مالمیسازد - القومیة الکردیة ودعبداللة جـودت ص62، یەکەم جار ئیتحادوالترقی لە رۆژنامەی (تـەنین) لە جیاتی کوردستان ویلایەتی شرقی بەکارهێنا.

2 ئەوە لە بەلگەنامەیەکی ئەمریکی بە 5 ویلایەت هاتوە، ئەوەش دەقی بەلگەنامەکەیە:

وزارة الخارجیة الأمیرکیة، الوثائق الدبلوماسیة السریة المنشورة

الشرق الأوسط، منشورات الجامعة الأمیرکیة. واشنطن سري

القنصلیة الأمیرکیة، حلب، سوریة 3 – آذار – 1925 الموضوع – الأنتفاضة في کردستان

الی: سعادة وزیر الشؤون الخارجیة

...و لکن ذلك لم تقضي علی التمرد، حیث هناك العدید مـن المدن و القـری الخاضـعة للسـیطرة المطلقـة لقـادة التمرد. یقال بان حرکة التمرد شملت کل من الولایات التالیة: محمودیة، العزیـز، و دیـاربکر، بـدلیس، وان، وأن هذه المنطقة مجتمعة تشکل ما یعرف بکردستان.

...

به فیدررالی بۆ کوردستان، پێك هاتبوو له 18 ماده ـ ئەوەی خوارەوە دەقی 18 مادەکەیە لە بەڵگەنامەی بەریتانی هاتوە[1]، هەروها لە مادەکانی (62، 63،

---

1 مشروع مصطفى كمال للحكم الذاتي
وزارة الخارجية البريطانية دائرة الشرق الأدنى-تركية ﴿E 3553/96/65﴾ سري للغاية
من سير ايج رامبولد الى:ماركويس كوزون كيدلستون رقم التقرير 3.8
سيدي: أشارة الى كتابي رقم 53 المؤرخ في 1922/1/16 و مراسلاتي السابقة بصدد المسألة الكردية....
كان بنود المشروع المقترح لمعالجة المسألة الكردية كالآتي:
1. أنطلاقا من الحرص على ضمان تقدم الشعب التركي و نهضته و أستنادا الى المباديء الحضارية التي نؤمن بها، يقترح المجلس الوطني تشكيل أدارة للحكم الذاتي للشعب الكردي بما يلازم عاداتهم و تقاليدهم.
2. قد يعيين الحاكم العام في المناطق ذات الأكثرية الكردية من قبل الأعيان الكرد و يساعده في أدارة الحكم مساعد الحاكم العام الذي قد يكون كرديا أو تركيا و يعيين من قبل المجلس الوطني التركي
3. يقوم المجلس الوطني بالموافقة على الحاكم العام للمنطقة و الذي يجب أن يكون اداريا جيدا و مجربا و ذات سمعة جيدة و يحضى بتقدير و احترام جميع الكرد.
4. يعيين الحاكم العام لمدة 3 سنوات و في حال انتهاء تلك الفترة يقوم المجلس الوطني كردستاني المحلي بترشيح أسم شخص جديد للمنصب و لكن في حالة موافقة أكثرية الكرد يمكن تمديد الحكم للحاكم العسكري لفترة أخرى.
5. رغم أنه من صلاحية المجلس الوطني أن يقرر فيما اذا يكون نائب الحاكم العام الكرديا او تركيا، ألا النائب العام يجب ان يكون منتخبا مباشرة من المجلس الوطني كردستاني. يجب ان توافق حكومة أنقرة على الأسماء المرشحة لمنصب الحاكم العام و نائب الحاكم العام و منصب المفتش
6. تنتخب المجلس الوطني كردستاني من قبل سكان الولايات الشرقية عن طريق الأنتخابات العام المباشر و تكون ولايته لمدة 3 سنوات. تبدأ أجتماعات المجلس في الأول من آذار من كل عام و ان مدة عقد الأجتماعات تكون لفترة 4 أشهر. و اذا لم تكن هذه الفترة كافية لأنهاء أعمالها يمكن تمديد الفترة و ذلك من خلال طلب يقدم المجلس الوطني كردستاني و يجب ان يحضى الطلب بموافقة صوت الأكثرية من الأعضاء و تصديق حكومة أنقرة لذلك.
7. يحق لمجلس الوطني ان يدقق في الموارد و ميزانية و مصروفات الولايات الشرقية او النظر للمظالم الذي قد يتعرض احد موظفي الدولة. يحق للمجلس الوطني المحلي ان يتخذ اي قرار من اجل تطور و ازدهار المنطقة، و لكن يجب ان يعلم سلطات أنقرة بالقرار و قد يكون المجلسل الوطني على علم مسبق بالقرار.
8. يبت المجلس الوطني في جميع المسائل الخلافية بين الحاكم العام و المجلس الوطني كردستاني و على الطرفين القبول بقراره.
9. لحين يتم تحديد حدود المنطقة الكردية من قبل لجنة مشتركة من الكرد و الترك يكون المجلس الوطني كردستاني ممثلا للولايات التالية: وان، بدليس، دياربكر، درسيم، و بعض الأقضية و النواحي الأخرى.

64) ی سیڤەر باسی لەدەوڵەتیك كوردستانی كردووە بەدانانی یاسایی لەدوای سالیك، لە لۆزانیش لەمادەكانی (38، 39، 40) داكۆكی لەمافە

---

10. يتم تأسيس نظام قضائي خا ص للمنطقة الكردية و يكون هذا النظام منسجما مع العادات و العرف المتبع في المنطقة. ففي الظروف الحالية يتم تعيين اداريين أكفاء، نصفهم من الكرد و النصف الآخر من الترك لأدارة الشؤون القضائية. و في حالة أحالة الموظفين الترك الى التقاعد يمكن ان يعيين محلهم اداريين من الكرد.
11. أبتدأ من تأريخ بدأ العمل بهذا القرار ﴿مشروع الحكم الذاتي﴾ لا يمكن ان يفرض في المنطقة أي ضريبة كمساهمة للمجهود الحزبي او اي ذريعة مماثلة. و يلغى العمل بكل الضرائب المالية المفروضة حاليا اذا رأى الحاكم العام ذلك و يعطي الضرائب العادية مرة كل سنة. ان كمية الموارد المالية التي سترسل الى الخزينة المركزية في أنقرة تحدد من قبل لجنة مشتركة 0يكون اعضائها من المجلس الوطني كردستاني و المجلس الوطني تركي.
12. تشكل قوة جندرمة خاصة في الولايات الشرقية و تشرع االمجلس الوطني الكردستاني قانونا خاصا لتنضيم عملها و لكن ستظل المناصب العليا في الجندرمة بيد الضباط الترك الى وقت يتم اعفائهم من المنصب.
13. يبقى الجنود و الضباط من الكرد يخدمون في مواقعهم الحالية لحين عقد معاهدة السلام (المقصود اتفاقية للشلام بين تركية و دول الحلفاء- المؤلف) و بعد عقد اتفاقية السلام يحق لهؤلاء العودة الى الولايات الشرقية.
14. بعد عقد اتفاقية السلام تقوم الحكومة بتقرير قيمة الأموال و الحيوانات التي اخذت من الناس في الولايات الشرقية و تعوض الحكومة الكرد بذلك في فترة لا تتجاوز سنة.
15. يستعمل اللغة التركية فقط في داخل المجلس الوطني كردستاني و مكتب الحاكم العام و دوائر الدولة. و لكن يمكن ان يدرس اللغة الكردية في المدارس و الحكومة قد تشجع ذلك بشرط لا يكون ذلك خطوة تمهيدية بالمطالبة من أجل جعل اللغة الكردية هي اللغة الرسمية للحكومة في الولايات الشرقية.
16. يكون الهدف الأساسي للمجلس الوطني الكردستاني هو تأسيس جامعة في المنطقة و تكون فيها كليات القانون و الطب.
17. لا يمكن للمجلس الوطني الكردستاني ان يفرض أية ضريبة قبل موافقة الحاكم العام و أعلام المجلس الوطني بالأمر.
18. ليس من حق المجلس الوطني الكردستاني أن يعطي أية امتيازات (المقصود هنا امتيازات أجنبية- المؤلف) بدون موافقة المجلس الوطني.ن هذا العرض الموجز لقانون الحكم الذاتي المقترح يبين لنا عارضة النواب الكرد بشدة.

لي الشرف

هوراس رامبولد

تێبینی: ئەو بەندانە لەژێر بارو دۆخی خەلافەتی ئەستەمبۆل وكۆنگرەی سیڤەروجەنگی توركیا لەگەل یۆنان وكیشەی ویلایەتی موسل و هیزی كورد لەو كیشانە هات، لەنیو پەرلەمان گفتو گۆی لەسەر كرا بەلاّم كوردی نێو پەرلەمان پێی قایل نەبوون.

کەمەنەتەوەکانی تورکیا کردووە [1]، بەڵام دوای سەرکەوتنی ئەتاتورك لەهەموی پشیمان بووەوە، بەو شێوەیە پڕۆژەی عەلمانیەتی کورد شکستی هینا، کەپێیان وابوو دەتوانی لەچوار چیوەی دەوڵەتیکی نەتەوەیی مۆدیرن مافی تەواویان هەبی، بە پیچەوانەی لای دووەم کە ئاینیەکان بون [2] پێیان وابوو لەچوار چیوەی عوسمانی دەشی وەك بینرا دەوڵەت و میرنیشینی مەزنی لیهاتە دی، بەڵام لەچوار چیوەی دەوڵەتی تورکیای نوی ئەستەمە، پڕۆژەی ئاینیەکان لەدەرەوەی تورکیاو کەمالی بوو، بوە شۆرش و شکستی هینا، هەرچی عەلمانیەتی کوردی بوو لەگەل کەمالیەکان توانەوەو شەرمەزاریان هینا، لە کۆتایدا نکۆلی لەهەمو کورد کرا دەستوریك دارژرا جیا لە دەستورەکانی جهان یان پتەو یان نەرم، دەستوری تورکیا هەردوو لایە، بەشێوەیەك ئەو مادانەی ئاماژەیە بۆ پیکهاتەی تورکیا بە(پتەو) تۆمار کراون، لەمادەی (1، 3)و، (64 ـ 68) بەتایبەتی مادەی 66، واتا ئەوانە نابی دەست کاری بکری، بەوشێوەیە فەرمانڕەوای تورکیا دەرگای لەسەر زیندانی کورد داخست، ناوە ناوە تەکانیك بووە لەچوار چیوەی ئەو بنەمایەی لە پیشووتر باسمان کرد، لەکۆنگرەی(4)ی 1970/10/31حزبی کاری تورکی بۆ یەکەم جار دانی بە بونی کورد هێنا لە نێو تورکیا، بەڵام کایگەری نەبوو چونکە ئەو هەلویستەی بوە هۆی ئەوەی دادگای تورکیا لە1971/3/20 چالاکی

---

1 بروانە دەقی ڕێکەوتنی (لۆزان —تەنها بە ئینکلیزیەکەی هەیە) تر لە هەندێ سەرچاوەی وەك د.محمد شمزینی لە کتێبی (جولانەوەی رزگاری نیشتمانی) محمد شێرزاد لەکتێبی (رچال الاکراد)، د.قاسملو و چەندین کتێبی تر ئاماژەیان بە ماددەکانی (38، 39، 40)ی لۆزان کردووە گوایە مافو ناوی کوردی تیاهاتووە، دوای ئەوەی بەوردی بەراوردمان کرد لەگەڵ دەقی ڕێکەوتننامەی لۆزان بە ئینگلیزیەکەی دەرکەوت ناوی کوردی تیا نەهاتوە. بەڵام لە کتێبی (الحركة الكردية في العصر الحديث- لازاريف وجليلي -ص117)، ماددەکانی 38، 39 یان وەك خۆی گواستۆتەوە بێ ناوی کورد.

2 - لەلایەن (فۆرستەرەوە) بەئەستەمبولیەکان ناودەبران.

یاسایی وەستێنرا هەروەك حزبی ڕەفاهیش بە هەمان دەرد چوو، تارادەیەك چەپیەکان ویستیان دەرگای ئەو زیندانیە بکەنەوە.

بەڵام کاریگەریەکی وای نەبووە، تاسەرهەڵدانی ئیسلامیەکان لە تورکیا، لەسەرەتادا لەیەکەم هەڵبژاردن نجم الدین ئەربەکانی سەرۆکی حزبی ڕەفا توانی حکومەت پیك بهینیت و بەهۆی هەلویستە چاکەکانی بەرامبەر کورد سوپای تورکیا لەدەسەڵات نەیانهیشتن، دوای لە زنجیرە هەڵبژاردنەکانی سەرەتای سەدەی (21)پارتی دادو گەشە بەرابەرایەتی ئەردوگان وعبدالله گول لە42٪ی دەنگەکانیان هیناو زۆرایەتی کورسیەکانی پەرلەمانیان مسۆگەر کرد: دوای سەرۆك وەزیرانیش و لە هەرە دوایش سەرۆکایەتی کۆماریشیان مسۆگەر کردو وا هێرش بەرەو دەستورودادگاشە.

ئەوگۆڕانکاریەی تورکیابەرە بەرە دەرگا داخراوەکانی شل کردەوەوبوە تەکانێکی تربە بزوتنەوەی کوردایەتی، لەگەل بەردەوامی ئەوانە داهاتی ستراتیجی زیاتر دەبێ، لەوەش زۆر زیاتر دەبێ ئەگەر سەرکردایەتی سیاسی کورد لە ئاستی تێگەیشتنی ئەو گۆڕانکاریانە بن، کە گومان هەیە وابن.

سێیەم ـ لەنێو عیراق: پرسیارە بنچینەیەکە لیرەش ئەوەیە لەسەرەتای مەینەتی کورد لەو بەشە هۆیەکانی کام لابووینە؟ عەلمانی یان ئیسلامی ئینجا هۆیەکانی بەردەوام بونی؟ لەکاملاش بواری دەربازی کوردی تیایە، یاخود بەروون تر بلین لەنیو ئەو پیکهاتانەی عیراق: شیعە سونە، عەلمانی ئیسلامی، عروبی نەتەوەیی یان عروبی نیشتمانی... لەکامیان بەختەوەری و سەلامەتی بۆ کوردستان هەیە؟ لەکامیشیان سەرچاوەی هەرەشەی تەعریب و ئەنفال و کیمیایی و ویرانی بووە..

دروست بونی عێراق.. مال وێرانی: لەبەر ئەوەی زۆر بە زیادەڕەویەوە باس لە تیۆری پیلان دەکری، ئەوا گەلێ جار لای خوێنەرڕاستیەکانیش دەشێوێنن، ئەگیناتیۆری پیلان گێڕی سەرتاسەری هۆنینەوە نیە، بەتایبەتی لە سەردەمی خیلافەتی عوسمانی و کۆنگرەکانی ئەو سەردەمی، بەپێی هەندێ سەرچاوە نزیکەی100 کۆنگرەی ئاشکراو نهێنی لەو پێناوەکراوە، دەتوانین بلێین زۆربەی ئەونەخشە سیاسی و مدرسە فکری و سیاسیانەی لەناوچەکە دروست بونە بەرهەمی ئەو کۆنگرانەن، نەك بەرهەمی ڕەوتی سروشتی ناوچەکە بێت، لەوانەش سەرهەڵدانی فکری عەلمانی و فکری نەتەوایەتی و زاراوەی وەك (امە العربیە) و (امتی العربیە والاسلامیە) زیاتر لە وەش زەق کردنەوەی ناوی وەك سوریا و عیراق و ئوردن و کویت، دروست کردنی دەوڵەتی عیراق و سنور و دام و دەزگاکانی هیچی (بەموتلەقی) لەبەرهەمی خەڵکی ئێستای عیراق و ناوچەکەش نیە، هەر هەموی بەرهەمی ڕۆژ ئاوابیە، ئەوەی بووە بەلای زیاتر لەدروست کردنی عیراق ئەوە بوو ئەو دەوڵەتە لەسەر بنچینەیەکی لوجیکی ئیمپریالیزمیش دروست نەبووە، کە پێوەکانیان بریتی بوو لەدەوڵەت دروست کردن لەسەر بنچینەی ڤاکتەریکی کۆمەڵایەتی یان نەتەوەیی یان ئاینی و مێژووی دیایکراو، کە چی عیراق لەسەر ئەو بنچینانەنەبوو: لەسەر بنچینەی بەرەنجامی دیفاکتۆی هیزی سەربازی بەریتانی بوو، (فقد جاء في برقية من الحكومة البريطانية الى المندوب السامي في بغداد يبلغه بأن يؤسس دولة عربية في مناطق التي تصلها نفوذ بريطانيا بإسم العراق)[1]،

---

1 الإسلام والعلمانية ..ص238

به پی ی بروسکەی (چەرچل) بۆ سەرکردە سەربازیەکان و بۆ خودی شا فەیسەلیش خوارووی چیای حەمرین بە سنوری سەرووی (عێراقی دروستکراو)دیاری دەکا[1] ودەڵێت: اننا وعدناك بتأسيس دولة عربية وليست امبراطورية، لذلك ان حدودك لن تتجاوز جبل حمرين الى ما ورائه فهو كوردستان))[2]..، بة سەرکردە سەربازیەکان دەلی دەوڵەتیك دروست بکەن سنوری خوارەوەی (فاو) بیت سنوری سەرووش لەژێر پای دوا سەربازی بەریتانی بیت، ئەوەش گوزارش لەمەبەستە نهینیەکانی سایکس بیکۆ و کۆنگرەکانی تر دەکرد، کە بەکورتی مەبەستیان لەناوچەکە ئەوە بوو خیلافەتی عوسمانی بروخینن و ئەو دەوڵەتوکانە دروست بکەن بۆ ئەوەی: جهانی ئیسلامی دابەش بیت، ناوچەکە هەردەم نائارام بیت، هەمیشە لە دوا کەوتن دابیت، لەچوار چیوەی ئەو ناکۆکی و نامۆییە جێ ی دەوڵەتیکی نامۆی وەك ئیسرائیلیش لەناوچەکە ببیتەوە.. لەگەل زۆر مەبەستی تر زۆر بەش هاتۆتە دی.

لەسەر ئەو بنچینە گشتیانەو ستاندەرەکانی ئیمپریالیزم و ئاژانسی زایۆن عیراق دروست کراوە، سەرەرای ئەوەش دەوڵەتی عیراقی بەتایبەت تر و لەسەر بنچینەی سزاو پاداشت بە زەبری تانك و فرۆکە دروست کراوە، سزا بۆ ئەوانەی بەرگری نیشتمانیان کرد دژی پیلانی دروستکردنی دەوڵەتی عیراقی، کەزیاتر پیك هاتبوو

---

1 دەقی بروسکەکە دەلیّ: ئێمە بەلێنی پێك هێنانی دەولەتۆکەکی عەرەبیمان پێدایت نەك ئیمپراتۆریەت بۆیە سنوری تۆ(جبل حمرين)ە لەوی بەسەرەوە کوردستانە.لە بەلگەنامەیەکی تری بەریتانیا (fo 371/16367)تیلگرام ژ:616 هەمان ڕاستی دوبارە دەکاتەوە.

2 حدود كوردستان الجنوبية... ص217

له هیزه ئاینیه‌كان وهیزه دلسۆزه نیشتمانیه‌كان، له عێراقی ئێستا میراتگره‌كانیان بریتین له هێزه ئاینیه‌كان .

له‌كوردستانیش سه‌ركرده‌و زانایانی ئاینی و جه‌ماوه‌ره فراوانه‌كه‌یان به‌شدار بون، هه‌رچی له‌ناوچه‌عه‌ره‌به سونیه‌كان هۆشیاری ئاینی ئه‌وه‌نده گه‌شه‌ی نه‌كردبوو، زیاتر ناوچه‌یه‌ك بوو به‌هاو نه‌ریتی ره‌وه‌ندی زال بوو[1]، بۆیه مامۆستا ئاینیه‌كانیان خه‌ڵكیان نه‌بوو، هه‌ر خۆیان له‌ڕێ ی گوتاری هه‌ینی و وه‌عزه‌كانی تر لایه‌نگریان له‌به‌رگری و شۆرش كرد.

ئه‌وانه(ئه‌و چینانه‌ی له‌نێو هه‌رسێ لای شیعه‌وسونه‌و كورد) له‌شۆرش و به‌رگری له‌دژی هێزی به‌ریتانی سه‌ركه‌وتوونه‌بون وسزادران، ئه‌وانی تریش پاداش كران له‌لایه‌ن به‌ریتانیا و ده‌سه‌ڵاتی ده‌وڵه‌تی عیراقیان پی به‌خشرا، ئه‌وانه‌ی پاداش كران له‌دوای دروست كردنی ده‌وڵه‌تی عیراقی بریتی بون له: بنه‌مه‌ماله‌ی شریفی مه‌كه(2) باوكی مه‌لیك فه‌یسه‌لی عیراق، عه‌لمانی وبه‌كرێگیراوانی به‌ریتانیا، به‌شیكی فراوان له ته‌یاری عروبی، عه‌شیره‌ته‌كانی ئه‌و ناوچه‌یه، له‌كوردستانیش به‌شیك له‌ته‌یاری عه‌لمانی ولیبرالیه‌نه‌ته‌وه‌ییه‌كان..، ئه‌وانه‌ش له‌پاداشی هاریكاریان بۆ هێزه‌كانی به‌ریتانی وهاوپه‌یمانی له‌ناوچه‌كه‌و بۆرووخانی عوسمانی ودابه‌شی ناوچه‌كه وده‌رهینانی قودس له‌ژێرده‌ستی هێزی عوسمانی پێدانی به یه‌هودیه‌كان...

---

1 بۆ زیاتر له‌وباره‌یه‌وه‌بڕوانه: أ-الاسلام والعلمانیه..ب-زۆربه‌ی كتێبه‌كانی د علی وردی..ج-الشیعه والدولـه العراقیه حسن العلوی .

2 چه‌ند بنه‌ماله‌یه‌ك له نیو عه‌ره‌ب موچه‌ی مانگانه‌شیان بۆ بـرا بـه‌وه له‌لایـه‌ن بـه‌ریتانیا له‌وانـه (1- ابـن السـعود 100.000 جنیـه، 2- ملـك حسـین- شـریف مكـة- 100.000 جنیـه، 3- فهـد الهـذال 140.000 ربیة 4- السید الأدریسي12.000 لیرة..) به‌لام بنه‌ماله ئاینیه‌كان ئه‌و پاره‌و زیره‌یـان ره‌ت كردوه.

بۆ هەمو ئەوانە عیراق درایە ئەوانە، کوردو شیعە و لایەنە ئاینیەکان بی بەش کران و سزا دران، تانك و تۆپیان لەدژ بەکار هات، بەو شێوەیە دروست بونی عیراق پیش ئەوەی بەلا بیت بۆکورد بۆ عەربیش بەلایە، بوە بەشیك لەدابەشی عەرەب و داوکەوتەیی و نامۆیی و دەستکردەیی و نا ئارامی...، بوویتە بەشیك لەپاساوی بونی دەوڵەتی ئیسرائیل لەناوچەکە، هەمو ئەوانە بوویتە هۆی مال ویرانی بۆ کورد و عەرەب و تورکمان و ئاشوری و هەمو لایەك .

لەگەڵ دروست بونی دەوڵەتی عیراقی مەینەتی کوردیش دروست بوو، لەوکاتیەوە هاریکاری و هەڵوێستی مەردانەی زانایانی ئاینی لە عیراق بەدی دەکرێ بەوشێوەیەی خوارەوە:

أ. لەکاتی هێرشی بەریتانیا بۆ سەر ناوچەکە بەمەبەستی جێ بەجێ کردنی نەخشە و پلانی دابەشی کوردستان و جیهانی ئیسلامی لە 1914 ئەوا هێزەکانی شێخ محمود و هێزە ئیسلامیەکان بەسەرۆکایەتی زانایانی ئاینی نەجەف و کەربەلا و کازمیە و سامڕا پێکەوە جەنگان، لەوزانا ئاینیانەی سەرکردەی بەرەکانیان کردووە،: محمد سعید الحبوبی، باقر الحیدری، محسن الحکیم، مهدی الخالصی، عمر خالصی، جعفر الشیخ الرازی، عبدالکریم الجزائری، عیسی کمال الدین، مهدی حیدری، شیخ الشریعە، مصطفی کاشانی، علی الداماد وعبدالرزاق الحلو..، لەلای عەلمانیەکانیش کۆبونەوە دەکرا بۆ هاریکاری کردنی بەریتانی، هەریەکە لە: (موسی کاظم باجەجی، عبدالرحمن جمیل، یوسف سویدی، یوسف باجەجی، عبدالرحمن النقیب، عبداللطیف تیتان، رشید الهاشمی..)کۆبونەوەو نامەیەکیان بۆ بەریتانیا نارد بۆ پەیوەندی ژێر بە ژێر، بەشێکیشیان لەگەرمەی جیهاد چوونە

ڕێزی بەریتانیەکان لەوانە::مولود مخلص، علی جودت أیوبی، عبداللە دلیمی.. هتد[١].

لەماوەی سا ڵانی 1918 تا 1920 سێ حکومەت لەوخاکەی ئێستا پێی دەڵێن عیراق دروست ببوو حکومەتێك ئیسلامی لە فوراتی ناوەڕاست بە سەرۆکایەتی (ا. شیرزای) [2] .

حکومەتی دوەم عەلمانی عروبی لە بەغدا و حکومەتێکی نیمچە ئیسلامیش لە سلێمانی، حکومەتی ئیسلامی کەربەلا دانی بەو حکومەتەی سلیمانی هێنابوو، نامەی ئاڵوگۆریش لەنێوانیان هەبووبە تایبەتی لە نێوان شیخ محمودو مهدی خالصی[٣].

ب. دوای شکستی هەردوو حکومەتی خواروو و سەروو و سەرکەوتنی حکومەتی بەغدا، ئەو هاریکاریەی بەردەوام بوو، لەسالی 1935 لەنێوان بکر صدقی کورد و أ. کاشف الغطاء....، لە چوارچێوەی بەردەوامی ئەو پەیوەندیە لەسا ڵانی 1963 دیسان لە نێوان بارزانی و محسن الحکیم بووە هۆی ئەوفتوایە بەناوبانگەی حکیم سەبارەت بەشۆرشی کورد کە تا ئەو ساتەش کاریگەری ماوە.

ت. لەدوای ئەوەش هەڵوێستی زانایانی ئاینی تریان لە محمد باقر الصدر، محمد باقر الحکیم، علی سیستانی، ..باشتر بوە لە عەلمانیەك عروبیەکان.

1أنورعلی الجبوری- دورالمثقفین فی الثورة العشرین ص 33-35

2 وچەند ئەنجومەنێکی باڵای سەرپەرشتی کـە لـە 1920/8/25 دامـەزران بەوشـێوەیە: 1. ئەنجومـەنی شارەوانی 2. ئەنجومەنی کارگێڕی 3. ئەنجومەنی جێبەجێکردن(حکومەت) 4.ئەنجومەنێکی زانسـتیش پێـك هاتبوو لە (14) زانا بە سەرکردایەتی (شیخ الشریعە)بۆ سەرپەرشتی وچاودێری حکومەت وشـۆرش بکـەن . بروانە: أ-وردی... لمحات ج5ص292 ب- العراق... ج1ص166-167

3 لەکاتی هێرشی شێخ محمودبۆ کەرکوك ئاگاداری شیخ خالصی کردۆتەوە وەك لە کتێبی (کوردستان من بدایة الحرب العالمیة الأولی الی نهایة مشکلة الموصل –سروة اسعد صابر ص247ههاتوة.

ئەو بارو دۆخە نا ئاساییە لە عیراق بەردەوام بوە بێ چارەسەریەکی ڕاستەقینە، هەربۆیەش ولاَتێکی نا ئارامو پڕ لە پشێوی لێ دروست بوە، سەرجەم زیاتر(36) ئینقلاب و ڕاپەرینی ئاشکراکراوە[1]، شۆرش راپەرین تاگەیشتە رادەی بەکار هینانی چەکی کیمیایی و ئەنفال و وێران کردن، ئینجا دەرچوونی سزای نیو دەوڵەتی لەدژی دەوڵەتی عیراقی و قۆلبەستکردنی لە بەندی (7)ەمی میساقی نەتەوە یەکگرتووەکان و دەرچوونی (65) بریار لەدژی، دواییکەش لەسێدارەدانی سەرۆك کۆماری، ئەوەش کۆتایی زۆربەی سەرۆك و بەرپرسیەکان بووە لە عیراق، جگە لەوەی یارمەتی نەبووە لەسەر ئاستی عەرەب و بۆ کێشەی فلستین بەڵکو بەشیك بووە لەپیلان و داگیر کاری کویت و جەنگەکانی تری لەگەل ئیران و... زۆر مەرگە ساتی تر..، بەڕاستی ئەو پێشبینیەی بۆ ئەو دەوڵەتانەی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاست هاتە دی کە لە:1 ـ مەبەستەکانی سایکس پیکۆ دارڕژرابوو 2 ـ پرۆتۆکۆلی ژ:7 کە دەڵێ دروست کردنی ئەو دەوڵەتانە وەك بۆمب وایە لەناوچەکە هەردەمەك بمانەوێت دەیتەقێنینەوە3 ـ ئەوەی لۆرانس وتی ئەو دەوڵەتانە دروست دەکەین بە قازانجی خۆمان نایەلین نرخی سەنتێکیشیان هەبێ تەواو وادەرچوو.. کەواتە چۆن عێراق بەلا بووە بۆ کورد ئاواش بەلا بووە بۆ عەرەب، بۆیەش لەدوای یەکسەدە لەتەمەنی دەوڵەتی عێراقی ئینجا شێخێکی عەرەب بە پۆل بریمەری ووت تکاتان لێ دەکەین عێراق بکەنە ویلایەتی 53یەمینی ئەمریکا[2]، لەسەر

---

1 بروانە: 1-کتێبی (انقلابات فی العراق) 2- کتێبی: العراق ج2ص121 حنا بـەتاتۆ - تیایـدا ئـەو ئینقلاب وراپەرین و یاخی بوونانەی سەر ژمێر کردوە .

2 عام قضیة فی العراق ص71

ئەو بنچینەیە لەسەر ئاستی بەریتانی وعەرەبی وزۆر لای تر ئامۆژگاری بەریتانیان کردوە کە عیراق سەرکەوتو نابێ وبادروست نەکرێ، هەندێك لەو ئامۆژگاریانە تۆماردەکەین:

1 ـ زانای بەریتانی تۆینبی وتی دروست کردنی عیراق بەو سنورەو لکاندنی بەشێك لەکوردستان بە عیراق دەبێتە هۆی تێچوونی کوردستان وعیراق پێکەوە.

2 ـ شای سعودیە لەرۆژی18/مایس/1921لەسکالآیەکی فەرمی بۆ برسی کۆکس دەڵێت سەرکەوتنی دەوڵەتێکی عەرەبی لە عێراق مەحالە، داوات لێدەکەم دروستی مەکەن.

3 ـ لەبەڵگەنامەکانی بەریتانی پریەتی لەوەها ئامۆژگاری، لەهەموان روونتر راویژکاریوەزارەتیناوەخۆراپۆرتێکبەرزدەکاتەوەبەژ:11\12شوبات \1030دەڵێ ئەوەی من دەیبینم لەدروست کردنی ئەوعێراقەهەموی دەبێتە ناکۆکی وشۆرشی کوردو نا ئارامی وشکستی ئەو دەوڵەتەی دروستی دەکەن .

4 ـ لەناو عیراقیش لەسەرەتا دلسۆزانی عەرەب وتەیاری ئاینی پێی رازی نەبون، گەیشتە ئاستی هونەر وشیعر، ئەوانەی خوارەوە هەندێ لەو شیعرانەی:

*الشاعر محمد صالح بحر العلوم:

سیاسه شرعهاالأنتداب فقام فی تنفیذها الخائنون

فغیبت الشمس وراء الضباب لعله یعرفها المخلصون[1]

*الشاعر طیری الهنداوی:

یاقوم لاتتکلمو   أن الکلام محرم

ناموا ولا تستیقظوا   مافاز الا النوم

---

1 موسوعه العراق .. المصدرالسابق ص412

*الشاعر عبود الكرخي:
يانقيب يانقيب عجيب ماعندك صحيب
من عفت جدك (محمد) صارا اليك (الكوكس)حبيب[1]
وقدأعترف(نقيب) نفسه وقال أنني خنت الإسلام .

چارەسەریەکانی: لەوە بۆمان دەردەکەوی کەدەوڵەتی عیراق بەو سنورو قەبارەیە سروشتی نیە، بە ئیرادەو ڕێکەوتنی میللەتانی عیراق دروست نەبووە، بەڵکو بە تۆبز و زەبرو زەنگ بووە، مانەوەی ئەو دەوڵەتەش بە هۆی داپلۆسینی و سوپاو هەوالگری ماوە، واتە بەرگەی(مقەوەماتی) سروشتی و بەشەری و سیاسی زۆر لاوازە تا ئەو ساتەش، لەوەش دەوڵەتی نیشتمانی وخۆشگوزەرانی و دادگەری دروست نابیت، هەردەم پیکهاتەو لایەنیك بەسەر پیکهاتەکانی تر زاڵ دەبێت، لەنیو ئەو پیکهاتەش لایەن و حزبیك، لەنیو ئەو لایەنەش تاقمیك، لەنیو ئەو تاقمەش کەسیك زال بووە، ئەوەش وەك وەسفی اتحادو الترقی کە بونە مایەی رووخانی دەوڵەتی عوسمانی (علی فوئاد)گۆتەنی هەمو عوسمانیان خستبووە ژیر دەستی اتحادو الترقی، ئەویشیان خستبووە ژیر دەستی (مرکز العام)، ئەویش لەژیر دەستی انور پاشا بوو[2]، .. سەرەنجامەکەش نەك بۆعوسمانی بونە بەلا و مەینەت بەڵکو بۆ هەمو جهانی ئیسلامی.

کەواتە چارەسەری بۆ عیراقی ئێستا هەنگاوەکانی پیچەوانەی دروست بون و هۆکارەکانی بە بەلا بونە، چاکترین چارەسەر ئەوەیە تەواوی سەرخانی سایکس پیکۆ و کۆنگرەکانی سان ریمۆ وسیڤەرو لۆزان وبەلینی بەلفۆر هەلوەشێتەوە،

1 موسوعه العراق .. ص412
2 بروانە: الإسلام والعلمانيه.. ص72

دەوڵەتی سروشتی بنیات نریتەوە، بنەمای مافی چارەنووس پیادەبکری، یاخود دروشمە بەناو بانگەکەی شیخ سعید پیادە بکریٚ: یان هیچ میللەتێکی ئیسلامی دەوڵەتی تایبەتی نەبی هەمومان خیلافەت دروست بکەینەوە یان کوردستانیش با دەوڵەتیکی هەبیٚ، ئەگەر هەمو ئەوانە ئاستەم بیت، ئەوا: بۆ ئەوەی لەدەوڵەتیکی وەك عیراقی دروست کراو جاریکی تر دام و دەزگاکان لەسەر بنچینەی ڕێکەوتن لەنێوان پیکهاتەکان دروست بکریتەوە، هەرلایەی ئەرك و مافی خۆی لەدەستور بۆ دیاری بکری، بۆ ئەوەی ئەو پڕۆژەیە ببتە زەمانەتێك بۆ هەمو لایەك تا دەسەڵات نەبتە تیغ بۆ سەرملی لایەك یان دوولابەدەست لای سێیەم، ئەوا پێویست بە(میساق)و(تەعەهودات)ێك دەکالەنێوان پێکهاتەکانی عێراق، پاساوەیاسایی وسیاسی وکۆمەلاٚیەتی ونیشتمانیەکانیش ئەوانەی خوارەوەن:

1 ـ بۆ ئەوەی بەڕاستی بناغەی دەوڵەتێکی عێراقی هاوچەرخ وئارام ودیموکراس دروست بێت، دەبیٚ پێگا یاسایە سەرەتاییەکانی تەواو بکا کە بریتیە لە أ ـ یەکێتی گەل(ئەویش بە یەکێتی پێکهاتەکانی نێو عێراق بە هۆی میساقێکی ئاوا دەبیٚ ببەسترێتەوە بە یاسای نێو دەوڵەتی .ب —یەکێتی هەرێم ئەویش بە پێك هێنان وکۆکردنەوەی هەردوو هەرێمی کوردستان وعێراقی عەرەبی بە هەمان شێوەی (أ) .ج ـ ئینجا دەسەڵاتی سیاسی لەسەر دروست دەکریٚ .

2 ـ ئەو(10)تەعەهودەی عێراق بە (عصبە)دابووی لە1932[تر]دەبتە هەمان پاساوی یاسایی سەرباری تر وەك لەخالەکانی خوارەوە زیاتر دەردەکەویٚ .

1 تەعەهودەکان ژمارەیان 10 بوو، لەلایەن لیژنەیەك نوسرایەوە پێك هاتبوو لە: 1- داود حەیدەری - سەرۆك (کورد) 2-غەیاسەدین نەقشبەندی —جێگر(کورد) 3-عبدالجبار ئەلتەکەرلی —بڕیاڕدەر، سەبارەت بە وەرگیرانی عیراق بوو لە عصبە الامم .

لە تەعەهودی ژمارە (9) باسی کوردی تێدایە، لە مادەی (10)ش باس پێشێل نەکردنی دەکا ، ئەوتەعەهودانەش لە 19/مایس/1932 نوسراینەوە.

3 ـ هەروەك چۆن لەگەل سەرهەڵدانی مەینـەتی کـورد لـە سـەرەتای سـەدەی بیستەم بۆ یەکەم جار دووچاری پاکتاوی رەگەزی وهـاولاتی پلـە دوویـی وزۆری تـر بوو، ئەوا بۆ یەکەم جاریش دووچـاری جینۆسـاید بوویـەوە، لـە 1963 یـەکێتی سۆڤیەت بە سـکالایەکی فـەرمی داوای لـە نەتـەوە یـەکگرتوەکان کـرد کـە ئـەو جەنگەی ولاتانی عەرەبیەو عێراق دژ بەکورد دەیکـەن بریتیـە لـە جینۆسـاید (رقم E/3809 9تموز 1963 الجلسة 36، المادة رقـم1 في جدول الاعمـال، " سياسـة حـرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" رسالة رئيس بعثة الاتحاد السـوفيتي الى الامـم المتحـدة)، وبـەردەوامی جینۆسـاید[1] هـەتا لـەدوای ڕووخـانی بەعسـیش بـە هـۆی تەقینەوەی کۆمەڵ کوژی، بە تایبەتی دژ بە شیعەو کورد و کەمایەتیەکانی تر .

4 ـ واقعی ئێستای عێراق بە تایبەتی لە نێو تەیاری عروبی شۆفینیست زیاتر ئەوپڕۆژەیە پێویست دەکا .

5 ـ ئەگەر بە (فەرەزیش)داماننا ئێستا باشە، ئەگەری بونی ئینقلاب هەیە یان سەرکەوتنی لایەك لە توندڕەوان ئەوانی تر دوور دەخاتەوە لەدەسەلات (هەروەك لیستی حدبا بەرامبەر کورد کردوویەتی) دیسان عیراق دەکەوێتەوە ژێر یاساو حوکمی (تاريخ العراق الدموی).

6 ـ بە ئەزمون سەلمێنراوە لەنێو هەمو پێکهاتەکان لایەنی توندڕەو بکوژی تێدایە، بۆیە پێویستە میکانیزمێك دابنرێ تا هیچ لایەك وازاڵ نەبێ بەسەر لاکانی تر، هەمو لایەك چاویان لەوە بێت نە زۆردار بن نەزۆرداریشیان لێ بکرێت .

7 ـ لە ڕاستێدا کەم وزۆر حوکمی هەمو لایەك بەسەر هەمو لایەك بینرا، حوکمی سونی بەسەر هەردوولا و وێرانی بوە، حوکمی شیعەش لە دوای 2003 بینرا چاك یان خراپ سونیەکان پێی رازی نەبون، حوکمی کوردیش بینرا بەسەر

---

1 جینۆساید کە بەبەبڕیاڕی ژ:26ی 2008 /9/10 ئەنجومەنی سەرۆکایەتی کۆماری عیراق وپەرلەمانیش بڕیاڕیاندا: ئەوەی بەسەر کورد هات جینۆساید بوو بەهەموو پێوانەیەك .

عەرەب لە کەرکوك وموسل ئەوانیش پێی رازی نەبون...کەواتە هیچ پێکهاتەك بەوی تررازی نیە، ئەوەی نکولی لەو ڕاستیە بکا ئەوە دەیەوێ حوکمێکی دیکتاتۆری تاك ڕەو ی سەدامی پەیرەوە بکا .

8 ـ بۆ ئەوەی جارێکی تر دەسەڵاتی تاك ڕەوی وشەڕانی لە عێراق دروست نەبێت ببتە هەڕەشە لەسەر ئاشتی نێوخۆو دەرەوە، جارێکی ترعیراق نەکەوێتەوە ژێر باری بەندی (7).

کێ ئەو چارەسەریانەی پێ دەکری؟

ئەو چارەسەریە تەنها بۆ کورد نیە، لە ڕاستێدا ئەوە بەشێکە لە چارەسەر وریفۆرمی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لە قازانجی هەمو لایەکیشدایە، ماوەیەکی دوورو درێژ تەقەلای چارەی تر لەلایەن بەغدا و کوردستان دراوە چارە نەبووە، لەلای بەغدا هەوڵ دراوە شان بەشانی بەکارهێنانی سوپاو تانك و تەیارە گوتاریکی ساویلکانە بەناوی برایەتی کوردو عەرەب و ئێمە هەمو عیراقین هەمو هاولاتیەك مافی یەکسانە... هتدبەکاربهێنێ، ئەو دروشمانە سوایتەوە و خەڵکی کورد زەندەقی لیچووە، چونکە (صدام حسین) زیاتری لەوە دەووت، دەیووت عەرەب یەك مافی هەیە کورد دووجار مافی هەیە !! چونکە جارێك دەنگ بە بەرپرسایەتی عیراقی دەداو جارێکیش دەنگ بە بەرپرسی کوردستانی دەدا، کەچی لەوکاتە بوو کەهەمو کوردستان کۆکرابووە لە 80 – 90 کم و هەموی وێران کرابوو، بۆیە ئەوەی ئێستا ئەو گەلالانە پێش کەش دەکاتەوە و باس لە برایەتی دەکا، گەلالەکانیش پڕە لەقین و ڕەگەز پەرستی، نکولی لەهەمو مافێکی کورد دەکا، تەنانەت فیدرالیش بەجیاوازی خوازی و دابەش دەزانی، بەشێکی ترکە تاڕادەیەك

میان ڕەون لە نێو عەرەبەکان، باس لەوەدەکەن کە عیراق لەسەر بنچینەی (امە العراقیە) و (چەمکی هاولاتی)و... دوور لە تایفی ورەگەزی دروست بکەینەوە، ئەوە واقیعی نیە چونکە: 1 ـ دابەش سیاسی هەر لەمەر حزب و لایەنەکان نیە، بەڵکو کۆمەڵگەکەش دابەش بووە لەئەنجامی ئەو 80 ـ 90 سالەی حوکمی عیراقی سەقەت و تایفی و رەگەزی 2 ـ حکومەتی عیراق و زۆربەی حوکمەتە عەرەبەکان ناشیونالیزمن بەهۆی بونیان بەئەندام لە جامعەی عربی کە لەمادەی (1)ی میساقی جامعەکە داکۆکی لە ناسنامەی عرب بۆ ئەو وڵاتانە کراوەتەوە، هەرچەندە ئەو ناسنامەیەش نەبوویتە ئەوەی ئەو وڵاتانە ڕۆڵی نەتەوەیی ببینن، بەڵکو بە پیچەوانە دەبینین زۆربەی هەرە زۆریان دەرد بووینە بۆ کێشەی فلستین و دۆزەکانی تری عەرەب، دروست تر بلین ئەو وڵاتانە لە بنەچە بۆ دژی یەکێتی عەرەب وبۆ پاریزگاری ئیسرائیل دروست بووینە، لەدوا هیرش ئیسرائیلیش بۆ سەر غزە لە (2009) وڵاتانی ئوردن و میسرو سعودیە و دەسەڵاتی فلستین لایەنگیری ئیسرائیلیان کرد، تائەو ساتەش ئابلوقە خراوەتە سەر فلستین لەلایەن عەرەب خۆی...واتە عروبیەکەی عێراق خزمەتی دۆزی عەرەبی پیێ نەکراوەو بوویتە کێشەش بۆ ناوەخۆی عیراق 3 ـ ئەو بانگیشەیەی (ئینتمای عیراقیانە بخریتە سەرووی هەمو ئینتمایەکانی تر) بریتی یە لەمانای بون بەدەوڵەتی نیشتمانی مۆدیرن، ئەوەش بە بریارو دروشم نابیت، متمانەو پرۆسەو گەشەیەکی سروشت و دروستی کۆمەلایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و دەستوری پیویستە، ئەوانە نمونە بەوڵاتانی ئەوروپی دەهینەوە ! عیراق و وڵاتانی عەرەبی زۆر دوورن لە ولاتانی ئەرووپا، جگە لەوەی نەتەوەیین ئینجا لەدەستوریش تۆماریان کردووە کە ئەو وڵاتە

بەشێکە لە امە العربیە، بۆنمونە عیراق (لەمادەی یەکەمی دەستورەکانی تۆماردەکرا، لەدەستورەکانی میسر، لەسوریا، لبنان، موریتانیا، هەتا لە دەستوری فلستینیش..بەو شێوەیە دەوڵەت وەرناچەرخێتە دەوڵەتی نیشتمانی و بنەمای هاولاتی بونی دەستوری، ڕاستە زۆربەی دەوڵەتانی هاوچەرخ لەسەرەتادا دەوڵەتی نەتەوەیی بون، ئەوانە و (لەئەوروپاش) دوو ڕێبازیان گرتە بەر، یەکەمیان بەرەو زیاتر ناشیونالیزمی و مەرکەزیانە رۆیشتن و دەوڵەتی نازی لەئەلمانیا و فاشی لە ئیتالیاو ڤالانژیس لە ئیسپانیای لی دروست بوو، هەرچی دەوڵەتەکانی ترە بەرە و فیدرالی و لا مەرکەزی رۆیشتن وەرچەخانە دەوڵەتی نیشتمانی مۆدیرن[1]، ئەو هەنگاوانەش بە ئەزموونیك تیپەرین کەتیایدا نەتەوەی سەردەست دەسەلاتی قورخ نەکرد، بە کاریشی نەهینا لەدژی نەتەوەو پیکهاتەکانی تر، بۆیە بەرە بەرە بە سروشتی گەشەی خۆی خەلکی ئینتما ستونیەکانی کال بوویەوە ئینتمای ئاسۆیی و هاوڵاتی بون و بەرژەوەندی هاوبەش هاتە جێ، لەڕۆژ هەلاتی ناوەڕاست و(ولاتانی عەرەبی بەتایبەتی) بەو ئاڕاستەیە نەبوە، بەڵکو برەو بە ئینتمای عەرەبی و ناسنامەی دەوڵەت دراوە، عروبەیی سەرمەشق بوە، یان وورد تر ئەو عروبیەیان بەرامبەر ئیسرائیل نەکردوە، بەلام بەرامبەر میلەتێکی هەژاری وەك کورد یان میللەتە دۆستەکان بە قڕ کردنەوە کردوە، لەوەشەوە هەرکێشە سەرهەلدەدا لەمەغریب و جزائر لەگەل ئەمازیغەکان، لەسودان لەگەل مسیحی و دارفۆریەکان، لەمیسر لەگەل قبتی، لەکەنداو لەگەل کەمایەتی شیعە، لە یەمەن لەگەل حوسی،

---

1 یەکەم هەنگاوی وەچەرخانی نەتەوەیی بەرە و نیشتمانی لەشۆرشی ئەمریکای 1776 بەدی دەکری.

له لبنان لەگەل مسیحی، لەسوریا و عیراق لەگەل کورد، جگە لەوەی وڵاتانی عەرەبی لەگەل دراوسێکانیان ناتەبان، لەتورکیاش هەمان کێشە هەست پی دەکری، لەدەستوری تورکیا (ئەنایاسا) لەمادەکانی (64 – 68) سەروەری بەرەگەزی تورك دراوه و بەس، هەرچەندە تارادەیەك دیمکراسیش پەیرەو کراوە، بەڵام نەبوویتە چارەسەر مادام رەگەزپەرستی لەنێو هاوکێشەکانی دەسەڵات هەبی، تارادەیەك ئێران لەو رووەوە چاکترە، وەك تۆماس بواش دەڵێ لە دوای رووخانی خیلافەت باری کورد لە ئیران چاکتر بوە لە وانی تر[1]، توانیویەتی دەوڵەتەکەی بەرەو نیشتمانی بروا هەرناوی دەوڵەتەکەش(ئیران)ەهەمو پێکهاتەکان دەگرێتەوە، لەدەستوریش سەروەری بەرەگەزی فارس نەدراوە[2]، پیکهاتەکانی غەیرە فارسیش دەگریتەوە، ...لەو بارەیەوە با دەستوری ئەفغانستانیش وەك نمونە وەرگرین دەبینین ناوی هەمو پێکهاتەکان بەیەکسانی هاتوە(مادە4:ملت افغانستان عبارت است ازتمام افرادی کەتابعیت افغانستان را دارا باشند، ملت افغانستان متشکل از اقوام پشتون، تاجك، هزاره، ازبك، ترکمن، بلوچ، پشەای، نورستانی، ایماق، عرب، قرغیز، قزلباش، گوجر، براهوی و سایر اقوام میباشد)، تەنانەت لە وڵاتێکی وەك مەنگۆلیا(پێکهاتوە لە: 90٪مەنگول، 4٪کازاخ، 2٪هان، 2٪روس، ئاینیش: 90٪ بوزی، 8٪ مسیحی، 2٪ موسلمان) کە بە دواکەوتوو

---

1 تأریخ الأکراد ص201

2 ئەگەر چی دەستورەکەیان تەنها دان بەکەمایەتی ئاینی دەنێ نەك کەمایەتی رەگەزی، بەڵام هیچ جۆرە سەروەریەك بە رەگەزی فارس نادا، تەنها لە مادەی 15 و16 باسی فارسی تێدایە ئەویش لەبارەی زمانی فەرمی وولاتە، کە لەپال ئەو زمانە رێدراوە بۆ خوێندن ونوسین وراگەیاندن بۆزمانەکانی تریش.

ودابڕاوترین ولاّتی جیهان دەژمێررێت، کەچی لەگەل ئەو کەمایەتیانەی لەنێویان دەژین کێشە نیە، چونکە رەگەزپەرستی نەتەوەییان نیە، لە زۆربەی دەستورەکانی جهان وایە، لەدەستوری ئەمریکا نەنوسراوە گەلی ئەمریکا بەشێکە لە میللەتی مەزنی ئەنگلۆ سەکسۆنی...، هەرچی ولاّتانی عەرەبی وتورکیایە دوو ولاتی دەگمەنن لەو سەردەمە رەگەزو تایفەیان بەدەستورو یاساو سیاسەتیش کردوە.

لەو سەرەنجامانەوە مەنتیقیە کێشەی نەتەوەیی و تایفی و ئاینی سەرهەلبدا، کەچی ئەگەر بەرگریش لەخۆت بکەیت دەلین ئەوە پیلانی زایۆنی و ئیمپریالیزمە، جوداخوازیە، تێکدانە، پیلانی دابەشیە...، نالێن لە بەرامبەر ئەو زولمانەی داگیرکەر پشێوی و نائارامی و شۆڕش سەری هەلداوە، چارەسەری ئەوانیش یەکسەر تانك و تۆپ بەکار هاتووەو...، لەلای کورد وێرانی و لەلای دەسەلاّتیش ئنقلاب و دادگایی و سێدارەی سەرۆکەکانیان کراوە...، کەواتە ئەوە چارەسەر نیە، لەلای کورد بەشیك لەناشیونالیزم ولیبرالی کورد هەر لەژێرخانەوە بەهەلە لە سەرچاوەکانی مەینەتی کورد گەیشتووە، دەستپیکی گوتارەکانی وەك لە پێشوو باسمان کرد ئەوەیە: میللەتی کورد هەزاران سالە دەچەوسیتەوە، لەشەری چالدیرانی 1514 ی کوردستان دابەشکراوە، هەر عەرەب زولمی لەئێمە کردووە... هتد، ئەو گۆتانە هەرهەلەی سادە نین، بەلّکو بە پێی ئەو تێگەیشتنە کۆمەلّێك چارەسەری بەهەلەشی دارشتووە، وەك لە خوارەوە باسیان دەکەین:

1- دیموکراسی بۆ عیراق ئۆتۆنۆمی دوایش بووە فیدرالی بۆ کوردستان، زیاتر لەنیو سەدەیە ئەوە دروشمی بزوتنەوەی رزگاری خوازی کورد بووە، لەناکاو

لەدوای سالی 2003 (دروشمەکەی کورد) دیمکراسی هاتەدی، دەرکەوت مالی کورد ویران دەبی لەبەر هۆیەکی زۆر سادە، ئەویش ئەوەیە (وەك خەلەلیکی دیمکراسی) زۆرایەتی کەمایەتی دەبا، با لەسەر هەقیش بن، هەلبەتە کوردیش کەمایەتیە لەنیو پەرلەمان، بەو شێوەیە لەناکاو ئەو دروشەمە گۆرا، دروشمی تەوافقی سەری هەلدا، کەکەس پیشووتر گویێ ی لی نەببوو، ئیتر ئەو دروشمە دیرینەی کورد هەلە دەرچوو، هەلەکەش لەوە دیت (دروشمی دیمکراسی بۆ عیراق) زامنکەری نەتەوەیی نیە، چونکە ئەو ئەزمونە لەولاتانی وەك بەریتانیا و ئیسپانیاو فرنساوتورکیا و هند و ئیسرائیل پەیرەو کرابوو، کەچی هەریەکە کێشەی نەتەوەییان لەگەل ئیرلەندا و باسك و کۆرسیکاو کوردستان و کشمیر و فلستین هەیە، جا ئەوە لەولاتانیکی نیشتمانیە، چۆن لە ولاتێکی ستونی وەك عیراق کەپەیرەوەی سیستەمی ناشیونالیزمی دەکرێ دەنگ دان لەسەر بنچینەی ئینتمای ستونی بیت ئەوە مافەکانت دەخوری و دیمکراسیش نابیتە دەرمانی هەمو دەردان وەك لە راپۆرتی سیاسی هەردوو کۆنگرەی (1)، (2)ی (ی، ن، ك) هاتووە.

2 ـ پۆلینی دۆست و ناحەزانی بزوتنەوەی کورد: لەسەرەتای سەرەهەلدانی بزوتنەوەی کوردایەتی بالی ئاینی و بالی عەلمانی لێك جیا بووینە لەدەست نیشان کردنی دۆست و ناحەز، بالی عەلمانی زۆر خراپ تیایدا بەهەڵەدا چووبوو، ئەوە بوو باسی ئەو کێشەمان کرد لە ئەستەمبۆڵ و ئەنقەرە و هەلویستی هەردوولا.. و سەرەنجامەکانیشی، دوایی وتا ئەو ساتەش ئەو دوو هەلویستەهەرلێك جیابووە، لەڕاستیدا عەلمانیەتی کورد تا سالی 1976

بەدواوە ئینجا دەسەڵاتی شۆرش کوردیان کەوتە دەست*، لەگەڵ ئەوەی قارەمان بووینە لە هەلگیرسانەوەی شۆرش وجانفیدایی ونەبەزیان دیارە، بەڵام سەلبیاتی ترسناکیشیان داهێناوە، ئەو سەلبیاتانە هەلدەبژێرین کەلەگەل ڕەوتی بابەتەکەو وەڵامی پرسیارەکانی سەروو بێت، لەوانە:

أ ـ پەرتەوازەیی و شەری برا کوژی ب ـ ئنشقاقی زۆر ج ـ خوویستی و گیرفان پرکردن د ـ پەیدابونی مەلەفداری هـ ـ داروخانی کۆملگەی کوردەواری ع ـ زیاد بونی قەبارەی جاشی بە 100 هێندە ق ـ بێ متمانەی نێوان سەرکردایەتی و جەماوەر ك ـ خۆبەستنەوە بە عەلمانیە توندرەوەکانی وەك مارکسیەت و دوایش تەغریبیەکی سەخت، لەسەر ئەو بنچینەیە تیراوانینی عەلمانی کورد بۆ جهان کە خۆی زیاتر لەبەیانی دامەزراندنی (یەکیتی نیشتمانی کوردستان) دەنوینیت بەو شیوەی خوارەوەبوو:

أ ـ دۆستەکانی کورد بریتی بون لەیەکیتی سۆڤیت و وڵاتانی سۆسیالیستی و بزوتنەوەی برولیتاریا و هیزە عەرەبیە پیش کەوتووەکان عەلمانیەکان

ب ـ ناحەزەکانی کورد بریتین لە سیستەمی سەرمایەداری و وڵاتانی کۆلۆنیازمی ڕۆژ ئاوایی، لەسەرووی هەمویان ئەمریکا و هیزە کۆنە پەرستەکانی عەرەبی و ئیسرائیل و چینی بەرجوازی و بالی سەرکردایەتی عەشایری ئاینی کورد کەخۆی لەمەلا مستەفا بارزانی دەنوینیت[1].

* سەرەتای شۆرشەکان کە لەکۆتایی سەدەی 19 دەست پێ دەکا هەم سەرکردەو پەیرەو جەماوەرەکەی ئاینی بوو، دوای سەرکردە ئاینی بوو بەڵام پەیرەوو حزبەکە عەلمانی بوو، تاڕووخـانی شۆرشـی ئـەیلوول لـە 1975 بەدواوە هەم سەرکردەو هەم شۆرش وحزب هەمووی عەلمانی بوون.

1 بروانە دەقی بەیانی یەکەمی دامەزراندنی (ی ن ك)کە لە 1975/6/1 دەرچووە.

ج ـ ئەو تێ روانینانە ئەوەندە بەتەوژم بون هەمو لایەنەکانی سەرگۆڕەپانی بزوتنەوەی کوردایەتی گرتەوە، هەتا (پارتی دیمکوراتی کوردستان) کە لە مادەی (5) (6) ی بەرنامەی کۆنگرەی (9)ی سالی 1979 هەمان ناوەرۆکی سەرووی تۆمار کرد، هەروەها pkk و حسك و کۆمەڵەو، حزبی دیمکراتی ئێرانیش لەدروشمی کردنەوەی رادیۆکەیان بەوە بوو: تێ دەکۆشین لە پیناوی هینانەدی کۆمەڵگەیەکی سوشیالیستی و رووخانی قەلای سەرمایەداری بەتایبەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکا.

د ـ لەچوار چێوەی بەرجەستەکردنی ئەو بیرو رایانە هەریەکـە لـە (ی، ن، ك) و (پ، د، ك) هاوپەیمانیان لەگەل هیزە ناشـیونالیزم و عەلمانیـە عـەرەبی و فـارس و تورکیــەکان دەکـرد، لەباشـور دوو بــەرە لەســالی 1980 هاتــە کایــەوە بــەرەی نیشتمانی نەتەوەی دیموکراسی(جوقد) کەلە 1980/11/2 لە دیمەشـق دروسـت بوو، پیك هاتبوو لە: یەکێتی ـ حسك ـ شیوعی ـ بەعسی سەر بە سوریا، یەکێتی لێی بنچینە بوو، بەرەی دوەم بەناوی بەرەی نیشتمانی دیموکراسی (جـود)یش پیـك هاتبوو لە: حسك ـ پ.د.ك ـ شـیوعی لێـی بنچـینە بـون، ...ئەگـەر پێدابچـین هەرچەوتی ولەنگی لە ستراتیژیەتی باڵی عـەلمانی کوردسـتان هـەر تـەواو نابێـت، بەشێك پێیان وایە ئەسلەن هەر ستراتیژیەتی نەبوەو نیە.

هەرچی بالی ئاینیە هەتا دوا قۆناغ دەبینین مەلا مستەفاش (کەسەر بەمەدرەسەی ئاینیە) لەدەست نیشان کردنی دۆست و ناحەز زۆر وورد بووە و زانیویەتی سروشتی دۆستەکانی کورد بریتیە لە دژەکانی: أ ـ سایکس بیکۆ ب ـ وفاقی ئیقلیمی و جهانی ج ـ یاساوپەیوەندی نێودەوڵەتی د ـ ولاتانی سەر بە ڕۆژ ئاواو ڕۆژ هەلات ف ـ بالی عەلمانی و ناشیونالیزمی ناوچەکە.. هەرچەندە ئەویش وەك سەرکردەکانی پیشوو هەرتەقەلای لەگەل هێزە گەورەکان داوە بۆ پشتگیری کردن، بەلام لێیان دلنیانەبووە، لەبەرامبەردا پێ ی وابووە هێزە ئاینی و زانایانی

ئاینی و پاریزگاران و هەمو ئەو هیزانەی تەبانین لەگەل لائیکی و نەخشەی سیاسی ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاست دۆستن بەلاّم ئەو کاتی ئەو هێزانە وەك ئێستا کاریگەر نەبون، لەسەر ئەو بنچینەیە پەیوەندیەکی پتەوی لەگەل زانایانی ئاینی نەجەف و کەربەلا و کازمیە هەبوو، لەنێوانیشاین دا لەگەل محسن الحکیم و اخمینی، هەرئەو پەیوەندیەیە تا ئێستاش کورد سودی لی وەر دەگری، ئەو پەیوەندیەی بارزانی هەر لەگەل زانایانی ئاینی شیعە نەبووە، لەگەل سونیە عەرەبەکانیش هەبووە، نامەی بۆ جمال عبدالناسر نووسی بۆ ئەوەی (سید قوتب) لەسێدارە نەدریٚ، ئەو تێڕوانینە وای کردبووڕوولەزانایانی ئاینی کوردستانی بکا تا ئەو ڕادەیە داوای لیٚ کردون شۆڕشەکە بکرێتە ئیسلامی، بەلاّم زیاتر لەگەل زانایانی شیعە گەرم و گورتر بووە، ئەوەش لەبەر ئەوەی:

أ ـ پەیوەندیەکی میژووی کۆن لەنێوان زانایانی ئاینی کوردو شیعە هەر هەبووە لەنێوان شیخ محمود و ا. شیرازی و مهدی خالسی..، دوای لەکەربەلا لەنێوان بکر سدقی و (ا کاشف الغطاء) ..[1] ئینجالەنێوان بارزانی و محسن الحکیم .

ب ـ عەلمانیەت و عروبیەت لەنیو ئەوانە کەمترجیٚ ی دەبوەوە .

ج ـ ئەوانە زیاتر پابەند بون بەرەگ و ریشەی ئاین بەرێگەی خۆیان ،دوور بون لە دەمارگیری عروبی و(محیط العربی،حاضنة العربیة..)هاوپەیمانە عربیەکانی تری وەك جامیعەی عربی .

د ـ لەوەتەی کورد دووچاری مەینەت بووینە بۆ تۆزقالیکیش لەسەردەستی ئەوان زیان نەهاتوە، بە پیٚچەوانە وە زیاتر ئەو مەینەتیە لەو ناوچانە بۆ کورد

---

1 **بروانە**:العراق فی مذکرات الدیبلوماسین الأجانب –**بەتایبەتی بەشی**:مذکرات (فریتز غروبا)ی**مەندوبی ئەلمانیا لە عیراق ص**93- .

هاتووەکە(بەسوننە ناوزەد دەکرین)، سەرەرای ئەوەش بەشیکی زۆر لەزانایانی ئاینی و بزوتنەوە ئیسلامیەکانی سوننە تارادەیەك کەوتونەتە ژێر کاریگەری تەیاری عروبی، کە بۆ کورد مال ویرانی بووە، تائەو ساتەش لەلایەن حزبە ئیسلامیە شیعەکان و زانایانی ئاینی ئەوان تیگەیشتن بۆ دۆزی کورد و کوردستانیش هەیە، بەڵام بەشی زۆری سوننە ئەو تیگەیشتنەیان نیەو وادەزانن (یان وابڕیارڕیان داوە)دۆزی کورددروست کراوی ئیسرائیل وئەمریکایەیان جیاخوازیە وئەوەی سەدام بەسەر کوردی هێنا پاساوی هەیە، بەشێکی زۆر لەوان هێشتا بە چاوێکی سوکی موالیانە تەماشای کوردو هەتا زانایانی ئاینی کوردیش دەکاو خۆی بە ئەفزەل وشایستە تر بۆ سەرکردایەتی دەزانی وکوردیش بۆ پلە دوو و تەنها گوێڕاگرتن، چەندین جاریش لە نێو ئەوانە فتوادژ بەومیلەتە هەژارە دراوە هەرەدواییەکەی ئەو زنجیرە فتوایانەی مانگی 2011/1 ... هتد، لەبەر ئەو هۆیانە پەیوەندی بارزانی لەگەل لایەنی شیعە زەق تر بووە، بەگشتی لەنیو ئیسلامی و زانایانی ئاینی عەرەب و غەیرە عەرەب یان چاکەیان هەبووە بۆ کورد یان بی زیان بووینە، بەپێچەوانەوە هەرچی بەسەر کورد هاتووە لەسەردەستی عەلمانی و عروبی و تۆرانی بووە کە مدرسەی دژ بەئیسلامن.

کەواتە بەکورتی دەتوانین بلێن بارزانی و سەرکردە ئاینیەکان بزوتنەوەی ئیسلامی ومەرجەع وقوتب ومدرسە ئاینیەکانیان بەدۆست پۆلین کردووە، هەرچەندە بەردەوامیش بووینە لەتاقی کردنەوەی لایەکانی ترلەسەر ئاستی ناوەکی و ئیقلیمی و جهانیش، وەنەبێ ئەوتێڕوانینەیان وای کردبێ هەردەم لەدەرگای

وڵاتانی زلهێزانیان نەدابێ، بەردەوام گەلالەونامەی ئەوسەرکردانە بەرەو ڕۆژ ئاواو ڕۆژهەلات وولاّتی ناوچەکە چووە[1]، بەلاّم بەشی زۆری سەرکەوتوو نەبووە .

لەوەی سەروو توانیمان پرسەکە لە بزری ومێژوویەوە بهێنینەوە پێش چاو، کەواتە ئێستا وەلاّمی پرسیارەکەی سەروو بەسانایی دەدرێتەوە بەو پرسیارە واقعیەی بارودۆخی ئێستا، بابزانین ئەو دەستکەوتانەی ئێستا لەبونی فیدرالی لەدەستورو مادەی 140 و سەرۆك کۆماری کوردو بودجەی لە 17٪... لەکام لای ئەو لایەنانەی خوارەوەیە: دانایی و زانایی سەرکردایەتی کورد، ئەمریکاو ڕۆژ ئاوا، هیزە عەلمانی و پیش کەوتن خوازەکانی وەك ئەیاد علاوی سالح موتلەگ ئوسامە نجیفی احمد چلبی و.... یاخودلە هیزە ئیسلامیەکان مجلس الاعلی حزبی دعوە حزبی ئیسلامی...، وەلەنیو پیکهاتە کانیش لەکامە هاتووە: شیعە سوننە تورکمان.... وەلاّمی ئەو پرسیارە دەروازەی دارشتنی ستراتیژیك دەنوینیت کە بزرە لەلایەن سەرکردایەتی کوردەوە، بۆیە لەسەر هەریەکەیان هەلوەستەیەکی یەك بەیەکە دەکەین تا بەجوانی روون بیتەوە:

یەکەم ـ دانایی و زانایی سەرکردایەتی کورد: بێ گومان سەرکردایەتی شۆرش قارەمان ونەبەزبووینە، پیش مەرگە بووینە لەو شاخە، بەلاّم ئەوە ڕێ نابێ لەوە بگرێ هەلسەنگاندنی کارودانایییەکانیان بکەین، لەوەوپێشووباسمان کرد کە سەرکردایەتی تازەی کورد زیاتر تێڕوانینەکانی عەلمانیە، هەرلەسەر ئەو بنچینەیەش هەڵس وکەوت نەخشەو پلان وستراتیجیەکانیان دارشتوە، بەکورتی ئەو

1 هەمو سەرکردەکان هەر لەشێخ عبیداللە تامەلا مستەفاو سەرکردەکانی ئیستا هیچ هێزو کاربەدەستێکی جیهانی نەبوە سکالای خۆیان بۆ نەبردبێ، لەو ڕووەوە کەمترشێخ سعیدی پیران ئەو ئاڕستەیەی گرتۆتە بەر .

خالآنەی خوارەوە دەری دەخا کە سەرکردایەتی کورد دانا نەبوەلە هێنانەدی ئامانجە ستراتیژیەکان وئەو بەرەنجامە چاکەی بۆ کوردستان هاتەوە:

1 ـ لە هەڵبژاردنی دۆست ودوژمن، ئـەمریکای بەسەرسـەخت تـرین دوژمـن پۆلین کرابوو، کەچی ئێستا لە سایەی ئەو دەڵێن ئەو بارە چاکە بۆ کورد هاتوە، بە هەمان شێوە لە رووی لایەنە عربی وچینایەتی ومەدرەسەی فکریشـەوە .. زۆربـەی نەك بە هەلە دا چـووینە بـەڵکو پێچـەوانە بـوە، ئـەوەی خـوارەوە لیسـتێکە لـەو هەلوێستە پیچەوانەکانیان[1] .

---

1 ئەوە لیستی هەڵوێستەکانی حزبەکوردستانیەکانە کە پێچەوانە دەرچوە ئیستا

پێش ڕووخانی شیوعیەت- 1990	دوای ڕووخانی شیوعیەت
1- دژی دیموکراسی، مافی مرۆڤ، کۆمەڵگەی مەدەنی، ئازادی، هەڵبژاردن بوون بە ئاشکرا و لە نووسینەکانیاندا.	1- زۆر جەخت لە دیموکراسی و مافی مرۆڤ و کۆمەڵگەی مەدەنی و ئازادی و هەڵبژاردنن لە نووسین و ئاخافتندا.
2- ئیسلام ئاینی میسالی یە و گەڕانەوە بوو بۆ (قرون الوسطى)	2- بە گفتە بانگێشەی ئیسلامی دەکەن، نابێت لە سەنگەری کوردایەتی جیابێتەوە، زیاتر گۆتەیە نەك کردەوە.
3- لایەنگری شیوعیەت، دیکتاتۆریەت، بەرەی ڕزگاری و سۆشیالیستی جیهانی بوون.	3- دژی دیکتاتۆرین، دژی شیوعیەت و هەتا بەرەی ڕزگاریشن.
4- نەتەوایەتی، رەسەنایەتی، بەهاو نەریت بە ڕەجعیەت حساب بوو (کوردایەتی شەرمەزاریە) دروشم بوو لەسەر دیوارەکان دەنوسرا.سرودی (ئەی رەقیب)یش گۆڕا بۆ سرودی ئنتر ناشیونال	4- زیاد لەپێویست نەتەوەیین و کوردایەتی شەرەفە.
5- لایەنگیری مافی گەلان بوون.	5- تووتیانەدەیلێنەوەبە تیرۆر و نایاسایی باسیان دەکەن.
6- دژی ڕۆژئاواو ئەمریکا بوون بە هەموو ئاڕاستەیەك.	6- بەو خەستیە پێچەوانەیە لایەنگیری ڕۆژئاوان سەرمەشقی ئەزمونەکانیشیانە.
7- ئاغە و شێخ و دەرەبەگ و سەرەك خێڵ بەرەی ڕەجعیەت بوون.	7- بەبنەماڵەی نەجیب زادە(بیاو ماقوول)حسابن دەسەڵاتیان دراوەتێ.
8- هەر زانایانی ئاینی هۆی شکست بووینە بوکورد	8- هەمووحزبێك لقێکی(یەکێتی زانایان)ی‌هەیە.

2 ـ لە گەرمەی جەنگی عیراق ئیران دانوستان لەگەڵ عیراق کرا ویارمەتی ئەو درا لەو جەنگە سەرکەوتوو بێت وسەریشکەوت یەکسەر ئەنفال وکیمیایی پێشکەش کردن.

3 ـ لەگەرمەی نارەزایی جیهانی دژ بە بەعس لە 1991 دیسان دانوستانیان لەگەلی ئەنجام دا، لەسەر ئەو بنچینەیەی گوایە کێشەی کورد لەجیهان بە کێشەیەکی مرۆڤایەتی سەیر دەکرێت نەك سیاسی(بەتایبەتی سەرۆك مسعود بارزانی ئەو بانگێشەیەی دەکرد)، کەچی دەبینین لە هەمان کات بوە بڕیاڕی 688ی یاسایی بۆکوردستان دەرچوو، لە 1991/3/20 ئەنجومەنی نوێنەران بەناوی (وڵاتێك بۆ کوردان)تاوتویێ دەکرا[1] ..چ لەوانە یاسایی و سیاسی تر هەیە .

4 ـ تیێڕوانی ستراتیژیەتی عەلمانی نیشتمانپەروەری کورد لە سەرەتادا هەر لەنگ بوە، لەگەل ئەتاتورك وسولتان، لەگەل ڕۆژ هەڵات وڕۆژئاوا، لەگەل ئاینیەکان وناشیۆنالیزمەکان، ...تەنانەت دەتوانین بلێین لە عێراق لەو کاتە

9- مواسەفاتی پێشمەرگە:دەست و دەم و داوێن پاك، مەبدەئی، (چەکی بێ بیروباوەڕ سێدارەی جەماوەرە)یان پەیڕەو دەکرد	9- مواسەفاتی ئێستای پێچەوانەیە.
10- حزبایەتی ئامرازە، ئامانجیش سۆشیالیزمە.	10- حزبایەتی ئامانجەوئامرازیش کوردایەتیشە.
11- لە گەرمەی چەپ گەری لایەنە سەلبیەکانی شیوعیەتیان بۆ دەهێناین نەك ئیجابیەکانی.	11- ئێستاش لەجیاتی لاسایی دیموکراسی ڕۆژئاوا و تەکنەلۆجیاکەی تەنها لیبرالیەتی کۆمەڵایەتیەکەی ڕۆژئاوامان بۆ دێنن کە لایەنە سلبیاتیانە.
12- زۆر ئایدیۆلۆجیایی بوون نەك مادیانە.	12- زۆر مادیانەن و بی ئایدیۆلۆجیا و بنەمان.
13- بەرژەوەندی گشتی لەسەرووی بەرژەوەندی تایبەتی بوو.	13- بەرژەوەندی تایبەتی لە سەرووی گشتیە بە هەموو ئاڕاستەیەك.
14- ئەندام و لایەنگریان وشیار و لەخۆبوردوو پلەی بەرگری بەهێز بوو، وڵات پەروەر و پارێز بوو.	14- ئەندام و لایەنگرانی ناوشیار و لەرزۆك و خۆویستن بێئیرادە و بێورە و بێ ئینتمان.

1 کوردو کوردستان لە بەلگەنامەی ئەمریکی ل368 .

بەیەکجاری ناشیۆنالیزمی عەرەبی سونی عیراق دەستیان بەسەر دەوڵەت داگرت کە سەرۆك ئەرکان(بکر صدقی)ی کورد لە پێش 1936ئەو هەڵەیەی کرد چوو زۆر بە توندی لە ئاسوری دا، ئینجالای سونی وعەلمانیە عروبیەکانی گرت وگورزی کوشندەی لە بەرگری شیعەکان لە ناوچەی فورات وەشاند .

4ـ زۆربەی ئەو دروشم وداخوازی وپلانانەی سـەرکردایەتی کـورد هەڵیـدەگرێ ئەگـەر بهاتبایـەدی مـالی کـورد وێـران دەبـوو، وەك سـەرکەوتنی سشیالیسـتی ودیکتاتۆری پرۆلیتاری و هێزە پیشکەوتوو ولائیکیە عەرەب وتورك وفارس ...کـە ئێستا دەیان بیـنین دژی خواسـتی کـوردن، بەنمونـە(پ د ك) داوای دەکـرد عـیراق لەهاوپەیمانیەکانی لەگەل ڕۆژئاوا بێتەدەر هەروەك لەبەیانی1958/7/14بـڵاوی کردبۆوە، هەر لەوبەیانی خۆشحالبوو بەگۆڕینی مەلەکیـەت بـۆ کۆمـاری، پشـتی حزبی بەعسی گرت لە ئینقلابەکەی دژ بە عبدالکریم قاسم، هەمو ئەوانـە لـەڕووی ستراتیج هەڵەن، یەکەم کەس کە هەستی بەو هەڵە ستراتیژیانە کرد مـەلا مسـتەفا بوو ووتی هەڵەمان کرد ئێمە عبدالکریمان ماندوو کردو بەعسیش بە ئاسانی ڕاوی کرد.

5 ـ سەبارەت بە خالی (4) ئەگەر بـەووردتر بـۆی بچـین دەبیـنین ئـەوەی لـە قازانجی کوردە، لەدەرەوەی نەخشەو پلانی کورد بـوە، ئـەوەی چاکەشـی بـۆ کـورد کردوەو بەشێك لەو واقیعە ئیجابیـەی بـۆ هێنایـنـە دی بـەدەر بـوە لـە نەخشـەی هاوپەیمانی لەگەل سەرکردایەتی کورد، یان لە ئەرشـیفیان بـە پیـاو خـراپ تۆمـار کرابوو، نمونەیەکی لەسەروو دەهێنینەوە:لەکاتێکا زۆربەی تەعمیرەکانی کوردستانی سەروو لەسەر دەستی ئیسلامیەکان بـوەو بـەهۆی پـەیرەوی میانڕەوانـە سـەبارەت بـەکورد حزبـی رەفـاه لەناوەڕاسـتی نەوەتـەکان خسـترا لەلایـەن سـوپا، کەچـی یەکڕاییەکی سەرکردایەتی کوردی سەروو وخواروو هەبوو تا دەنـگ بدەنـە مسـعود

یەڵماس وحزبەکەی نەك ئەربکان، ئێستا هەڵەی ئــەو هــەنگاوە ســتراتیژیە ڕوون تــر دەرکەوتوە کە بەراورد لەنێوان ئیسلامی تورك ولائیکــی تــۆرانی تــورك ســەبارەت بەکورد دەبینرێ.

6 ـ پێشوو تریش باسمان کــرد ئەوانــەی لــەعێراقیش بەدۆســت هــەژمار کــران وبەرەیان لەگەڵ کردنەوە، دۆست دەرنەچوون ئەوانەی لە لیستی ڕەشی کــوردی بــوو چاکتر دەرچوو، هەر بە نمونــە: لــەزانیارە نهێنیــەکانی پــۆل بریمەرکــە دوای بــەناوی (ئەوەی بریمەر یاداشتی نەکردوە لە کتێبەك لە لایەن سکرتێرەکەی نوســراوە) لــە ل126 هاتوە: بارزانی ڕقی لە چەلەبی وئال الحکیم، محسن عبدالحمید، جەعفــەری دەبۆوە، دڵخۆشیش بوو بەعەلاوی، پاچەچی، جادرچی*...کەچی دەرکــەوت ئــەوەی جێی ڕق لێبونەوە بوو ئەوان چاکترن لەوانەی پێیان دڵخۆشن!.

7 ـ لە دوای 1990 و سیستەمی نوێی جیهانی وفۆرمــات بونــەوەی جیهــان لەدوای هەڵوەشانەوەی سۆڤیەت میلەتانێکی زۆر رزگاریان بوو، دوای چوار میلەتی تر کەوتنە ڕێ بۆ ڕزگاری (کورد، فلستین، تەیمور، کۆسۆڤا) ئەو دوەی یەکەم لەبــەر گەندەلی وخەریك نەبون بە ئەسلی کێشە ڕەواکــە بــە جێمــان دوەکــەی دوای بونــە دەوڵــەت، هـــەر بەنمونـــە لـــەو کاتـــەی کەپێشـــنیاری (وڵاتێـــك بۆکـــورد) لە1991/3/20 لەلایەن ئەنجومەنی نوێنەرانی ئەمریکا تاوتوێ دەکرا، زۆربــەی سەرکردایەتی کورد بە ئاودیو کردنــی کــەل وپــەل وبەمنافســەویەکتر نەخوێندنــەوە سەرقال بوو.

---

* عدنان پاچەچی لەشەستەکان وەزیری دەرەو بوو دژ بەکورد بــوو وڕۆڵێکــی گرنگــی بینــی لــە هێنــانی سوپای سوریا بۆ سەر کوردستان -بڕوانە پاشــکۆی ژ: 4 ســکالای ســۆڤیەت، بــەڵام دەتــوانین بڵــێین (کامیــل جادرچی) هەلوێستی بەرامبەر کــورد بــاش بــوو ، پــێش شۆرشــی 1958یەکــەم حــزب (پــارتی نیشــتمانی دیموکراس- بەسەرۆکایەتی کامیل جادرچی) دانی هێنابوو بە شریکایەتی کوردو عەروەب لەو عیراقە .

8 ـ لایەنی عەلمانی کورد لەسەرەتادا بناغەیەکی چەوتی بۆ کوردایـەتی وێنـە کرد، کورد گیرۆدەی دەستی عەلمانی وئیتحادولتەرەقی وکەمالی بون، کەچی ئـەوان سەرسـام بـون بەمەدرەسـەکانی ئـەوان، ئەوەتـە سەرچـاوەی هـەمو حزبـە کوردستانیەکانی(عەلمانی) بۆ (پ د ك)دەگەڕێتەوە، ئـەویش بـۆ (هیـوا)، هیـواش بۆ(حزبی دارکەر) بە سەرۆکایەتی رفیق حلمی، با بزانین ناسنامەی ئەو حزبە لە کێ ساغ دەبتەوە؟ دارکەر کت ومت کۆپی (کاربۆناری) ئیتالیایە کە (ئیتحادولتەرەقی) دژ بەکوردی لەتورکیا هێنا ئارایەوە، چ لەوە چەوت تر هەلسیت موعجیب بیت بـە دوژمنت ولاسایی داگیرکەرت بکەیتەوە.

8 ـ زۆر خالی تر هەیـە لـەبارەی نـاوەخۆو شـەری بـرا کـوژی[1] وپیـادەکردنی عەلمانیەت وتا دەگاتە دەرەوەو پرسـی دەسـتور وڕێکەوتنامەکـە لەگـەل ئـەمریکا ودەرچوون لەبەندی 7و ناکۆکیەکانی سـونە وشـیعەو سـتراتیجیان لـە ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست ...زۆربەی هەرە زۆری لایەنگری ئەو بۆچوونە دەکا کە ئەو دەسکەوتانەی بۆ کوردستان هاتە دی لە دانایی وزانایی سەرکردایەتی کورد نیە .

دوەم ـ ئەمریکاو ڕۆژ ئاوا: لەڕاستیدا ئەمریکا بەپێی بنەمای مۆنرو(1817 ـ 1825) * کەمترخۆی لەکێشەکانی جهان دەگلاند، لەدوای سالانی1917ڕاستەوخۆ تر هاتە نێو کێشەکان، پێش ئەو بەرواره تائێستا

---

1 لــە بەلگەنامــەی ئــەمریکی —گفــت وگــۆ لەگــەل دیڤیــد وێلشــی جیگــری وەزیــری دەرەوە لە1998/10/15 دەلێت:شەڕی براکوژی پارتی ویەکێتی وهاوپەیمانی کردنیان لەگەل عیراق وئیران خـەریك بوو ئەزمونی کوردستان تێك بداو نەتەوە یەکگرتوەکان وخـودی ئـەمریکاش دەسـتیان لێ هـەلگرێ —کـوردو کوردستان لە بەلگەنامەی ئەمریکی ل764

* ئاماژە بەو نامەیەی جیمس مۆنرۆی چوارەمین سەر کۆماری ئەمریکا بۆ کۆنگریسی نـارد داوای کـرد کـە ئەوەندە ئەمریکا لەکیشەو گۆبەندەکانی ئەوروپا نەگلینی.

بەڵگەنامەیەکی ڕوونمان نەدۆزیتەوە تیایدا جۆرێك لە پەیوەندی کورد و ئەمریکا گوزارش بکا.

لەپیشتر باسمان کرد کە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بە کوردستانیشەوە بەپێی هەردوو بەرژەوەندی ئیمپریالیزمی و ئیسرائیلی دابەشکراوە، سنوری ئەودەوڵەتانەی وەك عیراق وئوردەن وسوریاش ..بەوتەرازوە هەستیارە دانراوە، بۆیە دەست کاری کردنی زۆر سەختە هەروەك لە هەردوو بنەمای ئایزنهاوەری1957وبنەمای (عدم المس بالإرث الاستعماري) دەردەکەوی، ئەوانە نەبونە یارمەتیدەری دۆزی کورد، بەڵام بنەمایەکی تر هەیە ڕەنگە تارادەیەك ببێتە یارمەتی، ئەویش ئەوەیە خودی ئەمریکا لەڕێکەوتنەکانی سایکس بیکۆ و سەرەنجامەکانی لەدابەش کردنی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و ئینتدابا بەشدارنەبووە، بەریتانیا و فرنسا هەوڵیان دا چاوی بنوسێنن و ئەرمینیای پی بدەن وەك ئینتداب، بەڵام دوای ئەمریکا بۆی دەرکەوت ئەوە فێلی لیّ دەکەن، دەیانەویّ بیکەنە سەنگەر لەپیش بزوتنەوەی بەلشەفی شیوعی لەسەردەمی لینین و روسیا، ئەمریکا لەدژی ئەوهەنگاوانەی بەریتانی وهاوپەیمانان وەستا، لەسالی1918لەلایەن ویلسۆنی سەرۆکیەوە 14بنەماکەی بۆ ئەو مەبەستە بلاّوکردەوە، لەدوای سالی 1919لیژنەی (کنگ ـ کراینی) بۆ ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست نارد وداوای (سیاسە الباب المفتوح)کرد، پێشنیاریشی کرد هەمو ئەو ناوچانەی لە عوسمانی جیاکراوە بخرێتە سەر مومتەلەکاتی (عصبە الامم)، یەکەم پەیوەندی کوردو ئەمریکالەو لیژنەیە بەدی دەکریّ کە هاتبون لەکوردستان لەگەل نوێنەرانی کورد دانیشتبون، لەو کاتیەوە تا نیوەی سەدەی بیستەم ڕۆلێکی وای لەناوچەکە نەبوەو لەگەل کوردیش بەو شێوەیە نەبوە، لەو کاتیەوە دەتوانین بلێین بوە میراتگری بەریتانیا لەناوچەکە، تاکۆتایی سەدەی بیستەم و رووخانی یەکێتی سۆڤیەت(واتە لە نێوان جەنگی سارد)

هەلوێستی ئەمریکا (وەك لەبەڵگەنامەنهێنی وئاشکراکان دەردەکەوێ)نەیویستوەخۆ لەکێشەی کورد بگلێنی وزیاتر بنەماکانی ئیستعماری وسایکس پیکۆی لەناوچەکە پیادەکردوە، لەهەمو بەڵگەنامەو چالاکیە دیپلۆماسیە ڕاستەوخۆ وناڕاستەوخۆکان دەرکەوتوە: هەرگیز نەگەیشتە ئەو رادەیەی قەناعەتی ئەمریکا بێت کە میللەتی کورد شایستەی مافی چارەنوسە، بەڵام کەدەکەوێتە لێواری دۆزەخ بەهانات دێت، دەرت دێنێت لە دۆزەخ بەڵام ناتخاتە بەهەشت، ئەو جۆرە سیاسەتەو تێنەگەیشتنی کورد لێی شکستی 1975ی لیَ هاتە دی، یەکەم گۆڕانکاری بەسەر سیاسەتی ئەمریکا سەبارەت بەکورد لەدوای سالی 1979 لەدوای سەرکەوتنی شۆرشی ئێران بەسەرۆکایەتی أ خمینی دێت، کەشا رووخا تارادەیەك کوردکەوتە نێو حیساباتی ستراتیژی، دوای ئەوەی ئیسلامیەکان لە تورکیاش سەرکەوتن ولەسالی 2003نەبونە یارمەتیدەری هێزەکانی ئەمریکا لە کاتی هێرشیان بۆسەر عێراق جارێکی تر تەکانێك بە پەیوەندی کوردو ئەمریکا درابۆ ئاستێکی بەرز، لەگەل ڕووخانی بەعس لە عێراق وگەیشتنە دەسەڵاتی ئیسلامیەکان لەعێراق دووبارە تەکانێکی گەورەتربەوپەیوەندیە درا، کەواتە ئەو پەیوەندیە بۆ کورد لە دۆڕاندنی دۆستی فەرمی ئەمریکا هاتوە، واتە دەست بەکاربونی مەدرەسەیەکی ناتەبا لەگەل ئەمریکا وای کردوە ئەو پەیوەندیە دروست بێت، لە 2002ەوە دروشمی جەنگی (یان لەگەلی یان دژمی)لەلایەن ج بۆشەوە جاڕدرا، شکستیەکانی لە ئەفغانستان و لە عیراق و مانەوەی دەوڵەتی ئیران وەك خۆی بوە هۆی شکستی ئەمریکاوهاتنی ئۆباما، ئیتر واز لەو هەنگاوە هینرا، ئەگینابەردەوامی لەو سیاسەتە چەوتەی ئەمریکا لەقازانجی کورد بوو، مادام تێکدانی نەخشەی سیاسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو .، واتە: 1 ـ پەیوەندی کوردو ئەمریکا سروشتی نیە، لەو کاتانە سوودمەند دەبیَ کە دۆخی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

ناسروشتیه، ستاندەر بونەوەی مەترسێدارەبۆکورد، ڕەنگە هەتا سەری نەبێ 2 ـ بونی ئەو هێزە ئیسلامیانە بوویتە هۆی ئەو پەیوەندیەو جەژنی بزوتنەوەی کوردایەتیە 3 ـ ئەمریکا چاکەی لەگەل کورد کردوە بە ڕووخاندنی بەعس ولادان لەو ستراتیژەی نزیکەی سەدەیەك بوو ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی بەستبۆوە.

لەوەی سەروو دەردەکەوێ ئەمریکا نایەت کوردستانت بۆ رزگار بکا، سێبەرێکی گشتیت بۆ دروست دەکا ئەگەر بەرنامەت ووردو زانستی بێت ئەوا سودمەند دەبی، ئەگینا پێچەوانە دەبێت، لەسەر ئەو بنچینەیە سەرەنجامێکی مەنتیقیە کە ئەمریکابگەڕێتەوە سەر پەیوەندی خۆیی و ولاتانی ناوچەکە، ئەوەش زیاتر بەوە دەبێ ئەگەر (عیراق وتورکیا وئیران) لەو بنەما ئیسلامیانەیان هەلگەڕێنەوە یان بدۆڕێنن .

هەروەك بینیمان لەڕووخانی بەعس ئەمریکا چاکەی پێشکەشی هەمولایەك کرد(میلەتانی عیراق، کویت، تەنانەت بۆ ئیران وقاعیدەش سودیان لە رووخانی صدام بینی)، بەلام چاکەکەی تەواو نەکرد لەگەل کورد، هەربۆیەش لەو فەترەیەی کە ڕاستەوخۆ خۆی حوکمی عیراقی کرد(گارنەر وبریمەر)، یاخود لەڕێ ی دۆستەکانی، کەیەکەم سەرۆك کۆمار غازی یاروەر و سەرۆك وەزیران ئەیاد علاوی کێشەکانی کوردی چارەسەر دەکرد، بەپیچەوانەوە هیچ دەستکەوتیك لەوانەی سەروو بۆکورد لەو دوو فەترەیە نەهاتەدی، بەلکو لەدواتر هاتەدی، لەڕاستیدا بنەچەی کێشەی مادەی140لە بڕیاڕی دژە فڕینی سەرووی هێلی36 دێت، هەرچەندە ئەوکاتی پیاوەتیەکی گەورە بوو لەگەل کوردستانیان کرا، بەلام ڕاستیەکەی سەرووی هێلی 34بوایە ئەو کێشەیە ئێستا نەدەبوو، .. بۆیە ئەمریکاو ڕۆژ ئاوا خاوەنی ئەو دەستکەوتانەی ئێستا نین بۆ کورد.

سێیەم ـ هیزە عەلمانی و پیش کەوتن خوازەکان: پیش تر لەسەر هەرسێ ئاستی ناوەکی وئیقلیمی و جهانی باسی رەوت و هەلسوکەوتی عەلمانیمان کرد، لەگەل هەلوێستەکانیان سەبارەت بە کوردستان، دەرکەوت سەرکردە ئاینیەکانی کورد لەو بابەتە باش تێگەیشتبون، بۆیە کەمتر روویان لەو هیزە بووە، بەلاّم لە قوناغی نوێ ی بزوتنەوەی کورد کە لەدوای 1976 دەست پی دەکا ئەو تێگە یشتنانە پیچەوانە بووینەوە، سەرکردایەتی عەلمانی کوردی هاوچەرخ پاگندەی ئەوەی دەکرد کە هێزە عەلمانی و پیش کەوتن خوازەکان دۆستی کوردن، هەروەك لەبەیانی دامەزرندنی (ی — ن — ك) و ئەدەبیاتی هەمولایەك بەردەوام دووبارە بوویتەوە، هەر لەسەر ئەو بنچینەیەش ئەو (بەرەنیشتمانیانە)ی ڕادەگەیەنرا لەگەل هێزە عەلمانیەکان بووینە، کەچی ئەگەر بەووردی سەرنج بدەین دەبینین جگە لەوەی چی بەسەر کورد هێنرا عەلمانی بەرپرسیار بوو ئەوا بەردەوامی مەینەتیەکەش هەرلە ئەستۆی ئەو دایە، ئەوەتا: داگیر و دابەش کورد، سەرکوتی شۆرشەکان، ڤاکتەرەکانی مانەوەی داگیر کەرو پالپشتی داگیر کەر، ئینجا پرۆسەکانی تەعریب ئەنفال کیمیایی ویرانی... هەر هەموی لەئەستۆی ئەوانەیە، تەنانەت ئەو هیزە عەلمانی و مەدەنی و پێش کەوتن خوازانەی دووریش بووینە ئەوا بە ڕاگەیانراو نووسین لایەنگیری ئەو زولمەیان کردووە دژ بە کورد، لەدوای ڕووخانی حزبی بەعسی لە 2003 و دامەزراندنەوەی حکومەتێکی نوێ لە عیراق ئەو پرۆسەیە بە زەق تر کەوتە بەرچاوی میللەتی کورد، دەرکەوت چەندە سەرکردایەتی هاوچەرخی کورد لەو تیڕوانین و پۆلین کردنە بەهەلەدا چووە، هەروەك چۆن (ڤۆلتێر) شانۆگەریەکی پێچەوانەی (باو)ی کرد تیایدا پیاوە ئاینیەکانی مسیحی چوونە دۆزەخ ئەوانی تر چوونە بەهەشت، لە عیراقیش ڕێك وا پیچەوانە دەرچوو، هەرچی سەرکردایەتی کورد بە دۆستی پۆلین کردبوو دژ دەرچوو، ئەوەی فەرامۆشیش کرابوو هیزە

ئیسلامیەکان بوو کەچی ئەوانە دۆست دەرچوو، باش ترین بەڵگەی ژمێریاری تریش بریتیە لە هەڵبژاردنی مام جلال بەسەرۆك کۆمار وەك یەکەم جار لەمێژووی عیراقی لە2005/4/12ڕێك ئەو نەخشەیە دەردەخا، کە بەو شێوەیە بوو: بەهۆی ئەو هاوپەیمانیەتیەی کورد لەگەل لایەنە ئیسلامیەکانی عیراقی (حزبی دەعوە و مجلس الاعلی..)بە کۆی227 دەنگ بەرامبەر 30 دەنگی دژو 17دەنگیش غائب مام جلال بوە سەرۆك کۆمار، زۆری ئیسلامیەکانی عەرەب دەنگی (بەلیٚ)یان دا مام جلال، ئەو 30 دەنگە دژەش زۆربەی عەلمانیە عەرەبەکان بوو، هەلبەتە لەژێر سایەی عروبی عەلمانی وئەمریکی هەرگیز سەرکۆماری کوردت نەدەبینی بۆ عیراق هەروەك لە نارەزاییە بەناوبانگەکەی تاریق هاشمی ئەو ڕاستیە گوزارش کراو وتی: عێراق دەوڵەتێکی عەرەبیە نابیٚ سەرکۆماری کورد بێت، هەر بەو پالنەرەش (بکر سدقی)لە8/11/ 1937تیرۆر کرا لە ژێر دروشمی عیراقی عەرەبی نابێت کورد حوکمی بکا[1].دوایش بەروون تر دەرکەوت هیزە عەلمانی و مەدەنی و ناشیونالیزمی عەرەبی و تورکمانی نەك هەر دۆست نین، بەڵکو تەنها بەوە قایلن کە کوردستان ژێر دەستە بێت و خەڵکیش لیٚ ی پلە دوو بیت، بە پێچەوانەی خراپەکەی هیزە ئیسلامیەکان لەو پیکهاتانە زۆر نەرم ترن، ئەوەی ئێستا مەترسیە بۆ ئەزمونی کوردستان بریتین لە: بەرەی دیالۆك بەسەرۆکایەتی سالح موتلەگ، لیستی حەدبا بەسەرۆکایەتی ئوسامە نجیفی، لیستی عیراقیە بەسەرۆکایەتی ئەیاد علاوی، بەرەی تورکمانی.. ئەوانەش بریتین لە هیزە عەلمانی و پیش کەوتن خوازەو مەدەنیەکان بە پیٚ ی ئەو وەسفەی کەسەرکردایەتی کورد پیشانی دابوو.

---

1 العراق فی مذکرات الدبلوماسین الأجانب ص129

نابێ ئەوەشمان لەبیربچێت کە لە بنەچەدا شۆڕشەکانی کوردچۆن دژ بە داگیرو دابەشی کوردستان بوە ئاواش دژ بە عەلمانی بوە، چونکە زانیویانە مەینەتی کورد لە ئەستۆی عەلمانی دایە، مەلا سلیم وشیخ عبدالسلام وئەوەی شێخ سعیدی پیران بە ڕوونتر لە دادگاییەکەی دەردەکەوێ کەلە گۆڤاری (گێرشەم)بلاوکرایتەوەو دەڵێت: ئێمە دژی داگیرکەروعەلمانیەت شۆرشمان کردوە، بەتایبەتی کەبینیم لە جریدەی(سبیل الرشاد)عبداللەجودت واحمدناوێك نوسیبویان:موسابەلەخۆبایی و عیسابەناوبانگی و محمد بەئەمینی ..هەریەکە ئاینێکیان هێناوە، ئێمەش دەتوانین ئاینێك بهێنین، ئەو جۆرە بانگێشانە لەڕۆژنامەکان تەنیبۆوە ئێمەش شۆرشمان دژ بەوانیش کرد[1].کەواتە سەرکردەکانی کورد لە هەوڵی نەپساوە بووینە تائاین لە کوردایەتی جیا نەکرێتەوە، داگیرکەران بەردەوام لە هەوڵی لێکجیا کردنەوەی ئاین لە کوردایەتی بووینە، (ئاین شتێکەو سیاسەتیش شتێکی تر) دروشمی ڕۆژنامەی بەریتانی(تێگەیشتنی نوێ) بوو[2]، تا میلەتی کورد پەرتەوازە بێت و توانای بەرگری نەمێنێت وبە ئاسانی داگیر بکرێت، لێك جیاکردنەوەی ئاین وسیاسەت وئاین وکوردایەتی لە ئوسولی بەرنامەی داگیرکەربوە تا ئەو ساتەش، لەو لایەش خۆ پاڕاستن لە عەلمانیەت یەکێکە لە ئوسولەکانی بزوتنەوەی رزگاری خوازی کوردستانی .

---

1 دەقی گفت وگۆی دادگاییەکە لە: دراسات فی الحرکة الکوردیة المعاصرة ص512-523

2 لە ژمارەی رۆژی 12/کانونی یەکەم/1918 بە مانشێتەگەورەکەی وا هاتبوو – سەرچاوە:کردستان فی سنوات الحرب العالمیة الأولی ص189

چارەم ـ لە پێکهاتەکانی عیراق (شیعە و سوننە)[1]: لەدوای دروست بونی دەوڵەتی عیراقی ئـەو زاراوانـەی وەك: کـورد و عـەرەب شـیعە و سـوننە بەچـەوتی سـەری هەلداوە، هەر لەسەرەتادا و لە نیو کۆنگرەی قاهیرە 12 ـ 1921/3/24 کـە عیراقی پی دروست کرا، یەکێك لە پاساوەکانی بەرەی دژ بەکورد مس بیل، برسـی کۆکس، ویلسون، بەرامبەر گەلالەکـەی چەرچـل ئـەوەبوو کـە ئەگـەر کوردسـتانی خواروو نەخرێتە سەر عیراقی تازە ئەوا ناهاوسـەنگیەکی فـراوان لـەنێوان سـوننەو شیعە دروست دەبی، بەتایبەتی تازە شۆرشی (20)کـپ کرابـۆوە، کـە لـە لایـەن زانایانی شیعەوە سەرپەرشتی کرابوو، بەو شێوە دروست کردنـی عـیراق و دابەشـی کوردستان چۆن گورز بووە لە کوردستان ئاواش لە شیعە، سەرەرای ئـەوەش مانـای ئەوە نیە هەمو شیعەیەك باش بووبیت و هەمو سونیەکیش خراپ بووبیـت، ئینجـا پیویستە ئەوەش روون بکریتەوە کە مەبەست لەعەرەبی سوننەی عەقیدە نیە بەڵکو سوننەی کۆمەلاێەتی، ئەگینا ئەو گوزرانەی لە کوردستان دراوە لەسەر دەستی ئـەو پیکهاتەیە لە لایەن ئیسلامی سوننە نەبووە، بەڵکو حزبی عەلمانی و ناشیونالیزمی بووینە، هەر بەنمونە حزبی بەعس کە بە سونە دەژمێررێت ئەوە باوەڕیەتی: ئاینیـان پێ ڕێگر و تێکدەر و ڕەجعی بوو، لە وەسیەتەکانی کۆنگرەی (4)ی حزبـی بـەعس 1960 هاتووە: (یعتـبر المـؤتمر الرجعیـة الدینیـة أحدی المخـاطر الأساسـیة أمـام التقدم)

1 ئەو دەستەواژەیە بە هەڵەیی هاتوە ، دەبێ ئەوە ڕوون کەینەوە کە مەرج نیە هەمووە شیعەو سـونەیەك وابن ، بەلکو ئەوە باس لە زۆرایەتی دێت .واتە دەسەڵاتدار لە نێو ئەوانە تا ئیستا وابوە .

، بەڵام بەشێ لە توێژەرەوان پێیان وایە سەرەڕای ئەو هەلوێستە ترسناکەی حزبی بەعس بەرامبەر ئاین هەر سونیەکان(وەك زۆرایەتی لایەنگیری بووینە)، بەگشتی ئەو بەراوردانەی خوارەوە هەیە لە نێوان شیعە و سوننە سەبارەت بەکێشەی کورد:

1- هەمو ئەو پرۆسانەی دژ بە کورد کراو ن لەسەرەتای دابەشی کوردستان و لکاندنی بە عیراق و لەسەردەمی یەکەم راپەرینی شیخ محمود هەتا ئەنفال و کیمیایی ئەوا ئەو گوزرانە لەلای سوننەی عەرەب هاتووە نەك شیعە.

2- سوننەی عەرەب لە عیراق زیاتر نوێنەرایەتی سەرخانی سایکس پیکۆو بۆ چوونی جامیعەی عربی و ڕەهەندی عەرەبی لە عیراق دەکا، کە تەیارێکی شۆڤینی و رەگەز پەرستە بەرامبەر کورد، کەچی شیعە کەمتر ئەو درێژکراوەی هەیە، ئەگەر هەشیبێت دەگەڕێتەوە بۆ ئیران و هند، کە خانەوادەی ئارین ئەوەندە رەگەز پەرست و دەمارگیرنین، لە جهانی ئێستای ئیسلام لەنێو دوو میللەت رەگەز پەرستی ماوە، کە بۆ خۆشیان بوویتە سەر ئێشەو ماندوو بون، ئەو دوانەش عەرەب و تورکن، هۆیەکەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە وەك (ابن خلدون و د علی وردی) وەسفیان دەکا و هەردوولایان لە بەهای بیابانی جزیرەی عەرەبی و جزیرەی مەنگۆلیا دەرپەڕیون، خاوەنی بەهاو نەریتی دەمارگیری ڕەوەندین، لەسەر ئەو بنچینە قوڵە سونە زیان بەخش بووینە وشیعەش سەلامەت بەرامبەر کورد .

3- هەرلەگەل جەنگی جهانی یەکەم ودەرچوونی فتوای جهادلە1914/11/7 لەلایەن شیخ الاسلامی عوسمانی (سەبری ئەفەندی و30 زانای گەورە) دژ بە پەلاماری بەریتانیا بۆ ناوچەکانی بەسرە، ئەوا یەکسەر زانایانی شیعە و زانایانی کوردستان هاتنەدەست، لەسالانی1914–1916بەسوپایەکی هاوبەش لەناوچەکانی شوعەیبە رووبەرووی سوپای بەریتانیا بونەوە، بەڵام دوای لەبەر

خیانەتی عەشایرو ئەفسەرەکانی وەك نوری سعیدوعلی جودت ئەیوبی ومولود مخلص وحکمت سلیمان و..کۆمەڵێکیش خۆیان بەدیل کردن دابوو، لەوانە:جعفر عسکری، نوری سعید، یاسین هاشمی، ناجی شوکت، صبیح نجیب، تەها هاشمی، جمیل الراوی، عارف فقطان، عبدالرزاق حلی، سامي الأرفلی، محمد أمین زکی، رشید خوجە.. کە دوای لە پاداشا بونە دەسەڵاتدار، ئەو سوپایە هاوبەشەی کوردو شیعەو عوسمانی شکستی هێنا، سەرکردەی سەربازی عوسمانی (سلیمان عسکری بەگ)خۆی کوشت لەڕکان، لەو کاتیەوە هاریکاری زاناو سەرکردەکانی کورد لەگەڵ زانایانی نەجەف و کەربەلا هەر هەبووە، لەدەوری سالانی بیست لەگەڵ (ا. محمد شیرازی) دوای ئەو لەسالانی 1930 لەگەڵ (ا. محمد کاشف الغطاء)، دوای لەچلەکان لەگەڵ (ا. محسن الحکیم)، دوای ئەوانە لەگەڵ محمد باقر الصدر و نەوەی ئال الحەکیم، دوای ئەوانەش کە 2003 بەدواوە بۆ یەکەم جار (ا. علی سیستانی) بەفتوایەك لاری نەبونی لە فیدرالی دەربری، ئەو جۆرە پەیوەندیە کەمتر بووە لەگەڵ زانایانی ئاینی ئەهلی سوننە، ئەوەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ سەلبیات وهەلس وکەوتی هەراجخانەی عەلمانی کورد، کە گەلێ جار خۆی وکورد تاوان باردەکا بێ ئەوەی کارەکەشی ئەنجام دابێ یان لێی سودمەند بووبێ، بەشە گرنگەکەشی زیاتر دەگەڕێتەوە بۆلای زانایانی سونەی عەرەب، هەرچەندە ئەوزانایانە بەشدار نینە لەو مەینەتیەی بەسەر کورد هاتووە، بەڵکو هەلوێستیان بەراورد ناکرێ لەگەڵ لایەنە عەلمانی و ناشیونالیزمیە سونیەکانی عەرەب، بەڵام گلەییەکە لەچاو ئیدیعای ئیسلامیان خەست دەبێتەوە، بەکورتی هاوکێشەیەك هەیە هەمو لایەکی پێ لە قەپان دەدرێ، ئەویش ئەوەیە هەتا فکری عروبی نەفامی زال تر بێت بەسەر هەر لایەن و پیکهاتەیەك ئەواهەلویستی بەرامبەرکوردخراپترەپیچەوانەشی بە پیچەوانەوە.

4 ـ زۆر خالی بەراوردی تر کە لە ڕەوتی ئەو نوسینەمان باسمان کردوە .

ڕێگای دەرباز

بۆ ئەوەی کورد بە مافی چارەنووسی بگات دەبێ:

1 ـ سنوری چوار وڵاتی گەورەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست تێك بدات .

2 ـ بناماکانی سایکس پیکۆ، (عدم المس بالأرث الإستعماری) وبنەماکانی ئایزنهاور ..کە بە نەگۆڕ هاتوە هەمو تێك بدەی .

3 ـ ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیل دەستکاری بکەی وتێکی بدەی .

4 ـ تێك دانی ئەونەخشەیەی وڵاتان کەدەقی پێوە گرتوەو چەندین ڕێکەوتنی ئیقلیمی ودەوڵەتی نوێی لەسەر بینا کراوە. ئەوهەمو بەرژەوەندیە گەورە ئابووری وسیاسیبانەی لەسەر ئەو سەرخانە دروست بوە هەموی تێك بدەی .

تێکدانی ئەو بنەما نێودەوڵەتیە گەورانە لە ئاستی هێزی کورددا نیە، هیچ چارەی نیە دەبێ هێزێکی ئیقلیمی و جیهانی وا بدۆزرێتەوە کە لە سروشتدا دژ بە نەخشەی سیاسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ژێرخانی سایکس ـ بیکۆ (میراتی ئیستعماری و ئاسایشی نەتەوەی ئیسرائیل) بێت، بە کورتیەکەی ویفاقی ئیقلیمی و ویفاقی جیهانی لە قازانجی بزوتنەوەی کورد نیە، هەلەی ستراتیژی خەڵکی ترلە قازانجی کوردە .

کەواتە پرسیارێکی ستراتیژی لێرەوە سەر هەڵدەدا: ئاخۆ کورد سود لە ڕۆژئاوا وەرناگرێت؟ بەڵێ سود وەردەگرێت، بەڵام لەو کاتانە سود وەردەگرێت کە هەڵەی ستراتیژی دەکەن و پابەند نابن بەو بنەمایانەی: سایکس بیکۆ، (عدم المس بالأرث الاستعمار)، بنەماکانی ئایزنهاوەر، ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیل، مە بەستەکانی دروستبونی دەوڵەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست..واتە لە باری ئاسایی خۆی کورد

سودی سیاسی لە ڕۆژئاوا وەرناگرێ، لەو کاتانە زیاتر لەکاتی مەینەت دەستی مرۆڤایەتی بۆ درێژ دەکرێ کەلەلایەن وڵاتانی بەناو موسولمان ئەوەندەش ناکرێ.

لەو بارەیەشەوە ئیسرائیل کەمتر ئەو هەڵانە دەکا، ئەگەر لەلای ئەمریکا هەیە هەروەك داگیرکردنی عێراق، کە بووە سود بۆ کورد و میللەتانی زۆرایەتی عێراق و بزوتنەوە ئیسلامیەکان و ئێرانی و... لێرەوە چەند کێشەیەکی زۆر گەورە ساغ دەبێتەوە:

1 ـ بۆ عەرەب ـ هەمو ئەو تۆمەتانەی برایانی عەرەب بۆ بزوتنەوەی کورد دایانتاشی گوایە ئەو بزوتنەوەیە دروستکراو و پاڵپشتکراوی ئیسرائیل و ڕۆژئاوایە، بوختانێکی زوڵم و پێچەوانەیە.

2 ـ . هەموئەوگرێکۆرەوبەربەستانەی پێش دەربازی کوردستان لەمەدرەسەکانی عەلمانی سەرچاوە دەگرێ .

3 ـ پێویستە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی کورد لەسەر ئەو ڕاستییە ستراتیژیانە پڕ بکەینەوە.

4 ـ بۆ کورد ـ دۆست وناحەزی بزوتنەوەی کوردستان لەسەر ئەو بنەما زەبەلاحانە دروست دەکرێ، ئیسرائیل وڕۆژئاوا دۆستی ستراتیژی نین، ئەگینا تێنەگەیشتن ونەبونی نەخشەوپلانی ستراتیجە، بەڵکو سروشتی بزوتنەوەی کوردایەتی نزیکە لە بزوتنەوە ئیسلامیەکان سەرەڕای سەلبیاتەکانیشیان، ئەوە توێژینەوەیەکی ئەکادیمی ستراتیژیە پەیوەندی بە بیرو ڕاو بۆچوون نیە، ئەوە لەلایەك لەلایەکی تر مانای ئەوە نیە سەرکردایەتی دانای کورددەرگای ڕۆژئاوالەسەرخۆی داخا، با زانیاریە ستراتیژیانەی لابێ ئینجا هەلس وکەوت لەگەل هەمو لایەك بکا .

لەوەی سەروو بە بێ دوودڵی بۆمان دەردەکەوێ کە رزگاری یەکجاری کورد زۆر زەحمەتە، بەڵام مەحال نیە، ڕێگەی دەربازیشی لە ڕێی پڕۆژە گەورەکانی جیهانی ـــئاینیە .

هێزە ئاینیەکان ودەرباز:

ئێستا وەڵامی پرسیارەکەش لەگەڵ ئەوبەشە دەدەینەوە ئاخۆ ئەو دەستکەوتانەی بۆ کورد فەراهەم کراوە، لە فیدرالی و 17 ٪ ی داهاتی عیراقی و مادەی 140 و بونی یەکەم سەرۆك کۆماری کورد زۆری تر، زیاتر لەکام لاهات، لەو کورتە هەلسەنگاندنە دەرکەوت لەدانایی و زانایی کوردو لەلای ئەمریکا ولەلای هێزە عەلمانیەکان نەهاتووە، ڕاستە هەریەکە لەوانە بەریژەی جیا کاریگەربووینە چ بە یارمەتیدەر چ بە پێچەوانە، ئەوەی لێی دڵنیاین ئەو بارودۆخە ئیجابیەی ئێستا بۆ کورد هاتووە لە ئەنجامی ئەو هاوپەیمانیەی نێوان هەردوو حزبی کوردستانی (پ دك) و (ی ن ك) لەگەڵ لایەنە ئیسلامیەکانی عیراقی کردوویانە، هەرچەندە ئەو دوو حزبە لەپیش تریش و تا ئەو ساتە شەرمی بەو ڕاستیانە هەیە، چونکە لەلایەك لە میژووی خۆی وایان ڕا نەدەبینی کە لایەنی ئیسلامی خێر بێت بۆ کوردستان، بۆیە ئەوان ئامادە نەبون نەك بەرە هەر هاریکاری و پەیوەندی دیپلۆماسیش لەگەل لایەنە ئیسلامیەکان بکەن، لیرەدا دەردەکەوی کەلایەنە ئیسلامیەکانی کوردستان چەندە بی ستراتیژیەتن هەتا ئەو ساتەش، دەبوایە ئەوان خاوەنی ئەو ڕێکەوتنانە بونایە، یاخود بەلای کەم ئەوان پردو نێوبژی نێوان هەردوو حزبی دەسەڵاتی کوردی و لایەنە ئیسلامیەکانی عیراق بونایە، شانازیان بەوە بکردبایە هاوتای حزبە دەسەڵاتدارە کوردیەکان لە عەلمانی و ناشیونالیزمی عیراقی ئامادە نیە دان بەهیچ مافیکی کورد بهینی، کەچی ئەوە لایەنە ئیسلامیەکانی

عیراقیه بووینه هۆی بەدی هینانی مادەی 140 دەستور فیدرالی بوودجەی کوردستان بونی مام جلال بەسەرۆك کۆمار... هتد. ئەگەر بەووردی بەراوردی نێوان ئیسلامی و عەلمانی ئیران و تورکیاش بکەین بۆ بارودۆخی ئێستای کورد و رابوردوو هەمان سەرەنجامان دەست دەکەوی، هەلبەتە ئەوە مانای ئەوەنیە ئیسلامیەکانی ئەو ولآتانە بی عەیب بن، نەخیر، ئەوە بابەتمان نیە، بەڵکو ئەوە تویژینەوەیەکی ستراتیژیی بەراوردیە لەنێوان چەمکەکانی چاك و چاکتر خراپ و خراپتر ناحەزو ناحەزتر زۆر چاك و هەرەچاك... لەچوارچیوەی ستراتیژیەتی (ترتیب الاولویات ـ یان بەزمانی فقهی پیێی دەلێن فقه الموازنات) .

ئەگەر ئەو دەسکەوتانە لەرێی ئەوانە هاتبێ ئەوە بەهەمان شێوەش لەگەل گرتنە بەری ئەو ستراتیژیە دەسکەوتی زیاتر بەدەست دێت تا دەگەیە چارەنوس.

<u>مافی چارەنوسی بە دەولەت بوون</u>: ئەگەر ئەو برایەتیە لە نێو عیراق نەهاتەدی هەمولایەك کۆکن لەسەر مافی چارەنوس بە پێی شەریعەتی ئیسلامی ویاسای نێو دەولەتی وسیاسەی دەولیش، لەڕاستیدا هەر سێ پای یاسای نێو دەولەتی (مادەی –1–ی کۆنگرەی مونتیڤیدیۆی 1933)[1] دیارە کە کوردستان خاوەنی(هەرێم و گەل و دەسەلاتی سیاسی)ە، مەرجەکانی ئەندامیەتی لە بەشی دووی میساقی نەتەوە یەککگرتوەکان

---

[1] ئەوە دەقەکەبەتی: **ARTICLE** 1

The state as a person of international law should possess the following qualifications: a) permanent population; b) a defined territory; c) government; and d) capacity to enter into relations with the other states.

لەمادەکانی (6-3) هاتوە هەروەها بەپێی مادەی 60ی(النظام الداخلي المؤقت لمجلس الأمن) ،ئەوەیان ڕوونە، کەچی ئەوەی دەگۆڕێ (سیاسەی دەولیە)،ئەوەیان کاریگەر ترە لە (یاسای دەولی)، سیاسەی دەولیش وەك (یاسای دەولی) چەسپاو نیە دەگۆڕێت، لەم دەموو دەستە دەتوانین بلێین مەبادیئەکانی سیاسەی دەولی بۆ بەدەولەت بوونی کوردستان لەو هەنگاوانە خۆی دەنوێنێ:

1-دروست کردنی نمونەیەکی جوان لە دەسەلاتی کوردی لە سەروەری یاسا و پیادەی دەستورو پرۆسەی دیموکراسی، هەلبژاردنی ئازادوڕاستەقینەو دەست گۆڕی دەسەلات، پاکی تۆمارگای مافەکانی (مرۆڤ و ئافرەت و ڕۆژنامە نوسی)، پێکەوە ژیانی لەگەڵ کەمایەتیەکان.

2-پاراستنی سنورەکانی نیودەولەتی لەگەڵ دەووربەر، وەك کیانێك نەبێتە هەڕەشە بۆسەر دەووربەر کە لە میساقی نەتەوە یەکگرتوەکانی (بەندی حەوت)ی بۆ تەرخانکراوە وەك سزاو (مقاصدەکانی نەتەوە یەکگرتوەکانیش) لەسەر بنیات نراوە.

3-بتوانێ (مقوماتی) ئابوری و سیاسی و فەرهەنگی و تعلیمی و کۆمەلایەتی و...بسازانی بۆ دەولەت، لەدوای سەربەخۆ بوونی نەبێتە بار قورسی بۆ (کۆمەلگای نێو دەولەتی) لە برسیایەتی و هەژاری و پیس کردنی ژینگە و پیێ شێلی یاساو ڕێکەوتنە نێو دەولەتیەکان.

4- لەسەر ئەو بنچینانە بتوانی بەرژەوەندی تەوەرو بارستە نێو دەوڵەتیەکان لەگەڵ بەدەوڵەت بوون هاوتەریب بکەی.

5-بتوانی کەمایەتیەکانی کوردستان بەشداری ئەو چارەنوسە بکرێت.

6-بتوانێ لەکاتی بەرز کردنەوەی ئەو داوایە بۆ ئەنجومەنی ئاسایش کارت لەسەر ئەندامانی کاتی وهەمیشە کردبێت کە پشتیوانیت بکەن.

ئەوە بەکورتی هەنگاوە گشتیەکانە، بەڵام بۆ کوردستانی باشور هەنگاوی تایبەتیش هەیە، مادام باری سیاسی زۆر تایبەت و مەینەتیەکەی زۆر ئاڵۆز ترە لە میللەتانی ژێردەستەی تر.

کۆتایی

پوختەو دەرەنجام و پیشنیار

هەمو ئەو مێژووەی نووسرایتەوە و لە توێژینەوە ئەکادیمیەکان و زانکۆکان دەخویندرین ووردو دروست نین، هەندێ ڕاستی تیایە بەڵام وای لێ هەڵبژاردواە کە دیوە روناکەکانی فەرامۆش کراوە، کوردیش هەزاران ساڵ نیە داگیر و دابەشکراو بیت، وەك لەو خاڵانەی خوارەوەی دەرەنجام بۆمان دەردەکەوێ:

1- هاتنی ئیسلام بۆ کوردستان کەمێکی نەبی بەشەر نەبووە، کەمە شەڕەکانیش لەدەوروبەر بوە نەك لەناوجەرگەی کوردستان.

2- مێژووی ڕاستەقینەی کورد لە دوای شارستانی ئیسلام دەست پی دەکا.

3- ئەو مێژووە زیاتر رزگاری و سەربەخۆیی بووە، بەبەراورد لەگەڵ عەرەب زیاتر کورد سەربەخۆ بووینە.

4- بەشیکی زۆر پیکەوە ژیانی کورد لەگەل ئیمپراتوریەکانی ناوچەکە لە چوار چیوەی ڕێکەوتنامە بووە.

5- کوردیش نۆرەی خۆی بەزیادەوە لە دەسەلاتی ئیسلامی کرد، بونی دەست گۆری دەسەلات لە چوار چیوەی نەژاد و نەتەوەکانی ئیسلامی وای کرد دەوڵەتی ئەیوبی بۆ کورد دروست ببیت، ئەگەر ڕاست بیت ئەمەوی بۆ عەرەب و عوسمانی بۆ تورك و سەفەوی بۆ فارس بیت.

6- لەوەتەی کورد هەیە نەچەوسایتەوە وەك دەگۆتری، یەکەم دابەش و داگیری کوردستانیش لە جەنگی چالدیرانی 1514 نەبووە، ئەو گوتارە سیاسیە دەبیتە هۆی ماف بزر کردن لە جەنگەلستەکانی میژوو، ڕاستیەکەی ئەوەیە سەرەتای مەینەتیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ فەترەی 1908 ولەگەل جەنگی جهانی یەکەم (1914 – 1916) و دابەش کردنی میراتی خیلافەتی عوسمانی کەلە پەیماننامەی سایکس بیکۆی 1916 دەست پی دەکات تا پەیماننامەی لۆزانی 1923 وبەکورتی و راشکاوی لەگەڵ هاتنی عەلمانیەت و هەڵمەتەکانی ئیمپریالیزمی و نەخشەی مەزنی دەوڵەتی ئیسرائیل ئەو کێشەیە دروست بوو.

7- بیری نەتەوەیی و کارکردن بۆ نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەیی لە لایەن تورك و عەرەب و کوردو هەمولایەك لەدوای 1908 دەست پیٚ دەکا.

8- بۆ ئەوەی مافی میللەتی کورد بزر نەبی پیویستە لایەنە کانی بەرپرس بەووردی دیاری بکەین ئەوە پیویست دەکا ئەو فەترەیە و خەسلەتەکانی دیاری بکەین، بەئاسانی لایەنەکان دیاری دەکریت، مەینەتی کورد لە و بارودۆخانەی خوارەوە دروست بوو:

أ- لەکۆتایی جەنگی جهانی یەکەم و لەگەل سەرکەوتنی هاوپەیمانان بەسەرکردایەتی بەریتانیا و فرنسا بەسەر ولاتانی تەوەر کە سەرەکیەکەی

ئەلمانیاو عوسمانی بوو .ب — سەرکەوتنی ئەتاتورك و ئەنقەرە بەسەر سوڵتان و ئەستەمبۆڵ.ج ـ سەرکەوتنی فکری نەتەوەیی و دەوڵەتی هاوچەرخ بەسەر فکری ئاینی و دەوڵەتی ئیمپراتۆری. د ـ سەرکەوتنی عەلمانیەت بەسەر شریعەتی ئیسلامی. ل — سەرکەوتنی پەیماننامەکان هاوپەیمانان بەسەر شۆرشەکانی خەتابی مەهدیو مختارو شۆرشی شیخ محمود و بیستی خوارووی عیراق و... م — سەرکەوتنی نەخشەی دابەش جهانی ئیسلام بەسەرنەخشەی دارالاسلام و بیری جامعەی ئیسلامی.ل — سەرکەوتنی لۆزان بەسەر سیڤەر..... سەرکەوتنی نەخشە ریگەی عەلمانیەتی کورد بەسەر نەخشەی ریگەی زانایانی ئاینی کورد...

9- ئەو بارو دۆخانە لەفەترەی 1908 بۆ 1914 و بۆ 1916 و 1918 و بۆ 1924 هاتنە کایەوە و ئەو وەرچەرخانانە روویدا، ئیتر دیایکردنی لایەنی بەرپرسیار مەدرەسەی بەرپرسیار.... بەسانایی دەردەکەوی.

10-هیزە هاوپەیمانەکان و ئاژانسە بە تواناکانی یەهود ناوچەکەیان دابەش کرد بە کوردستانیشەوە، بە پی ی دوو ستاندەر: ا ـ بەرژەوەندی بالای ئیمپریالیزمی ب ـ بەرژەوەندی ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتی ئیسرائیلی داهاتوو. بۆیە دەستکاری ناوچەکە زۆر بەزەحمەت دەکری و یەکگرتنەوەی کوردستان لەو پەڕی زەحمەتیێدایە، هەم لەبەر ئەوەی دابەشکراوە بەسەر چەند وڵاتیێکی هاوسی هەم لەبەر ئەوەی یەکگرتنەوەی کوردستان و مافی چارە نووسی کورد دەبیتە هۆی دەست کاری نەخشەی سایکس بیکۆ و بەرژەوەندیە بالاکانی ئیمپریالیزم و ئیسرائیل وکۆمەڵێك بەرژەوەندی ئالۆز..، کەواتە ئەگەر بەرپرسیاریەتی سەرهەلدانی مەینەتی کورد دەگەریتەوە بۆ بەرژەوەندی ئیمپریالیزمی ئەوا

بەردەوامیەکەی دەکەویتە سەر بەرژەوەندیەکانی ڕۆژ ئاوا و ئیسرائیل و ولأتانی ناوچەکەش و فکری عروبی و رەگەزی وتۆرانی...

11-بەپێی روون کردنەوەی خالی (9) هەمو دەستەواژانەی ماوەیەکی دوور دریژە وەك توومەت دەدریتە پال کورد لەوانە: بزوتنەوەی کورد بە فیتی ئیمپریالیزم و زایۆنی یە، بەشێکە لە پیلانی دابەش، یاخی بون و جیاواز خوازیە... هەمو ئەوانە نەك هەلەو توومەتە بەڵکو تەواو پیچەوانەیە.

12 ـ دەروازەکانی سەرکەوتن و رزگاربونی کورد ئەو هەنگاوەو پێچەوانانەیە کە لەو فەترەیە روویان دا.

13 ـ بەپی ی ئەو دەرەنجامانەی سەروو بزوتنەوەی کوردایەتی لەناوە رۆکدا بەسروشتی خۆی بەشیکە لە بزوتنەوەی رزگاری ناوچە(بەتایبەتی بزوتنەوە رزگاری خوازە ڕاستەقینەکان لەوانەش بزوتنەوەی ئیسلامی)کەدژ بەو ولأتۆکانەی دروست کراوان، دژ بە پیلانی دابەش ناوچەکەو ئەو سنورە دەستکردانەی کە ئیمپریالیزم و ئیسرائیل دروستیان کردوون.

چارەسەریەکانی:

بەپی ی ئەو تویژینەوە، کێشەکانی دیایکران، دەرکەوت ئەو گەلالەی شیخ سعیدی پیران و سەرکردە ئاینیەکان هەتا ئەو ساتەش باش ترین گوزارشە لە و هەقە، هەم بنەمایەکی لوجیکێشە بۆ تیگەیاندنی میللەتانی تر بۆ ئەو کێشەیە، کە بریتیە لە: یان گیڕانەوەی خیلافەت یان بۆکوردستانیش دەوڵەت، ماناکەی زۆر سادەو ماقولیشە واتە: یان ئەوەتە هەمو لایەك لە میللەتانی موسلمان تورك و عەرەب و فارس و... نیشتمانمان (دار الاسلام) بیت، نەتەوەکانمان ئوممەی ئیسلامی

بیت، کەس خاوەنی دەوڵەتی نەتەوەیی و نیشتمانی تایبەتی نەبیت، ئەوا ئەو کاتی ئێمەی کوردیش داوای دەوڵەت و فیدرالی و مافی چارەنووس ناکەین، بەڵام تۆ بلی ی من دەوڵەتم دەوێ وەك عەرەب و تورك و... بەڵام نابی بۆ تۆ بیت، ئەوا زولمە، کێشەکە لیرە سەرهەلدەدا، واتە ئەو دەوڵەتانە کێشەن نەك کورد، ئەگەر تۆ دروشمی عروبی وتورکایەتی سەروەر بکەی، من لەنیوتان چی بکەم چ پەیوەندی بەمن هەیە...، ئەو کۆمەڵە بنەمایەی سەرووی راڤەی ڕاستەقینەی دۆزی کوردە، هەم توخمی بنچینەی هەر پرۆژەیەکی کوردە بۆ چاکسازی ڕۆژ هەلاتی ناوەڕاست، لەژیر رۆشانایی ئەو بنەمایانە چارەسەریەکانی ئەوانەی خوارەوەیە:

1- چارەسەری وڵاتانی داگیر کەر ـ لەسەرەتای دروست بونی ئەو دەوڵەتانە لەنێوان دوو دۆخدان لەگەل کورد: یان نکۆلیان لەبونی ئەو میللەتە مەزنە بەو میژووە دوورو دریژەو نەخشە سیاسی و جوگرافیەکەی کوردستانی کردووە، یاخود بە ئۆینبازانە لەژیردروشمی (برایەتی، جیاوازی نیە، هەمو هاولاتیان یەکسانن، ..) چەوساندنەوەی نەتەوەیی کوردیان کردووە.. بۆیە ئەو چارسەری و گەلالانەی داگیر کەران سەرکەوتوو نەبووە.

2- لەبەر ئەوەی ئەو وڵاتانە بە زۆری و لەژیر فەرمانی ئیمپریالیزم داگیر کراوە ئەوا پیویست بەوە دەکا جاریکی تر ئەو دەوڵەتانە بە ئارەزومەندانە دروست بکەینەوە بەشریکایەتی، ئەگینا ئەزموونی ئەو 82 سالەی دەسەڵاتی عیراقی بریتی بووە لە: نائارامی کوشتارو هیرش بۆ سەر کوردستان و ئەنفال و کیمیایی و لە کۆتایشدا لەسێدارەدانی سەرۆك کۆمار.. ئەو دیمەنە دیسان دووبارە دەبیتەوە داهات و ماندووبونی خەڵکی عیراق بەفیرۆ دەروات، ئاواش بۆ تورکیاو ئێران وسوریاو..

3- ئەو دەوڵەتانە دەوڵەتی پیکهاتەن، پێویستە هەمو لایەك دان بە ڕاستی و واقعی عیراق چۆنە ئاوا دانی پیَ بهێنن، کە بریتیە لە:دەوڵەتێکی ناعەرەبی، دەوڵەتێکە ستونیەو پێکهاتوە لە 3پیکهاتە، لە رووی هەرێم وگەلیشەوە پێك هاتوە لەدوو هەرێم ودوو میلەتی جیا بە سەرەکی، دەوڵەتی عیراق دروست کراوەو بەو شێوەیەی سەروو ... ئەوەش وا دەخوازی بەلایەن کەمەوە لەسەرەتای دارشتنەوە بەشیوەی (دیموکراسی تەوافوق) پێك بێن، وەك زۆربەی دەوڵەتانی ئەوروپا لەدوای سەرکەوتن و یەکتر قەبوول کردن ئینجا دەبیتە دەوڵەتی کەفائەی نیشتمانی، ئەگینا وەك ئەو 80 سالەی رابووردوو لە گۆماوی توندو تیژی هەمو لەگەل هەمو نقوم دەبێتەوە .

4- یەکسەرپیادەی بنەمای هاولاَتی بون (لەعیراقیێك بەنمونـە) سـەرکەوتونیە، چونکە کۆمەڵگەیەکی ستونی و دەستورو ناسنامەی رەگەزی و بون بـە ئەنـدام لـە جامیعەی عربی و بونی مادەی دەستوری وەك عیراق بەشیکە لـە ئومـەی عربـی، یاخود عیراق دامەزرینەری جامیعەی عربی یە.. ئەوا مانای وایە هـاولاتی غـەیرە عرب لەو ولاَتە میوانە، پلە دووە، بنچینەیی نیە پاشکۆیە... هتد، تا ئێستا زیاتر ئەوە کێشە بووە، واتە لەولاَتێکی وەك عـیراق نـەهاتووە (نـاز)ی میللـەتی کـورد ڕاگری، کە دابەشـکراوە و بەشـیکی خراوەتـە سـەر عـیراق، بـەڵکو هەلسـاوە بـە پیچەوانەی (ناز) هەولَی داوە ناسنامەی بکوژینتەوە و تەعریبی کردووە، هـەروەها لەتورکیا ولاَتانی تریش، ئیترلـەو 90سـالەی ئـەزمونی کوردسـتان لەڕۆژهـەلاتی ناوەڕاست دووچاری: أ ـ لەونەخشەگەورەیەی کوردستان ئێسـتا بچـوك بوتـەوە بـۆ نیوە ب ـ میلەتی کورد بە قورەیش العجم ناوزەد دەکرا ئێستا بە (یتامـا المسـلمین ناوزەد دەکریَ ج ـ پیشو ترین خەڵکی کوردستان دەولەمەند ترینیـان بـون ئێسـتا کاریـان حـەمبالیی وهەژاریـە د ـ لـەڕوەکانی زانسـتی وئـابوری وکۆمەلاَیـەتی

ودەروونی وفەرهەنگی..دواکەوتوە، خەریکە بڵێین داگیرکاری عەقلی گشتیش تێـك دەدا بەزەحمـەت سـتاندەر دەبـێ، بۆیـە پـێش ئـەوەی بنـەمای(هاوڵاتی بـون) بەچارەسەردابنرێتدەبێ بەقۆناغی(تطبیـع)تێبپەڕێ کەبریتیەلەلادان وئاسایکردنەوەی ئەو هەمو زیانانەی کەباسمان کردن وبنەمای متمانەپەیرەو بکرێ .

5 ـ باش ترین و دادگەری تـرین چارەسـەر بـە پـی ی واقیعـی ئێسـتا مـافی چارەنووسی میللەتی کوردستان بەدەستی خۆی کە لەمادەی (1) و مـادەی (55) ی میساقی نەتـەوە یـەکگرتوەکان تۆمـار کـراوە، هـەروەها بریارەکـانی: ژمـارە 1514 خولی(15)لە14/دیسمبر/1960، بڕیاڕی ژ:2105 خـولی (20) لە1965ز، بریاری ژ:2625 خـولی 25 لـە24/ئۆکتۆبـەر/1970، بریـاری ژ:3070 خولی28لە 1975، هەروەهابریاری 3314سالی 1974...

لەهەمان ئەنجوومەن دەرچووە، ئینجا پیشوو تریش ئەو مافە لە جامعەی ئیسلامی و لە 14 خالەکەی ویلسون و لە بنەماکانی شۆرشی ئۆکتۆبەرو شۆرشەکانی پیشوی ئەمریکی 1776[1] و فرنسا 1789 هاتووە، میللەتی کورد و نیشتمانی کوردستانیش بەروونی دەکەویتە چوار چیوەی یاسایی ئەو مافە، مادام پەیوەندەیەکی میژوویی و یاسایی و سیاسی لەنێوان (کوردستان، هەریم، نیشتمان) لەگەل (کورد، گەل، نەتەوە) هەیە، هەروەها دەسەڵاتەکانی سیاسی کۆن و شۆرش و حکومەتی هەرێمی ئێستاش چاکترین بەرجەستەی دەسەڵاتی سیاسیە لەسەر ئەو هەریمە، بەوەش هەرسێ پای یاسایی نیو دەوڵەتی بۆ بەدەوڵەت بونیکی سەربەخۆی کوردستن پیشان دەدا.

1ـ لە دەقی جاڕی سەربەخۆیی ئەمریکا ئەو دوو مادەیەی تیا هاتبوو- إعلان الاستقلال امریکا 4 یولیو عام 1776م: نحن نعتبر هذه الحقائق بديهية:1- إن الناس جميعًا خلقوا متساوين، وإن خالقهم حباهم بحقوق لايجوز الافتئات عليها، وإن من هذه الحقوق حق الحياة، والحرية، والسعي وراء السعادة. 2-,وإنّه تأمينًا لهذه الحقـوق، فقد أُنشأت الحكومات مستمدة سلطاتها العادلة من موافقة المحكومين.

پاشکۆکان

پاشکۆی ژ: 1 (بەشێك)لە لائیحەی ئینتدابی بەریتانیا بەسەر فەلەستین

أعلن مشروعه من قبل عصبة الأمم المتحدة بتاريخ 6 يوليو 1921 وصودق عليه في 24 يوليو سنة 1922 ووضع موضع التنفيذ في 29 سبتمبر

مجلس عصبة الأمم

ولما كانت دول الحلفاء قد وافقت على أن تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن تنفيذ التصريح الذي أصدرته في الأصل حكومة صاحب الجلالة البريطانية في اليوم الثاني من شهر تشرين الثاني قد وافقت أيضا على أن تكون الدول المنتدبة مسؤولة عن تنفيذ التصريح الذي أصدرته في الأصل حكومة صاحب الجلالة البريطانية في اليوم الثاني من شهر تشرين الثاني سنة 1917 وأقرته الدول المذكورة لصالح إنشاء وطن قومي لليهود في فلسطين

لذلك فان مجلس عصبة الأمم بعد تأييده الانتداب المذكور يحدد شروطه ونصوصه بما يلي:

....

المادة الثانية: تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن وضع البلاد في أحوال سياسية وإدارية واقتصادية تضمن إنشاء الوطن القومي اليهودي وفقا لما جاء بيانه في دبياجة هذا الصك وترقية مؤسسات الحكم الذاتي وتكون مسؤولة أيضا عن صيانة الحقوق المدنية والدينية لجميع سكان فلسطين بقطع النظر عن الجنس والدين.

المادة الرابعة: يعترف بوكالة يهودية ملائمة كهيئة عمومية لإسداء المشورة إلى إدارة فلسطين والتعاون معها في الشؤون الاقتصادية والاجتماعية وغير ذلك من الأمور التي قد تؤثر في إنشاء الوطن القومي اليهودي ومصالح السكان اليهود في فلسطين ولتساعد وتشارك في ترقية البلاد على أن يكون ذلك خاضعا دوما لمراقبة الإدارة.

يعترف بالجمعية الصهيونية كوكالة ملائمة ما دامت الدولة المنتدبة ترى أن تأليفها ودستورها يجعلانها صالحة ولائقة لهذا الغرض ويترتب على الجمعية الصهيونية أن تتخذ ما يلزم من التدابير بعد استشارة حكومة صاحب الجلالة البريطانية للحصول على معونة جمع اليهود الذين يبغون المساعدة في إنشاء الوطن اليهودي.

المادة الثامنة والعشرون:في حالة انتهاء الانتداب الممنوح للدولة المنتدبة بموجب هذا الصك يتخذ مجلس عصبة الأمم ما يراه ضروريا من التدابير لصون استمرار الحقوق المؤمنة بموجب المادتين 13، 14 على الدوام بضمان العصبة ويستعمل نفوذه لان يكفل بضمان الجمعية احترام حكومة فلسطين للالتزامات المالية التي تحملتها إدارة فلسطين بصورة مشروعة في عهد الانتداب احتراما تاما وفي جملة ذلك حقوق الموظفين في رواتب التقاعد والمكافآت.

پاشكۆی ژ:2 لائیحەی ئینتدابی بەریتانیا بەسەرعیراق

لەسان ریمۆ920/4/25 بڕیاری لەسەردرا عێراقیش لە920/5/3 پێی قایل بوو

صك الانتداب البريطاني على العراق

بناء على نص المادة (132) من معاهدة الصلح، الموقع عليها في (سيفر)، في اليوم العاشر من شهر أغسطس سنة 1920 ، التي بموجبها تنازلت تركية عن كل حقوقها وتملكها في العراق، إلى الدول المتحالفة الرئيسية" وبناء على المادة (94) من تلك المعاهدة، التي بموجبها قررت هذه الدول الكبرى، وفقاً للفقرة الرابعة من المادة (22)، من الفصل الأول (عهد جمعية الأمم)، بأن تعترف بالعراق دولة مستقلة، يشترط عليها قبول المشورة الإدارية والمساعدة من قبل منتدب، إلى أن تصبح قادرة على القيام بنفسها وحدها" وإن تحديد تخوم العراق، سوى ما هو مقرر في المعاهدة المذكورة، واختيار المنتدب، تتفق عليه الدول الرئيسية المتحالفة" وبما أن الدول المتحالفة الرئيسية قد اختارت صاحب الجلالة البريطانية، منتدباً من قبلها على العراق، وبما أن شروط الانتداب الآتي ذكرها، رفعت إلى مجلس جمعية الأمم، للمصادقة عليها، وبما أن صاحب الجلالة البريطانية، قد قبل أن يكون منتدباً على البلاد المذكورة، وتعهد بذلك، بالنيابة عن جمعية الأمم، طبقاً للمواد الآتية لجمعية الأمم ـ توافق على شروط هذا الانتداب، كما يلي:

المادة الأولى: للمنتدب أن يضع، في أقرب وقت، لا يتجاوز ثلاث سنين من تاريخ تنفيذ الانتداب، قانوناً أساسياً للعراق، يعرض على مجلس جمعية الأمم، للمصادقة" فينشره سريعاً. وهذا القانون، يسن بمشورة الحكومة الوطنية، ويبين حقوق الأهالي الساكنين ضمن البلاد ومنافعهم ورغائبهم، ويحتوي على مواد تسهل تدرج العراق وترقيته، كدولة مستقلة. وفي الفترة، قبل العمل بالقانون الأساسي، تجري إدارة العراق طبقاً لروح الانتداب.

المادة الثانية: يحق للمنتدب أن يحفظ قوة عسكرية في البلاد، الواقعة ضمن هذا الانتداب، لأجل الدفاع عنها. وإلى أن ينفذ القانون الأساسي، ويوطد الأمن العام، له أن يؤلف جيشاً محلياً، لتأييد الأمن والدفاع عن البلاد، يجنده من الأهالي القاطنين في البلاد. ويكون هذا الجيش مسؤولاً لدى الحكومة المحلية، وخاضعاً دائماً للمشارفة (للسلطة)، التي يتولاها المنتدب على هذا الجيش. ولا يجوز للحكومة العراقية، أن تستخدم هذا الجيش في سبيل آخر، غير ما ذكر سابقاً، إلاّ بموافقة المنتدب. ولا يحول شيء بما هو مذكور في هذه المادة ومن

اشتراك ا لحكومة المحلية في مصرف أي جيش كان يقيمه المنتدب على العراق. ويحق للمنتدب، في كل وقت، استعمال الطرق والسكك الحديدية والمراسي في العراق، لتحريك القوات المسلحة، ونقل الوقود والأرزاق.

المادة الثالثة: يفوض المنتدب بإدارة علائق العراق الخارجية، وبالحق بإصدار التفويض للقناصل، الذين تعينهم الدول الأجنبية فيه. وكذلك، يكون له الحق بفرض الحماية، السياسية والقنصلية، على رعايا العراق في البلدان الأجنبية.

المادة الرابعةعلى المنتدب تبعة الاحتفاظ بالأراضي العراقية. فلا يتنازل عنها، ولا تؤجر، ولا توضع تحت سلطة دولة أجنبية.

المادة الخامسة: يلغى بتاتاً، في العراق، إعفاء الأجانب وامتيازاتهم في المصالح الناتجة عن المحاكم، القنصلية والجنائية، التي كانوا يتمتعون بها، نظاماً أو عرفاً، في السلطنة العثمانية.

المادة السادسة: تكون الدولة المنتدبة مسؤولة عن إيجاد نظام قضائي في العراق، يضمن: 1. مصالح الأجانب. 2. والقوانين ـ ولحد ما يرى أنه من المناسب ـ الاختصاص القضائي القائم الآن فعلاً في العراق، فيما يتعلق ببعض المعتقدات الدينية، كأحكام الوقف والأحوال الشخصية. وتوافق الدولة المنتدبة، على الأخص، بأن تكون السيطرة على الأوقاف وإدارتها جارية طبقاً للشريعة وإرادة الواقفين.

المادة السابعة: ريثما تعقد معاهدات خاصة مع الدول الأجنبية، فيما يمس العراق، من تسليم المجرمين الفارين إليه، يعمل بالمعاهدات الحاضرة بين المنتدبين والدول الأجنبية.

المادة الثامنة: يؤمن المنتدب للجميع حرية الوجدان التامة، وحرية العبادات، في كل هيئاتها وأشكالها، بشروط ألاّ يخل ذلك بالأمن العام والآداب. ولا تميز فئة على أخرى في العراق، بسبب جنسية أو دين أو لغة. والمنتدب يسجل التعليم بلغات العراق الوطنية، ولا ينكر على فئة حقها، ولا تضار في تأييد مدارسها الخاصة بتعليم أبنائها لغتها الخاصة، على شرط انطباق ذلك على مقتضيات التعليم، التي ترسمها الحكومة.

المادة التاسعة: لا يجوز أن يؤول شئ مما ذكر في هذا الانتداب، لأنه يمنح المنتدب حق التدخل في مباني أو إدارة العتبات المقدسة، التي تبقى صيانتها مكفولة.

المادة العاشرة: على المنتدب أن يراقب أعمال المبشرين في العراق، حسبما تقتضيه الحالة، لتوطيد الأمن العام، وحسن إدارة الحكومة. وفيما سوى ذلك، لا تؤخذ وسيلة ما من الوسائل، لمعارضة تلك الأمور والمداخلة فيه" ولا تميز فرقة على أخرى، بسبب مذهب أو جنسية.

المادة الحادية عشرة: على المنتدب أن يمنع، في العراق، التمييز بين رعايا أية دولة أخرى، في كل ما هو متعلق بالضرائب والتجارة والصناعة والفنون، أو في معاملة السفن التجارية والطيران الملكي. وكذلك، لا يكون تمييز، في العراق، بين البضائع الصادرة عنه إلى أية دولة، أو الواردة إليه منها. وتكون حرية النقل تامة في كل البلاد، بشروط عادلة. وفيما سوى هذا، فللحكومة العراقية الحق ـ بعد استشارة المنتدب، أن تضرب الضرائب والرسوم الجمركية، كما تقتضي، وأن تتخذ أحسن الوسائل لاستثمار موارد البلاد الطبيعية، وتأمين منافع الأهالي. ولا يحول شيء بما في هذه المادة، دون حق الحكومة العراقية، بعد مشورة المنتدب، بعقد وفاق جمركي مع أية دولة، كانت كلها، في سنة 1914 ميلادية، داخلة في تركيا الآسيوية، أو جزيرة العرب.

المادة الثانية عشرة: يوافق المنتدب، بالنيابة عن العراق، على المعاهدات الأممية، المتبعة الآن، أو التي يصير عقدها فيما بعد، بمصادقة جمعية الأمم، في كل ما هو متعلق بالنخاسة، أو تجارة الأسلحة، أو العقاقير المخدرة، أو للمساواة التجارية، أو حرية النقل للملاحة الجوية والسكك الحديدية والبريد والبرق واللاسلكي، والملكيات الفنية والأدبية والصناعية.

المادة الثالثة عشرة: يضمن المنتدب مؤازرة الحكومة العراقية، ما سمحت له الأحوال، الدينية والاجتماعية، على تنفيذ السياسة العامة، التي تتخذها جمعية الأمم، لمنع الأمراض ومحاربتها، شاملاً ذلك أمراض النبات والحيوان.

المادة الرابعة عشرة: يضمن المنتدب، في أثناء اثني عشر شهراً من تاريخ العمل بهذا الانتداب، أن يسن نظاماً للآثار العتيقة، ويجري بموجبه، طبقاً على ما في المادة (421) من الفصل الثالث عشر، من المعاهدة التركية، عوضاً عن نظام الأثريات التركي. ويكفل المساواة في كل ما له مساس بالتحريات الأثرية، بين كل رعايا الدول، التي هي أعضاء في جمعية الأمم.

المادة الخامسة عشرة: بعدما ينفذ القانون الأساسي، يعقد اتفاق بين المنتدب والحكومة العراقية، على الشروط، التي بموجبها تتسلم الأخيرة الأعمال العمومية، والأشغال الدائمة، التي يرجع منافعها إلى الحكومة العراقية. ويعرض هذا الاتفاق على مجلس جمعية الأمم.

المادة السادسة عشرة: لا شيء مما في هذا الانتداب، يمنع المنتدب من تأسيس حكومة مستقلة إدارياً، في المقاطعات الكردية، كما يلوح له ...

المادة السابعة عشرة: يرفع المنتدب، كل سنة، إلى مجلس جمعية الأمم، بياناً بالأعمال المتخذة في تلك السنة، لتنفيذ الانتداب، ويرفقه بنسخ من كل الأنظمة والأوامر، الصادرة في تلك المدة.

المادة الثامنة عشرة:يقتضي رضا مجلس جمعية الأمم، لتعديل شروط هذا الانتداب، على شرط أنه إذا اقترح المنتدب تحويراً، يكفي للعمل به، أن ينال رضا أكثرية المجلس.

المادة التاسعة عشرة: إذا وقع اختلاف بين أعضاء جمعية الأمم، على تأويل أو إجراء مواد هذا الانتداب، ولم يمكن تسويته بالمفاوضات، فيرفع إلى محكمة العدل الدولية الدائمة، المذكورة في المادة (14) من عهد جمعية الأمم.

المادة العشرون: عندما ينتهي الانتداب الممنوح بهذا التصريح، يتخذ مجلس جمعية الأمم التدابير اللازمة، لجعل الحكومة العراقية، بكفالة الجمعية، تدفع كل المصاريف القانونية، التي صرفها المنتدب، مع حقوق الموظفين بالمكافأة ومعاش التقاعد.

تحفظ هذه النسخة في خزانة جمعية الأمم. ويرسل كاتب سر الجمعية نسخة رسمية إلى كل من الدول، الموقعة في معاهدة الصلح مع تركيا.

پاشکۆی ژ:3

ميثاق الوحدة العسكرية بين سوريا والعراق بغداد - دمشق 1963/10/8

لما كانت الوحدة العربية هدفا أساسيا من اهداف ثورتي الرابع عشر من رمضان والثامن من اذار، ولما كانت وحدة المنطلق والمشيئة والمصير بين الثورتين التي جعلت منهما في الحقيقة ثورة واحدة قومية عربية اشتراكية شعبية تلقي عليهما مسؤولية المبادرة في اتخاذ الخطوات العملية لارساء قواعدة الوحدة المنشودة، وبما

ان التهديدات الاستعمارية والصهيونية آخذة بالازدياد نتيجة لاندحار الرجعية العربية، وانتصار الاتجاه الثوري الشعبي في كل من سوريا والعراق، وبما ان ثورتي الرابع عشر من رمضان والثامن من اذار مسؤوليتان ليس فقط عن الدفاع عن المكتسبات الثورية في كل من القطرين، بل ان هويتهما الوحدوية التحررية تفرض عليهما ايضا الدفاع عن كافة اجزاء الوطن العربي في وجه الاخطار المحيطة به، ولما كانت وحدة الجيش حلقة هامة في طريقة الوحدة الكاملة، وبناء على ما ورد في البيان المشترك الصادر في دمشق عن وفدي الجمهورية العراقية والجمهورية العربية السورية في الثامن من ايلول 1963، وبناء على الاتصالات التي جرت في دمشق وبغداد، ونتيجة للزيارة التي قام بها الوفد العسكري العراقي برئاسة وزير الدفاع الى دمشق بتاريخ الثامن والعشرين من ايلول عام 1963. فقد تم الاتفاق على ما يلي:

اولا : اعلان الوحدة العسكرية بين القطرين العراقي والسوري، وتشمل كافة القوات المسلحة للجمهورية العربية السورية، والجمهورية العراقية.

ثانيا: تشكيل مجلس دفاع اعلى مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجيش الموحد، وثلاثة أعضاء من كل قطر يعينهم المجلس الوطني لقيادة الثورة.

ثالثا: تعيين الفريق الركن صالح مهدي عماش وزير الدفاع العراقي قائدا عاما للقوات المسلحة.

رابعا: تكون دمشق مقرا للقيادة العامة. والمجلسان الوطنيان لقيادة الثورة في العراق وسوريا اذ يعلنان للشعب العربي قيام الوحدة العسكرية بين القطرين يدعوان الدول العربية الشقيقة الاخرى للانضمام اليها، ويؤكدان تصميمهما على العمل من اجل تحقيق الوحدة العربية الشاملة مبتدئة بالاقطار العربية المتحررة.

پاشکۆی ژ:4

سکالاکەی سۆڤیەت وبڕیارەکەو وەلامی عێراق1963

-1-

مذكرة مقدمة من البعثة السوفيتية حول سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل حكومة الجمهورية العراقية

ترتكب الحكومة العراقية في هذه الايام جريمة حرب ابادة الجنس الشري ضد الشعب الكردي في العراق.

تقوم الحكومة العراقية بارتكاب جريمة حرب الابادة الشاملة ضد الشعب الكردي.في 6 حزيران 1963 بدأت الحكومة العراقية حملة عسكرية مكثفة ضد الكرد الذين يشكلون ربع سكان البلاد. تشمل حرب الابادة التي تشنها الحكومة العراقية ضد الكرد اراضي شاسعة من المنطقة الشمالية حيث تقوم الطائرات العسكرية والدبابات ووحدات من الدروع والمدافع بقصف عشوائي وشامل للمدنيين الابرياء في القرى الكردية. ترتكب القوات الحكومية في حربها هذا المذابح الجماعية وسياسات قمعية ضد الكرد. كانت حصيلة الايام الاولى من القصف الجوي هي تدمير 21 قرية وقتل 150 من الاطفال والنساء.

تتعرض الشعب الكردي لهذه الأعمال البربرية لا لذنب الا لنضالهم المتواني من اجل تحقيق حقوقهم القومية المشروعة. تسند المطالب الكردية العادلة الى مبدأ حق تقرير المصير للشعوب وحق جميع الشعوب بأن تحترم حقوقهم وامانيهم القومية وتعترف بها.

حاول الشعب الكردي ولا يزال تحقيق اهدافه القومية بطرق سلمسة وأجرت لهذا الغرض مفاوضات مع الحكومة العراقية. اضافة الى ذلك ، لا تشكل المطالب الكردية مطالب انفصالية وانهم يريدون فقط الحكم الذاتي ضمن الجمهورية العراقية.

وقف الشعب الكردي في السابق ولا تزال مع الشعب العربي في الكفاح ضد السياسات الامبريالية القمعية لتحقيق الاستقلال الوطني. بعد أن ربط الكرد مستقبلهم بالعرب شاركوا مشاركة فعالة في ثورة تموز 1958 لأسقاط النظام الرجعي في بغداد.

ولكن رغم ذلك ، ففي سعيه لتثبيت دكتاتوريته قام عبدالكريم قاسم خلال 18 الأشهر الماضية بشن حملة عسكرية لقمع الحركة الكردية بقوة السلاح. وكنتيجة للقصف الجوي التي تقوم بها القوات الحكومية للقرى الكردية قتل لحد الان 3000 شخص ونزوح 120 ألف من قراهم المدمرة. وفي نفس الفترة دمرت القوات الحكومية 150 قرية ومدنيتين صغيرتين كأجراءات عقابية ضد الكرد.

تسير الحكومة الحالية على خطى الحكومة السابقة. رغم أن الحكومة الحالية ادانت سياسة الحكومة السابقة تجاه الكرد وتعهدت بحل المسألة بطرق سلمية و الأعتراف بالحقوق القومية للكرد، الا أنها عادت بعد فترة من المفاوضات مع قيادة الحركة الكردية لرفض ابسط الحقوق القومية الكردية. يبدو ان الحكومة الحالية لم تدخل

المفاوضات بحسن النية . استعملت الحومة المفاوضات مع قـادة الحركـة الكرديـة لكسـب الوقـت لتعزيـز سـلطته وارسال المزيد من القوات الى المنطقة الكردية.

ان هذه السياسة الخادعة هي نموذج للسياسات التي تتبعها الحكومة تجاه الكـرد. ان المـذابح الدمويـة الـتي ترتكبها الحكومة حاليا ضد الكرد هي سياسة حرب ابادة الجنس البشري : فهـي سياسـة تهـدف علـى القضـاء الكامل و المنظم على فصيلة اثنية من الشعب العراقي .لهذا السبب يلفت بعثة الاتحـاد السـوفيتي نظـر المجلـس الى بنود المادة62 من ميثاق الامم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم 96(1) والصادر في 11كانون الأول 1946 الخاص بجريمة حرب ابادة الجنس البشري .تشكل السياسة الحكومية تجـاه الكـرد حـرب ابـادة للجـنس البشري وخرقا للقانون الدولي وروح ميثاق الامم المتحدة ويجب أن تحض بأهتمام دولي. كما نلفـت نظـر المجلـس الى قرار الجمعية العمومية الصادر في عام 1948 والخاص باتفاقية حضر ابادة العنصـر البشـري واعتبارهـا جريمة تستوجب العقوبة لمرتكبيها. فبما أن الحكومة العراقيـة وقعـت مـع 73 دولـة اخـرى علـى الاتفاقيـة المذكورة ، فانها في اختراق واضح لبنود هذه الاتفاقية بارتكابها حرب ابادة ضد الكرد.

"تنص الاتفاقية لحضر حرب الابادة على حق الدول الموقعة عليها ان تطالب المنظمات المعنية التابعة للامم المتحدة لأتخاذ الاجراء المناسب لوقف ومعاقبة جريمة حرب ضد الطرف الذي يقوم بخرق بنود الاتفاقية ". علمـا ان الجمعية العمومية هي الطرف الراعي للاتفاقية المذكورة والتي تبنتها المجلس الاقتصادي والاجتمـاعي داخـل الامم المتحدة.

كما تلفت بعثة الاتحاد السوفيتي نظركم الى كون احد أهـداف المجلـس الاقتصـادي والاجتمـاعي في الامـم المتحـدة واسـتنادا الى ميثـاق الامـم المتحـدة هـو تقـديم التوصـيات الخاصـة بتحسـين واحـترام حقـوق الانسـان والحريات الاساسية.

لهذا لا تستطيع المجلس الاقتصادي والاجتماعي تجاهل ما تجري في كردستان العراق. ان المجلس مـدعوة الى ادانة اعمال الحكومية العراقية وتطالبها بوقف حرب الابادة الشنيعة الجارية هناك.

تؤكد البعثة السوفيتية بأن القضية لم تعد مسألة داخلية عراقية وانمـا قضـية دوليـة تحكمهـا مجموعـة مـن الاتفاقيات الدولية التي وافقت عليها الامم المتحدة. لذلك تلح البعثة السوفيتية بأن حرب الابادة الشاملة ضد الكرد مسألة يجب أن تدرج في جدول أعمال المجلس الاقتصادي والاجتماعي.

لذلك تقدم البعثة السوفيتية مسودة قرار ملحق بهذه المذكرة للنظر اليه بهذا الصدد.

-2-

المجلس الاقتصادي والاجتماعي للأمم المتحدة الجلسة السادسة والثلاثون

مسودة قرار مقدمة من البعثة السوفيتية حول سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل حكومة الجمهورية العراقية

المجلس الاقتصادي والاجتماعي –الامم المتحدة

تنظر الحكومة السوفيتية بقلق بالغ الى قيام حكومة الجمهورية العراقية بشن حملة عسكرية ضد الكرد في شمال العراق .وبما ان هذا الحرب حرب شاملة وتستهدف وجود الكرد وانه بطبيعته حرب الابادة ،

انها تدين وبشدة هذه الاجراءات التي تقوم بها الحكومة العراقية والتي تعد خرقا واضحا بنود المادة62 من ميثاق الامم المتحدة وقرار الجمعية العمومية رقم 96(1) والصادر في 11كانون الأول 1946 الخاص بجريمة حرب ابادة الجنس البشري والمباديء الانسانية العامة والاعراف الدولية ،

وبما أن العمليات العسكرية الجارية ضد الكرد تعتبر خرقا لقرار الجمعية العمومية الصادر في عام 1948 والخاص باتفاقية حضر ابادة العنصر البشري واعتبارها جريمة تستوجب العقوبة وان العراق من أحد الدول الموقعة على تلك الاتفاقية ،

تطلب و بالحاح من حكومة الجمهورية العراقية الوقف الفوري لجميع العمليات العسكرية ضد الشعب الكردي.

-3-

مجلس الامن –الامم المتحدة

التداول العام s/5346 10-تموز-1963 النسخة الاصلية

رسالة من مندوب العراق الدائم في الامم المتحدة الى رئيس مجلس الامن ،10تموز 1963

اشارة الى الوثيقة رقم S/ 5345 المؤرخ 9 تموز والتي تحتوي على رسالة معنونة الى رئيس مجلس الامن الدولي من المندوب الدائم للاتحاد السوفيتي في المجلس ، يشرفني ،وبتوجيهات من حكومتي ، ان أدلي التصريحات التالية حول المسالة :

ان حكومة الجمهورية العراقية تستنكر وبكل شدة التدخل السافر للحكومة السوفيتية في الشؤون الداخلية العراقية. في الحقيقة ان التصريحات الاخيرة الصادرة من الحكومة السوفيتية تعتبر خرقا صريحا لمبدأ مهم من

ميثاق الامم وهو عدم التدخل في الشؤون الداخلية للدول الاعضاء ، والـتي سبق وان وعـد الاتحاد السـوفيتي بأحترامه وتشدق به في عدة مناسبات.

ان الادعاء بوجود حرب ابادة ضد الكرد في الشمال لا اساس لها على الاطلاق.تشن العمليات العسكرية في منطقة محدودة ومـوجهة اساسا ضد زمرة مـن الخونة من الخارجيين على القانون والمدعـوميين من الخـارج لتمزيـق وحدة العراق ارضا وشعبا.

كما ان الأدعاء السوفيتي بأشتراك قوات غير عراقية في العمليات العسكرية ضد الكرد في شمال العـراق لا أساس لها من الصحة اطلاقا ولذلك نرفض الادعـاء السـوفيتي بأشـتراك القـوات والطـائرات السـورية في شمـال العراق. ان التدخل الاجنبي الوحيد في الشؤون العراقية هو التدخل الروسي ممثلة بجلبها مسألة داخليـة عراقيـة بحتة امام منظمات الامم المتحدة. اضافة الى ذلك نرى في الاونة الاخيرة قيام وسائل الاعلام السوفيتية والدول الاشتراكية الحليفة بتحريض المتمردين الخونة بحمل السلاح ضد الحكومة التي سبق وأن أعترفت بها.

ان التدخل السوفيتي في الشؤون العراقية كما يجسده رسالة مندوبه الدائم للأمم المتحدة هو تهديد صريح لأستقلال ووحدة اراضي العراق .وان استمرار التدخل السوفيتي هذا رغم تعبير العراق عن رغبتهـا لتمـتين اواصر الصداقة مع الاتحاد السوفيتي يسبب الكثير من القلق والاستهجان في الاوساط العربيـة الـتي تلقـت نبـأ هذا االموقف العدائي بكثير من الاستغراب .كما يشكل هذا التـدخل تهديـدا خطـيرا للسـلام والأمـن الـدوليين. لذلك نأمل ان تقوم الاتحاد السوفيتي بالوقف الفوري لهذا التدخل في الشؤون العراقية ويحترم بنود ميثاق الامـم المتحدة التي تنص الحفاظ على وحدة اراضي و السيادة الداخلية للدول الأعضاء.

المخلص توقيع: عدنان الباججي

ئەو نەخشەیەی لە سەردەمی بابلیەکان کێشراوە نەناوی عێراقی تیایە نە پەیوەندی بە عێراق هەیە.

ناوەرۆك

پێشەکی 5
بەشی یەکەم.. 15
مێژووی سیاسی کورد 15
دەسەڵاتی کورد لە پێش ئیسلام:................................ 19
لە سەردەمی ئیسلام: 26
بەشی کورد لەشارستانی ئیسلا م:................................ 31
دەسەڵاتەکانی کوردی:.. 35
دەسەڵاتی کوردی و عوسمانی:.................................. 38
ڕێکەوتنی بەدلیسی ـ سوڵتان:.................................. 40
سەرەتای کێشەی کورد: 44
سەرهەڵدانی نەتەوەیی لەئەورپا:................................ 53
نەتەوایەتی و نیشتمانی (Nationalize & patriotic) 49
بیری نەتەوایەتی تورکی: 51
کەی تورکایەتی (نەتەوایەتی ـ تۆرانی) سەری هە ڵدا ؟.............. 55
سە رهە ڵدان وگەشەکردنی:.................................... 58
سەرهەڵدانی عروبە(نەتەوایەتی عەرەبی):.......................... 60
بیری نەتەوایەتی و کوردایەتی.................................. 64
سەرەتایەکی کوردایەتی(کوردو عوسمانی لە جەنگی جیهانی یەکەم)...... 71
بەشی دووەم.. 83
کوردایەتی ومەینەتی کورد 83
کورد لە ململانێ ی ئەنقەرە (عەلمانی) و ئەستەمبۆڵی ئاینی: 87
یەکەم ـ هەلویستی عوسمانی بەرامبەر کورد: 92
دووەم ـ هەلویستی عەلمانی تورك بەرامبەر کورد 94

خشتەی بەراوردعەلمانی تورك وعوسمانی سەبارەت بەكورد 100
سەرەنجامی مل ملانی ئەنقەرە و ئەستمبول 102
مناقەشەكەی هەڵوەشاندنەوەی خیلافەت: 106
كورد لەو وەچەرخانە زەرەری بوو یان قازانج؟.......................... 108
لەخیلافەت بۆ عەلمانیەت لەسیڤەر بۆ لۆزان: 115
هەلوێستی كورد 120
بەشی سێیەم... 135
لەمەینەتیەكەوە بۆ مەینەتیەكی تر ـ باشوری كوردستان و دروست بونی دەوڵەتی عیراق... 135
میژووەكی بەخیرایی عیراق: 135
سەرهەلدانی ناوی عیراق:... 135
دەوڵەتی عیراقی لەپلانی نیو دەوڵەتی: 140
كی قازانجی كردو كێ زەرەر؟... 148
ئەوەی زۆر قازانجی كرد 150
دروست بونی دەوڵەتی عیراقی:..................................... 151
مەینەتی كورد لەدروستبونی دەوڵەتی عێراق.......................... 172
كەواتە كوردستان چی بەسەرهات؟ 191
كەواتە كەی مەینەتی كورد دروست بوو؟ بەرپرسیارەكان كێن؟.......... 192
بەشی چوارەم 195
هۆی ڕاستەقینەی بە دەوڵەت نەبونی كورد 195
ئەو هۆكارانەی لە لایەن زانایان باسی كراوە 209
كەواتە هۆكاری ڕاستەقینەی بە دەوڵەت نەبونی كوردستان چیە؟ 209
هۆیە یارمەتیدەر ویارمەتینەدەرەكان بۆ بە دەوڵەت نەبونی كورد 214
ئەگەرەكان و چارەنوسی كورد: 217
بەردەوامی مەینەتیەكەی (بەدەوڵەت نەبون) لەئەستۆی كێ یە:........ 219

گفت و گۆ لەبارەی هۆیەکانی ئالۆز بونی کێشەی کورد.............. 225
بەشی چوارەم 231
دەروازەکانی رزگاری کوردستان.............................. 231
دەروازەکانی رزگاری:..................................... 231
ئاسایشی نەتەوەیی و مافی چارەنووسی (دەرباز) 243
چەمکی ئاسایشی نەتەوەیی: 244
ئاسایشی نەتەوەیی کوردستان و ئاسایشی نەتەوەیی عیراق: 260
شەڕە ئاسایش: 264
سروشتی کوردایەتی وپێلان دژ بەعەرەب.............................. 270
دەرباز و مافی چارەنووسی: 278
پڕۆژەو ئامرازەکانی رزگاری کوردستان......................... 281
یەکەم ـ بزوتنەوەی کوردایەتی و حزبە شیوعیەکان:.................. 290
دووەم ـ بزوتنەوەی کوردایەتی و لایەنە ئیسلامیەکان: 297
دەربازێکی بەهێزوئامرازێکی لاواز 308
بارودۆخی سیاسی ئێستای کورد لەبەرهەمی کێ یە؟ 309
دروست بونی عیراق.. مال ویرانی: 320
کێ ئەو چارەسەریانەی پی دەکری؟ 331
ڕێگای دەرباز.. 355
هێزە ئیسلامیەکان: 357
کۆتایی پوختەو دەرەنجام و پیشنیار: ....358.
پاشکۆیەکان.. 365

له بڵاوکراوەکانی ستاندەر

1- دۆزی کورد، فەشەلی عەلمانی و غیابی ئیسلامیەکان (سەلام ناوخۆش)
2- هەڵبژاردن لەنێوان عەلمانی وئیسلامیەکان (مەسعود عبدالخالق)
3- دەقـــەکانی ســـیڤەر وخویندنەوەیـــەکی تـــر (ســـەلام نـــاوخۆش) (مسعودعبدالخالق) بەهاوکاری (یەکێتی پەرلەمانتالرانی کوردستان) .
4- چارەنوسی فیدراڵی لە دوای دەرچو ونی عێراق لە بەندی (7)
5- کێشــەی ئـافرەت لــە ڕوانگــەی ئـاینی و عــەلمانی بــەهاریکاری یــەکێتی خوشکانی یەکگرتووی کوردستان .
6- کێشەی کوردستان لە تورکیا و عێراق شێخ محمد باڵەك (وەرگێران)
7- تیشکێك بۆ هەڵەکانی جیهادکردن لەرێی خوا (وەرگێران)
8- دیواری دەسەڵات –شیعر– محسن شوانی
9- بەرهەمەکانی سامی یوسف – گورانی–
10- ڕۆڵـی عەلمانیـەت لـە دروسـت بـوونی مەینـەت کـورد (مەسـعود عبدالخالق) .
11- کوردستانیەتی کەرکوك وناوچە دابڕێنراوەکان بە پێی بەلگەنامـە نێودەولەتیەکان– مسعودعبدالخالق –لەلایەن (ی پ ك)بڵاوکرایتەوە ،لـەو زوانە بەمەولەتی بەڕێزیان دەبێتە زنجیرەی 11ی ستاندەر .